

วิ. ๓๓

**การเปลี่ยนแปลงในด้านความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวนา
จังหวัดนครนายก: กรณีศึกษา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี
จังหวัดนครนายก**

นางสาวนริศรา วิรัชศิลป์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
แขนงวิชาไทยคดีศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
พ.ศ. 2552

**Changes in Beliefs and Rites Concerning the Rice Culture of Farmers
of Nakhon Nayok Province in the Nong-Saeng District of
Amphoe Pak Phli in Nakhon Nayok Province.**

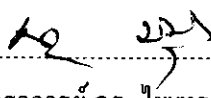
Miss Narissara Wiratsilp

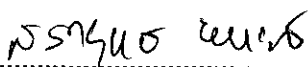
**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for
the Degree of Master of Arts in Thai Studies
School of Liberal Arts
Sukhothai Thammathirat Open University**


2009


หัวข้อวิทยานิพนธ์ การเปลี่ยนแปลงในด้านความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวนาจังหวัด
นครนายก: กรณีศึกษา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก
ชื่อและนามสกุล นางสาวนริศรา วิรัชศิลป์
แขนงวิชา ไทยคดีศึกษา
สาขาวิชา ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
อาจารย์ที่ปรึกษา 1. อาจารย์ ดร. สราวุธ ยะหะกร
2. รองศาสตราจารย์ ดร. จิตรา วีรบุรินทร์
3. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อำนาจ ศิลวัตร

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ได้ให้ความเห็นชอบวิทยานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว

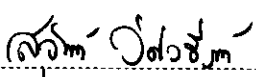

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. ไพฑูรย์ มีกุล)


..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร. สราวุธ ยะหะกร)


..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. จิตรา วีรบุรินทร์)


..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อำนาจ ศิลวัตร)

คณะกรรมการบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์
ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต แขนงวิชา
ไทยคดีศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช


..... ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา
(รองศาสตราจารย์ ดร. สุจินต์ วิสวธีรานนท์)

วันที่ 30 เดือน กันยายน พ.ศ. 2553

ชื่อวิทยานิพนธ์ การเปลี่ยนแปลงในด้านความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวนาจังหวัดนครนายก:
กรณีศึกษา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

ผู้วิจัย นางสาวนริศรา วิรัชศิลป์ ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ไทยคดีศึกษา)

อาจารย์ที่ปรึกษา (1) อาจารย์ ดร. สราวุธ ยะหะกร (2) รองศาสตราจารย์ ดร. จิตรา วีรบุรินทร์ (3) ผู้ช่วย
ศาสตราจารย์ ดร. อานาจ ศิลวัตร ปีการศึกษา 2552

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) สภาพปัจจุบันด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวิถีชีวิตของ
ชาวนา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก (2) การเปลี่ยนแปลงในด้านความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยว
กับข้าวของชาวนา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

วิธีการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน 1 คน ชาวนา 9 คน ผู้นำชุมชน 5
คน รวมทั้งสิ้น 15 คน โดยใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์และการสังเกต แล้วอธิบายวิจัยในลักษณะ
พรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า (1) สภาพของตำบลหนองแสง ในด้านเศรษฐกิจชาวนาส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ไม่มี
ที่ดินเป็นของตนเอง ต้องเช่าที่ดินเพื่อทำนา ในการทำนาปีและนาปรังอาศัยแรงงานคนและแรงงานเครื่องจักร
เป็นการทำนาด้วยวิธีหว่านน้ำตม ต้องจ้างแรงงานทุกขั้นตอน นอกจากนี้ยังทำสวน เลี้ยงสัตว์และรับจ้างทั่วไป
ชาวนาส่วนใหญ่มีหนี้สิน เนื่องจากมีค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงาน ค่าปุ๋ย และค่าสารเคมีกำจัดวัชพืชและศัตรูพืช
เคมีชาวนามีการแลกเปลี่ยนสิ่งของที่จำเป็นกับข้าวเปลือกแทนเงิน ปัจจุบันชาวนานิยมซื้อข้าวมารับประทานใน
ครัวเรือน เนื่องจากข้าวที่ปลูกเป็นข้าวเกรดต่ำชาวนาจึงขายข้าวทั้งหมด และซื้อข้าวที่มีคุณภาพสูงกว่ามาบริโภค
ลักษณะครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว การศึกษาของชาวนาส่วนใหญ่อ่านออกเขียนได้ ส่วนบุตรหลาน
ชาวนา เมื่อจบการศึกษาภาคบังคับแล้วส่วนใหญ่จะศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น วิถีชีวิตชาวนาจะผูกพันอยู่กับพิธี
กรรมการทำเกษตรกรรมที่เคยปฏิบัติกันมา (2) การเปลี่ยนแปลงในด้านความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวของ
ชาวนา พบว่าเดิมมีการประกอบพิธีสู่ขวัญควาย พิธีทำบุญถาน พิธีแห่นางแมว พิธีสู่ขวัญข้าว พิธีบุญบั้งไฟและพิธี
ทำบุญกลางบ้าน แต่ปัจจุบันบางพิธีกรรมได้เลือนหายไป เนื่องจากชาวนามีการนำเครื่องจักรและเทคโนโลยี
สมัยใหม่มาใช้ในการทำนา การปฏิวัติเขียว การศึกษา การย้ายถิ่นฐาน สาธารณูปโภคพื้นฐาน การยอมรับ
เทคโนโลยีใหม่ ๆ คนรุ่นใหม่ไม่ได้รับการถ่ายทอดการทำนา ต้องเช่าที่ดินในการทำนา อาศัยแหล่งน้ำจากระบบ
ชลประทานมากขึ้น เปลี่ยนจากแรงงานภายในครอบครัวหรือเพื่อนบ้านมาเป็นการจ้างแรงงาน แหล่งเงินทุนมา
จากการกู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์และเงินกู้ธนาคารอื่น นำนุ้ยวิทยาศาสตร์มาใช้เกือบ
ทั้งหมด นำสารเคมีมาใช้ในการปราบศัตรูพืชและวัชพืช ได้รับเมล็ดพันธุ์ข้าวจากเกษตรอำเภอ เปลี่ยนเครื่องมือ
ในการทำนาจากแรงงานสัตว์มาเป็นเครื่องจักรและเทคโนโลยีสมัยใหม่ จึงทำให้กระบวนการผลิตและการ
แลกเปลี่ยนผลผลิตในการทำนาสะดวกเร็วขึ้น ส่วนแนวโน้มในการประกอบอาชีพทำนาของคนรุ่นใหม่ ไม่
ต้องการประกอบอาชีพทำนาสืบทอดจากบรรพบุรุษ เพราะต้องการประกอบอาชีพตามที่ตนได้ศึกษามา ผลจาก
การเปลี่ยนแปลงความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว ในปัจจุบันของชาวนาตำบลหนองแสงคงเหลือเพียงแค่พิธีสู่
ขวัญข้าว พิธีทำบุญกลางบ้าน และประเพณีบุญบั้งไฟเท่านั้น
คำสำคัญ การเปลี่ยนแปลงในด้านความเชื่อ ความเชื่อ พิธีกรรม

Thesis Title: Changes in Beliefs and Rites Concerning the Rice Culture of Farmers of Nakhon Nayok Province in the Nong-Saeng District of Amphoe Pak Phli in Nakhon Nayok Province.

Researcher: Miss Narissara Wiratsilp **Degree:** Master of Arts (Thai Studies)

Thesis advisors: (1) Dr.Sarayudth Yahakorn (2) Assoc.Prof. Dr.Chitra Veeraburion (3) Assist.Prof. Dr.Amnart Sinlawat

Academic year: 2009

Abstract

The purposes of this research work were to study (1) the present status of physical factors, economy, society and lifestyle of farmers in the Nong-Saeng District of Amphoe Pak Phli in Nakhon Nayok Province, (2) the changes in terms of beliefs and rites concerning the rice culture of farmers in the Nong-Saeng District of Amphoe Pak Phli of Nakhon Nayok Province.

The research was conducted as a qualitative study. The population sample was composed of a village scholar, 9 farmers and 5 community leaders totalling 15. Document analysis, interview, and observation techniques were used as the research instrument in this study. The result was shown by the method of a descriptive analysis.

The result revealed that (1) In Nong-Saeng District. their occupations were paddy farming by field hiring with no own land. The machines and labor were used in in-season rice fields and double-crop fields by wetseeded method. All steps in paddy farming were done by hiring the services. Moreover, The farmers involved in cultivation, animal husbandry and other general occupations. Thus, most farmers owned debt from hiring expenses, fertilizer, herbicide, and pesticide purchase. Previously, money was not used, but essential things were exchanged for paddy. At present, farmers prefer to buy rice because they plant lower grade paddy than the rice they consume. Most families are single-families. Farmers are able to read and write. The descendants have a higher educational level. The farmer's lifestyle is related to previous cultivation rites. (2) There is a change in beliefs and rites concerning the rice culture of farmers. Some rites were previously held such as the buffalo blessing ceremony, field ceremony, rainfall praying ceremony, the rice blessing ceremony, fireworks ceremony, and house blessing ceremony. But now beliefs and rites have diminished because of machines, the green revolution, education, migration, public utilities, and new technology acceptance. Specifically, lack of rice farming methodology transfer, hiring the fields, irrigation dependence, hiring labor services, agricultural bank loans, illegal loans, fertilizer utilization, herbicide and pesticide usage, seed from officers, machine and technology replacement which cause rice farming easily and productively. The descendants need not continue in the rice farming profession from their ancestors because they want to work based on their educational background. In conclusion, the beliefs and rites that still remain are the rice blessing ceremony, fireworks ceremony, and house blessing ceremony.

Keywords : changing in beliefs, beliefs, rites

กิตติกรรมประกาศ

การทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์อย่างยิ่งจากอาจารย์ ดร. สราวุธ ยะกร รองศาสตราจารย์ ดร.จิตรรา วีรบุรินนท์ แขนงวิชาไทยคดีศึกษา สาขาวิชา ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช และศาสตราจารย์ ดร. อำนาจ ศิลวัตร ที่กรุณาได้ให้ คำแนะนำ และติดตามการทำวิทยานิพนธ์อย่างใกล้ชิดเสมอมา นับตั้งแต่เริ่มต้นจนสำเร็จเรียบร้อย สมบูรณ์ ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของท่านเป็นอย่างยิ่ง

ขอขอบพระคุณ อาจารย์ ดร. สราวุธ ยะกร รองศาสตราจารย์ ดร.จิตรรา วีรบุรินนท์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อำนาจ ศิลวัตร ซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

ขอขอบพระคุณ คณาจารย์สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชา เป็นพื้นฐานให้ผู้วิจัยนำความรู้มาประกอบในการทำวิทยานิพนธ์

ขอขอบคุณ พระครูวิริยานุโยค เจ้าอาวาสวัดฝั่งคลอง และนางสาวกณัฐชา มาसानะ ที่กรุณาให้ข้อมูลต่าง ๆ อันช่วยให้วิทยานิพนธ์มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงขอขอบพระคุณ อย่างสูงมา ณ ที่นี้ด้วย

ขอขอบพระคุณอย่างยิ่งสำหรับชาวตำบลหนองแสงทุกคน ที่ให้ความเอื้อเฟื้อและเอื้อ ออาหารต่อผู้วิจัยตลอดระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องคนอื่นๆ ที่ไม่ได้ กล่าวถึงในที่นี้

ขอขอบคุณ คุณสุพรเชษฐ์ เกษมทรัพย์วัฒนา สามี ที่ให้การสนับสนุน และเป็นกำลังใจ แก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด

ท้ายสุดผู้วิจัยกราบขอบพระคุณ คุณปู่สุวิทย์ คุณย่าจิรา วิรัชศิลป์ คุณพ่อสมศักดิ์ วิรัชศิลป์ และคุณแม่ฉันทมา วิภาคทรัพย์ ที่คอยห่วงใยเรื่องการเรียน และสนับสนุนกำลังใจของ บุตรเสมอมา คุณประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอบอบให้แก่ผู้มีพระคุณ และบุคคลที่ ผู้วิจัยรัก และเคารพทุกท่าน

นริศรา วิรัชศิลป์

เมษายน 2553

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญกราฟ	ญ
สารบัญแผนที่	ฎ
สารบัญแผนภูมิ	ฏ
สารบัญภาพ	ฐ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์การวิจัย	5
กรอบแนวคิดการวิจัย	6
ขอบเขตการวิจัย	8
นิยามศัพท์เฉพาะ	9
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	10
บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	11
แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม	11
แนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าว	18
แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม	59
ทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม	60
ทฤษฎีการสร้างความทันสมัย	64
ประวัติความเป็นมา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก	65
ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	91

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	98
วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า	98
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง (Population and Sampling Procedures)	99
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	99
การเก็บรวบรวมข้อมูล (Data collection)	100
การวิเคราะห์ข้อมูล (Data analysis)	102
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	103
ตอนที่ 1 สถานภาพของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	103
ตอนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูล	110
บทที่ 5 สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	231
สรุปการวิจัย	231
อภิปรายผล	239
ข้อเสนอแนะ	243
บรรณานุกรม	245
ภาคผนวก	251
ก ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย	252
ข แบบสัมภาษณ์	256
ค คำสัมภาษณ์ชาวทำขวัญผู้ปฏิบัติการทำนา ชนิดของบั้งไฟ อุปกรณ์และวิธีทำบั้งไฟ	272
ง ภาพลายเส้นการทำนาของชาวไทยพวนเครื่องมือและอุปกรณ์ คำรังสีของชาวนาไทยพวน	289
จ ภาพประกอบการทำวิจัย	298
ประวัติผู้วิจัย	304

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 2.1 การปกครองทั้ง 9 หมู่บ้าน	70
ตารางที่ 2.2 การประกอบอาชีพหลักของชาวปากพลี	72
ตารางที่ 2.3 แสดงจำนวนสถานศึกษาในสังกัด สปช. จำนวน 2 แห่ง	74
ตารางที่ 2.4 แสดงจำนวนศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จำนวน 1 แห่ง	75
ตารางที่ 2.5 แสดงจำนวนการศึกษาสงเคราะห์ อนุบาล-ประถมศึกษา	75
ตารางที่ 4.1 แสดงขนาดของเกวียน	133
ตารางที่ 4.2 แสดงเนื้อที่นาที่ได้รับน้ำจากชลประทานที่สร้างเสร็จแล้ว ถึงปี 2549	152
ตารางที่ 4.3 แสดงการเปรียบเทียบลักษณะเด่นของวัฒนธรรมข้าวดั้งเดิมของหมู่บ้านบ้านนา กับ วัฒนธรรมข้าวดั้งเดิมของตำบลหนองแสง	194
ตารางที่ 4.4 แสดงวิวัฒนาการวิธีการทำนาในตำบลหนองแสง	194
ตารางที่ 4.5 แสดงปฏิทินชาวนาตำบลหนองแสงในอดีต	195
ตารางที่ 4.6 เปรียบเทียบความแตกต่างด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว	198
ตารางที่ 4.7 เปรียบเทียบความแตกต่างเรื่องที่ดิน	205
ตารางที่ 4.8 เปรียบเทียบความแตกต่างเรื่องแรงงาน	209
ตารางที่ 4.9 เปรียบเทียบความแตกต่างเรื่องต้นทุน	212
ตารางที่ 4.10 เปรียบเทียบเรื่องการใช้ปุ๋ย	213
ตารางที่ 4.11 เปรียบเทียบความแตกต่างเรื่องการใช้สารเคมี	214
ตารางที่ 4.12 เปรียบเทียบความแตกต่างเรื่องพันธุ์ข้าว	217
ตารางที่ 4.13 เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างควายกับรถไถนาเดินตาม	219
ตารางที่ 4.14 เปรียบเทียบความแตกต่างเรื่องเครื่องมือการทำนา	220
ตารางที่ 4.15 เปรียบเทียบความแตกต่างเรื่องการเตรียมดินทำนา	221
ตารางที่ 4.16 เปรียบเทียบความแตกต่างเรื่องการทำนาค้ำ	222
ตารางที่ 4.17 เปรียบเทียบความแตกต่างเรื่องการดูแลรักษา	222
ตารางที่ 4.18 เปรียบเทียบความแตกต่างเรื่องการเก็บเกี่ยว	223
ตารางที่ 4.19 เปรียบเทียบขั้นตอนการทำนาค้ำในตำบลหนองแสง	223
ตารางที่ 4.20 เปรียบเทียบความแตกต่างเรื่องการแลกเปลี่ยน	225

ญ

สารบัญญกราฟ

	หน้า
กราฟที่ 4.1 แสดงสิทธิในที่ดินทำกินของกลุ่มตัวอย่างตำบลหนองแสง.....	203

สารบัญแนบที่

	หน้า
แผนที่ที่ 2.1 แผนที่ชุมชน ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี.....	67
แผนที่ที่ 4.2 แสดงลำคลองในตำบลหนองแสง (เส้นสีฟ้า).....	206

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่ 1.1 แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย 1.....	6
แผนภูมิที่ 1.2 แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย 2.....	7
แผนภูมิที่ 4.1 แสดงสถานภาพของข้าวในห่มมนุษย์.....	113
แผนภูมิที่ 4.2 สายพันธุ์ข้าว.....	114
แผนภูมิที่ 4.3 สายพันธุ์หลักของข้าว.....	115
แผนภูมิที่ 4.4 ข้าวในเมืองไทย.....	115
แผนภูมิที่ 4.5 แสดงการเปลี่ยนแปลงเพื่อไปสู่การสูญหายของแรงงานควาย.....	209

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 2.1 แม่โคสก หรือ แม่โพสพ	22
ภาพที่ 2.2 ศาลพระภูมิฯ	26
ภาพที่ 2.3 พิธีรับขวัญข้าวเข้าลาน	28
ภาพที่ 2.4 พิธีทำบุญลาน	29
ภาพที่ 2.5 พิธีปักยั้งข้าว	31
ภาพที่ 2.6 ยั้งข้าว	32
ภาพที่ 2.7 การแห่นางแมว	33
ภาพที่ 2.8 ตั้วมอม	35
ภาพที่ 2.9 การลงแขกเกี่ยวข้าว	36
ภาพที่ 2.10 การเลี้ยงผีตาแฮก	38
ภาพที่ 2.11 พิธีรับขวัญแม่โพสพ	39
ภาพที่ 2.12 พิธีสู่ขวัญควาย	40
ภาพที่ 2.13 พิธีเลี้ยงผีปู่ตา	42
ภาพที่ 2.14 พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ	43
ภาพที่ 2.15 เครื่องเซ่นสังเวศ	58
ภาพที่ 2.16 คลองชลประทาน	69
ภาพที่ 2.17 คลองชลประทานที่กำลังขุดเพิ่ม	69
ภาพที่ 2.18 สระน้ำที่ชาวบ้านขุดไว้ใช้เอง	69
ภาพที่ 2.19 คลองไส้ไก่ที่ชาวบ้านลงขันกันทำ	69
ภาพที่ 2.20 สินค้าที่ชาวบ้านใช้วัสดุจากธรรมชาติในหมู่บ้าน เพื่อเสริมรายได้	72
ภาพที่ 2.21 พิธีก่อกองทรายในวันสงกรานต์ 1	77
ภาพที่ 4.1 ร่องรอยข้าวเปลือกที่พบจากหลักฐานทางโบราณคดี	111
ภาพที่ 4.2 ภาพแสดงลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของข้าว	116
ภาพที่ 4.3 ตากข้าวเพื่อทำข้าวปลุก	123
ภาพที่ 4.4 ท้องนาที่ไถคะแล้ว	123
ภาพที่ 4.5 ชาวนากำลังไถแปร	123
ภาพที่ 4.6 รถไถนาเดินตามที่นิยมใช้กัน	123

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 4.7 ชวานาหวานข้าว	123
ภาพที่ 4.8 ชวานากำลั่งจีคยาฆ่าหญ้า	123
ภาพที่ 4.9 ปุ๋ยเคมีที่เตรียมนำไปใส่ในนา	124
ภาพที่ 4.10 ตรวจสอบว่ามีแมลงชนิดใดรบกวน	124
ภาพที่ 4.11 ตรวจสอบความสมบูรณ์ของต้นข้าว	124
ภาพที่ 4.12 ต้นข้าวกำลังตั้งท้อง	124
ภาพที่ 4.13 รถเกี่ยวข้าวกำลังเกี่ยวข้าว	124
ภาพที่ 4.14 ท่อนาหลังเก็บเกี่ยว	124
ภาพที่ 4.15 ต้นกล้า	125
ภาพที่ 4.16 ปุ๋ยเคมี	126
ภาพที่ 4.17 ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพที่ชาวบ้านทำเอง	126
ภาพที่ 4.18 อาหารเสริมพืชชีวภาพชนิดน้ำสำเร็จรูป ใช้พ่นทางใบ	127
ภาพที่ 4.19 ไถจากพิพิธภัณฑ์ไทยพวน วัดฝั่งคลอง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก	129
ภาพที่ 4.20 คราด	130
ภาพที่ 4.21 จอบ	130
ภาพที่ 4.22 อีขลุบ	131
ภาพที่ 4.23 ท่อพญานาค	132
ภาพที่ 4.24 เกวียน	134
ภาพที่ 4.25 เคียว	135
ภาพที่ 4.26 ขอบายสงฟาง	136
ภาพที่ 4.27 พลั่วเสาดข้าว	137
ภาพที่ 4.28 เครื่องสีฝัดข้าว	138
ภาพที่ 4.29 ชั่งข้าว	139
ภาพที่ 4.30 เครื่องสีข้าวด้วยมือ	140
ภาพที่ 4.31 อุปกรณ์ที่ชาวนาใช้ในชีวิตประจำวัน	141
ภาพที่ 4.32 ถังตวงข้าว	142
ภาพที่ 4.33 ถังตวงข้าวและไม้ปาดข้าว	142

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 4.34 ทะนัน	142
ภาพที่ 4.35 เกลว	143
ภาพที่ 4.36 พระภูมินา ตำบลสาริกา อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก	155
ภาพที่ 4.37 ศาลปู่ตา ศาลประจำหมู่บ้าน หมู่ที่ 1	156
ภาพที่ 4.38 ศาลพระภูมิประจำบ้าน	156
ภาพที่ 4.39 บันไดนาถ วัดศรีมงคล	158
ภาพที่ 4.40 นาคหน้าอุโบสถ วัดกลางโสภา	158
ภาพที่ 4.41 ภาพแม่โพสพด้านหน้า	159
ภาพที่ 4.42 ภาพแม่โพสพด้านข้าง	159
ภาพที่ 4.43 สัมภาษณ์ นางโกสุม บุญคล้าย	161
ภาพที่ 4.44 ควายอยู่ในเล้า	162
ภาพที่ 4.45 ขบวนแห่บั้งไฟรอบตำบล	179
ภาพที่ 4.46 ไร่ศาลปู่ตา (ศาลเจ้าพ่อการะเกด)	179
ภาพที่ 4.47 สรงน้ำพระ	179
ภาพที่ 4.48 สรงน้ำผู้สูงอายุชาวไทยพวน	179
ภาพที่ 4.49 ขบวนแห่บั้งไฟ	180
ภาพที่ 4.50 ผู้ร่วมขบวนแห่	180
ภาพที่ 4.51 เชิงรอบอุโบสถ	180
ภาพที่ 4.52 วงดนตรีแคนประยุกต์	180
ภาพที่ 4.53 ทำบั้งไฟเพื่อแข่งขัน	181
ภาพที่ 4.54 เตรียมจุดบั้งไฟ	181
ภาพที่ 4.55 บั้งไฟทะยานขึ้นสู่ท้องฟ้า	181
ภาพที่ 4.56 กระดานบันทึกสถิติเวลาแข่งขัน	181
ภาพที่ 4.57 ทำบุญกลางบ้าน	182
ภาพที่ 4.58 กระตุงสะเคาะเคราะห์	182
ภาพที่ 4.59 โยงสายสัญญาณไปรอบหมู่บ้าน	184

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 4.60 อาหารคาวหวานที่ชาวบ้านนำมา.....	184
ภาพที่ 4.61 ทำบุญตักบาตร.....	184
ภาพที่ 4.62 กรวดน้ำ.....	184
ภาพที่ 4.63 สัมภาษณ์ นายจรูญ รุ่นประพันธ์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 บ้านคลองเกล้า.....	187
ภาพที่ 4.64 เครื่องเซ่นพิธีสู่ขวัญข้าว.....	189
ภาพที่ 4.65 นายวิจารณ์ มงคลยง ผู้ประกอบพิธีสู่ขวัญข้าว.....	191
ภาพที่ 4.66 การใช้แรงงานควายที่กลายเป็นอดีต.....	210
ภาพที่ 4.67 ทิศทางการไถนาของควาย.....	210
ภาพที่ 4.68 ภาพยนต์ใช้เพื่อเก็บรักษาและใช้ประโยชน์ข้าว.....	215
ภาพที่ 4.69 หุ่นไล่กาสมัยก่อน.....	215
ภาพที่ 4.70 อุปกรณ์ไล่กาสมัยปัจจุบัน.....	215
ภาพที่ 4.71 รถเกี่ยวข้าว.....	220
ภาพที่ 4.72 รถเกี่ยวข้าวกำลังเกี่ยวข้าว.....	220
ภาพที่ 4.73 สัมภาษณ์ นางสาว กนกวรรณ รุ่นประพันธ์.....	226

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“ข้าว” เป็นอาหารสำคัญในสังคมไทย เป็นสิ่งที่จำเป็นที่สุดของชีวิต แต่ดูเหมือนว่า คนเรารู้เรื่องราวของข้าวและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับข้าวน้อยกว่าเรื่องราวของคารานักร้องต่างประเทศบาง คน ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลข่าวสารเรื่องข้าวและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับข้าวที่ไม่ค่อยมีปรากฏทาง สื่อสารมวลชน สิ่งตีพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ให้ประชาชนได้มีโอกาสเห็น เรียนรู้เรื่องเหล่านี้ (เยี่ยม ทองดี 2538: 1)

ทั้งที่ชาวไทยส่วนใหญ่มีอาชีพหลักคือการทำนาตั้งแต่ประเทศไทยได้เริ่มสร้างบ้านแปงเมือง ดังในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์และความมั่งคั่งของสุโขทัย และแสดงให้เห็นถึงอาชีพหลักของชาวสุโขทัยคือการทำนา ความเจริญรุ่งเรืองทางศิลปวิทยาของกรุงศรีอยุธยาเจริญถึงขีดสุดในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งเป็นระยะที่มีความสัมพันธ์กับต่างประเทศ โดยเฉพาะกับประเทศทางตะวันตกมากกว่าสมัยอื่นๆ การค้าขายเจริญรุ่งเรืองใช้ระบบการค้าระบบผูกขาดสินค้าต้องห้ามบางชนิด เช่น ข้าว กฤษณา ไม้ฝาง หนังสัตว์ ดินบุก โดยใช้วิธีค้าแบบระหว่างรัฐต่อรัฐและกับบริษัทเอกชน ด้วยการส่งสำเนาบรรทุกสินค้าออกไป หรือติดต่อกับพ่อค้าต่างชาติที่เดินทางเข้ามา (สถาบันวิจัยข้าว 2541: 24) ส่วนในสมัยรัชกาลที่ 3 สังฆราชปาลเลอรัวร์ หมอสอนศาสนาชาวฝรั่งเศสได้เข้ามายังประเทศไทยและได้บันทึกเอาไว้ว่า “ข้าพเจ้ายังไม่ทราบว่ ในโลกนี้ยังมีประเทศใดบ้าง ที่มีความอุดมสมบูรณ์ไปกว่าประเทศสยาม หรือหาไม่ โคลนตมของแม่น้ำได้ทำให้ผืนแผ่นดินอุดมไปด้วยปุ๋ยทุกปีโดยไม่ต้องบำรุงดินเลย ก็ได้ข้าวกอใหญ่อันมีรสพิเศษ ซึ่งไม่เพียงแต่เลี้ยงประชาชนพลเมืองเท่านั้น ยังส่งไปขายยังเมืองจีนและที่อื่นๆด้วย ” (เขาวนุช เวศร์ภาดา และคณะ 2541: 34) สถานภาพของเกษตรกรไทยในอดีตมาจึงมีลักษณะที่เรียกว่า “อยู่ดี กินดี มีสุข” การที่ชีวิตของคนส่วนใหญ่ผูกพันกับท้องนาและข้าว จึงก่อให้เกิดวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองที่เรียกว่า วัฒนธรรมข้าว โดยวัฒนธรรมข้าวนั้นจะครอบคลุมไปถึงแบบแผนพฤติกรรม การกิน ศิลปะการแสดง การแสดงออก ความเชื่อ เครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย อาหาร เป็นต้น รวมไปถึงเป็นเหตุปัจจัยสำคัญในการกำหนดหน้าที่ การงาน ความเชื่อ ตำนาน การดำรงชีพใน

วิถีกลุ่มชนนั้นๆ ตั้งแต่เกิดจนตาย และผูกพันแนบแน่นกับวิถีชีวิตกลุ่มคนนั้นๆทุกเพศทุกวัย ดังนั้น การที่จะเข้าใจวัฒนธรรมของชาติอย่างลึกซึ้งกว้างขวางได้นั้น นอกจากจะศึกษาค้นคว้าทำความเข้าใจได้จากเหตุปัจจัย เช่น สภาพทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ทรัพยากรธรรมชาติ สภาพแวดล้อมและสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังสามารถศึกษาค้นคว้าและทำความเข้าใจได้จากอาชีพหลักของคนส่วนใหญ่ในสังคมนั้นๆ (เอี่ยม ทองดี 2538: 2)

นอกจากนี้ เอี่ยม ทองดี (2541: 115) ยังได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างอาชีพทำนา กับ พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาไว้อีกตอนหนึ่งว่า “พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนาเป็นเครื่อง ปลดปล่อยจิตวิญญาณ จากพันธนาการต่างๆ อันได้แก่ ความกลัว ความชั่วร้าย ความโหดร้าย ความเจ็บป่วย ความทุกข์ทรมานความ โศกเศร้าฯลฯ สู่ความเป็นอิสระภาพ เสรีภาพ ภราดรภาพ สันติสุข ความร่าเริง ความมั่นคง ความกล้าหาญ ความสุขสบายฯลฯ ของชีวิตชาวนา”

นับจากในอดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน 40 กว่าปีแห่งการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติที่มุ่งเน้นพัฒนาภาคอุตสาหกรรม และภาคบริการ นำภาคเกษตรมีผลทำให้ประเทศ มุ่งที่จะทำการผลิตสินค้าในลักษณะอุตสาหกรรมมากขึ้น มีการแปรรูปสินค้าเกษตรก่อนที่จะ ส่งออกไปขายยังต่างประเทศความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นแรงผลักดันให้ผู้เพาะปลูกข้าวต้อง พึ่งพาปัจจัยภายนอก เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และอุปกรณ์การผลิตสมัยใหม่ เป็นต้น

ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-2 (พ.ศ.2504-2514) การส่งเสริม การวิจัยด้านการผลิต การให้ชาวนาได้มีที่นาเป็นของตนเอง และการปรับปรุงระบบการตลาด ทำให้ วัฒนธรรมการผลิตข้าวของไทยได้รับอิทธิพลมากจากการที่ได้มีนโยบายด้านเศรษฐกิจที่จะมาช่วย ส่งเสริมข้าวของไทยให้มีคุณภาพ ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3-4 (พ.ศ. 2515-2524) ปัญหาการขาดดุลการค้ามีผลอย่างมากต่อวัฒนธรรมการผลิตข้าว จึงทำให้ต้องผลิตข้าว ไปขายยังต่างประเทศ เพื่อลดปัญหาการขาดดุล ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5-6 (พ.ศ.2525-2534) การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจอันเกิดจากภาวะสงคราม ทำให้มีผลต่อ วัฒนธรรมการผลิตข้าวของไทย คือ ต้นทุนในการผลิตข้าวเพื่อการส่งออกสูงเนื่องจากราคาน้ำมันมี ราคาแพงขึ้น ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) วัฒนธรรม การผลิตข้าวได้รับอิทธิพลจากด้านเศรษฐกิจค่อนข้างมาก เพราะราคาข้าวตกต่ำ ชาวนาเริ่มลดพื้นที่ การเพาะปลูกลงและหันไปปลูกพืชชนิดอื่นร่วมกับการปลูกข้าวด้วย ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติฉบับที่ 8-9 (พ.ศ.2540-2549) ทุกฝ่ายได้หันมาสนใจการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลาง และ ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางการพัฒนา แนวทางดังกล่าวได้สนับสนุนในการให้ชาวนา หวนคืนกลับไปดำรงวิถีชีวิตการทำนาแบบดั้งเดิม เน้นการทำนาโดยมีเป้าหมายในการยังชีพของตน ก่อนนำเอาผลผลิตออกขาย ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554)

มุ่งสู่ “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน” ภายใต้แนวปฏิบัติของ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” พัฒนาคนและเสริมสร้างเศรษฐกิจให้มีคุณภาพ ดำรงความหลากหลายทางชีวภาพ และสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติและคุณภาพสิ่งแวดล้อม พัฒนาระบบบริหารจัดการประเทศให้เกิดธรรมมาภิบาลภายใต้ระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

ในช่วงของการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-7 นั้น ได้ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว สังคมเกษตรดั้งเดิมจึงเคลื่อนตัวเข้าสู่อุตสาหกรรม แบบแผนการทำงานเกษตรรวมทั้งการทำนาที่เริ่มเปลี่ยนแปลง จากเดิมที่ชาวนาใช้แรงงานคนและแรงงานสัตว์ในการทำนา สิ่งที่ตามมาคือในแง่เศรษฐกิจ ทันททีที่ชาวนาเปลี่ยนรูปแบบการทำนาแบบพื้นบ้านเป็นแบบสมัยใหม่ ชาวนาที่สูญเสียภาวะการพึ่งตนเองในเรื่องนี้ คือ การสร้างเครื่องมือเอง ซ่อมเอง ทำเองในหมู่บ้านเหมือนอย่างที่ทำมาแต่อดีตนั้น ได้ขาดสะบั้นลง ชาวนากลายเป็นคนพิการ ต้องคอยพึ่งพาอาศัยคนทั้งโลก เริ่มตั้งแต่น้ำมันชาวนาผลิตเองไม่ได้ เครื่องมือซำรูดเสียวก็ซ่อมเองไม่ได้ ต้องพึ่งพาคคนอื่น หรือร้านซ่อมหรือบริษัทห้างร้าน เมื่อเครื่องมือใช้งานไม่ได้ ชาวนาจึงต้องหาซื้อใหม่ ยิ่งเมื่อเปรียบเทียบกับรถไถนาเดินตามที่ต้องเสื่อมราคาลงไปทุกวันกับควายซึ่งมีแต่จะพอกพูนกำไรไปทุกขณะทุกเวลาด้วยแล้ว ยิ่งเห็นชัดเจนว่า ชาวนาได้สูญเสียผลประโยชน์ไปอย่างมหาศาล การทำนาที่เคยเป็นไปอย่างสบาย ไม่ต้องลงทุนเงินทอง ไม่ต้องทำงานหนักเพื่อหาเงินมาใช้หนี้ ไม่ต้องนั่งคำนวณหาต้นทุน-กำไรเหมือนแต่ก่อน ได้สูญเสียไปอย่างสิ้นเชิง เกิดภาวะการทำนาที่ลงทุนสูง และต้องมีการวางแผนที่ดี ซึ่งชาวนาไม่เคยชินกับระบบดังกล่าว ทั้งนี้เพราะแต่เดิมชาวนาใช้ควายไถนา เมื่อซื้อควายมาใช้แรงงานแล้วขายต่อยังได้ทุนคืน บางตัวยังขายได้กำไร ทำให้ชาวนาไม่ต้องมานั่งกังวลในเรื่องหนี้สิน ในทางสังคมและวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงวิธีการทำนาจากแบบดั้งเดิมเป็นแบบสมัยใหม่ มีผลให้พฤติกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ จากภาวะเศรษฐกิจที่บีบคั้นชาวนา ทำให้ชาวนาต้องทำงานหนักมากขึ้นนั้น มีผลให้พฤติกรรมของคนในหมู่บ้านต้องเปลี่ยนแปลงไป เช่น แต่เดิมชาวนาจะมีการลงแขกเกี่ยวข้าว เป็นวิธีการแลกเปลี่ยนแรงงานกัน ในท้องถิ่นแบบที่แบบน้อง ก็หันกลับมานิยมการว่าจ้างแรงงาน และให้ความสำคัญเงินตรามากกว่าน้ำใจ ดังคำพูดของชาวนาบางคนว่า “คนปัจจุบันเห็นแก่เงินทองมากกว่าน้ำใจ คนปัจจุบันต้องทำงานหนักขึ้นแต่ความอดทนทางอารมณ์น้อยลง” (เอี่ยม ทองดี 2538: 167) ใครมีเครื่องมือเครื่องใช้สมัยใหม่พร้อม ย่อมหมายถึงการมีอิทธิพลและอำนาจมาก นิยมการบริจาคเป็นเงินเพื่อช่วยงานสาธารณะหรืองานส่วนรวมมากกว่าการไปช่วยแรงงาน การไปช่วยงานต่างๆ เช่น แต่งงาน งานบวช มีเวลาจำกัดมากขึ้น ในการสันทนการและการพักผ่อนหย่อนใจมีน้อยลง ความมูมานะในการทำงานมีมากขึ้น และการทำงานทุกอย่างมุ่งเป้าหมายเพื่อการให้ได้เงินมากกว่าการเลี้ยงชีพโดยตรง

เช่น การปลูกข้าวก็เพื่อขาย การเลี้ยงปลา ก็เพื่อขาย จะบริโภคสิ่งเหล่านี้ได้ก็ในปริมาณที่จำกัดหรือเหลือขายแล้วจึงบริโภค ในด้านวัฒนธรรมคือ การเปลี่ยนแปลงเครื่องมือเครื่องใช้จากแบบพื้นบ้านมาเป็นแบบสมัยใหม่ ได้ทำให้คติพื้นบ้านเกี่ยวกับ ดิน น้ำ ลม ไฟ และประเพณี พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนาหลายอย่างเปลี่ยนแปลงสูญหายไปด้วย เช่น พิธีแรกนา พิธีสู่ขวัญควาย พิธีเตรียมลาน เป็นต้น

เมื่อชาวนาไม่เห็นคุณค่าเครื่องมือเครื่องใช้การทำนาแบบดั้งเดิม ก็จะพลอยลืมเลือนพิธีกรรมและความเชื่อต่างๆที่ผูกโยงกับเครื่องมือเครื่องใช้เหล่านั้น และที่สำคัญที่สุดสาระสำคัญของพิธีกรรมและความเชื่อเหล่านั้นยังผูกโยงกับระบบจิตใจ จะเห็นได้ว่าในสมัยก่อน ชาวนาจะมีจิตใจประณีตงดงาม เนื่องจากถูกหล่อหลอมมาด้วยวัฒนธรรมอันดีงามแบบดั้งเดิม ข้าวเป็นอาหารหลักของคน เพื่อแสดงออกซึ่งความกตัญญูรู้คุณข้าว หรือ แม่โพสพ ชาวนาจึงทำขวัญข้าว ข้าวจึงเป็นพืชชนิดเดียวที่คนไทยทำขวัญให้ทุกช่วงของกระบวนการผลิต เพื่อบำรุงขวัญกำลังใจ ลดความวิตกกังวล โดยมุ่งหวังให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แห่งผลผลิต อันจะนำไปสู่ความเบิกบาน ปิติสุขและความมั่นคงในชีวิต ชาวนาใช้ควายในการไถนาก็แสดงออกซึ่งความกตัญญูรู้คุณควายโดยการสู่ขวัญควาย แต่ในปัจจุบันเมื่อชาวนาเปลี่ยนไปใช้รถไถหรือเครื่องจักรกลสมัยใหม่ กลับพบว่าจิตใจของชาวนาเริ่มมีความก้าวร้าวมากยิ่งขึ้น ไม่นิยมการประนีประนอม เห็นได้จากหลายๆกรณีที่เกิดมีการฆ่าฟันกันในหมู่ชาวนา เกิดการทะเลาะวิวาทในหมู่ชาวนามากยิ่งขึ้น

ความเชื่อหรือศรัทธาต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง นับจากความเชื่อนิยายปรัมปรา ความเชื่อทางศาสนา อิทธิพลของสิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดประเพณีที่มนุษย์จัดขึ้นอย่างมีระเบียบแบบแผน ซึ่งเรียกว่าการประกอบพิธีกรรม ซึ่งนักมานุษยวิทยาถือว่าเป็นการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของคนก่อนให้แก่เพื่อนมนุษย์และคนรุ่นต่อมา การบอกเล่าด้วยวาจา ต่อๆกันมาเป็นทอดๆ ทำให้เกิดการต่อเติมเสริมต่อ นิยายปรัมปราก็กลายเป็นความเชื่อมากขึ้น ความเชื่อนี้เองที่หนุนให้มนุษย์ประกอบพิธีกรรมอันวิจิตรพิสดาร พิธีกรรมเหล่านี้เมื่อสืบต่อกันมากก็เกิดเป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิตขึ้น ดังปรากฏในสังคม เจตนาของพิธีกรรมมีจุดมุ่งหมายอย่างเดียวกันคือ เพื่อความอยู่รอด เพื่อความสุขความเจริญ (อานาจ ศิลวัตร 2535: 1-2) โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว อาจถือได้ว่าเป็นปฏิบัติการสู่ความอุดมสมบูรณ์ โดยผ่านการประสานความสัมพันธ์ของระบบนิเวศ อุดมคติในการพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อเรื่องผี สังคมข้าวเช่นสังคมไทย ได้บ่มเพาะจริยธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลผ่านพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา พิธีกรรมยังมีบทบาทต่อเศรษฐกิจหมู่บ้าน เพื่อการผลิต การแจกจ่ายและการแลกเปลี่ยนในชุมชน

ความคิด ความรู้สึก วิธีการ ความเชื่อต่างๆของมนุษย์ซึ่งสะสมหรือสืบต่อกันมาย่อมมีการวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม เศรษฐกิจ และสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

เฉกเช่นเดียวกับ ความคิด ความรู้สึก วิธีการ ความเชื่อของชาวหนองแสง กำลังเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม เศรษฐกิจและสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้เพราะการทำนากำลังถูกทดแทนด้วยความเป็นอุตสาหกรรม สภาพสังคมเกษตรแต่เดิมกำลังเปลี่ยนเป็นสังคมอุตสาหกรรม

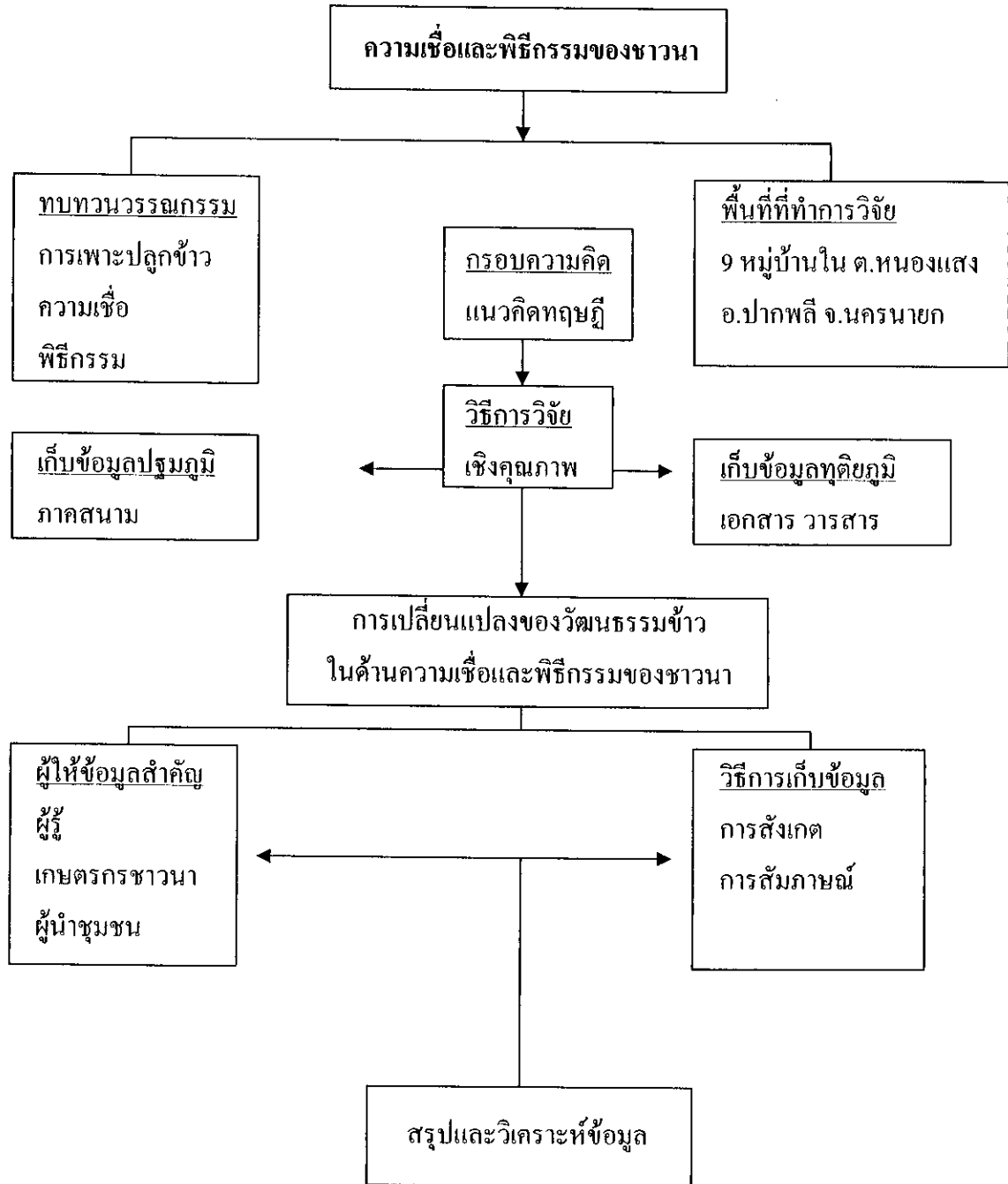
นับจากอดีตจนถึงปัจจุบันมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่มุ่งหน้าพัฒนาอุตสาหกรรมและการบริการนำภาคเกษตร มีผลทำให้มุ่งที่จะผลิตสินค้าในลักษณะอุตสาหกรรมมากขึ้น มีการแปรรูปสินค้าส่งไปยังต่างประเทศมากขึ้น ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นแรงผลักดันทำให้ที่เพาะปลูกข้าวต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกมากขึ้น เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และอุปกรณ์การผลิตสมัยใหม่ ฯลฯ จากเดิมที่ชาวนาใช้แรงงานคนและแรงงานสัตว์ในการทำนา ก็หันไปใช้เครื่องจักรกล สิ่งที่มาในแง่เศรษฐกิจ ชาวนาเปลี่ยนรูปแบบการทำนาแบบดั้งเดิมมาเป็นแบบสมัยใหม่ ชาวนาก็สูญเสียภาวะพึ่งพิงตนเองในเรื่องนี้ เหมือนคนพิการ ในด้านสังคมและวัฒนธรรมก็เปลี่ยนแปลงไป ภาวะเศรษฐกิจบีบบังคับชาวนา ทำให้ต้องทำงานหนัก จากเดิมมีการลงแขกเกี่ยวข้าว ก็หันมาว่าจ้างแทน ให้ความสำคัญเงินตรามากกว่าจิตใจ มุ่งทำทุกอย่างเพื่อเงิน ด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ พิธีกรรมต่างๆเกี่ยวกับการทำนาเริ่มสูญหายไป เช่น พิธีสู่ขวัญข้าว พิธีสู่ขวัญควาย พิธีทำบุญลาน เป็นต้น จากการเสื่อมเลือนพิธีกรรมต่างๆก็ทำให้ชาวนาขาดสิ่งที่กลมเกลียดใจ เกิดความก้าวร้าว ทะเลาะ น้าวพันกันนั้น เพราะขาดศรัทธาและความเชื่อ ความคิด ความรู้สึก วิธีการ ความเชื่อต่างๆที่สั่งสมสืบกันมา ย่อมมีวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จึงทำให้สนใจศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวนาจังหวัดนครนายก: กรณีศึกษา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ซึ่งจะทำให้ ทราบถึงวิถีชีวิตและรูปแบบการเปลี่ยนแปลงการทำนาของชาวนา รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในเรื่องคติความเชื่อและพิธีกรรมในการทำนาของชาวนา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

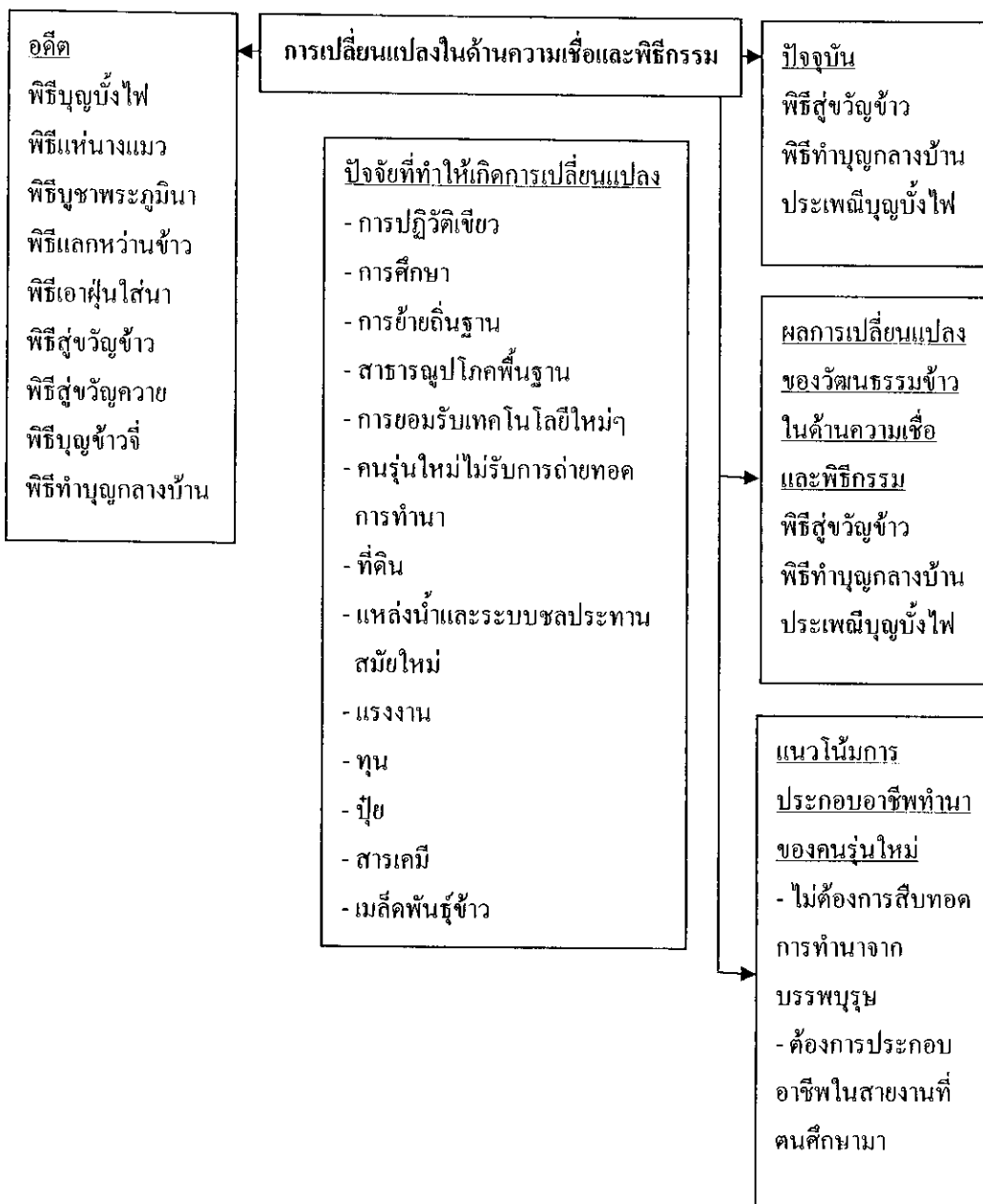
2.1 เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวิถีชีวิตของชาวนาตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

2.2 เพื่อศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในเรื่องคติความเชื่อและพิธีกรรมในการทำนาของชาวนา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

3. กรอบแนวคิดการวิจัย



แผนภูมิที่ 1.1 แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย 1



แผนภูมิที่ 1.2 แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย 2

4. ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตสำหรับการวิจัยไว้ 3 ด้านด้วยกัน ดังนี้

4.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

สำหรับขอบเขตการวิจัยด้านพื้นที่ ผู้วิจัยได้เลือกเอาพื้นที่ ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ในตำบลหนองแสง ซึ่งเป็นพื้นที่เป้าหมายของผู้วิจัย ประกอบไปด้วยหมู่บ้านไปด้วยจำนวน 9 หมู่บ้าน ดังนี้

4.1.1 บ้านคลองคล้า

4.1.2 บ้านโคกกระชาย

4.1.3 บ้านหนองหัวลิงใน

4.1.4 บ้านเนินหินแร่

4.1.5 บ้านหนองแสง

4.1.6 บ้านสันป่าดั่ง

4.1.7 บ้านหนองหัวลิงนอก

4.1.8 บ้านบุงเข้

4.1.9 บ้านเหล่าเค็ม

4.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในด้านเนื้อหาของการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะทำการศึกษาถึงสภาพปัจจุบันของชาวนา ตำบลหนองแสง และวัฒนธรรมข้าวของชาวนา ตำบลหนองแสง ในมุมมองของการเปลี่ยนแปลง เพื่อศึกษาว่าวัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิมนั้น ได้เปลี่ยนแปลงมาสู่วัฒนธรรมข้าวสมัยใหม่ได้อย่างไร โดยเน้นทางด้านความเชื่อและพิธีกรรม ซึ่งจำแนกเป็น 4 พิธีกรรมต่างๆ ดังนี้

4.2.1 พิธีแห่นางแมว

4.2.2 ประเพณีบุญบั้งไฟ

4.2.3 พิธีสู่วัยข้าว

4.2.4 พิธีทำบุญกลางบ้าน

โดยอาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้ และเอกสารที่มีผู้ที่ได้ทำการค้นคว้าวิจัยมาก่อนหน้าแล้ว การวิเคราะห์จะอาศัยทฤษฎีที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นหลัก

4.3 ขอบเขตด้านเวลา

ขอบเขตด้านเวลาของการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเวลาในการศึกษาเพื่อให้เห็นสภาพในการเปลี่ยนแปลงในด้านความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวนาจังหวัดนครนายก : กรณีศึกษา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายกอย่างชัดเจน โดยกำหนดเอาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นเกณฑ์การพิจารณาเส้นแบ่งด้านเวลา โดยเทียบกับขอบเขตด้านเนื้อหาจากวัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิม มาสู่วัฒนธรรมข้าวแบบปัจจุบัน หรือสมัยใหม่ วัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิมผู้วิจัยกำหนดเป็นเวลาโดยประมาณไว้ว่าเกิดก่อนการมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (ก่อนพ.ศ.2504) และวัฒนธรรมข้าวสมัยใหม่ เป็นเวลาหลังการมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1- 10

5. นิยามศัพท์เฉพาะ

5.1 วัฒนธรรมข้าว หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิต แบบแผนพฤติกรรม รูปแบบ วิธีการ กระบวนการ เครื่องมือเครื่องใช้ ภูมิปัญญา ความรู้ความคิด อุดมการณ์เกี่ยวกับข้าวและการทำนา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

5.2 การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าว หมายถึง ความแตกต่างที่เกิดขึ้นของวัฒนธรรมข้าวในตำบลหนองแสง อำเภอ ปากพลี จังหวัดนครนายก ระหว่างช่วงเวลาที่เป็นวัฒนธรรมข้าวดั้งเดิมกับวัฒนธรรมข้าวสมัยใหม่

5.3 วัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิม หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิต แบบแผนพฤติกรรม การแสดงออกในการดำเนินชีวิต รูปแบบ วิธีการ กระบวนการ เครื่องมือเครื่องใช้ ภูมิปัญญา ความรู้ ความคิด อุดมการณ์เกี่ยวกับข้าวและการทำนาที่ชาวนาตำบลหนองแสงได้สั่งสม ปรับปรุงแก้ไข เลือกรสรร สืบมาจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน

5.4 วัฒนธรรมข้าวสมัยใหม่ หมายถึง วัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิม หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิต แบบแผนพฤติกรรม การแสดงออกในการดำเนินชีวิต รูปแบบ วิธีการ กระบวนการ เครื่องมือเครื่องใช้ ภูมิปัญญา ความรู้ ความคิด อุดมการณ์เกี่ยวกับข้าวและการทำนาที่ชาวนาตำบลหนองแสงได้สั่งสม ปรับปรุงแก้ไข เลือกรสรร สืบมาจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นและพัฒนาอยู่ในโลกปัจจุบัน

5.5 วัฒนธรรมข้าวด้านการบริโภค หมายถึง วิธีการแปรรูปเพื่อการบริโภคหรือสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจให้กับผลผลิต วิธีการดำเนินชีวิตแบบแผนพฤติกรรม การแสดงออกในการ

ดำเนินชีวิต รูปแบบ วิธีการ กระบวนการ เครื่องมือเครื่องใช้ ภูมิปัญญาของชาวนาตำบลหนองแสง ในการนำเอาผลผลิตที่ได้จากการผลิต

5.6 วัฒนธรรมข้าวด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิต แบบแผน พฤติกรรมการแสดงออกในการดำเนินชีวิต รูปแบบ วิธีการ กระบวนการ เครื่องมือเครื่องใช้ ภูมิปัญญาของชาวนาตำบลหนองแสงในการใช้ข้าวเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนกับผลผลิตอื่นๆ หรือการแลกเปลี่ยนวัตถุดิบของที่ต้องการ เช่น การเอาข้าวไปแลกกับน้ำตาลเกลือ หรือผลไม้ เป็นต้น

5.7 วัฒนธรรมข้าวด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา หมายถึง วัฒนธรรมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับจิตใจซึ่งชาวนาตำบลหนองแสงมีต่อข้าว และแสดงออกผ่าน สัญลักษณ์ทางความเชื่อ คือพิธีกรรมต่างๆ ตั้งแต่ช่วงเริ่มต้นกระบวนการทำนา ระหว่างการทำนา และสิ้นสุดกระบวนการทำนา

5.8 สภาพปัจจุบัน หมายถึง สภาพที่ดำรงอยู่ในปัจจุบันในตำบลหนองแสง ทั้งทางด้าน กายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิตของชาวหนองแสง

5.9 กายภาพ หมายถึง ระบบต่างๆที่เกี่ยวข้องกับชาวหนองแสงทั้งเศรษฐกิจ สังคม ประเพณีพิธีกรรม และเทศกาลต่างๆ

5.10 เศรษฐกิจ หมายถึง ลักษณะของอาชีพ รายได้ รายจ่าย ทรัพย์สิน หนี้สิน ระบบแรงงานของชาวหนองแสง

5.11 สังคม หมายถึง ระบบครอบครัวและเครือญาติ ระบบการศึกษา ระบบการกมनाคมของชาวหนองแสง

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

6.1 ได้ทราบถึงสภาพปัจจุบันด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวิถีชีวิตของชาวนา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก เพื่อจะได้ใช้เป็นข้อมูลในการแก้ปัญหาครั้งต่อไป

6.2 ได้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในเรื่องคติ ความเชื่อและพิธีกรรม ในการทำนาของชาวนา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ซึ่งส่งผลกระทบต่อ การทำนาของชาวนา เพื่อหาแนวทางในการอนุรักษ์ให้วัฒนธรรมข้าวในเรื่องคติความเชื่อและพิธีกรรม ให้ดำรงต่อไป

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงในด้านความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวนา จังหวัดนครนายก: กรณีศึกษา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก” ผู้ศึกษาวิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย

1. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วย ความหมายของวัฒนธรรม ประเภทของวัฒนธรรม องค์ประกอบของวัฒนธรรม และความสำคัญของวัฒนธรรม
2. แนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าว แนวคิดที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าวในบริบทที่เกี่ยวกับคติความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา
3. แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
4. ทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วยทฤษฎีต่างๆ ดังนี้ ทฤษฎีว่าด้วยสาเหตุ ทฤษฎีวิวัฒนาการ ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ ทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่
5. ทฤษฎีการสร้างวัฒนธรรมที่ทันสมัย ซึ่งประกอบด้วย ความหมายของการสร้างวัฒนธรรมที่ทันสมัย ลักษณะสังคมชนบทที่กำลังเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัย
6. ประวัติความเป็นมา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม

1.1 ความหมายของวัฒนธรรม

“วัฒนธรรม” เป็นคำที่เกิดขึ้นในภาษาไทย ในสมัยที่รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีได้มองเห็นความสำคัญเรื่องนี้ คำเดิมเป็นภาษาอังกฤษ คือ “Culture” ในตอนแรก “พระมหากรุณา” แห่งวัดมหาธาตุ ได้แปลคำนี้ว่า “ภูมิธรรม” แต่กรมหมื่นนราธิปพงษ์ประพันธ์ ทรงเล็งเห็นว่า “ภูมิธรรม” มีความหมายค่อนข้างคงที่ พระองค์ท่านทรงประสงค์ให้คำนี้มีความหมายในลักษณะที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จึงแปลใหม่ว่าเป็น

“วัฒนธรรม” และการนำมาใช้สืบทอดกันมาตลอดสมัยที่ประเทศไทยมีกระทรวงวัฒนธรรมและคงใช้อยู่ปัจจุบัน

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542

(<http://rirs3.royin.go.th/word19/word19a0.asp>) 19/05/53 ให้ความหมายของคำว่า วัฒนธรรม ไว้ว่า สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมในการแต่งกาย, วิถีชีวิตของหมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมพื้นบ้านวัฒนธรรมชาวเขา ในพระราชบัญญัติวัฒนธรรม พุทธศักราช 2485 หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว ก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน ทางวิชาการ หมายถึง พฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่ผลิตสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และร่วมกันใช้ในหมู่พวกของตน

พระยาอนูมานราชชน (2515: 100) ได้นิยามว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลง หรือผลิตสร้างขึ้นเพื่อความเจริญงอกงามในวิถีชีวิตของมนุษย์ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้ เลียนแบบกันได้ เอาอย่างกันได้ วัฒนธรรมจึงเป็นผลผลิตของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนสมัยก่อนสืบทอดกันมาเป็นประเพณี วัฒนธรรมจึงเป็นทั้งความคิดเห็นหรือการกระทำของมนุษย์ในส่วนรวมที่เป็นลักษณะเดียวกัน และสำแดงให้เห็นปรากฏเป็นภาษา ความเชื่อ ระเบียบ ประเพณี

นิติ เอียวศรีวงศ์ (2534: 21) ได้สรุปว่า วัฒนธรรม หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับธรรมชาติ ระบบความสัมพันธ์นี้มีมนุษย์ไม่ได้สร้างขึ้นใหม่ทุกชั่วอายุคน แต่จะรับระบบความสัมพันธ์ที่ตกทอดมาจากอดีต มีความซับซ้อนมากต้องอาศัยการถ่ายทอดปลูกฝังเป็นเวลานาน

พิทยา สายหู (2540: 24) ได้ให้ความหมายว่า วัฒนธรรม หมายถึง แบบอย่าง ลักษณะชีวิตของแต่ละกลุ่มซึ่งประกอบด้วยอุปกรณ์และวิธีการต่างๆ ที่สมาชิกของกลุ่มยึดถือร่วมกันในการ ดำเนินชีวิตตราบเท่าที่ยังเป็นสมาชิกของกลุ่ม เช่น พูจจาภาษาสำเนียงเดียวกัน หรือเครื่องเดียวกัน กินอยู่อย่างเดียวกัน ปลูกบ้านเรือนแบบเดียวกัน ใช้ขนบธรรมเนียมประเพณีเดียวกัน มีปรัชญาและศาสนาแบบเดียวกัน ฯลฯ

สุพิศรา สุภาพ (2525: 99) กล่าวถึงวัฒนธรรมว่ามีความหมายครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างอันเป็นแบบแผนในความคิดและการกระทำที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือสังคมใดสังคมหนึ่ง มนุษย์ได้คิดสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ วิธีการในการปฏิบัติ การจัดระเบียบตลอดจนระบบความเชื่อ ความนิยม ความรู้ และเทคโนโลยีต่างๆ ในการควบคุมและการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ

สรุป วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวและศีลธรรมอันดีงามของประชาชน ซึ่งถ่ายทอด เอาอย่างกันจากคน

สมัยก่อน จนสืบทอดเป็นประเพณี มีทั้งวัฒนธรรมทางความคิดและการกระทำของมนุษย์ ซึ่งแสดงออกให้ปรากฏเป็นภาษา ความเชื่อ ประเพณี

1.2 ประเภทของวัฒนธรรม

ในแผนแม่บทวันอนุรักษ์มรดกไทย 2541-2544 (คณะอนุกรรมการดำเนินงานและประสานงานวันอนุรักษ์มรดกไทย 2541: 2) ได้กล่าวถึงคำว่า วัฒนธรรม คือ รูปแบบวิถีชีวิตซึ่งเป็นจิตวิญญาณของผู้คนที่ทำให้เกิดความสุขกายสบายใจ อยู่เย็นเป็นสุขแก่บุคคล ครอบครัว ชุมชน และเผ่าพันธุ์ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1.2.1 มรดกทางวัฒนธรรม (Culture) ได้แก่ สิ่งที่มนุษย์ได้เคยสร้างไว้เพื่อประโยชน์ในการใช้สอย การดำรงชีพ และพิธีกรรมต่างๆ หลักฐานทางวัฒนธรรมในอดีต ได้แก่ ซากบ้านเรือน ซากโบสถ์วิหาร ศาสนสถาน ซากกำแพงเมืองคูเมือง สถานที่ประกอบพิธีกรรม หรือเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในอดีต ฯลฯ แบ่งออกเป็นกลุ่มย่อยได้ 3 ประเภท

- 1) โบราณสถาน หรือสิ่งก่อสร้างในอดีต
- 2) โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ หรือรูปเคารพ ถ้วยชามเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ
- 3) จารึก หนังสือ เอกสาร ใบลาน สมุดไทย จดหมายเหตุ

1.2.2 วัฒนธรรมร่วมสมัย (Living Culture) คือรูปแบบเฉพาะที่คนปัจจุบันใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นรูปแบบที่บรรพบุรุษสร้างขึ้น ปรับปรุงพัฒนาสืบทอดมาจนถึงพวกเรา และมีลักษณะเฉพาะที่แสดงให้เห็นว่า เป็นคนเผ่าใด ชาติใด บางท่านเรียกกลุ่มวัฒนธรรมนี้ว่า ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวิถีชีวิต

วัฒนธรรมในยุคนี้แบ่งย่อยออกเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ 5 ประเภท คือ วัฒนธรรมด้านการดำรงชีพ วัฒนธรรมด้านภาษา วัฒนธรรมด้านศาสนา วัฒนธรรมด้านศิลปะ วัฒนธรรมด้านสังคมรวมถึงเศรษฐกิจการเมือง การปกครอง มีกรอบ ดังนี้

- 1) วัฒนธรรมในการดำรงชีพ (Life) ประกอบด้วย การทำมาหากินที่ยั่งยืน อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรคและที่อยู่อาศัย
- 2) วัฒนธรรมด้านภาษา (Language) มีความหมายรวมถึงการพูด การเขียน การอ่านและกิริยาอาการของผู้คนที่ทำให้สามารถสื่อสารสืบทอดและสร้างความรักความสามัคคีในเผ่าชน
- 3) วัฒนธรรมด้านศาสนา ได้แก่ พิธีกรรม ความเชื่อ วินัย ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ ที่ทำให้สังคมเกิดสันติสุข

4) วัฒนธรรมด้านศิลปะและสุนทรียภาพ ได้แก่ ความงาม ความเพลิดเพลิน ความสนุกสนานของการดำรงชีวิต เช่น การก่อสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย การตกแต่งบ้าน นาฏศิลป์ ดนตรี การละคร ฟ้อนรำ กีฬา และการละเล่นของประชาชน เป็นต้น

5) วัฒนธรรมด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ซึ่งเป็นกฎกติกา ในการดำรงอยู่ร่วมกัน และพัฒนาสังคมเผ่าพันธุ์ให้เจริญก้าวหน้าในการพัฒนาคุณภาพชีวิต

1.2.3 ภูมิปัญญาและเทคโนโลยี คือความรู้ความชำนาญ ที่เป็นศาสตร์ที่สืบทอดกันมาโดย การปฏิบัติ บอกเล่า การจดบันทึก ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตดังกล่าวข้างต้น แบ่งออกเป็นกรอบใหญ่ๆ 9 กรอบ

- 1) ภูมิปัญญาด้านการทำมาหากิน
- 2) ภูมิปัญญาด้านการศึกษา
- 3) ภูมิปัญญาด้านศาสนา ศีลธรรม
- 4) ภูมิปัญญาด้านศิลปะ สุนทรียภาพ
- 5) ภูมิปัญญาด้านสังคม
- 6) ภูมิปัญญาด้านเศรษฐกิจ การค้า การพาณิชย์
- 7) ภูมิปัญญาด้านอุตสาหกรรม
- 8) ภูมิปัญญาด้านการเมือง
- 9) ภูมิปัญญาด้านการปกครอง

สุชีพ ปุญญานุภาพ (2540: 117) ได้แบ่ง วัฒนธรรมเป็น 4 ประเภท คือ

- 1) คติธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางศีลธรรมและทางจิตใจ ซึ่งเป็นเรื่องของ “คติ” คือทางหรือหลักดำเนินชีวิต
 - 2) เณติธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางกฎหมาย หรือขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีความสำคัญเสมอด้วยกฎหมาย คือ บางอย่างแม้ไม่มีกฎหมายห้ามไว้ แต่ถ้าใครทำเข้าก็เป็นที่รังเกียจของสังคม เป็นที่น่าอับอายขายหน้า เพราะถือกันว่าเสียหาย
 - 3) วัตถุธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางวัตถุ ไม่ใช่หมายถึงเฉพาะวัตถุทางศิลปกรรมเท่านั้น แม้บ้านเรือน เครื่องแต่งการ เครื่องใช้ ถนนหนทาง และสิ่งประกอบความเป็นอยู่ทุกชนิด ก็จัดเข้าในวัตถุธรรมทั้งสิ้น
 - 4) สหธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางสังคม คือ วัฒนธรรมในการติดต่อเกี่ยวข้องกับกลุ่มชน เช่น มารยาทบนโต๊ะอาหาร มารยาทในการโดยสารรถไฟ รถประจำทาง มารยาทในการเข้าสังคม
- สรุป ประเภทของวัฒนธรรม แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ

1) มรดกทางวัฒนธรรม ได้แก่ สิ่งที่มีมนุษย์เคยสร้างไว้เพื่อประโยชน์ในการใช้สอย ดำรงชีพและพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งมีหลักฐานทางวัฒนธรรมในอดีต ได้แก่ ซากบ้านเรือน โบราณสถาน โบราณวัตถุ จารึก หนังสือ เอกสาร ใบลาน สมุดไทย จดหมายเหตุ

2) วัฒนธรรมร่วมสมัย คือ รูปแบบเฉพาะที่คนปัจจุบันใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นรูปแบบที่บรรพบุรุษสร้างขึ้น ปรับปรุงพัฒนาสืบทอดจนถึงพวกเรา มีลักษณะเฉพาะ แสดงให้เห็นว่าเป็นคนเผ่าใด ชชาติใด ซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะ 5 ประเภท คือ วัฒนธรรมด้านการดำรงชีพ วัฒนธรรมด้านภาษา วัฒนธรรมด้านศาสนา วัฒนธรรมด้านศิลปะ วัฒนธรรมด้านสังคมรวมถึง เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง

3) ภูมิปัญญาและเทคโนโลยี คือ ความรู้ความชำนาญ ที่เป็นศาสตร์สืบทอดกันมา โดย การปฏิบัติ การบอกเล่า การจดบันทึก ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต

1.3 องค์ประกอบของวัฒนธรรม

ในด้านองค์ประกอบของวัฒนธรรมไทย พระยาอนูมานราชชน (2501 , อ้างถึงใน กรมศิลปากร,2541: 50) ได้แบ่งไว้ 5 องค์ประกอบ คือ

1.3.1 *เผ่าพันธุ์การดำรงชีพ (Life)* เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับรูปร่างหน้าตา เผ่าพันธุ์ของคน การดำรงชีพ เช่น อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค ตลอดจนที่อยู่อาศัย

1.3.2 *สังคม (Social)* เกี่ยวข้องกับครอบครัว การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกัน ตลอดจนพัฒนาการ เศรษฐกิจ อุตสาหกรรมและการเมืองการปกครอง

1.3.3 *ศาสนาและจริยธรรม (Religion)* เป็นเรื่องของความเชื่อพื้นฐาน กิริยามารยาทการประพฤติปฏิบัติตลอดจนจารีตประเพณี

1.3.4 *สุนทรียศาสตร์ (Aesthetic)* เป็นเรื่องของรสนิยมความงาม ตลอดจนถึงการละเล่นพื้นบ้าน ภาพลักษณ์ที่ประชาชนแสดงออกในด้านดนตรี การละคร ฟ้อนรำ และ ภาพลักษณ์ของที่อยู่อาศัย

1.3.5 *ภาษาและวรรณกรรม (Language)* เป็นเรื่องของการสืบสานสืบทอดความรู้ เช่น การพูด การขีดเขียน และการอ่าน เพื่อความเข้าใจของเผ่าพันธุ์

ไพบูลย์ ช่างเขียน (2542: 24-25) ได้แบ่งองค์ประกอบทางวัฒนธรรม 4 ข้อ ดังนี้

1) *องค์ประกอบเกี่ยวกับความคิด (Concept)* ได้แก่ ความเชื่อ ความเข้าใจ พหุคติ ตลอดจนอุดมการณ์ต่างๆ เช่น ความเชื่อเรื่องพระเจ้าองค์เดียวหรือหลายองค์ ความคิดเห็นหรือ อุดมการณ์ในทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง การบริหาร ความเข้าใจเรื่องมนุษย์ การยอมรับว่าสิ่งใดควรหรือสิ่งใดไม่ควร ถูกหรือผิด ซึ่งจะเป็นเครื่องวัดหรือมาตรฐานในการตัดสินใจของคนตลอดจนเป็นเครื่องวัดเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคม

2) **องค์ประกอบทางพิธีการ (Usage)** เป็นเรื่องเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยอมรับกัน โดยทั่วไปในสังคม เช่น พิธีกรรมต่างๆ การแต่งงาน การบวชนาค พิธีทางศาสนา พิธีการต่างๆ ในการติดต่อกับบุคคลในรูปแบบต่างๆ หรือภาวะการณ์ต่างๆ กันออกไป รูปแบบความสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆ จะมีวิธีการอย่างไร เป็นต้น

3) **องค์ประกอบทางวัตถุ (Instrumental and symbolic objects)** คือ วัฒนธรรมทางวัตถุที่สามารถจับต้องได้แบบมีรูปร่าง เช่น เครื่องมือ บ้าน โรงเรียน วัด นอกจากนี้ยังรวมถึง ภาษา เขียน สัญลักษณ์ในการติดต่อ หรือสื่อความหมาย มาตรการต่างๆ ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่มนุษย์คิดค้นหรือสร้างขึ้นมา

4) **องค์ประกอบเกี่ยวกับองค์กร (Organization of association)** เป็นการมองในลักษณะของสถาบัน หรือองค์การสมาคมต่างๆ ในสังคมซึ่งหมายถึงกลุ่มที่มีการจัดอย่างเป็นระเบียบ มีโครงสร้าง และหน้าที่อย่างเป็นทางการ มีการวางกฎเกณฑ์ระเบียบข้อบังคับ ตลอดจนวัตถุประสงค์ไว้ในองค์กร ซึ่งจะมีตั้งแต่ระดับเล็กที่สุด คือ ครอบครัว จนถึงระดับใหญ่ที่สุดคือ องค์กรการสหประชาชาติ

สรุป องค์ประกอบของวัฒนธรรม แบ่งเป็น 5 องค์ประกอบ คือ

1) **เผ่าพันธุ์การดำรงชีพ** เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับรูปร่างหน้าตา เผ่าพันธุ์ การดำรงชีพที่ต้องอาศัยปัจจัยสี่

2) **สังคม** เกี่ยวข้องกับครอบครัว การอยู่ร่วมกัน การทำมาหากิน ตลอดจนพัฒนาการเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง

3) **ศาสนาและจริยธรรม** เป็นเรื่องของความเชื่อพื้นฐาน กิริยามารยาท การประพฤติปฏิบัติตลอดจนจารีตประเพณี

4) **สุนทรียศาสตร์** เป็นเรื่องของความสวยงาม รสนิยม ซึ่งแสดงออกในด้านดนตรี การละคร ฝอนรำ และภาพลักษณ์ของที่อยู่อาศัย

5) **ภาษาและวรรณกรรม** เป็นเรื่องของการสืบสานการถ่ายทอดความรู้ เช่น การพูด การอ่าน และการเขียน เพื่อความเข้าใจของเผ่าพันธุ์

1.4 ความสำคัญของวัฒนธรรม

วีระ บำรุงรักษ์ (อ้างใน กรมศิลปากร, 2541: 27-28) ได้กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมได้ 4 ประการ คือ

1) เป็นเอกลักษณ์ของหมู่คณะ

2) เป็นศักดิ์ศรีของหมู่คณะ

3) เป็นเครื่องให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ

4) เป็นเครื่องช่วยให้เกิดความมั่นคงในหมู่คณะ

อย่างไรก็ตาม ระบบของวัฒนธรรมแม้จะแตกต่างกันบ้าง แต่ภายในขอบเขตของวัฒนธรรมแล้ว บุคคลแต่ละคนย่อมมีการประพฤติปฏิบัติโดยอาศัยประสบการณ์เกี่ยวกับวัฒนธรรม ในการดำเนินชีวิตเป็นรากฐานวัฒนธรรมจะปรุงแต่งให้บุคคลมีพฤติกรรมตามแนวทางของสังคม ซึ่งยากที่จะเปลี่ยนแปลงกันได้ เพราะวัฒนธรรมเป็นรูปแบบและแนวทางในการดำเนินชีวิต กำหนดทัศนคติ ตลอดจนความเชื่อ และค่านิยมต่างๆ ให้แก่ บุคคล สร้างบุคลิกภาพของคน สิ่งต่างๆ เหล่านี้ได้ประกอบกันเข้ามาเป็นแบบแผนของวัฒนธรรมส่วนรวม หรือ สังคมอันยากที่จะเปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้น วัฒนธรรมจึงมีอิทธิพลแทรกซึมอยู่ในสังคมทุกสังคม แม้ว่า วัฒนธรรมบางอย่างมีอิทธิพลและมีความสำคัญต่อการขัดขวางหรือส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าและพัฒนาสังคม เช่น ระบบอาวุโส การยอมรับอำนาจของผู้มีอำนาจเหนือกว่าในวงราชการในการปกครองบังคับบัญชาของสังคมไทยจะมีผลต่อทัศนคติและความประพฤติของบุคคล ซึ่งอาจจะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้า

กระทรวงวัฒนธรรม ได้จัดทำแผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ(พ.ศ.2550-2559) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นกรอบทิศทางในการดำเนินงานด้านศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม ที่ให้ความสำคัญคือ พัฒนาสังคมไทยให้เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีความรู้คู่คุณธรรม สามารถดำรงภูมิปัญญาของสังคมไทย ตลอดจนสามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสมและเท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลกปัจจุบันและอนาคต

(<http://www.ryt9.com/s/cabt/623472>) 19/05/53

สรุป ความสำคัญของวัฒนธรรม มี 4 ประการ ดังนี้

- 1) เป็นเอกลักษณ์ของหมู่คณะ
- 2) เป็นศักดิ์ศรีของหมู่คณะ
- 3) เป็นเครื่องให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ
- 4) เป็นเครื่องช่วยให้เกิดความมั่นคงในหมู่คณะ

กระทรวงวัฒนธรรม ได้จัดทำแผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ (พ.ศ.2550-2559) ได้มุ่งเน้นเป้าหมาย ระดับบุคคล ระดับชุมชนและระดับประเทศ เพื่อให้คนไทยมีความรู้ ความเข้าใจ งานด้านวัฒนธรรม และสามารถรักษาอัตลักษณ์ของตนบนความหลากหลายทางวัฒนธรรม รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง มีค่านิยม และปรับปรุงวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของชุมชนและสังคม มีความภูมิใจในความเป็นไทยและมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรมและใช้คุณธรรมนำความรู้สร้างสรรค์สังคมให้เข้มแข็งและมั่นคง

2. แนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าว

เอี่ยม ทองดี (2538: 12) ได้จำแนกวัฒนธรรมข้าวออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. วัฒนธรรมข้าวส่วนที่เป็นนามธรรม หมายถึง แบบแผนการแสดงออก ความเชื่อ ความคิด อุดมการณ์ ระเบียบข้อปฏิบัติ ความดี ความงาม ความถูกต้อง ชอบธรรม ความรัก ภูมิปัญญา เทคนิควิธีการแก้ปัญหา วิธีคิด เป็นต้น

2. วัฒนธรรมข้าวที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ เครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย อาหาร วัชควาย ไร่ นา ยารักษาโรค ฯลฯ ของสังคมชาวนาชาวไร่

วัฒนธรรมข้าวทั้งส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมดังกล่าวข้างต้นล้วนเป็นเอกลักษณ์ที่สังคมชาวนาชาวไร่ เข้าใจ ซาบซึ้งและใช้ร่วมกัน และชาวนาชาวไร่ได้สั่งสมเลือกสรร ปรับปรุงแก้ไขจนเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม สามารถใช้ป้องกันและนำพาชีวิตไปสู่เป้าหมายได้ ซึ่งแบบแผนพฤติกรรมและผลงานต่างๆดังกล่าวนี้เป็นวิถีชีวิตและเอกลักษณ์ของชนส่วนใหญ่ของสังคมไทย

นอกจากนั้น เอี่ยม ทองดี ยังได้กล่าวต่อไปว่า วัฒนธรรมข้าวทั้ง 2 ประเภทข้างต้นนั้นประกอบด้วยเหตุปัจจัยหลัก 2 ส่วน คือ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับชาวนา กับส่วนที่เกี่ยวข้องกับข้าว

ส่วนที่เกี่ยวข้องกับชาวนา วัฒนธรรมข้าว หมายถึง แบบแผนการประพฤติปฏิบัติ วิถีการดำเนินชีวิต การแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่างๆที่เป็นเอกลักษณ์ ที่เป็นความเข้าใจซาบซึ้งร่วมกันซึ่งได้สั่งสมสร้างสรรค์ปรับปรุงแก้ไขจนถือว่าเป็นสิ่งที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และนำมาใช้เป็นเครื่องมือเป็นแนวทางเป็นมาตรการในการแก้ไขปัญหาตลอดจนนำพาชีวิตไปสู่เป้าหมายตามความต้องการของชาวนาหรือสังคมชาวนา

ส่วนที่เกี่ยวข้องกับข้าว วัฒนธรรมข้าว หมายถึง ลักษณะทางกายภาพ รูปแบบ วิธีการกระบวนการ เครื่องมือเครื่องใช้ ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ความรู้ ภูมิปัญญา สภาพแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่เกิดขึ้นเป็นมาจากอดีต จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของสังคมของชาวนา ชาวไร่สืบมา ทั้งนี้เนื่องจากข้าวมีบทบาทสำคัญต่อชาวไร่ชาวนาเป็นอย่างยิ่ง ชาวไร่ชาวนาเห็นว่าข้าวเป็นองค์รวมของธรรมชาติ (ดิน น้ำ ลม ไฟ) ที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับมนุษย์ทั้งร่างกายและจิตใจ

ด้านร่างกาย ข้าวเป็นอาหารที่หล่อเลี้ยงให้เจริญเติบโต อยู่เย็นเป็นสุข จะหาสิ่งใดมาหล่อเลี้ยงร่างกายเหมือนข้าวไม่มี มนุษย์ได้ปฏิบัติธรรม ได้บรรลุนิพพานอันเป็นเป้าหมายของชีวิต ได้ก็เพราะอาศัยข้าวหล่อเลี้ยงร่างกายเป็นสำคัญ

ด้านจิตใจ ข้าวเป็นสายใยร้อยรัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ ดินฟ้าอากาศ ทรัพยากร สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติอื่นๆ ให้เกิดขึ้นสืบเนื่องถึงกันอย่างลึกซึ้ง ทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติเปิดโอกาสให้มนุษย์ได้พัฒนาตนเองเพื่อบรรลุเป้าหมายตามอุดมการณ์ได้

2.1 แนวคิดที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าวในด้านการผลิต

สุภางค์ จันทวานิช (2541: 30-31) ได้แบ่งช่วงเวลาก่อนเกี่ยวกับวิธีการผลิตข้าวออกเป็น 4 ยุค คือ

1. ยุคของการเก็บเกี่ยวรวบรวมข้าว คือการเก็บเกี่ยวพืชผลที่เกิดตามธรรมชาติตามบริเวณที่ราบ สามเหลี่ยมลุ่มแม่น้ำต่างๆ ซึ่งข้าวจะเติบโตขึ้นร่วมกับหญ้า กลุ่มคนที่เร่รอนไปในอดีตก็เก็บเกี่ยวเมล็ดพันธุ์ข้าวเหล่านี้เป็นอาหาร ในขณะนี้เป็นเพียงอาหารประเภทหนึ่งหรืออาหารเสริมของสังคมเท่านั้น มิได้เป็นอาหารหลัก กลุ่มคนที่รวมกันเป็นสังคมก็เป็นกลุ่มเคลื่อนที่ขนาดเล็กที่ย้ายถิ่นที่อยู่ไปเรื่อยๆ สภาพการผลิตเช่นนี้เกิดขึ้นตั้งแต่ก่อนสมัยประวัติศาสตร์และสังคมไทยก็ยังไม่เกิดขึ้นในระบายนั้น อย่างไรก็ดีในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และในประเทศไทยก็มีร่องรอยจากหลักฐานทางโบราณคดีของสังคมที่เก็บรวบรวมข้าวเช่นนี้แล้วเช่นในวัฒนธรรมห้วยบิลท์ เวียดนาม และวัฒนธรรมบ้านเชียงในไทย

2. ยุคการเพาะปลูกข้าวแบบเลื่อนลอย กล่าวคือ มนุษย์เริ่มรู้จักใช้ประโยชน์จากธรรมชาติและฤดูกาลในการถากถางป่าแล้วผลิตข้าวขึ้นเองโดยหยอดเมล็ดข้างลงไปในรู รอให้ฝนตกเพื่อต้นข้าวจะได้เจริญเติบโต การเพาะปลูกเช่นนี้ทำได้หนึ่งหรือสองครั้งแล้วย้ายที่ไปทำที่ใหม่จึงเป็นวิธีการผลิตแบบเลื่อนลอย ในระยะต้นๆ วัฏจักรของการหมุนเวียนกลับมาปลูกข้าวใหม่ในที่เดิมจะทำทุกสิบปี สังคมที่ใช้วิธีการผลิตแบบนี้จะย้ายถิ่นที่อยู่ทุกๆ 2-3 ปี ในสังคมดังกล่าวจะไม่มีแบบแผนการตั้งหมู่บ้าน แบบบ้านก็เป็นบ้านธรรมดาเพราะจะตั้งไปในระยะเวลาอันสั้น อาณาเขตของการเพาะปลูกจะคลุมเครือไม่ชัดเจน สุดแท้แต่เงื่อนไขของธรรมชาติการผลิตข้าวแบบนี้ทำได้ในสังคมที่ตั้งป่าซึ่งมีประชากรไม่หนาแน่น อาศัยวัฏจักรทางนิเวศวิทยาทำให้ดินที่เพาะปลูกแล้วคืนสู่สภาพอุดมสมบูรณ์ใหม่ด้วยตัวเองแล้วกลับมาเพาะปลูกอีกครั้ง

3. ยุคการเพาะปลูกข้าวแบบนาหว่าน ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อสังคมหยุดตั้งหลักแหล่งอยู่กับที่แล้วมนุษย์ถากถางป่าเป็นทุ่งโล่งเพื่อเพาะปลูกข้าว โดยอาศัยน้ำที่ไหลหลากเข้ามาในทุ่งนาหล่อเลี้ยงให้ข้าวเติบโต นาแบบนี้ยังไม่มีคันนาและยังไม่มีชลประทาน ตามทุ่งนายังมีพืชชนิดอื่นปะปนอยู่มาก เทคนิคการทำนาหว่านคือศึกษาความลาดเอียงของพื้นที่เพื่อการกะเนการไหลท่วมของน้ำที่หลากเข้ามาและการเลือกพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับน้ำหลากลักษณะนี้

4. ยุคการเพาะปลูกข้าวแบบนาดำ แต่เมื่อชุมชนเติบโตและสมาชิกเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว วิธีการเพาะปลูกข้าวแบบนาหว่านก็ถูกปรับเปลี่ยนเป็นแบบนาดำ ซึ่งเป็นแบบแผนที่ปฏิบัติกันแพร่หลายที่สุดในสังคมไทย ในการเพาะปลูกข้าวแบบนาดำ ผู้ปลูกจะต้องทำคันนาแบ่งเป็น

ส่วนๆ สำหรับการควบคุมปริมาณน้ำที่ไหลเข้าออก และยังต้องใช้การชลประทานเข้ามาช่วยการทำนา คำซึ่งใช้เนื้อที่ในการเพาะปลูกน้อย แต่ผู้ปลูกต้องใช้แรงงานมากเริ่มตั้งแต่แรงงานในการทำคันนา ในการขุดคลองส่งน้ำ ในการทอดกล้า ถอนกล้า ตลอดจนการเก็บเกี่ยว ความซับซ้อนเหล่านี้จึงต้องมีการจัดระเบียบทางสังคมที่ซับซ้อนขึ้นรองรับเพื่อให้การผลิตดำเนินไปด้วยดี เกิดการเรียกหน่วยวัดที่นาว่า ตะบึงนา หรือวันนา ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นรูปสี่เหลี่ยมมีคันนาเป็นเส้นกำหนดเขต และมีหน่วยการแบ่งที่นาเป็น งานและไร่ งาน คือ ขนาดพื้นที่ที่ควายตัวหนึ่งจะไถได้หมดเพียงครึ่งวัน และ ไร่ คือ ขนาดพื้นที่ที่ไถได้หมดในหนึ่งวัน มาตรการจึงกำหนดให้ สองงานเป็นหนึ่งไร่ มาตรการวัดการดวงเมล็ดข้าวก็เกิดตามมาเป็นระเบียบสังคมใหม่ โดยใช้ขนาดของกระบุงที่ดวงข้าว ซึ่งเรียกว่า กระบุงลูกสัก กระบุงขนาดนี้ 40 กระบุง จะดวงข้าวเต็มเกี่ยววัน จึงเกิดมาตรการดวง 40 สัก เป็นหนึ่งเกี่ยววัน

จะเห็นได้ว่าพัฒนาการผลิตข้าวในวัฒนธรรมข้าวไทยดังที่ได้กล่าวมานั้น มีความเกี่ยวข้องกับวิวัฒนาการสังคมมนุษย์ กล่าวคือ มนุษย์จะเปลี่ยนจากวิธีการผลิตแบบหนึ่งไปสู่อีกแบบหนึ่งเมื่อสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปจนเงื่อนไขทางนิเวศวิทยาทางการเกษตรและจำนวนประชากรในสังคมนั้นๆ กำหนดให้ต้องปรับตัวและเปลี่ยนวิธีการผลิตข้าว อย่างไรก็ตาม ยังคงมีสังคมหรือชุมชนในโลกปัจจุบันที่ยังคงใช้วิธีการผลิตแบบแรกๆ อยู่เพราะยังไม่มีเงื่อนไขความจำเป็นมากำหนดให้ต้องปรับตัว

2.2 แนวคิดที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมการบริโภค

พัทธา สายหู (2528: 70) ได้ให้ความหมายของคำว่า วัฒนธรรมการบริโภค ไว้ว่า หมายถึง ธรรมเนียมประเพณี วิธีการต่างๆ ที่คนในชุมชนหรือสังคมหนึ่งยึดถือปฏิบัติกันมาในเรื่องที่เกี่ยวกับการบริโภคอาหารทุกชั้นตอน

โดยวัฒนธรรมการบริโภคนั้น พัทธา สายหู (2528: 75) กล่าวว่า จะต้องมียอดประกอบ 5 ประการ คือ

- 1) การรู้ว่าสิ่งใดในธรรมชาติเป็นอาหารได้และวัสดุอาหารแต่ละชนิดมีคุณประโยชน์อย่างไร
- 2) การมีวิธีการเก็บหาวัสดุอาหารนั้นมาแปรรูปให้บริโภคได้
- 3) การมีกฎเกณฑ์ของสังคมกำหนดเงื่อนไขของการบริโภคตามสถานภาพของบุคคล
- 4) การมีข้อบัญญัติกำหนดประเภทของอาหารสำหรับเทศกาลต่างๆ เช่น โอกาสปกติ หรือโอกาสพิเศษ
- 5) คติความเชื่อเหนือธรรมชาติเกี่ยวกับอาหารและการบริโภคอาหาร

2.3 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยน

2.3.1 ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2538: 67-68) ได้เสนอทฤษฎีสังคมวิทยา ซึ่งมีประเด็นที่สำคัญโดยสรุปดังนี้ ตัวแบบการแลกเปลี่ยนของทฤษฎีของทฤษฎีนี้มีสมมติฐานสำคัญว่ามนุษย์แต่ละคนมีความต้องการอะไรหลายอย่างในชีวิต แต่ตัวเองไม่สามารถจะสนองความต้องการของตนเองด้วยตนเองได้ทั้งหมดได้ จะต้องอาศัยผู้อื่นมาช่วยสนองความต้องการเหล่านั้นด้วยจึงจะครบ นอกจากนั้นมนุษย์แต่ละคนยังต้องการผลตอบแทนจากการแลกเปลี่ยนสิ่งต่างๆระหว่างกันให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ดังนั้น เนื่องจากมนุษย์ต้องการสิ่งต่างๆจากผู้อื่น จึงต้องเข้าสู่สัมพันธ์หรือติดต่อกับผู้อื่น และเนื่องจากแต่ละคนต้องการผลประโยชน์ตอบแทนมากที่สุดที่ตนนำไปแลกเปลี่ยนสิ่งที่ดีมีความยุติธรรมขึ้น ความต้องการกันและกันจึงทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างกัน กฎระเบียบที่ร่วมกันสร้างขึ้นจะควบคุมความประพฤติของกันและกัน กฎระเบียบที่อำนาจประโยชน์สูงสุดจะช่วยรักษาสัมพันธ์ภาพให้ดำรงอยู่ได้นานและมั่นคง

สิ่งที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนอาจเป็นวัตถุสิ่งของ เช่น ข้าวปลาอาหาร ของใช้ต่างๆ เครื่องมือ เครื่องอำนวยความสะดวก และที่ไม่เป็นวัตถุสิ่งของ เช่น ความรัก ความเห็นอกเห็นใจ ความหวังใจ ความปรารถนาดี ข้อมูลข่าวสาร และคำปรึกษาเป็นต้น ของที่เป็นวัตถุและไม่เป็นวัตถุเหล่านี้ มีความสำคัญต่อมนุษย์ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน จึงเป็นสิ่งบังคับให้มนุษย์ต้องติดต่อสัมพันธ์และดำรงความสัมพันธ์เอาไว้ตราบเท่าที่ความสัมพันธ์ยังอำนวยประโยชน์มากที่สุด

ความสัมพันธ์ทางสังคม ตามแนวทฤษฎีนี้มีได้ตั้งแต่ระหว่างมนุษย์ตั้งแต่สองคนซึ่งให้และรับผลตอบแทนต่อกันโดยตรง ไปจนถึงระหว่างหลายคน ซึ่งการให้และการรับเป็นไปโดยอ้อม ความสัมพันธ์ซับซ้อนและเข้าใจได้ยาก แต่บุคคลที่อยู่ในความสัมพันธ์ก็มีความเชื่อศรัทธาจึงได้คงอยู่ในความสัมพันธ์และปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม เพราะคาดว่าจะได้รับผลตอบแทนจากความสัมพันธ์นั้น สังคมจึงดำรงอยู่ได้

2.3.2 รูปแบบวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนในวัฒนธรรมข้าวของไทย

จากการศึกษาของวิมล คำศรี และไพรินทร์ รุยแก้ว (2544: 137-139) พบว่าชุมชนวัฒนธรรมข้าวรอบทะเลสาบสงขลา มิได้มีผลผลิตครบถ้วนตามความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต การแลกเปลี่ยนข้าวกับผลผลิตอย่างอื่นซึ่งเป็นความจำเป็นพื้นฐานจึงเกิดขึ้น

ชุมชนวัฒนธรรมข้าวรอบทะเลสาบสงขลา ใช้ข้าวเป็นปัจจัยในการแลกเปลี่ยนผลผลิตอื่นๆเพื่อใช้เป็นเครื่องอุปโภคบริโภค ซึ่งจำเป็นในชีวิตประจำวันหลายอย่าง เช่น แลกกับหัวมัน กกล้วย น้ำตาล โตนด น้ำผึ้ง จาก พริก เกลือ เนื้อหมู ยาเส้น กะปิ ผลไม้ ผักหนามาก พลุ โอ่งน้ำ ไปจนถึงกระเบื้องมุงหลังคา เป็นต้น การถ่ายโอนผลผลิตซึ่งกันและกัน โดยมีข้าว

เป็นปัจจัยหลักในการแลกเปลี่ยนดังกล่าวนี้ กระทำกันทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ส่วนลักษณะการแลกเปลี่ยนระหว่างข้าวกับเครื่องอุปโภคบริโภคอื่นๆ มีอยู่สองลักษณะ คือ และเป็นข้าวเปลือก และแลกเปลี่ยนข้าวเลียง ตามอัตราที่ทั้งสองฝ่ายตกลงกันอย่างมีตรรกภาพ ลักษณะการแลกเปลี่ยนส่วนใหญ่เป็นการ “แบ่งกันใช้ ให้กันกิน” และชาวบ้านมักจะเป็น “ผู้ให้” เสียมากกว่า ส่วนจุดแลกเปลี่ยนมีอยู่หลายแห่ง เช่น ที่บ้าน ที่ตลาดนัด ที่วัด และที่จุดนัดพบอื่นๆ เช่น ท่าเรือหรือจุดจอดเรือ เป็นต้น

จากวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนข้าวในลักษณะ “มีตรรกภาพ” “แบ่งกันใช้ ให้กันกิน” และ “สัจวาจา” ต่อกันดังกล่าว ทำให้การแลกเปลี่ยนข้าวกับเครื่องอุปโภคบริโภคอื่นๆ ระหว่างชุมชนเดียวกัน หรือต่างชุมชนอย่างต่อเนื่องจึงทำให้เกิดผลเป็นพลังอำนาจชุมชนขึ้นดังเช่น การปฏิสัมพันธ์ต่อกันในวงกว้าง การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม การย้ายถิ่นที่อยู่ การถ่ายโอนผลผลิต และการเกื้อกูลพึ่งพาซึ่งกันและกันของการสวาย่านนับโยด เป็นต้น

2.3.3 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าวในบริบทเกี่ยวกับคติความเชื่อ และ พิธีกรรม ที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา

ความเชื่อและพิธีกรรมอันเนื่องด้วยข้าวซึ่งล้วนแล้วแต่วางอยู่บนรากฐานของความเชื่อที่ว่า ต้องปฏิบัติต่อแม่โพสพด้วยความเหมาะสมและด้วยความเคารพนับถือ กล่าวอีกนัยหนึ่งข้าวเป็นตัวแทนธรรมชาติอันยิ่งใหญ่ที่เกื้อกูลให้มนุษย์ดำรงชีพสืบเผ่าพันธุ์ได้ตลอดมา ในตำนานของมนุษย์ ข้าวจึงมีบุญคุณต่อชีวิตจนได้รับสมมติเป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์ คือเป็นเทพ เมื่อมนุษย์ต้องพึ่งพาก็ต้องนอบน้อม นับถือ และปฏิบัติให้ถูกต้อง (เอกวิทย์ ฒ กลาง 2544: 40) สังคมไทยเป็นสังคมประเพณีดังนั้นการสื่อคุณค่าและความหมายของข้าวจึงออกมาในรูปคติความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา ดังคติความเชื่อและประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ดังนี้

1) คติความเชื่อ พิธีกรรม

(1) ความเชื่อเรื่องตำนานแม่โพสพ



ภาพที่ 2.1 แม่โคสกหรือแม่โพสพ

ที่มา : ร้านมีชัย ต.คำพราน อ.วังม่วง จ.สระบุรี

เอกวิทย์ ฒ ถกลาง (2544: 41) ได้สรุปตำนานข้าวหรือตำนานแม่โพสพของภาคกลางไว้ว่า แม่โพสพเป็นเทวีแห่งข้าว วันหนึ่งที่เมืองไพสาลี มนุษย์ได้ปรึกษาหารือกันว่าระหว่างพระพุทธเจ้ากับแม่โพสพใครมีคุณมากกว่ากันที่ประชุมมีความคิดเห็นว่า พระพุทธเจ้ามีพระคุณยิ่งใหญ่กว่าแม่โพสพ แม่โพสพและพระเพชรฉลูภรรยา ได้ยินดังนั้นก็ช็อกใจ เสียแรงที่รักษาเลี้ยงมนุษย์มา มนุษย์ไม่เห็นความดี จึงหนีไปป่าหิมพานภูเขาคิชฌกูฏเมื่อแม่โพสพจากไปก็เกิดความอดอยากขึ้นในโลกมนุษย์ทำนาไม่มีข้าวมีแต่เกลบบนุษย์จึงชวนกันไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าให้พระมาตุลีเชิญนางกลับมา พระมาตุลีตามไปถึงเขาทบกันก็ไปไม่ได้ จึงใช้ปลาสดลาดไปตามตอจนพบ ปลาสดลาดได้อ้อนวอนขอให้แม่โพสพกลับคืนโลก นางตอบว่า “อยู่ที่นี้เราสบาย ถ้าจะไปใจแม่หาย เพราะเขาไม่รู้บุญคุณ แม่จะให้แต่เมล็ดข้าวไปรักษาแก่ฝูงคน เมื่อเก็บให้หนักถึงเรา เราจะไปปีละหน ตรวจสอบทุกคนเก็บเกี่ยวแล้วให้ทำขวัญ” นางได้มอบเมล็ดข้าว 7 เมล็ดไปทำพันธุ์ พระเพชรฉลูภรรยาให้แม่เหล็กอันหนึ่งเพื่อไปทำพรวน แม่โพสพยังสั่งด้วยว่า เมื่อมนุษย์ทำไร่ไถนาเมื่อข้าวใกล้สุกก็ให้จัดพิธีทำขวัญ ให้แต่งด้วยข้าวขวัญ

ปลาสดลาดกลับมาเล่าให้พระมาตุลีฟังตามคำแม่โพสพ พระมาตุลีรับเมล็ดข้าวแล้วเหาะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ระหว่างทางหยุดพักอาบน้ำ นกกระจาบแอบลักเมล็ดข้าวสองเมล็ดแล้วหนีไป ข้าวที่นั้นตกลงมายังโลกมนุษย์กลายเป็นข้าวผี พระมาตุลีนำเมล็ดข้าวไปเฝ้าพระพุทธเจ้า จึงเรียกมนุษย์มาประชุมกัน ทรงอธิบายเรื่องให้ฟังแล้วทรงแจกเมล็ดข้าวให้แก่มนุษย์ตั้งแต่นั้นมา เมื่อข้าวสุกมนุษย์จะทำขวัญแม่โพสพเป็นประจำทุกปี

เมียงซอ คีร์มัญจาและปรกรณ์ คงสวัสดิ์ (2551: 65-70) ได้กล่าวถึงตำนานข้าวหรือตำนานแม่โพสพของชนเผ่าหลายชนเผ่าในภาคเหนือไว้ว่า เรื่องที่บอกกล่าวของพี่น้องชนเผ่าบนดอยสูงและพื้นราบ ตรงกันอย่างน่าประหลาด ได้เล่าถึงกำเนิดของข้าวที่ต่างกัน แต่ก็มิหลายสิ่งที่คล้ายกัน อย่างเช่นสมัยก่อนข้าวมีขนาดใหญ่กว่าในปัจจุบันมากนัก กินแค่เมล็ดเดียวก็อิ่ม ที่สำคัญชาวบ้านไม่ต้องปลูกข้าวเอง ข้าวหว่านตัวเองได้ เมื่อข้าวสุกออกรวงเมล็ดข้าวก็จะบินเข้าทุ่งนางข้าวเอง แต่ด้วยคนทำผิดกับข้าวผู้มีบุญคุณ จึงทำให้คนต้องทำนาปลูกข้าวกินเองสืบมาจนปัจจุบัน เช่นที่คนเผ่าคนแก่คนเมืองเล่าว่า

เมื่อถึงฤดูหว่านดำข้าว ข้าวจะหว่านตัวเองลงในท้องนาเตรียมไว้ เมื่อข้าวสุกเต็มก็ก็พากันหลุดจากรวงแล้วบินไปเข้าทุ่งข้าว แต่วันหนึ่งแม่มายกำลังซ่อมแซมทุ่งนางแต่ยังเข้าไปไม่ได้จึงบินวนเวียนอยู่บริเวณทุ่งข้าวจนทำให้แม่มายรำคาญจึงหยิบไม้ตีเมล็ดข้าวจนแตกกระเจิง ข้าวพากันโกรธคนมาก ต่อจากนั้นเป็นต้นมาเมล็ดข้าวจึงมีขนาดเล็กจนเท่าปัจจุบัน และคนต้องปลูกและเก็บเกี่ยวข้าวกันเอง

ส่วนแม่เฒ่าชาวเมียนได้จับขานนิทานให้ฟังเช่นกันว่า ข้าวแต่เดิมมีชีวิต พุดได้เดินได้เพราะมีผีข้าวที่ชื่อ อิมกู่จุม สิงสถิตอยู่ สมัยก่อนข้าวมีขนาดใหญ่เท่าผลเตงโม เวลา นำมากินต้องใช้มีดปอกเปลือกและหั่นเป็นชิ้นเล็กๆแล้วนำไปต้ม การปลูกข้าวในสมัยก่อนไม่ต้อง ปลูกมาก เพียงวันเดียวก็พอกินไปทั้งปี เมื่อข้าวออกรวงชาวบ้านก็พากัน ไปเก็บเกี่ยว เมื่อรวงข้าวถูก เก็บเกี่ยวไป ตกกลางคืน อิมกู่จุม จะทำให้ข้าวออกรวงใหม่

อยู่มาวันหนึ่งพ่อแม่ใช้ให้ลูกไปเก็บเกี่ยวข้าวอย่างเช่นเคย จนหลายวัน เข้าลูกเกิดความขี้เกียจ เก็บเกี่ยวเท่าไรข้าวก็ไม่รู้จักหมดเสียที จึงได้มาแอบดูว่าข้าวออกรวงมาใหม่ ได้อย่างไร จนถึงยามค่ำคืนจึงได้เห็นผีข้าวสกลให้ต้นข้าวออกรวงใหม่ เมื่อเห็นเช่นนั้น เด็กชายจึง ได้ ทุบตีผีข้าวจนหนีไป ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาข้าวไม่สามารถออกรวงเองได้อีก ชาวบ้านต้องปลูกข้าวกิน กันเอง

แต่ข้าวก็ยังเดินมาข้างนางเอง ได้เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จ ครั้งเมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยว สามปีได้ให้ภรรยาทำความสะอาดขังนางเพื่อเตรียมรับเมล็ดข้าวแต่ภรรยากลับขี้เกียจ ไม่ยอมทำความสะอาด จึงเสร็จไม่ทัน ข้าวเดินทางมาถึงขังนางต่างแย่งกันขึ้นขังกันอย่างวุ่นวาย ข้าวบางเมล็ดเดินชน ตัวภรรยาทำให้นางโกรธมากจึงใช้ด้ามไม้กวาดตีข้าว ข้าวพากัน โกรธและหนีจากไป ทำให้คนอด อยากรับ เมื่อคนไม่มีข้าวกิน มนุษย์จึงขอให้หนูและนกกกระจอกนำข้าวกลับมาให้ สัตว์ทั้งสองจึง ออกเดินทาง แต่ก็ได้กลับเพียงพันธุ์ข้าวที่มีขนาดเล็กเท่าปัจจุบัน แลมต้องค้นหา เกี่ยวข้าวกันเอง

เช่นเดียวกับตำนานข้าวของชาวม้งได้เล่าว่า ข้าวและมนุษย์กำเนิดมา พร้อมกัน แต่ต้นข้าวยังไม่เป็นเหมือนเช่นทุกวันนี้ สมัยก่อนเทวดาสร้างต้นไม้ขึ้นมาต้นหนึ่ง ลำต้น เป็นอ้อย ฝักเป็นข้าว โพลและดอกเป็นข้าว พืชทั้งหมดออกผลไม่พร้อมกัน ภายหลังเทวดาได้แบ่ง พืชออกจากกัน เป็นต้นข้าว อ้อย มันและข้าวโพล และได้แบ่งพันธุ์ข้าวเป็นข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ใน เวลาต่อมา

เมื่อมนุษย์ถือกำเนิดขึ้นมาพร้อมกับเทวดาที่คอยช่วยเหลือทุกสรรพสิ่ง มนุษย์ได้ขอความช่วยเหลือจากเทวดาว่าทำอย่างไรจึงจะมีอาหารกิน เทวดาแนะนำให้คนกินพืช ชนิดหนึ่งที่เรียกว่าข้าว สามารถนำมาเป็นอาหารของมนุษย์ได้ แต่ข้าวอยู่ในดินแดนที่ห่างไกล ออกไป เทวดาจึงให้คนช่วยบินไปเอาข้าวมา แต่นกกลับมาเมื่อเปล่าไม่สามารถเอามาได้ คนจึงไปหิว วานให้สุนัขไปเอามาให้ สุนัขนำข้าวกลับมาให้ 3 ลูก และมนุษย์ได้นำเมล็ดไปขยายพันธุ์เป็นเวลา 3 ปี คนจึงรู้ถึงสำนึกบุญคุณของสุนัขที่นำข้าวมาให้ ทำให้ปัจจุบันนี้ข้าวที่เหลือกิน คนต้องแบ่งข้าวให้ สุนัขทุกมื้อเป็นสิ่งตอบแทน

ต่อมาไม่นานสมัยที่ข้าวยังมีชีวิตและจะเดินมาข้างนางที่บ้านได้ด้วย ตนเอง ครั้นเมื่อข้าวสุกเต็มที่แล้ว ข้าวได้เดินทางมาข้างนางเจอกับบ้านคนขี้เกียจ นอนตื่นสาย เมื่อ

ข้าวมาถึงบ้าน ข้าวจึงเรียกให้เจ้าของบ้านตื่นมาเปิดยุ้งฉาง แต่เจ้าของบ้านกลับบอกไปว่าจะมากิน
ทำไมกลับไปอยู่ที่ไร้ถึงเวลาแล้วจะไปขนเอามาเอง ข้าวได้ฟังเช่นนั้นจึงโกรธแล้วจึงบอกว่าต่อไปนี่
คนจะต้องขนเอาข้าวขึ้นยุ้งฉางเอง

ถ้าหากเป็นตำนานข้าวของชาวมุขนั้น สมัยก่อนมนุษย์ยังไม่มีข้าวกิน
วันหนึ่งมีนกบินมาจากแดนไกล ได้ถ่ายมูลลงมาใกล้กระท่อมของแม่ม่าย เมล็ดข้าวที่ติดมากับมูลได้
ตกลงไปในรอยเท้าของฟาน เมื่อฝนตกลงมาจึงทำให้ข้าวเจริญงอกงาม แม่ม่ายเห็นดังนั้นจึงนำไป
ขยายพันธุ์ต่อไป ซึ่งข้าวในสมัยนั้นมีชีวิตและมีเมล็ดขนาดใหญ่ เมื่อได้เวลาข้าวสุก เมล็ดข้าวจะเดิน
มายังยุ้งฉางข้าวเองได้ อยู่มาปีหนึ่งได้เวลาข้าวสุกแล้ว แต่ชายเจ้าของบ้านกลับยังทำยุ้งฉางไม่เสร็จ
ข้าวเดินไปเดินมาอยู่หน้ายุ้งฉาง ชายที่กำลังทำยุ้งฉางจึงโกรธและใช้ไม้ฟาดตีเมล็ดข้าว จนทำให้ข้าวหนี
หายไปซ่อนตัวในถ้ำ ทำให้มนุษย์เคียดแค้นไม่มีข้าวกิน จึงได้ไปอ้อนวอนให้นกบินไปตามข้าว
กลับคืนมา แต่แล้วนกก็ได้กลับมาเพียงเมล็ดข้าวขนาดเล็กเท่าปัจจุบันนี้

(2) พิธีทำขวัญนา

ก่อนการทำนาชาวนาในภาคกลางจะมีพิธีทำขวัญนา ทั้งนี้เป็น
เพราะที่ดินหรือนาเป็นสิ่งสำคัญสำหรับชาวนามาก เพราะชาวนาใช้ปลูกข้าว เพื่อให้ดินที่ข้าวจะ
เจริญเติบโตงอกงามและให้ผลผลิตสูง ชาวนาจึงนิยมทำพิธีทำขวัญนา โดยมีหมอขวัญเป็นผู้ทำพิธี
และจะมีบทเพลงทำขวัญนา ดังต่อไปนี้

บทพิธีทำขวัญนา

“ศรี ศรี ฤกษ์งามยามดี ปีนี้ฝนชุก น้ำนองน่าสนุกเหลือใจ ชาวไร่ชาวนา
ปรีเปรม เอออิ้มพรรษา บ้างก็จับคันไถ ไถนา บ้างก็ตกล้ำกันทั่วทุ่ง ต่างมุ่งทำนาหากิน ข้าขอบุชา
เทพเจ้าในแผ่นดิน เทวรักษ์ อมรินทร์บนฟ้า เทพคารักรักษาชาติทั้งเทพผู้ประสาทน้ำฝน พระแม่
โพสพผู้ดูแลให้ข้าวงอกงาม อีกพระสยามเทวาธิราช พระเสื่อเมืองผู้ปราศจากอคติ จะเชิญมาเสวย
เครื่องบูชา ซึ่งได้จัดหามาถวาย มีบายศรี หัวหมู หมากพลู กล้วย อ้อยอัน โอชา อันเป็นเครื่องกระยา
เสวย อย่างละเลยสัมสกฐกมะพร้าว ของคาว ของหวาน ขนมนมเนย จงมาเสวยให้อิ่มสำราญ ทั้งของ
หวานของคาวสารพัด เครื่องบูชาก็จัดมาพร้อมสรรพ สารพันด้วยพวงเงินพวงทอง ร้อยกรองด้วย
ข้าวตอกดอกไม้ครบครัน เครื่องขบฉันก็มีบริบูรณ์ ขอพระแม่โพสพเจ้าแก้วกูด ให้ข้าวกล้างอกงาม
ในนาเหลือสิ้น ทั้งฟ้าฝนก็อย่าให้ขาด ปราศจากซึ่งสัตว์มาเบียดเบียนให้เสียหาย จงบันดาลให้ฝน
อันตรายจากศัตรู ให้รวงงอกพวงพรวงด้วยเมล็ด เก็บเกี่ยวให้เสร็จทันฤดูกาล ได้ผลตระการเต็มยุ้งฉาง
ทั้งราคาขายนั้นเล่าขอให้ข้าวจงมีราคาขึ้น จะกินกลืนให้เอร็ดอร่อย พระพิรุณอย่าได้น้อยจนเหือด
แห้ง ให้ฝนคลายพอเหมาะพอเจาะ ให้มีเจ้าพะเจนข้าวแก่ ขอเชิญแม่โพสพรักษาข้าวกล้าในนาให้

รุ่งเรือง ให้เก็บเกี่ยวได้เต็มยั้งเต็มฉาง จงปกป้องรักษาอย่าจืดจางตลอดไป ขอให้เสวยเครื่องสังเวทให้อิ่มเอมเป็นที่เกษมสำราญฯ บัดนี้ฯ” (งามพิศ สัตย์สงวน 2541: 109)

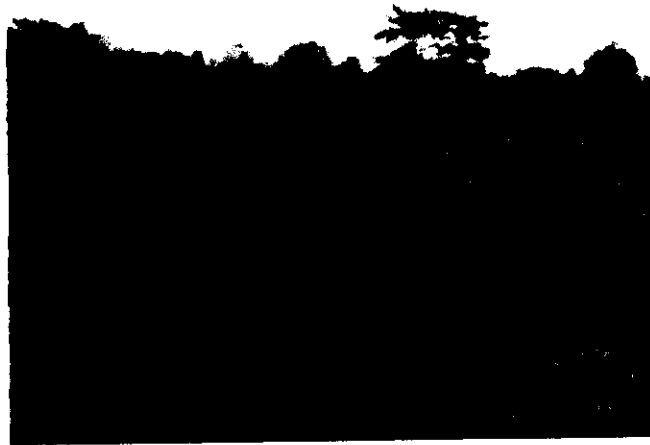
(3) พิธีทำบุญหน้าบ้านหลังบ้าน

เพื่อขอฝนก่อนปรับดินเพื่อทำนา แล้วยังเป็นการบูชาพระ และเพื่อขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล และให้คนในหมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข พระจะสวดคาถาที่เรียกว่า คาถาปลาช่อน ซึ่งตรงกับช่วงฝนเริ่มตก ปลาช่อนจะออกจากที่ซ่อนมาเล่นน้ำฝน หลังจากนั้น (งามพิศ สัตย์สงวน 2536: 79)

(4) พิธีแรกนา

การกำหนดวันจะดูวันฤกษ์งามยามดีแล้วแต่ละบุคคลที่เชื่อ เช่น เป็นวันคู่วันใดวันหนึ่งในเดือนหก บางรายกำหนดวันตรงกับที่ทางการกำหนดพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ บางรายกำหนดวันตามปีชงษาของผู้ทำนา เช่น ปีชวดแรกไถวันอาทิตย์ ปีฉลูแรกในวันพุธ บางรายเชื่อตามโบราณว่าวันแรก คือ วันอาทิตย์ บางรายดูตามปฏิทินหลวง จะแรกไถในวันธงชัยหรืออธิบดี บางรายจะแรกไถตรงกับวันเกิดของตนเองในเดือนหก บางรายกระทำในเดือนหกขึ้น 3 ค่ำ บางรายให้พระตามวัดที่คนนับถือเป็นผู้กำหนดฤกษ์ให้ (อำนาจ ศิลวัตร 2535: 28)

(5) พิธีปลุกศาลพระภูมิ



ภาพที่ 2.2 ศาลพระภูมิ

ชาวนาทำเป็นศาลชั่วคราว เรียกว่า ศาลเจ้านา สูงเสมอตา โดยใช้ไม้ไผ่มาสานเป็นแผงสี่เหลี่ยมสำหรับรองรับเครื่องสังเวช บางรายใช้วิธีปักธงสี่สามเหลี่ยมเป็นสี่มุมแทนศาลเพียงตา บนศาลวางด้วยของบูชามีเครื่องปฐมฤกษ์ จำนวน 3 รอบ การไถนาบางรายจะคูทิศทางการไถ โดยจะคูว่า หัวหางนาคตามปฏิทินหลวงอยู่ทางทิศใด จะไถตามตัวนาคไม่ย้อนเกล็ด (อำนาจ ศิลวัตร 2535: 29)

(6) พิธีแรกหว่าน

ชาวนาบางรายจะทำพร้อมกันไปในวันแรกนา บางรายอาจจะทำในวันอื่นๆ เช่น ใช้วันจันทร์ หรือวันเกิดของตนเอง โดยตั้งศาลเพียงเช่นเดียวกับการแรกไถ หรืออาจจะใช้ปักธงสามเหลี่ยม 5 อัน ปักเป็นรูปสี่เหลี่ยม และตรงกลางนิยมนำธงที่ผ่านพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีทอดผ้าป่า ทอดกฐิน การแรกหว่าน ชาวนาจะเตรียมพันธุ์ข้าวที่จะใช้หว่าน โดยนำไปใส่กระบุงหรือกระบุงออกมาให้พื้นชายคาบ้านหรือไปที่คันไม้ใหญ่ เช่น ต้นมะขามและอัญเชิญแม่โพสพมาวางในภาชนะที่ใส่ข้าว ซึ่งเชื่อว่าวิญญูณแม่โพสพจะสถิตอยู่และนำน้ำอบน้ำมันคัมภีร์มาพรม จุดธูป 3 ดอกปักไว้ในกระบุงข้าวแล้วกล่าวอัญเชิญว่า “ข้าแต่พระศรีโพสพเจ้า วันนี้เล่าเป็นวันดี ขอเชิญแม่ศรีไปสู่ท้องนา ข้าขอขมาต่อแม่โพสพ” แล้วจึงนำข้าวไปประกอบพิธีแรกหว่าน (อำนาจ ศิลวัตร 2535: 29)

(7) พิธีรับท้องข้าว

ในช่วงที่ข้าวอุ้มท้อง ตอนช่วงนี้จะมีพิธีทำขวัญข้าวแม่โพสพ โดยเลือกเอาวันศุกร์เป็นวันทำพิธีในช่วงบ่ายระหว่าง 15-17 นาฬิกา และออกไปทำพิธีที่นาตรงที่เคยปักธงในวันแรกนา จากนั้นจัดเครื่องสังเวชประกอบไปด้วยส้มหรือผลไม้เปรี้ยวๆ เช่น มะขาม เพราะเป็นผลไม้สำหรับคนแพ้อัง นอกจากนั้นก็มีกล้วย 1 ใบ และอ้อยควั่น 1 กระทง กล้วยนั้นจะเป็นกล้วยน้ำว้าตัดเป็นชิ้นๆ แล้วเอาของเหล่านี้ใส่ในชะลอมเล็กๆ นอกจากของเหล่านี้ ยังมีแป้งหอม น้ำมันหอม และหวี 1 เล่ม ใส่พานไปด้วย เอาชะลอมสิ่งของสังเวชผูกห้อยที่คันธง และเอาแป้งหอม น้ำมันหอม ประพรมใบข้าว ต้นข้าวเอาหวีหวีที่ใบข้าวถือเป็นการแต่งตัวแม่โพสพ เสร็จแล้วกล่าวคำรับขวัญ เวลานี้ข้าวหรือแม่โพสพแพ้อังเริ่มตั้งครรภ์ จึงนำเครื่องกระยาบวชมาสังเวชและแต่งตัวให้ ขอให้เจริญเติบโตงอกงาม อย่ามีภัยอันตรายต่างๆมารบกวน เป็นเสร็จพิธี ตอนนี้จะมีการปักเฉลวรูปสี่เหลี่ยม หรือจะใช้แข่งปลาทุแทนก็ได้ เพื่อเป็นเครื่องหมายบอกให้รู้ทั่วกันว่าต้นข้าวในนาตั้งท้องแล้ว อย่านำเรือหรือวัวควายเข้าไปเหยียบย่ำให้ต้นข้าวเสียหาย (งามพิศ สัตย์สงวน 2541: 100)

(8) พิธีทำขวัญข้าวในลานนวด

จะกระทำหลังจากที่ได้ขนฟ่อนข้าวมากองไว้ในลานนวดเรียบร้อยแล้ว นั่นก็คือ จะกระทำเมื่อต้องการที่จะนวดข้าว โดยมากจะทำในตอนเย็นของวันศุกร์ จะจัดเครื่อง

ชานาจะกระทำพิธีกรรมรับขวัญข้าว หรือรับขวัญแม่โพสพจากไร่นาเข้าสู่ลานนวด ซึ่งถือว่าแม่โพสพได้จาก ไปสู่ไร่นาระยะหนึ่งแล้วกลับเข้าสู่บ้าน ลานนวดจะนิยมทำกันบริเวณที่ว่างของบ้าน เป็นพิธีกรรมรับขวัญคุณแม่โพสพกลับมา พิธีกรรมมักจะกระทำหลังจากที่ขนฟ่อนข้าวนำมาเก็บไว้ในลานนวด ซึ่งใช้ล้อเลื่อน กระแทะ หรือเกวียนเทียมสุดท้ายหรือวันศุกร์ตอนเย็น พิธีกรรมจะกระทำโดยเอาฟางมามัดเป็นหุ่นแม่โพสพ อาจจะแต่งหุ่นด้วยเสื้อผ้าสวยงาม สวมสร้อยแหวน เครื่องประดับพร้อมกับเตรียมเครื่องสังเวช เช่น รับขวัญทั่วไป จากนั้นผู้รับขวัญนิยมใช้ผู้หญิง จะบอกเล่าเชิญแม่โพสพมารับเครื่องสังเวช จากนั้นผู้รับขวัญก็จะเก็บรวงข้าวที่ตกอยู่มา 3 รวง หรือเมล็ดข้าวที่ตกอยู่พร้อมกับเก็บดินในแปลงนามา 3 ก้อน ใส่ในกระบุง ระหว่างเก็บบางคนอาจจะพูดว่า “แม่ศรีโพสพแม่พันพดารา แม่จันทรเทวี แม่ศรีสุดา มิ่งมาขวัญมาไปเข้าเกียรติแก้วและลานทอง แม่เข้ามาเกิด หนีงกหนีหนู หนีปุหนีไฟ อยู่ในรูปูระแหง ให้ตะแคงเข้ามา เข้าบ้านให้หมด หนีเกิดแม่มาอยู่กับลูก ไปเลี้ยงลูกหลาน อยู่กับลูกกับเต้าไปจนแก่จนเฒ่า” แล้วอุ้ห่อข้าว 3 ห่อ หลังจากนั้นจะนำผ้าชิ้นผ้าถุง อาจจะเป็นผ้าไหม หรือผ้าม่วงคลุมปากกระบุง แล้วนำเอาคันฉาบหาบคอนกระบุงดังกล่าวเข้าบ้านนำมาเก็บไว้ในที่พละข้าว (ลอมข้าว) ที่กองไว้ในลานนวด ระหว่างคอนมาผู้ประกอบพิธีจะไม่มองย้อน ไปข้างหลัง หรือชานาบางคนอาจจะเก็บรวงข้าวหรือเมล็ดข้าวห่อใส่ผ้า นำมาเสียบติดกับ ไม้คานหลาวที่ปักอยู่ที่ฟ่อนข้าวที่บรรทุกอยู่บนพาหนะขนฟ่อนข้าว พร้อมกับปักธงขาวหรือแดงหรืออาจใช้ผ้าขาวม้า เป็นเครื่องแสดงให้ทุกคนทราบว่า ได้ขนข้าวเสร็จเป็นเที่ยวสุดท้ายแล้ว (อานาจ ศิลวัตร 2535: 32)

(11) พิธีทำบุญลาน



ภาพที่ 2.4 พิธีทำบุญลาน

เป็นการทำบุญเพื่อรับขวัญข้าว เมื่อถึงเดือนยี่ หรือเดือนที่ 1 คือ เดือนมกราคม ของทุกปี หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ ชาวบ้านจะขนเอามัดรวงข้าวที่เกี่ยวเสร็จแล้ว นั้นไปกองรวมกันไว้ที่ลานเก็บข้าวด้วยความเชื่อว่าข้าวนั้นเป็นพืชเลี้ยงชีวิตที่มีเทพารักษ์ เทพองค์นั้นมีนามว่า "แม่โพสพ" ซึ่งเป็นขวัญข้าวที่เลี้ยงมนุษย์มา การทำบุญมีพระสวดมนต์เย็น ฉันทน์เช้า เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ข้าวเปลือก เมื่อพระฉันทน์เช้าแล้วก็ทำพิธีสู่ขวัญข้าว และผูกข้อต่อแขนกันในหมู่ ชาวบ้านผู้ร่วมพิธี มูลเหตุที่ทำเนื่องมาจากชาวนาเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว จะหาบฟ่อนข้าวมารวมกัน ไว้ที่ลานนวดข้าว แล้วนำมาวางกองเรียงกันให้สูงขึ้นเรียก คูณลาน ชาวนาที่ทำนาได้ผลเมื่อต้องการ จะทำบุญบำเพ็ญกุศลให้ทาน ก็จะสวดขึ้นที่ลานเป็นสถานที่ทำบุญทำทาน โดยมีญาติพี่น้องมาทำบุญ นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ประพรมน้ำมนต์ ซึ่งค้ายสายสิญจน์ รอบกองข้าว เมื่อพระสงฆ์ เจริญพระพุทธมนต์แล้ว ถวายอาหาร บิณฑบาตร เสร็จแล้วจึงเลี้ยงคนที่มาในงาน มีเรื่องเล่าว่า พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปะ มีชาวบ้านสองพี่น้องทำนาร่วมกัน เมื่อข้าวเป็นน้ำนมน้องชาย อยากทำข้าวมธุปายาส ถวายแด่พระสงฆ์มีพระกัสสปะเป็นประธานชวนพี่ชาย แต่พี่ชายไม่ยอมจึง แบ่งนากันทำ พอน้องได้กรรมสิทธิ์ในที่นาแล้ว ก็เอาข้าวในนาของตนทำทานถึง 9 ครั้ง คือเวลาข้าว เป็นน้ำนม 1 ครั้ง เป็นข้าวเม่า 1 ครั้ง เก็บเกี่ยวข้าว 1 ครั้ง จักตอกมัดหนึ่งครั้ง มัดฟ่อนครั้งหนึ่ง กอง ในลานครั้งหนึ่ง ทำเป็นลอมครั้งหนึ่ง เวลาฟาดครั้งหนึ่ง ฝนใส่ยุ่งฉาง การถวายทานทุกครั้ง น้องชาย ประารถนาเป็นพระอรหันต์ ครั้นมาถึงศาสนาพระโคตมน้องชายได้เกิดเป็นพราหมณ์ นามว่า โกลัญฑัญญะ ได้ออกบวชเป็นพระภิกษุองค์แรก ได้สำเร็จพระอรหันต์เป็นองค์แรกได้รับฐานันดรศักดิ์ที่รัตตัญญู ส่วนพี่ชายได้ถวายข้าวในนาข้าวเพียงครั้งเดียวคือในเวลาทำนาแล้วตั้งปณิธานขอให้ สำเร็จเป็นอริยบุคคล ครั้นมาถึงศาสนาพระโคตมได้มาเกิดเป็นสุภัททปริพาชกบวชในพระพุทธศาสนา แต่ไม่มีโอกาสได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ดับขันธปรินิพพาน ได้เข้าไปทูลถามความสงสัยกับ พระองค์ภายในม่าน เวลาจนเทศน์ได้สำเร็จเป็นอนาคามีเป็นอริยบุคคลองค์สุดท้าย เพราะถวายข้าว เป็นทานมีอานิสงฆ์มากจึงถือเป็นที่ประเพณีมาจนทุกวันนี้

พิธีกรรมในการทำบุญคูณลาน จะต้องจัดเตรียมสถานที่ทำบุญที่ ลานนวดข้าวของตน การนำข้าวที่นวดแล้วมากองขึ้นให้สูงเรียกว่า คูณลาน จากนั้นนิมนต์พระภิกษุ สงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ จักน้ำอบ น้ำหอมไว้ประพรมซึ่งค้ายสายสิญจน์รอบกองข้าวเมื่อ พระภิกษุสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบแล้วถวายภัตตาหารเพลแก่พระภิกษุสงฆ์ จากนั้นนำข้าวปลา อาหาร มาเลี้ยงญาติพี่น้อง ผู้มาร่วมทำบุญ พระสงฆ์ฉันทน์เสร็จก็จะประพรมน้ำพุทธมนต์ให้กองข้าว ให้เจ้าภาพและทุกคนที่มาในงาน เสร็จแล้วก็จะให้พรและกลั้ววัด เจ้าภาพก็จะนำน้ำพระพุทธมนต์ที่ เหลือไปประพรมให้แก่วัว ควาย ตลอดจนเครื่องมือในการทำนาเพื่อความเป็นสิริมงคล

(<http://www.lib.ubu.ac.th/html/report/ubontraditional/koonlan-2.htm>) 20/05/53

ในปัจจุบันนี้ บุญคุณลานค่อยๆเลือนหายไป เนื่องจากไม่ค่อยมี ผู้สนใจประพาศิ ปฏิบัติกัน ประกอบกับในทุกวันนี้ชาวนาไม่มีลานนวดข้าวเหมือนเก่าก่อน เมื่อ เกี่ยวข้าวเสร็จ และมัดข้าวเป็นพ่อนๆ แล้วจะขนมารวมกันไว้ ณ ที่ที่หนึ่งของนา โดยไม่มีลานนวด ข้าว หลังจากนั้นก็ใช้เครื่องสีข้าวมาสีเมล็ดข้าวเปลือกออกจากฟางลงใส่ในกระสอบและในปัจจุบัน ยังมีการใช้รถไถนา เครื่องสีข้าว เป็นส่วนมากจึงทำให้ประเพณีคุณลานนี้เลือนหายไป แต่ก็มีบาง หมู่บ้านบางแห่งที่ยังรวมกันทำบุญโดยนำข้าวเปลือกมา กองรวมกัน เรียก "กุ่มข้าวใหญ่" ซึ่งจะ เรียกว่าบุญกุ่มข้าวใหญ่ แทนการทำบุญคุณลาน

(12) พิธีรับขวัญข้าวเข้ายุ้ง

พิธีกรรมรับข้าวเข้ายุ้ง จะกระทำหลังจากที่นวดข้าวเสร็จเรียบร้อยแล้ว แล้ว จะขนข้าวเข้ายุ้ง ชาวนาบางคนจะขนข้าวเข้ายุ้งในวันศุกร์ หรือวันอังคาร โดยยึดถือคำพูดที่ว่า "วันศุกร์เข้าลาน วันอังคารเข้ายุ้ง" พิธีกรรมจะกำหนดขึ้นที่ยุ้งข้าว โดยจะบอกเล่าขานก่อนพร้อม กับตั้งเครื่องสังเวย เช่นเดียวกับทำขวัญข้าวทั่วไป แล้วผู้ประกอบพิธีกรรมจะออกไปสู่ลานนวด โขย เข้ากระบุงมาเป็นพิธี 1 กระบุง และอัญเชิญรวงข้าวหรือเมล็ดข้าวพร้อมด้วยหุ่นฟางแม่โพสพมา พร้อมกันนำไปไว้ในยุ้ง พร้อมกับกล่าวอัญเชิญแม่โพสพมารับเครื่องสังเวย ที่บริเวณกั้นยุ้ง ชาวนา บางคนจะนำใบเงินใบทองมาวางไว้โดยถือเคล็ดว่า จะเกิดความมั่งมีศรีสุข (อำนาจ ศิลวัตร 2535: 33)

(13) พิธีปิดยุ้งข้าว



ภาพที่ 2.5 พิธีปิดยุ้งข้าว

เป็นพิธีที่จะทำหลังจากนวดข้าวขนข้าวเข้ายุ้งเสร็จเรียบร้อยแล้วจะนิยมทำกันในเย็นวันศุกร์ โดยหลังจากขนข้าวเข้ายุ้งเสร็จแล้วจะเหลื่อมเมล็ดข้าวไว้ที่ลานนวดข้าวจำนวนหนึ่งเพื่อประกอบพิธีปักยุ้ง ผู้ประกอบพิธีนิยมใช้เป็นผู้หญิง หรือเด็กผู้หญิงพรหมจารีที่เกิดในปีนักษัตรที่ไม่กินข้าว เช่น ปีมะโรง จะจัดเครื่องสังเวท สังเวทเมล็ดข้าวในลานนวด แล้วผู้ประกอบพิธีจะนำทัพพีตักข้าวใส่ลงในขัน พร้อมกับกล่าวขอให้แม่โพสพจงคลบันดาลให้ข้าวมีมากมาย ตักดวงไม่รู้หมด หลังจากนั้นจึงนำข้าวที่ใส่ในขันนำมาใส่ในยุ้งเก็บข้าวแล้วปักประคูดุ้งพร้อมกับนำกิ่งก้านยอดไผ่มาสมปักประคูดุ้งอีกครั้งหนึ่ง (อำนาจ ศิลวัตร 2535: 34)

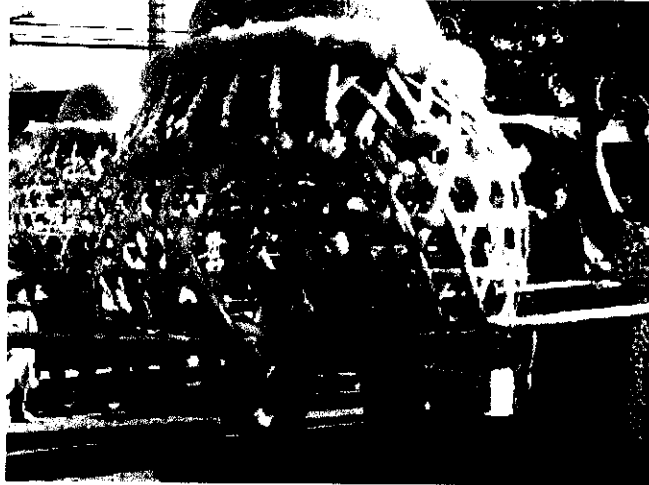
(14) พิธีเปิดยุ้งข้าว



ภาพที่ 2.6 ยุ้งข้าว

เป็นพิธีกรรมก่อนที่จะตวงข้าวขาย โดยถือเคล็ดไม่ตวงข้าวขายในวันศุกร์ เพราะเกรงว่าขายความสุกไป โดยยึดถือคำที่ว่า “วันศุกร์เอาเข้า วันเสาร์เอาออก” บางทีเรียกว่า “ตักยุ้ง” โดยปกติจะทำพิธีประมาณเดือนหก ที่จะมีการขายข้าว จะประกอบพิธีในวันดีตามที่ฤกษ์หลวงกำหนด หรือวันศุกร์ที่น้ำขึ้น ผู้ประกอบพิธีจะต้องเป็นผู้ที่เกิดในปีนักษัตรที่ไม่กินข้าว เวลาตักจะใช้ทัพพีใส่ขัน พร้อมกับกล่าวขอแม่โพสพ ขออนุญาตขายข้าวและขอให้ตักดวงข้าวได้จำนวนมากๆ เช่น “ตักอย่ารูด จกอย่างรูดรอง ให้เต็มฉาง” พร้อมกับกล่าวว่า “ชาติหน้าฟ้าใหม่ ขอให้แม่โพสพมาอยู่ในยุ้งฉางนี้ใหม่” เวลาตักจะถือเคล็ดจะตักใส่กระบุง 3 ชั้น แล้วตักคืนจากกระบุง 4 ชั้น ที่เหลือนำเก็บไว้ที่แท่นบูชา หรือถวายวัด หรือนำไปซ่อมเป็นข้าวสารนำไปถวายพระหรือนำไปเป็นทานให้กับนกไก่ หลังจากเปิดยุ้งแล้วชาวนาจึงจะขายข้าวได้ (อำนาจ ศิลวัตร 2535: 36)

(15) ประเพณีแห่นางแมว



ภาพที่ 2.7 การแห่นางแมว

ที่มา : <http://images.google.co.th> วันที่ 11/09/52

มาจากความเชื่อที่ว่า แมวเป็นสัตว์เกลียดฝน ถ้าฝนตกลงมาเมื่อใดแมวจะร้องทันที ดังนั้น ชาวนาซึ่งต้องอาศัยฝนในการทำนาถือเคล็ดว่า ชาวบ้านต้องร่วมมือกันสาดน้ำ และทำให้นางแมวร้องมากที่สุดจะเป็นผลดี จึงต้องใช้นางแมวเป็นตัวประกอบสำคัญในพิธีขอฝน และหามันไปด้วยเพื่อให้มันร้องให้ฝนตก คนโบราณเชื่อถือกันว่า นางแมวมีอำนาจลึกลับศักดิ์สิทธิ์ สามารถเรียกฝนให้ตกลงมาได้ จึงได้ทำพิธีขอฝนโดยแห่นางแมว ซึ่งในท้องถิ่นชนบทบางแห่งยังคงมีพิธีนี้มาจนถึงทุกวันนี้ซึ่งมาจากความเชื่อที่ว่าถ้าจัดขบวนแห่ขึ้นแล้ว ฝนฟ้าก็จะตกลงหลังพิธีแห่ไม่กี่ชั่วโมง หรืออาจไม่เกิน 3 วัน 7 วัน ต้องจัดขบวนแห่ใหม่ โดยจัดขบวนและมีพิธีการมากขึ้นอีก และถ้าฝนไม่ตกมาอีกภายใน 7 วัน หรือ 15 วัน คราวนี้ต้องระดมคนทั้งหมดหมู่บ้านเข้าขบวนแห่ครั้งสุดท้าย พิธีคราวนี้จะทำอย่างครบถ้วนขบวนความที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากปู่ย่าตายาย แต่ถ้าลองครั้งที่ 3 แล้ว ฝนไม่ตกอีก เป็นอันว่างคปีนั้นๆและพยากรณ์ได้ว่าฝนจะแล้ง ดันข้าวจะไม่งอกงาม (งามพิศ สัตย์สงวน 2541: 80-81)

เพลงในพิธีกรรมขอฝน พิธีกรรมนี้ทำกันเมื่อฝนแล้ง ส่วนมากจะตกอยู่ในราวช่วงหลังสงกรานต์ เดือน 5 เดือน 6 ชาวบ้านจะจับแมวซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของ “ตัวแล้ง” เนื่องจากแมวเป็นสัตว์ที่ไม่ชอบน้ำ ใส่ข้องหรือชะลอม หามแห่แห่นไปทั่วหมู่บ้าน เมื่อผ่านบ้านใครก็

เอาน้ำมาสาดแมวจนเปียกโชก ถือเสมือนเป็นการจับไล่ “ตัวเล็ง” ออกไปจากหมู่บ้าน ในขบวนการ
 แห่งนี้มีการร้องรำทำเพลงไปด้วย

ตัวอย่างเพลงแต้ นางแมวกกลาง

นางแมวเอย	มาร้องแ้วแ้ว	ที่ฝักชะโน้น
ขอฟ้าขอฝน	รดแมวขำมั่ง	ค่าจ้างแมวม
ได้เบี่ยสี่สิบ	มือหมากดิบ	มาล่อนางแมว
นางไม้ภูมิใจ	นุ่งผ้าตาเข็มทอง	ไอ้หุ่นตักทอง
ไอ้ฮับปักตะกูด	ไอ้ฮู้นกัน	หัวล้านชนกัน
ฝนก็เทลงมา	เต็มทุ่งเต็มนา	เต็มนาสองห้อง
นิมนต์พระมา	สวดคาถาปลาช่อน	ปั้นเมฆเสียดก่อน
เล่นละครสามวัน	หัวล้านชนกัน	ฝนเทลงมาๆ
แม่มายเอย	อย่าพึ่งขายลูก	ข้าวจะถูก
ลูกไม้จะแพง	ทำตาแดงๆ	รอบไร่รอบนา
ฝนตกเจ็ดห้า	ฟ้าผ่ายายซี	ปีหน้าฝนดี
ทำได้ทำดี	ปีละเกวียน	ปีละเกวียน

(ลำนวน บุญชู คุณพันธ์ อ่างถึงใน สุกัญญา ภัทรราชย์ , 2541: 65)

ส่วนในลำนวนามีพิธีขอฝนหลากหลายวิธีด้วยกัน พิธีกรรมที่มักพุดถึงบ่อยครั้ง
 ตามคติความเชื่อ อาทิ การขอฝนจากเทวดาปีชุนนะ ผู้เฒ่าผู้แก่เมืองเชียงรายเล่าว่า เทวดาองค์นี้เป็น
 เทวดาแห่งฟ้าฝน นอกจากเทพปีชุนนะที่ชาวบ้านเคารพนับถือแล้ว สัตว์พาหนะของท่าน ชาวบ้าน
 ก็เลื่อมใสศรัทธาเช่นกัน เป็นที่รู้จักกันในชื่อ มอม มีลักษณะคล้ายลูกเสื่อแต่ก็มีส่วนที่คล้ายแมว มัก
 พบเห็นได้ตามรูปปั้นซุ้มประตูและภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดวาอารามทางเมืองเหนือ

พิธีกรรมในการขอฝนจากมอมนั้น ชาวบ้านได้แห่แหนมอมไปตามท้อง
 ถนนจากหัวบ้านถึงท้ายบ้าน ระหว่างทางการแห่มอม ชาวบ้านข้างทางจะร่วมประพรมน้ำให้กับ
 มอมและคนที่ร่วมในพิธี ชาวบ้านเชื่อว่าหากเช่นไหว้บูชามอมแล้ว มอมจะนำความเดือดร้อนของ
 ชาวบ้านไปบอกกล่าวแก่เทพปีชุนนะ เพื่อบันดาลให้ฟ้าฝนตกลงมาให้ความชุ่มฉ่ำแก่ชาวบ้าน

ส่วนพิธีทางพุทธที่เกี่ยวเนื่องกับการขอฝนตามความเชื่อแบบลำนวนานี้
 ถือปฏิบัติกันมา อย่างพิธีกรรมปลาช่อน ก็เชื่อกันว่าพระพุทธเจ้าในอดีตเคยเสวยชาติเป็นพญาปลา
 ช่อนอาศัยอยู่ ณ สระน้ำ เมื่อฝนแล้งก็ทำให้น้ำในสระแห้งเหือดไป นกยาง เหยี่ยวพากันจับกินเหล่า
 ปลา กุ้ง หอย ด้วยความสงสารพญาปลาช่อนจึงได้อธิษฐานขอให้ฝนตก เมื่อสิ้นคำอธิษฐานน้ำฝนก็

หลังลงมาจากฟ้าจนทำให้น้ำเต็มสระเช่นเดิม ตามความเชื่อของคนล้านนานั้น การพึงธรรมชาติปลาช่อนนี้ต้องจัดในที่แจ้งใกล้แหล่งน้ำ เช่น ต้นน้ำลำธาร สระน้ำ เป็นต้น

ภาคเหนือถือเป็นต้นน้ำลำธารที่สำคัญ คนเหนือจึงผูกพันกับสายน้ำ ลำน้ำ ลำห้วย ซึ่งสะท้อนผ่านความเชื่อที่ชาวล้านนามีต่อขุนน้ำลำห้วย คือ ผิขุนน้ำ ผิขุนห้วย เพราะเชื่อว่าผิจะเป็นผู้คอยกักเก็บและปล่อยน้ำลงมาจากภูเขาไหลลงสู่แม่น้ำลำเหมืองให้ชาวบ้านได้นำไปใช้ จึงได้เกิดพิธีบวงสรวงบูชาขอให้น้ำมากพอกับการเพาะปลูกดังเช่นทุกปี เมืองซอ ตีร์มัญจาและปรกรณ์ คงสวัสดิ์ (2551: 60)

สรุป การแห่นางแมวเพื่อขอฝนมีแทบทุกภาคของประเทศไทย แต่ในภาคเหนือ มีวิธีขอฝนหลากหลายวิธี เช่น การขอฝนจากเทวดาปีชขุนนะ เป็นเทวดาแห่งฟ้าฝน นอกจากเทพปีชขุนนะแล้ว ชาวบ้านก็ยังนับถือสควัพาหนะของท่านที่รู้จักกันในชื่อตัวมอม ชาวบ้านมีพิธีกรรมขอฝนจากตัวมอม โดยได้แห่มอมไปตามท้องถนน ชาวบ้านข้างทางจะร่วมประพรมน้ำให้กับมอม ลักษณะพิธีกรรมคล้ายการแห่นางแมว นอกจากนี้ยังมีการพึงธรรมชาติปลาช่อนเพื่อขอฝนและพิธีบวงสรวงบูชาขอฝนจากผิขุนน้ำอีกด้วย



ภาพที่ 2.8 ตัวมอม

ที่มา: <http://images.google.co.th/images?> วันที่ 11/09/52

(16) ประเพณีการลงแขก



ภาพที่ 2.9 การลงแขกเกี่ยวข้าว

ที่มา : <http://www.ndc.prd.go.th> วันที่ 20/05/53

การเก็บเกี่ยวข้าวปกติจะเริ่มเก็บเกี่ยวราวปลายเดือนพฤศจิกายน เพื่อให้การเก็บเกี่ยวข้าวรวดเร็วขึ้น ชาวนาจะใช้วิธีการลงแขกอันเป็นการเอาแรงผลัดกันช่วยทำงานช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยชาวนาจะส่งลูกหลานในครอบครัวไปช่วยครอบครัวอื่นที่นาข้าวสุกพร้อมที่จะเกี่ยวได้ในโอกาสต่อไป เมื่อข้าวในนาของคนสุก ชาวนาที่เคยไปเอาแรงก็จะส่งบุคคลในครอบครัวมาช่วยกันตามจำนวนที่เอาแรงกัน ผู้ที่มาช่วยเกี่ยวเรียกว่า แขก ส่วนใหญ่จะเป็นการเอาแรงกันในพื้นที่ละแวกเดียวกัน หรืออาจจะเป็นเครือญาติซึ่งกันและกัน จำนวนแขกที่มาเกี่ยวก็ขึ้นกับจำนวนพื้นที่นาที่ข้าวสุกพร้อมที่จะเกี่ยวเกี่ยวได้ หรืออำนาจบารมีของเจ้าของนา ว่าจะมีผู้ให้ความเคารพนับถือมากน้อยแค่ไหน พอพักทานอาหารกลางวัน เจ้าของนาก็จะเตรียมอาหารคาวหวานเลี้ยงกันอย่างอุดมสมบูรณ์ เมื่อเลิกงานตอนเย็นก็มีการเลี้ยงบุหรี สุรากับแก้ม มีการรื่นเริงสนุกสนาน ร้องรำทำเพลง เช่น การร้องเพลงเกี่ยวข้าว “แขกอาสาเขามาสาย ทั้งวัวควายการlungกระดัง ไอนะลิจูงหน้า อ้ายระย้าจูงหลัง ช่วยพุงจูงมั่ง สาวกำลังจูงเอย เฮ้ย ๆ ชมเอย ทำนาไถล้าทางพระสุริยาลลภักดิ์ร้องถามตัวเจ้าว่า หวานข้าวเบาหรือข้าวหนัก พกพระวงหลงรักไม่อยากจะจากน้องเอย” จะเลี้ยงกันกลางแจ้งหรือลานหน้าบ้านมีการจุดไฟสว่างไสว เป็น โอกาสที่หนุ่มสาวได้พบปะสังสรรค์กัน การลงแขกนอกจากจะเอาแรงในเรื่องเกี่ยวข้าวแล้ว (อำนาจ ศิลวัตร 2535: 35)

สำหรับประเพณีการลงแขกเกี่ยวข้าว ชาวนาภาคกลางก็จะมีการร้องรำทำเพลงกันเพื่อความสนุกสนาน เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวจากทุ่งนาแล้ว ชาวนาจะมัดข้าวเป็นพ่อนๆ นำมา

ไว้ที่ลานนวดข้าวซึ่งก็คือลานดินไถลี้บ้านหลังจากที่นิมนต์พระภิกษุสงฆ์ทำบุญลานเพื่อเป็นสิริมงคลแล้ว ในตอนกลางคืนจะมีการนวดข้าว เพื่อให้เมล็ดข้าวร่วงหลุดจากฟ่อนข้าว โดยใช้ไม้ตีรวงข้าวหรือใช้แรงงานควายหรือวัวเหยียบย่ำฟ่อนข้าว ในช่วงลงแขกนวดข้าวนี้

2.3.4 พิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนาในวัฒนธรรมข้าวของไทย

ในวัฒนธรรมข้าว นำเป็นปัจจัยสำคัญพื้นฐาน ดินอันอุดม และแรงงานทั้งคนและสัตว์ก็เป็นเรื่องสำคัญมนุษย์จึงใช้ปัญญาสร้างพิธีกรรมและธรรมเนียมต่างๆ ในรูปแบบวิธีการ และอุบายให้สอดคล้องกับความเชื่อและสิ่งแวดล้อมอย่างมากมาย ในการจำแนกพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา เอี่ยม ทองดี (2537: 48-62) ได้วิเคราะห์ตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำนาซึ่งชาวนาได้ปฏิบัติมาตั้งแต่ยุคสมัยต่างๆ จนกระทั่งปัจจุบันสามารถจัดแบ่งเป็นประเภทได้ ดังนี้

1) *พิธีกรรมเพื่อบวงสรวง อ้อนวอน เสี่ยงทาย* หมายถึง พิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ในการอ้อนวอนบูชา บวงสรวงเทพเจ้าต่างๆ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ หรือบรรพบุรุษให้คุ้มครองปกป้องกันภัยอันตรายแก่ชีวิตและทรัพย์สิน ให้มีความสวัสดิมงคล ให้มีความอุดมสมบูรณ์ในทุกๆ ด้าน และขอพรขอโอกาส และขอความเชื่อมั่นในการดำรงชีพในรอบปีนั้นๆ พิธีกรรมประเภทนี้ส่วนใหญ่จัดขึ้นก่อนการเพาะปลูกหรือช่วงการเพาะปลูก มีพิธีกรรมชนิดต่างๆ เช่น พิธีสืบชะตาเมือง พิธีขึ้นเท้าท่งสี่ พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ พิธีพ่อนผิมดผีเม็ง พิธีเซ่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษ พิธีขอฝนหรือพระราชพิธีพืชมงคล มีแห่นางแมว เทศน์พญาคันคาก สวดคาถาปลาช่อน พิธีปั้นเมฆ พิธีบูชาแถน พิธีบุญบังไฟ พิธีบุญชำระ พิธีเซ่นบูชาหลักบ้านหลักเมือง เป็นต้น

2) *พิธีกรรมเพื่อการเพาะปลูก* หมายถึง พิธีกรรมที่มีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์เพื่อการเพาะปลูกข้าวโดยเฉพาะ ซึ่งกระทำในช่วงการเพาะปลูก เป็นการขอโอกาส ขออนุญาต บวงสรวงบนบาน บอกกล่าวฝากฝัง สิ่งที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการเพาะปลูกต่อเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขอให้การเพาะปลูกข้าวในปีนั้นๆ ดำเนินไปด้วยดี ทุกคน ข้าว สัตว์ ประสบแต่สวัสดิมิชยปราศจากอันตรายต่างๆ และเพื่อแสดงความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อข้าวและสิ่งที่เกี่ยวข้อง พิธีกรรมประเภทนี้มีพิธีกรรมชนิดต่างๆ เช่น พิธีแรกไถนา พิธีเลี้ยงผีตาแฮก พิธีบูชาภูมินา พิธีแรกไถตักกล้า พิธีแรกดำนา พิธีปักข้าวตาแฮก พิธีแรกหว่านข้าว พิธีเชิญแม่โพสพใส่ข้าวปลูก พิธีเชิญแม่โพสพลงนา พิธีบูชาแม่ธรณี พิธีบำแม่ธรณี พิธีเอาฝุ่นใส่นา เป็นต้น



ภาพที่ 2.10 การเลียงผีตาแฮก

ที่มา : [http:// 203.114.120.251/web/esarn/pectahak/tahak.htm](http://203.114.120.251/web/esarn/pectahak/tahak.htm) วันที่ 13/09/52

การเลียงผีตาแฮก เมื่อหักร้างถางพงจากป่าหรือทุ่งหญ้าเป็นทุ่งนาแล้ว ชาวภาคอีสานจะเชิญผีตาแฮกจากท้องทุ่งหรือป่าเขามาคนหนึ่ง บอกให้อยู่ประจำทุ่งนาแปลงนั้น เพื่อช่วยดูแลรักษาทุ่งนา ข้าวกล้า คนและสัตว์ให้ปลอดภัย เมื่อถึงฤดูกาลไถนา คำน่า เก็บเกี่ยว จะนำของมาเช่น ไห้ว และหลังจากการเก็บเกี่ยวจะแบ่งข้าวส่วนหนึ่งให้ด้วย สำหรับของเช่นสังเวณี ผีตาแฮกนั้น ถ้าเคยปฏิบัติอย่างไรต้องทำอย่างนั้นทุกครั้ง มิเช่นนั้นผีตาแฮกจะไม่รับ

พิธีอันเชิญแม่โพสพลงนา ชาวอีสานเชิญขวัญข้าวหรือแม่โพสพขึ้นไว้บนขี้หลังจากเก็บเกี่ยวแล้ว ดังนั้นเมื่อจะหว่านข้าวจะต้องอันเชิญแม่โพสพลงนาอีกครั้ง เจ้าของข้าวจะจัดพิธีนี้ขึ้นภายในครอบครัว เอาข้าวขวัญที่เก็บไว้มารวมกับข้าวปลูก ซึ่งบางคนก็บอกกล่าวด้วยถ้อยคำดีๆ ขอให้แม่โพสพอย่าตกใจ ผากแม่โพสพไว้กับแม่ธรณี พระภูมิและผีต่างๆ ในทุ่งนา

3) **พิธีกรรมเพื่อการบำรุงรักษา** หมายถึง พิธีกรรมที่มีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์เพื่อการบำรุงรักษาข้าวกล้าให้เจริญงอกงามปลอดภัยจากสัตว์ต่างๆ หนอนต่างๆ เพลี้ยต่างๆ หรือถ้าเกิดศัตรูเหล่านี้แล้วก็ให้หายไปเสีย และเพื่อแสดงความอ่อนน้อมต่อข้าวและสิ่งเกี่ยวข้อง พิธีกรรมประเภทนี้จัดขึ้นช่วงระหว่างการเพาะปลูกจนกระทั่งเก็บเกี่ยว พิธีกรรมชนิดต่างๆ เช่น พิธีไถ่น้ำ พิธีปักตาเหลว พิธีสวดสังคหะ พิธีไหว้เจ้าที่ พิธีรับขวัญแม่โพสพ พิธีส่งข้าวบิณฑ์ พิธีคดข้าว พิธีไถ่หนู ไถ่นก ไถ่เพลี้ย ไถ่แมลง ไถ่ปู ไถ่หนอน และอื่นๆ โดยน้ำมันต์ โดยผ้ายันต์ โดยภาวนา โดยหว่านทราย โดยเครื่องราง เป็นต้น



ภาพที่ 2.11 พิธีรับขวัญแม่โพสพ

ที่มา : <http://www.wisdomthai.com> วันที่ 20/05/53

พิธีรับขวัญแม่โพสพ ข้าวพันธุ์พื้นเมืองโดยทั่วไปจะเริ่มตั้งท้อง ประมาณต้นเดือน 11 (ประมาณต้นเดือนตุลาคม) ยกเว้นภาคใต้ จะตั้งท้องประมาณปลายเดือนอ้าย (ประมาณเดือนธันวาคม) เมื่อข้าวเริ่มตั้งท้องชาวนาจะตั้งศาลเพียงตาชั่วคราวขึ้นใต้เครื่องสังเวศ รับขวัญแม่โพสพ ภาคใต้เรียกว่าพิธีคคข้าว ภาคกลางบางถิ่นเรียกส่งข้าวบิณฑ์ เพื่อรับขวัญแม่โพสพที่เริ่มตั้งท้อง และเดือนสิงหาคมพิธีให้ช่วยดูแลอย่างใกล้ชิด เครื่องเช่นแม่โพสพมีข้าว ปลาย กอกล้วย อ้อย ถั่ว งา ขนมห ผลไม้รสเปรี้ยว แป้ง กระจงก เสื้อผ้า หวี

พิธีไล่ผี หนอง แผลง การป้องกันและปราบปรามศัตรูข้าวแบบพื้นบ้าน ไม่นิยมใช้วิธีการรุนแรง เช่น ฆ่าหรือทำลาย แต่นิยมใช้วิธีการทางจิตวิทยา คาถาอาคม ยาสมุนไพร ไสยศาสตร์

4) **พิธีกรรมเพื่อการเก็บเกี่ยว** หมายถึง พิธีกรรมที่มีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์เพื่อการเก็บเกี่ยวและนวดข้าวทั้งนี้เพื่อให้ได้ผลผลิตมาก เพื่อให้คน สัตว์ ปลอดภัยในการเก็บเกี่ยวและเพื่อแสดงความอ่อนน้อมต่อข้าวตลอดถึงสิ่งที่เกี่ยวข้อง พิธีกรรมประเภทนี้จัดขึ้นช่วงฤดูเก็บเกี่ยว มีพิธีกรรมชนิดต่างๆ เช่น พิธีรวบข้าว พิธีแรกเกี่ยวข้าว พิธีเชิญข้าวขวัญ (เก็บข้าวขวัญ) พิธีวางข้าวตังน้ำ พิธีทำลาน พิธีปลงข้าว พิธีขนข้าวขึ้นยุ้ง พิธีตั้งลมข้าว พิธีปิดยุ้ง พิธีเปิดยุ้ง เป็นต้น

พิธีแรกเกี่ยวข้าว เมื่อข้าวสุกเก็บเกี่ยวได้ เจ้าของต้องหาวันดีแรกเก็บเกี่ยวก่อนจะเริ่มเก็บเกี่ยวทั่วไป เพื่อเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของและเพื่อบอกกล่าวต่อสิ่งที่เกี่ยวข้องให้ได้คุ้มครองป้องกันอย่าให้เกิดอันตรายใดๆขึ้น

พิธีปลงข้าว เมื่อข้าวสุกเก็บเกี่ยวได้ เจ้าของต้องหาวันดีแรกเก็บเกี่ยวก่อนจะเริ่มเก็บเกี่ยวทั่วไป เพื่อเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของและเพื่อบอกกล่าวต่อสิ่งที่เกี่ยวข้อง ให้ได้คุ้มครองป้องกันอย่าให้เกิดอันตรายใดๆขึ้น

5) **พิธีกรรมเพื่อการเฉลิมฉลอง** หมายถึง พิธีที่มีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองผลผลิตที่ได้ คือโอกาสเลี้ยงอาหารเพื่อนบ้านและแขกบ้านหรือเช่นสังเวทอาหารักษ์สังคีตคีตยต่าง ๆ ที่ได้ให้การคุ้มครองปกป้องรักษาคนสัตว์พืชพันธุ์ธัญญาหารให้ได้ผลคืออยู่เย็นเป็นสุขตลอดฤดูกาลที่ผ่านมาเมื่อได้เก็บเกี่ยวแล้วจึงต้องตอบแทนความเมตตาคุณานเหล่านั้น และหากมีการกระทำล่วงเกินในสิ่งเหล่านี้ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ จะ โคนเจตนาหรือไม่ก็ตามก็ขอโทษกรรมนั้นๆ ในโอกาสเดียวกันนี้ชาวนายังได้นิมนต์พระสงฆ์มาบำเพ็ญกุศลหรือไม่ก็ไปร่วมทำบุญในวัดแล้วอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้เทพเจ้าและสังคีตคีตยต่างๆ รวมถึงแม่โพสพ พระฤๅษี ดาษาย ผีปู่ตา ผีตาแฮก เจ้าที่ สรรพสัตว์ ฯลฯ ให้รับเอาส่วนบุญส่วนกุศล ซึ่งเป็นการตอบแทนบุญคุณแก่ท่านเหล่านั้นวิธีหนึ่งด้วย พิธีกรรมประเภทนี้จัดขึ้นหลังการเก็บเกี่ยว มีพิธีกรรมชนิดต่างๆ เช่น พิธีทำบุญคุณลาน พิธีสู่ขวัญข้าว พิธีเผาข้าว พิธีขอพร พิธีกุมข้าวใหญ่ พิธีบุญข้าวจี พิธีกว่นข้าวทิพย์ พิธีกว่นข้าวยาสูบ พิธีขวัญข้าวขึ้นเถา พิธีสู่ขวัญเกี่ยวน พิธีบุญพระเวส (แห่ข้าวพันก้อน) พิธีลาซัง พิธีกองข้าว พิธีขึ้นปีใหม่ พิธีสู่ขวัญควาย (ซึ่งจัดขึ้นหลังฤดูการเพาะปลูก) เป็นต้น



ภาพที่ 2.12 พิธีสู่ขวัญควาย

พิธีสู่ขวัญควาย หลังฤดูกาลเพาะปลูกหรือเตรียมดิน ชาวนาจะจัดสู่ขวัญควายขึ้นเพื่อเรียกขวัญควายที่อาจจะตกใจหนีไปอยู่ป่าอยู่พง และเพื่อขอโหสิกรรมหรือขอขมาลาโทษที่ทูปตีตำว่าตลอดฤดูกาลที่ใช้งาน ที่คนอาจจะทูปตีตำว่าหรือใช้งานหนัก ขออย่าให้เป็นเวรเป็นกรรมต่อไป และเพื่อแสดงความกตัญญูต่อควายที่ได้ช่วยเหลือมาตลอด

2.3.5 รูปแบบของพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา

เอี่ยม ทองดี (2537: 63-67) ได้จำแนกรูปแบบของพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนาไว้ 2 ประเภท โดยพิจารณาจากลักษณะการประกอบพิธีกรรมหรือการเกี่ยวข้องกับครอบครัวและชุมชน ดังนี้

1) *พิธีกรรมส่วนครอบครัว* หมายถึง พิธีกรรมที่จัดขึ้นภายในครอบครัว โดยบุคคลในครอบครัวเป็นผู้ประกอบพิธีหรืออาจจะเชิญหมอหรือบุคคลภายนอกมาประกอบให้ก็ได้ บางพิธีเชิญเพื่อนบ้านมาร่วมงานร่วมทำบุญ เช่น พิธีทำบุญกุณลาน พิธีสู่ขวัญข้าว บางพิธีจัดขึ้นเจียบๆ เช่น พิธีแรกไถนา พิธีปลูกข้าวตาแขก พิธีป่าธรมี เหล่านี้ถือเป็นพิธีกรรมส่วนครอบครัวที่จัดขึ้นเพื่อความอุดมสมบูรณ์ เพื่อความเป็นสิริมงคล และความมั่นคงด้านต่างๆของครอบครัว

ตัวอย่างพิธีกรรมส่วนครอบครัว

พิธีสู่ขวัญบย้ง เป็นพิธีกรรมภายในครอบครัว จัดขึ้นหลังเอาข้าวขึ้นยุ้งแล้ว ช่วงเดือนยี่จนกระทั่งเดือนหก เพื่อกล่อมขวัญแม่โพสพให้อยู่เหย้าเฝ้ายุ้ง อย่าตื่นตกใจหนีไปอยู่ป่าอยู่เขา และเพื่อขอขมาลาโทษที่ได้ล่วงเกินแม่โพสพ เช่น ไถ่นวด ใ้ดำ ใ้หว่าน ใ้ปักดำ ใ้เก็บเกี่ยว หาบคอน ตลอดฤดูกาลที่ผ่านมาและที่จะทำต่อไป ขอแม่โพสพอย่าได้ถือสาและอโหสิกรรมด้วย

พิธีแรกไถ เป็นพิธีกรรมส่วนครอบครัวอีกพิธีหนึ่งที่สำคัญยิ่ง ซึ่งต้องจัดขึ้นก่อนจะเริ่มไถนา ในฤดูกาลนั้นๆ การจะประกอบพิธีนี้ต้องตรวจหาวันดีและทิศนาศ ที่สำคัญจะต้องไม่ไถทวนเกล็ดนาศประจำเดือนอย่างเด็ดขาดและต้องทำพิธีบอกกล่าวตาแขกหรือพระภูมิอย่างหนึ่งตามที่นับถือก่อนจะแรกไถ

2) *พิธีกรรมส่วนชุมชนหรือสังคม* หมายถึง พิธีกรรมที่ชุมชนหรือสังคัมร่วมกันจัดขึ้น หรือจัดขึ้นเพื่อชุมชนหรือส่วนรวมระดับต่างๆ ถ้าเป็นระดับหมู่บ้านหรือระดับท้องถิ่นภายในชุมชนหรือในวัดก็มักเป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านร่วมกันจัดขึ้น หรือเรียกว่า พิธีราษฎร์ มีอยู่ทั่วไป เช่น พิธีขอฝน พิธีเซ็งบ้องไฟ พิธีเลี้ยงผีปู่ตา พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ พิธีกองข้าว พิธีลาซัง เป็นต้น ถ้าจัดขึ้นในระดับประเทศหรือเป็นหน้าที่ราชการที่ต้องจัดขึ้น เรียกว่า พิธีหลวงหรือพระราชพิธี เช่น พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธีพืฐณศาสตร์ พระราชพิธีไถเรือ พระราชพิธีชานเกาะห้ เป็นต้น

ตัวอย่างพิธีกรรมส่วนชุมชน

พิธีทำสังคายหา เป็นพิธีขับไล่ศัตรูข้าว ได้แก่ แมลงบึ้ง นก หนู เพลี้ย และสัตว์อื่นๆ ตามแบบพื้นบ้านของชาวนาภาคเหนือ จังหวัดน่าน กล่าวคือถ้าข้าวในทุ่งนาทุ่งใดมีศัตรูเหล่านี้เบียดเบียน ปรานปรามด้วยวิธีอื่นๆ ไม่ได้ผลแล้ว ชาวนาจะรวมกันจัดพิธีนี้ขึ้น โดยนิมนต์พระสงฆ์ไปทำพิธีสวดสังคายหาในทุ่งนาแปลงนั้นๆ และตั้งศาลบูชาเช่นตั้งเวียงปู่แกนย่าแกนด้วย เพื่อให้ปู่แกนย่าแกนได้เรียกบริวารเหล่านั้นกลับไป อย่าให้ทำลายข้าว เครื่องเช่นปู่แกนย่าแกน ได้แก่ พ่าหวาน น้ำตาลอ้อย ข้าว หมากพลู กล้วย ในส่วนของพระสงฆ์เมื่อสวดสังคายหาแล้วก็เสกน้ำมนต์ เสกทราย และน้ำส้มป่อย ให้ชาวนาเอาไปพรมหรือหว่านในนาข้าวที่ถูกทำลาย พิธีนี้เชื่อกันว่าได้ผลดีเป็นอย่างยิ่ง



ภาพที่ 2.13 พิธีเลี้ยงผีปู่ตา

พิธีเลี้ยงผีปู่ตา เป็นพิธีกรรมประจำปีของหมู่บ้านในภาคอีสาน กล่าวคือแต่ละหมู่บ้านจะมีศาลปู่ตาประจำหมู่บ้าน ซึ่งมีความเชื่อว่าเป็นที่อยู่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน ที่คอยคุ้มครองปกป้องรักษาชาวบ้าน สัตว์เลี้ยง พืชพรรณธัญญาหารให้ปลอดภัย มีความอุดมสมบูรณ์ อยู่เย็นเป็นสุข ข้อปฏิบัติประการหนึ่งของชาวบ้านที่มีต่อผีปู่ตา คือ เมื่อถึงเดือนหกหรือก่อนเริ่มต้นทำนา ต้องจัดพิธีเลี้ยงผีปู่ตาประจำหมู่บ้านขึ้น โดยมี “เจ้า” หรือคนทรงผู้ทำหน้าที่ติดต่อเป็นสื่อกลางระหว่างผีปู่ตากับชาวบ้านเป็นผู้ประกอบพิธี ชาวบ้านทุกคนรอบครัวต้องนำเครื่องเซ่นบูชาหรือเงินทองมาร่วมในพิธี



ภาพที่ 2.14 พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ

ที่มา : <http://www.xchange.teenee.com> วันที่ 20/05/53

พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นพิธีกรรมส่วนชุมชนที่ปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย เพิ่งมาหยุดไปช่วงเวลาหนึ่งและจัดขึ้นอีกในสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตน โกสินทร์ ปัจจุบันพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญได้กำหนดเป็นพิธีสำคัญแห่งชาติประการหนึ่ง จัดขึ้นทุกปี เป็นพิธีที่คนไทยและนักท่องเที่ยวให้ความสนใจเป็นอย่างยิ่ง

รูปแบบพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา ยังสามารถแบ่งเป็นลักษณะอื่นๆ ได้อีกหากพิจารณาตามเกณฑ์ที่ต่างกัน เช่น แบ่งเป็นพิธีกรรมที่มีโองการแน่นอน เป็นบัญญัติไวยาหาร มีฉันทลักษณ์ในการประพันธ์ มีเนื้อหา เรื่องราว และคำกล่าวที่แน่นอน กับพิธีกรรมที่มีโองการไม่แน่นอน อาศัยสมมติไวยาหารหรือคำคัมภีร์กล่าวอ้อนวอนบวงสรวงบูชาหรือบนบาน

2.3.6 เนื้อหาของพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา

เอี่ยม ทองดี (2537: 68-119) ได้กล่าวถึงเนื้อหาของพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา โดยพิจารณาจากปฏิบัติการต่างๆ ในการประกอบพิธีแล้วสามารถแบ่งเนื้อหาออกได้เป็นเรื่องต่างๆ ดังนี้

1) เนื้อหาเกี่ยวกับเป้าหมาย โดยทั่วไปเป้าหมายของพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนามุ่งความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร ความสุขสงบปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ความอยู่ดีกินดีปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ แม้พิธีเฉลิมฉลองก็ยังปรารถนาให้ปีหน้าฟ้าใหม่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วย แต่ถ้าหากพิจารณาเป้าหมายพิธีแต่ละชนิดแล้ว พบว่าสามารถแบ่งเป้าหมายออกได้เป็น 5 กลุ่ม ตามประเภทของพิธีกรรมที่กล่าวข้างต้น คือ

กลุ่มพิธีที่มีเป้าหมายมุ่งบวงสรวง อ้อนวอน บูชา เสี่ยงทาย ก่อนฤดูกาล หรือก่อนการเริ่มต้นทำนาเพื่อบอกกล่าว แจกแจง ขออนุญาต ขอโอกาสแสดงรายละเอียดแก่เทพเจ้า และสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งที่เกี่ยวข้องว่าบัดนี้ถึงเวลาบริหารจัดการเกี่ยวกับข้าวและการทำงานอีกแล้ว ขอให้ท่านได้รับรู้และช่วยคุ้มครองป้องกันให้ด้วย สิ่งใดคิดขอให้เกิดขึ้น สิ่งใดร้ายขอให้ขจัดไป ขอท่านได้อำนวยความสะดวก ความปลอดภัย อย่างเต็มที่ ขอให้ท่านได้รับเอาเครื่องบูชา เครื่องสังเวย ที่ได้จัดมาหลายนี้ด้วย เมื่อหลังฤดูเก็บเกี่ยวแล้วจะได้นำเครื่องบูชาสังเวยมาถวายท่านอีกครั้งหนึ่ง (หากท่านได้ทำหน้าที่อย่างดี คุณเดียวกับพ่อค้าหรือนักธุรกิจ เสนอผลประโยชน์แก่ผู้อำนวยการ ความสะดวกต่อธุรกิจของพวกเขา) เมื่อผลได้ข้าวสมบูรณ์ การดำเนินงานสะดวกสบาย เครื่องบูชา เช่นสังเวยปลายปีจะมีมากขึ้น หากได้ผลตรงกันข้าม เครื่องสังเวยก็น้อยตามไปด้วย หรืออาจจะไม่มี หรืออาจเล็กน้อยก็ได้อันหนึ่ง กรณีฉุกเฉิน เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม เกิดโรคระบาด สามารถจัดพิธีกรรม เหล่านี้ขึ้นได้แม้จะไม่ใช้เริ่มต้นฤดูกาลก็ตาม

กลุ่มพิธีกรรมที่มีเป้าหมายเพื่อการเพาะปลูกโดยตรง เช่น เริ่มไถนา เริ่มปักดำ เป็นการขอโอกาสกระทำหรือล่วงเกิน หรือขออนุญาต ขอขมาลาโทษที่ล่วงเกิน และฝากฝัง ให้เป็นภาระ ให้รับรู้ว่าได้เริ่มต้นกิจกรรมการทำงานแล้ว ซึ่งชาวนาเข้าใจวิธีปฏิบัติบวงสรวง อ้อนวอนบูชาต่อเทพเจ้าเหล่านี้ดีพอๆกับพ่อค้าและนักธุรกิจเข้าใจวิธีปฏิบัติต่อผู้ที่จะอำนวยความสะดวกต่อธุรกิจของเขาเป็นอย่างดี

กลุ่มพิธีกรรมที่มีเป้าหมายเพื่อการบำรุงรักษา กล่าวคือ เมื่อปลูกข้าว แล้ว ทั้งคนและข้าวจะต้องได้รับการบำรุงรักษาดูแลอย่างดี การดูแลรักษาข้าว เช่น ถอนหญ้าก็ให้ปลอดภัยจากอสรพิษ หนอน หนอน และอุบัติเหตุอื่นๆ ขณะเดียวกันก็ขอให้ข้าวงอกงามเติบโต แข็งแรงจนออกรวงได้เก็บเกี่ยว อย่าให้มีศัตรูต่างๆมาเบียดเบียน หากเกิดสิ่งเหล่านี้ ก็จัดพิธีกรรม กลุ่มนี้ขึ้นตามลักษณะอาการที่เกิดขึ้น ซึ่งเชื่อว่าสามารถปิดเป่าไปได้

กลุ่มพิธีกรรมที่มีเป้าหมายเพื่อการเก็บเกี่ยว เป็นพิธีกรรมที่มุ่งให้ทั้งคน ข้าว และสัตว์ตลอดจนถึงสิ่งที่เกี่ยวข้อง ดำเนินการเก็บเกี่ยวข้าวด้วยความสะดวกปลอดภัย และขออนุญาตล่วงเกินต่อแม่โพสพ ขอแม่อย่าได้ตกอกตกใจ เสียขวัญ ซึ่งเป้าหมายกลุ่มนี้และกลุ่มเพื่อบำรุงรักษา คือขั้นตอนการดำเนินงานต่อจากขั้นตอนแรก (การเพาะปลูก) ซึ่งการดำเนินงานแต่ละขั้นนี้ ชาวนาทราบดีว่า ควรจะปฏิบัติอย่างไรในรายละเอียด

กลุ่มพิธีกรรมที่มีเป้าหมายเพื่อการเฉลิมฉลองหลังฤดูกาล หรือหลังสิ้นสุดการดำเนินงานในรอบปีหนึ่งๆ บุคคลหรือชุมชนเคยมีประเพณี วาจา สัญญา บนบานไว้ว่าอย่างไร ถึงเวลาจะต้องปฏิบัติแล้ว หรือเคยล่วงเกินต่อสิ่งใดๆ ก็ถึงเวลาขอขมาลาโทษแล้ว เป็นการเลี้ยงดูปู่เสื่อทั้งเพื่อตอบแทนความเมตตากรุณาของเทพและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆเพื่อสร้างความ

สัมพันธไมตรีอันดีต่อกัน เพื่อการปฏิบัติงานต่อไปในวันหน้า เช่นเดียวกับพ่อค้าและนักธุรกิจมองการณ์ไกล เสนอผลประโยชน์แก่ผู้มีอิทธิพลที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจของตนอย่างงามในโอกาสลงความสำเร็จของกิจการที่ผ่านมา ในทางตรงกันข้าม ชาวนาบางรายหรือบางชุมชน บางปีก็จะไม่จัดพิธีเฉลิมฉลองใดๆขึ้น เนื่องจากเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่ทำตามคำอ้อนวอน ขอร้อง ซึ่งประเมินจากผลผลิตที่ได้หรือจากเหตุการณ์ต่างๆ เช่นเกิดพายุพิกภัย ฝนแล้งหรือน้ำท่วม และอาจจะเลิกนับถือต่อไปก็ได้ เช่น กรณีฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลในปัจจุบัน ทำให้ชาวนาเลิกเชื่อเรื่องนาค เรื่องแถบพระพิรุณ นางเมขลาหาว่าไม่จริงใจกับมนุษย์ เช่นเดียวกับพ่อค้าเลิกคบหากับผู้อำนวยการความสะดักบางราย

2) เนื้อหาเกี่ยวกับเวลา หมายถึง เวลาในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ได้แก่ เรื่องฤกษ์ยามวัน ขึ้น-แรม เดือน ฤกษ์ ปี และรวมถึงเรื่องทิศด้วย ซึ่งการประเพณีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา (รวมถึงพิธีกรรมอื่นๆ) จะต้องตรวจดูเรื่องต่างๆเหล่านี้ให้ตรงกับที่เป็นสวัสดิมงคลมากที่สุดหรือให้ตรงกับส่วนที่เชื่อว่าไม่ดีน้อยที่สุด ดังจะนำมากล่าวแต่พอสังเขปดังนี้

เรื่องฤกษ์ เชื่อกันว่าวันและคืนหนึ่งๆมีเทวดาประจำช่วงเวลาต่างๆ นั้นคือในรอรวันหรือรอบคืนนั้นๆ มีเทวดาคงค์ใดลงมาเป็นเจ้าแก่แผ่นดิน เทวดาคงค์ใดเป็นเจ้าอากาศ เทวดาเหล่านั้นให้ฤกษ์ทำการอะไรบ้าง ฤกษ์คืออยู่ในช่วงเวลาไหน การดูฤกษ์นั้นตามวันขึ้นแรมทางจันทรคติ สิ่งที่ต้องหาฤกษ์ดีก่อนทำ เช่น การแรกไถนา การเอาข้าวขึ้นฉาง การเอาวัวควายเข้าคอกใหม่ การแรกเกี่ยวข้าว เป็นต้น ตัวอย่าง วันขึ้นสามค่ำ พระจันทร์ตกแผ่นดิน พระอังคารอยู่บนอากาศ พระกุมารเป็นเจ้าแผ่นดิน ห้ามฤกษ์ทำการมงคลทั้งปวง ปลูกเรือน ขอมเมียจะตายจากกัน อย่าแรกไถนามิติ ไปค้าดีมีลาภ แต่ขุนนางทั้งรั้วล้อมสวนมิติ โจรร้ายตกแต่เช้าถึงเที่ยง โจรคดีตกแต่บ่ายถึงไถ่ขัน

ตัวอย่างฤกษ์เทวดา

ถ้าทำการมงคลใดๆให้ดูฤกษ์เทวดา ดังจะอธิบายดังต่อไปนี้

เดือนขึ้น 1 ค่ำ พระพุทธตกแผ่นดิน พรพฤษอยู่บนอากาศ พระนารายณ์เป็นเจ้าแก่แผ่นดิน ให้ฤกษ์ทำการมงคล ปลูกเรือนจะได้ลาภแต่พระยา ถ้ายাত্রาไปทางเรือจะได้ลาภแต่ผู้หญิง กล่าวเมียได้ข้าววัวควายดี ตัดผ้าเย็บผ้าถุงผ้าใหม่ดี ได้ลาภแต่ผู้ชาย อย่าไปสู่ขุนนางมิติ อย่าปลูกเรือนแรกไถนามิติ โจรคดีตกแต่เช้าถึงบ่าย โจรร้ายตกแต่ตะวันบ่ายถึงไถ่ขัน

ขึ้น 2 ค่ำ พระอังคารตกแผ่นดิน พระพุทธอยู่บนอากาศ พระยายมลงมาห้ามฤกษ์ทำการมงคล อย่าปลูกเรือน อย่าเอาลูกกลาง่า อย่าเอาข้าวขึ้นขังฉาง อย่าเอาวัวควายเข้าคอกใหม่มิติจะตาย อย่าตัดผ้าเย็บผ้าถุงผ้าใหม่มิติ โจรร้ายตกแต่เช้าถึงเที่ยง โจรคดีตกแต่ตะวันบ่ายถึงไถ่ขัน

ขึ้น 3 คำ พระจันทร์ตกแผ่นดิน พระอังคารอยู่บนอากาศ พระกุมารเป็น
เจ้าแผ่นดิน ห้ามฤกษ์ทำการมงคลทั้งปวง ปลุกเรื่อน ขอมเมียจะตายจากกัน อย่าแรกไถนามิติ ไปค้าดี
มีลาภ แต่ขุนนางหังรั้วล้อมสวนมิติ โขคร้ายตกแต่เช้าถึงเที่ยง โขคคตตกแต่บ่ายถึงไถ่ขัน

ขึ้น 4 คำ พระอาทิตย์ตกแผ่นดิน พระจันทร์อยู่บนอากาศ พระขามาร
เป็นเจ้าแผ่นดิน ห้ามทำการมงคล อย่าไปค้าขาย อย่าเอาวัวควายเข้าคอกใหม่ อย่าไถ่ข้าซื้อควายมิติ
กล่าวเมีย ตัดผ้าเย็บผ้าถุงคีมมีลาภแต่ผู้หญิง โขคคตตกแต่เช้าถึงบ่าย โขคร้ายตกแต่บ่ายถึงรุ่ง

ขึ้น 5 คำ พระสุรตกแผ่นดิน พระอาทิตย์อยู่บนอากาศ พระขามเป็นเจ้า
แผ่นดิน ห้ามฤกษ์ทำการมงคล ปลุกเรื่อนจะบาดเจ็บมิติ ไปทางบกทางเรือ ตัดผ้าเย็บผ้าถุงผ้าใหม่
คีมมีลาภ โขคร้ายตกแต่เช้าถึงเที่ยง โขคคตตกแต่บ่ายถึงรุ่ง

ขึ้น 6 คำ พระเกตุตกแผ่นดิน พระสุรอยู่บนอากาศ พระกาฬเป็นเจ้าแก่
แผ่นดิน พระพรหมลงมาให้ฤกษ์ทำการมงคล ปลุกเรื่อน ไปค้าขายคีมมีลาภ ขอมเมียตัดผ้าเย็บผ้าถุงผ้า
ใหม่มิติเลย

ขึ้น 7 คำ พระราหูตกแผ่นดิน พระเกตุอยู่บนอากาศ พระสุรเป็นเจ้าแก่
แผ่นดิน ห้ามฤกษ์ทำการมงคล อย่าปลุกเรื่อนค้าขายมิติ ไปสู่ขุนนาคีมมีลาภ ตัดผ้าเย็บผ้าถุงผ้าใหม่มิติ
โขคร้ายตกแต่เช้าถึงกลางกาย โขคคตตกเที่ยงถึงรุ่ง

ขึ้น 8 คำ พระเสาร์ตกแผ่นดิน พระราหูอยู่บนอากาศ พระกะคะวัมเป็น
เจ้าแผ่นดิน ห้ามฤกษ์ทำการมงคล อย่าเรื่อน ไถ่ข้าซื้อวัวควายมิติ โขคร้ายตกแต่เช้าถึงเที่ยง โขคคต
แต่ตะวันบ่ายถึงไถ่ขัน

ขึ้น 9 คำ พระศุกร์ตกแผ่นดิน พระเสาร์อยู่บนอากาศ พระอินทร์เป็นเจ้า
แผ่นดิน ให้ฤกษ์ทำการมงคล ปลุกเรื่อนไปค้าขาย ขอมเมียคีมมีลาภแต่อย่าไปสู่ขุนนาง ไถ่ข้าซื้อวัว
ควายมิติ ตกแต่เช้าถึงเที่ยง โขคร้าย ตกแต่ตะวันบ่ายถึงรุ่ง มิติเลย

ขึ้น 10 คำ พระหัสตกแผ่นดิน พระศุกร์อยู่บนอากาศ พระขามเป็นเจ้า
แผ่นดิน ห้ามฤกษ์ทำการมงคล อย่าปลุกเรื่อนใหม่ อย่าขอมเมีย ไถ่ข้าซื้อวัวควายมิติ ไปหนทางบก
คีมมีลาภ โขคร้ายตกแต่เช้าถึงเที่ยง โขคคตตกแต่บ่ายถึงตะวันรุ่ง

ขึ้น 11 คำ พระพุทตกแผ่นดิน พระหัสอยู่บนอากาศ พระนารายณ์เป็น
เจ้าแผ่นดิน ให้ฤกษ์ทำการมงคลดี ปลุกเรื่อนใหม่ขึ้นเรื่อนใหม่ ขอมเมียไถ่ข้าซื้อวัวควาย เอาลูกเขย
ใหม่สะใภ้ใหม่คีมมีลาภทุกประการ แต่ไปหนทางบกมิติ โขคคตตกแต่เช้าถึงเที่ยง โขคร้ายตกแต่ตะวันถึงรุ่ง

ขึ้น 12 คำ พระอังคารตกแผ่นดิน พระพุทอยู่บนอากาศ พระขามเป็น
เจ้าแผ่นดิน ห้ามฤกษ์ทำการมงคล อย่าปลุกเรื่อนไฟจะไหม้ ไปทางบกและทางเรือ ตัดผ้าเย็บ
ผ้าถุงผ้าใหม่ อย่าขอมเมียไถ่ข้าซื้อวัวควายมิติ โขคร้ายตกแต่เช้าถึงเที่ยง โขคคตตกแต่ตะวันบ่ายถึงไถ่ขัน

ขึ้น 13 ค่ำ พระจันทร์ตกแผ่นดิน พระอังคารอยู่บนอากาศ พระอินทร์ เป็นเจ้าแก่แผ่นดิน ให้ฤกษ์ทำการมงคลดีมีลาภ ขอเมียไปทางเรือดีมีลาภ ไปทางบกได้เข้าซื้อวัวควาย มืด โขคดีตกแต่เช้าถึงเที่ยง โขคร้ายตกตาตะวันตกบ่ายถึงไก่ขัน มืดเลย

ขึ้น 14 ค่ำ พระอาทิตย์ตกแผ่นดิน พระจันทร์อยู่บนอากาศ พระภะคะวัน เป็นเจ้าแก่แผ่นดิน ห้ามฤกษ์ทำการมงคลปลูกเรือน ได้เข้าซื้อวัวควาย ตัดผ้าเย็บผ้าถุงผ้าใหม่ จะเสีย ทรัพย์สินมี โขคร้ายตกแต่เช้าถึงเที่ยง โขคดีตกแต่ตะวันตกบ่ายถึงรุ่งดีแล

ขึ้น 15 ค่ำ พระสุรตกแผ่นดิน ราหูอยู่บนอากาศ พระนารายณ์เป็นเจ้าแก่ แผ่นดิน ทำการสิ่งใดมืดเลย

แรม 1 ค่ำ พระเกตุตกแผ่นดิน พระสุรอยู่บนอากาศ พระอิศวรเป็นเจ้าแก่ แผ่นดิน อย่าทำการมงคลสิ่งใด มืดเลย

แรม 2 ค่ำ พระราหูตกแผ่นดิน พระเกตุอยู่บนอากาศ พระกุมารเป็นเจ้า แก่แผ่นดิน ห้ามอย่าทำการสิ่งใด มืดเลย

แรม 3 ค่ำ พระเสาร์ตกแผ่นดิน อย่าไปค้าขายจะเสียทรัพย์สินเงินทอง อย่าเอาวัวควายเข้าคอกใหม่มืด โขคร้ายตกแต่เช้าถึงเที่ยง โขคดีตกแต่บ่ายถึงรุ่ง

แรม 4 ค่ำ พระศุกร์ตกแผ่นดิน พระเสาร์อยู่บนอากาศและทางเรือ ได้เข้า ซื้อวัวควายดีมีลาภ แต่ว่าขึ้นเรือนใหม่และขอเมียใหม่มืด โขคดีแต่เช้าถึงเที่ยง โขคร้ายตกแต่ตะวันตก บ่ายถึงรุ่งแล

แรม 5 ค่ำ พระหัสตกแผ่นดิน พระศุกร์อยู่บนอากาศ พระภะคะวันเป็น เจ้าแก่แผ่นดิน ห้ามฤกษ์ทำการมงคล ย่ำปลูกเรือน อย่าเอาข้าวขึ้นยุ้งฉาง อย่าเข้าป่า อย่าขอเมียมืด ตัดผ้าเย็บผ้าถุงผ้าใหม่ดีมีลาภ โขคร้ายตกแต่เช้าถึงเที่ยง โขคดีตกแต่ตะวันตกบ่ายถึงรุ่งดีแล

แรม 6 ค่ำ พระพุทธตกแผ่นดิน พระหัสอยู่บนอากาศ พระนารายณ์เป็นเจ้า แก่แผ่นดิน อย่าปลูกเรือน อย่าไปสู่ขุนนาง อย่าสร้างสวน อย่าแรกไร่นาจะแพ้เจ้าเรือน ตัดผ้าเย็บ ผ้าถุงผ้าใหม่ดี โขคดีตกแต่เช้าถึงเที่ยง โขคร้ายตกแต่ตะวันตกบ่ายถึงรุ่งมืดแล

แรม 7 ค่ำ พระอังคารตกแผ่นดิน พระพุทธอยู่บนอากาศ พระกาฬเป็นเจ้า แก่แผ่นดิน ห้ามฤกษ์ทำการมงคล อย่าปลูกเรือนจะตายจากกัน อย่ากล่าวเมียบ่ อย่านเอาลูกลงทำมืด ไปสู่ขุนนางดี ได้เข้าซื้อวัวควาย อย่าตัดผ้าเย็บผ้าถุงผ้าใหม่มืด โขคร้ายตกแต่กลางงายถึงเที่ยง โขคดี ตกแต่ตะวันตกบ่ายถึงรุ่ง

แรม 8 ค่ำ พระจันทร์ตกแผ่นดิน พระอังคารอยู่บนอากาศ พระกุมารเป็น เจ้าแก่แผ่นดิน ไปค้าขายขอเมียดีมีลาภ ได้เข้าซื้อวัวควาย อย่าตัดผ้าเย็บผ้าถุงผ้าใหม่มืด โขคร้ายตก แต่ตะวันตกบ่ายถึงรุ่งแล

แรม 9 ค่ำ พระอาทิตย์ตกแผ่นดิน พระจันทร์อยู่บนอากาศ พระพุทธนิ
เนกเป็นเจ้าแผ่นดิน ห้ามทำการมงคล อย่าปลูกเรือน มิดี อย่าไปสูขุนนาง อย่าขอเมีย อย่าไปป่ามาตัด
ไม้บาดเจ็บ ผีเสื้อน้ำจะทำโทษ ไล่ข้าซื้อวัวควายจะตายจากกัน โขคดีตกแต่เช้าถึงเที่ยง โขคร้ายตก
แต่ตะวันถึงรุ่งแล

แรม 10 ค่ำ พระสุรตตกแผ่นดิน พระอาทิตย์อยู่บนอากาศ พระยามารเป็น
เจ้าแก่แผ่นดิน ห้ามฤกษ์ทำการมงคล อย่าปลูกเรือน อย่าไล่ข้าซื้อวัวควาย อย่าขอเมีย อย่าตัดผ้าเย็บ
ผ้าถุงผ้าใหม่ มิดี ไปทางบกดีมีลาภ โขคร้ายตกแต่เช้าถึงเที่ยง โขคดีตกแต่ตะวันบ่ายถึงรุ่ง

แรม 11 ค่ำ พระเกตุตกแผ่นดิน พระศุกรอยู่บนอากาศ พระกุมารเป็นเจ้า
แก่แผ่นดิน ให้ฤกษ์ทำการมงคลปลูกเรือนทำการใดๆดี ไล่ข้าซื้อวัวควายไปทางบกทางเรือ ขอเมีย
ตัดผ้าเย็บผ้าใหม่ ดีมีลาภ โขคดีตกแต่เช้าถึงเที่ยง โขคร้ายตกแต่ตะวันบ่ายถึงรุ่ง

แรม 12 ค่ำ พระราหูตกแผ่นดิน พระเกตุอยู่บนอากาศ พระอิศวรเป็นเจ้า
แก่แผ่นดิน ห้ามฤกษ์ทำการมงคล อย่าปลูกเรือน อย่าขอเมียแรกไร่นา อย่าขึ้นบ้านใหม่ อย่าจากพี่จะ
เสียเงินทองและจะตายจากกัน โขคร้ายตกแต่เช้าถึงเที่ยง โขคดีตกแต่บ่ายถึงรุ่งแล

แรม 13 ค่ำ พระเสาร์ตกแผ่นดิน พระราหูอยู่บนอากาศ พระปริมศวร
เป็นเจ้าแก่แผ่นดิน ห้ามฤกษ์ทำการมงคล อย่าปลูกเรือน อย่าขอเมีย ไปทางบกทางเรือ มิดี โขคดีตก
แต่เช้าถึงเที่ยง โขคร้ายตกแต่บ่ายถึงรุ่ง

แรม 14 ค่ำ พระศุกรตกแผ่นดิน พระเสาร์อยู่บนอากาศ พระอินทร์เป็น
เจ้าแก่แผ่นดิน ให้ฤกษ์ทำการมงคล ปลูกเรือนดีมีลาภ แต่อย่าขึ้นเรือนใหม่ อย่าขอเมียใหม่ อย่าตัดผ้า
เย็บผ้าถุงผ้าใหม่ มิดี โขคดีตกแต่เช้าถึงเที่ยง โขคร้ายตกแต่บ่ายถึงรุ่งแล

แรม 15 ค่ำ พระพฤหัสบดีตกแผ่นดิน พระศุกรอยู่บนอากาศ พระกะ
กะวัมเป็นเจ้าแก่แผ่นดิน ห้ามฤกษ์ทำการมงคลทั้งปวงอย่าทำเลย โขคดีตกแต่เช้าถึงเที่ยง โขคร้ายตก
แต่บ่ายถึงรุ่งแล

เรื่องยาม เชื่อกันว่าเวลาในรอบวันหนึ่ง รอบคืนหนึ่ง ประกอบด้วย
ช่วงเวลาที่เรียกว่ายามต่างๆ หลายช่วงเวลาตามแต่ละจะแบ่งกันไปตามความเชื่อ เช่น ยามปัจจุกาล
แบ่งวันหนึ่งๆหรือคืนหนึ่งๆออกเป็น 8 ยาม ยามละประมาณหนึ่งชั่วโมงครึ่ง แต่ละยามมีชื่อเรียก
กำกับ เช่น ยามสุริยะ ยามสุภระ แต่ละวันจะเริ่มต้นยามแตกต่างกัน คือ วันอาทิตย์เริ่มต้นยามสุริยะ
เป็นเวลาประมาณหนึ่งชั่วโมงครึ่ง ถัดไปเป็นยามสุภระเป็นเวลาประมาณหนึ่งชั่วโมงครึ่ง เป็นต้น
นอกจากนั้นยามอัฐกาลแล้วยังมียามอุบาทกองและยามกหลิหมา ซึ่ง
แบ่งวัยหนึ่งๆหรือคืนหนึ่งๆ (เฉพาะกลางวันหรือกลางคืน) ออกเป็น 5 ยาม คือ เช้า สาย เที่ยง บ่าย
เย็น และคำนวณตามวันทั้งเจ็ด สร้างตารางทำเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกไว้เป็น โสลก เช่น โสลกยาม

กหิลหมา ว่า “(0) ศูนย์หนึ่งอย่าเพิ่งจร แม้ราจรอนจะอัปรา (000) สามศูนย์เร่งยาดราจะมีลาภอย่าง มากมาย (0000) สี่ศูนย์ย้อมพูนผลเม้งจรคลาภมากมาย กากบาดใช้ไม่ได้ อันตรายมากยิ่งขึ้นใหญ่ ปลอดศูนย์ไม่พูนผลจรคลไปหนใด ” แต่ละวันจะเริ่มค่นยามที่แตกต่างกัน ผู้ประสงค์จะประกอบ พิธี ต้องเลือกยามที่ดี

เรื่องวัน กำหนดตามวันทั้งเจ็ดและวันที่กำหนดจากเกณฑ์อื่นๆแตกต่างกันตามความเชื่อแต่ละท้องถิ่น เช่น ชาวภาคเหนือกำหนดวันแรกไถแรกหว่านกล้าไว้ว่า แรกไถ นานวันอาทิตย์ วันพฤหัสบดี ดินักแล แรกหว่านกล้าวันศุกร์ดินักแล แรกถอนกล้าและดำนาวันพุธ ดินักแล แรกเกี่ยวข้าววันพฤหัสบดีดินักแล เอาข้าวใส่เหยียนอังคาร วันพุธ วันศุกร์ ดินักแล ห้ามปลูก นาหว่านกล้าวันเสาร์ สัตว์ต่างๆจักเบียดเบียน นอกจากนี้ยังมีวันจน วันฟู ห้ามทำการพิธีใดๆในวัน จน ให้ทำวันฟูซึ่งกำหนดประจำเดือน เช่น ชาวนาในภาคเหนือเชื่อว่าเดือนเกียง วันจันทร์เป็นวันฟู วันศุกร์เป็นวันจน ตรงกับเดือน 11 ของชาวภาคอื่น วันจน วันฟูก็เชื่อตรงกัน

วันชัยฤกษ์ผีหลวง

1 ค่ำ ช้างแก้วขึ้นสู่วังคำ ดี 2 ค่ำ พิงกรรมป่าช้า มิติ 3 ค่ำ ล้างมือท่าคอกย กิน ดี 4 ค่ำ นอนปลายตีนตากแดด ไมดี 5 ค่ำ ผีแวดล้อมปองเอา ไมดี 6 ค่ำ สำเภไปคำดี 7 ค่ำ เคราะห์อยู่หน้าคอกยชม ไมได้ 8 ค่ำ สาละวันบ่เมี้ยน ไมดี 9 ค่ำ ถูกเสียนพระราม ไมได้ 10 ค่ำ หา ความงามมิได้ ไมได้ 11 ค่ำ ชีร้ายเกิดเป็นดี ดี 12 ค่ำ บ่มีดีสักหยาด ไมดี 13 ค่ำ ไชยราชปราบชมพู ดี 14 ค่ำ ศัตรูปองร้าย ไมดี 15 ค่ำ ถูกแม่ผีหลวง ไมดี
(ตำราบ้านอุ้งसान คำใจดี หมู่ 4 บ้านน้ำครกใหม่ ตำบลคอกควาย อำเภอเมือง จังหวัดน่าน 2529)

วันร้ายที่ห้ามไม่ให้ทำการ คือเป็นวันทักทิน

วันอาทิตย์ห้ามขึ้น 12 ค่ำ แรม 1 ค่ำ วันจันทร์ห้ามขึ้น 4 ค่ำ แรม 4 ค่ำ วัน อังคารห้ามขึ้น 3 ค่ำ วันพุธห้ามขึ้น 9 ค่ำ แรม 9 ค่ำ วันพฤหัสบดีห้ามขึ้น 5 ค่ำ แรม 5 ค่ำ วันศุกร์ห้ามขึ้น 6 ค่ำ แรม 6 ค่ำ วันเสาร์ห้ามขึ้น 7 ค่ำ แรม 7 ค่ำ

วันเกี่ยวกับการทำนา

วันอาทิตย์ ขนข้าวขึ้นหลอง วันผีส (พฤหัสบดี) แรกเก็บเกี่ยว
วันศุกร์แรกไถนา วันเสาร์ แรกปลูกนา (ปลูกข้าว)

(อุ้งซาญู กำแพง บ้านป่าไผ่ ตำบลอ้อดอนไชย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย 2529)

วันดีสำหรับแรกเริ่มประกอบกิจกรรมต่างๆ ในไร่นาในปีนั้นๆ

อาจารย์ท่านกล่าวไว้ วันอาทิตย์ให้ฝนไม่ทำคันไถ วันจันทร์ให้ตัดคราด
วันอังคารให้ไถนา วันพุธให้หว่านข้าว ปลูกข้าว วันหัต (พฤหัสบดี) วันศุกร์ ให้พรวนข้าวขึ้นเรือน วัน
พุธให้แรกเข้าไร่ วันหัต (พฤหัสบดี) ให้เข้าไถ เข้าด้ามจอบ เข้าด้ามมีดพรวน เเทงหัวขวาน วันหัต
(พฤหัสบดี) วันศุกร์ให้แรกหว่านข้าว แรกค่านา แรกไถนา ดีแล
(ตำราพื้นบ้านไทยภาคใต้ ของนายปาน แก้วทองดี บ้านในหวัง ตำบลปากแพรก อำเภอทุ่งสง
จังหวัดนครศรีธรรมราช 2530)

แบบคู่วันฟูวันจมวันซุดและพยาวันตามเดือน

เดือน 5	วันพุธเป็นพยาวัน วันอังคารเป็นวันซุด	วันอาทิตย์เป็นวันฟู วันพฤหัสเป็นวันจม
เดือน 6	วันพฤหัสเป็นวันพยาวัน วันศุกร์เป็นวันซุด	วันพุธเป็นวันฟู วันอาทิตย์เป็นวันจม
เดือน 7	วันศุกร์เป็นวันพยาวัน วันเสาร์เป็นวันซุด	วันพฤหัสเป็นวันฟู วันจันทร์เป็นวันจม
เดือน 8	วันเสาร์เป็นวันพยาวัน วันอาทิตย์เป็นวันซุด	วันศุกร์เป็นวันฟู วันอังคารเป็นวันจม
เดือน 9	วันอาทิตย์เป็นวันพยาวัน วันจันทร์เป็นวันซุด	วันเสาร์เป็นวันฟู วันพุธเป็นวันจม
เดือน 10	วันจันทร์เป็นวันพยาวัน วันเสาร์เป็นวันซุด	วันอาทิตย์เป็นวันฟู วันพฤหัสเป็นวันจม
เดือน 11	วันอังคารเป็นวันพยาวัน วันพุธเป็นวันซุด	วันจันทร์เป็นวันฟู วันจันทร์เป็นวันฟู
เดือน 12	วันพุธเป็นวันพยาวัน วันพฤหัสเป็นวันซุด	วันอังคารเป็นวันฟู วันเสาร์เป็นวันจม
เดือน 1	วันพฤหัสเป็นวันพยาวัน วันศุกร์เป็นวันซุด	วันพุธเป็นวันฟู วันอาทิตย์เป็นวันจม
เดือน 2	วันศุกร์เป็นวันพยาวัน วันเสาร์เป็นวันซุด	วันพฤหัสเป็นวันฟู วันจันทร์เป็นวันจม

เดือน 3	วันเสาร์เป็นวันพยาววัน วันอาทิตย์เป็นวันซุด	วันศุกร์เป็นวันฟู วันอังคารเป็นวันจม
เดือน 4	วันอาทิตย์เป็นวันพยาววัน วันจันทร์เป็นวันซุด	วันเสาร์เป็นวันฟู วันพุธเป็นวันจม

ความเชื่อเรื่องวันที่เกี่ยวข้องกับการแรกค่านา

การแรกปลูกข้าวตามความเชื่อพื้นบ้าน บ้านน้ำครกใหม่ ตำบลลอคกควาย อำเภอเมือง จังหวัดน่าน จะต้องนำพ่าหวานไปบนบ่าแม่ธรณีเสียก่อน โดยกล่าวว่า “ขอวันนี้ พวกข้าจะบอกแก่แม่ธรณีเป็นเจ้าเอย พวกข้าจะแรกปลูกข้าวปลูกนา ขอให้อมันดิงาม” แล้วร้องเรียกแม่ธรณีด้วยคำว่า “ยัง ยัง นสามิ ตัง แม่เป็นเจ้าเอย จงมารักษา มารับเอาพ่าหวานเถิด” แล้วปลูกข้าวไปแปดกอ โดยกอที่ 1 ถือเป็นวันอาทิตย์ กอที่ 2 ถือเป็นวันจันทร์ กอที่ 3 ถือเป็นวันอังคาร กอที่ 4 ถือเป็นวันพุธ กอที่ 5 ถือเป็นวันพฤหัสบดี กอที่ 6 ถือเป็นวันศุกร์ กอที่ 7 ถือเป็นวันเสาร์ กอที่ 8 ถือเป็นศูนย์กลาง เป็นอันเสร็จพิธี ปลอ่ยข้าวแรกให้เจริญเติบโตขึ้น เมื่อจะปลูกข้าวจริงๆ จึงมาคว่ำข้าวกอใดงอกงามได้ดีที่สุดไปบรรดาค้าว 7 กอที่ปลูกไว้ ข้าวกอนั้นตรงกับวันใดจึงถือเอาวันนั้นเป็นวันเริ่มต้นค่านาจริงๆ ในฤดูกาลนั้นๆ (อุยสาน คำใจดี บ้านน้ำครกใหม่ ตำบลลอคกควาย อำเภอเมือง จังหวัดน่าน 2529)

เรื่องข้างขึ้นข้างแรม โดยหลักกว้างๆ เชื่อว่าข้างขึ้นต้องประกอบพิธีกรรมในวันขึ้น ข้างแรมต้องประกอบพิธีกรรมในวันคู่ แต่อาจจะมีข้อยกเว้นในบางกรณีได้ ตัวอย่างพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนาที่ต้องคำนึงถึงข้างขึ้นข้างแรม เช่น ชาวนาภาคเหนือกำหนดวันจกข้าวใหม่ในวันไม้ปักกะดินแขวนไว้ประจำขี้ข้าว ต้องตรวจดูทุกครั้งก่อนตักข้าวมาตำ โดยสรุปคือข้างขึ้น 1-2-3-4 คำไม่ดี 5-6-7 คำดี 8-9 คำไม่ดี 10-11 คำดีนัก 12-13-14-15 คำไม่ดี ข้างแรม 1-2-3-4 คำดีนัก 5 คำไม่ดี 6 คำดี 7-8-9 คำไม่ดี 10 คำดี 11 คำไม่ดี 12-13-14-15 คำดีนักแล

เรื่องเดือน โดยทั่วไปหมายถึง เดือนทางจันทรคติที่ประมาณว่าเดือนธันวาคมจะตรงกับเดือนอ้ายต่อเป็นเดือนยี่ เดือนสาม เดือนสี่ เดือนห้า ตามลำดับไปจนกระทั่งเดือนสิบสอง ซึ่งประมาณเดือนพฤศจิกายน เวลาในรอบเดือนดังกล่าวนี้ มีส่วนสำคัญต่อการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนาเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแรกไถนาจะต้องคว่ำในช่วงสามเดือนนั้น นาคอนผันสี่ระยะ ไปทิศใด เอาหาง เอาท้อง เอาหลังไปทิศใด การแรกไถนาต้องไม่ไถทวนเกล็ดนาคเด็ดขาด ต้องไถไปตามเกล็ดนาค ไม่ให้ชนหลังชนท้อง เช่น เดือน 7-8-9 นาคอนผันหัวไปอุดร หางไปทักษิณ ท้องไปปัจฉิม หลังไปบูรพา เมื่อจะแรกไถนาให้วัวควายบ่าหน้าลากไถไปสู่ทิศอาคเนย์จึงจะเป็นมงคลไถไม่หัก วัวไม่เกิดอุบัติเหตุ คนไม่เจ็บไข้

เรื่องปี โดยทั่วไปเกี่ยวข้องกับน้ำ นาคให้น้ำและเกณฑ์พิชพันธุ์ธัญญาหาร ซึ่งแต่ละปีนับตั้งแต่ปีชวดจนถึงปีกุน จะมีคำพยากรณ์สิ่งเหล่านี้ไว้ ส่วนเวลาในรอบปีที่เกี่ยวข้องกับการจัดพิธีกรรมประเภทต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังต่อไปนี้

ปฏิทินแต่ละปี

ปีชวดนาคู่มดี	น้ำน้อยฝนจะเลี้ยงต้นข้าวน้อย
ปีฉลูนาคู่มนาคอนดี	ฝนจะเลี้ยงต้นข้าวเกิดมาก
ปีขาลข้าวเบาคี	ฝนจะตกปีนี้มากและ
ปีเถาะน้ำมาก	ต้นปีข้าวหัวหยามดี ข้าวปลายปีจะม้วน
ปีมะโรงน้ำมาก	ข้าวหนักข้าวเบาและดี
ปีมะเส็งแมลงด้วงจะกัด	ฝนปลายปีน้อยข้าวจะแห้งม้วนและ
ปีมะเมียต้นปีน้ำน้อยชอบข้าวหนัก	ปนจะตกลมม้วน
ปีมะแมน้ำน้อยข้าวกลางปีดี	ข้าวปลายปีจะม้วนและ
ปีวอกน้ำมากข้าวหัวหยามดี	จะได้หนึ่งส่วนเสียหนึ่งส่วน
ปีระกาน้ำมากข้าวหนักดีเบาคีและ	
ปีจอ น้ำมากข้าวปลาปลายปีต้นปีดี	ข้าวต้นปีนกปลาจะกิน
ปีกุนน้ำน้อยข้าวจะม้วนและ	

ปฏิทินอีกความเชื่อหนึ่ง

ปีชวด	นาคให้น้ำ 3 ตัว ต้นปี น้ำน้อย กลางปี น้ำน้อย ปลายปี น้ำมาก
ปีฉลู	นาคให้น้ำ 5 ตัว ฝนเสมอกันทั้งต้นปี กลางปี ปลายปี น้ำน้อย
ปีขาล	นาคให้น้ำ 3 ตัว ต้นปี น้ำมาก กลางปี น้ำน้อย ปลายปี น้ำมาก
ปีเถาะ	นาคให้น้ำ 2 ตัว ต้นปี น้ำมาก กลางปี น้ำน้อย ปลายปี น้ำมาก
ปีมะโรง	นาคให้น้ำ 3 ตัว ต้นปี น้ำมาก กลางปี น้ำมาก ปลายปี น้ำน้อย
ปีมะเส็ง	นาคให้น้ำ 1 ตัว ต้นปี น้ำมาก กลางปี น้ำมาก ปลายปี น้ำน้อย
ปีมะเมีย	นาคให้น้ำ 5 ตัว ต้นปี น้ำน้อยเสมอกันทั้งปี
ปีมะแม	นาคให้น้ำ 3 ตัว ต้นปี กลางปี ปลายปี น้ำเสมอกัน น้ำปานกลาง
ปีวอก	นาคให้น้ำ 7 ตัว ต้นปี กลางปี ปลายปี น้ำเสมอกัน น้ำปานกลาง
ปีระกา	นาคให้น้ำ 4 ตัว ต้นปี น้ำน้อย กลางปี ปลายปี น้ำมาก
ปีจอ	นาคให้น้ำ 7 ตัว ต้นปี น้ำน้อย กลางปี ปลายปี น้ำมาก
ปีกุน	นาคให้น้ำ 5 ตัว ต้นปี น้ำมาก กลางปี น้ำน้อย ปลายปี น้ำมา

กรอบความเชื่อเรื่องปี อีกความเชื่อหนึ่ง

ถ้าจะดูว่าปีนั้นพืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์หรือไม่ ให้ตั้งจุลศักราช (เอา พ.ศ. ลบ ด้วย เอกะ เอกะ อัญฐะ เอกะ จึงออกมาเป็น จุลศักราชของปีนั้นๆ หรือ จ.ศ.มาจากจุลศักราช จะทำ จ.ศ.ให้เป็น พ.ศ.หรือพุทธศักราช ให้เอา 1181 ไปบวก เช่น จ.ศ.1262 เอา 1181 ไปบวก ได้เท่ากับ พ.ศ.2443) (อนก นาวิกมูล 2543: 5) เอา 12 บวก เอา 7 หาร ได้เศษเท่าใดให้ดูตามคำทำนาย ตัวอย่างเช่น จ.ศ.1262 เอา 12 บวก เอา 7 หาร ได้เศษ 0 คำทำนายกล่าวว่า เศษ 0 ปีนั้นข้าวเสียหาย เกิดทุกข์ภัยต่างๆ ด้าน เสีย 10 ส่วน ได้หนึ่งส่วน เกิดการรบราฆ่าฟันกันมาก

เศษ 1 ปีนั้นข้าวงามดี ได้สิบส่วน เสียหนึ่งส่วน พืชพันธุ์ธัญญาหาร ประชาชนเป็นสุข

เศษ 2 ปีนั้นมีศัตรูข้าวมากมายเบียดเบียนตั้งแต่เป็นกล้าจนเป็นรวง ได้ส่วนหนึ่งเสียห้า ส่วน เกิดความทุกข์ร้อนต่าง ๆ นานา

เศษ 3 และเศษ 4 ปีนั้นข้าวกล้าอุดมสมบูรณ์พอประมาณ ได้สามส่วน เสียส่วนเดียว พืชพันธุ์ธัญญาหาร อื่นๆ ก็พอประมาณ ประชาชนไม่ค่อยอยาก พออยู่ได้ไม่เดือนร้อน

เศษ 5 ปีนั้นข้าวกล้าเสียหายด้วยโรคต่างๆ พยาธิต่างๆ มาก ได้ส่วนหนึ่ง เสียห้าส่วน เกิดข้าวยากหมากแพง แข่งแย่งฆ่าฟันกัน

เศษ 6 ปีนั้นข้าวกล้าอุดมสมบูรณ์ เสียเพียงเล็กน้อย พืชพันธุ์ต่างๆ อุดมสมบูรณ์ดี

เศษ 0 ปีนั้นข้าวเสียหาย เกิดทุกข์ภัยต่างๆ ด้าน เสีย 10 ส่วน ได้หนึ่งส่วน เกิดการรบราฆ่าฟันกันมาก

3) เนื้อหาเกี่ยวกับสถานที่ หมายถึงสถานที่ประกอบพิธีกรรม ซึ่งหากแยกตามรูปแบบของพิธีกรรม โดยไม่กล่าวถึงพิธีหลวงซึ่งเป็นที่ทราบอยู่โดยทั่วไป สามารถกล่าวได้ว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา จัดขึ้นโดยทั่วไป เช่น ในนา มีพิธีแรกไถนา แรกดำนา แรกเก็บเกี่ยว บำรุงดิน ทำบุญคุณลาน เป็นต้น ในป่ามีพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ เลี้ยวเจ้าป่า เป็นต้น ในหมู่บ้านมีพิธีเช่น ไหว้บรรพบุรุษ ไหว้ผีปู่ตา เป็นต้น ในครอบครัวมีพิธีสู่ขวัญข้าวขึ้นยุ้ง พิธีเปิดปิดยุ้งข้าว เป็นต้น ในวัดมีพิธีทำบุญกุ่มข้าวใหญ่กองข้าว ทำบุญข้าวพันก้อน เป็นต้น โดยบางพิธีสร้างศาลเพียงตาหรือศาลชั่วคราววาง เครื่องบูชาสังเวย เช่น หอแม่โพสพ ร้านไหว้เจ้าที่ แต่บางพิธีก็จัดเครื่องบูชาเครื่องสังเวยใส่กระทง หรือสำหรับวางลงบนพื้นดินหรือพื้นเรือนก็ได้ ทั้งนี้แล้วแต่เจ้าของพิธีจะสะดวกหรือไม่ ขอเพียงแต่สามารถประกอบพิธีได้ก็เป็นอันใช้ได้

4) เนื้อหาเกี่ยวกับเทพเจ้า พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนาทั้งห้าประเภท มีเทพเจ้าเข้ามาเกี่ยวข้องของหลายองค์ ซึ่งหากจะกล่าวรวมๆ แล้ว มีพระพุทธรูป พระสงฆ์ เทพเจ้าต่างๆ ในศาสนาพราหมณ์ ผีต่างๆ ในลัทธิความเชื่อพื้นบ้าน ผีบรรพบุรุษ แต่หากจะจำแนกตามที่กล่าวถึงแต่ ละพิธีกรรมนอกจากพระพุทธรูปเจ้า พระธรรม พระสงฆ์แล้ว ได้แก่เทพเจ้าต่างๆ เช่น ท้าวทั้งสี่ (ท้าว

ธรรฐ ท้าววิรุพหก ท้าววิรุปักข์ ท้าวเวสสุวรรณ) ฝิขุนน้ำ แม่โพสพ นาค แม่ธรณี ฝิตาแฮก พระภูมิ
เจ้าที่ ฝิทุ่ง ฝินา ฝิป่า ฝิบ้าน ฝิเรือน ฝิบรรพบุรุษ พระอินทร์ พระพรหม พระอิศวร พระนารายณ์
นอกจากนี้ยังมีฝิอื่น ๆ ที่แตกต่างกัน ไปแต่ละถิ่น เช่น ที่ปรากฏใน โองการไหว้เจ้าที่นาภาคใต้ว่า

“สืบนี้ข้าไหว้ เทวาท่านให้ เสด็จมาทุกโหม

ตานุด ขายบัค ตาสีรค ขายพุทโธ

ท่านนั้นเป็นคสโซ รักษาอยู่สวนทุ่งนา

นางเอื้อย นางเอ เป็นเจ้าเทแต่ก่อนมา

หคคนนั้นเล่าหนา เจริญท่านมาถ้วนทุกคน

นางมุนีเมขลาพระภูมิเจ้าเทนางธรณีนางคงคา

ขอเจริญท่านมา รับเอาเครื่องสังขยา บูชาสังเว

โอมปริภุญชันโต จะมหาเทวดา”

สิ่งศักดิ์สิทธิ์และเทพเจ้าต่างๆ ในพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา

พระรัตนตรัย คือที่พึ่งสูงสุดของมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย พิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยว
กับข้าวและการทำนาต้องระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยก่อน เพื่ออัญเอาพระคุณมาเป็นที่พึ่ง เป็นพลัง
อำนาจ คลบบันดาลให้เกิดความสำเร็จตามความปรารถนา ทั้งเทพยดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ก็จะ
ตอบสนองต่อความต้องการของพิธีกรรมนั้นๆ อย่างเต็มที่

ท้าวจาคมหาราช หรือที่รู้จักกันในนามของท้าวจตุโลกบาล เป็นเทพที่รักษาโลกทั้ง 4
ทิศ พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนาหลายพิธีต้องเช่นสังเวย มีท้าวภูเวร ทิศอุดร เป็นใหญ่ในหมู่
ยักษ์ ท้าวธรรฐ ทิศบูรณ เป็นใหญ่ในหมู่คนธรรพ์ ท้าววิรุพหก ทิศทักษิณ เป็นใหญ่ในหมู่เทวดา
ท้าววิรุปักข์ ทิศปัจจิม เป็นใหญ่ในหมู่นาค

แม่ธรณี มีตำนานเรื่องราวยาวนานนับแต่โบราณกาลทั้งในโลกตะวันตกและโลก
ตะวันออก ตามตำนานทางกรีก “พระแม่ธรณี” อุบัติขึ้นจากความมืด ไม่มีใครทราบว่าจะอุบัติขึ้น
เมื่อใด และด้วยวิธีใด เดิมทีพระแม่ธรณีนั้น โดดเดี่ยว เพราะไม่มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่บนพื้นธรณี แต่
เหนือธรณีก็มี ยูเรนัส หรือท้องฟ้า ซึ่งยามราตรีประดับด้วยดวงดาวอันมีแสงสุกใส ยูเรนัสนั้นงาม
สง่าจับใจ พระแม่ธรณีแห่งนมองและหลงรักและต่อมาทั้งสองก็ครองคู่กัน จนภายหลังพระแม่ธรณี
ก็กลายเป็นมารดา “ผู้ประทานความอบอุ่นและความสมบูรณ์พูนสุข”

ทางโลกตะวันออกก็มีตำนานพระแม่ธรณี รวมถึงในตำนานที่อิงพุทธประวัติ กล่าวคือ
เมื่อครั้งที่ เจ้าชายสิทธัตถะ ทรงบำเพ็ญสมาธิใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ พญาวาสุดีมาร เห็นว่าเจ้าชาย
สิทธัตถะกำลังจะบรรลุถึงซึ่งอริยสัจ จึงได้ส่งบุตรสาวผู้มากด้วยกิเลส ประกอบด้วยนาง ตัณฑ
ราคะ อรดี เข้ายั่ววนทำลายพระสมาธิ ทาง “พระแม่ธรณี” ซึ่งติดตามการบำเพ็ญเพียรของเจ้าชาย

สิทธิ์ตะ โดยตลอด เล็งเห็นว่าเป็นการขัดขวางการบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ จึง “บีบบวยผม” จนเกิดเป็นสายพระคงคาที่เรียกว่า ชลประลัย (ซึ่งเป็นน้ำที่พระพุทธเจ้าเคยกรวดอุทิศไว้แต่ก่อนทำให้พระยามารพ่ายแพ้ พิธีกรรมหลายอย่างจึงต้องบูชาแม่ธรณี) ด้วยอานุภาพแห่งสายน้ำใหญ่เขี้ยวกรากได้พัดพากองทัพมารแตกพ่าย หลังจากนั้นเจ้าชายสิทธิ์ตะก็ทรงตรัสรู้อรุณรังสี 4 บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ เป็น พระพุทธเจ้า เผยแพร่พระพุทธศาสนา โปรดเวไนยสัตว์ เป็นเวลา 45 ปี ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพาน(เดลินิวส์ 2553: 3)

ผิตาแฮก เป็นผิทุ่งนา เข้าใจว่าเป็นผินอกศาสนาหรือผิพื้นบ้านที่มีมาก่อนศาสนา ซึ่งชาวเขมรนับถือสืบมา โดยเมื่อสร้างไร่นาขึ้นแล้วจะต้องเชิญผิตาแฮกมาประจำที่นั้นๆ คนหนึ่งเชิญจากไหนก็ได้แล้วก็เลี้ยงดูฝากฝังบอกให้ทำหน้าที่ต่างๆ ประจำที่นั้นๆ การเช่นสังเวทผิตาแฮกถ้าเคยเช่นด้วยเครื่องใดต้องเช่นด้วยสิ่งนั้นทุกปี ลดไม่ได้ เพิ่มได้

พระภูมิเจ้าที่ เป็นโอรสของท้าวทศราชกับนางสันทาทุกซ์ ครองกรุงพาลี ท้าวทศราชเรียกอีกชื่อว่า “ท้าวกรุงพาลี” มีโอรสเก้าพระองค์ เป็นพระภูมิ มีนามและหน้าที่ต่างๆ กัน ดังนี้

1. พระชัยมงคล คุณแลรักษาโรงเรือนต่างๆ
2. พระนาคราช คุณแลรักษาน้ำในประดู่ป้อมค่าย
3. พระเทพน คุณแลรักษาคอกสัตว์
4. พระชัยกษัตริย์ คุณแลรักษาขุ้งฉาง
5. พระคนธรรพ์ คุณแลรักษาประรำพิธี โรงพิธีต่างๆ
6. พระธรรมโหรา คุณแลรักษาเรือสวนไร่นา
7. พระเทวเถระ คุณแลรักษาวัดวาโบสถ์วิหาร
8. พระธรรมิกราช คุณแลรักษาพืชพรรณต่างๆ
9. พระชายชารา คุณแลแม่น้ำลำคลองหนอง พระภูมิแต่ละองค์มีบริวารจำนวนมากซึ่งประจำอยู่ตามศาลต่างๆ แทนพระภูมิ

แม่คงคา เป็นเทพเจ้าประจำน้ำในแม่น้ำลำคลองห้วยหนองที่มนุษย์ได้ใช้ประโยชน์ต่างๆ พิธีกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้น แม้ว่าจะไม่บูชาแม่คงคาโดยตรง แต่ก็ต้องระลึกถึงเพื่อทดแทนบุญคุณทุกครั้งที่ทำบุญและในเทศกาลลอยกระทงแต่ละปี ชาวเขมรจึงมักจะถือเป็นเรื่องสำคัญแสดงความรักและกตัญญูของมวลชาติไทยหรือขอโทษกรรมต่อนางครั้งสำคัญทุกปี

ผิทุ่ง ผินา ผิป่า ผิขุนน้ำ เป็นผิอีกกลุ่มหนึ่งที่อยู่นอกศาสนา หรืออาจจะตกอยู่ในฐานะที่เป็นคนรับใช้ของผิในศาสนาก็ได้ ผิเหล่านี้เมื่อนับถือหรือเชิญมาปฏิบัติหน้าที่ใดๆ แล้ว ต้องเช่นสังเวททุกปีหรือทุกครั้งไม่เช่นนั้นจะเกิดอาเพศต่างๆ ทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย ให้เกิดอุปสรรค และถ้าเช่นเครื่องสังเวทแบบใดก็ต้องจัดอย่างนั้นทุกปี จะเปลี่ยนไม่ได้ อยากรู้ก็ตาม หากมีการเชิญเทพที่

สูงกว่ามาประจำ ผีเหล่านี้ก็จะกลายเป็นบริวารเทพเหล่านั้น เวลาเช่นสังเวชไม่ต้องจัดเฉพาะ เพียงแต่ ออกชื่อเชิญชวนมารับหลังเช่นเทพนั้นๆแล้วก็ได้ ดังคำกล่าว “ครั้นท่านเสวยแล้ว ยุรยาตรกลาด แล้วไปสู่สถาน ยังแต่รอยเคน ยังแต่รอยชาน หมู่พวกบริวาร กินสำราญใจ” (บทไหว้เจ้าที่นา จังหวัดพัทลุง)

พระพิรุณ เป็นเทพแห่งฝนตามคติศาสนาพราหมณ์แต่พุทธศาสนาก็ไม่ขัดในเรื่องนี้ พระพิรุณมักจะต้องกระทำจากเทพองค์อื่นๆ อีกต่อหนึ่ง จึงมักจะมีผลต่อมนุษย์ เช่น ต้องจุดบั้งไฟ บูชาแถนเดือนพระพิรุณให้น้ำแก่นาค เพื่อนาคจะได้พ้นสู่โลกมนุษย์อีกต่อหนึ่ง หรือไม่ก็ต้องแห่ นางแมว สวดคาถาปลาช่อน ทำพิธีปั้นเมฆ เพื่อให้เทพที่รับผิดชอบในสิ่งนั้นๆ คิดสงสาร แล้วไปเร่ง เจ้าพระพิรุณอีกต่อหนึ่ง พระพิรุณจึงเป็นเทพสำคัญองค์หนึ่งที่ชาวนาต้องเคารพบูชา

นาค เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำนาอย่างใกล้ชิด ในฐานะเป็นผู้พ่น น้ำให้แก่มนุษย์และในฐานะ เป็นผู้ทรงแผ่นดิน ในฐานะเป็นผู้ให้น้ำ แต่ละปีนาคจะพ่นน้ำให้ตกใน จักรวาลโดยแบ่งสันปันส่วนให้ตกในมหาสมุทร ตกในป่าหิมพาน ตกใน โลกมนุษย์ ตามเกณฑ์ที่ กำหนดไว้ในปีนั้นๆ ซึ่งรวมถึงจำนวนนาคที่ทำหน้าที่ให้น้ำในแต่ละปีด้วย ส่วนนาคที่ทำหน้าที่ทรง แผ่นดินได้แก่ นาคประจำวัน นาคประจำเดือน นั้นมนุษย์ต้องให้ความเคารพยำเกรงและปฏิบัติให้ ถูกต้องไม่เช่นนั้นจะเกิดโทษขึ้นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทสนาคต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามปกตินาค ประจำอยู่ในเมืองบาดาล แต่นาคเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้นที่ต้องขึ้นไปให้น้ำและทรงแผ่นดินแต่ละปี หนึ่ง ทิสานาคอนันต์ ถือว่าสำคัญยิ่งด้วย อย่าประกอบพิธีกรรมที่ทำทายนาค เช่น แรกไถนาต้องไม่ ไถทวนเกล็ดนาค เป็นต้น ทิสานาคที่นิยมเคร่งครัด คือ ทิสานาคประจำเดือน ได้แก่เดือน 4,5,6 นาคเอา หัวไปปักจิม หางไปบูร ท้องไปอุดร หลังไปทักษิณ แรกไถนาตั้งไถไปทิศบูรณะ เดือน 7,8,9 นาคเอา หัวไปอุดร หางไปทักษิณ แรกไถนาตั้งไปทิศบูรณะ

แม่โพสพ ถือว่าเป็นเทพเจ้าประจำข้าว แต่ละถิ่นมีคติที่มาของแม่โพสพแตกต่างกัน บ้างเชื่อว่าเป็นนางเทพธิดาในสวรรค์ ภรรยาพระอินทร์เมื่อหมดบุญในสวรรค์จึงลงมาเกิดเป็นข้าว ด้วยนางสงสารมนุษย์ที่มีชีวิตอยู่อย่างอดอยาก ไม่มีอาหารกิน โดยนางได้รับความช่วยเหลือจากพระ ฤๅษีดาไฟในป่าหิมพานให้ได้เป็นข้าวกระจายไปทั่วโลก เป็นอาหารของมนุษย์ได้ตามความ ปรารถนา แต่บางคติถือว่าแม่โพสพเกิดจากอานาจิวิญญาณอันแก่กล้าของพระฤๅษีดาไฟที่ตั้งใจ บำเพ็ญให้เกิดขึ้นเป็นอาหารของมนุษย์ ด้วยเห็นว่ามนุษย์ลำบากหนักหนา แต่บางคติถือว่าแม่โพสพ เป็นวิญญาณของลูกดาขายคู่แรกของโลกที่เสียชีวิตไปเนื่องจากไม่มีอาหารกิน เมื่อตายแล้วจึงเกิด เป็นรวงข้าว บางคติถือว่าแม่โพสพเป็นเทพเจ้าแห่งข้าวที่ถูกสร้างขึ้นพร้อมกับโลก เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ชาวนาทุกถิ่นเชื่อเหมือนกันว่าแม่โพสพเป็นเทพเจ้าแห่งข้าว เป็นเทพเจ้าผู้หญิง เว้นแต่คติทาง ภาคใต้บางถิ่นที่ถือว่ามีทั้งพ่อโพสพซึ่งเป็นเพศชายและแม่โพสพ ซึ่งเป็นเพศหญิง

พระอิศวร พระพรหม พระนารายณ์ เป็นเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ ที่ผลัดเปลี่ยนกัน เป็นใหญ่ที่สุดมาในสมัยต่างๆ และเคยเป็นใหญ่ร่วมกันมา ดังคำกล่าวที่ว่า พระอิศวรผู้สร้าง พระพรหมผู้รักษา พระนารายณ์ผู้ทำลาย พิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนาหรือพิธีกรรมอื่นๆ ต้องบูชา ระลึก สักเวย เทพเจ้าสามพระองค์นี้อย่างขาดมิได้ เทพทั้งสามองค์นี้มีความเกี่ยวข้องกับ ศาสนาพุทธอย่างใกล้ชิดและมีอำนาจในความสำเร็จของพิธีกรรมต่างๆ อย่างสูง

5) เนื้อหาเกี่ยวกับสัญลักษณ์ เทพเจ้าและผีต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น บางอย่างมีสัญลักษณ์เป็นภาพบ้าง เป็นหุ่นบ้าง เป็นรูปปั้นบ้าง เช่น แม่โพสพ บางถิ่นเป็นภาพผู้หญิงนั่งบ้าง ยืนบ้าง แต่บางถิ่นเอาฟางมาผูกเป็นหุ่นเล็กๆ เก็บไว้ในยุ้งฉาง เทพบางองค์ เช่น แม่ธรณี ชาวนานิยมหยิบก้อนดินขึ้นเป็นสัญลักษณ์แทนในการประกอบพิธี บางองค์ก็ไม่ปรากฏสัญลักษณ์ใดๆ เช่น ผีตาแฮก ชาวนาเพียงเอ่ยชื่อว่า “ตาแฮก” เรียกหาเชิญมารับด้วยถ้อยคำไพเราะ หรืออาจจะเอ่ยคำเชิญเองแล้วก็เอ่ยตอบแทนผีตาแฮกเอง นอกจากนี้ยังมีสัญลักษณ์ที่เป็นวัตถุ เช่น ตาเหลว ธง ผ้ายันต์ น้ำมันต์ ซึ่งมักใช้ในพิธีกรรมที่มุ่งบำรุงรักษาเป็นสำคัญ สำหรับบางพิธีกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับการบวงสรวงอันวอน มักจะมีการเข้าทรงซึ่งถือว่าเป็นอีกลักษณะหนึ่งของสัญลักษณ์ของพิธีกรรมด้วย

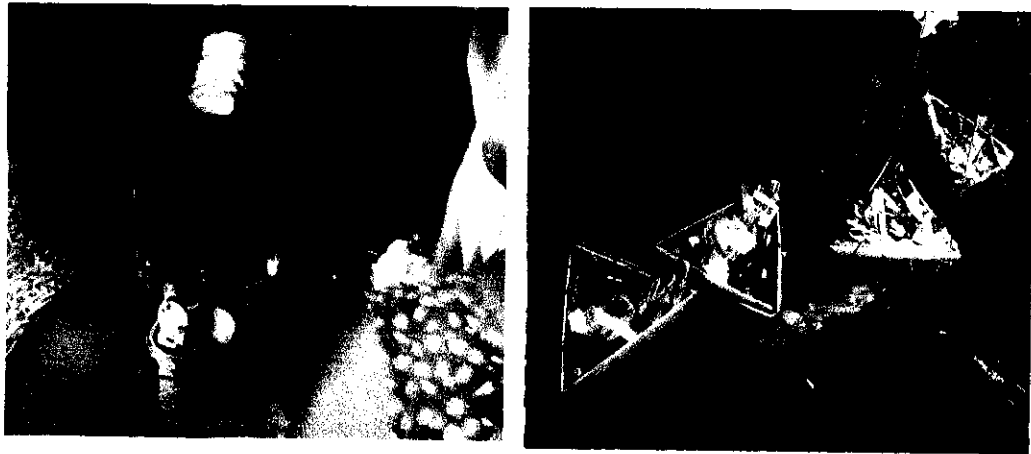
6) เนื้อหาเกี่ยวกับผู้ประกอบพิธีและการประกอบพิธี ส่วนมากผู้ประกอบพิธีเป็นผู้ชาย ยกเว้นพิธีที่เกี่ยวกับแม่โพสพ ในลักษณะการเชิญ การดักดวง เปิดปิดยุ้ง ต้องเป็นผู้หญิงเพราะเชื่อว่าแม่โพสพเป็นผู้หญิงส่วนการประกอบพิธีนั้นแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ

- **พิธีกรรมส่วนบุคคล** ผู้ประกอบพิธีมักเป็นผู้นำครอบครัวซึ่งเป็นพ่อเรือนหรือแม่เรือนก็ได้ตามข้อกำหนดของพิธีกรรมนั้นๆ เช่น พิธีเชิญแม่โพสพมักเป็นแม่เรือน พิธีแรกนาไถมักเป็นพ่อเรือน เป็นต้น อย่างไรก็ตามผู้ประกอบพิธีต้องมีความรู้ในพิธีนั้นๆ ในระดับที่ประกอบพิธีได้ถูกต้อง หากไม่มีความรู้ก็ต้องไปถามผู้มีความรู้เรื่องนั้นให้เข้าใจเสียก่อน ซึ่งบางถิ่นเรียกว่า “ไปดูหนังสือหรือแลหนังสือ” (ถิ่นใต้) โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องวันเวลาและทิศทางฤกษ์ถือเป็นเรื่องสำคัญยิ่งที่ต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

- **พิธีกรรมส่วนสังคม** ผู้ประกอบพิธีต้องเป็นผู้ทรงความรู้ด้านต่างๆ เช่น โหราศาสตร์ ไสยศาสตร์ แพทยศาสตร์และที่สำคัญต้องเป็นผู้เข้าใจในศาสนพิธีด้วย นอกจากนี้จะต้องเป็นบุคคลที่ตั้งอยู่ในศีลธรรมอย่างเคร่งครัด ซึ่งอาจจะเป็นผู้หญิงหรือชายก็ได้ ตามประเพณีที่เคยปฏิบัติมาแต่ละพิธีกรรม และมักเป็นผู้ที่มีอายุมากกว่า 40 ปี จึงจะประกอบพิธีได้ดี เพราะมักเชื่อว่าถ้าอายุน้อยกว่านั้นเทพที่บูชาไม่รับ และผู้ประกอบพิธีเองก็ส่งไม่พ้น มักถูกเสนียดจัญไร มักมีจ๊กกลากจี้เกลื่อนเต็มตัว

ผู้ประกอบพิธีส่วนครอบครัวมักเป็นผู้นำครอบครัว ส่วนผู้ประกอบพิธีส่วนรวมมักเป็นพราหมณ์ หรือหมอพื้นบ้านซึ่งต้องเป็นผู้มีบุคลิกภาพที่น่าเชื่อถือเป็นผู้เคร่งครัดในระเบียบพิธีเป็นผู้มีความรอบรู้ทั้งทางไสยศาสตร์และโหราศาสตร์ ตลอดถึงหมอยาพื้นบ้านและการปิดป่าด้วย หมู่บ้านหนึ่งจะมีบุคลิกที่ประกอบพิธีได้ไม่มากนัก ส่วนบางพิธีกรรมพระสงฆ์คือ ผู้ประกอบพิธีกรรมเอง

7) เนื้อหาเกี่ยวกับเครื่องบูชา เครื่องบูชาในพิธีกรรมโดยทั่วไป ได้แก่ ดอกไม้ ธูป เทียน บายศรี ข้าวดอก ธงเทียว น้ำส้มป่อย และถ้าบูชาแม่โพสพมักมีเครื่องหอม แป้ง หวี กระจก เครื่องนุ่งห่ม ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะจัดหามาเท่าที่จำเป็นใช้เท่านั้น



ภาพที่ 2.15 เครื่องเซ่นสังเวย

8) เนื้อหาเกี่ยวกับเครื่องสังเวย โดยทั่วไปมีข้าวสวย ข้าวเหนียว ข้าวต้ม กับข้าว ได้แก่ ปลาหมัก หัวหาง แอง ไก่ต้ม หัวหมู เครื่องคิม ได้แก่ เหล้า น้ำ สาโท ของหวาน เช่น ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว น้ำตาล น้ำผึ้ง ผลไม้ เช่น กล้วย อ้อย ถั่ว งา ส้ม มะพร้าว เครื่องสังเวยหลังอาหาร เช่น หมากพลู บุหรี่ เมี่ยง อย่างไรก็ตาม สำหรับเครื่องสังเวยแม่โพสพนั้น ไม่มีเครื่องเมาและไก่ต้มและบางพิธีมักเพิ่มของเปรี้ยวสังเวยด้วย เช่น พิธีรับขวัญแม่โพสพ

9) เนื้อหาเกี่ยวกับผู้เข้าร่วมพิธี พิธีจัดขึ้นภายในครอบครัวส่วนใหญ่ไม่มีผู้เข้าร่วม เช่น พิธีแรกไถนา แรกค่านา แรกเกี่ยวข้าว พิธีเชิญขวัญแม่โพสพ เว้นบางพิธี เช่น พิธีทำบุญอุทิศ พิธีปลงข้าว มักเชิญเพื่อนบ้านมาร่วมมากมาย ส่วนพิธีกรรมเพื่อส่วนรวมนั้น โดยทั่วไปมีคนมาร่วมมากอยู่แล้ว

10) คนตรี พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนาประเภทเพื่ออ้อนวอน บูชา บวงสรวงและเพื่อการเฉลิมฉลองมักมีคนตรีประกอบ เช่น ตะโพน กลองยาว ซอ หรืออาจจะมี

ระนาดและเครื่องดนตรีไทยอย่างอื่นๆด้วยแต่พิธีกรรมประเภทอื่นๆไม่ปรากฏว่ามีดนตรีเข้าเกี่ยวข้อง

11) เนื้อหาเกี่ยวกับบรรยากาศของพิธี บรรยากาศในพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว และการทำนาประเภทเพื่อการเพาะปลูก เพื่อการบำรุงรักษา เพื่อการเก็บเกี่ยว มักสร้างบรรยากาศให้ขลัง ให้ศักดิ์สิทธิ์ และสนุกสนานรื่นเริงควบคู่ไป

12) เนื้อหาเกี่ยวกับโองการ โดยทั่วไปแบ่งออกเป็นสองลักษณะ คือ โองการที่เป็นสมมติโวหาร ได้แก่การกล่าวถ้อยคำร้อยแก้วที่ไพเราะขึ้นให้มีความหมายและใจความสำคัญครบถ้วนตามที่ต้องการเป็นอันใช้ได้ จะยาวก็คำก็ประโยคก็ได้อีกประเภทหนึ่ง เป็นบัญญัติโวหาร ได้แก่การกล่าวถ้อยคำเป็นร้อยกรองตามแบบแผนฉันทลักษณ์ที่กำหนดไว้แน่นอนแต่ละพิธีกรรมจะมีโองการเฉพาะซึ่งสืบต่อเป็นมุขปาฐะมาแต่อดีต เช่น โองการสูขวัญข้าว โองการสูขวัญควาย เป็นต้น

3. แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

3.1 แนวคิดพื้นฐานและความหมายของการเปลี่ยนแปลง

ในแนวคิดพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงนักทฤษฎีทั้งหลายมองว่า

3.1.1 สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และการเปลี่ยนแปลงนั้น จะเกิดดุลยภาพหรือเกิดความสมดุล

3.1.2 การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้น อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงทางบวก หรือเปลี่ยนแปลงให้ก้าวหน้า (Progress) ขึ้น แต่อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงในทางลบแล้ว เกิดดุลยภาพขึ้นเช่นเดียวกันและเป็นการทำให้ลดความก้าวหน้าลง (Reprogress)

3.1.3 การเปลี่ยนแปลงให้ก้าวหน้าขึ้น มักจะเป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อมุ่งให้บรรลุถึงเป้าหมายที่กำหนดไว้ หรือเป้าหมายที่พึงปรารถนา และมักจะมีการวางแผน มีการควบคุมการเปลี่ยนแปลง (ดิเรก ฤกษ์ห่วย 2528: 1)

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536: 20) ได้ให้ความหมายของการเปลี่ยนแปลงไว้ว่า การเปลี่ยนแปลง คือการที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้แปรสภาพจากที่เคยอยู่มาเป็นสภาพใหม่โดยมีองค์ประกอบของเวลาเป็นเครื่องกำหนดในขณะเดียวกันก็ได้จำแนกธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงเป็น 3 ประเภท คือ

1) การเปลี่ยนแปลงแบบวิวัฒนาการ (Evaluation) เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆ ผลของการเปลี่ยนแปลงไม่ส่งผลถึงความรู้สึกหรือวิถีของคนมากนัก ส่วนใหญ่เป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเป็นการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติหรือไม่ได้ตั้งใจให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

2) การเปลี่ยนแปลงแบบพัฒนา (Development) เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ได้วางแผนไว้ล่วงหน้า โดยมีการกำหนดเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลง กำหนดปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้เกิดสิ่งใหม่ที่ดีกว่าเดิม ผลของการเปลี่ยนแปลงน่าจะเป็นที่ยอมรับของสังคม หากได้วางแผนตามความต้องการของกลุ่มชนนั้น

3) การเปลี่ยนแปลงแบบปฏิวัติ (Revolution) เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบจับปล้นจากระบบหนึ่งไปสู่อีกระบบหนึ่ง โดยยกเลิกระบบเก่าโดยสิ้นเชิงแล้วมีการจัดระบบใหม่และดำเนินการอย่างรวดเร็ว อาจมีการบังคับโดยใช้กำลัง การเปลี่ยนแปลงแบบนี้ส่งผลกระทบต่อความรู้สึกและจิตใจของประชาชนส่วนใหญ่

3.2 ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

สุริชัย หวันแก้ว (2544: 156) ได้ให้ความหมายของคำว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงของระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคม และการเปลี่ยนแปลงทางด้านโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มและระหว่างส่วนประกอบของสังคมนั้น เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างชาวชนบท ชาวเมือง เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังกล่าวนี้ย่อมเกิดขึ้นในระดับกลุ่มบุคคลและในระดับสถาบันทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นในสถาบันครอบครัว เครือญาติ การสมรส การครองเรือน หรือสถาบันการเมือง เศรษฐกิจ ฯลฯ ก็ได้

ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในด้านต่างๆ ที่มนุษย์ประดิษฐ์และสร้างขึ้น และที่สำคัญก็คือ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านค่านิยม บรรทัดฐานและระบบสัญลักษณ์ต่างๆ ในสังคมนั้นๆ การเปลี่ยนแปลงในแง่สิ่งของเครื่องใช้เกิดขึ้นง่ายกว่า แต่การเปลี่ยนแปลงในเรื่องค่านิยมและสัญลักษณ์ทางสังคมมักจะต้องใช้เวลาและยากเย็นกว่า ตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนของค่านิยมจากสถานภาพและบทบาทชายเป็นใหญ่มาเป็นหญิงและชายเท่าเทียมกัน ค่านิยมในเรื่องการเลือกคู่ การแต่งงาน เป็นต้น

4. ทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

4.1 ทฤษฎีที่ว่าด้วยสาเหตุ

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536: 61-62) ได้สรุปเนื้อหาของทฤษฎีว่าด้วยสาเหตุไว้ว่า ข้อสมมติฐานของทฤษฎีเกี่ยวกับสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนี้เป็นการ

กล่าวถึงปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งที่เป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง ทฤษฎีเกี่ยวกับสาเหตุสามารถแยกพิจารณาเป็น 4 ปัจจัย คือ

4.1.1 ปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมสามารถอธิบายได้เพราะการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น (Toybee 1954: __ อ้างถึงใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข 2536: 62) เป็นผู้นำในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงจากสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงจากสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ในเรื่องนี้ อาจจะขยายความว่า เมื่อมนุษย์และสังคมต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งแวดล้อมในการทำอาชีพเกษตรกรรม เมื่อเกิดความแห้งแล้งซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติขึ้น ทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชนต้องเปลี่ยนไป มีอาชีพอื่นๆเกิดขึ้น บางคนก็ย้ายถิ่นไปประกอบอาชีพอย่างอื่นในเมือง

4.1.2 ปัจจัยทางด้านชีวภาพ ปัจจัยนี้พยายามจะอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเมืองและวัฒนธรรมว่า เป็นผลที่เกิดจากระบบชีวภาพของมนุษย์ เราสามารถเห็นได้จากเรื่องของเชื้อชาติหรือผิว เช่น ในอัฟริกาได้ชาวผิวขาวปกครองชาวพื้นเมืองที่ยากจน และมีอยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่แตกต่างกันออกไป มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเกิดขึ้น

4.1.3 ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเกิดจากความเจริญหรืออำนาจทางเศรษฐกิจ ทฤษฎีที่มีความสำคัญมากคือ (Karl Marx 1930 : __ อ้างถึงใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข 2536: 62) เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงต้นเหตุของการเปลี่ยนแปลง Marx กล่าวว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

4.1.4 ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม เป็นปัจจัยที่อธิบายว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นผลกระทบจากอิทธิพลของมรดกทางวัฒนธรรมนักสังคมวิทยาที่กล่าวถึงปัจจัยทางวัฒนธรรมว่าเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือ (Ogburn 1922: __ อ้างถึงใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข 2536: 62) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรม 2 ประเภท คือ วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ โดยเห็นว่าวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุเป็นสาเหตุก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ

4.2 ทฤษฎีวิวัฒนาการ

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536: 66-69) ได้สรุปเนื้อหาของทฤษฎีวิวัฒนาการไว้ว่า ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolutionary Theories) มีข้อสมมติที่ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจะเป็นไปอย่างช้าๆ ค่อยๆเป็นไป โดยการสะสมเพิ่มพูนสลับซับซ้อนเพิ่มขึ้น และมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา โดยไม่กระทบกระเทือนความรู้สึกนึกคิดของประชาชน

แนวความคิดของทฤษฎีวิวัฒนาการที่ได้เริ่มแพร่หลายในศตวรรษที่ 19 ได้รับอิทธิพลจากงานของ (Darwin 1859: __ อ้างถึงใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข 2536: 66) ซึ่งศึกษาวิวัฒนาการทางชีววิทยา นำมาอธิบายสังคมมนุษย์ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ทางวัฒนธรรมของ

มนุษย์ แนวความคิดของดาร์วิน (Darwin) ได้นำมาจากการต่อสู้เพื่อการคงอยู่ของสิ่งมีชีวิต และจุดกำเนิดของสิ่งมีชีวิตต่างๆ มาปรับปรุงจนสรุปวิวัฒนาการ ซึ่ง ดาร์วิน (Darwin) เรียกว่า กฎแห่งการเลือกสรรทางธรรมชาติ (Law of Natural Selection) กล่าวคือ

- ก. สิ่งมีชีวิตมากมายมีการดำรงชีวิตที่ดี
- ข. จำนวนของสิ่งมีชีวิตมีแนวโน้มที่จะสูงขึ้นตามความหมายของการอยู่รอด
- ค. ผลกระทบคือ จะมีการต่อสู้เพื่อความมีชีวิตรอดภายในสิ่งมีชีวิตชนิดเดียวกัน และระหว่างสิ่งมีชีวิตอื่นๆ
- ง. การต่อสู้นี้ สิ่งมีชีวิตที่แข็งแรง เหมาะสม และปรับตัวได้ดีที่สุด จะมีชีวิตอยู่ต่อไป แต่สิ่งมีชีวิตที่อ่อนแอกว่าจะถูกทำลายและตายไปในที่สุด

4.3 ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536: 69-77) ได้อธิบายเนื้อหาของทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ไว้ว่า ข้อสมมติของทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่สำคัญ คือ สังคมต้องมีความมั่นคง ไม่ต้องมีความสนใจในเรื่องของการเปลี่ยนแปลง เพราะเชื่อว่าถ้าส่วนประกอบหนึ่งส่วนประกอบใดของสังคมเปลี่ยนแปลงไป ส่วนประกอบอื่นจะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปด้วย เพื่อที่จะให้สังคมส่วนรวมมีความมั่นคงต่อไป

ลักษณะธรรมชาติของทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ ได้มีข้อสมมุติที่สำคัญกล่าวถึงทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ ดังนี้

- 1) ทุกสังคมประกอบขึ้นด้วยการบูรณาการรวมหน่วย (Integration) ของหน่วยต่างๆหรือส่วนประกอบ หรือ องค์ประกอบต่างๆทางสังคม
- 2) ทุกองค์ประกอบของสังคมแต่ละส่วนจะทำหน้าที่ หรือทำประโยชน์ซึ่งกันและกัน เพื่อความสมบูรณ์และความอยู่รอดทางสังคม
- 3) ทุกสังคมมีแนวโน้มที่จะรักษาสมดุลภาพ
- 4) ทุกสังคมจะมีความมั่นคง เนื่องจากสมาชิกภายในสังคมมีความสอดคล้องและความเข้าใจซึ่งกันและกันในเรื่องของสถานภาพ ค่านิยม ฯลฯ

บุคคลที่มีความสำคัญในเรื่องของทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ คือ (Parsons 1951: __ อ้างถึงใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข 2536: 70) ซึ่งเป็นนักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน ได้เขียนหนังสือที่พิมพ์ในปี ค.ศ. 1951 คือ The social และ Toward a General Theory of Action. Parsons ได้กล่าววาระบบการกระทำ (action systems) ทุกระบบไม่ว่าจะเป็นระบบวัฒนธรรม (culture) สังคม (social) บุคลิกภาพ (personality) และอินทรีย์ภาพ (organismic) จะต้องแก้ไขปัญหา 4 ประการ ซึ่งมีความจำเป็นเพื่อให้ระบบอยู่รอด ปัญหา 4 ประการ มีดังนี้

1) การปรับตัว (adaptation) = A

ระบบการกระทำทั้งหมดต้องหารหรือจัดการกับทรัพยากรจากสิ่งแวดล้อมธรรมชาติให้กับสมาชิกในระบบอย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสม ถ้าหากเป็นระบบสังคม สถาบันเศรษฐกิจมีบทบาทสำคัญที่จะคิดหาเทคนิควิธีการต่างๆและวิธีการจัดการกับทรัพยากรเพื่อให้สมาชิกในสังคมได้ใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม

2) การบูรณาการรวมหน่วย (Integration) = I

ระบบการกระทำทั้งหมด ต้องผสมผสานความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยหรือส่วนต่างๆภายใน ระบบอย่างกลมกลืนกัน เพื่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่น ระบบสังคมจะมีสถาบันกฎหมายที่มีบทบาทสำคัญต่อการประสานความกลมกลืนกัน หรือทำให้หน่วยหรือส่วนต่างๆภายในสังคมมีความสามารถที่จะทำงานร่วมกัน และมีความสามัคคีต่อกัน

3) การดำเนิน ไปเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ (Goal attainment) = G

ระบบการกระทำทั้งหมดต้องมีวัตถุประสงค์และการดำเนินการเกี่ยวกับทรัพยากรต่างๆก็เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของระบบ ในระบบสังคมสถาบันการเมืองจะมีบทบาทสำคัญต่อการปฏิบัติงาน หรือการดำเนินงานต่างๆเพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ต่างๆของส่วนหรือองค์ประกอบของสังคมที่ได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้

4.4 ทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536: 90-92) ได้กล่าวถึงทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่ว่า ทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่ มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในด้านที่เป็นตัวการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น การที่บุคคลหรือกลุ่มยอมรับสิ่งใหม่ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์ในทางบุคลิกภาพ ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ และค่านิยมของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสังคม ทฤษฎีนี้จึงเป็นการกล่าวถึงกระบวนการของการยอมรับสิ่งใหม่ ซึ่งมีหัวข้อสมมติว่า ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีความแตกต่างทางด้านบุคลิกภาพ ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะและค่านิยม การยอมรับสิ่งใหม่เร็ว หรือช้าขึ้นขึ้นอยู่กับลักษณะเหล่านั้น การรับสิ่งใหม่หรือการรับของใหม่ (Innovation) หมายถึง วัตถุในด้านที่เกี่ยวกับเทคโนโลยีและไม่ใช้วัตถุ อันได้แก่ ความรู้สึกรู้จักคิด และอุดมการณ์ ในชุมชนหนึ่งๆ จะมีสิ่งใหม่เกิดขึ้นได้นั้น จะต้องมีแหล่งที่มาอยู่ 3 ประการ คือ

1) การค้นพบ (Discovery) คือ การที่ชาวบ้านได้ค้นพบทรัพยากรหรือการค้นพบ

พืชผล ทางเกษตรสมัยใหม่ทำให้ชาวบ้านได้เปลี่ยนอาชีพ หรือมีรายได้ดีกว่าเดิม เช่น การค้นพบพืชพันธุ์ใหม่ที่ให้ผลผลิตต่อไร่สูง ทำให้ประชาชนได้หันมาทำการเพาะปลูกพืชพันธุ์ใหม่ ประชาชนก็มีรายได้สูง

2) การคิดค้นประดิษฐ์ (Invention) คือ การที่มีผู้คิดค้นประดิษฐ์สิ่งใหม่ขึ้น และมีประโยชน์ต่อชุมชน ประชาชนก็จะหันมารับสิ่งใหม่นั้นมาใช้กันมากขึ้นเรื่อยๆ เช่นมีผู้ประดิษฐ์คิดค้นรถยนต์เล็กๆ โดยนำเครื่องสูบน้ำมาใช้แทนเครื่องจักร ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์หลายอย่าง

3) การแพร่กระจาย (Diffusion) คือ การยอมรับสิ่งใหม่ๆ จากสังคมอื่น หรือสังคมภายนอก เรียกได้ว่าเป็นการแพร่กระจายจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง เช่น การที่ชาวนาได้รับรู้เทคนิคใหม่ๆ ในการทำเกษตรจากประเทศตะวันตก

5. ทฤษฎีการสร้างความทันสมัย

เนื่องจากการเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัยเป็นแนวคิดที่เริ่มใช้กันหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ที่ประเทศทั้งหลายต่างก็พยายามที่จะพัฒนาประเทศของตนให้มีความเจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะประเทศที่กำลังพัฒนา ซึ่งการพัฒนานี้มีลักษณะที่เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือ “กระบวนการซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นบน โครงสร้างและหน้าที่ของระบบสังคม” (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข 2536: 118)

ทฤษฎีการสร้างความทันสมัย: การสร้างคู่ตรงข้ามของความก้าวหน้าและด้าหลัง

ทฤษฎีการสร้างความทันสมัย (Modernization Theory) เป็นทฤษฎีที่สร้างขึ้นโดยมุ่งที่จะอธิบายการสร้างการเปลี่ยนแปลงในสังคมประเทศกำลังพัฒนามากที่สุด

คำว่า “การสร้างความทันสมัย” มีผู้ให้คำจำกัดความไว้หลากหลาย ได้แก่

เลวี (Levy) ที่ได้ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง สัดส่วนการใช้พลังงานจากสิ่งที่ไม่มีชีวิตมากกว่าจากสิ่งมีชีวิต รวมทั้งระดับความสามารถของมนุษย์ได้เพิ่มสูงขึ้นจากการรู้จักใช้เครื่องมือสลับซับซ้อน

สมลเชอร์ (Smelser) ได้ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง กระบวนการ 4 กระบวนการ ซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันและกัน อันได้แก่

- 1) การเปลี่ยนจากการใช้เทคโนโลยีที่เรียบง่ายมักเป็นเทคโนโลยีที่มีพื้นฐานอยู่บนความรู้ทางวิทยาศาสตร์
- 2) การเปลี่ยนแปลงจากการทำการเกษตรเป็นการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อการค้า รวมถึงการรู้จักปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขาย (Cash Crop) การที่เกษตรกรซื้อสินค้าจากตลาด (แทนที่จะผลิตเอง) และการใช้แรงงานรับจ้าง (Wage Labor)
- 3) การเปลี่ยนแปลงจากการใช้แรงงานคนและสัตว์ มาเป็นการใช้เครื่องจักรกลเพื่อทำการผลิตสินค้า (อุตสาหกรรม) ป้อนตลาดที่มีขอบเขตกว้างกว่าชุมชนที่ทำการผลิตสินค้านั้น
- 4) การเปลี่ยนแปลงสภาพทางนิเวศจากชุมชนชนบทมาเป็นชุมชนเมืองหนาแน่นขึ้น

มอร์ (Moore) ได้ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงอย่างเบ็ดเสร็จจาก สังคมแบบประเพณีนิยมมาสู่รูปแบบสังคมที่ก้าวหน้า มีความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ มีความสงบทางการเมือง เช่น ในประเทศตะวันตก ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการที่ทำให้เป็น อุตสาหกรรม (Industrialization)

สรุป จากคำจำกัดความข้างต้นจะเห็นว่าข้อสมมุติฐานที่อยู่เบื้องหลังกรอบความคิด ของนักทฤษฎีเหล่านี้คือ ข้อสมมุติที่มีรูปแบบสังคมหลักๆ ในโลกมนุษย์อยู่เพียง 2 รูปแบบ คือ 1) แบบสังคมประเพณีนิยม และ 2) สังคมที่ทันสมัย ดังนั้นการสร้าง ความทันสมัยก็คือ กระบวนการที่ (ทำให้) สังคมประเพณีนิยมเปลี่ยนมาเป็นสังคมที่ทันสมัย ซึ่งการสร้าง ความทันสมัย (Modernization) จึงมิใช่กระบวนการทางเศรษฐกิจอย่างเดียว แต่รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ระบบ นิเวศ และสังคมวัฒนธรรม

6. ประวัติความเป็นมา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายกประวัติตำบลหนองแสง

ตำบลหนองแสงเป็นตำบลที่มีชาวไทยพวน*อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ไม่ต่ำกว่า 160 ปี ซึ่งตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก่อนปี พ.ศ.2387 (พันเอก วิเชียร วงศ์วิเศษ 2525: 23) ในสมัยกรุงธนบุรี เมื่อประเทศลาวได้รวมเป็นอาณาจักรเดียวกันกับ ประเทศไทยจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แผ่นดินรัชกาลที่ 3 พลเมืองทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงได้ถูกกวาดต้อนมาอยู่ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขงหลายท้องที่ด้วยกัน ทั้งภาคอีสานและภาคกลาง คนไทยพวนก็ ถูกกวาดต้อนมาด้วย และได้กระจัดกระจายไปอยู่ในที่ต่างๆ ทั้ง 2 ภาค ภาคอีสาน เช่น ที่อำเภอผือ จังหวัดอุดรธานี ภาคกลาง เช่น ที่จังหวัดพิจิตร จังหวัดสุโขทัย ลพบุรี สระบุรี สุพรรณบุรี ปราจีนบุรี นครนายกและที่อื่นๆอีก (พันเอกวิเชียร วงศ์วิเศษ 2525: 7) ตำบลหนองแสงแต่เดิมเป็นป่าดงดิบและมีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ ในฤดูฝนจะมีฝนตกมากน้ำหลาก จึงมีชาวไทยพวนกลุ่มหนึ่งอพยพไปตั้งบ้านเรือนอยู่บนที่สูง เป็นบริเวณที่มีไม้เนื้อแข็งขึ้นอยู่หนาแน่น ซึ่งเรียกว่า ดันแสงหรือดันชุมแสง และตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า "บ้านหนองแสง" ต่อมานำมาตั้งเป็นชื่อตำบล "หนองแสง" ในปัจจุบันตำบลหนองแสง โดยมีพื้นที่ 18,750 ไร่เป็นตำบลในเขตการปกครองของอำเภอปากพลี ซึ่งประกอบด้วย 9 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านคลองคล้า, บ้านโลกกระชาย, บ้านหนองหัวลิงใน, บ้านเนินหินแร่, บ้านหนองแสง, บ้านสันป่าดั่ง, บ้านหนองหัวลิงนอก, บ้านบุงเซ้, บ้านเหล่าเด่น

6.1 สภาพทั่วไป

6.1.1 ที่ตั้ง องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 3 บ้านหนองหัวลิงใน ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก มีระยะทางห่างจากที่ว่าการอำเภอ

ปากพลี ประมาณ 7 กิโลเมตร โดยใช้เส้นทางแยกจากถนนสุวรรณศร ๗ ที่ว่าการอำเภอปากพลี มาตามเส้นทาง รพช. ผ่านตำบลโคกกรวด เข้าสู่พื้นที่หมู่ที่ 3 บ้านหนองหัวลิงใน ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

*พวน เป็นชื่อเรียกคนไทยสาขาหนึ่ง ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่เมืองพวน แขวงเมืองเชียงขวาง ในประเทศลาว

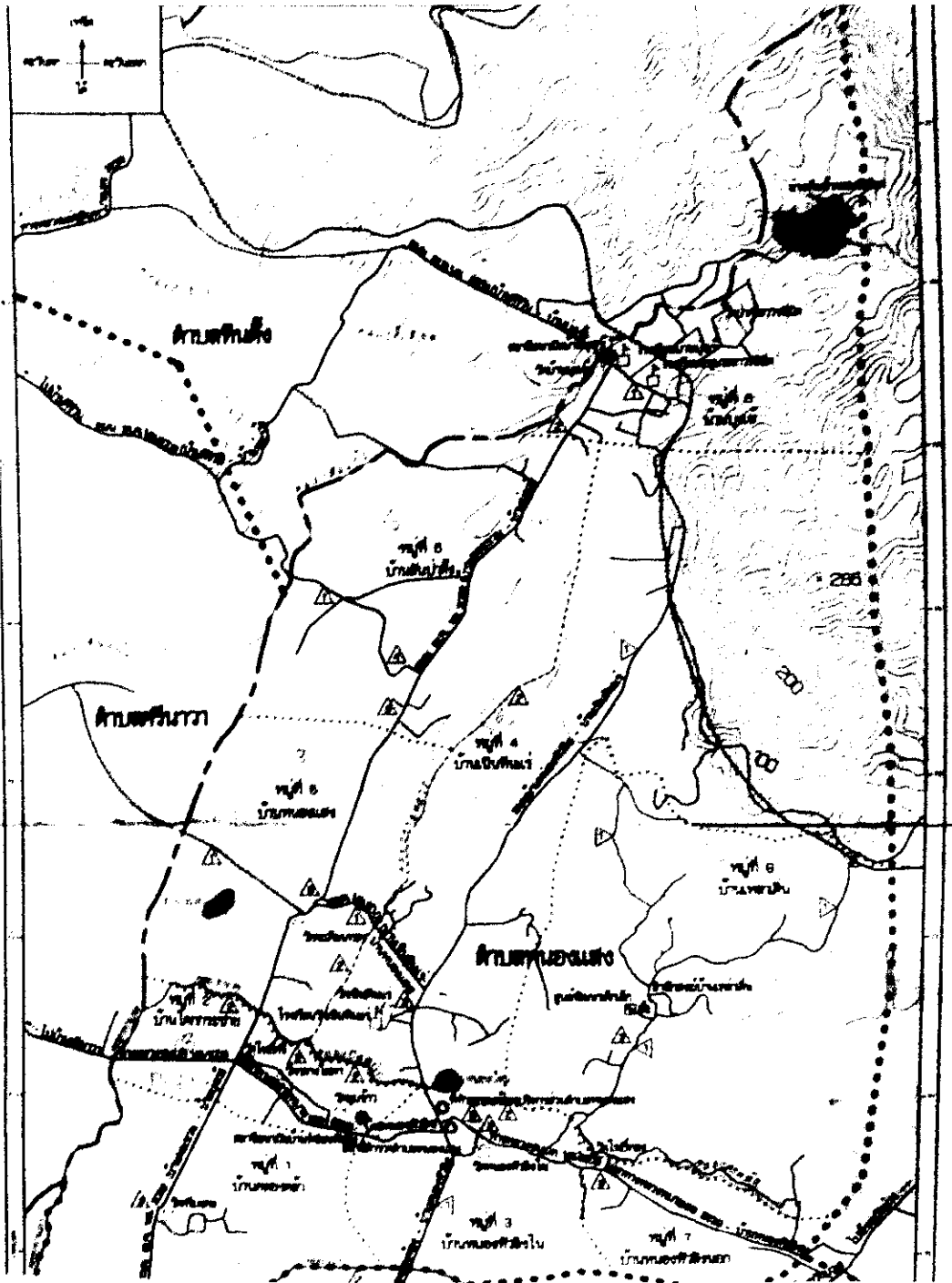
6.1.2 เนื้อที่อาณาเขต องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง มีเนื้อที่ประมาณ ตำบลหนองแสง มีเนื้อที่ประมาณ 30 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 18,750 ไร่

ทิศเหนือ ติดกับ เขาใหญ่ อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

ทิศใต้ ติดกับ เกาะหวาย ตำบลโคกกรวด อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

ทิศตะวันออก ติดกับ ตำบลนาหินลาดตำบลโคกกรวด อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

ทิศตะวันตก ติดกับ ตำบลศรีนาวา อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก



แผนที่ ที่ 2.1 แผนที่ชุมชน ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี

ที่มา : อบต.หนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ปี 2552

6.1.3 สภาพภูมิประเทศ สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นที่ราบลุ่มสลับดอน ฤดูฝนมีน้ำไหลบ่า แต่ฤดูแล้งจะขาดน้ำในการทำเกษตร

พื้นที่ทั้งหมดของตำบล	18,750 ไร่
พื้นที่ทำการเกษตร	9,098 ไร่
พื้นที่สวน	3,200 ไร่
ไร่นาสวนผสม	320 ไร่
พืชผัก	80 ไร่

6.1.4 สภาพภูมิอากาศ

จากสภาพภูมิประเทศของตำบลหนองแสงที่ทางตอนเหนือมีเทือกเขาและป่าไม้ ทำให้มีความชื้น มีฝนตกชุกในฤดูฝน และฤดูหนาวจะหนาวจัดและลมแรงในบริเวณใกล้ภูเขา อุณหภูมิประมาณ 30-32 องศาเซียส ทำให้อากาศไม่ร้อนจัด แต่จะมีบางพื้นที่เป็นทุ่งโล่ง ทำให้อากาศร้อนบ้างในเดือนมีนาคม ถึง พฤษภาคม

6.1.5 ทรัพยากรธรรมชาติ

แหล่งน้ำ แหล่งน้ำธรรมชาติประกอบด้วยคลอง หนอง บึง ขนาดเล็กไม่สามารถนำมาใช้เพาะปลูกในฤดูแล้งได้ คือมีลักษณะปริมาณน้ำจะแห้งในฤดูแล้ง แหล่งน้ำที่สำคัญได้แก่ คลองยาง คลองท่าแดง มีต้นน้ำบนเขาใหญ่ไหลผ่านตำบลนาหินลาด โคกกรวด ปากพลี และตำบลเกาะหวาย นอกจากนี้จะเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติ ประเภท ลำห้วย หนอง บึง ขนาดเล็ก กระจายตัวอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆ ด้วยเหตุนี้ ชาวบ้านจึงมีแหล่งอาหารธรรมชาติ เช่น ปลา กบ ไข่บริโภค ทำให้มีเครื่องมือจับสัตว์น้ำแบบพื้นบ้าน จำพวก แห อวน ไซ เบ็ด ฯลฯ ไว้ใช้ในการหาปลา ไข่บริโภค และยังสามารถนำมาทำปลาแห้ง ปลาร้า เก็บไว้เป็นอาหารได้ตลอดปี

แหล่งน้ำธรรมชาติ ในตำบลหนองแสง มี

- ลำน้ำ ลำคลอง	จำนวน	3	แห่ง
- บึงหนอง	จำนวน	3	แห่ง
- ฝาย	จำนวน	3	แห่ง

แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น หรือแหล่งน้ำชลประทาน พื้นที่อำเภอปากพลี มีพื้นที่อยู่ในบริเวณ โครงการชลประทานทั้งโครงการขนาดใหญ่ ขนาดกลางและขนาดเล็ก 3 โครงการ คือ โครงการท่าด่าน (ระยะที่1)ครอบคลุมพื้นที่ชลประทาน 8,000 ไร่ โครงการนครนายก ซึ่งเป็นโครงการขนาดใหญ่ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลท่าเรือและตำบลเกาะโพธิ์ และ โครงการหลวงคลองยาง พื้นที่ชลประทานประมาณ 5,200 ไร่ ในตำบลโคกกรวดและตำบลปากพลี แต่โครงการต่างๆดังกล่าวยังไม่ตอบสนองความต้องการของเกษตรกรได้ เนื่องจากยังอยู่ในระยะเริ่มแรก ไม่มีแหล่งต้นน้ำทุนที่

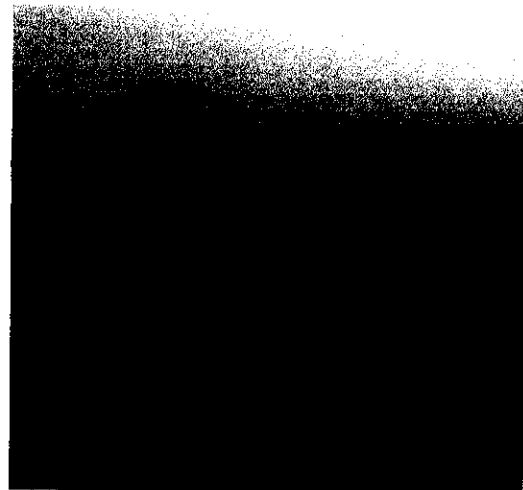
จะส่งน้ำเข้าในพื้นที่ชลประทานที่กำหนดตามโครงการ แหล่งน้ำที่ก่อสร้างขึ้นอื่นๆ ได้แก่ สระน้ำ ตามโครงการ กสช. จำนวน 13 แห่ง และบ่อน้ำสาธารณะ จำนวน 537 บ่อ กระจายอยู่ทุกตำบล

แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น ในตำบลหนองแสง มี

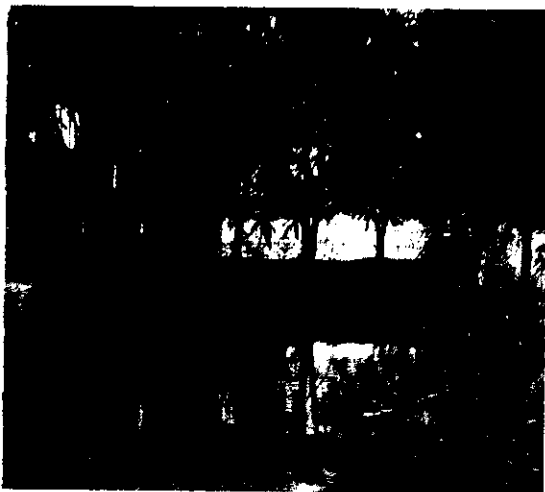
- สระน้ำ	จำนวน	1	แห่ง
- บ่อน้ำคั้น	จำนวน	4	แห่ง
- บ่อโยก	จำนวน	9	แห่ง
- ประปา	จำนวน	7	แห่ง



ภาพที่ 2.16 คลองชลประทาน



ภาพที่ 2.17 คลองชลประทานที่กำลังขุดเพิ่ม



ภาพที่ 2.18 สระน้ำที่ชาวบ้านขุดไว้ใช้เอง



ภาพที่ 2.19 คลองไส้ไก่ที่ชาวบ้านลงขันกันทำ

6.1.6 การปกครอง

ข้อมูลจากองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง ประจำปีเดือนกรกฎาคม 2552 ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ตำบลหนองแสงมีครัวเรือนทั้งหมด 975 ครัวเรือน

ประชากรชาย 1,580 คน

ประชากรหญิง 1,774 คน

รวมประชากรทั้งหมด 3,354 คน

ประชาชนตำบลหนองแสง หากแบ่งตามเชื้อสายเผ่าพันธุ์ จะประกอบไปด้วยคนหลายเชื้อชาติ ได้แก่ กลุ่มคนไทยในพื้นที่ คนไทยเชื้อสายลาวในภาคอีสาน และคนไทยเชื้อสายพวน มีการตั้งบ้านเรือนอยู่กันเป็นกลุ่ม ประกอบอาชีพที่เรียบง่าย อาศัยธรรมชาติ มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ซึ่งในปัจจุบันมีความผสมกลมกลืนกัน เพราะการอยู่ร่วมสังคมที่มีวัฒนธรรมเดียวกันและต่างก็นับถือพุทธศาสนา

ตารางที่ 2.1 การปกครองทั้ง 9 หมู่บ้าน

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	ชื่อผู้ใหญ่บ้าน/กำนัน
1	บ้านคลองกล้า	นายจรัญ รุ่งประพันธ์
2	บ้านโคกกระชาย	นายมนตรี สิทธิานนท์
3	บ้านหนองหัวลิงใน	นางนพวรรณ ระวังป่า
4	บ้านเนินหินแร่	นายพฤฒิพล อุดมพงษ์
5	บ้านหนองแสง	นายชำนาญ นุบผาชาติ
6	บ้านสันป่าดั่ง	นางวัลลีย์ ชื้อตรง
7	บ้านหนองหัวลิงนอก	ว่าที่ร้อยตรีบัณฑิต เหมยากร
8	บ้านบึงเข้	นายทอง มั่งคั่ง
9	บ้านเหล่าเต็น	นายสรชัย ลาหอม

ที่มา : อบต.หนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ปี 2552

6.1.7 ภาษา

ภาษาพวน ใช้เป็นภาษาถิ่นในพื้นที่ตำบลหนองแสงในทุกหมู่บ้าน (สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอปากพลี 2540, อ้างถึงใน คณะอนุกรรมการดำเนินงานและประสานงานวันอนุรักษ์มรดกไทย 2541: 35)

6.1.8 สาธารณูปโภคพื้นฐานของตำบลหนองแสง

ตำบลหนองแสง มีถนนลาดยาง รพช. แยกจากถนนสุวรรณศรเป็นเส้นทางหลักที่จะเข้าตำบลหนองแสง โดยผ่านหมู่ที่ 1,2,3,7 และ 9 ถนนลาดยาง รพช. แยกจากตำบลศรีนาวา อำเภอเมือง โดยผ่านหมู่ที่ 2,4,5,6 และ 8

การโทรคมนาคม

ในพื้นที่ตำบลหนองแสง ไม่มีสถานที่ตั้งที่ทำกรไปรษณีย์โทรเลข และสถานีโทรคมนาคมอื่น ๆ มีตู้โทรศัพท์สาธารณะ จำนวน 10 แห่ง

การไฟฟ้า

ตำบลหนองแสง ครัวเรือนส่วนมากมีไฟฟ้าใช้เกือบทั่วทั้งพื้นที่ โดยการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคเป็นผู้ดำเนินการ ยังเหลือเพียงบางส่วนของที่ยังไม่มีไฟฟ้า ใช้พลังงานแสงอาทิตย์แทน ซึ่งส่วนมากเป็นห้องทุ่งที่ห่างไกล

ประปา

ด้านการประปามีประปาส่วนภูมิภาคจ่ายในเขตตำบลเกาะหวายและเขตชุมชนปากพลี นอกจากนั้นยังมีประปาหมู่บ้าน ดำเนินการเองเป็นบางหมู่บ้าน

6.1.9 ด้านเศรษฐกิจ

อาชีพที่ต้องพึ่งทรัพยากรธรรมชาติ

การประกอบอาชีพของประชาชนในตำบลหนองแสง ส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตรถึงร้อยละ 80 อาชีพรับจ้างและค้าขาย ร้อยละ 20 อาชีพหลัก ได้แก่ อาชีพทำนา ทำสวน ทำไร่ ส่วนอาชีพรอง ได้แก่ รับจ้างทั่วไปจับสัตว์น้ำจืด ค้าขายผลผลิตทางการเกษตรตามฤดูกาล จัดทำสินค้าพื้นเมืองจำหน่ายเพื่อเสริมรายได้จากอาชีพหลัก

ตารางที่ 2.2 การประกอบอาชีพหลักของชาวปากพลี

ที่	ตำบล	การประกอบอาชีพ	
		ทำการเกษตร (ครัวเรือน)	รับจ้าง/อื่นๆ (ครัวเรือน)
1	เกาะหวาย	658	309
2	ปากพลี	623	97
3	เกาะโพธิ์	434	68
4	ท่าเรือ	757	327
5	โคกกรวด	528	497
6	หนองแสง	922	425
7	นาหินลาด	865	316

ที่มา : (กรมส่งเสริมการเกษตร 2535, อ้างถึงใน คณะอนุกรรมการดำเนินงานและประสานงานวัน
รักษ่มรดกไทย 2541: 35)

เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์ของตำบลหนองแสงทางตอนเหนือเป็นภูเขา และ
อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ทางตอนกลางเป็นบริเวณที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดมีทั้งที่ราบเชิงเขาและที่ราบ
เหมาะแก่การเพาะปลูก อาชีพส่วนใหญ่ทำนา รองลงไปคือสวนส้มโอ สวนมะปราง สวนไม้ไผ่ตง สวน
กล้วยน้ำว้า ทำไร่ข้าวโพดทำฟาร์มเลี้ยงวัวบริเวณที่ราบเชิงเขา ทำฟาร์มเลี้ยงไก่ เลี้ยงสุกร ในฤดูหลัง
เก็บเกี่ยวก็ปลูกผักสวนครัวและเพาะเห็ดฟาง นอกจากนั้นก็มีอาชีพค้าขายและรับจ้างทำโรงสีข้าวขนาด
เล็กที่บ้านหนองหัวลิง บ้านเนินหินแร่ และที่บ้านปากพลี เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการทำไม้กวาดดอก
หญ้าซึ่งจัดเป็นของดีอย่างหนึ่งที่นครนายก ไม้กวาดนี้ทำจากดอกแหมหรือพงซึ่งขึ้นอยู่ทั่วไปบนภูเขา



ภาพที่ 2.20 สินค้าที่ชาวบ้านใช้วัสดุจากธรรมชาติในหมู่บ้าน เพื่อเสริมรายได้

ทางตอนใต้เป็นที่ราบลุ่ม ดินส่วนใหญ่เป็นดินเปรี้ยว ชาวบ้านบริเวณนี้มีอาชีพทำนาหว่าน จับปลาน้ำจืด และทอเสื่อจากต้นกก ซึ่งเป็นพืชที่ขึ้นอยู่ตามท้องนา

สินค้าเกษตรที่สำคัญที่ทำรายได้ให้แก่เกษตรกรส่วนใหญ่จะขนส่งไปขายยังตลาดท่าแดง ตลาดนครนายก ตลาดปราจีนบุรี หรือบางคนจะไปขายถึงกรุงเทพมหานครก็มีแต่ผลผลิตบางอย่างเช่น ข้าว ส่วนใหญ่จะมีพ่อค้าคนกลางออกไปรับซื้อถึงที่บ้าน ภาวะการตลาดที่เกษตรกรประสบปัญหาทำให้ขายผลผลิตได้ในราคาต่ำ คือ เกษตรกรขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องระบบตลาด ขาดการวางแผนการผลิตให้เหมาะสมกับความต้องการของตลาด ส่วนใหญ่เกษตรกรจะขายผลผลิตให้กับพ่อค้าคนกลางในท้องถิ่นหรือท้องถิ่นใกล้เคียง ซึ่งพ่อค้าเหล่านี้จะเป็นผู้กำหนดราคาซื้อขาย ประกอบกับเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นผู้ผลิตขนาดเล็ก ปริมาณผลผลิตไม่แน่นอน ขาดการรวมตัวกันในการต่อรองราคา จึงทำให้อยู่ในฐานะที่เสียเปรียบพ่อค้าคนกลาง

ในด้านรายได้ของประชากรในภาคเกษตรกรรม มีระดับรายได้ตั้งแต่ 10,000 บาท ถึง 40,000 บาท/ครัวเรือน/ปี ส่วนรายได้นอกภาคเกษตรกรรม ได้แก่ การประกอบอาชีพอื่น เช่น ค้าขาย รับราชการ และรับจ้างแรงงานฝีมือ หรือแรงงานในต่างประเทศ มีรายได้เฉลี่ย 40,000 บาทขึ้นไป/ครัวเรือน/ปี

ในด้านการใช้แรงงาน ประชากรในภาคเกษตรกรรมของอำเภอปากพลีใช้แรงงานในครัวเรือนของตนเองเฉลี่ย 2-3 คน/ครัวเรือน จากสมาชิกในครัวเรือนที่มีอัตราเฉลี่ย 3-5 คน การจ้างแรงงาน เนื่องจากอำเภอปากพลีประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตร คือ การทำนา การจ้างแรงงาน จะจ้างแรงงานภายในท้องที่ประมาณร้อยละ 60 ของแรงงานเกษตรกรทั้งหมด อัตราค่าจ้างเฉลี่ย 80-100 บาท/คน/วัน

การอพยพแรงงาน หลังฤดูการทำนาแรงงานวัยหนุ่มสาวประมาณร้อยละ 80 มีการเคลื่อนย้ายไปรับจ้างในภาคอุตสาหกรรมในกรุงเทพมหานครและจังหวัดใกล้เคียง และจะมีแรงงานประมาณร้อยละ 20 ของทั้งหมดที่มีการอพยพเคลื่อนย้ายไปทำงานในภาคอุตสาหกรรม (คณะกรรมการดำเนินงานและประสานงานวันอนุรักษ์มรดกไทย 2541: 36-38)

6.1.10 ด้านสังคม

วิถีการดำเนินชีวิตของชาวอำเภอปากพลี โดยทั่วไปประชากรมีฐานะความเป็นอยู่ปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 60 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด ประมาณร้อยละ 20 มีฐานะค่อนข้างดี และประมาณร้อยละ 20 มีฐานะยากจน (กรมส่งเสริมการเกษตร 2535, อ้างถึงใน คณะอนุกรรมการดำเนินงานและประสานงานวันอนุรักษ์มรดกไทย 2541: 38)

ค่านิยมในด้านอาชีพในปัจจุบัน ชาวบ้านต้องการให้บุตรหลานศึกษาเล่าเรียนในระดับสูงๆ เล่าเรียนในสิ่งที่บุตรหลานของตนสนใจ จะได้มีอาชีพที่มั่นคง เนื่องจากการมีอาชีพเป็น

เกษตรกรทำนา ทำสวน สืบทอดจากบรรพบุรุษ มีรายได้ไม่เพียงพอ แต่ปัจจุบันลูกหลานก็ไม่ค่อยจะสนใจในการสืบทอดการทำนาแล้ว จะพยายามส่งลูกหลานเรียนที่กรุงเทพมหานครหรือจังหวัดใกล้เคียง เช่น ปราจีนบุรี เมื่อสำเร็จการศึกษาก็แล้วแต่ว่าเขาสนใจทำงานที่ไหน ไม่บังคับ (นายเจริญ รัตนประพันธ์ สัมภาษณ์ 2552)

ความสะดวกสบายในการดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งพาสาธารณูปโภคที่ทางรัฐจัดให้ ชาวอำเภอปากพลีมีไฟฟ้าใช้ทุกตำบล โดยการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคเป็นผู้ดำเนินการ ด้านการประปา มีประปาส่วนภูมิภาคจ่ายในเขตตำบลเกาะหวายและเขตชุมชนปากพลี นอกจากนั้นยังมีประปาหมู่บ้าน ดำเนินการเองเป็นบางหมู่บ้าน การติดต่อสื่อสารมีที่ทำการไปรษณีย์ 1 แห่ง ตั้งอยู่ใกล้ที่ว่าการอำเภอ ในด้านการพึ่งพาแหล่งเงินทุน ซึ่งชาวบ้านต้องกู้เงินจากธนาคารในการลงทุนเพื่อการเกษตร ทำให้มีธนาคารในพื้นที่ 1 แห่งคือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (กรมส่งเสริมการเกษตร 2535, อ้างถึงใน คณะอนุกรรมการดำเนินงานและประสานงานวัน อนุรักษ์มรดกไทย 2541: 38-39)

6.1.11 การสาธารณสุข

มีสถานบริการสาธารณสุข จำนวน 2 แห่ง
สถานที่ตั้ง

1. สถานีอนามัยบ้านหนองหัวลิงใน มีเจ้าหน้าที่จำนวน 4 คน
2. สถานีอนามัยบ้านบึงเข้ มีเจ้าหน้าที่จำนวน 5 คน

6.1.12 ด้านการศึกษา

การศึกษา

ตารางที่ 2.3 ตารางแสดงจำนวนสถานศึกษาในสังกัด สปช. จำนวน 2 แห่ง

ลำดับ	สถานศึกษาในสังกัด สปช.	จำนวนครู			จำนวนนักเรียน			หมายเหตุ
		ช	ญ	ร	ช	ญ	ร	
1	ร.ร.วัดเนินหินแร่ (ป.1-ป.6)	3	7	10	53	49	102	นักการศึกษา 1 คน
2	ร.ร.บ้านบึงเข้ (ป.1-ม.3)	3	5	8	36	33	69	นักการศึกษา 1 คน
	รวม	6	12	18	89	82	171	

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง (2552: 4)

ตารางที่ 2.4 ตารางแสดงจำนวนศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จำนวน 1 แห่ง

ลำดับ	ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก	จำนวนครู	จำนวนนักเรียน	หมายเหตุ
1	ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านเหล่าเดิน (3-5 ปี)	1	15	นักการภารโรง 1 คน
	รวม	1	15	

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง (2552: 4)

ตารางที่ 2.5 ตารางแสดงจำนวนการศึกษาสงเคราะห์ อนุบาล-ประถมศึกษา

ลำดับ	สถานศึกษาสงเคราะห์	จำนวนครู			จำนวนนักเรียน			หมายเหตุ
		ช	ญ	ร	ช	ญ	ร	
1	ร.ร.ถาวรนิมิตร	1	10	11	52	53	105	
	รวม	1	10	11	52	53	105	

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง (2552: 4)

6.1.13 ศาสนา

นับถือศาสนาพุทธ 100 เปอร์เซ็นต์ ของจำนวนประชากรทั้งหมด ประชาชนยังคงยึดมั่นประเพณีและวัฒนธรรมสืบต่อจากบรรพบุรุษ ทั้งคนไทยและคนลาวที่อพยพมาต่างก็นับถือศาสนาพุทธ มีข้อปฏิบัติเกี่ยวกับศาสนาเหมือนกัน เช่น การทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระในโอกาสต่างๆ จึงเห็นได้ว่า วัดเป็นสถาบันที่เกี่ยวข้องกับชีวิตผู้คนตลอดทั้งชีวิตตั้งแต่เกิดก็ต้องให้พระตั้งชื่อให้จึงถือว่าเป็นมงคล เมื่อจะ โคนจุกพระก็มาสวด เมื่อโตขึ้นก็ศึกษาหาความรู้จากวัด เพราะยังไม่มีระบบโรงเรียนเช่นปัจจุบัน บวชก็ต้องไปนอนที่วัด ฝึกสวดมนต์ ฝากตัวกับพระ หลังจากนั้นจะแต่งงานพระก็ต้องดูฤกษ์ยามให้ ปลูกบ้านและขึ้นบ้านใหม่พระก็ดูฤกษ์ ครั้นเมื่อตายไปก็ต้องฝังวัด ทำพิธีเผาศพที่วัด วัฏจักรระหว่างคนกับวัดจึงวนเวียนอยู่เช่นนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับวัดจึงมีความแน่นแฟ้นกับชุมชน เป็นที่พึ่งของชาวบ้านทั้งในการบำบัดทางจิตใจและการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

เมื่อถึงวันพระหรือวันสำคัญทางศาสนา ชาวบ้านทุกเพศทุกวัย ก็มารวมตัวกันที่วัด นำอาหารคาวหวานมาถวายพระ ซึ่งถือเป็นวัฒนธรรมที่ทำกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ การมารวมตัวกันที่วัด ซึ่งถือว่าเป็นศูนย์กลางของชุมชน นอกจากจะแสดงถึงความสัมพันธ์อันมั่นคงระหว่างคนกับ

วัด ก็ยังเป็นการทำให้คนในหมู่บ้าน ได้มีโอกาสพบปะกัน ถามสารทุกข์สุกดิบซึ่งกันและกัน ในบางชุมชนก็ยังมีการทำแกงแหว คือชาวบ้านจะจัดแหวเพื่อนำอาหาร ไปเลี้ยงพระ โดยการแบ่งเป็นกลุ่ม กลุ่มหนึ่งอาจมี 4-5 ครัวเรือน วัฒนธรรมดังกล่าวเกิดจากในสมัยก่อน เมื่อชาวบ้านมารวมตัวกันเป็นชุมชน ก็จะสร้างวัดขึ้นเพื่อเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ และการประกอบพิธีกรรม เช่น งานบวช งานศพ ทำบุญต่างๆ ในชุมชน หากวัดใดขาดพระสงฆ์จะมีการ ไปนิมนต์พระจากถิ่นอื่นมาจำพรรษา และชาวบ้านต้องดูแลพระให้ได้อย่างสบายตามสภาพอันควร เลื่อมใสในพุทธศาสนา ศรัทธาในพระภิกษุสงฆ์และถือว่าการทำให้วัดเป็นสิ่งที่ได้บุญ ผู้สูงอายุในอำเภอปากพลีเล่าให้ฟังถึงชาวบ้านที่มีบ้านอยู่ใกล้วัดทั้งชายและหญิง ในสมัยก่อนจะเกณฑ์แรงงานกันมาช่วยเหลืองานของวัดเป็นปกติวิสัย เช่น ช่วยพระตักน้ำคลองจากท่าไต้ตุ่ม ช่วยล้างจาน ชาม กวาดลานวัด และงานอื่นๆ ที่พระสงฆ์จะขอความร่วมมือ แต่ในปัจจุบันมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เช่น น้ำประปา ไฟฟ้า ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้านในเรื่องของการทำงานให้วัดลดน้อยลงกว่าสมัยโบราณ แต่ด้วยความเป็นพุทธศาสนิกชนชาวบ้านก็ยังเข้าวัดปฏิบัติกิจของศาสนา ทำบุญ ใ้บาตร ตามโอกาสและประเพณีต่างๆ สืบต่อกันมา (คณะอนุกรรมการดำเนินงานและประสานงานวัน อรุณย์มรดกไทย 2541: 41)

6.1.14 วัฒนธรรมและประเพณีในตำบลหนองแสง

ในตำบลหนองแสงมีวัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ดังนี้

บุญข้าวหลาม ในเดือนยี่ ชาวบ้านจะมีข้าวใหม่ที่เก็บเกี่ยวแล้วมาหุง จะมีการนำข้าวหลามไปถวายพระ โดยนิมนต์พระจากวัดอื่นมาร่วมพิธีด้วย ข้าวหลามของชาวพวนพื้นบ้านจะมีข้าวเหนียวขาวน้ำให้สะอาดผึ่งไว้แล้วใส่ในกระบอกไม้ไผ่ที่ตัดเป็นท่อน เดิมกะทิกที่ผสมเกลือและน้ำตาลพอท่วมสูงจากข้าวประมาณ 2 เซนติเมตร ปิดปากด้วยใบตองให้แน่นพอประมาณนำไปฝังดินเล็กน้อยเรียงเป็นแถวแล้วใช้ฟืนหรือเศษใบไม้เผาไฟอ่อน ๆ ทั้งสองด้านจนสุก ใช้ถ่านไม้ที่เหลือจากการเผาผางไว้ให้สุกคินำมาปอกหั่นเป็นท่อนแล้วนำไปทำบุญที่วัดในวันรุ่งขึ้น

บุญข้าวจี ชาวพวนหนองแสงจะทำบุญข้าวจี ในเดือนสามแล้วแต่จะตกลงกันในหมู่บ้านว่าจะทำวันใด จะนิมนต์พระจากวัดอื่นมาร่วมพิธีด้วย ข้าวจีในสมัยก่อนทำจากข้าวเหนียวนึ่งให้สุก แล้วนำมาโขลกให้ละเอียด แล้วแผ่ออกให้บางเอาไส้ขนมซึ่งทำด้วยมะพร้าว น้ำตาลกวนให้สุกเหนียว หรือทำจากงาโขลกคลุกกับน้ำตาลก็ได้ ใส่ตรงกลางปั้นให้เป็นก้อนแล้วนำไปย่างไฟให้สุก ปัจจุบันนี้จะใช้แป้งข้าวเหนียวแทนข้าวหนึ่ง ชุบด้วยไข่แล้วนำไปทอดจนเหลือง นำขึ้นให้สะเด็ดน้ำมันนำไปถวายพระ

สูชั้วญควาย เดือน 3 แล้วจะมีการสูชั้วญควาย - สูชั้วญเกวียน โดยทำบายศรีสูชั้วญของแต่ละบ้านด้วยตนเอง

ประเพณีกำฟ้า เป็นประเพณีของชาวพวน โดยกำหนดเอาเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำของทุกปีเป็นวันกำฟ้า ชาวบ้านจะทำบายศรีมีดอกไม้ ธูป เทียน เครื่องสังเวย บูชาเทวดาในตอนเช้า ในวันนี้ชาวบ้านจะหยุดงานหนึ่งวัน ไม่ใช้แรงงานสัตว์และคน ไม่ใช้ของมีคม เชื่อกันว่าเป็นการบูชาเทพยดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์บนท้องฟ้าเพื่อบันดาลให้ฝนตกลงมา ในวันนี้จะมีเสียงฟ้าร้อง ซึ่งผู้เฒ่า ผู้แก่จะคอยฟังว่าฟ้าร้องมาจากทิศใด เพื่อคาดคะเนว่าฝนจะตกมากหรือน้อย

เทศมหาชาติ ยังมีสี่บทอดที่วัดกลางโสภาในระหว่างเดือน 4 เชื่อกันว่าได้กุศลแรงมาก จัดให้มี 2 วัน วันแรกเป็นวันรวมเตรียมงาน วันที่สองเป็นวันเทศน์ มีทั้งหมด 13 กัณฑ์ ต้องเทศน์ให้จบในวันเดียวทั้ง 13 กัณฑ์ ผู้ฟังและผู้ทำบุญจะได้านิสงส์มาก ใครจงกัณฑ์เทศน์ใดไว้เมื่อเทศน์จบก็ถวายกัณฑ์เทศน์พระองค์นั้น

วันสงกรานต์ ในวันที่ 13 เมษายน ของทุกปี ถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ ชาวบ้านจะนำอาหารคาว-หวาน ไปถวายพระ พร้อมกับเสื้อผ้าทุกคนในครอบครัวคนละ 1 ตัว พับใส่ในกระบุง จัดทำกระทงสี่เหลี่ยมมีข้าวดำ ข้าวแดง ข้าวขาว ปลายี่ฮอม หัวหอม กระเทียม พริกแห้ง ผลไม้ชนิดต่าง ๆ หั่นเป็นแว่นใส่ลงไปพร้อมกับข้าวเกรียบชิ้นเล็ก ๆ ปักธง 4 มุม มีหุ่นผู้หญิงผู้ชายทำด้วยกาบกล้วยใส่ในกระทง มีรูป 5 ดอก เทียน 1 เล่ม ในกระทง วางบนถาดเหนือกระบุงที่ใส่เสื้อผ้านำไปให้พระสวด เรียกว่าสูตรเสื้อสูตรผ้า แล้วนำกระทงไปทิ้งทางทิศตะวันตก โดยจุดธูป เทียน ในกระทงไปด้วย ก่อนวางก็อธิษฐานให้นำสิ่งเลวร้ายออกไปจากทุกคนในครอบครัวและให้สิ่งดี ๆ ใหม่ ๆ เกิดขึ้นกับทุกคน ตอนบ่ายก็สงฆ์พระพุทธรูป ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน พอถึงวัน 15 ค่ำ ตอนเย็นก็จะมีการก่อพระทรายรอบอุโบสถ โดยนำทรายจากคลองหรือซื้อมาเตรียมไว้ นำลงไปปักประดับกองทราย และพรมน้ำหอม พระจะลงมาสวดในตอนค่ำ ตอนเช้าก็จะมีการถวายอาหารคาว-หวาน แด่พระสงฆ์



ภาพที่ 2.21 พิธีก่อกองทรายในวันสงกรานต์ ซึ่งเป็นเทศกาลสำคัญประจำปีของชุมชน

บุญกลางบ้าน ชาวบ้านตำบลหนองแสงจะมีพิธีทำบุญกลางบ้านในเดือนหกแล้วแต่จะกำหนดกันในแต่ละหมู่บ้าน กลางวันจะมีการนำสายสิญจน์เวียนรอบหมู่บ้าน ตอนเย็นจะมีการนำหินก้อนเล็ก ๆ 1 กะลา ทราย 1 กะลา น้ำ 1 ขวด ต้นหญ้าคาทั้งราก 5 ต้น ขมวดใบเป็นกระจุกชูปเทียบใส่ลงในตะกร้าหิ้วไปไว้ในพิธีสวดมนต์เย็น ตอนเช้านำกระทงใส่เครื่องของลงไปเหมือนกับกระทงวันสงกรานต์นำไปพร้อมอาหารคาวหวานเพื่อถวายพระด้วย เมื่อพระสวดมนต์เสร็จก็จะนำกระทงไปวางไว้ข้างถนนเพื่อเช่นผีไม่มีญาติและเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ไม่ให้มีสิ่งไม่ดีเกิดขึ้นในหมู่บ้าน แล้วนำตะกร้าที่ใส่หิน ทราย น้ำ ต้นหญ้าคาและรูปเทียนกลับมาบ้าน หญ้าคา ดอกไม้ รูปเทียนเอาเสียบไว้ได้หลังคาบ้าน หิน ทราย น้ำ นำไปโรยรอบบ้านป้องกันสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลาย

แห่นางแมว จะทำกันเมื่อถึงฤดูทำนาเดือนหกแล้วฝนยังไม่ตกลงมา ก็จะนำแมวตัวเมีย 1 ตัว ใส่กรง แล้วใช้คานหามแห่ไปรอบ ๆ หมู่บ้านและต่างหมู่บ้านที่ใกล้เคียงกัน มีการร้องแห่นางแมวไปด้วยอย่างสนุกสนาน คนในบ้านจะเอาน้ำมาสาดแมว บางครั้งก็จะร่วมขบวนแห่ไปด้วย

วันเข้าพรรษา เริ่มตั้งแต่ แรม 1 ค่ำ เดือน 8 จนถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 รวม 3 เดือน ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 จะมีการถวายเทียนพรรษาที่วัด ทำบุญตักบาตรเสร็จแล้วจะมีการแสดงพระธรรมเทศนา ชาวบ้านที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะสมาทานศีล 5 หรือศีล 8 ในวันพระทุกวันพระจะปฏิบัติธรรมที่วัด 1 คิน จนออกพรรษา

วันออกพรรษา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ หรือแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ชาวบ้านจะมีการตักบาตรเทโวให้กับพระสงฆ์ซึ่งมารับบิณฑบาตรรอบอุโบสถ

สารทพวน เป็นการทำบุญทั้งตำบลหนองแสงในวันแรม 15 ค่ำ เดือน 9 โดยนำข้าวตอก ข้าวเม่า ถั่ว งา น้ำตาล กะทิ เป็นส่วนผสมกวนให้เหนียวแล้วปั้นเป็นก้อนหรือหั่นเป็นชิ้นนำไปใส่บาตรเป็นทำบุญและทำห่อข้าวไปแจกตามต้นไม้ให้ผีไม่มีญาติได้รับส่วนกุศล

บุญข้าวสระ ชาวพวนตำบลหนองแสงจะทำบุญข้าวสระในเดือน 10 ชาวบ้านจะนำอาหารคาว-หวานไปถวายพระ นำเอาใบตองกล้วยสด ๆ ไปด้วย เพื่อให้พระเขียนคาถาแล้วนำไปสวด เมื่อเสร็จพิธีแล้วจะนำใบตองนั้นไปใส่ในฉางข้าว หรือถึงข้าวสาร เชื่อกันว่ากินไม่บจกไม่ลง หมายความว่ากินไม่หมดสักที ไม่สูญหายไปไหน

ประเพณีลอยกระทง ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 จัดในหมู่บ้านต่างก็จัดให้มีประเพณีลอยกระทง โดยนำกระทงที่ประดิษฐ์ด้วยใบตอง ดอกไม้ เศษวัสดุต่าง ๆ ด้วยตนเองหรือซื้อมาจากสถานที่จัดจำหน่ายในงาน ในกระทงจะปักรูป เทียน 3 ดอก เทียนสีเหลือง 1 ดอก ก่อนลอยกระทงลงน้ำจะต้องจุดรูปเทียนให้ติดเสียก่อนแล้วตั้งจิตอธิษฐาน การอธิษฐานนั้นส่วนมากก็เพื่อให้ตนเองมีความสุข ความสบาย มีโชค มีลาภ กับให้สิ่งที่ไม่ดีเลวร้ายติดตัวเราให้ลอยตามน้ำไป ซึ่งถือเป็นการสะเดาะเคราะห์ บางกลุ่มก็ขอการวะโทษพระแม่คงคาที่มนุษย์นำสิ่ง

สกปรกต่าง ๆ ลงไปในน้ำ เมื่อทำพิธีนี้แล้วตนเองก็จะได้อยู่เย็นเป็นสุข จิตใจสงบเยือกเย็นเหมือนพระคงคา เมื่อตั้งจิตแน่วแน่แล้วก็ลอยกระทงไปตามน้ำเป็นเสร็จพิธี (องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง 2552: 4-6)

6.1.15 ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม

เป็นวิถีชีวิตแบบเกษตรกร อาศัยธรรมชาติในการดำรงชีวิต มีการทำนาเป็นอาชีพหลักและทำสวน มีการหาอาหารจากธรรมชาติด้วยการจับปลาชาวบ้านจึงมีการทำเครื่องมือเครื่องใช้ในกิจกรรมต่างๆด้วยตนเอง เป็นภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษโดยใช้เวลาว่างจากการทำนามาทำเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ

การทำนาในอดีต ชาวนาแต่ละครอบครัวจะทำอุปกรณ์การทำนาที่เกิดจากฝีมือตนเอง ชาวนาจะเป็นช่างไม้ไปในตัว สร้างอุปกรณ์ทำนา เช่น คันชัก หัวหมู แม่คราด ลูกคราด แอก ชาวบ้านยังใช้ภูมิปัญญาในการทำไม้ไผ่ ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ขึ้นอยู่ทั่วไปมาทำเป็นงานจักสาน ซึ่งเกือบทั้งหมดสามารถสร้างงานจักสานไว้ใช้เองได้ งานจักสานที่ในอดีตชาวบ้านทำให้เองมีดังนี้

ประเภทเครื่องมือในครัวเรือน ได้แก่ กระบุง กระบาย ตะกร้า กะโล่ กระด้ง หมวกกะโล่ งอบ ตะแกรง กระซอน ทุ้งกี๋ กระจาด พัด

ประเภทเครื่องมือในการจับปลา ได้แก่ ข้อง (ข้องตั้ง ข้องลอย ข้องเป็ด) ตุ่มไซ ชะนาง ตุ่ม อีจู้

เครื่องมือในการเกษตรทั่วไปและอื่นๆ ได้แก่ คันหลาว คันฉาย หนาม คันคราด ไม้คาน คันกระสุน นอกจากนี้ยังมีการใช้ไม้ไผ่ในการสร้างเรือนเครื่องผูกเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและหำงนาสำหรับฝำนา

ชาวบ้านยังมีภูมิปัญญาในการทอเสื่อกกขึ้นใช้เอง เนื่องจากพื้นที่มีหนองน้ำขึ้นหลายแห่ง และจะมีต้นกกขึ้นอยู่ตามธรรมชาติ ชาวบ้านจึงนำกกมาทอเสื่อขึ้นใช้เองในครัวเรือน และขายให้กับเพื่อนบ้าน

ภูมิปัญญาด้านงานหัตถกรรมที่กล่าวมาข้างต้น ในปัจจุบันชาวบ้านไม่ได้สร้างเครื่องมือเหล่านี้ขึ้นใช้แล้ว ตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมแบบทุนนิยม แต่ยังมีวิถีชีวิตแบบเกษตรกรชาวนาเหล่านี้จึงไม่มีการผลิตเครื่องมือในการทำนาต่อไป

ส่วนงานจักสานนั้น ปัจจุบันพอจะมีให้เห็นอยู่บ้างในบางครอบครัวที่ยังมีการหาปลาเป็นอาหาร มีการสานเครื่องมือต่างๆ เช่น กระด้ง กระจาด ตะกร้า ข้อง เนื่องจากเครื่องมือในครัวเรือน ที่เคยเป็นเครื่องจักสาน ได้มีภาชนะที่เป็นอลูมิเนียมหรือพลาสติกเข้ามาแทนที่ ประกอบกับการมีตลาดนัดเข้ามาในหมู่บ้านทำให้เครื่องมือเหล่านี้หาซื้อได้ง่าย จึงไม่มีบ้านใดจัก

สานเครื่องใช้ไว้เองแบบสมัยก่อน อีกทั้งคนรุ่นใหม่ไม่ให้ความสำคัญกับเครื่องใช้เหล่านี้ จึงไม่มีการสืบสานการจักสานเช่นเดียวกับการที่ไม่มีมีการจักสานเครื่องจับปลาหรือมีการสร้างงานที่น้อย เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่เกิดขึ้น (คณะอนุกรรมการดำเนินงานและประสานงานวันอนุรักษ์มรดกไทย 2541: 39-40)

ข้อมูลด้านการเกษตร ปี 2550

ด้านเกษตร

- พื้นที่นา	9,098	ไร่
- พื้นที่สวน	3,200	ไร่
- ไร่นาสวนผสม	320	ไร่
- พืชผัก	80	ไร่
- ที่อยู่อาศัย	1,890	ไร่
- แหล่งน้ำ	1,020	ไร่

ด้านสถาบันเกษตร

กลุ่มเกษตรทำนาหนองแสง 1 กลุ่ม จำนวน 101 คน

กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ได้แก่

- กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านศรีมงคล สมาชิก 35 คน
- กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านโคกกระชาย สมาชิก 41 คน
- กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านสันป่าดั่ง สมาชิก 15 คน
- กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านเนินหินแร่ สมาชิก 15 คน
- กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านบุงเข้ สมาชิก 25 คน

กลุ่มยุวเกษตรกร จำนวน 1 กลุ่ม สมาชิก 10 คน

กลุ่มเกษตรธรรมชาติ จำนวน 1 กลุ่ม สมาชิก 37 คน

กิจกรรมพัฒนาชุมชนดีเด่น

1. กิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็กเล็กดีเด่น

ตำบลหนองแสงมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 แห่ง ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 9 บ้านเหล่าเดิน จัดตั้งเมื่อเดือนมีนาคม 2524 ปัจจุบันมีเด็กเข้ารับการเลี้ยงดู 27 คน ครูผู้ดูแลเด็ก 1 คน

2. กิจกรรมคณะกรรมการพัฒนาสตรีตำบล

กิจกรรมของกลุ่มสตรี

1. ทำไม้กวาด หมู่ที่ 8 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากประชาสงเคราะห์ เป็นเงิน

55,000 บาท

2. เย็บเสื้อโหล หมูที่ 2 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากโครงการพัฒนาจังหวัด
3. จัดทำสนามเด็กเล็ก ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสมาชิกสภาผู้แทนจังหวัด

นครนายก

3. กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตดีเด่น

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตหมูที่ 1 บ้านคลองคล้า จัดตั้งเมื่อวันที่ 31 มกราคม 2529 สมาชิกก่อตั้ง 42 คน สมาชิกปัจจุบัน 39 คน เงินสะสมสะสม 88,760 คน

4. งานพัฒนาเยาวชน

กิจกรรมทางศูนย์เยาวชนตำบล

- กิจกรรมลานกีฬาด้านยาเสพติด
- กิจกรรมสาธารณประโยชน์ เช่น พัฒนาหมู่บ้าน/ตำบล
- ดำเนินการก่อสร้างอาคารศูนย์เยาวชนตำบล 1 แห่ง

5. กิจกรรมครอบครัวพัฒนาดีเด่น

นางปัทมา แสงทรัพย์ บ้านเลขที่ 12 หมูที่ 7 ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก สามีชื่อ นายสว่าง แสงทรัพย์ บุตร 2 คน นายวิจักขณ์ แสงทรัพย์ และนางสาวพนิดา แสงทรัพย์

บทบาทหน้าที่งานพัฒนาชุมชน

1. ดำรงตำแหน่ง อาสาพัฒนาชุมชน (อช.)
2. ดำรงตำแหน่ง คณะกรรมการพัฒนาสตรีหมู่บ้าน (กพสม.)
3. ดำรงตำแหน่ง คณะกรรมการพัฒนาสตรีตำบล (กพสต.)
4. ดำรงตำแหน่ง คณะกรรมการอำนวยการกลุ่มออมทรัพย์

6. กิจกรรมผู้นำ อช. ดีเด่น

ผู้นำ อช. ตำบลหนองแสง มี 2 คน แยกเป็นหญิง 1 ชาย 1 คือ

1. นายประวิติ อาจเลิศ อายุ 50 ปี บ้านเลขที่ 24 หมูที่ 2 ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

2. นางสมหมาย พรหมเลิศ อายุ 52 ปี บ้านเลขที่ 120 หมูที่ 2 ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

1. สถิติเพลิงไหม้ในรอบปี จำนวน - ครั้ง
2. ความสูญเสียจากเพลิงไหม้ - คน - บาท
3. รถดับเพลิงขนาดเล็ก จำนวน 1 คัน

4. รถบรรทุกน้ำ	จำนวน - คัน
5. ถังดับเพลิง	จำนวน 9 ถัง

ข้อมูลหมู่บ้านในตำบลหนองแสง

หมู่ที่ 1 บ้านคลองคล้า

ประชากร	ชาย	หญิง	รวม	ครัวเรือน
	170	185	355	85

ประวัติความเป็นมา

แต่เดิมหมู่บ้านนี้มีลำคลองไหลผ่านมีต้นคล้าขึ้นอยู่เต็มตามลำคลอง จึงเรียกบ้านคลองคล้า แต่เดิมมีโรงเรียนประถมศึกษาอยู่ 1 โรงเรียน คือ โรงเรียนวัดศรีมงคล แต่ยุบเลิกโรงเรียนไปแล้ว

สถานที่สำคัญ คือ วัดศรีมงคล มีพระสงฆ์ จำนวน 5 รูป

การคมนาคม ถนนลาดยาง 1 เส้น คอนกรีต 2 เส้น ดูกรัง 3 เส้น

สระน้ำสาธารณะ จำนวน 1 แห่ง

คลองสาธารณะ จำนวน 2 แห่ง

โทรศัพท์สาธารณะ จำนวน 2 แห่ง

ร้านค้าในหมู่บ้าน จำนวน 4 ร้าน

ไฟฟ้าสาธารณะ มีไฟฟ้าใช้ทุกหลังคาเรือน

ประปาสาธารณะ จำนวน 1 แห่ง

ลานอเนกประสงค์ จำนวน 1 แห่ง

ที่อ่านหนังสือพิมพ์ จำนวน 1 แห่ง

กลุ่มอาชีพ ทำขนม ทำนา เลี้ยงสัตว์

อาชีพ ทำนาทำสวน รับจ้าง

ปัญหาและอุปสรรคของหมู่ที่ 1 บ้านคลองคล้า

1. ขาดแคลนน้ำทำการเกษตรในฤดูแล้ง
2. ถนนในหมู่บ้านบางส่วนเป็นถนนดินไม่สะดวกต่อการคมนาคม
3. ประชาชนส่วนใหญ่มีหนี้สิน

แนวทางการแก้ไขปัญหา

1. เชื่อมต่อเข้าคลองส่งน้ำเขื่อนคลองท่าด่านเข้าหมู่บ้าน
2. สร้างถนนคอนกรีตภายในหมู่บ้านให้ต่อเนื่อง

3. อบรมให้ความรู้โดยใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตาม “ยุทธศาสตร์ อยู่ดีมีสุข”
หน่วยงานที่รับผิดชอบ

1. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง , องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครนายก
2. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง
3. ฝ่ายปกครอง , เกษตรตำบล , องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง

หมู่ที่ 2 บ้าน โศกกระชาย

ประชากร	ชาย	หญิง	รวม	ครัวเรือน
	180	236	416	134

ประวัติความเป็นมา

เป็นหมู่บ้านที่มีแม่น้ำไหลผ่าน ผู้เฒ่าเล่าว่าแต่เดิมนั้นมีเรือสินค้าเข้ามาค้าขายกัน แต่ต่อมาน้ำตื้นเขินจึงใช้สัญจรไม่ได้ มีทนายชาวเป็นทางอยู่ริมคลอง จึงเรียกบ้าน โศกกระชาย โดยเพี้ยนเสียงมาจากโศกกับทนาย แต่เดิมมีโรงเรียนอยู่ 1 โรงเรียน คือ โรงเรียนวัดชุมข้าว แต่ยุบเลิกโรงเรียนไปแล้ว

สถานที่สำคัญ คือ วัดโพธิ์ศรี ศาลเจ้าพ่อกระเเคด วัดชุมข้าว มีพระสงฆ์ จำนวน 4 รูป
วัดกลางโสภา มีพระสงฆ์ จำนวน 3 รูป

การคมนาคม ถนนลาดยาง 1 เส้น คอนกรีต 1 เส้น

โทรศัพท์สาธารณะ จำนวน 2 แห่ง

สระน้ำสาธารณะ จำนวน 1 แห่ง

ประปาสาธารณะ จำนวน 1 แห่ง

ไฟฟ้าสาธารณะ มีไฟฟ้าใช้ทุกหลังคาเรือน

คลองสาธารณะ จำนวน 1 แห่ง

ร้านค้าในหมู่บ้าน จำนวน 3 ร้าน

ลานอเนกประสงค์ จำนวน 1 แห่ง

กลุ่มอาชีพ ไม้กวาด เทัด สัตว์เลี้ยง กล้วย เบ็ด ไข่ อาชีพ การเกษตร ทำนาอาชีพ ทำนา

ทำสวน รับจ้าง

หมู่ที่ 3 บ้านหนองหัวลิงใน

ประชากร	ชาย	หญิง	รวม	ครัวเรือน
	164	185	349	129

ประวัติความเป็นมา

เดิมเป็นหมู่บ้านที่มีต้นหัวลิงขึ้นอยู่ทั่วไปตามริมหนองน้ำ จึงเรียกบ้านหนองหัวลิง ต่อมามีการแยกหมู่บ้านออกเนื่องจากเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่จึงใช้บ้านหนองหัวลิงในแต่บัดนั้น แต่เดิมมีโรงเรียนอยู่ 2 โรงเรียน คือมัธยม น.ว.ก. 3 และโรงเรียนประถมศึกษาโรงเรียนบ้านหนองหัวลิง ยุบเลิกไปแล้ว

สถานที่สำคัญ คือ วัดหนองหัวลิงใน มีพระสงฆ์ จำนวน 3 รูป และเป็นที่ตั้งองค์การบริหารส่วนตำบล

หนองแสง และสถานีตำรวจชุมชน

การคมนาคม ถนนลาดยาง 1 เส้น คอนกรีต 1 เส้น

ไฟฟ้าสาธารณะ มีไฟฟ้าใช้ทุกหลังคาเรือน

ประปาสาธารณะ จำนวน 2 แห่ง

โทรศัพท์สาธารณะ จำนวน 1 แห่ง

สระน้ำสาธารณะ จำนวน 1 แห่ง

คลองสาธารณะ จำนวน 2 แห่ง

ร้านค้าในชุมชน จำนวน 3 ร้าน

ลานอเนกประสงค์ จำนวน 1 แห่ง

ที่อ่านหนังสือพิมพ์ จำนวน 1 แห่ง

กลุ่มอาชีพ เลี้ยงไก่ สัตว์เลี้ยง วัว ควาย

อาชีพ รับราชการ ทำนา

ปัญหาและอุปสรรคของหมู่ที่ 3 บ้านหนองหัวลิงใน

1. ถนนในหมู่บ้านบางส่วนเป็นถนนดินไม่สะดวกต่อการคมนาคม
2. เด็กด้อยโอกาสบางรายขาดการช่วยเหลือ

แนวทางการแก้ไข้ปัญหา

1. สร้างถนนคอนกรีตภายในหมู่บ้านให้ต่อเนื่อง
2. ขอให้้องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสงช่วยเหลือเด็กด้อยโอกาส

หน่วยงานที่รับผิดชอบ

1. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง

2. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง

หมู่ที่ 4 บ้านเนินหินแร่

ประชากร	ชาย	หญิง	รวม	ครัวเรือน
	329	351	680	194

ประวัติความเป็นมา

มีผู้เฒ่าเล่าว่าแต่เดิมมีบ้านที่เป็นหิน โผล่อยู่ทั่วไป และมักมีฟ้าผ่าลงมาบ่อย ๆ จึงมีความเชื่อกันว่าในหินนั้นมีแร่ อยู่จึงเรียกว่าบ้านหินแร่ ตั้งแต่นั้นมา

สถานที่สำคัญ คือ โรงเรียนวัดเนินหินแร่ เปิดสอนชั้นอนุบาล-ป.6 จำนวนนักเรียนชาย 53 คน หญิง 49 คน รวม 102 คน ครูจำนวน ชาย 3 คน หญิง 7 คน รวม 10 คน และวัดเนินหินแร่ มีพระสงฆ์ จำนวน 4 รูป

การคมนาคม ถนนลาดยาง 1 เส้น คอนกรีต 2 เส้น

โทรศัพท์สาธารณะ จำนวน 1 แห่ง

ไฟฟ้าสาธารณะ มีไฟฟ้าใช้ทุกหลังคาเรือน

ประปาสาธารณะ จำนวน 3 แห่ง

สระน้ำสาธารณะ จำนวน 1 แห่ง

คลองสาธารณะ จำนวน 1 แห่ง

ลานอเนกประสงค์ จำนวน 2 แห่ง

ที่อ่านหนังสือพิมพ์ จำนวน 1 แห่ง

กลุ่มอาชีพ ทำขนม เย็บผ้า กลุ่มกะลา กลุ่มน้ำยอเนกประสงค์ กลุ่มผ้าไม้ปักชำ

ร้านค้าในชุมชน จำนวน 4 ร้าน

อาชีพ ทำนา รับราชการ รับจ้าง ไร่นาสวนผสม ช่างยนต์

ปัญหาและอุปสรรคของหมู่ที่ 4 บ้านเนินหินแร่

1. ถนนในหมู่บ้านบางส่วนเป็นถนนดินไม่สะดวกต่อการคมนาคม
2. ขาดการส่งเสริมด้านการตลาดของกลุ่มอาชีพ
3. ประชาชนขาดการส่งเสริมด้านศีลธรรม คุณธรรมและจริยธรรม

แนวทางการแก้ไขปัญหา

1. สร้างถนนคอนกรีตภายในหมู่บ้านให้ต่อเนื่อง
2. ส่งเสริมด้านการตลาดให้กับกลุ่มอาชีพและบรรณรักษ์ช่วยกันซื้อผลิตภัณฑ์ของกลุ่มอาชีพต่างๆ

3. ให้ประชาชนรณรงค์ลดละเลิกอบายมุข ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง
หน่วยงานที่รับผิดชอบ

1. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง
2. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง
3. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง

หมู่ที่ 5 บ้านหนองแสง

ประชากร	ชาย	หญิง	รวม	ครัวเรือน
	123	152	275	84

ประวัติความเป็นมา

ประวัติและความเป็นมาจากคำบอกเล่าของผู้คนว่า สมัยก่อนมีหนองน้ำขนาดใหญ่อยู่ใกล้หมู่บ้าน มีดินแสงขนาดใหญ่อยู่ริมหนองน้ำ จึงเรียกว่าบ้านหนองแสง แต่เดิมมีโรงเรียนประถมศึกษา เปิดสอน ป.1-ป.6 แต่ต่อมาได้ยุบเลิกกันไปแล้ว

สถานที่สำคัญ คือวัดหนองตะเคียนทอง มีพระสงฆ์ จำนวน 6 รูป

การคมนาคม ถนนลาดยาง 1 เส้น คอนกรีต 2 เส้น

โทรศัพท์สาธารณะ จำนวน 1 แห่ง

ไฟฟ้าสาธารณะ มีไฟฟ้าใช้ทุกหลังคาเรือน

สระน้ำสาธารณะ จำนวน 1 แห่ง

คลองสาธารณะ จำนวน 1 แห่ง

ประปาสาธารณะ จำนวน 1 แห่ง

ร้านค้าในชุมชน จำนวน 5 ร้าน

ลานอเนกประสงค์ จำนวน 1 แห่ง

ที่อ่านหนังสือพิมพ์ จำนวน 1 แห่ง

กลุ่มอาชีพ เลี้ยงไก่

อาชีพ ทำนา ทำสวน รับจ้าง เลี้ยงสัตว์

ปัญหาและอุปสรรคของหมู่ที่ 5 บ้านหนองแสง

1. ขาดแคลนที่อยู่อาศัย

แนวทางการแก้ไขปัญหา

1. อยากให้องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง จัดหาที่ว่างเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว
หน่วยงานที่รับผิดชอบ

1. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง , ผู้ใหญ่บ้าน

หมู่ที่ 6 บ้านสันป่าดั่ง

ประชากร	ชาย	หญิง	รวม	ครัวเรือน
	93	101	194	61

ประวัติความเป็นมา

มีผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่าแต่เดิมเป็นชนเผ่าขนาดใหญ่ มีต้นไม้ใหญ่อยู่มากมาย มีเสียงลั่นจากต้นไม้ในป่าประจำจึงเรียกว่าบ้านป่าลั่น ต่อมาเมื่อมีคนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานก็มีการถางป่าที่รกร้างออก จึงเรียกขานจากเสียงป่าลั่นเดิม เป็นบ้านสันป่าดั่ง

สถานที่สำคัญ คือ ศาลาอเนกประสงค์ประจำหมู่บ้าน เป็นที่จัดกิจกรรมของคนในหมู่บ้าน การคมนาคม ถนนลาดยาง 1 เส้น คอนกรีต 2 เส้น

โทรศัพท์สาธารณะ จำนวน 1 แห่ง

ไฟฟ้าสาธารณะ มีไฟฟ้าใช้ทุกหลังคาเรือน

ประปาสาธารณะ จำนวน 1 แห่ง

คลองสาธารณะ จำนวน 1 แห่ง (พื้นที่ หมู่ที่ 5)

ร้านค้าในชุมชน จำนวน 2 ร้าน

ลานอเนกประสงค์ จำนวน 1 แห่ง

ที่อ่านหนังสือพิมพ์ จำนวน 1 แห่ง

กลุ่มอาชีพ ไข่เค็ม ข้าวสาร

อาชีพ ทำนา ทำสวน ไร่ข้าง เลี้ยงสัตว์

ปัญหาและอุปสรรคของหมู่ที่ 6 บ้านสันป่าดั่ง

1. ผู้ด้อยโอกาสบางรายขาดความช่วยเหลือ
2. ขาดเงินทุนทำกิน
3. ขาดการดูแลปรับปรุงคุณภาพดินและน้ำที่ใช้ในการเกษตรไม่เพียงพอต่อความต้องการ

แนวทางการแก้ไขปัญหา

1. ให้องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสงเข้าช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส
2. ส่งเสริมงบประมาณในการประกอบอาชีพ
3. ของบประมาณในการปรับปรุงคุณภาพของดิน

หน่วยงานที่รับผิดชอบ

1. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง

2. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง
3. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง

ประชากร	หมู่ที่ 7 บ้านหนองหัวลิงนอก			ครัวเรือน
	ชาย	หญิง	รวม	
	102	104	206	65

ประวัติความเป็นมา

เป็นหมู่บ้านที่ติดกันกับบ้านหนองหัวลิงในมีต้นหัวลิงขึ้นอยู่หนาแน่น เป็นป่าล้อมรอบหมู่บ้านอีกป่าหนึ่ง จึงเรียกขานว่า บ้านหนองหัวลิงนอก มี

สถานที่สำคัญ คือ วัดโพธิ์ทอง มีพระสงฆ์ จำนวน 3 รูป

ไฟฟ้าสาธารณะ มีไฟฟ้าใช้ทุกหลังคาเรือน

ประปาสาธารณะ ใช้ร่วมกับหมู่ 3

การคมนาคม ถนนลาดยาง 1 เส้น คอนกรีต 4 เส้น

ลานอเนกประสงค์ จำนวน 1 แห่ง

ที่อ่านหนังสือพิมพ์ จำนวน 1 แห่ง

คลองสาธารณะ จำนวน 1 แห่ง

โทรศัพท์สาธารณะ จำนวน 1 แห่ง

กลุ่มอาชีพ ไม้กวาด เลี้ยงไก่ ทำนาทำสวน

อาชีพ เลี้ยงสัตว์ ทำนา รับจ้าง

ปัญหาและอุปสรรคของหมู่ที่ 7 บ้านหนองหัวลิงนอก

1. น้ำประปาที่ใช้ร่วมกับหมู่ที่ 3 น้ำไหลเป็นครั้งคราว จึงอยากใช้น้ำประปาดำบลหมู่ที่ 5
2. ทางสาธารณะสายตะวันตกวัดโพธิ์ทอง และ ริมทางไปสะพานข้ามคลองตะคร้อ

ขาดไฟฟ้ารายทาง

แนวทางการแก้ไข้ปัญหา

1. ขยายแนวเขตประปา เพื่อใช้น้ำประปาหมู่ที่ 5
2. ให้องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง ขอติดตั้งไฟฟ้าริมทาง

หน่วยงานที่รับผิดชอบ

1. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง , กลุ่มผู้ใช้น้ำประปาหมู่ที่ 5
2. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง , การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคอำเภอปากพลี

หมู่ที่ 8 บ้านบุงเข้

ประชากร	ชาย	หญิง	รวม	ครัวเรือน
	161	171	332	76

ประวัติความเป็นมา

ตามคำบอกเล่ากันมาว่าบริเวณหมู่บ้านแห่งนี้มีลักษณะเป็นที่ลุ่ม มีหนองน้ำ เป็นที่อยู่ของสัตว์น้ำบางชนิด มีผู้พบเห็นจระเข้ในหนองน้ำแห่งนี้ ชาวบ้านจึงเรียกกันแต่เดิมว่า บ้านบุงเข้ มาจนถึงปัจจุบัน

สถานที่สำคัญ คือ วัดบ้านบุงเข้ และปัจจุบันวัดบ้านบุงเข้ได้ไปอยู่ในเขตตำบลหินตั้ง หมู่ที่ 7 อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก ส่วนวัดที่ 2 คือ วัดป่าศรีถาวรนิมิต แต่เดิมเป็นจุดตั้งสถานถาวรนิมิตและปัจจุบันได้ตั้งเป็นวัดป่าศรีถาวรนิมิต มีพระสงฆ์ จำนวน 10 รูป เณร 1 รูป มีโรงเรียน 1 โรงเรียน คือ โรงเรียนบ้านบุงเข้ เปิดสอนตั้งแต่อนุบาล- ม.3 ปัจจุบันวัดป่าศรีถาวรนิมิตได้สงเคราะห์เปิดอนุบาล 3-5 ขวบ

การคมนาคม ถนนลาดยาง 2 เส้น คอนกรีต 2 เส้น

โทรศัพท์สาธารณะ จำนวน 1 แห่ง

ไฟฟ้าสาธารณะ มีไฟฟ้าใช้ทุกหลังคาเรือน

ประปาสาธารณะ จำนวน 1 แห่ง

คลองสาธารณะ จำนวน 1 แห่ง

ร้านค้าในชุมชน จำนวน 5 ร้าน

ลานอเนกประสงค์ จำนวน 1 แห่ง

ที่อ่านหนังสือพิมพ์ จำนวน 1 แห่ง

กลุ่มอาชีพ ทำขนม ไม้กวาด ทอพรหม

อาชีพ ทำนา ทำสวน รับจ้าง เลี้ยงสัตว์

ปัญหาและอุปสรรคของหมู่ที่ 8 บ้านบุงเข้

1. น้ำท่วมขังในฤดูฝน การระบายน้ำไม่สะดวก การคมนาคมไม่สะดวก
2. เสียงตามสายชำรุดทั้งระบบ

แนวทางการแก้ไขปัญหา

1. วางท่อระบายน้ำข้างถนน
2. ขอบงบประมาณซ่อมแซมระบบเสียงตามสาย

หน่วยงานที่รับผิดชอบ

1. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง

2. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง

หมู่ที่ 9 บ้านเหล่าเค็ม

ประชากร	ชาย	หญิง	รวม	ครัวเรือน
	245	259	504	147

ประวัติความเป็นมา

ผู้เฒ่าเล่าว่าเค็มเป็นที่ราบเป็นเนินขนาดใหญ่ ไกลจากการคมนาคม มีผู้คนอพยพมาอยู่เป็นหมู่บ้าน จึงเรียกว่าบ้านเหล่าเค็ม

สถานที่สำคัญ คือ ศูนย์เด็กเล็กบ้านเหล่าเค็ม มีสำนักสงฆ์ 1 แห่ง พระสงฆ์ จำนวน 5 รูป
เณร 1 รูป

การคมนาคม ถนนลาดยาง 1 เส้น คอนกรีต 4 เส้น ถนนลูกรัง 4 เส้น

ไฟฟ้าสาธารณะ มีไฟฟ้าใช้ทุกหลังคาเรือน

ประปาสาธารณะ จำนวน 1 แห่ง

ลานอเนกประสงค์ จำนวน 1 แห่ง

ที่อ่านหนังสือพิมพ์ จำนวน 1 แห่ง

คลองสาธารณะ จำนวน 1 แห่ง

โทรศัพท์สาธารณะ จำนวน 1 แห่ง

ร้านค้าในชุมชน จำนวน 6 ร้าน

กลุ่มอาชีพ เลี้ยงไก่ ไม้กวาด สัตว์เลี้ยง หมู กล้วย ไข่ ไข่

อาชีพ ไม้ไผ่ ส้มโอ อาชีพ ทำนา เพาะชำต้นไม้

ปัญหาและอุปสรรคของหมู่ที่ 9 บ้านเหล่าเค็ม

1. น้ำที่ใช้ในการเกษตรไม่เพียงพอต่อความต้องการ
2. ขาดงบประมาณในการสนับสนุนกลุ่มอาชีพ

แนวทางการแก้ไขปัญหา

1. วางท่อส่งน้ำจากเขื่อนคลองท่าด่านเข้าหมู่บ้าน เพื่อใช้ในการเกษตร
2. จัดงบประมาณและวิทยากรอบรมและสนับสนุนอาชีพให้แก่ชาวบ้านผู้สนใจ

หน่วยงานที่รับผิดชอบ

1. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง
2. องค์การบริหารส่วนตำบลหนอง

7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

“ข้าว” เป็นอาหารสำคัญในสังคมไทย เป็นสิ่งที่จำเป็นที่สุดของชีวิต ข้าวยังเป็นพืชเศรษฐกิจที่ทำรายได้ในการส่งออกให้กับประเทศไทย ซึ่งปัจจุบันไทยเป็นผู้ส่งออกข้าวอันดับหนึ่งของโลก รองลงมาคือ เวียดนาม โดยไทยส่งออกข้าวได้ประมาณปีละ 7-8 ล้านตัน มูลค่าเฉลี่ย 83,409 ล้านบาท (<http://www.thaifita.com>) 31/05/53 และในการประชุมข้าวโลก 2009 หรือ “World Rice Conference 2009” ที่เมืองเซบู ประเทศฟิลิปปินส์ ผลการตัดสินใจที่น่ายินดีว่า “ข้าวหอมมะลิ” จากประเทศไทย ภายใต้ตราสินค้า “ข้าวตราฉัตรทอง” สามารถคว้ารางวัลชนะเลิศ “ข้าวที่ดีที่สุดในโลก” มาได้ (<http://dna.kps.ku.ac.th>) 31/05/53 จึงนับว่าข้าวไทยมีความสำคัญต่อสังคมไทยมาก นักวิจัยหลายท่านสนใจศึกษาค้นคว้าและทำการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องข้าวและพิธีกรรมต่างๆ ในการทำนาโดยเฉพาะ เช่น

เอี่ยม ทองดี (2537: 22-23) ได้กล่าวถึงพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาไว้สรุปได้ว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนไทยหรือวัฒนธรรมไทย มีวัตถุประสงค์และแนวทางเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร และเพื่อความเป็นสวัสดิมงคลตลอดถึงความอยู่เย็นเป็นสุขของคน พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาเป็นการปฏิบัติการประการหนึ่งในการสร้างความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตอื่นๆ เพื่อให้เกิดภาวะเหมาะสมทางนิเวศวิทยา เพื่อให้การอยู่ร่วมกันของธรรมชาติดังกล่าว พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาเป็นเครื่องปลดปล่อยจิตวิญญาณจากพันธนาการต่างๆ อัน ได้แก่ ความกลัว ความชั่วร้าย ความโหดร้าย ความเจ็บป่วย ความทุกข์ทรมาน ความเศร้า โศก ฯลฯ ผู้ความเป็นอิสรภาพ เสรีภาพ ภราดรภาพ สันติสุข ความร่าเริง ความมั่นคง ความกล้าหาญ ความสุขสบาย ฯลฯ ของชีวิตชาวนา พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาเป็นสัญลักษณ์แสดงวิวัฒนาการด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมส่วนหนึ่งยุคหนึ่งของมนุษยชาติ ซึ่งเป็นหลักฐานให้ศึกษาค้นคว้ากระบวนการต่างๆ ทางพฤติกรรมกรรมแสวงหาอาหารและส่วนหนึ่งของเรื่องราวความเป็นมาของมนุษย์ที่สำคัญยิ่ง

เอี่ยม ทองดี(2541: 126-134) ได้กล่าวถึงพิธีกรรมได้สรุปว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาเมื่อพิจารณาลักษณะการประกอบพิธีกรรมสามารถจำแนกได้ ดังนี้

1. พิธีกรรมส่วนครอบครัว หมายถึงพิธีกรรมที่จัดขึ้นภายในครอบครัว โดยมีบุคคลในครอบครัวหรือหมอปิธีมาประกอบให้ก็ได้ จัดขึ้นเพื่อความอุดมสมบูรณ์ เป็นสิริมงคลต่อครอบครัว เช่น พิธีแรกไถ พิธีสู่วัวขี้ข้าว พิธีปลุกข้าวตาแฮก เป็นต้น

2. พิธีกรรมส่วนชุมชนหรือสังคม หมายถึงพิธีกรรมที่ชุมชนร่วมกันจัดขึ้นภายในชุมชน เป็นพิธีที่จัดเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของพืช ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ความอยู่ดี

กินดีปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ พิธีกรรมที่ชาวบ้านร่วมกันจัดขึ้นเรียกว่าพิธีราษฎร์ เช่น พิธีขอฝน พิธีเลี้ยงผีปู่ตา พิธีกองข้าว พิธีลาซัง เป็นต้น ถ้าเป็นพิธีหลวงหรือราชพิธี เช่น พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นต้น

ปราณี วงษ์เทศ (2541: 189-190) ได้กล่าวถึงพิธีกรรมการทำนาโดยสรุปได้ว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนามีความมุ่งหมายเพื่อให้ข้าวมีความอุดมสมบูรณ์จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมทั้งหมดมีจุดประสงค์หลักของพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวแสดงให้เห็นถึงวิถีแก้ปัญหาของชาวบ้านที่สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของชาวบ้านในท้องถิ่นในการแก้ปัญหาเรื่องความอยู่รอดพิธีกรรมเดิมของสังคมไทยเป็นเรื่องของความพยายามจะติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยเชื่อว่าอำนาจเหนือธรรมชาติ จะมีอิทธิพลต่อผลผลิตต่อสภาพแวดล้อม ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นวิธีการทางไสยศาสตร์ ต่อมาเมื่อมีการรับพุทธศาสนาหรือศาสนาฮินดูเข้ามาแล้วมีการทำนาผสมผสานกันจนพิธีกรรมที่เป็นของชาวบ้านหลายวิธีได้มีการปรับไปเป็นพระราชพิธี จะเห็นได้ในพระราชพิธี 12 เดือน ซึ่งทางราชสำนักนำไปปรับเป็น พิธีกรรมของหลวง พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาทั้งหมดนั้นจริงๆแล้วเป็นพิธีที่สร้างขึ้นตามฤดูกาล ซึ่งสัมพันธ์กับการเพาะปลูก และปัญหาใหญ่ที่สุดของการทำนาคือปัญหาเรื่องน้ำฝน เพราะการทำนาในสังคมไทยในอดีตจำเป็นต้องพึ่งพาธรรมชาติ ดิน ฟ้า อากาศ ซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่สามารถควบคุมได้จึงจำเป็นต้องอาศัยไสยศาสตร์ที่จะเรียกผีสามเทวดาให้มาช่วยปิดเป่าขจัดภัยอันตรายต่างๆและวิธีการที่ทำกันคือการเช่นสรวงบูชาอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ

งามพิศ สัตย์สงวน (2541: 77-99) ได้กล่าวถึงความเชื่อและพิธีกรรมการทำนาของคนไทยไว้สรุปได้ว่า การทำนามีขั้นตอนหลายขั้นตอน ตั้งแต่ก่อนเพาะปลูกข้าวต้องมีการเตรียมปรับดินในนา ก่อนเริ่มทำแปลงตกกล้าต้องมีการไถแปร เมื่อเริ่มหว่านหรือถนกล้าไปปักดำต้องรองนข้าวโตจึงเริ่มเก็บเกี่ยว เป็นต้น จึงทำให้เกิดความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการทำนาหลายอย่าง ความเชื่อและพิธีกรรมที่สำคัญๆ มีดังนี้

ความเชื่อเกี่ยวกับแม่โพสพคนไทยโบราณเชื่อว่าข้าวเป็นสิ่งมีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง และเชื่อว่าแม่โพสพ เป็นเทพธิดารักษาข้าวและเอื้ออำนวยต่อการทำนา ดังนั้นชาวนาจึงทำพิธีบวงสรวงต่อแม่โพสพในลักษณะต่างๆอย่างสม่ำเสมอตั้งแต่ก่อนเริ่มไถหว่าน ไปจนถึงหลังเก็บเกี่ยว เพื่อแสดงความเคารพและระลึกถึงบุญคุณของ แม่โพสพ

พิธีบุญกลางบ้านพิธีนี้จะจัดให้มีขึ้นในราวปลายเดือนห้าถึงเดือนเจ็ดก่อนที่จะมีการปรับดินหรือทำนา ชาวบ้านจะจัดให้มีงานทำบุญขึ้นที่กลางหมู่บ้าน โดยชาวบ้านในหมู่บ้านเป็นเจ้าภาพร่วมกัน มีการจัดอาหารคาวหวานไปถวายพระสงฆ์ตรงบริเวณที่เป็นแหล่งกลางของหมู่บ้านเป็นการทำบุญเพื่อรำลึกถึงบุญคุณของพระภูมิเจ้าที่ที่ได้ช่วยให้การทำนาประสบความสำเร็จด้วยดี

พิธีขอฝนพิธีนี้จัดให้มีขึ้นเนื่องจากชาวนาเห็นว่าการทำงานให้ได้ผลดีขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สำคัญยิ่งคือฝนแต่ปรากฏว่าบางปีฝนไม่ตกตามฤดูกาลหรือปริมาณน้ำฝนไม่เพียงพอต่อการทำงาน ชาวนาในท้องถิ่นต่างๆจึงมักจะจัดให้มีพิธีขอฝน ซึ่งอาจจะมีชื่อเรียกและการปฏิบัติที่แตกต่างกันไปบ้างในแต่ละท้องถิ่น เช่น ในภาคกลางจะมีพิธีแห่นางแมว ในภาคอีสานจะมีพิธีขอฝนหลายอย่าง เช่น พิธีเต้าแม่ นางข้อง พิธีเต้าแม่ นางคัง พิธีเต้าแม่ นางแมว พิธีบุญบั้งไฟ ฯลฯ ในภาคเหนือจะมีพิธีแห่พระเจ้าฝนแสนห่า เป็นต้น

พิธีแรกนา พิธีนี้มีมาแต่ครั้งโบราณ เป็นพิธีที่เชื่อว่ารับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ ซึ่งนับถือบูชาเทพเจ้าต่างๆ โดยเฉพาะเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับฝน ลม แม่น้ำ แผ่นดิน และข้าว ชาวนาจึงจัดให้มีพิธีบูชาเทพเจ้าประจำสิ่งต่างๆ ดังกล่าว ได้แก่ พระวรุณ พระวาอู พระคงคา พระธรณี และพระแม่โพสพ ซึ่งเป็นเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับการทำนาโดยเฉพาะ เพื่อเป็นการวิงวอนขอร้องให้เทพเจ้าเหล่านั้น ได้ช่วยดูแลต้นข้าวให้เจริญงอกงามและให้ผลอุดมสมบูรณ์ พิธีแรกนามีทั้งที่เป็นพิธีหลวงคือพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ และที่เป็นพิธีราษฎร์ตามท้องถิ่นต่างๆ เช่น พิธีแฮกนา พิธีทำขวัญคอก เป็นต้น

เยาวนุช เวศร์ภาดา และวันชัย ตันตวิทยาพิทักษ์ (2541: 51) ได้กล่าวถึงพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาของคนไทยโดยสรุปได้ว่าพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนามีความสำคัญต่อชาวนามาก เพราะเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินของชาวนาโดยตรงชาวนาจึงจัดให้มีพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาต่อเนื่องกันตลอดปีโดยจัดในทุกขั้นตอนของการเพาะปลูกซึ่งพอจำแนกได้เป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

พิธีกรรมในช่วงก่อนการเพาะปลูก พิธีกรรมที่จัดขึ้นในช่วงนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการบวงสรวงบูชาแม่โพสพ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และวิญญาณบรรพบุรุษ ให้ช่วยอำนวยความสะดวกในการทำนา และช่วยคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายแก่ชีวิตและทรัพย์สินของผู้ปฏิบัติพิธีกรรมในช่วงก่อนการเพาะปลูก เช่น พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ พิธีขอฝน พิธีแห่ นางแมว พิธีบุญบั้งไฟ เป็นต้น

พิธีกรรมในช่วงเพาะปลูกพิธีกรรมที่จัดขึ้นในช่วงนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อบวงสรวงและบนบานแก่เทพเจ้าเพื่อขอให้การปลูกข้าวดำเนินไปด้วยดี ปราศจากอันตรายต่างๆ พิธีในช่วงเพาะปลูก เช่น พิธีแรกไถ พิธีเลี้ยงผีตาแฮก พิธีแรกดำนา พิธีปักข้าวตาแฮก เป็นต้น

พิธีกรรมในช่วงบำรุงรักษาพิธีกรรมที่จัดขึ้นในช่วงนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ข้าวเจริญงอกงาม ปลอดภัยจากศัตรูพืชต่างๆ พิธีในช่วงบำรุงรักษา เช่น พิธีใส่น้ำ พิธีปักตาเหลว พิธีสวดสังเคาะห์ พิธีรับขวัญแม่โพสพ พิธีไล่หนูไล่นก เป็นต้น

เยาวนุช เวศร์ภาดา และวันชัย ตันตวิทยาพิทักษ์ (2541: 73) ได้กล่าวถึงพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาของชาวนาในภาคใต้โดยสรุปได้ว่าชาวนาในภาคใต้มีการสืบทอดพิธีกรรม

เกี่ยวกับการทำนาหลายอย่างมาตั้งแต่อดีตเช่นเดียวกัน ก่อนเพาะปลูกและก่อนลงมือไถชาวนาในภาคใต้จะมีพิธีทำขวัญคอก เพื่อความเป็นสิริมงคลในการนำควายที่ปล่อยออกไปหากินให้กลับเข้าไปอยู่ในคอก หลังพิธีแรกไถแล้วก็จะเริ่มไถคอกสักก่อนนำข้าวไปหว่าน โดยจะมีการเอ่ยชื่อแม่โพสพ เพื่อบอกให้ท่านรู้ว่าจะนำข้าวของท่านไปทำเป็นพันธุ์ข้าวต่อไปหากเป็นนาคำก่อนลงมือปักดำจะมีการจัดเครื่องสังเวบุญศาลพระภูมิมา และปักดำในนาที่แรกนาก่อนปักดำในแปลงอื่นต่อไป นอกจากนี้ในการป้องกันและปราบศัตรูข้าวแบบพื้นบ้านชาวนาจะนิยมใช้คาถาอาคมและไสยศาสตร์ในลักษณะต่างๆ มีการทำธงผ้ายันต์ปักไว้ในทุ่งนาเพื่อป้องกัน นก เพลี้ย และศัตรูข้าวอื่นๆ เป็นต้น

พิธีทำขวัญข้าว ชาวนาในภาคใต้จะจัดให้มีพิธีนี้ในช่วงประมาณเดือนธันวาคม เมื่อข้าวเริ่มตั้งท้องชาวนาจะเริ่มทำขวัญข้าวซึ่งเรียกว่า“กตข้าว”โดยจะมีการกล่าวอันเชิญแม่โพสพแล้วนำเอาแป้งหอมและน้ำหอมทาตามใบข้าว 3 ถึง 7 กอ และมีการจัดขนมต่างๆเป็นเครื่องสังเวบุญ เช่น ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว ขนมถั่ว ขนมนงา เป็นต้น เมื่อข้าวตกรวงใกล้เก็บเกี่ยวชาวนาก็จะทำพิธีรวบข้าว เมื่อเสร็จพิธีกรรมแล้วจึงใช้เครื่องมือเก็บเกี่ยวที่ชาวนาภาคใต้เรียกกันว่า “เกราะ” เก็บข้าวจากต้นข้าว บางคนมีความเชื่อว่าหากใช้เกี่ยวเก็บเกี่ยวข้าวจะทำให้แม่โพสพ ไม่พอใจ และจะไม่ช่วยอำนวยผลในการทำนา

พิธีลาชัง พิธีนี้จัดขึ้นเพื่อแก้บนหรือสังเวบุญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคยบนบานมาก่อน และเพื่อให้การทำนาในปีต่อไปได้ผลดีที่อำเภอสาบบุรี จังหวัดปัตตานี จะจัดให้มีในช่วงเดือนหก ชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในแถบอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส เรียกประเพณีนี้ว่า ลัมชัง หรือพิธีกินพองข้าว หรือพิธีกินขนมจีน

พิธีกรรมในช่วงเกี่ยวเกี่ยวผลพิธีกรรมที่จัดขึ้นในช่วงนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองผลผลิตที่ได้จากการทำนา จะจัดขึ้นในช่วงฤดูกาลเกี่ยวเกี่ยว เช่น พิธีรวบข้าว พิธีแรกเกี่ยวข้าว พิธีปลงข้าว พิธีขนข้าวขึ้นยุ้ง ประเพณีตั้งลอมข้าว พิธีปักยุ้ง พิธีเปิดยุ้ง เป็นต้น

ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ (2521: 263-301) ทำการวิจัยเรื่อง การผลิตข้าวในภาคกลางตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2411-2475) ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยการผลิตที่สำคัญในการปลูกข้าว ได้แก่ ที่ดิน แรงงานและปัจจัยอื่นๆและกล่าวถึงการผลิต เทคนิคการผลิต ตลอดจนการค้าข้าว ที่ดินในการปลูกข้าวมีอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งยังไม่มากนัก เนื่องจากผลิตเพื่อเลี้ยงชีพ ต่อมาเมื่อสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ.2398 จึงการมีผลิตข้าวเพื่อส่งออกมีการขยายพื้นที่การเพาะปลูกข้าวมากขึ้นโดยวิธีการขุดคลองและการขยายพื้นที่เพาะปลูกจากชาวนาเอง โดยเพาะปลูกจากริมแม่น้ำแล้วค่อยๆขยายลึกไปจากแม่น้ำ ในการขยายพื้นที่เพาะปลูกยังมีเงื่อนไขเรื่องกรรมสิทธิ์ในที่ดินซึ่งจะเป็นกรรมสิทธิ์ถาวร

และสิทธิครอบครองชั่วคราวซึ่งแรงงานเป็นปัจจัยการผลิตอีกอย่างหนึ่งที่มีความสำคัญซึ่งส่วนใหญ่มีแรงงานจากภาคอีสานอพยพมารับจ้าง ส่วนปัจจัยอื่นๆ ได้แก่ พันธุ์ข้าว กระบือ อุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้

การผลิตและเทคนิคในการผลิตข้าว ชาวนาเริ่มปลูกข้าว ตามความเหมาะสมของธรรมชาติ โดยเริ่มต้นจากการทำไร่เนา แล้วพัฒนาไปเป็นนาหว่าน และนาดำ ในภายหลังการทำนาไร่โดยเริ่มถางป่า หรือพงหญ้า ด้วยการเผาในฤดูแล้ง เมื่อถึงฤดูฝนก็ใช้ไม้กระทุ้งดิน หยอดเมล็ดข้าว 2-3 เมล็ดต่อหลุม โดยจะทำได้ 2-3 ครั้ง แล้วก็ย้ายไปทำที่ใหม่ เพราะดินหมดความอุดมสมบูรณ์ เรียกว่า การทำนาประเภทเลื่อนลอย การทำนาหว่าน คือ นาที่ต้องการเพาะปลูกข้าวในที่นาที่เตรียมไว้ด้วยการปักดำโดยอาศัยน้ำฝน มีคันนาเพื่อเก็บกักน้ำและปล่อยน้ำ เทคนิคการผลิตยังไม่มีเปลี่ยนแปลงมากนัก

ในเรื่องเกี่ยวกับการค้าข้าว ได้กล่าวว่า การค้าข้าวภายในประเทศ จะดำเนินการโดยโรงสีและพ่อค้าคนกลาง โรงสีเดิมนั้นเป็นครกกระเดื่อง และสากตำข้าว ต่อมาเปลี่ยนเป็นหินขัดข้าว และโรงสีข้าว โรงสีข้าวครั้งแรกเป็นของชาวตะวันตก และต่อมาได้ขายกิจการให้กับคนจีน การค้าข้าวส่วนใหญ่เป็นของชาวจีน โดยมีวิธีการ 2 อย่างคือ การแลกข้าวได้แก่การนำสิ่งของเครื่องใช้ที่ไม่มิในท้องถิ่นไปแลกกับข้าวของชาวนาและ การซื้อข้าว โดยการมีความสัมพันธ์กับชาวนา โดยเกิดจากการกู้ยืมเงิน และการตกข้าว คือ การให้ชาวนากู้ยืมเงินไปลงทุนแล้วค่อยขายข้าวให้กับเจ้าของเงิน ซึ่งเป็นการเอารัดเอาเปรียบชาวนามาก

สุวรรณ บัวทวน (2525: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาทัศนคติต่อการยอมรับสิ่งใหม่ และลักษณะการยอมรับของใหม่ของชาวนาในจังหวัดขอนแก่น พบว่าแรงงานที่เกษตรกรได้รับข่าวสารเกี่ยวกับของใหม่มากที่สุดคือ สื่อบุคคลแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ ผู้นำภายในชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านและผู้นำภายนอกชุมชน ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของเกษตรอำเภอ

ปก แก้วกาญจน์ (2530: 98-112) ได้ทำการวิจัย เรื่องความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชนชาวนาจากผลกระทบของการผลิตเพื่อขายในช่วง 2 ทศวรรษ พบว่าการพัฒนาการของระบบการผลิตของชุมชนชาวนาปัจจัยซึ่งเป็นสาเหตุให้ชาวนาต้องเปลี่ยนระบบการผลิตความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชนชาวนาซึ่งเกิดจากการผลิตเพื่อขายรวมทั้งปัญหาและผลกระทบต่อวิถีชาวนาและเพื่อเป็นการเสนอข้อมูลและแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาชุมชนแก่รัฐองค์กรของรัฐและเอกชน

จากการศึกษาพัฒนาการด้านการผลิตของชุมชนชาวนา แบ่งออกได้เป็น 3 ช่วงคือ รูปแบบและโครงสร้างของการผลิตก่อนสนธิสัญญาเบาว์ริง (พ.ศ.2398) ที่มีลักษณะการผลิตแบบปฐมภูมิ และค่อยพัฒนาเข้าสู่ระบบการผลิตแบบศักดินา ซึ่งมีจุดประสงค์ในการผลิตเพื่อบริโภค มี

วิธีการผลิตแบบง่ายๆ ใช้เทคโนโลยีขั้นต่ำ ระยะที่ 2 คือช่วงหลังจาก พ.ศ.2398 ที่ไทยต้องเซ็นสนธิสัญญาเบาว์ริงเพื่อเปิดประตูการค้าในสมัยรัชกาลที่ 4 ระบบการผลิตและวิถีชีวิตของคนไทยได้เปลี่ยนไปอย่างมาก เพราะมีแรงกดดันจากภายนอก จุดประสงค์ในการผลิตค่อยๆ เปลี่ยนไปเพื่อขายมากขึ้น และระยะที่ 3 เป็นรูปแบบ และ โครงสร้างของการผลิตหลังจากเริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติถึงปัจจุบัน ซึ่งมุ่งเน้นการผลิตเพื่อขาย ผลกระทบของระบบการผลิตเพื่อขาย ได้เปลี่ยน โครงสร้างทางสังคม คือ

ด้านเศรษฐกิจ ชุมชนมีอาชีพหลากหลาย ประชาชนต้องดิ้นรนเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินตรา เพื่อแลกเปลี่ยนกับปัจจัยยังชีพ และการศึกษา มีเวลาว่างน้อยลง ปัจจัยการผลิตเปลี่ยนจากการใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยธรรมชาติ เป็นปุ๋ยเคมี เปลี่ยนจากน้ำฝน และน้ำธรรมชาติ เป็นน้ำชลประทาน ใช้ยาปราบศัตรูพืช ใช้แรงงานจากเครื่องกล ซึ่งปัจจัยยังชีพอย่างเดิมชุมชนสามารถผลิตเองได้ แต่ปัจจุบันต้องพึ่งพาตลาดและสังคมภายนอก

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง คือ ระบบการศึกษาแบบตะวันตก สินค้าอุตสาหกรรมประเภทต่างๆ การนำเทคโนโลยีใหม่ๆ มาใช้ในการผลิต ความสะดวกสบายของการคมนาคม อิทธิพลของสื่อมวลชน ระบบการเมืองของชาติ การกำหนดทิศทางของรัฐบาลปัญหาและผลกระทบของชาวนา คือ ขาดแคลนเงินทุน ที่จะต้องซื้อปุ๋ย ค่าแรงงาน ปัญหาด้านการตลาดและราคาพืชผลตกต่ำ ปัญหาความยากจน ซึ่งเกิดจากการเสียเปรียบในระบบความสัมพันธ์ทางการผลิตขาดประสิทธิภาพในการผลิต การศึกษา การดำเนินชีวิตแบบบริโภคนิยม ปัญหาความรู้ในระบบทุนนิยม ขาดเทคนิคการผลิตที่ดี

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ (2535: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการเปลี่ยนบทบาทด้านการประกอบอาชีพของชาวนาชนบทอีสานแถบฝั่งบริเวณลุ่มน้ำ ในแต่ละชุมชนชาติพันธุ์ประกอบด้วยชาติพันธุ์ต่างๆ 5 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านไทยลาว บ้านไทยโคราช บ้านไทยโย้ย บ้านไทยเขมรและบ้านไทยข่า ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการประกอบอาชีพคือ ปัจจัยสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงนิเวศวิทยา การพัฒนาของรัฐ ส่วนการเปลี่ยนแปลงของสถาบันครอบครัว สถานการศึกษา และศาสนา ของชุมชนทั้งห้าแห่งเปลี่ยนแปลงไปอย่างช้าๆ ในขณะที่สถาบันทางเศรษฐกิจ สาธารณสุข การพักผ่อนหย่อนใจเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

พลศักดิ์ จิตรไกรศิริ (2533: 268-270) ได้กล่าวถึง วัฒนธรรมทางเศรษฐกิจในวัฒนธรรมพื้นบ้านกับการพัฒนาชนบทอีสาน สรุปได้ว่าวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจดั้งเดิมเป็นไปในลักษณะของการพึ่งพาตนเองภายในหมู่บ้านต่อมาเปลี่ยนจากวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองมาเป็นการพึ่งพาซึ่งกันและกันภายในกลุ่ม ในเรื่องการบริการจากแหล่งทุนการเกษตรของรัฐ การรวมกลุ่มอาชีพ การเคลื่อนย้ายแรงงานรายได้และรายจ่าย มีรายได้หลักจากการเพาะปลูก รายได้รองจากการเลี้ยงสัตว์

การรับจ้างทั่วไปในท้องถิ่นและต่างถิ่นปัจจุบันรายได้จากการขายแรงงานเป็นรายได้หลัก
พฤติกรรมการอุปโภคบริโภคกำลังเปลี่ยนแปลงไปในทางที่สะดวกสบายยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
วิทยุ โทรทัศน์ ปรอมอเตอร์ไซด์ ตู้เย็น กำลังเป็นที่นิยมกันทั่วไป

เอี่ยม ทองดี (2537: 18-22) ได้กล่าวว่า สังคมไทยเป็นสังคมกสิกรรมมาก่อนเดิม
ประชากรส่วนใหญ่นิยมเพาะปลูกข้าวเป็นหลักมาแต่โบราณข้าวเป็นทั้งพืชอาหารและพืชเศรษฐกิจ
หลักที่สำคัญที่สุด ข้าวมีความผูกพันกับคนไทยอย่างใกล้ชิด เรื่องราวของข้าวและสิ่งที่เกี่ยวข้อง
ด้วยข้าวจึงย่อมจะเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานกำหนดลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ให้เห็น
ได้อย่างชัดเจนซึ่งจะมีพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตคนไทยหรือ
วัฒนธรรมไทยหรือวัฒนธรรมข้าวที่สังคมได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นหลักให้เกิดความมั่นคงในชีวิตตลอด
ถึงความเป็นสวัสดิมงคล ความอยู่เย็นเป็นสุขของคนและสิ่งที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงในด้านความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวนาจังหวัดนครนายก: กรณีศึกษา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก” โดยใช้ระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิถีชีวิตและรูปแบบการเปลี่ยนแปลงการทำนาของชาวนาและศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวนา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากตำรา เอกสาร วารสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย และกำหนดรูปแบบของการวิจัย โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า

1.1 **ขั้นสำรวจและศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research)** เป็นการรวบรวมข้อมูลและการค้นคว้าจากเอกสาร ได้แก่ เอกสารทางวิชาการ ประกอบด้วย ตำรา บทความ วารสาร งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หรือเอกสารอื่นๆ เพื่อเป็นความรู้พื้นฐาน ซึ่งจะช่วยในการกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษาและเป็นข้อมูลในการเขียนเค้าโครงวิจัย

1.2 **ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล (Data Collection)** ผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในแหล่งพื้นที่ศึกษาที่กำหนดไว้ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ การสังเกต การเก็บภาพประกอบและถ่ายภาพประกอบ การสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะใช้วิธีการบันทึกลงในแถบบันทึกเสียงและจดบันทึกตามความเหมาะสม

1.3 **การสังเกต (Observation)** จะใช้วิธีการจดบันทึกและการถ่ายภาพประกอบ

1.4 **การสัมภาษณ์ (Interview)** ผู้วิจัยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จำนวน 15 คน เป็นการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสัมภาษณ์ทั้งแบบที่มีโครงสร้าง (Structured Interview) และแบบที่ไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview)

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง (Population and Sampling Procedures)

2.1 ประชากร ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ กลุ่มอาชีพ หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับอาชีพเกษตรกรชาวนา ซึ่งเป็นประชากรในพื้นที่ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ซึ่งประกอบด้วย

2.2 กลุ่มตัวอย่าง การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างและคุณสมบัติแต่ละกลุ่ม มีดังนี้

2.2.1 **ผู้รู้ ผู้นำชาวบ้าน** จะต้องเป็นผู้อาวุโสภายในชุมชน ซึ่งเป็นผู้ที่อาศัยในชุมชนมานาน สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับข้าว การทำนาข้าว การประกอบพิธีกรรมต่างๆในการทำนาได้เป็นอย่างดี ตลอดจนให้รายละเอียดในด้านประวัติดูชุมชน ในแง่สภาพสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี จำนวน 1 คน

2.2.2 **เกษตรกรชาวนา** โดยเลือกจากผู้อาวุโส ซึ่งจะต้องเป็นบุคคลที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับการทำนาในอดีตได้เป็นอย่างดี และอาศัยอยู่ในพื้นที่มาช้านาน จำนวน 9 คน

2.2.3 **ผู้นำชุมชน** เช่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชนที่มีความคุ้นเคยกับตำบลหนองแสง สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับข้าว การทำนาข้าว และเรื่องอื่นๆ ได้เป็นอย่างดี จำนวน 5 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมในครั้งนี้ ได้แก่ การสังเกตและการสัมภาษณ์ โดยมีแนวทางในการสร้างเครื่องมือและพัฒนาเครื่องมือดังนี้

ขั้นที่ 1 ศึกษาจากเอกสาร บทความ และวารสารวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนา เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์

ขั้นที่ 2 นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาประมวล เพื่อกำหนดเป็นโครงสร้างของเครื่องมือและขอบเขตเนื้อหา

ขั้นที่ 3 ดำเนินการสร้างแบบสัมภาษณ์ทั้งแบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง ตามขอบเขตเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยใช้ภาษาที่ชัดเจน เข้าใจง่าย และตรวจสอบการเรียงลำดับของข้อคำถาม ซึ่งมีประเด็นโครงสร้างคำถามครอบคลุมประเด็นต่างๆ

ขั้นที่ 4 นำแบบสัมภาษณ์ให้อาจารย์ที่ปรึกษาพิจารณา ปรับปรุง แก้ไขก่อนนำแบบสัมภาษณ์ไปทดลองใช้ (Try Out) กับกลุ่มตัวอย่างทั้ง 15 คน เพื่อให้ได้แบบสัมภาษณ์ที่ตรงกับวัตถุประสงค์ และนำไปเก็บข้อมูลต่อไป

ขั้นที่ 5 เรียบเรียงและจัดพิมพ์แบบสัมภาษณ์และนำไปใช้เก็บข้อมูล

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล (Data collection)

ในการรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลจากเอกสาร และแบบสัมภาษณ์ จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 15 คน โดยมีการดำเนินการดังนี้

4.1 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาศึกษาตามขอบเขตด้านเนื้อหา

4.2 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากแบบสัมภาษณ์ โดยการบันทึกคำสัมภาษณ์ลงในเครื่องบันทึกเสียง หรือการจดบันทึกตามความเหมาะสม

ขั้นรวบรวมข้อมูล

โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอน ดังต่อไปนี้

- 1) ข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) ซึ่งค้นคว้ารวบรวมจากหนังสือ ตำรา บทความที่เกี่ยวข้องต่างๆ รวมทั้งเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2) ข้อมูลภาคสนาม (Field Studies) ในการศึกษาครั้งนี้ใช้ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาคสนามเป็นหลัก โดยมีวิธีการดำเนินดังนี้

2.1 การสังเกต (Observation) สังเกตพฤติกรรมต่างๆของเกษตรกรชาวนา ตลอดจนสภาพทั่วไปของแต่ละหมู่บ้าน

2.2 การสัมภาษณ์ (Interview) สัมภาษณ์เกษตรกรชาวนาโดยใช้แบบสัมภาษณ์ 2 แบบคือ

2.2.1 การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) เป็นการสัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่น และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ หมอประกอบพิธีกรรม เพื่อให้ได้สภาพทั่วไปของหมู่บ้าน

2.2.2 การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structural Interview) โดยการสัมภาษณ์เกษตรกรที่ทำนา ถึงการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนา โดยกำหนดโครงสร้างที่ต้องการทราบเป็นหัวข้อเกี่ยวข้อง

3) เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์และแบบสังเกต

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

- 1) ทำหนังสือขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูลจากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช ไปถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อขอข้อมูลและสัมภาษณ์
- 2) นำแบบสัมภาษณ์ ที่ตรวจสอบและแก้ไขเสร็จเรียบร้อยแล้วลงเก็บข้อมูลในภาคสนาม ตั้งแต่ 1 กันยายน 2552 ถึง 30 เมษายน 2553
- 3) รวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์
- 4) นำข้อมูลทั้งหมดไปวิเคราะห์ข้อมูล

การจัดทำข้อมูล

- 1) นำข้อมูลที่ได้จากเอกสารทั้งหมดที่เกี่ยวข้อง ที่ได้รวบรวมไว้ไปจัดระบบตามขอบเขตด้านเนื้อหา
- 2) ถอดความจากการสัมภาษณ์ที่บันทึกได้ในเครื่องบันทึกเสียง โดยสรุปสาระสำคัญ แยกตามประเด็นต่างๆ แต่ละด้านตามที่กำหนดไว้ในขอบเขตด้านเนื้อหา
- 3) นำข้อมูลที่ได้จากการจดบันทึกมาสรุปสาระสำคัญตามขอบเขตด้านเนื้อหา
- 4) ตรวจสอบความสมบูรณ์ของภาพ และจำแนกภาพตามขอบเขตด้านเนื้อหา
- 5) นำข้อมูลที่ตรวจสอบ และจัดหมวดหมู่แล้วทั้งหมดมาศึกษาวิเคราะห์ โดยจำแนกประเด็นตามขอบเขตด้านเนื้อหา

การตรวจสอบข้อมูล

เพื่อให้ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยมีความถูกต้องและสมบูรณ์ ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบข้อมูลเพื่อหาความเชื่อถือได้ของข้อมูล และตรวจสอบหาความครบถ้วนของคุณภาพข้อมูล ตลอดจนผลสรุปของการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ซึ่งมีวิธีการตรวจสอบข้อมูล 2 วิธีดังนี้

- 1) การตรวจสอบสามเส้าด้านเวลา (Time Triangulation) โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาคสนาม การสัมภาษณ์บุคคลและข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างเวลา หากเวลาต่างกันข้อมูลที่ได้เหมือนกันหรือไม่ เพื่อยืนยันความเที่ยงตรงของข้อมูล
- 2) การวิเคราะห์ตรวจสอบสามเส้าด้านระเบียบวิธี (Methodological Triangulation) คือ ใช้เทคนิควิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านต่างๆ หลายวิธี เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกันในการศึกษาครั้งนี้ ใช้เทคนิควิธีการสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกันกับช่วงแรก และข้อมูลที่ได้ทำการตรวจสอบแล้วปรากฏว่าเป็นข้อมูลที่เหมือนกัน น่าเชื่อถือ ถือว่าเป็นข้อมูลที่ถูกต้อง จากนั้นนำผลการศึกษาามาเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

5. การวิเคราะห์ข้อมูล (Data analysis)

การวิจัยในครั้งนี้จะใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) โดยนำข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่ ข้อมูลที่ใช้จากการวิเคราะห์เอกสาร ส่วนข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์ให้ครอบคลุมเนื้อหา ปัญหา อุปสรรค ข้อคิดเห็น และข้อเสนอแนะของกลุ่มตัวอย่าง

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

- 1) ผู้วิจัยทำการตรวจสอบความเที่ยงตรงของข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลทั้งหมดถูกต้องครบถ้วน หลากหลายและเพียงพอ สำหรับเรื่องที่วิจัย และนำไปวิเคราะห์ต่อไปได้
- 2) พิจารณาแหล่งที่มาของข้อมูล เช่น ความสม่ำเสมอของข้อมูลที่ได้มาในเวลาที่ต่างกัน แต่เรื่องเดียวกัน เพื่อใช้ในการวิเคราะห์
- 3) ช่วงเวลาที่เก็บข้อมูล คือการตรวจสอบ การเก็บข้อมูลในแต่ละช่วงเวลา เพื่อนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบต่อไป

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงในด้านความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวนา จังหวัดนครนายก : กรณีศึกษา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยทำการศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์แบบเจาะจงจำนวน 15 ราย และสำรวจชุมชน โดยมีผลการวิเคราะห์ข้อมูลซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ชั้นตอน ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 สถานภาพของกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้รู้ ผู้เฒ่า ผู้อาวุโสในชุมชน ผู้นำชุมชน และประชาชนในพื้นที่

ตอนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่

2.1 การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนา ตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน

2.2 ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรม

2.3 แนวโน้มการประกอบอาชีพทำนาของคนรุ่นใหม่

2.4 ผลจากการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรม โดยมีรายละเอียดของแต่ละตอนดังนี้

ตอนที่ 1 สถานภาพของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย

1.1 ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิของหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลหนองแสง ซึ่งเป็นผู้ให้ความรู้เกี่ยวกับคติ พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับการทำนา โดยปัจจุบันผู้รู้ยังได้ประกอบอาชีพนี้ อยู่ โดยมีผู้รู้จำนวน 1 คน ดังนี้

หมู่ที่ 1 บ้านคลองคล้า

1.1.1 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 8 มีนาคม 2553

นายวิจารณ์ มงคลยง เพศ ชาย อายุ 71 ปี

บ้านเลขที่ 16 หมู่ 1

ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

จำนวนบุตร 1 คน การศึกษา ม.6
 อาชีพหลัก ทำสวน อาชีพรอง -
 ระยะเวลาการประกอบอาชีพทำนา 50 ปี
 เริ่มประกอบอาชีพทำนาตั้งแต่อายุ 15 ปี
 ได้รับถ่ายทอดการประกอบอาชีพทำนาจากพ่อแม่
 ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง
 ตำแหน่งหน้าที่ในหมู่บ้าน ส.อบต. (ประธานสภาอบต.หนองแสง)
 ดำรงตำแหน่งเมื่อ พ.ศ.2552

สรุป กลุ่มตัวอย่างเป็น เพศชาย 1 คน อายุระหว่าง 71 ปี
 การศึกษา ม.6

อาชีพหลัก ทำสวน อาชีพรอง -
 เริ่มประกอบอาชีพทำนาตั้งแต่อายุ 15 ปี ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง

1.2. ชาวบ้านผู้ประกอบอาชีพทำนาอยู่ในปัจจุบันนี้ ซึ่งมีทั้งหมด 9 คน คือ

1.2.1 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 22 กันยายน 2552

นางสมวย มงคลยง เพศ หญิง อายุ 46 ปี
 บ้านเลขที่ 123 หมู่ 1

ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

จำนวนบุตร 2 คน การศึกษา ป.7

อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง -

ระยะเวลาการประกอบอาชีพทำนา 30 ปี

เริ่มประกอบอาชีพทำนาตั้งแต่อายุ 16 ปี

ได้รับถ่ายทอดการประกอบอาชีพทำนาจากพ่อแม่

ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง

ตำแหน่งหน้าที่ในหมู่บ้าน -

1.2.2 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 22 กันยายน 2552

นางโกสุม บุญคล้าย เพศ หญิง อายุ 72 ปี

บ้านเลขที่ 18 หมู่ 2

ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

จำนวนบุตร 4 คน การศึกษา ป.4

อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง -

ระยะเวลาการประกอบอาชีพทำนา 50 ปี
 เริ่มประกอบอาชีพทำนาดังแต่อายุ 15 ปี
 ได้รับถ่ายทอดการประกอบอาชีพทำนาจากพ่อแม่
 ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง
 ตำแหน่งหน้าที่ในหมู่บ้าน -

1.2.3 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 22 กันยายน 2552

นางนฤมล อุดมพงษ์ เพศ หญิง อายุ 46 ปี
 บ้านเลขที่ 246 หมู่ 4
 ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก
 จำนวนบุตร 2 คน การศึกษา ม.3
 อาชีพหลัก ก้าขาย อาชีพรอง ทำนา/ทำสวน
 ระยะเวลาการประกอบอาชีพทำนา 30 ปี
 เริ่มประกอบอาชีพทำนาดังแต่อายุ 15 ปี
 ได้รับถ่ายทอดการประกอบอาชีพทำนาจากพ่อแม่
 ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง
 ตำแหน่งหน้าที่ในหมู่บ้าน -

1.2.4 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 22 กันยายน 2552

นายโนรี บุญคล้าย เพศ ชาย อายุ 64 ปี
 บ้านเลขที่ 3 หมู่ 4
 ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก
 จำนวนบุตร 2 คน การศึกษา ปริญญาตรี
 อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง -
 ระยะเวลาการประกอบอาชีพทำนา 6 ปี
 เริ่มประกอบอาชีพทำนาดังแต่อายุ 59 ปี
 ได้รับถ่ายทอดการประกอบอาชีพทำนาจากพ่อแม่
 ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง
 ตำแหน่งหน้าที่ในหมู่บ้าน -

1.2.5 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 22 กันยายน 2552

นายมน โลกกระชาย เพศ ชาย อายุ 76 ปี
 บ้านเลขที่ 33 หมู่ 6

ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก
 จำนวนบุตร 5 คน การศึกษา ป.4
 อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง -
 ระยะเวลาการประกอบอาชีพทำนา 55 ปี
 เริ่มประกอบอาชีพทำนาตั้งแต่อายุ 15 ปี
 ได้รับถ่ายทอดการประกอบอาชีพทำนาจากพ่อแม่
 ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง
 ตำแหน่งหน้าที่ในหมู่บ้าน -

1.2.6 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 21 กันยายน 2552

นางเล็ก ชัยวิเศษ เพศ หญิง อายุ 63 ปี
 บ้านเลขที่ 227 หมู่ 7
 ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก
 จำนวนบุตร 2 คน การศึกษา ป.4
 อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง ทำสวนกระท้อน/ปลูผัก
 ระยะเวลาการประกอบอาชีพทำนา 40 ปี
 เริ่มประกอบอาชีพทำนาตั้งแต่อายุ 15 ปี
 ได้รับถ่ายทอดการประกอบอาชีพทำนาจากพ่อแม่
 ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง
 ตำแหน่งหน้าที่ในหมู่บ้าน -

1.2.7 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 22 กันยายน 2552

นางวิไล มั่งคั่ง เพศ หญิง อายุ 59 ปี
 บ้านเลขที่ 222 หมู่ 9
 ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก
 จำนวนบุตร 3 คน การศึกษา ป.4
 อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง -
 ระยะเวลาการประกอบอาชีพทำนา 44 ปี
 เริ่มประกอบอาชีพทำนาตั้งแต่อายุ 15 ปี
 ได้รับถ่ายทอดการประกอบอาชีพทำนาจากพ่อแม่
 ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง
 ตำแหน่งหน้าที่ในหมู่บ้าน -

1.2.8 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 21 กันยายน 2552

นายพินิจ จิตน้อม เพศ ชาย อายุ 71 ปี
บ้านเลขที่ 57 หมู่ 8
ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก
จำนวนบุตร 5 คน การศึกษา ม.ศ.5
อาชีพหลัก ทำสวน อาชีพรอง ทำนา
ระยะเวลาการประกอบอาชีพทำนา 30 ปี
เริ่มประกอบอาชีพทำนาดังแต่อายุ 15 ปี
ได้รับถ่ายทอดการประกอบอาชีพทำนาจากพ่อแม่
ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง
ตำแหน่งหน้าที่ในหมู่บ้าน อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 8

1.2.9 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 22 กันยายน 2552

นางสาวเยาวลักษณ์ กันหาชาติ เพศ หญิง อายุ 56 ปี
บ้านเลขที่ 13 หมู่ 6
ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก
จำนวนบุตร - คน การศึกษา ม.3
อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง ทำสวนฟักแฟง น้ำเต้า
ระยะเวลาการประกอบอาชีพทำนา 41 ปี
เริ่มประกอบอาชีพทำนาดังแต่อายุ 15 ปี
ได้รับถ่ายทอดการประกอบอาชีพทำนาจากพ่อแม่
ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง
ตำแหน่งหน้าที่ในหมู่บ้าน -

สรุป กลุ่มตัวอย่างเป็นเพศหญิง 6 คน เพศชาย 3 คน อายุระหว่าง 46 – 76 ปี
การศึกษา ป.4 – ปริญญาตรี
อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง ทำสวน
เริ่มประกอบอาชีพทำนา ตั้งแต่อายุ 15 ปี ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง

1.3 ผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นผู้นำอย่างเป็นทางการ คือ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกสภาอบต.หมู่ 3 จำนวน 5 คน คือ

1.3.1 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 21 กันยายน 2552

นายจรัญ รุ่งประพันธ์ เพศ ชาย อายุ 55 ปี

บ้านเลขที่ 66 หมู่ 1

ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

จำนวนบุตร 2 คน การศึกษา ม.ศ.3

อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง -

ระยะเวลาการประกอบอาชีพทำนา 35 ปี

เริ่มประกอบอาชีพทำนาตั้งแต่อายุ 20 ปี

ได้รับถ่ายทอดการประกอบอาชีพทำนาจากพ่อแม่

ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง

ตำแหน่งหน้าที่ในหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1

ดำรงตำแหน่งเมื่อปี พ.ศ. 2552

1.3.2 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 22 กันยายน 2552

นายมนตรี สิทธินันท์ เพศ ชาย อายุ 57 ปี

บ้านเลขที่ 10 หมู่ 2

ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

จำนวนบุตร 2 คน การศึกษา ปวส.

อาชีพหลัก ทำนา

อาชีพรอง ทำสวนผักปลอดสารพิษ สวนมะม่วง มะขงชิด

ระยะเวลาการประกอบอาชีพทำนา 15 ปี

เริ่มประกอบอาชีพทำนาตั้งแต่อายุ 15 ปี

ได้รับถ่ายทอดการประกอบอาชีพทำนาจากพ่อแม่

ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง

ตำแหน่งหน้าที่ในหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2

ดำรงตำแหน่งเมื่อ 15 ก.พ. 2527

1.3.3 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 21 กันยายน 2552

นายชยยุทธ สุสเกตุ เพศ ชาย อายุ 57 ปี

บ้านเลขที่ 9 หมู่ 3

ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

จำนวนบุตร 1 คน การศึกษา ป.4

อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง เลี้ยงวัว

ระยะเวลาการประกอบอาชีพทำนา 22 ปี

เริ่มประกอบอาชีพทำนาตั้งแต่อายุ 15 ปี
 ได้รับถ่ายทอดการประกอบอาชีพทำนาจากพ่อแม่
 ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง
 ตำแหน่งหน้าที่ในหมู่บ้าน สมาชิกสภาอบต. หมู่ 3
 ดำรงตำแหน่งเมื่อปี พ.ศ. 2552

1.3.4 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 22 กันยายน 2552

นางดาวรุ่ง ศรีจันทร์ เพศ หญิง อายุ 38 ปี
 บ้านเลขที่ 18 หมู่ 5
 ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก
 จำนวนบุตร 2 คน การศึกษา ป.6
 อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง ค้าขาย
 ระยะเวลาการประกอบอาชีพทำนา 23 ปี
 เริ่มประกอบอาชีพทำนาตั้งแต่อายุ 15 ปี
 ได้รับถ่ายทอดการประกอบอาชีพทำนาจากพ่อแม่
 ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง
 ตำแหน่งหน้าที่ในหมู่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 5
 ดำรงตำแหน่งเมื่อปี พ.ศ. 2543

1.3.5 สัมภาษณ์ ณ วันที่ 22 กันยายน 2552

นางวัลลีย์ ชื่อดอง เพศ หญิง อายุ 56 ปี
 บ้านเลขที่ 120 หมู่ 6
 ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก
 จำนวนบุตร 2 คน การศึกษา ม.6
 อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง ค้าขาย
 ระยะเวลาการประกอบอาชีพทำนา 42 ปี
 เริ่มประกอบอาชีพทำนาตั้งแต่อายุ 14 ปี
 ได้รับถ่ายทอดการประกอบอาชีพทำนาจากพ่อแม่
 ฐานะทางเศรษฐกิจ ปานกลาง
 ตำแหน่งหน้าที่ในหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 6
 ดำรงตำแหน่งเมื่อปี พ.ศ. 2547

สรุป กลุ่มตัวอย่างเป็นเพศหญิง 2 คน เพศชาย 3 คน อายุระหว่าง 38 – 57 ปี

การศึกษา ม.3 -- ปวศ.

อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง ทำสวน/ค้าขาย

เริ่มประกอบอาชีพทำนา ตั้งแต่อายุ 14 ปี ฐานทางเศรษฐกิจ ปานกลาง

ตอนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลจากการค้นคว้าเอกสารตำราวิชาการที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์เกี่ยวกับ

2.1 การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนา ตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน

2.2 ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรม

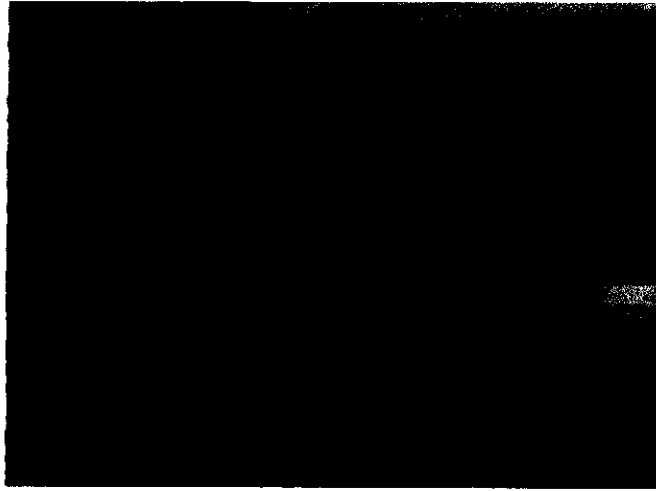
2.3 แนวโน้มการประกอบอาชีพทำนาของคนรุ่นใหม่

2.4 ผลจากการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรม โดยมีรายละเอียดในแต่ละเรื่องดังนี้

2.1 การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนา ตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน

2.1.1 ประวัติความเป็นมาและความรู้เกี่ยวกับข้าว

ข้าวเป็นพืชอาหารหลักที่มีความสำคัญต่อคนไทยเป็นเวลานานไม่น้อยกว่าห้าพันปี ซึ่งนักโบราณคดีได้ขุดพบเปลือกข้าวที่มีอายุราว 5,000-7,000 ปีมาแล้ว ที่ถ้ำปุงสูง จังหวัดแม่ฮ่องสอน และที่เนินนกทา ตำบลบ้านโคก อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น สุจิตต์ วงษ์เทศ (2549: 34) ส่วนกรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงนิพนธ์เรื่องทำนาในหนังสือลัทธิธรรม-นิยมต่างๆ พ.ศ.2431 ไว้ว่า “ที่ใดมีข้าวก็ต้องมีคน มีคนก็มีข้าว สิ่งทั้งสองคือคนและข้าวต้องอาศัยซึ่งกันและกัน” ประเทศไทยจึงเป็นประเทศหนึ่งซึ่งได้รับการยอมรับนับถือ ยกย่องว่าข้าวไทยมีคุณภาพยอดเยี่ยม รสชาติอร่อยและมีกลิ่นหอม ไม่ใช่สิ่งแปลกเลยที่ประเทศไทยสามารถผลิตข้าวได้อย่างดีมีมาตรฐาน เนื่องจากประเทศไทยเป็นเมืองเกษตรกรรมมาแต่ยุคโบราณ ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ “ทำนา” วิถีชีวิตของคนไทยอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข มีชีวิตอย่างเศรษฐกิจพอเพียง ใกล้ชิดกับธรรมชาติ การดำเนินชีวิตเรียบง่ายไม่เร่งรีบ ชาวไทยได้ปรับปรุงพัฒนาการปลูกข้าวทำนามาตลอด การทำนานั้นต้องประกอบด้วยข้อมูล เงื่อนไขและขั้นตอน ตามสภาพภูมิประเทศ ดินฟ้าอากาศ ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีส่วนกำหนดวิถีการทำนาจากยุคสู่ยุคจนถึงปัจจุบัน (สถาบันวิจัยข้าว กรมวิชาการเกษตร 2541: บทนำ)



ภาพที่ 4.1 ร่องรอยข้าวเปลือกที่พบจากหลักฐานทางโบราณคดี

ที่มา : สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (2544) *วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีกับข้าวไทย* กรุงเทพฯ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ หน้า 36

การทำนาหรือการปลูกข้าว เป็นวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชาวไทยที่ได้สืบทอดมาแต่โบราณ เมื่อการทำนาต้องพึ่งพิงธรรมชาติ จึงต้องให้ความสำคัญและเคารพต่อธรรมชาติ มองธรรมชาติมีจิตวิญญาณ สังคมชาวนาจึงมีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวมากมาย ทุกขั้นตอนของกระบวนการผลิตข้าว พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนานั้นมีทั้งพิธีกรรมส่วนครอบครัว ส่วนชุมชน ส่วนชุมชนที่พระมหากษัตริย์และทางราชการจัดขึ้น จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีพบว่าพิธีกรรมต่างๆเหล่านี้ มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อพฤติกรรมมนุษย์ โดยมีบทบาทในการปลูกฝังพฤติกรรมทางจริยธรรม เพราะพิธีกรรมเป็นเครื่องผูกจิตวิญญาณของคนในสังคมไว้กับพันธะทางจริยธรรม กำหนดเงื่อนไขหรือสถานการณ์เพื่อกระตุ้นหรือจูงใจให้คนหรือสังคมแสดงพฤติกรรม ความเชื่อ ค่านิยม ทศนคติ บุคลิกภาพ แม้กระทั่งความคิดและอุดมการณ์ เช่นมีเงื่อนไขว่าถ้าใครปฏิบัติต่อเทพเจ้าแห่งดิน น้ำ ลม ไฟ แม่โพสพ ฯลฯ แล้ว ผู้นั้น ครอบครัวนั้น สังคมนั้น จะมีพืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ อยู่เย็นเป็นสุข ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เมื่อเป็นเช่นนี้สังคมจะมีพฤติกรรมอ่อนน้อม พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน อันเป็นวัฒนธรรมที่คิงามของไทย

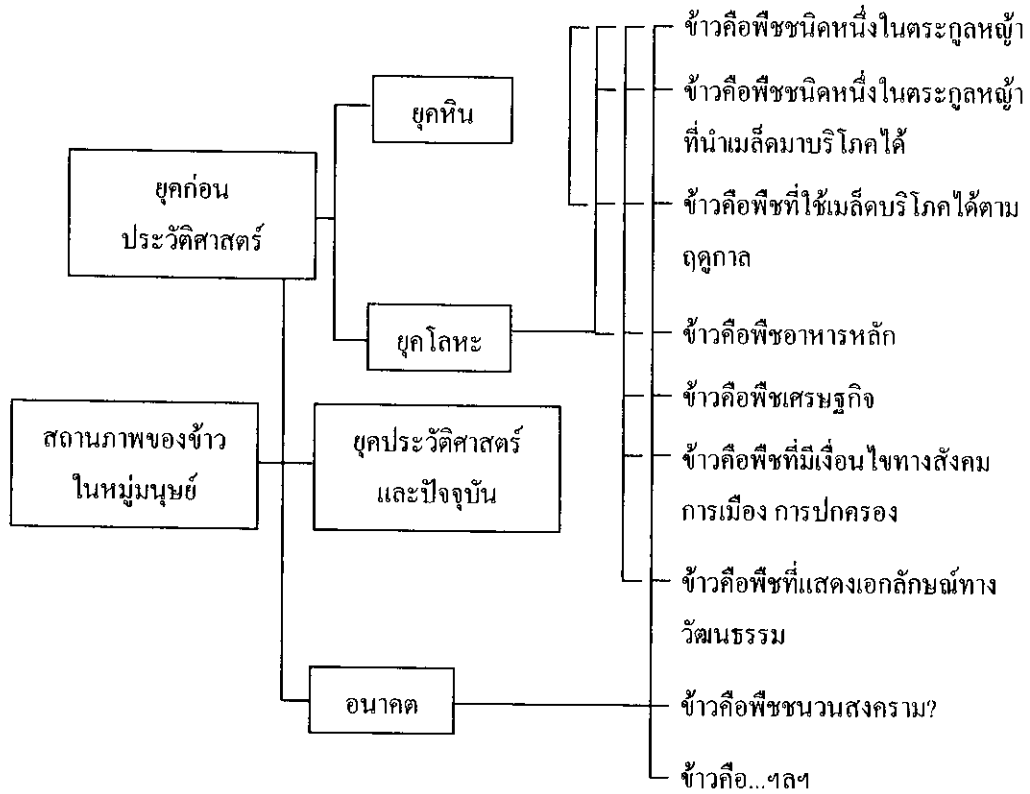
ปัจจุบันความเชื่อและพิธีกรรมหลายๆอย่างกำลังเลือนหายไปจากสังคมไทยทุกๆที่ที่ข้าวยังคงเป็นอาหารหลักของคนไทย แม้แต่แม่โพสพที่สังคมไทยเคยยกย่อง กำลังกลายเป็นเรื่องเหลือเชื่อไร้เหตุผล เป็นสัญลักษณ์ของการไม่พัฒนา ชาวนาปัจจุบันต้องทำนาโดยอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่ เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ชาวนาต้องพัฒนาให้ทัน

กับความเปลี่ยนแปลงของโลก จะมีโอกาสเป็นไปได้หรือไม่ที่จะทำให้สังคมไม่ลืม “อดีต” อันเป็นพื้นฐานพัฒนามาสู่การทำนาในปัจจุบัน ความชาญฉลาดของชาวนาในอดีตที่อบรมลูกหลานให้เข้าใจหลักในการดำรงชีวิตอย่างสันติสุข โดยอาศัยรูปแบบของพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับข้าว และการทำนาคันเป็นที่มาของวิถีชีวิตไทยและที่สำคัญควรสำนึกในบุญคุณของชาวนาผู้ผลิตข้าว เพราะกว่าจะเป็นเมล็ดข้าวได้ต้องผ่านกระบวนการต่างๆที่ต้องอาศัยแรงกาย แรงใจ และพลังศรัทธา เชื้อมั่นของชาวนาในการผลิตข้าวเป็นอาหารของคนไทยสืบไป

เอี่ยม ทองดี (2537: 13) ได้กล่าวว่า ข้าว เป็นทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดพฤติกรรมมนุษย์ ในฐานะที่เป็นพืชอาหารประการหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวเอเชียอาคเนย์ ได้บริโภคข้าวเป็นอาหารหลักมาช้านาน จนข้าวกลายเป็นบ่อเกิดลักษณะต่างๆทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และเป็นพื้นฐานรองรับให้สิ่งเหล่านี้วิวัฒนาการมาสู่ปัจจุบัน

สรุป ข้าวเป็นพืชอาหารหลักที่มีความสำคัญต่อคนไทยไม่น้อยกว่าห้าพันปี ซึ่งนักโบราณคดีได้ขุดพบเปลือกข้าวที่มีอายุราว 5,000-7,000 ปีมาแล้วที่ถ้ำปุงสูง จังหวัดแม่ฮ่องสอน และที่เนินนกทา ตำบลบ้านโคก อำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น

ประเทศไทยเป็นเมืองเกษตรกรรมมาแต่ยุคโบราณ ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ “ทำนา” และชาวไทยยังได้รับการยกย่องว่าเป็นข้าวที่มีคุณภาพยอดเยี่ยม รสอร่อยและมีกลิ่นหอม วิถีชีวิตของชาวนาไทยอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย การทำนาเป็นวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชาวไทยที่ได้สืบทอดมาแต่โบราณ ต้องพึงพิงธรรมชาติ จึงให้ความสำคัญและเคารพต่อธรรมชาติ สังคมชาวนาจึงมีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวทุกขั้นตอน ปัจจุบันความเชื่อและพิธีกรรมหลายอย่างกำลังเลือนหายไปจากสังคมไทย ทั้งที่ข้าวยังเป็นอาหารหลักของคนไทย ชาวนาปัจจุบันได้นำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการทำนา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้เปลี่ยนไป ทำให้ชาวนาต้องพัฒนาให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของโลก ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้ชาวนาละทิ้งภูมิปัญญาดั้งเดิม ความชาญฉลาดของชาวนาในอดีตที่อบรมลูกหลานให้เข้าใจหลักในการดำรงชีวิตอย่างสันติสุข โดยอาศัยพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับข้าวและการทำนาคันเป็นที่มาของวิถีชีวิตไทย



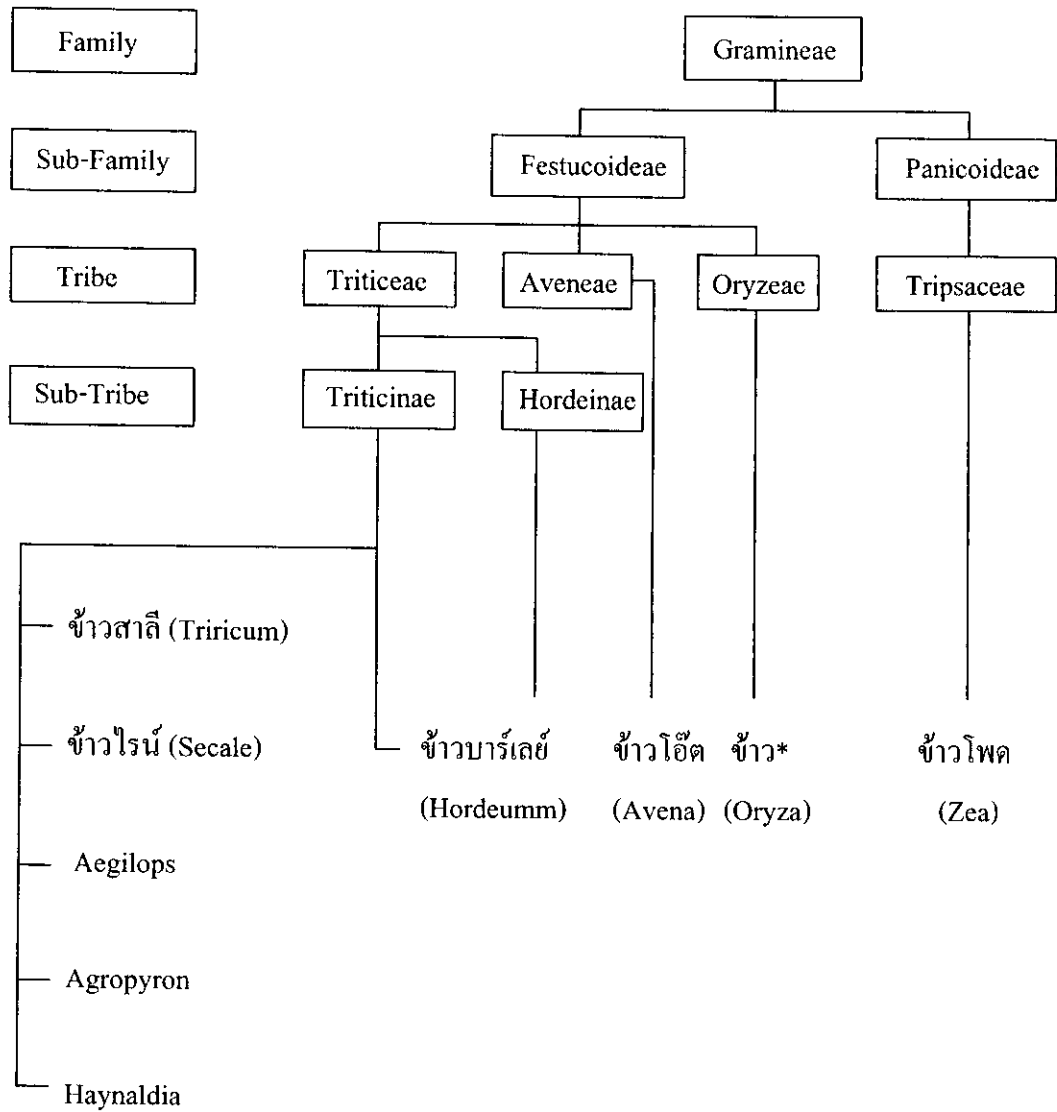
แผนภูมิที่ 4.1 แสดงสถานภาพของข้าวในห้วงมนุษย์

ที่มา: เอี่ยม ทองดี (2537) วัฒนธรรมข้าว พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา หน้า 13

ความรู้เกี่ยวกับข้าว

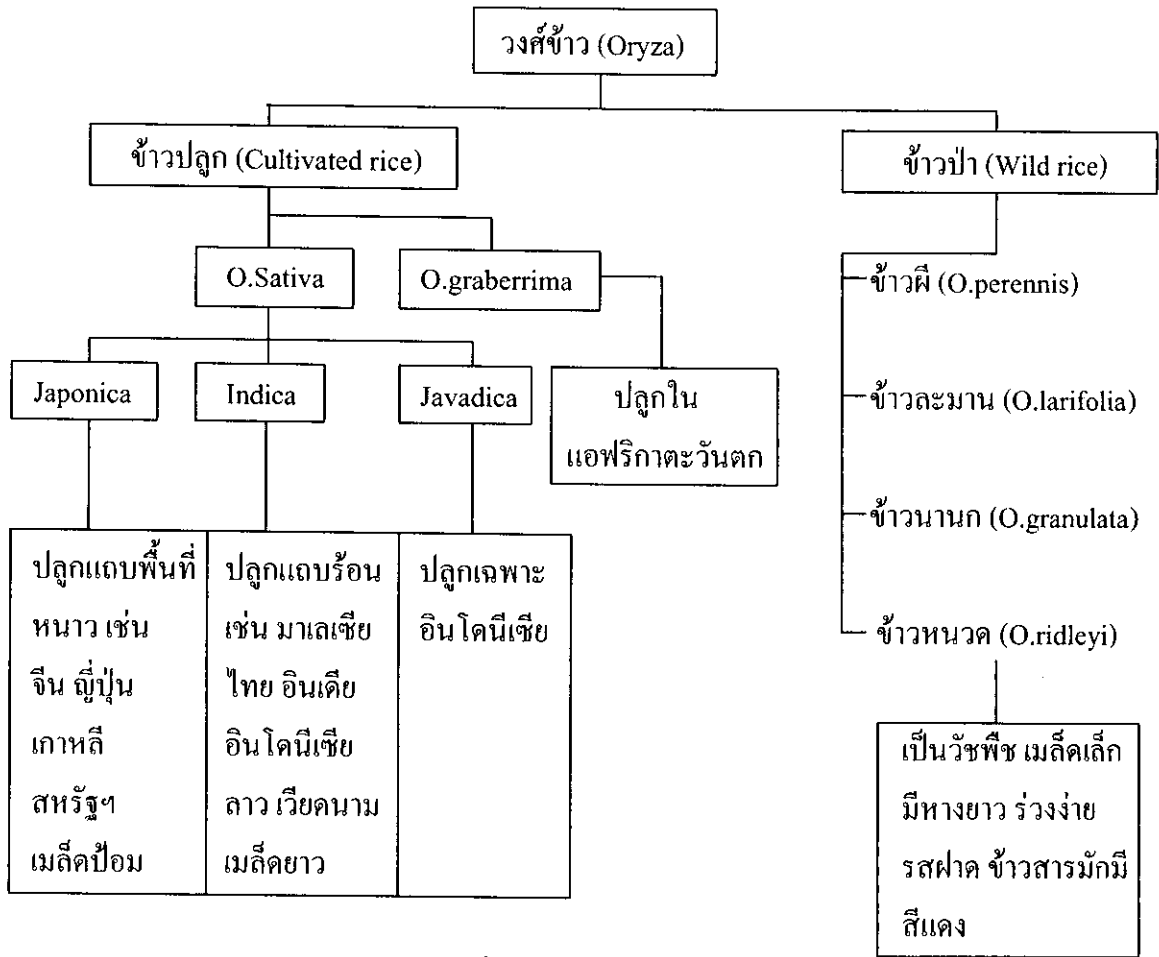
ความรู้เรื่องข้าวในทางพฤกษศาสตร์

ข้าวเป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยวในวงศ์ Gramineae อยู่ในตระกูล Oryza มีชื่อเฉพาะว่า Sativa พืชในวงศ์นี้มีสายพันธุ์ต่างๆ ดังแสดงต่อไปนี้



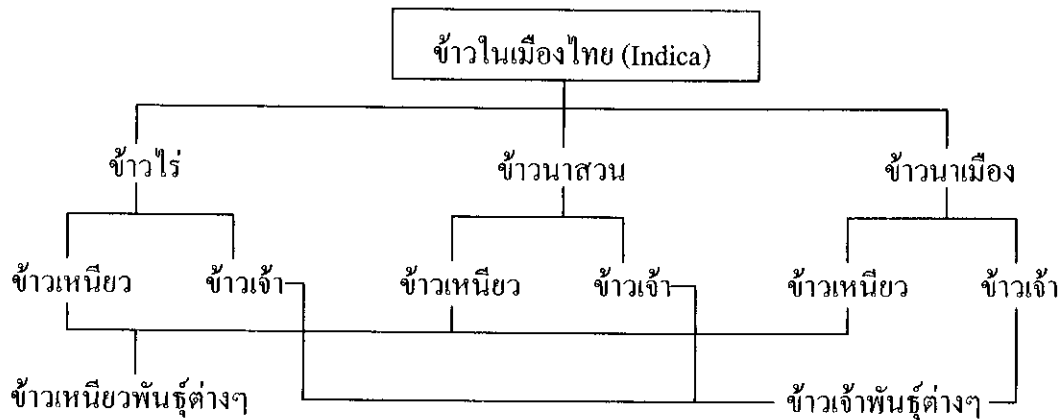
แผนภูมิที่ 4.2 สายพันธุ์ข้าว

* (ดูตารางถัดไป)



แผนภูมิที่ 4.3 สายพันธุ์หลักของข้าว

ที่มา: เอี่ยม ทองดี (2537) วัฒนธรรมข้าว พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา หน้า 15

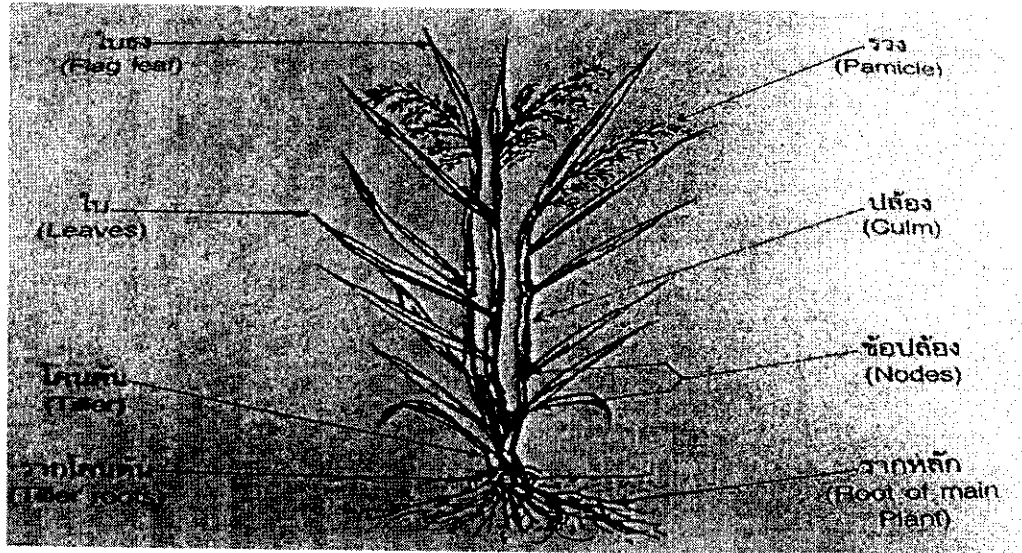


แผนภูมิที่ 4.4 ข้าวในเมืองไทย

ที่มา: เอี่ยม ทองดี (2537) วัฒนธรรมข้าว พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา หน้า 15

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของข้าว

ต้นข้าว ประกอบด้วยส่วนที่เกี่ยวกับการเจริญเติบโต และการขยายพันธุ์ดังนี้



ภาพที่ 4.2 ภาพแสดงลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของข้าว

ที่มา: เอี่ยม ทองดี (2537) วัฒนธรรมข้าว พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา หน้า 16

ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเจริญเติบโต ประกอบด้วยราก ลำต้น และใบ รากข้าวเป็นระบบรากฝอย กระจายอยู่ในดินระดับตื้น ซึ่งรากนอกจากจะมีที่โคนต้นแล้ว ที่ข้อปล้องเหนือดินก็มีรากงอกออกด้วย ส่วนลำต้นเป็น โพรทิมมีข้อปล้อง ข้าวต้นเดิมที่เกิดจากเมล็ดต้นหนึ่ง จะแตกกอกลายต้น และตรงข้อปล้องมีตาที่สามารถแตกเป็นต้นใหม่ได้ถ้าหากต้นเดิมนั้นล้มลง หรือรากข้อปล้องนั้นสามารถยึดดินได้ สำหรับใบข้าวช่วงแรกที่เกิดกับต้น เป็นกาบห่อต้น ต่อจากนั้นเป็นแผ่นใบยาว

ลักษณะที่เกี่ยวกับการขยายพันธุ์ ประกอบด้วยรวงหรือช่อดอก ซึ่งเจริญขึ้นจากยอดข้าว แผ่ออกเป็นก้านและระแง้สำหรับเป็นที่เกิดเมล็ดต่อไป ดอกข้าวซึ่งเป็นดอกสมบูรณ์เพศผสมสรในตัวเอง โอกาสผสมสรข้าวพันธุ์น้อยมาก เมล็ดข้าว เป็นผลที่เจริญมาจากดอกติดอยู่ที่ก้านรวงและระแง้ เมล็ดสาร ข้าวเหนียวมีสีชาขุ่น ส่วนเมล็ดสารข้าวเจ้าสีขาวใสกว่า

เอี่ยม ทองดี (2537: 22) ได้กล่าวว่า ข้าวกับวัฒนธรรม ข้าวเป็นบ่อเกิดและเป็นเสาหลักวัฒนธรรมไทยให้เกิดขึ้น ตั้งอยู่และวิวัฒนาการสืบมา ปัจจุบันสามารถกล่าวได้ว่า เรื่องราวที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนาเป็นเรื่องราวที่ผูกพันกับวิถีชีวิตคนไทยมานานกว่าเรื่องราวด้านอื่นๆจน

ค. ข้าวหนัก ออกดอกระหว่างเดือนธันวาคม-กุมภาพันธ์

วิธีการทำนาข้าว

1. การเตรียมดิน

ก. การเตรียมดินขึ้นอยู่กับสภาพของดิน และฝนฟ้าอากาศ ในบางแห่งที่ดินเป็นทรายจัดอาจต้องทำการไถเพียงครั้งเดียว-โดยไม่มีการคราดและเก็บหญ้า ทั้งนี้เพื่อความง่ายในการปักดำ บางปีอาจทำการไถได้เพียง 1 ครั้งแล้วรีบปักดำเพราะไม่มีน้ำเพียงพอ

ข. การเตรียมดินไม่ดีทำให้เกิดหญ้าหรือวัชพืชในนามาก

ค. การเตรียมดินดินนอกจากจะเป็นการกำจัดวัชพืชแล้ว ยังช่วยให้อากาศในดินถ่ายเทดีช่วยให้รากข้าวหยั่งลงไปหาอาหารได้ดีขึ้น ทำให้สะดวกในการปักดำ

ง. การใส่ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมักจะช่วยแก้สภาพดินที่เลวให้ดีขึ้น

จ. ควรไถอย่างน้อย 2 ครั้งและคราด 2-3 ครั้ง

2. การใช้พันธุ์ข้าวปลูก

ก. ใช้พันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับสภาพที่นา

ข. ใช้พันธุ์ข้าวให้ถูกกับฤดูกาล

ค. ใช้พันธุ์ข้าวปลูกที่มีความสามารถต้านทานต่อการทำลายของโรคแมลงที่ระบาดในท้องถิ่นเป็นประจำ

3. การเตรียมเมล็ดพันธุ์

ก. ในท้องที่ที่มีปัญหาเกี่ยวกับโรคยอดฝักดาบ (โรคข้าวตัวผู้) หรือโรคใบจุดสีน้ำตาลควรจะกลุ่เมล็ดพันธุ์ด้วยยาเคมีเพื่อป้องกันโรคดังกล่าว

ข. การเลือกเมล็ดพันธุ์ที่สมบูรณ์ดีจะทำให้ได้ต้นกล้าที่แข็งแรง โตเร็ว มีรากมากมีความงอกดี และเจริญเติบโตสม่ำเสมอ

ค. เพื่อให้มีกล้าเพียงพอ ตรวจสอบความงอกของเมล็ดพันธุ์ก่อนทำการตกกล้า

4. การตกกล้าและลักษณะของต้นกล้าที่ดี

ก. ควรแบ่งแปลงกล้าให้เป็นแปลงขนาดเล็ก (กว้าง 1.5-2.0 เมตร) เพื่อความสะดวกในการที่จะเข้าปฏิบัติการต่างๆเช่น การหว่านกล้า พ่นยา กำจัด โรคและแมลง เป็นการลดความเสียหาย เมื่อมีการระบาดของโรคและแมลง

ข. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเจริญเติบโตของกล้า

(1) ความลึกของน้ำในแปลง ถ้าน้ำลึกเกินไปจะทำให้ต้นกล้าริดตัวสูง ต้นอ่อนรากไม่เจริญ

- (2) การให้น้ำไม่สม่ำเสมอทำให้กล้าโตช้า และมีต้นสูงไม่เท่ากัน
- (3) อากาศหนาวก็ทำให้ต้นกล้าโตช้า ต้นแคระ และมีใบเหลือง
- (4) กล้าที่อยู่ในที่ร่มมักจะมีต้นสูงแต่อ่อน ใบยาว ฉะนั้นแปลงกล้าควรจะอยู่ห่างจากร่มของต้นไม้ บ้าน ต้นกล้าต้องการแสงแดดจๆ
- (5) การใช้ปุ๋ยในแปลงกล้ามากเกินไปจะทำให้ต้นกล้าสูงและอ่อน ทำให้เป็นโรคเช่นใบไหม้ได้ง่าย เนื่องจากต้นกล้าใช้เวลาอยู่ในแปลงระยะสั้น(20-30 วัน) การใช้ปุ๋ยในแปลงกล้าโดยทั่วไปจึงไม่จำเป็น

ค. ลักษณะของต้นกล้าที่ดี

- (1) มีความสูงสม่ำเสมอ
- (2) มีใบสั้น
- (3) ไม่มีโรคและแมลงทำลาย
- (4) มีรากจำนวนมาก และน้ำหนักรากกล้าดี

5. การปลูกข้าว

ก. การปักดำ

- (1) การกำจัดหญ้าหรือวัชพืชทำได้ง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการปักดำเป็นแถวเป็นแนว
- (2) ประหยัดเมล็ดพันธุ์กว่าวิธีอื่น
- (3) จำนวนกล้าที่ปักดำต่อกอ เมื่อปักดำโดยใช้กล้าที่อายุพอดี (ประมาณ 25-30 วัน) อาจจะใช้กล้าเพียง 2-3 ต้น ผลของการทดลองโดยการใส่กล้า 1 และ 2 ต้นต่อกอปรากฏว่า น้ำหนักผลผลิตที่ได้รับไม่แตกต่างกันเมื่อไม่มีกล้าตาย เนื่องจากสภาพฝนฟ้าอากาศไม่อำนวย การปักดำในบางครั้งต้องทำเมื่อกล้ามีอายุมากทำให้มีการแตกกอช้อย ต้องใช้กล้ามากต้นต่อกอ

(4) ความลึกในการปักดำ

- 1) ปักดำลึกประมาณ 2-3 เซนติเมตร (ประมาณ 1 ข้อนิ้วมือ) ข้าวจะแตกกอภายใน 10 วัน หลังจากปักดำ
- 2) ปักดำลึกเกินไป ข้าวจะแตกกอช้ากว่านั้น
- 3) การเจริญเติบโตของต้นข้าวจะชะงักเมื่อปักดำใหม่ๆ ต้นข้าวจะใช้เวลา 2-4 วัน ก่อนที่จะสร้างรากใหม่ โดยปกติกอให้จะเกิดขึ้นในระยะ 5-10 วันหลังจากปักดำ

(5) การตัดใบกล้า

- 1) ใบกล้าที่ยาวและโน้มในกล้าที่สูงถ้าไม่ตัดมักจะจมอยู่ในน้ำ ทำให้เกิดโรคเน่าได้ง่าย บางครั้งใบกล้าอาจจะจมติดอยู่ในโคลน การตัดใบกล้าจะแก้ปัญหานี้

2) ผลที่เกิดเนื่องจากการตัดใบอาจจะเป็นทางให้เชื้อแบคทีเรียเข้าทำลายใบกล้าได้ (อาจก่อให้เกิดโรคขอบใบแห้ง)

3) ถ้าปักชำเมื่อกล้าได้อายุพอดี การตัดใบกล้าอาจไม่จำเป็น

ข. การหยอดหรือการหว่าน

(1) เป็นการตัดขั้นตอนของงานลง คือไม่ต้องตกกล้า

(2) ถ้าเตรียมดินไม่ดีจะมีปัญหาเรื่องหญ้า

(3) การหยอดควรหยอดในขณะที่ดินแห้งและลึกประมาณ 4-5 เซนติเมตร ถ้าหว่านควรคราดกลบ

(4) การหยอดเป็นแถวจะทำให้การกำจัดวัชพืชร่งง่ายการหยอดหรือหว่านทำได้ทั้งในปีที่ฝนปกติและฝนทิ้งช่วง ส่วนนาค่าถ้าฝนทิ้งช่วงจะไม่ค่อยได้ผล

6. การใช้ปุ๋ย

ก. การใช้พันธุ์ข้าวที่สามารถให้ผลผลิตสูง

(1) พันธุ์ข้าวสมัยใหม่ต้นเตี้ยให้ผลตอบสนองต่อการใช้ปุ๋ยสูงกว่าพันธุ์ข้าวดั้งเดิมต้นสูง

(2) ผลผลิตข้าวจะเพิ่มขึ้น เมื่อใช้ปุ๋ยในโตรเจนมากขึ้นในพันธุ์ข้าวต้นเตี้ยมากกว่าพันธุ์ข้าวต้นสูง(พันธุ์ดั้งเดิม) ไม่ว่าจะปลูกในฤดูไหนหรือว่าใช้ปุ๋ยมากน้อยแค่ไหน

ข. ใส่ปุ๋ยในปริมาณที่พอเหมาะ ซึ่งปุ๋ยปริมาณที่พอเหมาะขึ้นอยู่กับ

(1) ฤดูปลูก

(2) ความอุดมสมบูรณ์ของดิน

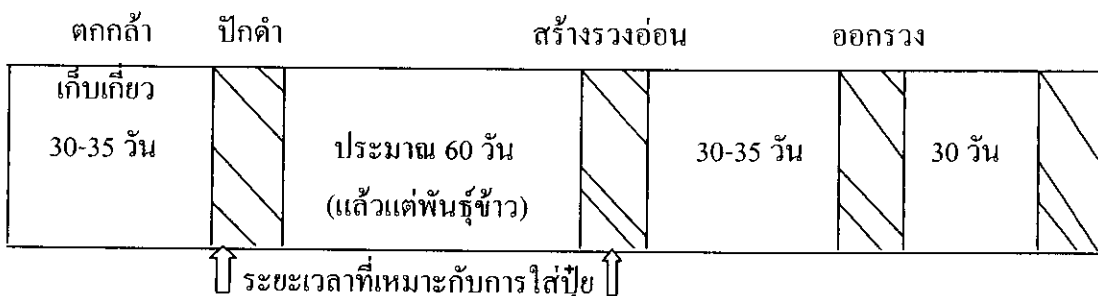
(3) ความสามารถในการให้ผลผลิตของพันธุ์ข้าว

(4) ราคาปุ๋ย

อย่าลืม - ปุ๋ยน้อย ผลผลิตต่ำ กำไรน้อย

- ปุ๋ยพอดี ผลผลิตปานกลาง กำไรสูง

- ปุ๋ยมาก ผลผลิตสูง กำไรต่ำ



ก. ใส่ปุ๋ยให้ถูกกับระยะการเจริญเติบโตของข้าวที่ต้องการปุ๋ย

ระยะเวลาที่เหมาะสมกับการใส่ปุ๋ย

(1) ระยะเวลาที่สำคัญที่สุดสำหรับการใส่ปุ๋ยในโตรเจน ได้แก่ ในระยะปักดำ และระยะที่มีการสร้างรวงอ่อน

(2) การใส่ปุ๋ยใน 2 ระยะข้างต้นมีประสิทธิภาพในการเพิ่มผลผลิตสูงสุด

ง. อย่าให้น้ำในแปลงนาแห้ง

(1) ปุ๋ยที่ใส่ลงไปแปลงนาอาจจะสูญเสียเนื่องจากน้ำท่วมหรือนาแห้งได้

(2) ปุ๋ยในโตรเจนที่ใส่ในตอนน้ำท่วมจะเปลี่ยนรูปเมื่อถูกอากาศ และรูปที่ปุ๋ยเปลี่ยนไปนี้กลายเป็นแก๊สได้ง่ายขึ้น

(3) น้ำจะป้องกันไม่ให้อากาศเคลื่อนเข้าไปในดิน ดังนั้นเมื่อในดินมีอากาศน้อยการเปลี่ยนแปลงรูปของปุ๋ยก็มีน้อย

(4) ควรซ่อมแซมคันนา เพื่อป้องกันการซึมหายของน้ำ

จ. การคลุกปุ๋ยเข้ากับดิน ก่อนปักดำควรจะหว่านปุ๋ยแล้วคราดเข้ากับดินให้ทั่ว

(1) เพื่อป้องกันการสูญเสียของปุ๋ยเนื่องจากถูกอากาศ

(2) ช่วยให้รากข้าวได้รับปุ๋ยง่ายขึ้น

ฉ. อย่าทำการหว่านปุ๋ยแต่งหน้าขณะที่ยังมีน้ำขัง

(1) ปุ๋ยอาจจะเกาะบนใบที่เปียกและทำให้ใบข้าวไหม้ได้

(2) ปุ๋ยที่ละลายและค้างบนใบอาจจะระเหยหนีไป

(3) อย่าหว่านปุ๋ยขณะที่ฝนตกหนัก ปุ๋ยอาจถูกชะล้างไปจากนาได้เช่นเดียวกัน

ช. การกำจัดหญ้าหรือวัชพืชในนา

(1) หญ้าหรือวัชพืชจะแย่งต้นข้าวในการใช้ปุ๋ยที่ใส่

(2) กำจัดหญ้าก่อนหว่านปุ๋ย

(3) หญ้ามักจะเจริญเติบโตดีกว่าข้าวเมื่อใส่ปุ๋ย

(4) เมื่อหญ้างามกว่าข้าวการแก่งแย่งอาหารแข่งกับต้นข้าวก็มีมากขึ้น

7. ความสำคัญของหญ้าและการกำจัด

ก. หญ้าหรือวัชพืชทำให้ผลผลิตข้าวลดลง ไม่ว่าจะปลูกข้าวในฤดูไหน

ข. วัชพืชเจริญแข่งกับต้นข้าวโดย

(1) แย่งน้ำ อาหาร แสงแดดจากต้นข้าว

(2) ทำให้ต้นข้าวไม่เจริญเติบโต และผลผลิตลดลง

ค. วัชพืชทำให้การใส่ปุ๋ยไม่ได้ผล

- (1) ในแปลงที่ไม่ได้ปราบวัชพืช ถึงแม้จะใส่ปุ๋ยมาก ผลผลิตข้าวก็จะไม่เพิ่มขึ้น
- (2) วัชพืชจะแย่งปุ๋ยจากต้นข้าว ปุ๋ยจะทำให้วัชพืชหรือหญ้าออกงามมากกว่าข้าว
- (3) ไม่ควรใส่ปุ๋ยก่อนการกำจัดวัชพืช

ง. เมื่อไรควรกำจัดวัชพืช

- (1) กำจัดวัชพืช 30 วัน หลังจากปักดำและจะทำได้ง่าย
- (2) ผลผลิตข้าวจะลดลงอย่างมากถ้าไม่ทำการปราบวัชพืชในระยะที่ปักดำเสร็จใหม่ๆ

จ. วิธีกำจัดวัชพืช

(1) ใช้มือถอน

- เป็นวิธีที่ใช้กันทั่วไป
- เป็นวิธีที่เสียเวลา

(2) การใช้เครื่องมือทุ่นแรง

- ใช้เครื่องไถหญ้าแบบหมุนให้ผลดีกว่าการใช้มือถอน
- การปักดำเป็นแถวเป็นแนวจำเป็นในการที่จะใช้เครื่องไถหญ้า
- ควรระบายน้ำออกจากนาเมื่อจะใช้เครื่องทุ่นแรง

(3) การควบคุมระดับน้ำ

- ถ้าระดับในแปลงนาลึกประมาณ 5-10 เซนติเมตร วัชพืชพวกหญ้าและ

กกจะมีในแปลงนาน้อย

- การไขน้ำท่วมแปลงไม่อาจควบคุมวัชพืชใบกว้างบางชนิดได้
- เมล็ดวัชพืชหลายชนิด ไม่อาจออกได้น้ำได้

(4) การเตรียมดิน การเตรียมดินไม่ดี จะทำให้วัชพืชเจริญได้ดี โดยเฉพาะใน

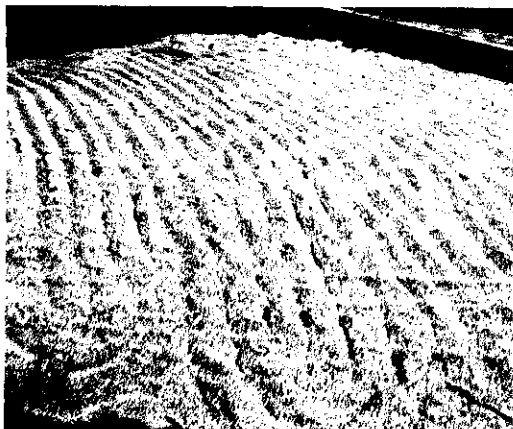
ระยะที่ไม่มีน้ำขัง

(5) การเปลี่ยนระยะปักดำ

- การปักดำถี่จะทำให้มีวัชพืชน้อย วัชพืชที่กำลังออกจะได้รับแสงน้อยและโตช้า
- วัชพืชหรือหญ้าต้นเล็กจะแก่งแย่งอาหารจากต้นข้าวได้น้อยกว่า

(6) การใช้ยากำจัดวัชพืช โดยการพ่นหรือฉีดยาชนิดผงหรือชนิดน้ำ และการ

หว่านยาชนิดเม็ด



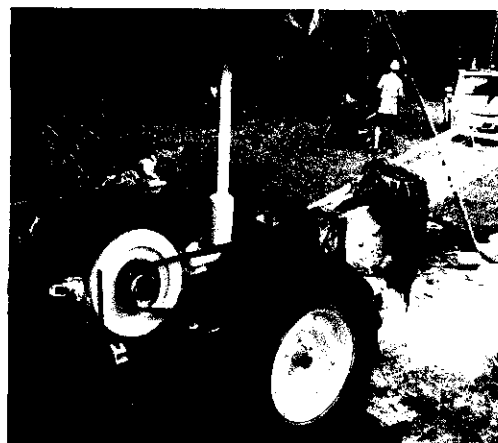
ภาพที่ 4.3 ตากข้าวเพื่อทำข้าวปลูก



ภาพที่ 4.4 ท้องนาที่ไถสะอาดแล้ว



ภาพที่ 4.5 ชาวนากำถังไถแปร



ภาพที่ 4.6 รถไถนาเดินตามที่นิยมใช้กัน



ภาพที่ 4.7 ชาวนาหว่านข้าว



ภาพที่ 4.8 ชาวนากำลังฉีดยาฆ่าหญ้า



ภาพที่ 4.9 ปุ๋ยเคมีที่เตรียมนำไปใส่ในนา



ภาพที่ 4.10 ตรวจสอบว่ามีแมลงชนิดใดรบกวน



ภาพที่ 4.11 ตรวจสอบความสมบูรณ์ของดินข้าว



ภาพที่ 4.12 ดินข้าวก้ำกึ่งตั้งท้อง



ภาพที่ 4.13 รถเกี่ยวข้าวกำลังเกี่ยวข้าว



ภาพที่ 4.14 ท่วงนาหลังเก็บเกี่ยว

จากการสัมภาษณ์ เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของข้าว วัฒนธรรมข้าวและการทำนา โดยการสัมภาษณ์ นายวิจารณ์ มงคลย เมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2553 ผู้รู้ของบ้านคลองคล้า ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของข้าว ซึ่งแตกต่างไปจากเอกสารทางวิชาการ ได้กล่าวไว้ข้างต้นว่า ไม่ทราบว่าข้าวมีถิ่นกำเนิดมาจากประเทศไหนและมีการแพร่พันธุ์เข้ามาในประเทศไทยเมื่อใด เพราะตั้งแต่เด็กเกิดมาจนจำความได้ก็มีต้นข้าวเต็มท้องทุ่ง ทำนากับทุกบ้าน ช่วยงานพ่อแม่จนโตมาก็ทำนาสืบทอดกันมา

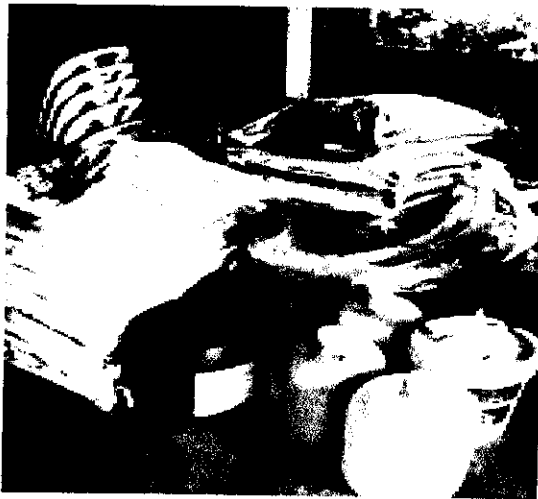
ส่วนในด้านวัฒนธรรมข้าว นายวิจารณ์ มงคลย ได้กล่าวว่าการทำนาสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรม ซึ่งวัฒนธรรมในการปลูกข้าวในแต่ละพื้นที่ก็อาจจะแตกต่างกัน วัฒนธรรมในการทำนาหล่อหลอมทำให้เราเป็นหนึ่งเดียวกัน เห็นได้จากการลงแขกในสมัยก่อนซึ่งในปัจจุบันแทบจะไม่มีแล้ว ถ้าเทียบสมัยก่อนกับปัจจุบันต่างกันเยอะ มีอะไรใหม่ๆเข้ามา วัฒนธรรมแบบเดิมๆก็ค่อยๆหายไป การถือแรงก็ค่อยๆหายไปกลายเป็นจ้างงานกันมากขึ้น ถ้าเลือกได้จะขอใช้วิธีการทำนาแบบดั้งเดิมเพราะลงทุนน้อยแต่ผลผลิตที่ได้ก็ออกมาก็ไม่แตกต่างกับการทำนาสมัยใหม่เท่าไร



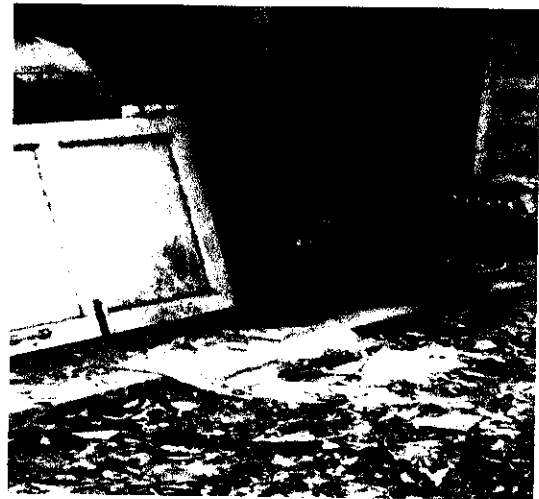
ภาพที่ 4.15 ต้นกล้า

นายวิจารณ์ มงคลย ได้กล่าวว่า หมู่บ้านคลองคล้านี้ได้ก่อตั้งมา 100 ปีเศษแล้ว ส่วนใหญ่เป็นชาวพวนทั้งตำบล โดยอพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์ หลวงพระบาง ได้มาแสวงหาที่ทำกิน จนมาถึงจุดนี้บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านนี้เต็มไปด้วยลำธาร มีพืชพรรณธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ เป็นที่ราบลุ่ม ตามริมคลองตามหนองน้ำเต็มไปด้วยต้นกล้า ผู้คนก็ใช้ประโยชน์จากต้นกล้านำมาจักสานทำเป็นเสื่อตอกเพื่อสานเป็นเสื่อลำแพน ปูรองนอน ทำฝาผนังก็ได้ ใช้เย็บหม้อกา หม้อเผาทำหลังคา

ได้ ปัจจุบันลำธารก็ตื้นเขินลงไป พอเหลือต้นกล้าเป็นสัญลักษณ์หมู่บ้านเล็กๆน้อยๆล้วยจะสูญพันธุ์ จึงได้ปลูกต้นกล้าไว้หลังบ้านให้ลูกหลานได้ดู ได้รู้จัก หมู่บ้านนี้ในสมัยก่อนกับปัจจุบันต่างกันมาก เมื่อก่อนเป็นป่าทั้งหมด พอคนย้ายเข้ามามาก็ถางป่าทำอะไรทำกัน การทำนาในสมัยก่อนใช้ควายกัน มีการเอาแรงกัน บ้านนี้ทำก็มาช่วย นัคกันมาช่วย หมุนเวียนกัน ไม่จ้างกันเหมือนสมัยนี้ การทำนาจากใช้ควายมาเป็นรถไถนาเดินตามก็เมื่อประมาณ 20 ปีที่แล้วได้ ถ้าเทียบการทำนาในอดีตที่ใช้ควายคิดว่าการทำนาในปัจจุบัน ควายยังมีมูลเอาทำปุ๋ยได้ เคี้ยวนี้ใช้แค่ปุ๋ยเคมีกัน ต้องเสียเงินซื้อ ดินก็เสีย แต่ไม่เห็นผลเร็วกว่าปุ๋ยคอก ปุ๋ยชีวภาพ สมัยก่อนลงทุนน้อยใช้แรงเราเอง เครื่องทุ่นแรงก็มีใช้ควาย แต่สมัยนี้เครื่องทุ่นแรงมันเยอะกว่า ค่าจ้างสูง ควายของผู้ให้ข้อมูลเองได้ขายไปหมดแล้ว บ้านที่เลี้ยงควายแถวนี้ไม่ได้เลี้ยงไว้ใช้งาน เลี้ยงไว้ขายทั้งหมด หน้านาก็ไม่มีที่เลี้ยงควาย คนขายนาก็จะไปเกี่ยวหญ้ามาให้ควายกิน ควายที่เขาขายกันก็หลักพันหลักหมื่นเลยทีเดียว ความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านก็คืออยู่แต่ไม่เท่าสมัยก่อน ตัวใครตัวมันกันมากขึ้น ไม่จริงใจเหมือนสมัยก่อน การส่งเสริมการเกษตรจากหน่วยงานราชการก็มีเข้ามาช่วยสอนทำปุ๋ยนี้ หมักชีวภาพแต่ก็ไม่ค่อยทำกัน เพราะให้ผลช้า ไม่ทันตาเท่าปุ๋ยเคมี ชาวบ้านจึงไม่นิยมกัน



ภาพที่ 4.16 ปุ๋ยเคมี



ภาพที่ 4.17 ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพที่ชาวบ้านทำเอง



ภาพที่ 4.18 อาหารเสริมพืชชีวภาพชนิดน้ำสำเร็จรูป ใช้ผ่านทางใบ

ขั้นตอนในการทำนา เมื่อก่อนก็รอฟ่นอย่างเดียว เคี้ยวนี้ฝนก็ไม่ตกต้องตามฤดูกาลแล้ว ถ้าวรน้ำชลประทานจากเขื่อนขุนด่านก็เข้าไม่ถึงเพิ่งมีท่อส่งมาแต่ได้ไม่ไกลเท่าไร นาก็ไรใกล้ คลองก็ตีไป สมัยก่อนอย่างเข้าเดือนหก ฝนตกมีน้ำนิดหน่อยก็เริ่มไถกัน มีน้ำพอดินชุ่ม ก็เริ่มไถจะใช้ควายไถ บ้านหนึ่งก็จะมีควายประมาณ 2 ตัว ทั้งไว้สองสัปดาห์พอหญ้าตายก็เริ่มไถแปรแล้วก็คราด เพื่อให้ดินละเอียด ดินแตก นุ่ม ดันกล้าได้เดือนก็เตรียมถอนกล้า ไปดำ สมัยนี้หว่านแทบจะหมดเลย เมื่อก่อนนี้ดำ เปลี่ยนเป็นนาหว่าน ได้สิบปีแล้ว ถ้าเทียบผลผลิตค่าใช้จ่ายคิดกัน มันก็มีค่าหว่าน ค่าจ้างรถ ค่ายาฆ่าหญ้า บางคนหว่านแห้งเลยพ่นตกลงมาเปียกทั้งข้าวทั้งหญ้าขึ้นพร้อมกัน เคียดร้อนขาน้ำหญ้าอีก ไม่เหมือนนาหว่านน้ำตม ทำแปลงตกกล้า เอาข้าวแช่น้ำก่อน 2 คืน แล้วหว่านใส่ทุ่งนา พื้นที่ใครติดคลองก็ดี นาปรังที่นี่ 2-3 ครั้งต่อปีบางปีก็ 4 ครั้ง ที่นี่ไม่ได้ถือฤกษ์อย่างเป็นทางการ แล้วแต่ฤกษ์สะดวกในการที่จะแรกนา สมัยพ่อแม่ลุงก็ไม่ได้ดูฤกษ์เหมือนกัน ถือเอาฤกษ์สะดวก ระยะเวลาตั้งแต่เริ่มปลูกจนเก็บเกี่ยวก็ประมาณ 5 เดือนสำหรับข้าวนปี แต่ก็ขึ้นอยู่กับพันธุ์ข้าวอีก สมัยโบราณมีข้าวเบา สำหรับนาดอน ข้าวกลาง สำหรับพื้นที่กลางๆ ไม่ลุ่มไม่ดอน ข้าวหนักจะนานหน่อยสำหรับพื้นที่ลุ่ม ข้าวสุกก็เก็บเกี่ยวข้าว นวดข้าว ก็จะมีการเลี้ยงเจ้าหน้าที่นา เครื่องเช่นมีโก๋ เหล้า ผลไม้ พระภุมิ นาที่นี้จะไม่ได้ตั้งเป็นศาล ใช้เป็นการกล่าวหา แต่มีศาลปู่ตาประจำหมู่บ้านและมีพิธีสู่ขวัญข้าวทำเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเรียบร้อยแล้ว เอาข้าวขึ้นยุ้งแล้วก็จะ ไปทำกันที่วัด แต่ละบ้านก็จะเอาข้าวเปลือกไปคนละกำสองกำ ไปกองรวมไว้ พระก็สวดเจริญพระพุทธมนต์ เป็นความเชื่อเรื่องพระรัตนตรัยที่เกี่ยวกับการทำนา พระสวดจบแล้วก็ถวายอาหารแก่พระสงฆ์ ขณะ พระสงฆ์กำลังฉันเพล ก็ทำพิธีสู่ขวัญข้าว ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้สืบทอดจากผู้อาวุโสท่านหนึ่งในหมู่บ้าน แต่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเองยังไม่มีผู้สืบทอด พอสู่ขวัญเสร็จคนที่เอาข้าวไปใส่กองก็จะเอาข้าวที่เข้าพิธีแล้วกลับไปบ้านคนละกำสอง

ถ้า อาหารก็แต่ละบ้านทำไปถวายพระ ยุงข้าวในหมู่บ้านก็พอมิบ้างแต่ไม่ได้ใช้งานแล้ว ทำเป็นที่เก็บของบ้าง เพราะสมัยนี้ใช้รดเกี่ยวข้าว เกี่ยวเสร็จก็มีรถมารับซื้อเลย แต่สมัยก่อนเกี่ยวเสร็จต้องมาตากแห้งก่อนแล้วมัดและมารวมกองๆเสร็จเรียบริยก็มานวด ใช้ควายนวดกันต่อๆมาก็ใช้รดไถวนๆเหยียบ รถรดข้าวบ้างก็มี โบราณเขาใช้ควายทั้งหมด ผู้ให้ข้อมูลยังหันใช้ควายนวด แต่ปัจจุบันใช้รดเกี่ยวอย่างเดียวเลย เกี่ยวแล้วเป็นเมล็ดข้าวพร้อมบรรจุใส่กระสอบ ขายส่งเลย ถ้าไม่มีรถก็เดือนร้อนกัน ต้องหาที่ตากข้าว เมื่อก่อนมีพิธีเอาข้าวขึ้นยุ้งแต่เดี๋ยวนี้ไม่ต้องแล้ว เอาข้าวขึ้นยุ้งก็ขนขึ้นไปเลย ไม่มีการสวดคาถาอะไร พอถึงเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ ก็จะทำพิธีสู่วัณข้าว แบบโบราณซึ่งเป็นพิธีที่ที่นี้ตำบลนี้ยังคงทำกันทุกปี การทำนาสมัยนี้ไม่ได้ทำตามฤดูกาลแล้วเพราะว่ามีน้ำชลประทานมา ทำนาปีหนึ่ง 2-3 ครั้ง

สรุป ในประเทศไทยเราได้จำแนกประเภทของพันธุ์ข้าวที่ปลูกได้ 3 ชนิด คือข้าวนาสวน ข้าวนาเมือง (ข้างขึ้นน้ำ) และข้าวไร่ ในพื้นที่ทำการวิจัยที่ตำบลหนองแสงจัดเป็นประเภทข้าวนาสวน เมล็ดพันธุ์ข้าวที่ชาวนาในตำบลหนองแสงนิยมปลูก คือ ข้าวพันธุ์ชัยนาท มีคุณสมบัติเมล็ดยาว น้ำหนักดี ต้านทานโรคได้ดี ใช้ระยะเวลาในการปลูก 115 วัน การทำนาในสมัยก่อนไม่ต้องลงทุนมาก ใช้แรงงานมนุษย์และแรงงานสัตว์เป็นส่วนใหญ่ ในแต่ละขั้นตอนของการทำนามีพิธีกรรมต่างๆแทบทุกขั้นตอนของการทำนา ซึ่งสิ่งเหล่านี้ช่วยหล่อหลอมจิตใจ แต่ปัจจุบันได้มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามา ทำให้ย่นระยะเวลาในการทำนา ทำนาได้ปีละ 2-3 ครั้ง แต่ต้องลงทุนสูงกว่าสมัยก่อน พิธีกรรมต่างๆก็ค่อยๆเลือนรางหายไป ในปัจจุบันพิธีกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการทำนาในตำบลหนองแสงคงเหลือเพียงแค่ 3 พิธีกรรม คือ พิธีสู่วัณข้าว พิธีแห่บั้งไฟ และพิธีทำบุญกลางบ้าน

เครื่องมือและอุปกรณ์ในการทำนา

เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำนาได้พัฒนาจากเครื่องกลอย่างง่ายๆที่ใช้ไม้ไผ่ ไม้เนื้ออ่อน ไม้เนื้อแข็ง โดยชาวนาเป็นผู้ที่ได้จัดทำเองหรือว่าผู้อื่นที่มีฝีมือในท้องถิ่นเป็นผู้จัดทำให้ ต่อมาได้มีเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามา เครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆได้พัฒนาไปโดยอาศัยเครื่องยนต์ โลหะ พลาสติก เครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆที่ชาวนาใช้ในการทำนามตามช่วงระยะต่างๆดังต่อไปนี้

1. เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการเตรียมพื้นที่และปลูก

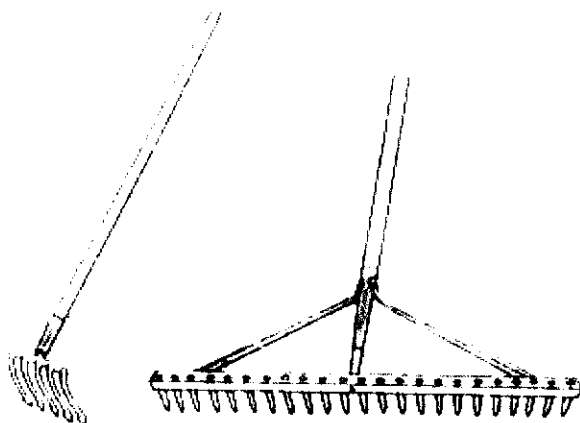
1.1 ไถ เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการเตรียมพื้นที่ขั้นต้นในการไถตะ ไถแปร ใช้แรงงานจากวัวหรือควายลากจูง ตัวไถประกอบไปด้วย หัวหมูที่ทำด้วยไม้ นิยมใช้กำมปูไม้มะขามเทศ หรือไม้แดง ด้านหน้าเป็นใบหมู อันเป็นตัวยึดติดใบผานที่ทำด้วยโลหะเหล็กรูปใบโพธิ์ สำหรับแฉกหรือเจาะดิน หางยามเป็นส่วนของไถที่ยึดติดกับหัวหมูด้านล่าง เรียกว่า กระทุ้ โดยมีดินกาเสียบลงตรงกลางถึงกลางหัวหมู ด้านปลาย (เรียกว่า หางยาม) เป็นที่จับบังคับการไถของชาวนา จะทำ

ด้วยไม้เนื้อแข็ง หลาวให้กลม ปลายโค้งยาวประมาณ 1 -1.5 เมตร คันชักเป็นส่วนของไถที่เชื่อมติดระหว่างหางยามกับแอก ทำด้วยไม้เนื้อแข็งหลาวกลมเช่นเดียวกัน ไถวักกับไถควายจะแตกต่างกัน ไถวักจะเทียมคู่ ไถควายจะเทียมเดี่ยว ดังนั้นคันชักไถวักยาวประมาณ 3 เมตร ไถควายยาวประมาณ 1.5 เมตร ไถวักจะมีแอกคู่ยาวประมาณ 1.2 เมตร สำหรับพาดคอวัวมีลูกแอกเป็นซี่ไม้ 2 ซี่ เจาะทะลุแอกเป็นตัวบังคับคอสัตว์ทั้ง 2 ข้าง โดยมีเชือกถักเป็นกระตาม สำหรับผูกมัดคอสัตว์ ติดอยู่กับแอก ตัวแอกจะติดอยู่กับคันชักของไถ โดยมีปุ่มอยู่ปลายคันชัก อาจจะมี 2-3 ปุ่ม ปุ่มนี้เรียกว่า ยิน เป็นปุ่มปรับให้ไถตื้น ไถลึก ผูกติดกับคันชักด้วยหนังแห้งหรือถัก หรือเชือกมนิลา ไถควายจะมีแอกน้อย เป็นไม้ท่อนกลมยาวประมาณ 50 เซนติเมตร เป็นตัวยึดกับปลายคันชักและจะมีเชือกถาว 2 เส้นผูกเชื่อมระหว่างแอกน้อยกับคอม (แอกเดี่ยว หรือเรียกว่า โถก) เป็นส่วนที่ใช้พาดหลังควายมีลักษณะโค้งงอเป็นรูปคล้ายเขาคควายทำด้วยไม้ไผ่ป่าตัดโค้งมีกระตามผูกติดลัดคอควายด้านล่างเช่นเดียวกับเชือกกระตามผูกคอวัวยาวประมาณ 1.5 เมตร



ภาพที่ 4.19 ไถจากพิพิธภัณฑ์ไทยพวน วัดฝั่งคลอง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

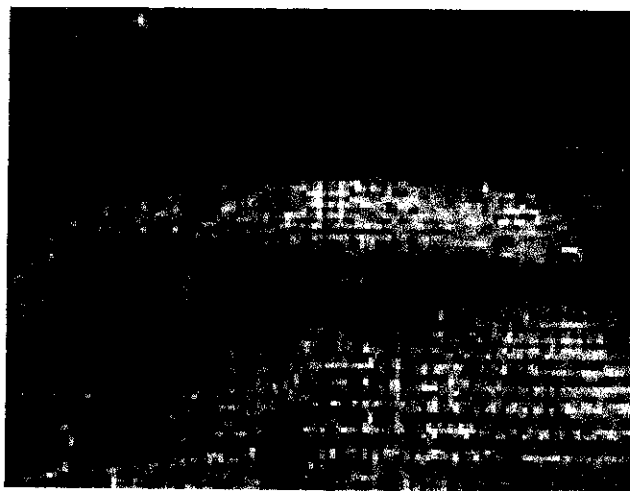
1.2 คราด เป็นเครื่องมือเตรียมดินที่ใช้ย่อยดินให้ละเอียดปรับดินให้เรียบใช้ทำเทือก (ตีดินให้เป็นหลุมเป็น โกลนตม) และเก็บเศษวัชพืช ตัวคราด เรียกว่า แม่คราด คราดควายคู่จะยาวประมาณ 2.5 เมตร ถ้าเป็นคราดควายเดี่ยวหรือวัวคู่จะยาวประมาณ 1.5 เมตร ตัวแม่คราดด้านล่างจะเป็นซี่หวี ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง เรียกว่า ลูกคราด ยาวประมาณ 20-35 เซนติเมตร ด้านบนแม่คราดจะเป็นราวยึดสำหรับเป็นมือจับของชาวนา ระหว่างคราดเรียกว่า หูคราด สูงจากพื้นประมาณ 80 เซนติเมตร จากตัวแม่คราดมีไม้ลากยาวจำนวน 2 ท่อน เป็นตัวเชื่อมระหว่างคราดกับวัวหรือควายที่ใช้ลากเรียกว่า ขาคราด ถ้าเทียมควายเดี่ยวจะวางเป็นแนวขนานเทียมด้วยคอมถ้าเป็นคราดคู่หรือวัวคู่ ปลายคราดจะลอมเข้าหากัน แล้วเทียมด้วยแอกคู่



ภาพที่ 4.20 กราด

ที่มา: <http://coursewares.mju.ac.th/section2/1...0005.htm> 06/04/53

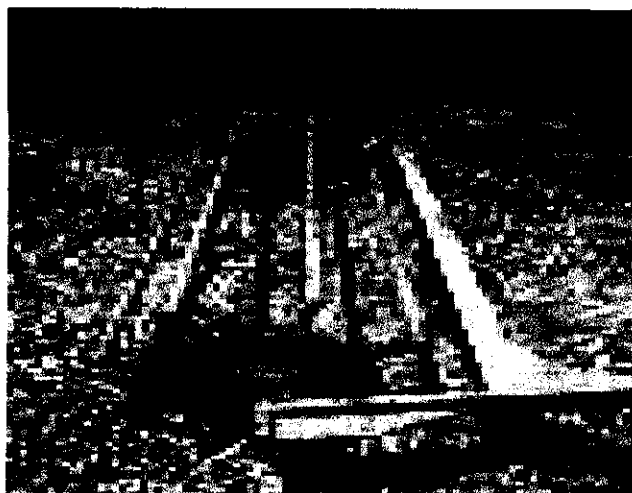
1.3 จอบ เป็นเครื่องมือเตรียมพื้นที่ขั้นต้นในการทำนา นิยมใช้จอบที่มีหน้าจอบที่ทำด้วยเหล็กแข็ง หน้าแคบประมาณ 10 เซนติเมตร มีด้ามเป็นไม้เนื้อแข็งยาวประมาณ 1.5 เมตร ใช้ประโยชน์สำหรับข่อยดินให้ละเอียด คายหญ้า ลับของคันนาที่ลอยไถเข้าไปไม่ถึง หรือบริเวณที่ไถดินไม่ถึง



ภาพที่ 4.21 จอบ

ที่มา: <http://pineapple-eyes.snru.ac.th> 06/04/53

1.4 อีชลูป เป็นเครื่องมือเฉพาะงานในนาข้าวที่ใช้ในการเตรียมดิน ทำเทือกและใช้ปรับเทือกให้เรียบ ตัวอีชลูป จะทำด้วยไม้เสาที่เนื้อไม้มีน้ำหนัก ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 15-25 เซนติเมตร ยาวประมาณ 2 เมตร มีลูกขลุบอันเป็นส่วนที่ใช้ตีดิน เป็น 2 แบบคือ ใช้วิธีหลาวเนื้อของแม่ขลุบเป็นรูปกลีบมะเฟือง หรือทำเป็นลิ้มใบพัดติดกับตัวแม่ขลุบเป็นฟืนปลา สี่แถว ตัวหัวท้ายของแม่ขลุบจะมีเคียวเหล็กใช้เพลาติดเชื่อมมาขลุบ ใช้สัตว์ลากจูง ต่อมาได้รับการพัฒนาทำอีชลูปโดยใช้เหล็กเชื่อมเป็นซี่ยาววางตะแคงรอบวงกลม ใช้แรงงานจากรถแทรกเตอร์เป็นตัวลากจูง



ภาพที่ 4.22 อีชลูป

ที่มา: [http:// openbase.in.th](http://openbase.in.th) 06/04/53

1.5 ไม้หัวโยก หรืออาจจะเรียกว่า ไม้ตะโหงก เป็นอุปกรณ์สำหรับช่วยในการปักดำในสภาพนาปักดำที่เทือกแข็ง หรือมีน้ำขังลึก ไม้หัวโยกจะมีรูปเป็นตัวที ตัวหัวมีขนาดเท่ากับมือ ยาวประมาณ 10 เซนติเมตร เป็นที่มีมือจับยาวประมาณ 30-50 เซนติเมตร ที่ปลายทำเป็นรูปหางเหยี่ยว สำหรับเกี่ยวโคนต้นกล้าในการปักดำแทนมือ

2. เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการวิดน้ำ

2.1 ชังโลง หรือบางที่เรียกว่า ชักโลง เป็นเครื่องมือวิดน้ำ รูปร่างเหมือนกระบวยตักน้ำ ตัวกระบวยจะสานด้วยดอกไม้ไผ่แบนหลายสอง เป็นรูปทรงกลมผ่าครึ่งมีขอบกว้างประมาณ 35 เซนติเมตร ยาวประมาณ 50 เซนติเมตร ทาหรือยาดด้วยชันน้ำมันยาง หรืออาจจะใช้ปี๊บสังกะสี 20 ลิตรผ่าครึ่ง ตีกระบวยทำด้วยกระบวยไม้ไผ่ ตียาวประมาณ 2 เมตร เวลาทำงานจะต้องตั้งไม้ขาหยั่ง 3 ขา มีเชือกผูกที่ตีติดกับตัวกระบวยห้อยยึดกับขาหยั่งด้านบนใช้งานโดยการจับตีโยกให้

หัวกระบวยลอยหลัง แล้วจ้วงวอดน้ำใส่ กระบวยโยกไปด้านหน้า ช่วงลอยหลังน้ำจะไหลออกจาก กระบวย

2.2 โคงเตงวิดน้ำ เป็นเครื่องมือวิดน้ำโดยใช้ปีบสังกะสีหรือถังน้ำ นำเชือกเหนียว มาขึง 3 เส้น แล้วนำปีบสังกะสีหรือถังน้ำ มาผูกไว้ระหว่างช่วงกลางเชือกที่ขึง 2 เส้นแรกผูกติดที่ ปากด้านบนและด้านล่าง เส้นที่เหลือผูกติดที่ก้นด้านบน การทำงานจะใช้คนเหวี่ยง 2 คน ยืนจับ ปลายเชือกตรงกันข้ามกัน มือบนจับเชือกสองเส้นที่ผูกติดด้านบน มือล่างจับ 1 เส้นที่ผูกติดด้านล่าง แล้วเหวี่ยงปีบสังกะสีหรือถังน้ำให้ลอยไปด้านหลังแล้วจ้วงน้ำเหวี่ยงไปด้านหน้าแล้วกระดกเชือก เส้นที่ผูกกันกับถังหรือปีบด้านบนขึ้นน้ำก็จะไหลออกจากภาชนะดังกล่าว

2.3 ระหัดมือ หรือเรียกว่า ระหัดชกมวย เป็นระหัดวิดน้ำที่มีขนาดเล็ก ตัวเรือนำ ด้วยไม้สัก เป็นรูปร่างยาวประมาณ 2.5 เมตร สูงประมาณ 30-40 เซนติเมตร กว้างประมาณ 15 เซนติเมตร มีใบพัดเป็นเคียวเจาะกลางร้อยติดเป็นราว มีโมเล่ 2 ตัวติดหัวท้ายเป็นวงล้อให้ใบพัด หมุนตามกันไปจ้วงน้ำเข้ารางเรือนระหัดจากกันรางมายังปากราง การทำงานจะใช้แรงงานจากคน โดยใช้กัน โยกมือหมุน 2 อัน ต่อมาได้พัฒนาใช้แรงงานหมุนจากเครื่องยนต์ขนาดเล็ก

2.4 ท่อพญานาค เป็นเครื่องมือสูบน้ำที่ได้พัฒนามาใช้ในการทำนาโดยใช้ท่อ โลหะเหล็กขนาดใหญ่เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 6-12 นิ้ว ยาวประมาณ 3-5 เมตร มีแกนเพลยาว ทะลุกลางท่อเชื่อมติดใบพัดหมุนคู่กับเครื่องกำเนิดแรง ซึ่งอาจจะใช้เครื่องยนต์เล็กหรือ มอเตอร์ไฟฟ้า ใบพัดจะหมุนคู่กับจากปลายท่อออกมาสู่ปากท่อ



ภาพที่ 4.23 ท่อพญานาค

3. ยานพาหนะขนข้าว

3.1 เกวียน เป็นยานพาหนะที่ใช้ขนฟ่อนข้าว เมล็ดข้าวเปลือกมาตั้งแต่ยุคสมัยโบราณ ที่ใช้แรงงานจากสัตว์คือ วัวและควายเป็นตัวลากจูง ขนาดของเกวียนพอจำแนกได้ 3 ขนาดด้วยกันคือ ขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก ขนาดใหญ่จะเทียมด้วยควายคู่ ขนาดกลางและขนาดเล็กเทียมด้วยวัวคู่ หรือควายเดี่ยว ตัวเกวียนแต่ละขนาดจะแตกต่างกันที่ความกว้าง ความยาว ของความสูงเรือนเกวียน และขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางของเกวียนแต่ละแบบจะมีขนาดแตกต่างกันไป ดังต่อไปนี้

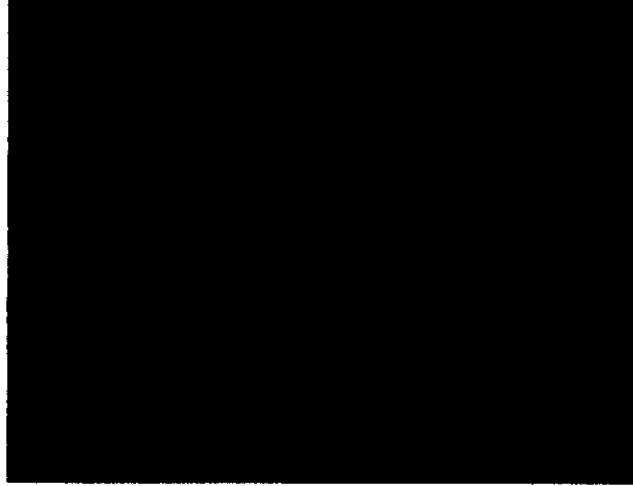
ตารางที่ 4.1 แสดงขนาดของเกวียน

ขนาดของเกวียน	ยาว	กว้าง	สูง	เส้นผ่านศูนย์กลางของล้อ
ขนาดใหญ่	3 เมตร	80 เซนติเมตร	1 เมตร	1.8-2 เมตร
ขนาดกลาง	2.5 เมตร	70 เซนติเมตร	1 เมตร	1.5-1.7 เมตร
ขนาดเล็ก	2 เมตร	80 เซนติเมตร	80 เซนติเมตร	1.2-1.4 เมตร

ที่มา: อำนาจ สิลวัตร (2535) *ศึกษาวัฒนธรรมในการทำนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ.2533-2534* หน้า 40

เกวียนจะทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ตัวเรือนเกวียนจะทำเป็นราวลูกกรงกลมหรือเหลี่ยม สองแถวเปิดหัวท้าย มีไม้ทับลูกกรงด้านบน เรียกว่า แม่ลำพอง ตัวเชื่อมติดเรือนเกวียนระหว่างราว ลูกกรงทั้งสองแถวเรียกว่า ไม้ขวางทาง (ไม้ตัดเขียด) จำนวน 3 จุด คือ หัว ท้าย และกลาง ตรงจุดกลางจะเป็นตัวเชื่อมติดกับกระโปกเกวียน (เรียกว่า กระชงเพชร) อันเป็นที่ใส่เพลาล้อเกวียน ล้อเกวียนจะสวมติดกับเพลทั้งสองข้างของเรือนเกวียน ตัวล้อจะมีคุมเป็นตัวใส่เพลาคู่จากคุมเป็นซี่ล้อเกวียน (กัมเกวียน) ซึ่งปกติจะมีซี่จำนวน 14 ซี่ หรือ 16 ซี่ ตัวที่จะติดกับกัวกเกวียน (กัวกมะขาม) มี 4 กัวกทำจากไม้ไผ่เข้าหากันเป็นล้อเกวียนรูปวงกลม ด้านนอกของคุมเกวียนทั้งสองจะประกบด้วยไม้แนบปิดหัวคุมเกวียนหลาวให้ยาว ไถอย่างสวยงามเรียกว่าแม่ปะແຫລก ยาวออกมาพันตัวเรือนเกวียนด้านท้ายหางอนแตกต่างกันไปค่อจากเรือนเกวียนเป็นไม้ยื่นไปยึดค่อมหรือแอกสำหรับสัตว์ลากจูงเรียกว่า ฐูป ถ้าลากด้วยสัตว์เดี่ยวจะวางเป็นแนวขนาน แต่ถ้าใช้สัตว์คู่จะลอมเข้าหากันปลาย

สุดของรูป เรียกว่า หัวแม่ตะเพด อาจจะสั้นหรือยาวทำคล้ายหางหงส์ ควายสวยงามของเกวียนจะอยู่ที่การหลาวหัวแม่ตะเพด แม่ปะแหล็ก ตลอดทั้งการกลิ้งคุมล้อ และวาดหางแม่ปะแหล็ก



ภาพที่ 4.24 เกวียน

ที่มา: เอนก นาวิกมูล (2543) *สมุดภาพเมืองไทย ฉบับรวมเล่ม 1-2-3 พิมพ์ครั้งที่ 3* หน้า 5

3.2 กระจ่าง เป็นเกวียนที่มีขนาดเล็ก ทำด้วยไม้เนื้อแข็งเช่นเดียวกัน แต่ตัวเรือนของกระจ่างจะมีขนาดกว้างกว่า คือกว้างประมาณ 1.25-1.5 เมตร ความยาวประมาณ 1.75 เมตร สูงประมาณ 50 เซนติเมตร ซึ่งไม้แฉงกั้นราวของกระจ่างเป็นไม้แบนทำอย่างง่าย ๆ เส้นผ่าศูนย์กลางของล้อขนาดใกล้เคียงกับเกวียนขนาดเล็กคือประมาณ 1.2-1.4 เมตร กระจ่างจำใช้เทียมด้วยควายเดี่ยวหรือควายคู่

3.3 เลื่อน เป็นยานพาหนะที่ใช้บรรทุกฟ่อนข้าวและสัมภาระในการทำนา ใช้ไม้ไผ่ทำรูปตัวเลื่อน ไม่มีราวลูกกรง ใช้ลำไม้ไผ่ยาว 2 ลำ วางเป็นตัวเรือนและรูป อาจจะมีล้อหรือไม่มีก็ได้ ถ้ามีล้อ ล้อจะทำด้วยไม้แผ่นที่มีขนาดหนาประมาณ 5-8 เซนติเมตร วาดเป็นวงกลม เรียกว่า ล้อข้าวจี เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 0.8-1 เมตร ต่อมาล้อได้ดัดแปลงมาใช้เป็นยางรถยนต์บรรทุกไม่ต้องใส่ยางใน ใช้ไม้กากบาทตีบทำเป็นคุม ใช้ควายเดี่ยวหรือวัวคู่ลากจูง

4. ใช้ในการจัดการผลผลิตข้าว

4.1 เคียว เป็นเครื่องมือเกี่ยวข้าวที่ใช้แรงงานคน ลักษณะเคียวจะทำด้วยโลหะเหล็ก ดีเรียว แบน โกงเป็นรูปวงพระจันทร์ มีด้ามจับกลม เคียวจะมี 2 ชนิดคือ เคียวสำหรับเกี่ยวข้าวนาสวน และเคียวเกี่ยวข้าวนาเมือง เคียวเกี่ยวข้าวนาสวนวง โกงจะ โกงมากกว่าเคียวนาเมือง แต่เคียวนาเมืองจะมีด้ามยาวกว่า ลอยคมของเคียวจะใช้ตะไปฏเป็นลายกาบอ้อย จะขาวและคม



ภาพที่ 4.25 เดียว (ด้านบนซ้าย)

ที่มา: พิพิธภัณฑสถานไทยพวน วัดฝั่งคลอง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

4.2 ขะเน็ด เป็นอุปกรณ์สำหรับมัดฟ่อนข้าว ซึ่งอาจจะใช้ต้นข้าว หรือหญ้าหรือ กาบกล้วย หรือใบลานที่ตากแห้งมาบิดเป็นเชือก ปกตินิยมใช้ต้นข้าวซึ่งเรียกว่า ชั่งข้าวที่เกี่ยวรวง ออกแล้ว โดยเลือกจากตอซึ่งที่อยู่ในน่าน้ำลึกซึ่งจะยาว เกี่ยวมาแผ่ทิ้งไว้ในลานนวด พอน้ำค้างตก หรือพ่นน้ำให้ชั่งนุ่มเหนียว แล้วจึงนำชั่งข้าวมา 2 กำเล็ก ๆ นำโคนของตอซึ่งมาทาบกันให้โคนทับ ปลาย แล้วใช้มือหมุนเป็นเกลียวเชือกให้เกิดแรงขมวด และขมวดหัวทิ้งไว้ นำมาร้อยใส่ไม้คาน แขนงไว้คอกเวลาที่จะใช้งาน ขะเน็ดแบบนี้เรียกว่า ขะเน็ดปอกคอช้าง ยังมีชะเน็ดอีกชนิดหนึ่ง เรียกว่า ขะเน็ดหักคอม้า จะนิยมใช้กับนาปักดำ วิธีทำโดยเกี่ยวต้นข้าวทั้งต้นมีรวงคิดมา 2 กำเล็ก ๆ นำส่วนรวงมาทาบกันให้เกยกันที่คอรวงแล้วหมุนเป็นมัดเป็นเกลียวให้ติดกัน

4.3 คาน เป็นอุปกรณ์สำหรับหาม หลาวจาก โคน (ขอ) ไม้ไผ่สีสุก ยาวประมาณ 1.5 เมตร แบ่งออกเป็นคานหามและคานหลาว คานหามจะใช้หามภาชนะใส่ข้าว ที่ปลายทั้งสองข้าง จะตัดให้เลี้ยวประมาณ 10-20 เซนติเมตร แล้วจะหลาวเป็นรูปดอกหรือหางหงส์ ที่ข้อจะควั่นเป็น เดือยหรือห้านม ขึ้นมาเพื่อใช้บังคับสายภาชนะที่หามคานหลาวเป็นคานที่ใช้ เสียบฟ่อนข้าวได้ ขะเน็ด ที่ปลายทั้งสองข้างจะตัดให้เลี้ยวประมาณ 10-20 เซนติเมตร แล้วหลาวให้แหลม ตัวคาน ส่วนกลางจะใหญ่ ปลายสองข้างจะเรียวเล็ก ไม้คานจะนิยมทำจากไม้ไผ่ที่มีข้อสั้น มี 6 ข้อ โดยถือ เคล็ดว่า ข้อ 1 คาน ข้อ 2 แคน ข้อ 3 ยาก ข้อ 4 แค้น ข้อ 5 มั่งมี ข้อ 6 ศรีสุข

4.4 ขอฉางสงฟาง เป็นไม้ขอสำหรับวงฟางในการนวดข้าวเพื่อให้ฟางที่ไม่มีเมล็ด ติดเหลืออยู่ ออกจากกอนนวดข้าว ขอฉางจะประกอบไปด้วย ค้ำที่ทำจากลำไม้ไผ่ขนาดเท่ากำมือ

ยาวประมาณ 1.5 เมตร ตัวของฉวยมีลักษณะโค้งวงพระจันทร์ อาจจะใช้กิ่งของไม้บริเวณคาโดยคัดให้โค้งงอ หรืออาจจะใช้เหล็กตีให้เรียวยาว



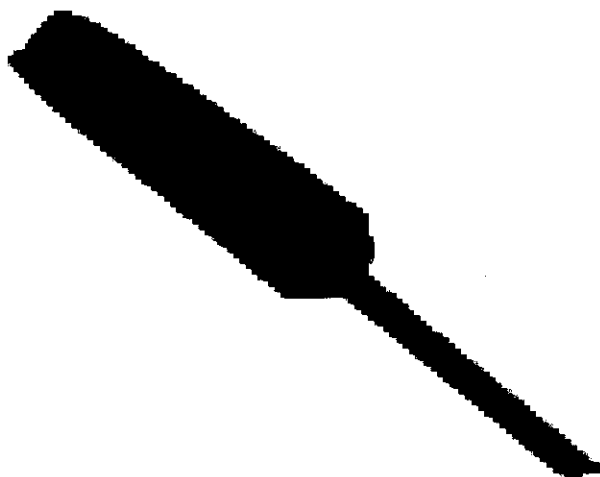
ภาพที่ 4.26 ขอฉวยสงฟาง

ที่มา: <http://gotoknow.org/blog/yongyuths6/255375> 06/04/53

4.5 กระทาลากข้าว บางทีเรียกว่า ทักทาหรือตะพาลากข้าว เป็นเครื่องมือสำหรับลากเมล็ดข้าวเปลือกรวมเป็นกอง ตัวใบของกระทาทำด้วยไม้กระดาน หรือเหล็กแผ่น กว้างยาวประมาณ 20 x 45 เซนติเมตร มีด้ามถือยาวประมาณ 1.5 เมตร

4.6 กระทาใหญ่ เป็นไม้กระดานขนาดใหญ่สำหรับลากรวมเมล็ดข้าวที่ได้จากการนวดรวมเข้าเป็นกองใหญ่ ใบของกระทาทำด้วยไม้กระดานหน้ากว้างประมาณ 40 เซนติเมตร ยาวประมาณ 1.5 เมตร ตรงกลางของกระทาจะคาบด้วยไม้ที่ทำเป็นด้ามยาวประมาณ 1.2 เมตร หัวท้ายของกระทาจะมีหูร้อยเชือก สำหรับลากทั้งสองข้าง การปฏิบัติงานจะต้องใช้คนลากอย่างน้อย 3 คนขึ้นไป โดยคนหนึ่งจะมีหน้าที่ถือหางกระทาคอยบังคับให้กระทาดังจิกลากเมล็ดข้าวและมีคนลากที่ปลายเชือกทั้งสองข้าง โดยมากจะใช้คนจำนวนมาก

4.7 พลับสาคข้าว เป็นเครื่องมือสำหรับดักข้าวเปลือกสาคขวางทางลมเพื่อแยกเมล็ดข้าวออกจากเศษฟางข้าว ข้าวลืบ ในขบวนการทำความสะอาดเมล็ดข้าว พลับสาคจะทำจากไม้เนื้ออ่อน เพื่อให้มีน้ำหนักเบา เช่น ไม้โมก ไม้มะกอก และไม้สัก เป็นต้น รูปร่างเหมือนพาย แต่ตัวแผ่นพายจะขุดให้เป็นร่องลึกเหมือนพลั่วขุดดิน ความกว้างของใบพลั่วประมาณ 20 เซนติเมตร ยาวประมาณ 35 เซนติเมตร ด้ามยาวประมาณ 1.2 เมตร



ภาพที่ 4.27 ปลิวสาคข้าว

ที่มา: <http://www.tv5.co.th/service/mod/heritage/nation/oldcity/singburi8.htm> 06/04/53

4.8 ไม้ฟาดข้าว เป็นไม้สำหรับจับกำข้าวยกขึ้นมาฟาด เพื่อให้เมล็ดข้าวหลุดจากรวง ในขบวนการนวดข้าว จะทำด้วยลำไม้ไผ่ขนาดเท่ากำมือ จำนวนสองท่อนยาวประมาณ 1.5 เมตร ผูกด้วยเชือกที่ข้อปล้องสุดท้าย ตัดกันทั้งสองท่อน ท่อนหนึ่งปล้องสุดท้าย ตัดสั้นตรงข้อที่ผูกเชือก อีกท่อนหนึ่งตัดสั้นให้ห่างจากข้อประมาณ 25 เซนติเมตร เวลาใช้ประโยชน์ชาวนาจะจับไม้ข้างละท่อน เอาเชือกที่ผูกปลายไม้วางมัดมากำข้าวหรือพอนข้าวที่มีขนาดเล็กจับยกขึ้นฟาดกับขอนไม้ หรือครกไม้ขูด เมล็ดข้าวก็จะหลุดร่วงออกจากรวงข้าว

4.9 กระพ้อมฟาดข้าว เป็นกระพ้อมทรงเตี้ย ก้นกลม มีขนาดใหญ่ ปากกว้างเป็นลักษณะสำหรับให้ชาวนาล้อมวงเพื่อฟาดข้าวให้เมล็ดข้าวตกอยู่ในกระพ้อมฟาดข้าว

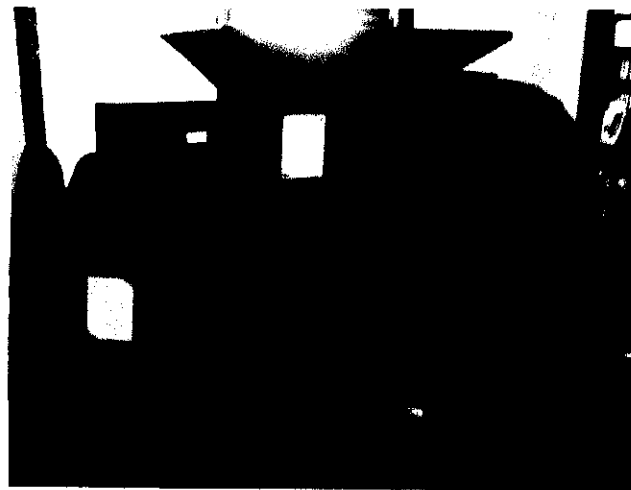
4.10 โฉเจ คือตะแกรงร่อนข้าวเปลือก ที่สานด้วยดอกฝ้ายไม้ไผ่ลายขัดให้มีตาห่างพอที่เมล็ดข้าวร่วงลงมาได้ ขนาดเท่ากับกระด้งฝัดข้าว ใช้ประโยชน์ในการสอนขี้ลำพรวน คือ ระวังข้าว ฟางข้าวออก หลังจากการนวดข้าว

4.11 ไม้หนามชักข้าว เป็นเครื่องมือทำความสะอาดเมล็ดข้าวเปลือกหลังจากนวดข้าวได้ใช้ขอลายสงฟางข้าวออกเรียบร้อยแล้ว แต่ยังมีเศษฟาง ระวังข้าวเหลืออยู่ ต้องใช้ไม้หนามชักหรือคันให้เศษฟาง ระวังข้าวที่ลอยมาอยู่มารวมกัน แล้วนำมาใส่โฉเจร่อนเอาเศษต่างุั้นออก ไม้หนามชักข้าวจะทำจากปลายไม้ไผ่ป่า เอาเฉพาะหนามส่วนปลาย 2 ต้น มาผูกติดกัน แล้ววงส่วนที่เป็นหนามโค้งเป็นวงกลมเหมือนพัด โบก

4.12 ไม้หลาวส่งข้าว จะเป็นไม้ปลายแหลมสำหรับปักฟ่อนข้าวยกขึ้นใส่บรรทุกบนยานพาหนะขนฟ่อนข้าว หรือขึ้นกองฟองข้าวที่มีความสูง จะทำด้วยปลายไม้ไผ่สีสุกยาวประมาณ 3-4 เมตร ที่ปล้องสุดท้ายจะเหลือดากั้งไว้ประมาณ 40 เซนติเมตร หลาวปลายแหลม

4.13 ไม้หลาวปักข้าว เป็นไม้ปลายแหลม สำหรับปักฟ่อนข้าวที่บรรทุกบนยานพาหนะ เป็นชั้นสูงไม่ให้ล้ม ทำจากไม้ไผ่ป่าที่มีเนื้อหนา หรือโคนไม้ไผ่สีสุก ผ่าเป็นชั้นหลาวกลม ปลายแหลม เส้นผ่าศูนย์กลาง ประมาณ 2 เซนติเมตร ยาวประมาณ 1 เมตร

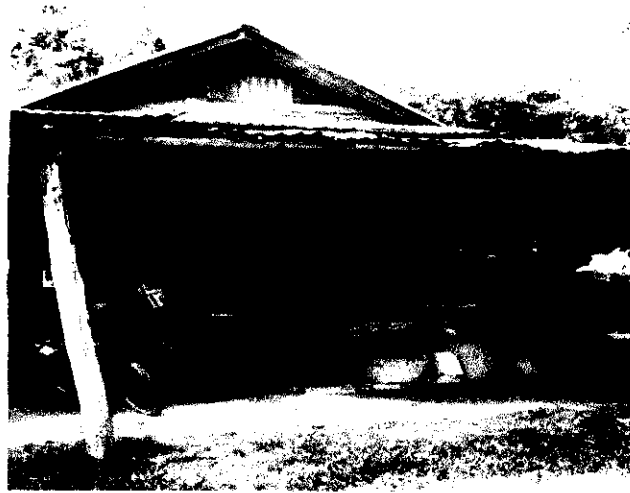
4.14 เครื่องสีฝัดข้าว เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการทำความสะดวกเมล็ดข้าวเพื่อแยกเอาข้าวที่มีเนื้อแป้งออกจากข้าวลึบ เศษฟาง กระจ่างข้าว เข้าใจว่าได้นำมาจากประเทศจีน ตัวเรือนเครื่องทำด้วยไม้สัก บูดด้วยสังกะสี มีใบพัดหมุนเป่าลม จำนวน 4 ใบ มีไม้หมุน ด้านหลังตัวเรือนมีถึงบรรจู่ข้าวที่ยังไม่ได้ทำความสะอาด เมื่อหมุนใบพัดปล่อยข้าวลงมาข้าวที่สะอาดมีเมล็ดแป้งจะไหลลงมาข้างล่างด้านหน้า ส่วนขี้ลึบ (ข้าวลึบ) เศษฟาง กระจ่างข้าว จะโดนลมเป่าพัดออกไปด้านหลัง และที่บริเวณท้ายเรือนจะมีกระพ้อคอยรับเมล็ดข้าวที่มีเมล็ดแป้ง ที่อาจปลิวติดไปทางด้านหลัง แล้วนำส่วนนี้มาเข้าเครื่องคัดใหม่ การหมุนใบพัดที่โมเล อาจจะใช้แรงงานคนหมุน หรือติดสายพานเชื่อมต่อไปยังเครื่องกำเนิดกำลัง เช่น มอเตอร์ไฟฟ้า หรือ เครื่องยนต์เล็ก ขนาดตัวเรือนจะสูงประมาณ 1.2 เมตร ยาวประมาณ 1.5 เมตร



ภาพที่ 4.28 เครื่องสีฝัดข้าว

ที่มา: พิพิธภัณฑ์ไทยพวน วัดฝั่งคลอง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

4.15 ยุงและนางข้าว เป็นเรือนเก็บรักษาเมล็ดข้าวเปลือกหลังจากนวด เพื่อพักเมล็ดข้าวไว้ระยะหนึ่งก่อนที่จะขาย สีเพื่อบริโภค ถ้าเป็นเรือนขนาดเล็ก เรียกว่า ยุง ถ้าเป็นเรือนขนาดใหญ่เรียกว่า นาง อาจจะปลูกเป็นโรงเรือนขึ้นมา หรือสร้างบริเวณใต้ถุนบ้าน โดยยกพื้นขึ้นมา ฝาผนังอาจจะใช้เสื่อราแพน ปะรำ ยาด้วยมูลวัวมูลควาย หรือแผ่นไม้กระดาน กรลุ้อมรอบในแนวตั้ง มีไม้คร่าวล้อมรอบอยู่อีกชั้นหนึ่ง



ภาพที่ 4.29 ยุงข้าว

4.16 เครื่องซ้อมข้าว เป็นชุดอุปกรณ์สำหรับแปรสภาพข้าวเปลือกเป็นข้าวกล้อง จากข้าวกล้องเป็นข้าวสาร ประกอบด้วย ครกซึ่งทำจากไม้ซุง สากค้ำเป็น ไม้ที่ทล่าวปลายกลมทั้งสองข้าง ส่วนกลางเหลาเว้า สำหรับมือจับทำด้วยไม้ที่มีเนื้อแข็ง มีน้ำหนัก สากซ้อมเป็นสากรูปตัวที หัวตัวที่ทำจากไม้ท่อนกลม มีน้ำหนัก ตัวขาที่จะเป็นที่จับ สำหรับฟาดค้ำข้าว หรืออาจทำเป็นขากระเดื่องใช้คนเหยียบหางให้ตัวตะลุมพุกยกขึ้น และนอกจากนั้นยังมีกระดิ่งสำหรับฝัดข้าวเอาแกลบออก และแยกส่วนของข้าวเต็มเมล็ดข้าวหักปลายข้าวออกจากกัน

4.17 เครื่องสีข้าวด้วยมือ เป็นเครื่องแปรสภาพข้าวเปลือกเป็นข้าวกล้อง (ข้าวที่ยังไม่ได้ขัดเอาผิวผนังออก) ได้พัฒนาขึ้นมาเป็นเครื่อง โม่ที่ตัวเรือน สานด้วยผิวไม้ไผ่รวก ตัวลูกโม่แทนไม้ ที่ใช้กระแทะเปลือกอาจจะหล่อด้วยปูนซีเมนต์ หรือดินเหนียวอัดรูปทรงเหมือนกับ โม่ที่ใช้โม่แป้ง แต่มีขนาดใหญ่กว่า ตัวโม่มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ประมาณ 80 เซนติเมตร เรือนเครื่องสีข้าวจะสูงประมาณ 1 เมตร ด้านบนของโม่จะเป็นถังใส่ข้าวเปลือกด้านล่าง ส่วนขาจะเป็นแท่นรองรับข้าวที่ได้ทำการกะเทาะเปลือกเสร็จแล้ว ลูกโม่สามารถหมุนได้โดยมีแขนยื่นออกมา เชื่อมติดกับ โขก ยาวประมาณ 1.5-2 เมตร ที่มีมือถือของคัน โขกจะมีราวแขวนไว้ทั้งสองข้าง เวลาใช้งานจะใช้แรงงานจาก

คนโยก หลังจากกะเทาะเปลือก แล้วจะนำข้าวกลิ้งไปซ้อม (ตำ) ให้ผิวผนังข้าวหลุดออกจากเมล็ด ข้าวสาร ส่วนที่หลุดออกมาคือ รำข้าว จมูกข้าว



ภาพที่ 4.30 เครื่องสีข้าวด้วยมือ

ที่มา: ศูนย์ภูมิรักษ์ จังหวัดนครนายก

5. ภาชนะใส่ข้าว

5.1 กระบุง เป็นภาชนะสำหรับใส่เมล็ดข้าว รูปร่างทรงป้อมสานด้วยดอกลำไยไผ่ เป็นลายสอง มีขนาดแตกต่างกันไป สามารถบรรจุเมล็ดข้าวได้ประมาณ 1-1.5 ถัง ด้านข้างมีหู 4 หู สำหรับร้อยเชือกเข้ากับคานหาบ

5.2 กระป้า เป็นภาชนะสำหรับใส่เมล็ดข้าวรูปร่างทรงป้อมสานด้วยดอกลำไยไผ่ เช่นเดียวกัน แต่สานเป็นลายขัด ขนาดและมีหูร้อยเชือกเข้ากับคานเช่นเดียวกัน

5.3 กระพ้อม เป็นภาชนะใส่ข้าวสานด้วยดอกลำไยไผ่ลายขัดเช่นเดียวกับกระป้า แต่มีขนาดใหญ่กว่า สามารถใส่ข้าวได้เป็นเกวียน วัสดุประสงค์ เป็นภาชนะใส่ข้าวเปลือกไว้สำหรับทำพันธุ์หรือเอาไว้ขายในกรณีไม่มียุ้งฉาง

5.4 กระบาย เป็นภาชนะใส่ข้าว รูปร่าง สานด้วยดอกลำไยไผ่ลายเดียวกับกระบุง แต่มีขนาดเล็กกว่า จะนำมาใช้ประโยชน์สำหรับคัดข้าว แบ่งข้าว

5.5 กระเช้า เป็นภาชนะที่สานด้วยดอกลำไยไผ่รูปร่างเรียวสูงแต่ป้อมไม่เท่ากระบุง ใช้ดอกลำไยเล็กสานอย่างละเอียด ช่วงส่วนครึ่งล่างสานเป็นลายสองสลับลายประสุ ช่วงครึ่งบนเป็นลายขัด ที่ขอบบริเวณปากกระเช้าผูกหรือถักด้วยหวายเป็นลายสันปลาช่อน ส่วนใหญ่นิยมทำด้วยน้ำมัน อย่างสวยงาม มี 4 หู ร้อยเชือกสำหรับหาบ ใช้ประโยชน์ในการใส่ข้าว และกับข้าวไปกิน

ในแปลงนา นิยมใช้ถาดปักเป็นฝา ชาวนาจะหาบกระเช้าที่ปลายคานอีกข้างหนึ่ง และถึงน้ำที่ปลายคานอีกข้างหนึ่ง

5.6 กระพ้อ เป็นภาชนะสำหรับดวงข้าวใส่ถัง สำหรับซื้อขายคล้ายกระบุง สานด้วยตอกไม้ไผ่ บางลายขัด ทำขอบในตัว ขนาดบรรจุประมาณ 10 ลิตร ที่กระพ้อจะมีขีดแสดงปริมาณไว้ 4 ขีด เรียกว่า 4 กระพิก นิยมนำมาโกยข้าวแกลกของ

5.7 กระคัง เป็นภาชนะที่ด้วยตอกไม้ไผ่นิยมใช้ตอกโกโก้ ผิวหรือผิวรูปร่างแบนกลม มีขอบยกขึ้นมา นำไปใช้ประโยชน์ในการตากของ หรือเป็นฝากระพ้อและใช้ผัดข้าวเพื่อเอาขี้ลีบออก การสานจะสานเป็นลายยกสองข่มสาม

5.8 กระโล่ รูปร่างและสานคล้ายกับกระคัง แต่ขนาดเล็กกว่า มีขนาดเท่ากับถาดใส่กับข้าว ใช้ประโยชน์เป็นฝาปิดกระเช้า และใช้เป็นที่วางกับข้าว แทนถาดหรือสำหรับใส่ของกระเดียดไป

5.9 กระบุงปากบาน เป็นกระบุงของชาวจีน มีประโยชน์สำหรับขนข้าวเปลือกขึ้นแบกบนบ่า เพื่อใช้ในการขนย้าย เช่น ขนข้าว ขนข้าวจากยุ้งฉางไปยังยานพาหนะ ขนถ่าย สานด้วยตอกไม้ไผ่ รูปร่างปากแตร ก้นเล็กปากใหญ่ มีขนาดบรรจุข้าวเปลือกได้ประมาณ 3-5 ถัง

5.10 ลัด เป็นภาชนะสำหรับดวงข้าว ในสมัยโบราณที่ยังไม่มีถังใส่ดวงข้าว สานด้วยตอกไม้ไผ่ช่วงสานครึ่งล่างสานเป็นลายสอง ส่วนครึ่งบนสานเป็นลายขัดมีขอบที่ปากแข็งแรง มีความจุประมาณ 10 ลิตร



ภาพที่ 4.31 อุปกรณ์ที่ชาวนาใช้ในชีวิตประจำวัน

ที่มา: พิพิธภัณฑ์ไทยพวน วัดฝั่งคลอง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

5.11 ถังดวงข้าว เป็นถังไม้เนื้อแข็งทำเป็นรูปทรงกลม ใช้ในการดวงบอกริมาณ
จำนวนความจุของเมล็ดข้าว มีขนาด 10 ลิตรเรียกว่าถังเล็ก ขนาด 20 ลิตร เรียกว่า ถังใหญ่



ภาพที่ 4.32 ถังดวงข้าว



ภาพที่ 4.33 ถังดวงข้าวและไม้ปาดข้าว

ที่มา: แม่บ้านคินพ่อทำสวน จังหวัดเชียงใหม่

5.12 ทะนาน เป็นภาชนะดวงบอกริมาณความจุของเมล็ดข้าว แบบโบราณ
อาจจะทำด้วยกะลามะพร้าว ชิก้านตากะลา หรืออาจจะหล่อด้วยทองเหลือง มีขนาดบรรจุประมาณ 1 ลิตร

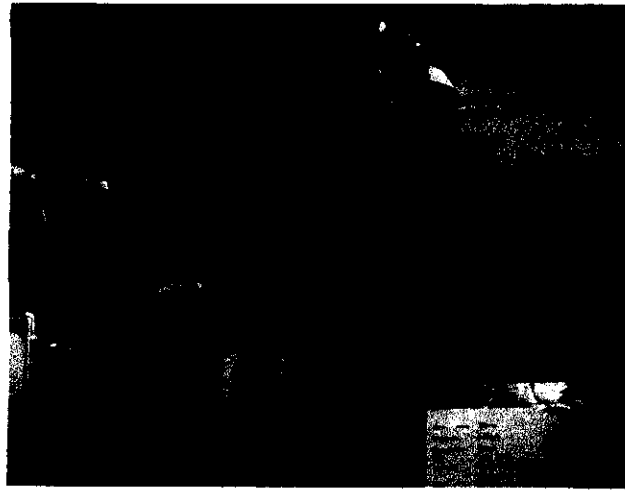


ภาพที่ 4.34 ทะนาน

ที่มา: http://twssg.blogspot.com/2009/11/blog-post_23.html 06/04/53

6. อุปกรณ์ประกอบพิธีกรรม

เฉลว เป็นอุปกรณ์ประกอบสำหรับทำพิธีกรรม รับขวัญข้าวกลางทุ่งในระยะที่ข้าวตั้งท้อง จะสานด้วยดอกล เป็นรูปตาชะลอม เป็นรูปห้าเหลี่ยม เหลี่ยมแหลมอยู่ด้านบน เหลี่ยมป้านอยู่ด้านล่าง ใช้ดอกลจำนวน 20 เส้น เวลาใช้งานจะมีหลักปัก และผูกชะลอมที่จุดกลางของเฉลว และปักธงสีสามเหลี่ยมตรงเหลี่ยมแหลมด้านบน (อำนาจ ศิลวัตร 2535: 37-46)



ภาพที่ 4.35 เฉลว หรือ ตาเฉลว

ที่มา: พิพิธภัณฑสถานไทยพวน วัดฝั่งคลอง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

สรุป ในสมัยก่อนได้ใช้อุปกรณ์ที่ทำจากวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ ไม้เนื้ออ่อน ไม้เนื้อแข็ง ในการทำเครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆที่ใช้ในการทำนาจะแบ่งตามช่วงระยะต่างๆดังนี้

1. เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการเตรียมพื้นที่และปลูก ได้แก่ ไถ คราด จอบ เสียม อี ขลุบ และไม้หัวโยก

2. เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการวิดน้ำ ได้แก่ ชักโลง โดงแดงวิดน้ำ รัศมีมือ และท่อพญานาค

3. ยานพาหนะขนข้าว ได้แก่ เกวียน กระแทะและเลื่อน

4. เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดการผลผลิตข้าว ได้แก่ เทียว ขะเน็ด คาน ขอบฉายสงฟาง กระทาลากข้าว พลั่วสาดข้าว ไม้ฝาดข้าว โฉงเต ไม้หนามชักข้าว ไม้หลาวส่งข้าว ไม้หลาวปักข้าว เครื่องสีฝัดข้าว ขู้งางข้าว เครื่องซ้อมข้าวและเครื่องสีข้าวด้วยมือ

5. ภาชนะใส่ข้าว ได้แก่ กระบุง กระปา กระพ้อม กระบาย กระเช้า กระพ้อ กระด้ง กระโถ้ กระบุงปากบาน ลัด ถังตวงข้าวและทะนาน

6. อุปกรณ์ประกอบพิธีกรรม ได้แก่ เกลวหรือตาแหลว เป็นเครื่องหมายกำหนดเขตและป้องกันอันตรายให้แก่ต้นข้าว เป็นอุปกรณ์ประกอบพิธีกรรมรับขวัญข้าวในระยะที่ข้าวตั้งท้องสานด้วยดอกเป็นรูปตาชะลอมห้าเหลี่ยม เวลาใช้งานจะมีที่ปักและผูกชะลอมที่จุดกึ่งกลางของเกลวและปักทรงสามเหลี่ยมที่เหลี่ยมแหลมด้านบน

การทำนาในปัจจุบันที่ตำบลหนองแสง ได้ใช้เครื่องมือในการทำนาแบบสมัยใหม่ดังต่อไปนี้

1. เครื่องมือในการเตรียมพื้นที่ ได้แก่ รถไถ และรถไถนาเดินตาม ยี่ห้อที่ได้รับความนิยม คือ คูโบต้า ชาวนาบางบ้านไม่มีเป็นของตนเองก็ต้องว่าจ้างแทน
2. เครื่องมือในการวิดน้ำ ได้แก่ ท่อพญานาค ชาวนาในตำบลหนองแสงแทบทุกครัวเรือนมีท่อพญานาคในการสูบน้ำเข้านา
3. ยานพาหนะขนข้าว ได้แก่ รถมอเตอร์ไซด์ รถไถนาเดินตาม รถยนต์
4. เครื่องมือในการเก็บเกี่ยว ได้แก่ รถเกี่ยวข้าว เป็นที่นิยมใช้กันในตำบลหนองแสง เพราะลงทุนเพียงครั้งเดียวก็ขายข้าวได้เลย ซึ่งรถเกี่ยวข้าวสามารถเกี่ยวข้าวและนวดข้าวจนเหลือแต่ข้าวเปลือกที่เป็นเมล็ดได้เลย มีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อถึงในท้องทุ่งนา ทำให้ขั้นตอนพิธีกรรมต่างๆ ได้เลือนหายไป

5. อุปกรณ์ในการประกอบพิธีกรรมในตำบลหนองแสง ปัจจุบันไม่มีการปักเกลวในการรับขวัญข้าวแม่โพสพขณะตั้งท้องแล้ว ได้ถูกนำมาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานไทยพวน วัดฝั่งคลอง ตำบลปากพลี อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

2.1.2 ความเป็นมาของพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา

พระยาอนุมานราชชน (2515:100) ได้นิยามว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลงปรับปรุง หรือผลิตสร้างขึ้นเพื่อความเจริญงอกงามในวิถีชีวิตของมนุษย์ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้ เลียนแบบกันได้ เอาอย่าง กันได้ วัฒนธรรมจึงเป็นผลผลิตของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนสมัยก่อนสืบต่อกันมาเป็นประเพณี วัฒนธรรมจึงเป็นทั้งความคิดเห็นหรือการกระทำของมนุษย์ในส่วนรวมที่เป็นลักษณะเดียวกัน และสำแดงให้เห็นปรากฏเป็นภาษา ความเชื่อ ระเบียบ ประเพณี

ส่วนวัฒนธรรมชาวนั้น *งามพิศ สัตย์สงวน (2545: 6-7)* ได้กล่าวว่า วัฒนธรรมข้าว (Rice Culture) หมายถึง วัฒนธรรมของชาวนา เมื่อกล่าวถึงวัฒนธรรมของชาวนา จำเป็นต้องเข้าใจมโนภาพ 2 อย่าง คือ “ชาวนา”และ “วัฒนธรรม”

ชาวนาคือใครและแตกต่างกันไปจากกลุ่มคนที่ทำการเกษตรอื่นๆอย่างไร ในที่นี้ ชาวนา หมายถึง กลุ่มคนที่ปลูกข้าวเป็นอาชีพหลัก หรือ กลุ่มคนที่มีอาชีพทำนา ถ้ากลุ่มคนปลูกพืช อื่นๆ ไม่เรียกว่าชาวนา เช่น ปลูกอ้อย ปลูกข้าวโพดหรือมันสำปะหลัง เรียกว่าเป็นชาวไร่ ถ้าปลูกผัก ผลไม้เรียกว่าชาวสวน อย่างไรก็ตามอาจเรียกชาวนาชาวไร่ชาวสวนรวมๆกันว่าเป็นเกษตรกรได้ แต่ กลุ่มคนที่ปลูกข้าวเป็นอาชีพหลักหรือชาวนา อาจปลูกข้าวเป็นการค้า หรืออาจปลูกข้าวไว้บริโภค เหลือไว้ขายก็ได้ ชาวนาอาจทำนาในที่ดินของตนเอง หรืออาจเช่าที่ดินทำนาก็ได้ ชาวนาบางคนอาจ ทำนาในที่นาของคนอื่น โดยไม่ต้องเสียค่าเช่าก็ได้เช่นกัน ดังนั้นชาวนาคือ

1. ผู้ทำนาในที่ดินของตนเอง
2. ผู้ทำนาในที่ดินของตนเองส่วนหนึ่งและเช่าที่ดินผู้อื่นทำนาอีกส่วนหนึ่ง
3. ผู้เช่าที่ดินของผู้อื่นทำนา
4. ผู้ทำนาในที่ดินของคนอื่น โดยไม่ต้องเสียค่าเช่า

โดยทั่วไปชาวนามักมีอาชีพเสริมหลายอย่างเช่นปลูกผัก เป็นช่างไม้หรือรับจ้าง ทั่วไปด้วย สำหรับผู้ที่รับจ้างในภาคเกษตรกรรมโดยที่ไม่ได้ทำนาเช่นรับจ้างปักดำ ถอนกล้า หรือ เก็บเกี่ยว ไม่ได้ถือว่าเป็นชาวนา เพราะผู้รับจ้างเหล่านั้นไม่ได้ตกอยู่ในภาวะการฉ้อฉลในการประกอบ อาชีพทำนา ไม่ต้องเกี่ยวข้องกับปัจจัยการผลิตต่างๆและไม่ต้องตัดสินใจในขั้นตอนต่างๆของการทำ นา ผู้รับจ้างในภาคเกษตรกรรมเหล่านี้ จัดอยู่ในประเภทเดียวกับผู้รับจ้างนอกภาคเกษตรกรรมคือ เป็นกรรมกรขายแรงงาน ดังนั้นผู้รับจ้างในภาคเกษตรกรรมจึงไม่ใช่ชาวนา สรุปได้ว่าชาวนาคือ ผู้มี อาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก ชาวนาในสังคมไทยมักมีแบบแผนการทำนา มีประเพณีพิธีกรรมในการ ทำนาแตกต่างกันไปตามภูมิภาคที่แตกต่างกัน

เมื่อนิยามคำว่าชาวนาไปแล้ว มโนภาพต่อไปที่ต้องนิยามคือคำว่า “วัฒนธรรม” (Culture) นักมานุษยวิทยานิยามวัฒนธรรมไว้หลายอย่าง เช่นให้ความหมายในเชิงพรรณนา (Descriptive) เชิงประวัติศาสตร์ (Historical) เชิงบรรทัดฐาน (Normative) เชิงจิตวิทยา (Psychological) เชิงโครงสร้าง (Structural) และเชิงประวัติความเป็นมา (Genetic) เมื่อนิยามวัฒนธรรมเชิงพรรณนา วัฒนธรรม หมายถึงสิ่งที่ได้จากการเรียนรู้โดยกระบวนการคัดเลาทางสังคมเช่น ความเชื่อ ศิลปะ จริยธรรม ศิลธรรม เป็นต้น เมื่อนิยามเชิงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมหมายถึงมรดกทางสังคมที่ถ่ายทอดมา เรื่อยๆหลายชั่วคน ถ้านิยามเชิงบรรทัดฐาน วัฒนธรรมหมายถึงกฎเกณฑ์ข้อบังคับต่างๆที่สำคัญที่ กลุ่มคนกลุ่มต่างๆกำหนดขึ้นมา เพื่อให้สมาชิกปฏิบัติเพื่อความเป็นระเบียบในสังคม แต่ถ้านัก มานุษยวิทยานิยามวัฒนธรรมเชิงจิตวิทยา วัฒนธรรม หมายถึงสิ่งที่สนองความต้องการจำเป็นระดับ ปึงเจกบุคคล เมื่อนิยามวัฒนธรรมในเชิงโครงสร้าง วัฒนธรรมหมายถึง การทำหน้าที่ต่างๆเพื่อให้

มนุษย์มีชีวิตอยู่ได้และถ้านิยาม วัฒนธรรมเชิงประวัติความเป็นมา นักมานุษยวิทยาหมายถึงระบบ สัญลักษณ์ เป็นต้น

เอียม ทองดี (2537: 26-43) ได้กล่าวว่า ก่อนที่พฤติกรรมการเก็บรวบรวมข้าวจะรวมตัว (integration) ขึ้น หรือก่อนที่พฤติกรรมการล่าสัตว์หรือขุดหัวเผือกหัวมันบรีโภคจะนิยติหรือกำหนด (determination) ไว้ มนุษย์อาจจะมีพิธีกรรมใดๆอยู่แล้วหรือไม่ก็ได้ แต่เมื่อมนุษย์ได้เรียนรู้ว่าเมล็ดข้าวสามารถบรีโภคได้ ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับข้าวจึงได้เริ่มขึ้นอันหมายถึงการเริ่มต้นรวมตัว (integration) ของพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว ซึ่งสามารถแบ่งความเป็นมาตามลักษณะพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีต่อข้าวได้ ดังนี้

(1) พฤติกรรมการเก็บรวบรวมข้าว

พฤติกรรมการเก็บรวบรวมข้าวของมนุษย์ ปรากฏร่องรอยหลักฐานเก่าแก่ในวัฒนธรรมฮัวบินเนียนในประเทศเวียดนาม โดยสันนิษฐานว่ามนุษย์รู้จักเก็บรวบรวมข้าวเป็นอาหารแล้วในสมัยนั้น ซึ่งเกิดขึ้นไม่น้อยกว่า 15,000 ปีมาแล้ว โดยในระยะต้นนี้ ข้าวยังไม่เป็นอาหารหลัก แต่คงจะเป็นไปตามฤดูกาลเท่านั้น เมื่อถึงฤดูกาลข้าวสุกก็เก็บรวบรวมเมล็ดข้าวป่ามาบรีโภค ฤดูกาลอื่นก็แสวงหาอาหารอื่น เช่น ล่าสัตว์ ขุดเผือกมันและเนื่องจากเมล็ดข้าวป่าเมื่อสุกก็จะร่วงง่าย ดังนั้น เมล็ดส่วนหนึ่งจะตกลงพื้นและงอกงามในฤดูฝนต่อไปด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงต้องเรียนรู้วิธีเก็บเมล็ดข้าวให้ได้มาก ดังนั้น ก่อนข้าวสุกก็รวบข้าวหลายๆต้นมาผูกรวมไว้ เมื่อเมล็ดข้าวสุกก็จะร่วงลงค้างอยู่ตรงซ่อที่รวบไว้ ทำให้ได้เมล็ดข้าวมากขึ้น ซึ่งวิธีนี้ชาวอินเดียที่ยากจนในภาคใต้ของประเทศอินเดียยังใช้อยู่ในปัจจุบัน พวกเขาปลูกข้าวพันธุ์โอริซา ออฟฟิเซียนนาลิส (*Oryza officinalis*) ข้าวพันธุ์นี้เมื่อสุกจะร่วงง่าย พวกเขาจึงต้องรวบต้นข้าวมามัดไว้ด้วยกันเป็นกลุ่มๆ ก่อนข้าวสุกเพื่อป้องกันเมล็ดข้าวร่วงลงพื้น (Burkill, 1935) พฤติกรรมดังกล่าวนี้น่าจะเป็นที่มาของพิธีกรรมรวบข้าวของชาวนาไทยในภาคใต้ ซึ่งก่อนเริ่มต้นเก็บเกี่ยวข้าวต้องทำพิธีรวบข้าวก่อน เมื่อเก็บเกี่ยวที่อื่นๆหมด จึงจะมาเก็บเกี่ยวข้าวบริเวณที่รวบไว้ และนำข้าวที่ได้นั้นเป็นขวัญข้าวหรือข้าวขวัญเป็นเชื้อในการเพาะปลูกปีต่อไป พิธีรวบข้าวจึงน่าจะเกิดในยุคนี้

นอกจากนี้ มีองค์ความรู้พื้นบ้านที่เป็นตำนานเรื่องราวเกี่ยวกับข้าวปรากฏอยู่ทุกภูมิภาค ว่าเมื่อพระฤๅษี(ซึ่งอาจจะเป็นคนที่อาศัยอยู่ในป่า) ค้นพบว่า เมล็ดข้าวบรีโภคได้ จึงแนะนำให้มนุษย์รู้จักเก็บข้าวบรีโภคและด้วยความสำนึกในบุญคุณดังกล่าว มนุษย์จึงต้องระลึกถึงพระคุณพระฤๅษีสืบมา เมื่อถึงฤดูเก็บรวบรวมข้าวก็เอาออกไปให้พระฤๅษีบรีโภคด้วย แม้ปัจจุบันชาวนาก็ยังคงอุทิศส่วนกุศลแก่พระฤๅษีทุกครั้งที่มาเพื่ออุทิศ

อนึ่ง ตำนานเกี่ยวกับข้าวบางแห่งเล่าว่า ข้าวที่พระฤๅษีแนะนำให้มนุษย์รู้จักบรีโภคครั้งแรกนั้นเป็นเนื้อหนังมังสาของนางโพสวเทวีเทพธิดาในสวรรค์ ที่อุทิศร่างกายเป็นข้าว

ให้มนุษย์บริโภค โดยการช่วยเหลือของพระฤๅษี เมื่อเป็นข้าวแล้วจะเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เมล็ด
โตเท่าผลแดงโม่บ้าง เท่าผลมะพร้าวบ้าง มีปีกบินได้บ้าง เมื่อสุกจะบินมาสู่ผู้จงใจเอง เมื่อมนุษย์จะ
กินก็ปอกเปลือกใช้มีดผ่าซีกใส่หม้อหุงได้ ซึ่งคงจะเทียบได้กับการเก็บข้าวป่าที่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติ
และเมล็ดข้าวอาจจะโตกว่าปัจจุบัน เนื่องจากพื้นดินคงอุดมสมบูรณ์

การแสวงหาอาหารของมนุษย์ก่อนรู้จักบริโภคข้าว

เป็นที่ยอมรับกันในหมู่นักมานุษยวิทยาทั่วไปว่า มนุษย์รู้จักล่าสัตว์เป็นอาหาร
ก่อนรู้จักเก็บข้าวป่ามาบริโภค ดังจะเห็นได้จากหลักฐานการล่าสัตว์ เป็นภาพเขียนผนังถ้ำบ้าง เป็น
ภาพเขียนบ้าง เป็นวิถีชีวิตของชนพื้นเมืองเผ่าต่างๆ ในปัจจุบันบ้าง ที่ปรากฏในที่ต่างๆ มากมาย ซึ่ง
แสดงให้เห็นถึงการล่าสัตว์ของคนในยุคนั้นๆ

การปลูกข้าว

ข้าวเป็นพืชอาหารที่องค์ความรู้พื้นบ้านของคนไทยเชื่อว่าเกิดจากเทพธิดาใน
สวรรค์ อุทิศร่างกายลงมาเกิดเป็นข้าว โดยความช่วยเหลือของพระฤๅษีในป่าหิมพาน ซึ่งเชื่อกันว่า
เกิดขึ้นมาก่อนที่พระพุทธเจ้าพระองค์แรกในภัททกัป* นี้ลงมาตรัสรู้

(2) พุทธกรรมการทำไร่เลื่อนลอย

พุทธกรรมการทำไร่เลื่อนลอย ปรากฏร่องรอยหลักฐานเก่าแก่ในวัฒนธรรม
ลุ่มชาน ประเทศจีน และวัฒนธรรมฮัวบินเนียน ประเทศเวียดนาม ซึ่งสันนิษฐานว่าเกิดขึ้น ไม่น้อย
กว่า 10,000 ปีมาแล้ว โดยเชื่อว่าเนื่องมาจากการที่มนุษย์ให้ความสนใจธรรมชาติมากขึ้น ได้เรียนรู้
ถึงขั้นตอนต่างๆ ของธรรมชาติที่เกิดขึ้นและใช้ความสามารถของตนปฏิบัติการที่จะดึงเอา
สิ่งแวดล้อมมาใช้ประโยชน์คนให้มากที่สุด มีการถาง โคน เผาป่า ไร่ไม้แทงดินให้เป็นรูหยอดเมล็ด
ข้าวตามจังหวะเวลาที่ได้สัดส่วนกับดินฤดูกาล และวัฏจักรการเจริญเติบโตของพืช (เช่นเดียวกับการ
เดินรำข้าวร้องที่ให้เข้ากับจังหวะของคนตรี) ซึ่งการทำไร่เลื่อนลอยนี้ยังคงปรากฏอยู่ทั่วไปทั้งใน
พื้นที่ราบและที่สูงในปัจจุบัน

การถางป่าทำไร่ พื้นที่ทำไร่มีทั้งที่ราบ ที่ลาดเอียง ที่สูง และตามไหล่เขา
โดยถาง โคน เผา แล้วเตรียมดินให้สะอาด แล้วจึงปลูกข้าว และสามารถทำไร่ในพื้นที่เดิมติดต่อกัน
ได้ 3-5 ปี หลังจากนั้นต้องแปรสภาพเป็นที่นา หรือไม้ก็ปล่อยให้หญ้าและต้นไม้ขึ้นเจริญเติบโตเป็น
ป่าและเป็นป่าใหญ่อีกครั้งหนึ่งในระยะเวลา 10-20 ปี และสามารถถางป่าทำไร่ปลูกข้าวได้อีก

* กัป ปัจจุบันนี้เรียกว่า "ภัททกัป" หรือ "ภัทรกัป" แปลว่า กัปเจริญ เพราะในภัททกัปจะมีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นถึง
5 พระองค์ คือ 1. พระกกุสันธะ 2. พระโกนาคมนะ 3. พระกัสสปะ 4. พระสมณะ โสคม 5. พระศรีอริยเมตตรัย
(www.bloggang.com/mainblog.php?id=boromsuk&month=22...1... 31/3/53)

ข้าวไร่ โดยทั่วไปเป็นข้าวเบา อายุเก็บเกี่ยว 3-4 เดือน ไม่ต้องการน้ำแข็ง ข้าวไร่พันธุ์พื้นเมือง เช่น ข้าวกอเหละ (ข้าวเจ้า ภาคใต้) ข้าวปะดำน (ข้าวเหนียว ภาคเหนือ) ข้าวฮากไผ่ (ข้าวเหนียว ภาคอีสาน) เป็นต้น

พิธีกรรมสันนิษฐานว่าเกิดขึ้นในยุคนี้ นอกจากการรวบข้าวและการเลี้ยงข้าวพระฤๅษีแล้ว น่าจะมีพิธีกรรมเกี่ยวกับ ดิน น้ำ ลม ไฟ ป่าไม้ และสิ่งแวดล้อมอื่นๆเพิ่มขึ้น โดยพิจารณาจากสิ่งเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการ (holding) การทำไร่เลื่อนลอยที่มีอยู่ในปัจจุบัน นั่นคือ ก่อนลงป่าต้องทำพิธีขอป่าจากเจ้าป่า ขอพื้นที่จากเจ้าที่ ก่อนจะ โคนไม้ใหญ่ก็ต้องทำพิธีบนบานต่อเทพารักษ์ จะเผาป่าก็ต้องบอกกล่าวจากเจ้าที่ เทพารักษ์ และเทพเจ้าของสัตว์ต่างๆ ให้ได้สัตว์ออกจากพื้นที่ และขออนุญาตต่อพระภูมิเจ้าแผ่นดินก่อนเพาะปลูกก็มีพิธีบนบานเลี้ยงคู่ผีต่างๆ ให้ช่วยดูแลรักษาคุ้มครองข้าว นอกจากนี้ในส่วนของข้าวก็มีพิธีเชิญข้าวลงไร่ด้วย

การเซ่นไหว้เจ้าป่า

ชาวนาชาวไร่เชื่อว่าผีหรือเทวดาที่เกี่ยวกับป่าหลายคน ดังนั้นก่อนจะเริ่มต้นลงป่า นอกจากจะต้องหาวันดีแล้ว จะต้องทำพิธีบนบานเช่นสังเวยผีหรือเทวดาที่เกี่ยวข้องเสียก่อน เช่น พระไพรเจ้าป่า เทพารักษ์ประจำต้นไม้ใหญ่ ห้วย หนอง คลอง บึง พญาไม้ นางไม้ ฯลฯ เชิญเทวดาเหล่านี้มารับเครื่องสังเวย แล้วบอกกล่าวขอที่ทำไร่ ขอร้องให้ช่วยคุ้มครองรักษา ให้มีความสะดวก ปลอดภัย ได้ข้าวอุดมสมบูรณ์

การแรกปลูกข้าว

การแรกปลูกข้าวต้องหาวันเวลาดี ต้องมีคาถาอาคมภาวนา ขณะประกอบพิธีต้องบนบานหรือเลี้ยงผีตาแฮก*หรือพระภูมิหรือนางธรณีตามที่นับถือ เพื่อขอให้คุ้มครองรักษาแม่โพสพ ขอให้ดูแลรักษาแม่โพสพให้ปลอดภัยและต้องมีพิธีเชิญแม่โพสพลงนาด้วย

*เลี้ยงผีตาแฮก หมายถึง การเลี้ยงผีตาแฮกจากท้องทุ่งหรือป่าเขาที่เชิญมาคนหนึ่ง บอกให้อยู่ประจำท้องทุ่งนาแปลงนั้น เพื่อช่วยดูแลรักษาทุ่งนา ข้าวกล้า คนและสัตว์ให้ปลอดภัย เมื่อถึงฤดูกาล ไถนา คำนานา เก็บเกี่ยว จะนำของมาเซ่น ไหว้ และหลังจากการเก็บเกี่ยวจะแบ่งข้าวส่วนหนึ่งให้ด้วย (เอี่ยม ทองดี 2537: 52) สำหรับของเซ่นสังเวยผีตาแฮก การเลี้ยงผีตาแฮกนั้น จะกระทำ 3 ครั้งในรอบ 1 ปี ได้แก่ก่อนเริ่มลงมือทำนา ก่อนเริ่มเก็บเกี่ยวและก่อนขนข้าวขึ้นยุ้งฉาง (งามพิศ ศักดิ์สงวน 2545: 140)

อนึ่งเรื่องราวของพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวที่ปรากฏในตำนานกล่าวว่า หลังจากพระฤๅษีแนะนำให้นมนุษย์รู้จักข้าวบริโภคแล้ว มนุษย์ก็หันมาบริโภคข้าวเป็นอาหารหลักโดยไม่ต้องเพาะปลูกเก็บเกี่ยวข้าวเกิดขึ้นเอง เมล็ดข้าวมีปีกบินได้ เมื่อสุกจะบินมาสู่ผู้ขาง มนุษย์เพียงแต่สร้างผู้ขางไว้รอเท่านั้น แต่ต่อมามีแม่ย่านางหนึ่งยังทำผู้ขางไม่เสร็จ ข้าวสุกบินว่อนมารอจะเข้าผู้ขางเต็มไปหมด นางบอกให้รอก่อนก็ไม่ยอมนาง โม โหคำว่าจับไม้คานตีไล่เมล็ดข้าวแตกกระจาย ตกใจน้อยใจ หนีไปอยู่ป่าอยู่เขา ภายหลังมนุษย์ไม่มีข้าวกินเดือดร้อนทุกขเวทนายิ่งนัก จึงหนีไปหาพระฤๅษี พระฤๅษีจึงขอร้องแม่โพสพให้กลับมาเลี้ยงมนุษย์อีก นางจึงกลับมา แต่มีเงื่อนไขต่อไปนี้ให้นมนุษย์ปฏิบัติดีต่อข้าว ต้องประกอบพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีสู่ขวัญ และที่สำคัญคือมนุษย์ต้องปลูก ต้องเก็บเกี่ยวข้าว ข้าวไม่ขึ้นตามธรรมชาติ ไม่บินมาสู่ผู้ขางอีก หลักฐานดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับพฤติกรรมการทำไร่เลื่อนลอยเนื่องจากเมื่อประชากรเพิ่ม ข้าวป่าที่ขึ้นตามธรรมชาติไม่พอและคงหายากมากขึ้นจะมีอยู่ในป่าไกล พระฤๅษีซึ่งเป็นผู้ใกล้ชิดกับป่ารัฐธรรมชาติต่างๆคิดว่าคนกลุ่มอื่น จึงแนะนำวิธีปลูกข้าวและแนะนำให้ไปเก็บข้าวมาปลูกขึ้น มนุษย์จึงรู้วิธีและพิธีกรรมการปลูกข้าวแบบไร่เลื่อนลอยสืบมาจนปัจจุบัน

(3) พฤติกรรมการทำนาหว่าน

พฤติกรรมการทำนาหว่านปรากฏร่องรอยหลักฐานเก่าแก่ในวัฒนธรรมขางเขา กลุ่มแม่น้ำเหลือง วัฒนธรรมลุ่มขาง ประเทศจีน และฮัวบิเนียน ประเทศเวียดนาม ซึ่งสันนิษฐานกันว่าเกิดขึ้นไม่น้อยกว่า 5,000-10,000 ปีมาแล้ว ซึ่งเชื่อกันว่าในยุคนี้มีพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการเพาะปลูกเพิ่มขึ้น เนื่องจากมนุษย์มีมากและตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งถาวร เทคโนโลยีจึงนำเจริญก้าวหน้ากว่าแต่ก่อน ดังจะเห็นได้ว่ามีเรื่องราวเกี่ยวกับไถปรากฏในจารึกเมโสโปเตเมียและภาพไถในประเทศอียิปต์ ซึ่งเข้าใจกันว่าอยู่สมัยเดียวกัน

นาหว่าน

นาหว่านตามแบบแผนพื้นเมือง ส่วนใหญ่จะเป็นนาหว่านแห้ง ซึ่งภาคอีสานเรียกว่านาข้าวผายหรือนาผาย พื้นนาลุ่มๆดอนๆหรือลาดเอียง ไม่เสมอราบเหมือนนาดำ นาปิ้งหนึ่งกว้างหลายไร่ คันนาไม่สูงใหญ่และสร้างขึ้นเพื่อแสดงขอบเขตหรือเป็นทางเดินเท่านั้น ไม่ประสงค์จะใช้กั้นน้ำแต่อย่างใด

การเตรียมดินนาหว่าน เริ่มต้นตากถางหญ้าตั้งแต่หลังสงกรานต์เป็นต้นไป เมื่อขึ้นเดือนหก (ประมาณเดือนพฤษภาคม) ได้วันดีจะแรกไถนา และถ้าดินนาหว่าน สามารถไถคะได้ทุกแปลง ชาวนาจะไถคะให้หมดแล้วทิ้งให้หญ้าตาย จากนั้นจึงไถแปรและเมื่อฝนลงประมาณเดือนแปดเดือนเก้าก็จะไถหว่านต่อไป

พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนาในช่วงนี้จึงน่าจะสืบต่อจากพิธีกรรมที่มีมาก่อนแล้ว และมีเพิ่มเติมขึ้นตามพัฒนาการทางสังคม ในส่วนที่เกี่ยวกับลัทธิความเชื่อ ศาสนา ประเพณี พิธีกรรมอื่นๆ อันเป็นมาตรการของสังคมที่พัฒนาขึ้นตามความจำเป็น เพื่อการควบคุมให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติ ดังจะเห็นได้จากการทำนาหว่าน (แบบพื้นบ้าน) ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน มีพิธีกรรมต่างๆหลายอย่าง แม้แต่การหักรวงางพวงมาเป็นไร่นา ก่อนดำนา ก่อนเก็บเกี่ยว ก่อนเอาข้าวขึ้นยุ้ง ต้องจัดพิธีเช่นสังเวททุกครั้ง นอกจากนี้ตำนานข้าวในภาคใต้กล่าวว่า มนุษย์ได้บริโภคข้าวอย่างมีความสุขมาจนกระทั่งสมัยพระพุทธเจ้าที่ทรงพระนามว่าพระสมุทฺธ โคดม วันหนึ่งเมื่อมนุษย์และเทวดาฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าจบแล้ว ได้มีผู้ถามว่าในโลกนี้มีใครมีบุญคุณต่อมนุษย์มากที่สุด มนุษย์ทุกคนตอบเป็นอย่างเดียวกันว่า พระพุทธเจ้า และเมื่อถามว่าใครมีบุญคุณรองลงมาต่างคนต่างตอบไปต่างนานา แต่ไม่มีใครตอบว่าแม่โพสพ แม่โพสพนึกน้อยใจจึงหนีไปจากเมืองมนุษย์ ภายหลังมนุษย์ห้อยคอก ยาก ข้าวที่มีอยู่ก็เป็นข้าวลีบหมด ปลูกข้าวออกรวงไม่มีข้าวสาร เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบความ จึงให้พระเวสสุวรรณตามแม่โพสพ หนีไม่กลับแต่ให้เมล็ดข้าวมาทำพันธุ์ให้มนุษย์ไถดินแล้วหว่านลงไปและให้ประกอบพิธีกรรมต่างๆขึ้น เช่นพิธีสู่ขวัญข้าว พิธีแรกเก็บเกี่ยว พิธีหว่านข้าว เป็นต้น

(4) พุทธศักราชการทำนาคำ

พุทธศักราชการทำนาคำปรากฏร่องรอยหลักฐานเก่าแก่ในวัฒนธรรมบ้านเชียง ซึ่งสันนิษฐานกันว่าเกิดขึ้น ไม่น้อยกว่า 5,000 ปีมาแล้ว การทำนาคำนี้ เชื่อว่ามีพิธีกรรมเพิ่มขึ้นเนื่องจากประชากรมากขึ้น สังคมมีความสลับซับซ้อนและมีความเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆเพิ่มขึ้น ระบบต่างๆพัฒนาการมากขึ้น โดยพิจารณาจากพิธีกรรมที่สืบทอดจากการทำนาหว่านแล้ว ยังมีพิธีกรรมอื่นๆอีกมากมาย เช่น พิธีแรกหว่านกล้า เป็นพิธีกรรมในช่วงเพาะปลูก พิธีกรรมในช่วงนี้เป็นพิธีที่จัดทำขึ้นเพื่อขอร้อง อ้อนวอนให้ผีหรือเทพช่วยดูแลข้าวที่ปลูก ให้เจริญงอกงามได้ผลดี และเมื่อต้นข้าวโตเป็นต้นกล้าก็มี พิธีแรกดำนา ในพิธีแรกดำนานั้นก่อนถอนกล้าไปดำ มีการกล่าวขอขมาแม่โพสพ และเชิญแม่โพสพไปอยู่ประจำ ณ ที่ปักดำ ภายหลังการปักดำ

(http://www.thaihandiworks.com/KhunKhao_L02P05.html 31/3/53) พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ คือ การทำพิธีสังเวทผีหรือเทวดาอารักษ์ ผู้เป็นหัวหน้าของผีอารักษ์ทั้งหลายที่ทำหน้าที่ ปกปักษ์รักษาป่าไม้อันเป็นต้นน้ำลำธาร เพื่อเป็นการขอบคุณเทวดาที่บันดาลให้มีน้ำใช้ในการเกษตรกรรม โดยเฉพาะในเขตลุ่มน้ำของลำน้ำนั้น ๆ และยังเป็นการขอให้ผีประจำขุนน้ำบันดาลให้ฝนตกและมีน้ำจากขุนน้ำหรือต้นน้ำนั้นลงมาสู่พื้นราบได้ ผีขุนน้ำเป็นอารักษ์ประจำต้นน้ำแต่ละสาย ซึ่งสิงสถิตอยู่บนคอยสูงอันเป็นต้นแม่น้ำทั้งหลาย มักจะอยู่ตามใต้ต้นไม้ใหญ่ ๆ เช่น ไม้ไซ (ไทร) ไม้มะค่า หรือไม้ยาง เป็นต้น ชาวบ้านก็จะอัญเชิญมาสถิตอยู่ในหอผีที่ปลูกขึ้นอย่างค่อนข้างถาวร ใต้ต้นไม้เหล่านั้น ผีขุนน้ำที่

ชายชวานาก็แทบจะไม่รู้จัก ไม่เคยเห็นพิธีกรรมบางอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ที่ให้น้ำด้วยน้ำชลประทาน ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ด้วยแล้ว อย่างไรก็ตาม ศีนา ศีตาแฮก แม่โพสพเลย แม้พิธีเลี้ยงผีหลักบ้านผีบรรพบุรุษก็แทบจะไม่มีแล้ว จะยังคงอยู่บ้างก็ในพื้นที่ทำน่าน้ำฝน ยังคงใช้เทคโนโลยีพื้นบ้านและแรงงานสัตว์

สรุป ก่อนที่พฤติกรรมการเก็บรวบรวมข้าวจะรวมตัวขึ้นหรือก่อนพฤติกรรม การล่าสัตว์หรือขุดหัวเผือกหัวมันมาบริโภคนมนุษย์อาจจะมีพิธีกรรมใดๆอยู่แล้วหรือไม่ก็ได้ แต่ มนุษย์ได้เรียนรู้ว่าข้าวสามารถบริโภคได้ ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับข้าวจึงได้เริ่มขึ้น อันหมายถึง การเริ่มต้น รวมตัวของพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว ซึ่งสามารถแบ่งตามลักษณะพฤติกรรมของมนุษย์ที่มี ต่อข้าวดังนี้

1. พฤติกรรมการเก็บรวบรวมข้าว
2. พฤติกรรมการทำไร่เลื่อนลอย
3. พฤติกรรมการทำนาหว่าน
4. พฤติกรรมการทำนาดำ
5. การทำนาหลายครั้งในรอบปี

ตารางที่ 4.2 ตารางแสดงเนื้อที่นาที่ได้รับน้ำจากชลประทานที่สร้างเสร็จแล้ว ถึงปี 2549

ภาค	เนื้อที่ชลประทานที่สร้างเสร็จถึง		
	2547	2548	2549
อีสาน	3,229,495	3,737,687	3,737,687
เหนือ	3,800,579	4,303,787	4,491,567
กลาง	13,237,304	12,962,354	13,061,454
ใต้	2,514,369	2,144,059	2,341,359
รวม	22,781,711	23,147,887	23,632,067

1.1.3 ความเชื่อและพิธีกรรมในการทำนา

ความเชื่อ หมายถึง ความรู้สึกนึกคิดสืบทอดกันมาอันมีผลต่อพฤติกรรม การแสดงออก ของบุคคลหรือกลุ่มชนที่มีต่อสิ่งต่างๆ โดยไม่คำนึงถึงเหตุผลหรือพื้นฐานความเป็นจริง ฉะนั้นความเชื่อจึงมีขอบเขตกว้างขวางมากไม่เพียงแต่จะหมายถึง ความเชื่อในดวงวิญญาณทั้งหลาย ภูตผี คาถา อาคม ไชยศาสตร์ต่างๆ เท่านั้น แต่ยังคงรวมถึงปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มนุษย์

ยอมรับนับถือ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น

(http://online.benchama.ac.th/social/kanokporn/pdf/lesson%202_03.pdf) 27/3/53

นักคติชนวิทยาอาจใช้คำศัพท์เกี่ยวกับความเชื่อว่าเป็น belief หรือ superstition ก็ได้ แต่ superstition จะมีความหมายไปในทางมง่าย ไม่มีเหตุผล อาจหมายถึงความเชื่อโชคลาง ดังนั้น บางครั้งจึงหลีกเลี่ยงไปใช้คำว่า folk belief แทน ความเชื่อเหล่านี้จะถ่ายทอดไปในลักษณะคำกล่าว หรือคำพูดที่เป็นเหตุของความเชื่อ และผลของความน่าจะเป็นของความเชื่อนั้น

ประเภทของความเชื่อของชาวนาที่ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

1) ความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อทางศาสนา

นักมานุษยวิทยา แบ่งความเชื่อออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือคติถือผีสาง เทวดา (animism) และคติถือของขลังของศักดิ์สิทธิ์ (animatism) คติถือผีสาง เทวดา (animism) หมายถึงความเชื่อว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติ ได้แก่ ภูตผี ปีศาจ เทวดา เทพเจ้า วิญญาณ ฯลฯ เชื่อกันว่าอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้มีเจตคติที่มีตัวตนสิงอยู่ สามารถตัวตนออกจากวัตถุต่างๆ ได้ (ราชบัณฑิตยสถาน 2524:20) และมีอารมณ์ความรู้สึกเหมือนมนุษย์ทั่วไป สิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านี้อาจสิงสถิตอยู่ในต้นไม้ ในหิน แม่น้ำ ภูเขา เชื่อกันว่ามนุษย์มีวิญญาณ เมื่อสิ้นชีวิตวิญญาณสามารถออกจากร่างในระยะสั้นๆ เช่น ตอนนอนหลับ หรือออกไปอย่างถาวรคือตอนตายแล้ว กลายเป็นผี ในขณะที่เทพเจ้าคืออำนาจเหนือธรรมชาติที่มีความสำคัญและอำนาจมากกว่า (งามพิศ สัตย์สงวน 2536: 210)

ส่วนคติถือของขลังของศักดิ์สิทธิ์ (animatism) หมายถึงความเชื่อว่ามีวัตถุสำคัญทั้งมวลมีชีวิต หรือพลังอำนาจที่สามารถติดต่อกันได้ ถ้าหากสิ่งนั้นมีอำนาจเพียงพอที่จะเป็นของขลังหรือของศักดิ์สิทธิ์ ก็ย่อมได้รับความนับถือว่าเป็นสื่อแห่งอำนาจที่ไม่มีตัวตนหรือเป็นตัวตนขึ้นมาแต่จะแยกออกจากวัตถุต่างๆ ไม่ได้ เช่น ต้นไม้ หิน ลูกศร และในตัวตนด้วย

(ราชบัณฑิตยสถาน 2524: 19)

สรุป ความเชื่อหมายถึง ความรู้สึกนึกคิดสืบทอดกันมา อันมีผลต่อพฤติกรรมและการแสดงออกของบุคคลหรือกลุ่มชนที่มีผลต่อสิ่งต่างๆ โดยไม่คำนึงถึงเหตุผลหรือพื้นฐานความเป็นจริง

ความเชื่อทางศาสนาของชาวนาไทยจึงเป็นการผสมผสานกัน ระหว่างศาสนาพุทธกับศาสนาพราหมณ์ ตลอดจนความเชื่อเรื่องภูตผี ปีศาจ เทวดา แม้ปัจจุบันความเชื่อในสิ่งต่างๆลดน้อยลง ตามเหตุผลและพัฒนาการในด้านการคิดค้นทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เจริญขึ้น ชาวบ้านได้รับการศึกษามากขึ้น ทำให้ความเชื่อที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ค่อยๆหมดความเชื่อถือไป ชาวบ้านจะเลือกเชื่อและกระทำในสิ่งที่สามารถพิสูจน์ได้ หรือเป็นความเชื่อทางจิตวิทยา

มากกว่าในแง่ที่เป็นไสยศาสตร์ หรือสิ่งประดิดประดอยที่สร้างขึ้นทดแทน เช่น เครื่องรางของขลัง และวัตถุมงคลต่างๆ ถึงอย่างไรก็ตามปัจจุบันชาวนาในตำบลหนองแสงยังมีความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อในเรื่องศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการทำนาอยู่หลายประการด้วยกัน ได้แก่

(1) พระรัตนตรัย

พระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งสูงสุดของมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำนาของชาวนาไทยนั้น โดยทั่วไปชาวนาส่วนใหญ่จะนึกถึงคุณพระรัตนตรัยก่อนเสมอ เพื่อยึดเอาพระคุณเป็นที่พึ่ง เป็นพลังอำนาจที่เชื่อว่าสามารถคลบบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ และความสำเร็จตามความปรารถนาได้ทุกประการ เพียงแต่เขาเหล่านั้นต้องมีความเชื่อและมั่นใจอย่างมั่นคง

พระรัตนตรัย คือที่พึ่งสูงสุดของมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย พิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา ต้องระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยก่อน เพื่ออ้างเอาพระคุณมาเป็นที่พึ่ง เป็นพลังอำนาจ คลบบันดาลให้เกิดความสำเร็จตามความปรารถนา ทั้งเทพดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ก็จะตอบสนองต่อความต้องการของพิธีกรรมนั้นๆ อย่างเต็มที่ (เอี่ยม ทองดี 2537: 96)

จากการสัมภาษณ์ นายวิจารณ์ มงคลยง เมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2553 ได้กล่าวว่า ความเชื่อพระรัตนตรัยที่เกี่ยวกับข้าวหลักๆ เห็นได้จากพิธีสู่ขวัญข้าวซึ่งชาวตำบลหนองแสงทำกันเป็นประจำทุกปีในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ พิธีสู่ขวัญข้าวทำเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเรียบร้อยแล้ว เอาข้าวขึ้นยุ้งแล้วก็จะไปทำกันที่วัด แต่ละบ้านก็จะเอาข้าวเปลือกไปคนละกำสองกำ ไปกองรวมไว้ พระก็สวดเจริญพระพุทธมนต์ เป็นความเชื่อเรื่องพระรัตนตรัยที่เกี่ยวข้องกับการทำนา พระสวดจบแล้วก็ถวายอาหารแก่พระ พระกำลังเงินเพลอยู่ นายวิจารณ์ก็ทำพิธีสู่ขวัญข้าว นายวิจารณ์กล่าวว่า ได้ทำสืบต่อผู้อาวุโสท่านหนึ่ง แต่นายวิจารณ์เองยังไม่มีผู้สืบต่อ พอสู่ขวัญเสร็จชาวบ้านที่นำข้าวไปใส่กองก็จะเอาข้าวที่เข้าพิธีแล้วกลับไปบ้านคนละกำสองกำ และรับพรจากพระ

สรุป พระรัตนตรัย คือที่พึ่งสูงสุดของมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำนาของชาวนาไทย ชาวนาส่วนใหญ่จะนึกถึงคุณพระรัตนตรัยก่อนเสมอ ยึดเอาพระคุณเป็นที่พึ่ง เป็นพลังอำนาจที่เชื่อว่าคลบบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์และความสำเร็จตามความปรารถนาทุกประการ ในพื้นที่ตำบลหนองแสง แสดงออกให้เห็นในพิธีสู่ขวัญข้าว

(2) พระภูมิเจ้าที่

ชาวนาที่ตำบลหนองแสงส่วนใหญ่เชื่อว่า ทุ่งนามีพระภูมิเจ้าที่เป็นเทพคอยปกป้องและดูแลต้นข้าวและทุ่งนา ให้ออกพ้นจากการทำลายของศัตรูข้าวและโรคระบาดต่างๆ ชาวนาเชื่อว่าพระภูมิเจ้าที่เป็นโอรสของท้าวทศพรฯ กับนางสันทาทุกข์ ครองกรุงพาลี ท้าวทศพรฯ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ท้าวกรุงพาลี” มีโอรสทั้งหมด 9 องค์ เป็นพระภูมิมีนามและหน้าที่ต่างๆ กัน

ดังนี้ 1) พระชัยมงคล มีหน้าที่ดูแลรักษาโรงเรียนต่างๆ 2) พระนครราช มีหน้าที่ดูแลรักษามันไค ป้อมประตูค่าย 3) พระเทพน มีที่ดูแลรักษาออกสัตว์ 4) พระชัยกษัตริย์ มีหน้าที่ดูแลรักษาขังฉาง 5) พระคนธรรพ์ มีหน้าที่ดูแลประจำโรงพิธีต่างๆ 6) พระธรรมโหรา มีหน้าที่ดูแลรักษาเรือสวนไร่นา 7) พระทวารเถระ มีหน้าที่ดูแลรักษาโบสถ์วิหาร 8) พระธรรมิกราช ดูแลรักษาพืชพรรณต่างๆ 9) พระราชธรรมา ดูแลรักษาแม่น้ำ ลำคลอง หนอง บึง พระภูมิแต่ละองค์มีบริวารเป็นจำนวนมาก ประจำอยู่ตามศาลต่างๆที่ชาวบ้านสร้างไว้ให้เป็นที่สิงสถิตเพื่อปฏิบัติหน้าที่ต่างๆกัน (เอี่ยม ทองดี 2537: 84-85)

จากการสัมภาษณ์ นายวิจารณ์ มงคลยง เมื่อ 8 มีนาคม 2553 ชาวบ้านคลองคล้า และนางนฤมล อุดมพงษ์ เมื่อวันที่ 22 กันยายน 2552 ชาวบ้านเนินหินแร่ ได้กล่าวไปในทิศทางเดียวกันว่า พระภูมิเจ้าที่นั้นแต่ละบ้านก็มีศาลพระภูมิบ้าน ส่วนพระภูมินาที่นี้ไม่ได้ตั้งเป็นศาลอย่างเป็นทางการ เมื่อทำพิธีเลี้ยงเจ้าที่นาก็จะเลือกพื้นที่ที่มุมหนึ่งของที่นา และมีศาลประจำหมู่บ้านหรือศาลปู่ตา

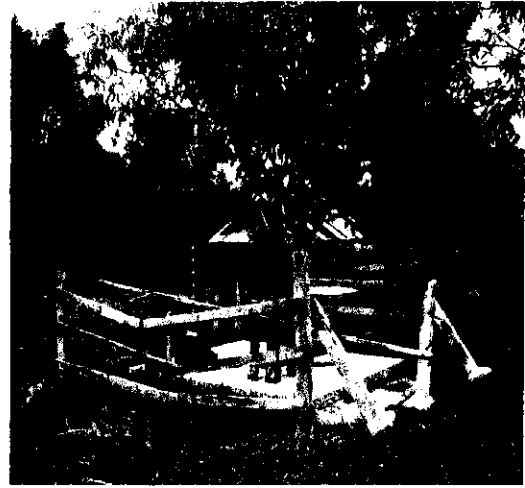
สรุป ชาวนาในตำบลหนองแสงส่วนใหญ่เชื่อว่า ท้องทุ่งนามีพระภูมินาคอยปกป้องดูแลต้นข้าวและทุ่งนาให้รอดพ้นจากการทำลายของศัตรูข้าวและโรคระบาดต่างๆ แต่ในปัจจุบันพระภูมินาไม่ได้ตั้งเป็นศาลอย่างในอดีต ชาวนาได้แสดงความนับถือเจ้าที่นาอยู่ในจิตใจ เมื่อทำพิธีเลี้ยงเจ้าที่นา จะเลือกพื้นที่มุมใดมุมหนึ่งของที่นาในการทำพิธี นอกจากนี้ยังมีศาลประจำหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ศาลปู่ตา” คอยปกป้องรักษาหมู่บ้านมิให้ได้รับภัยอันตรายใดๆและในแต่ละบ้านมีศาลพระภูมิเจ้าที่คอยปกป้องรักษาบ้านเรือนของตน



ภาพที่ 4.36 พระภูมินา ตำบลสาริกา อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก



ภาพที่ 4.37 ศาลปู่ตา ศาลประจำหมู่บ้าน หมู่ที่ 1



ภาพที่ 4.38 ศาลพระภูมิประจำบ้าน

(3) นาค

นาคในความหมายของพระมหาสมิทธี โชติโก วัดศรีจันทร์ประดิษฐ์ จังหวัดสมุทรปราการ ได้อธิบายว่า นาคเป็นได้ทั้งคำบาลีและสันสกฤต มีความหมายทำนองเดียวกันคือ

ก) หมายถึงงูใหญ่ มีหงอน เป็นสัตว์ในเทพนิยาย ตัวผู้เรียก นาโค ตัวเมียเรียก นาคี

ข) หมายถึงช่าง ได้แก่คำว่า นาเคนทร์ ดังในภาษาบาลีว่า “อหิ นาโควสงคาเม”(ช่างเปรียบเสมือนช่างศึกในสงคราม)

ค) หมายถึงผู้ประเสริฐ ผู้เตรียมบวช

ในพระพุทธศาสนาที่พบปรากฏว่า นาคคืองูใหญ่เป็นสัตว์เดรัจฉาน แต่มีความรู้สึกผิดชอบชั่วดีเหมือนมนุษย์ เป็นสัตว์มีฤทธิ์มีพลัง บางครั้งแปลงกายเป็นสัตว์อื่นหรือแม้แต่คนก็ได้ ที่ปรากฏในการเป็นผู้คุ้มครองศาสนาเช่น แผ่พังพานเป็น 7 เศียรกั้นพระเศียรของพระพุทธเจ้าขณะเสวยวิมุตติสุข ณ สระมุจลินทร์ท่ามกลางสายฝน

นาคมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ดังปรากฏในพุทธประวัติเป็นหลายตอน เช่น ในสมัยพุทธกาลครั้งหนึ่งพญานาคคนหนึ่งมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนามาก ต้องการบวชในพระศาสนาจึงได้แปลงกายเป็นชายหนุ่ม แล้วมาขอบวชต่อพระพุทธเจ้า แต่เมื่อบวชเป็นสงฆ์แล้วขณะที่จำวัดได้คืนร่างกลับเป็นพญานาคตามเดิม ทำให้พระสงฆ์องค์อื่นมาพบเข้าและเกิดความตกใจจึงไปกราบทูลต่อพระพุทธเจ้า พระองค์จึงทรงห้ามนาคและสัตว์เดรัจฉานอื่นๆเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา แต่เนื่องจากนาคมีศรัทธาแรงกล้าที่จะบวช จึงเรียกผู้ที่มุ่งขวามขวาก่อนที่จะบวชเป็นพระภิกษุว่านาค (อุคม บัณฑิต 2539: 1)

ความเชื่อเรื่องนาคประจำเดือน เมื่อแรกไถนา ให้ดูตำรานาคประจำเดือน คือ เดือน 4 เดือน 5 เดือน 6 นาคเอาหัวไปปักจิม ทางไปหนบวร์พ ท้องอยู่ทักษิณ หลังอยู่อุดร เมื่อแรกไถนา บ่ายหน้าวัวไปอีสานเดือน 7 เดือน 8 เดือน 9 เอาหัวไปอุดร ทางไปทักษิณ ท้องอยู่ปักจิม หลังอยู่หนบวร์พ เมื่อแรกไถนา บ่ายหน้าวัวไปอาคเนย์ เดือน 10 เดือน 11 เดือน 12 นาคเอาหัวไปปักจิม ทางไปหนบวร์พ ท้องอยู่อุดร เดือน 1 เดือน 2 เดือน 3 นาคเอาหัวไปทักษิณ ทางอยู่อุดร หลังอยู่ปักจิม ท้องอยู่บูรพา

เรื่องปี โดยทั่วไปเกี่ยวข้องกับน้ำ นาคให้น้ำและเกณฑ์พืชพันธุ์ธัญญาหาร ซึ่งแต่ละปีนับตั้งแต่ปีชวดจนถึงปีกุนจะมีคำพยากรณ์สิ่งเหล่านี้ไว้ ส่วนเวลาในรอบปีที่เกี่ยวข้องกับ การจัดพิธีกรรมประเภทต่างๆ สรุปได้ดังปฏิทินต่อไปนี้

ปีชวด	นาคให้น้ำ 3 ตัว ต้นปีน้ำน้อย กลางปี น้ำน้อย ปลายปี น้ำมาก
ปีฉลู	นาคให้น้ำ 5 ตัว ฝนเสมอกันทั้งต้นปี กลางปี ปลายปี น้ำน้อย
ปีขาล	นาคให้น้ำ 3 ตัว ต้นปี น้ำมาก กลางปี น้ำน้อย ปลายปี น้ำมาก
ปีเถาะ	นาคให้น้ำ 2 ตัว ต้นปี น้ำมาก กลางปี น้ำน้อย ปลายปี น้ำมาก
ปีมะโรง	นาคให้น้ำ 3 ตัว ต้นปี น้ำมาก กลางปี น้ำมาก ปลายปี น้ำน้อย
ปีมะเส็ง	นาคให้น้ำ 1 ตัว ต้นปี น้ำมาก กลางปี น้ำมาก ปลายปี น้ำน้อย
ปีเมีย	นาคให้น้ำ 5 ตัว ต้นปี น้ำน้อยเสมอกันทั้งปี
ปีมะแม	นาคให้น้ำ 3 ตัว ต้นปี กลางปี ปลายปี น้ำเสมอกัน น้ำปานกลาง
ปีวอก	นาคให้น้ำ 7 ตัว ต้นปี กลางปี ปลายปี น้ำเสมอกัน น้ำปานกลาง
ปีระกา	นาคให้น้ำ 4 ตัว ต้นปี น้ำน้อย กลางปี ปลายปี น้ำมาก
ปีจอ	นาคให้น้ำ 7 ตัว ต้นปี น้ำน้อย กลางปี ปลายปี น้ำมาก
ปีกุน	นาคให้น้ำ 5 ตัว ต้นปี น้ำมาก กลางปี น้ำน้อย ปลายปี น้ำมาก

(เอี่ยม ทองดี 2537: 84-86)

จากการสัมภาษณ์ นายวิจารณ์ มงคลยง วันที่ 8 มีนาคม 2553 ชาวบ้านคลองคล้า ได้กล่าวว่า ความเชื่อเรื่องนาค เคยได้ยินเกี่ยวกับประเพณีสงกรานต์เป็นโองการ นาคให้น้ำที่ตัวปีจะมีน้ำมากน้อย สมัยนี้เดือนรางไปหมดแล้ว เพราะระบบชลประทานเข้ามา เขาก็ไม่พึ่งฤดูกาลเท่าไร ทำนาปีละ 2-3 ครั้ง บางปี 4 ครั้งกันแล้ว

จากการสัมภาษณ์ นางวิไล มั่งคั่ง เมื่อวันที่ 22 กันยายน 2552 ชาวบ้านเหล่าเค็น ได้กล่าวว่า เคยได้ยินแต่เรื่องนาคให้น้ำ แต่เรื่องการทำนา การไถทวนเกล็ดนาคไม่เคยได้ยินมาก่อน

สรุป นาค หมายถึง งูใหญ่ มีหงอน เป็นสัตว์ในเทพนิยาย นาคตัวผู้เรียกว่า นาค โคนาคตัวเมีย เรียก นาคี ความเชื่อเรื่องนาคประจำเดือน เมื่อแรก โคนา ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ให้ ข้อมูลว่าไม่เคยได้ยินมาก่อน ในสมัยรุ่นพ่อแม่ก็ไม่เคยกล่าวถึงหรือทำกันว่าห้าม โถทวนเกล็ดคนาค ในการ โคนาของชาวตำบลหนองแสงจะ โถทวนขวาหรือ โถตามเข็มนาฬิกา ซึ่งจะทำได้คนที่โถ ออกไปด้านข้างทางคันทนา ส่วนเรื่อง โถการนาคให้น้ำ ยังคงนับถืออยู่ในประเพณีสงคราม ชาวบ้าน ในตำบลหนองแสงอาจจะเลื่อนรางเกี่ยวกับความสำคัญของนาคไปบ้างแล้ว แต่สถานที่ต่างๆ ใน ตำบลหนองแสงยังคงสะท้อนให้เห็นสัญลักษณ์เกี่ยวกับนาคได้ในที่ต่างๆเช่น บัน โคนาค นาคหน้า อุโบสถ เป็นต้น



ภาพที่ 4.39 บัน โคนาค วัดศรีมงคล



ภาพที่ 4.40 นาคหน้าอุโบสถ วัดกลางโสภา

(4) แม่โพสพ

แม่โพสพถือเป็นเทพเจ้าประจำข้าว แต่ละถิ่นมีคติที่มาของแม่โพสพ แตกต่างกัน บ้างเชื่อว่าเป็นนางเทพธิดาในสวรรค์ ภรรยาของพระอินทร์เมื่อหมดบุญในสวรรค์จึงลงมาเกิดเป็นข้าว ด้วยนางสงสารมนุษย์ที่มีชีวิตอยู่อย่างอดอยาก ไม่มีอาหารกิน โดยนางได้รับความช่วยเหลือจากพระฤๅษีดาไฟในป่าหิมพานต์ให้ได้เป็นข้าวกระจายไปทั่วโลก เป็นอาหารของมนุษย์ ได้ตามความปรารถนา แต่บางคติถือว่า แม่โพสพเกิดจากอำนาจญาณอันแก่กล้าของพระฤๅษีดาไฟ ตั้งใจบำเพ็ญให้ข้าวเกิดขึ้นเป็นอาหารของมนุษย์ ด้วยเห็นว่ามนุษย์ลำบากหนักหนา แต่บางคติถือว่า แม่โพสพเป็นวิญญาณของลูกดาวยุคแรกของ โลกที่เสียชีวิตไปเนื่องจากไม่มีอาหารกิน เมื่อตายแล้ว จึงเกิดเป็นข้าว บางคติถือว่า แม่โพสพเป็นเทพเจ้าแห่งข้าวที่ถูกสร้างขึ้นพร้อมกับ โลก เป็นต้น อย่างไรก็ตามชวานาทุกถิ่นเชื่อเหมือนกันว่าแม่โพสพเป็นเทพเจ้าแห่งข้าว เป็นเทพธิดา เว้นแต่คติ

ทางภาคใต้บางถิ่นที่ถือว่าผีพ่อโสพซึ่งเป็นเพศชาย และแม่โสผีซึ่งเป็นเพศหญิง (เอี่ยม ทองดี 2537:86)

จากการสัมภาษณ์ นางนฤมล อุดมพงษ์ เมื่อวันที่ 22 กันยายน 2552 ชาวบ้าน เหมินหินแร่ ให้สัมภาษณ์ว่า ชาวนาทุกคนเชื่อว่า แม่โสพเป็นเทพธิดาแห่งข้าว ผู้คนต่างเคารพนับถือกันทุกยุคทุกสมัย ส่วนตำนานเกี่ยวกับแม่โสพจำไม่ได้ว่ามีความเป็นมาอย่างไร เพราะตอนเด็กๆแม่เคยเล่าให้ฟังและเคยอ่านหนังสือเจอแต่ก็ลืมหมดแล้ว พอจำได้คร่าวๆว่าเราต้องทำดีต่อข้าว เพราะข้าวมีบุญคุณต่อเรา และต้องไม่ให้แม่โสพเสียขวัญหนีไปจากเรา

จากการสัมภาษณ์ นางสาว มงคลยง เมื่อวันที่ 22 กันยายน 2552 ชาวบ้าน คลองกล้วย ให้สัมภาษณ์ว่า แม่โสพเป็นเทพธิดาแห่งข้าว ชาวนาด่างให้ความเคารพนับถือ ตำนานเกี่ยวกับแม่โสพเคยได้ยินแม่เล่าให้ฟังตอนเด็กๆ เคยอ่านพบในหนังสือ แต่ก็จำไม่ได้เหมือนกัน เพราะมันหลายปีแล้ว

สรุป แม่โสพถือเป็นเทพธิดาแห่งข้าว แต่ละท้องถิ่นอาจจะมีคติที่มาของแม่โสพแตกต่างกัน ไปบ้าง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ให้ข้อมูลว่าชาวนาทุกคนรู้เรื่องนี้ได้ให้ความเคารพนับถือแม่โสพเป็นเทพธิดาแห่งข้าว ส่วนตำนานเกี่ยวกับความเป็นมาของแม่โสพได้อ่านพบในหนังสือบ้าง คุณแม่เล่าให้ฟังบ้าง แต่ก็จำได้เลือนราง ในตำบลหนองแสงไม่ปรากฏแม่โสพในเชิงสัญลักษณ์ แต่ชาวนาทุกคนได้ให้ความเคารพนับถือแม่โสพอยู่ในจิตใจ



ภาพที่ 4.41 ภาพแม่โสพด้านหน้า



ภาพที่ 4.42 ภาพแม่โสพด้านข้าง

ที่มา: ร้านมีชัย ตำบลวังม่วง อำเภอวังม่วง จังหวัดสระบุรี

2) ความเชื่อในคุณสมบัติของสัตว์บางประเภท

สัตว์บางชนิดมีคุณสมบัติบางอย่างที่ชาวมาในตำบลหนองแสง เชื่อว่าเกี่ยวข้องกับน้ำที่เป็นปัจจัยสำคัญในการทำนา ทั้งในฐานะที่เป็นตัวการทำให้เกิดความแห้งแล้ง เครื่องเตือนความพร้อม และช่วยบอกเหตุล่วงหน้า ได้แก่

(1) แมว

จากการสัมภาษณ์ นางเล็ก ชัยวิเศษ เมื่อวันที่ 21 กันยายน 2553 ชาวบ้านหนองหัวลิงนอก กล่าวว่า ส่วนมากชาวบ้านสมัยก่อนเชื่อเรื่องของแมว โดยเฉพาะอย่างยิ่งแมวดำ ไม่ว่าจะเป็นตัวผู้หรือตัวเมียก็ตามว่า แมวเป็นตัวการทำให้เกิดความแห้งแล้ง ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล เพราะแมวเป็นสัตว์เกลียดน้ำ ซึ่งเราจะเห็นได้ว่าแม่แมวสกปรกมากเท่าใด ถ้าเจ้าของไม่จับอาบน้ำ แมวจะเลียขนของมันจนสะอาดมากเท่านั้น เมื่อเกิดความแห้งแล้งชาวบ้านจึงพร้อมใจกันจับแมวดำมาใส่ภาชนะ แล้วแห่แมวไปรอบหมู่บ้านเพื่อให้ชาวบ้านช่วยกันสาธน์น้ำให้มันเปียกชุ่ม โชก ด้วยความเชื่อว่าถ้าแมวเปียกน้ำมากเท่าใดมันจะร้องเสียงดังมากขึ้นเท่านั้น และเสียงร้องนี้จะส่งไปถึงพระพิรุณซึ่งมีหน้าที่ทำให้ฝนตกลงในโลกมนุษย์ ชาวนาจึงจะได้นำมาทำนา แต่ปัจจุบันไม่ค่อยได้เห็นการแห่หางแมวแล้ว ครึ่งล่าสุดก็เมื่อประมาณสิบกว่าปีที่แล้ว เพราะปัจจุบันมีน้ำเข้าถึง การแห่หางแมวจึงเริ่มหายไป

จากการสัมภาษณ์ นางวิไล มั่งคั่งเมื่อวันที่ 22 กันยายน 2552 ชาวบ้านเหล่าเค็ม มีความเชื่อเรื่องแมวเช่นกัน แต่ได้บอกว่าแมวไม่จำเป็นต้องเป็นแมวดำ ถ้าหาแมวดำไม่ได้ก็เอาแมวสีอะไรก็ได้ และจะเป็นแมวตัวผู้หรือตัวเมียก็ได้ แต่ก็ไม่ได้เห็นการแห่หางแมวมาสิบกว่าปีแล้วเช่นกัน

สรุป ชาวบ้านในตำบลหนองแสงเชื่อว่าแมวเป็นสัตว์ที่เกลียดน้ำ ถ้าสาธน์น้ำให้แมวเปียกมากเท่าใดแมวจะส่งเสียงร้องดังขึ้นและเสียงร้องนี้จะส่งไปถึงพระพิรุณ ซึ่งทำหน้าที่ให้ฝนตกลงมายังโลกมนุษย์ ชาวนาจึงจะได้นำมาทำนา แมวจึงถูกนำมาประกอบพิธีแห่หางแมว ปัจจุบันชาวบ้านตำบลหนองแสงได้กล่าวว่า แมวที่ใช้ในการประกอบพิธีจะเป็นแมวตัวผู้หรือแมวตัวเมียก็ได้ จากการค้นคว้าทางเอกสารพบว่า แมวที่ใช้ในการประกอบพิธีแห่หางแมว คือ แมวหม่าว (แมวตัวเมีย) เพราะมีนิสัยน่ารัก ไม่ควรเลือกแมว โพง (แมวตัวผู้) เพราะมีนิสัยก้าวร้าว

(2) กบ เขียด อึ่งอ่าง

เป็นสัตว์ที่ชาวบ้านเชื่อว่า ถ้าได้ยินเสียงกบ เขียด อึ่งอ่าง ส่งเสียงร้องเมื่อใด อีกไม่นานฝนจะตกลงมา

ในการนี้ได้เน้นหมายเกี่ยวกับกำหนดการให้ฝนตกว่าเมื่อใดมนุษย์จุดบั้งไฟขึ้นไป เมื่อพญาแถนได้เห็นสัญญาณแสดงว่าถึงเวลาที่จะต้องสั่งให้ฝนตกฝนในมนุษย์โลก ฝ่ายชาวโลก

เมื่อฝนตกลงมาตามสัญญาแล้ว ก็ต้องตอบรับ โดยการให้กบเขียดและอึ่งอ่างส่งเสียงร้องให้ได้ยินไปถึงวิมานของพญาแถน ครั้นพญาแถน ได้ยินก็เป็นอันสบายใจว่าฝนที่ส่งลงมา นั้น มนุษย์โลกได้รับแล้ว ฝนจะตกต่อไปจนพอเพียงแก่การทำนา (บุญเลิศ สดุดชาติ 2526: 12)

ชาวบ้านหนองแสงเช่น นางคารุง ศรีจันทร์ สัมภาษณ์เมื่อ 22 กันยายน 2552 เชื่อว่าได้ยินเสียงกบ เขียดหรืออึ่งอ่างร้องเมื่อใด อย่างช้าในวันรุ่งขึ้นฝนจะตก ซึ่งมักจะเป็นจริงตามนั้นเพราะเมื่อฝนตกสัตว์เหล่านี้จะออกมาจากที่จำศีล

ส่วนนางโกสุม บุญคล้าย ชาวบ้าน โคกกระชาย สัมภาษณ์เมื่อ 22 กันยายน 2552 ได้กล่าวว่า เมื่อก่อนถ้าได้ยินเสียงกบ เขียด อึ่งอ่างร้อง แสดงว่าฝนใกล้จะตก แต่ปัจจุบันเมื่อได้ยินเสียงกบ เขียด อึ่งอ่างร้อง ฝนก็ไม่ตก เชื่อไม่ค่อยได้แล้ว

สรุป ชาวบ้านในตำบลหนองแสงเชื่อว่า เมื่อได้ยินเสียงกบ เขียด อึ่งอ่างร้องเมื่อใดอีกไม่นานฝนจะตกลงมา แต่ในปัจจุบันเชื่อถือไม่ได้แล้ว เพราะฝนไม่ตกตามฤดูกาล



ภาพที่ 4.43 สัมภาษณ์ นางโกสุม บุญคล้าย

(3) ควาย

ลักษณะของควายตามความเชื่อควายที่มีลักษณะขวัญที่ดี คือขวัญเวียนตามเข็มนาฬิกาว่าดี หรือเวียนทวนเข็มนาฬิกาไม่ดีนั้นอาจเนื่องมาจากความเชื่อทางพระพุทธศาสนา จากคำอธิบายของ นายทองชัย ปั้นเขาว์ ชาวบ้านคาบว่า คำว่าเวียนมาจากคำว่า “วิญญู” แปลว่าวนหรือวงกลม เช่นการเวียนว่ายตายเกิดซึ่งมีที่มาจากคัมภีร์คือความทะเยอทะยานอยาก คัมภีร์ทำให้มนุษย์สร้างกรรมคือการกระทำ อันเป็นผลให้เกิดวิบากหมุนวนอยู่เช่นนี้

การเวียนขวา คือการเวียนจากขวาไปซ้าย หรือตามเข็มนาฬิกา มีที่มาจากเมื่อสมัยพุทธกาล ผู้ที่จะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าจะเวียนจากขวาไปซ้ายรอบพระพุทธองค์เพื่อแสดงความเคารพ ส่วนการเวียนซ้ายคือการเดินสวนจากซ้ายไปขวา หรือในทิศทวนเข็มนาฬิกา ใช้ในงานอวมงคล เช่น งานศพ ซึ่งเป็นการกระทำที่ตรงข้ามกับการเวียนขวา จึงพอสรุปได้ว่าถ้าเป็นงานมงคลจะตามเข็มนาฬิกา แต่งานอวมงคลจะทวนเข็มนาฬิกา หรือเวียนขวาเป็นมงคล เวียนซ้ายเป็นอวมงคลนั่นเอง (นาถฤดี สีม่วง 2545: 46)

จากการสัมภาษณ์ นายวิจารณ์ มงคลยง เมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2553 ได้กล่าวว่า ความเชื่อเรื่องควายที่มีลักษณะที่ดีคือ มีขวัญเวียนตามเข็มนาฬิกา (เวียนขวา) บริเวณกะโหลกสะโพกสูง เวลาขี่คนขี่ไม่ตก เขาทุย เขากาง ทนงาน

ลักษณะควายไม่ดีคือ มีขวัญทวนเข็มนาฬิกา (เวียนซ้าย) เพราะคือ ไม่ทนงานหนัก สะโพกหลังลู่ ค่ำ เป็นลักษณะควายไม่มีแรง ขึ้นขี่ลำบาก ทำให้ตกหลังควายได้ง่าย

แต่ปัจจุบัน ไม่ได้ดูเรื่องขวัญของควายกันแล้ว เขาดูแค่ ควายมีลักษณะที่ดีแข็งแรง เพราะเขาขายควายเพื่อบริโภคเนื้อควายกัน และในสมัยก่อนที่นี้ก็ไม่มีการดูขวัญควายเหมือนบางพื้นที่ แล้วแต่ความเชื่อของบางครอบครัว รัก ผูกพันกับควายก็เลี้ยงกันจนแก่ตาย และนิมนต์พระมาสวดทำพิธีบังสุกุลกัน

สรุป ชาวนาในตำบลหนองแสงเชื่อว่า ควายมีบุญคุณต่อชาวนา เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวทำนาเสร็จเรียบร้อยแล้วจะมีพิธีสู่ขวัญควายเพื่อขอขมาลาโทษที่ได้ล่วงเกิน ค่ำ ใช้งานหนัก แต่ปัจจุบันพิธีสู่ขวัญควายได้เลือนหายไปบ้างแล้ว เพราะในปัจจุบันมิได้ใช้ควายไถนาเช่นสมัยก่อนได้ใช้รถไถนาเดินตามแทน ฟุ้งควายที่เห็นในหมู่บ้านต่างๆที่เลี้ยงไว้ ชาวบ้านเลี้ยงไว้เพื่อจำหน่ายเท่านั้น มิได้ใช้แรงงานควายดังเช่นในอดีต



ภาพที่ 4.44 ควายอยู่ในเล้า

3) ความเชื่อเรื่องฤกษ์-ยาม วัน-เวลา และการทำงานทางโหราศาสตร์

ความเชื่อเกี่ยวกับเวลาเหล่านี้หมายถึงเวลาในการประกอบพิธีต่างๆ ได้แก่ ฤกษ์-ยาม วันขึ้น - แรม เดือน ฤกษ์ ปี การประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนาจะต้องตรวจดูเรื่องเหล่านี้ให้ตรงกับเวลาที่เป็นสิริมงคลมากที่สุดหรือไม่ดีน้อยที่สุด (เอี่ยม ทองดี 2545: 70) ในระยะข้าวอุ่มท้องหรือข้าวกลัดหางปลาหู หรือข้าวแตงตัว ซึ่งชาวนาจะเชื่อว่าแม่โพสพกำลังตั้งท้อง ก็จะทำพิธีสู่ขวัญ ซึ่งจะทำประมาณเดือน 11 แรมๆ ไปจนถึงวันเพ็ญเดือน 12 จะเลือกทำวันศุกร์ โดยถือเคล็ดเอาเสียงของชื่อวัน ซึ่งเชื่อว่าผู้ทำจะเกิดความมั่งมีศรีสุข จะกระทำในช่วงบ่ายตอนเย็นๆ ประมาณ 3 โมงเย็น ถึง 5 โมงเย็น (อำนาจ ศิววัตร 2535: 30) ความเชื่อในเรื่องฤกษ์วันมีอิทธิพลต่อการทำงานของคนบ้านเป็นอย่างมาก นับตั้งแต่เมื่อเริ่มการทำงานจนกระทั่งแม้เวลานำข้าวจากทุ่งฉางไปสียังโรงสี ชาวบ้านก็ต้องพิจารณาถึงฤกษ์วันเสียก่อนเปิดทุ่งฉางนำข้าวไปสีมานึ่งกิน (งามพิศ สัตย์สงวน 2545: 143)

นางฤดี สีม่วง (2545:46-47) ได้กล่าวว่า นายสังวาลย์ ทองอ่อน ผู้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในบ้านคาบได้อธิบายเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องฤกษ์ว่าช่วงวันเวลาและคืนจะมีเทวดาประจำอยู่ แล้วแต่ว่าในรอบวันหรือคืนนั้นเทวดาองค์ใดจะลงมาเป็นเจ้าแผ่นดิน เทวดาองค์นั้นๆ ให้ฤกษ์ทำอะไรได้หรือห้ามทำอะไรบ้าง การดูฤกษ์นี้นับตามวันขึ้นแรมทางจันทรคติ ในการทำนาพิธีกรรมที่ต้องดูฤกษ์ดีก่อนคือ พิธีแรกไถนา พิธีแรกเกี่ยวข้าว ตัวอย่างฤกษ์เทวดา (ฤกษ์ไมตรี) ที่เกี่ยวข้องกับการทำงานที่ปรากฏในตำราของนายสังวาลย์ ทองอ่อน ดังนี้

ขึ้น 1 ค่ำ พระพุทธตกแผ่นดิน พุทฺธ้อยู่บนอากาศ พระนารายณ์เป็นเจ้าแก่แผ่นดิน ให้ฤกษ์ทำการมงคลปลูกเรือนจะได้ลาภแต่พระยา ถ้ายาตราไปทางเรือจะได้ลาภแต่ผู้หญิง กล่าวเมียไถ่ข้าซื้อวัวควายดี ตัดผ้าเย็บผ้าถุงผ้าไหมดี ได้ลาภแต่ผู้ชาย อย่าไปสู่ขุนนางมิดี อย่าปลูกเรือนแรกไร่นามิดี โชคดีตกแต่เช้าถึงบ่าย โชคร้ายตกแต่ตะวันบ่ายถึงไถ่ขัน

ขึ้น 2 ค่ำ พระอังคารตกแผ่นดิน พระพุทธอยู่บนอากาศ พระยายามลงมา ห้ามฤกษ์ทำการมงคล อย่าปลูกเรือน อย่าเอาลูกกล้าง อย่าเอาข้าวขึ้นทุ่งฉาง อย่าเอาวัวควายเข้าคอกใหม่มีดีจะตาย อย่าตัดผ้าเย็บผ้าถุงไหมดี โชคร้ายตกแต่ตะวันบ่ายถึงไถ่ขัน

ขึ้น 3 ค่ำ พระจันทร์ตกแผ่นดินพระอังคารอยู่บนอากาศ พระกุมารเป็นเจ้าแก่แผ่นดิน ห้ามฤกษ์ทำการมงคล ปลูกเรือน ห้ามขอเมียจะตายจากกัน แรกไร่นามิดี ไปค้าดี มีลาภจากขุนนาง ทำรั้วล้อมสวนมิดี โชคร้ายตกแต่เช้าถึงเที่ยง โชคดีตกแต่บ่ายถึงไถ่ขัน

ตัวอย่างฤกษ์ดีในการทำงาน

ขึ้น 11 ค่ำ พระพุทธตกแผ่นดิน พระสุกข์อยู่บนอากาศ พระนารายณ์เป็นเจ้าแก่แผ่นดิน ให้ฤกษ์ทำการมงคลดี ปลูกเรือนใหม่ขึ้นเรือนใหม่ ขอเมียไถ่ข้าซื้อวัวควายเอาลูกเขยใหม่

สะใภ้ใหม่ก็มีลาภทุกประการ แต่ไปหนทางบกมิตี โขคดีตกแต่เช้าถึงเที่ยง โขคร้ายตกแต่ตะวันบ่ายถึงรุ่ง

แรม 4 ค่ำ พระศุกร์ตกแผ่นดิน พระเสาร้อยอยู่บนอากาศและทางเรือ ไถ่ข้าซื้อวัวควาย คีมีลาภ แต่ขึ้นเรือนใหม่ ขอเมียใหม่มิตี โขคดีตกแต่เช้าถึงเที่ยง โขคร้ายตกแต่ตะวันบ่ายถึงรุ่ง

แรม 11 ค่ำ พระเกตุตกแผ่นดิน ศูนย์อยู่บนอากาศ พระกุมารเป็นเจ้าแก่แผ่นดินให้ฤกษ์ทำการมงคล ปลูกเรือนทำการใดๆดี ไถ่ข้าซื้อวัวควายไปทางบกทางเรือ ขอเมีย ตัดเย็บผ้า นุ่งผ้าใหม่คีมีลาภ โขคดีตกแต่เช้าถึงเที่ยง โขคร้ายตกแต่ตะวันบ่ายถึงรุ่ง

นายวิจารณ์ มงคลยง ผู้ประกอบพิธีกรรมสู่ขวัญข้าวของบ้านคลองคล้า ตำบลหนองแสง ได้กล่าวว่า การสู่ขวัญข้าว ในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ ถือเป็นฤกษ์ดี เป็นวันปลอดภัยและเป็นสิริมงคล สุกะฤกษ์อันดี ซึ่งชาวบ้านทั้งตำบลหนองแสง ได้ถือฤกษ์ยามนี้เป็นวันทำพิธีสู่ขวัญข้าวกันทั้งตำบล เป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาช้านาน เป็นอันรู้กันทั้งตำบลว่าวันนี้จะมาสู่ขวัญข้าวกันที่วัด แต่การดูแลที่เกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำอย่างอื่นๆ เช่น พิธีแรกไถ พิธีแรกเกี่ยวข้าว ฯลฯ ชาวบ้านที่นี้ถือเอาฤกษ์สะดวก ไม่ได้ถือฤกษ์แบบสมัยโบราณ ซึ่งทำสืบทอดกับมาตั้งแต่สมัยรุ่นพ่อแม่ ปู่ย่า ก็ถือฤกษ์สะดวกกัน

สรุป ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม วัน เวลา และการทำนายทางโหราศาสตร์ในตำบลหนองแสง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ให้ข้อมูลว่า การทำนาที่นี้ไม่ได้ถือฤกษ์ยามเหมือนสมัยก่อนแล้ว จะถือฤกษ์สะดวกกันส่วนใหญ่ แต่จะมีพิธีสู่ขวัญข้าวที่จะถือฤกษ์เดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ เป็นประจำทุกปี ส่วนฤกษ์ในพิธีแรกนาจะถือพร้อมกับวันพีชมงคล แต่บางบ้านก็ไม่ทำกัน ทำเฉพาะบางครัวเรือน

4) ความเชื่อในสิ่งแวดล้อมและเหตุการณ์ทางธรรมชาติ

ชาวนาประกอบอาชีพทำนาโดยอาศัยธรรมชาติเป็นสำคัญ ดังนั้นเมื่อสิ่งแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลง ชาวนาจะพยายามหาเหตุผลมาอธิบายเหตุและผลของการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้น นางดาวรุ่ง ศรีจันทร์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 5 แม้จะจัดว่าเป็นคนรุ่นใหม่แต่มีความเชื่อตามที่คนรุ่นก่อนได้สั่งสอนไว้หลายอย่าง และยังคงปฏิบัติจนทุกวันนี้ ซึ่งน่าจะเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านรุ่นก่อนๆที่ต้องการอบรมสั่งสอนลูกหลานให้มีกิริยามารยาทและการประพฤติเรียบร้อยดีงาม ที่เกี่ยวข้องกับข้าวเช่น

(1) ห้ามนอนกินข้าว เชื่อว่าชาติหน้าจะเกิดเป็นงูเหลือม

ข้อห้ามที่เป็นคติโบราณ เช่น ห้ามกินก่อนพระ เพราะตายไปจะเป็นเปรต ห้ามชคน้ำแกงปลายช้อน เพราะน้ำแกงจะลวกปาก ห้ามนั่งกินข้าวตรงประตูบ้าน เพราะคนจะเห็น ไม่งาม ห้ามขูดข้าวกันหม้อ เพราะจะทำให้หม้อ (ดิน) แตก ห้ามนอนกิน เพราะจะแข่งให้ตัวเองตาย

ห้ามกินข้าวให้เงาทับงานข้าว เพราะจะมองสิ่งสกปรก ก้อนกรวดไม่เห็น เป็นต้น

(<http://dpc11.ddc.moph.go.th/daynews/view.php?No=66931/3/53>)

การนอนกินข้าวถือเป็นการไม่เคารพแม่โพสพ ซึ่งชาวบ้านถือว่าเป็นผู้มีพระคุณ แสดงถึงอุปนิสัยขี้เกียจ ไม่เรียบร้อย ควรได้รับการยกเว้นเฉพาะผู้ป่วยที่ไม่สามารถลุกขึ้นมาล้างหรือช่วยเหลือตนเองได้เท่านั้น

(2) ห้ามซอมน้ำเวลากินข้าว เชื่อว่าจะใช้หนี้ไม่รู้จักหมด ผัวเมียจะมีคู่

สมัยก่อนชาวอยุธยาทั่วไปใช้ภาชนะใส่ภาชนะใส่ข้าวสุกต่างงานเรียกว่า “กระบาย” เป็นภาชนะสานด้วยผิวไม้ไผ่ ลักษณะเหมือนขันน้ำ มีขนาดต่างๆกัน ถ้าเป็นขนาดเล็ก รูปแป้นแบนเรียกว่า “กระบาน” เมื่อกินข้าวแล้วไม่ต้องล้าง เคาะข้าวที่ติดอยู่ที่ให้หลุดไปแล้วเอาแขวนตากแดด และนำมาใช้ใหม่ (เสฐียร โภคศ 2521:72)

ในทางปฏิบัติ ถ้าเอากระบายหรือกระบานนี้ซอมน้ำกันแต่ละใบมีขนาดไม่เท่ากัน จึงไม่เสมอกันทำให้ไม่เรียบร้อย อาจทำให้ข้าวหกรหรือเปียกข้าวไม่สะอาด แสดงถึงลักษณะนิสัยว่าเป็นคนขี้เกียจ ไม่ละเอียดถี่ถ้วน คนโบราณจึงสอนว่าจะใช้หนี้ไม่รู้จักหมด ความจริงคนสมัยก่อนไม่ค่อยมีหนี้สินกันอยู่แล้วเพราะปลูกข้าวและพืชผัก ตลอดจนเลี้ยงสัตว์เช่น หมู ไก่ ปลา เป็ด ไข่กินเอง เพื่อสำหรับให้เกรงกลัวจึงขู่ว่ามีคู่ เพราะคนไทยเราถือเรื่องผัวเดียวเมียเดียว ถ้าไม่ประพฤติเช่นนี้จะเป็นการผิดศีลข้อ 3

(3) ห้ามเอาซอมน้ำเวลากินข้าว เชื่อว่าจะทำให้แม่โพสพตกใจ

ซอมน้ำข้าวและซอมน้ำสมัยก่อนทำด้วยสังกะสีชุบสี ถ้าเคาะบ่อยๆหรือแรงๆจะทำให้สีที่เคลือบไว้หลุดออก ซอมน้ำสังกะสีจะเป็นสนิม เมื่อซอมน้ำไม่มีสีเคลือบจะคมทำให้บาดปากเวลากินข้าวได้

(4) ห้ามเหยียบข้าว เพราะถือว่าลบหลู่แม่โพสพ

นอกจากจะถือว่าลบหลู่แม่โพสพแล้ว ยังเชื่อว่าถ้าข้าวติดตามร่างกายจะทำให้เป็นหูดข้าวสุก ข้อนี้เป็นประโยชน์ในด้านสุขภาพอนามัย เรื่องความสะอาดของร่างกาย คนโบราณจึงยกเอาความเชื่อเรื่องแม่โพสพว่าเป็นผู้มีคุณมาเป็นข้อห้าม

(5) ต้องกินข้าวให้หมดจาน มิฉะนั้นจะทำงานไม่สำเร็จ

แม้จะปลูกข้าวได้เองแต่กว่าจะสำเร็จเป็นข้าวสุกได้ต้องใช้เวลาและขั้นตอนมากมาย การกินทิ้งกินขว้างหรือกินไม่หมดจึงเป็นการสิ้นเปลืองทั้งเวลาและแรงงาน เป็นการสอนให้รู้จักประหยัดในทางอ้อม

สรุป ชาวนาในตำบลหนองแสงมีความเชื่อว่าการอบรมสั่งสอนให้ลูกหลานมีกิริยา มารยาทเรียบร้อยโดยถือความเชื่อที่ว่า ห้ามนอนกินข้าว เพราะเชื่อว่าชาติหน้าจะเกิด

เป็นภูเขื่อน บางท่านเชื่อว่าอนกีนจะมีเขาเหมือนควาย การอนกีนข้าวถือเป็นเรื่องไม่เคารพต่อแม่โพสพและแสดงออกถึงนิสัยเกียจคร้าน ไม่เรียบร้อย, ห้ามเอาช้อนเคาะขามข้าวเวลากินข้าว เชื่อว่าทำให้แม่โพสพตกใจ, ห้ามเหยียบข้าว เพราะถือว่าเป็นการลบหลู่แม่โพสพและต้องกินข้าวให้หมดจาน มิฉะนั้นจะทำงานไม่สำเร็จ คำอธิบายความเชื่อของแต่ละบุคคลอาจแตกต่างกัน แต่จุดประสงค์หลักคือความเชื่อเหล่านี้ล้วนสอนให้บุตรหลานมีกิริยามารยาทเรียบร้อย ความประพฤติดีงาม ไม่กินทิ้งกินขว้างเพราะข้าวต้องใช้เวลาและขั้นตอนมากมายกว่าจะได้ข้าวสุกมาแต่ละเมล็ด

(6) ความเชื่อเรื่องขวัญ

ผาสุก มุทฺธเมธา (2535:19) ได้กล่าวว่า ภาษาไทยเดิมเรียกชีวิตว่า “มิ่ง” และเรียกวิญญาณว่า “ขวัญ” เมื่อรวมกันเป็นมิ่งขวัญ ซึ่งเป็นคำควบคู่ซึ่งแยกออกจากกันได้ยาก ต่อมาเราใช้คำว่าชีวิตและวิญญาณแทนขวัญและวิญญาณเป็นสิ่งบอกลักษณะของชีวิต ต่างกันตรงที่ขวัญเกี่ยวข้องกับการมีชีวิต ส่วนวิญญาณเกี่ยวข้องกับความตาย เรามีความเชื่อว่าขวัญหายไป หรือขวัญสามารถออกจากร่างกายได้ชั่วคราว เมื่อมีพิธีสู่ขวัญขวัญก็จะกลับมาคืนร่างของผู้เป็นเจ้าของ ทำให้มีชีวิตต่อไปได้ แต่วิญญาณเมื่อออกจากร่างไปแล้วก็หมายถึงความตาย

คนไทยในแถบเอเชียอาคเนย์มีความเชื่อเรื่องขวัญเหมือนกัน คือเชื่อว่าสิ่งมีชีวิตทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ หรือแม้แต่สิ่งไม่มีชีวิตบางชนิดก็มีขวัญสิงอยู่ ถ้าสิ่งมีชีวิตมีขวัญอยู่จะไม่ตาย ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย ข้าวก็เป็นสิ่งมีชีวิตจึงต้องมีการบำรุงขวัญเป็นประจำ เพื่อความเจริญงอกงาม มีเมล็ดที่อุดมสมบูรณ์ ไม่มีแมลงหรือศัตรูมาทำลายและที่สำคัญคือไม่ตาย

จากการสัมภาษณ์ นายวิจารณ์ มงคลยง เมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2553 ชาวบ้านคลองคล้าและชาวบ้านคนอื่นๆ ในตำบลหนองแสง ได้พูดเป็นเสียงเดียวกันว่า เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จจะมีการสู่ขวัญข้าวเป็นประจำทุกปีในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ ทุกบ้านจะไปร่วมกันทำพิธีสู่ขวัญข้าวที่วัด

พิธีกรรม

1. ความหมาย

พิธีกรรม พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ไทย-อังกฤษ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2524:596) ให้ความหมายว่า พิธีกรรมคือ แบบอย่างของพฤติกรรมที่กำหนดไว้ด้วยกฎเกณฑ์ หรือธรรมเนียมประเพณีให้กระทำและเพื่อให้ความหวัง สังคมแบบดั้งเดิมจึงมักถือว่าการทำพิธีกรรมอย่างถูกต้องเคร่งครัดจะเป็นที่พอใจแก่เทพเจ้า แต่ถ้าทำผิดพลาดหรือไม่ทำเทพเจ้าก็จะลงโทษ สังคมปัจจุบันถือพิธีกรรมเป็นเรื่องสำคัญและอาจปรากฏในรูปของการเดินรำทำเพลง การเลี้ยง การสังฆวย ฯลฯ

พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา ถ้าจะพิจารณาจากพฤติกรรมในปัจจุบันน่าจะหมายถึง ประเพณีการปฏิบัติบูชาอันเกี่ยวกับข้าวและการทำนา ซึ่งเราจะเห็นว่าต่างจากในอดีตมาก

เพราะในอดีตนั้นพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนาหมายถึงการปฏิบัติหรือแบบอย่างการกระทำประการหนึ่ง ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำนา ซึ่งในแต่ละพิธีกรรมต้องมีเป้าหมาย รายละเอียด ขั้นตอน และวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน(เอี่ยม ทองดี 2536:115)

พิธีกรรมที่ศึกษาครั้งนี้ได้แก่ พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนาของชาวนาในตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก มีขอบเขตด้านเนื้อหาที่ศึกษา 4 พิธีกรรม ดังนี้ 1.พิธีแห่นางแมว 2.ประเพณีบุญบังไฟ 3.พิธีสู่วัวขี้ข้าว และ 4.พิธีทำบุญกลางบ้าน ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่เกิดจากคติความเชื่อพื้นบ้าน และหลักทางศาสนาทั้งพุทธและพราหมณ์ มีการยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ในระยะหลังเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านเทคโนโลยี ทำให้พิธีกรรมเหล่านั้นลดความสำคัญลง แต่ก็ยังมีชาวนาจำนวนหนึ่งยึดถือพิธีกรรมบางอย่างมาจนถึงปัจจุบัน เริ่มจากช่วงก่อนลงมือดำนาจนถึงหลังการเก็บเกี่ยว ส่วนใหญ่เป็นการปฏิบัติเพื่อบูชาผี วิญญาณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ด้วยการเช่นสรวงให้อำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้น ช่วยบันดาลให้การทำนาคำเนินไปด้วยดี มีน้ำฝนพอเพียง

2. ความสำคัญของพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา

การประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนาสมัยโบราณ ไม่ว่าจะสังคมใดก็ตามต้องอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก ที่สำคัญได้แก่เรื่องของดินฟ้าอากาศและธรรมชาติแวดล้อม ดังนั้นชาวนาจึงต้องควบคุมธรรมชาติเหล่านี้ให้ได้ จึงเกิดเป็นพิธีกรรมต่างๆขึ้น และเชื่อกันว่าพิธีกรรมเหล่านี้จะทำให้ได้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำนาเป็นวิถีชีวิตของไทย เป็นเอกลักษณ์ที่บ่งบอกถึงภูมิปัญญา แบบแผนและองค์ประกอบต่างๆ ในการประกอบพิธีกรรม เชื่อว่าทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ชาวนา สัตว์เลี้ยง พืชพันธุ์ และพื้นที่ในการเพาะปลูกทำให้ต้นข้าวปลอดภัยได้ผลผลิตเต็มเม็ดเต็มหน่วย ไม่ประมาทในขณะทำนา ทุกขั้นตอนแสดงถึงความเคารพ ความกตัญญูต่อข้าวและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับข้าว เช่น แม่ธรณี แม่โพสพ แม่คงคา วัว ควาย เครื่องใช้ตลอดจนพื้นที่ที่ใช้ในการทำนา

3. ความเป็นมาของพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา

เมื่อนมนุษย์เรียนรู้ว่าเมล็ดข้าวใช้เป็นอาหารได้ สันนิษฐานว่า มนุษย์รู้จักการเก็บเกี่ยวรวบรวมข้าวไว้เป็นอาหารราว 15,000 ปีมาแล้ว ช่วงแรกข้าวยังไม่เป็นอาหารหลัก มนุษย์ใช้อาหารอื่นๆเช่น ขูดเปลือกมัน ลำสัตว์มาเป็นอาหาร ข้าวในขณะนั้นยังเป็นข้าวป่าเมล็ดสุกจะร่วงง่าย มนุษย์จึงเก็บมารวบรวมไว้ (เอี่ยม ทองดี 2538:4) พฤติกรรมดังกล่าวนี้เป็นที่มาของพิธีแรกเกี่ยวข้าวในปัจจุบัน โดยต้องรวบข้าวก่อน เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวในที่อื่นๆเสร็จแล้วจึงมาเกี่ยวข้าวบริเวณที่รวบไว้ และนำมาเป็นเชื้อหรือข้าวขี้ข้าวเพื่อใช้ในการเพาะปลูกต่อไป เมื่อมีความต้องการข้าวมากขึ้น มนุษย์จึงต้องแสวงหาความรู้มากขึ้นเพื่อให้ได้ข้าวที่เพียงพอแก่ความต้องการ จึงก่อให้เกิดพิธีกรรมต่างๆ

ขึ้นซึ่งบางอย่างเป็นการรำลึกถึงบุญคุณของธรรมชาติ บางอย่างก็ปฏิบัติตามความรู้และความเชื่อสืบต่อกันมา จนกลายเป็นประเพณีและพิธีกรรม ปัจจุบันพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวลดความสำคัญลงไปมาก เพราะชาวนาหันมาใช้เครื่องจักร เครื่องยนต์ซึ่งเป็นความเจริญทางเทคโนโลยีจึงไม่จำเป็นต้องประกอบพิธีกรรมเช่นในอดีต

4. ความเชื่อนำไปสู่พิธีกรรม

ความเชื่อที่สืบกันมาเรียกว่า Myth นั้นมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับการประกอบพิธีกรรมซึ่งเรียกว่า Ritual พิธีกรรมอันเกี่ยวกับความอยู่รอด เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ตั้งแต่คึกคักคำบรรพ์ ต่อมากลายเป็นความเชื่อ และความเชื่อเหล่านั้นก็ส่งเสริมให้การประกอบพิธีกรรมละเอียดซับซ้อนยิ่งขึ้น (ประมวล ดิฉินสัน 2539: 143)

พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนาที่ชาวนาไทยให้ความสำคัญมากที่สุด ไม่ว่าจะ เป็นชาวนาในภาคใดก็ตามคือ “พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ” ซึ่งควรนำมากล่าวไว้ในที่นี้ดังนี้

พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ

พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นพระราชพิธีที่จัดขึ้นเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจแก่ราษฎรในการประกอบอาชีพ มีการเสี่ยงทาย อ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้บันดาลความอุดมสมบูรณ์ มีขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยสุโขทัยซึ่งเดิมเป็นพิธีพราหมณ์ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เพิ่มพิธีทางพุทธศาสนาเข้ามาด้วยเรียกว่า พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ แยกเป็นสองพระราชพิธีคือ พิธีพืชมงคลและพิธีแรกนาขวัญ

พระราชพิธีพืชมงคลซึ่งเป็นพิธีทางพุทธนั้นอ้างถึงสมัยพุทธกาลคราวเกิดฝนแล้ง พระพุทธองค์ทรงลดบันดาลให้ฝนตก ไพร่ฟ้าสามารถทำนาทำไร่ได้ตามปกติ กล่าวถึงตำนานการสร้างพระคันธารราษฎร์ อันเกี่ยวกับพุทธานุภาพที่ทรงบันดาลให้ฝนตกในแคว้นคันธารราษฎร์ครั้งอดีต และขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพบูชา เทวดาทิ้งปวง ประสิทธิ์ประสาทให้พืชพันธุ์ในราชอาณาจักรอุดมสมบูรณ์ ขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล

พระราชพิธีเริ่มด้วยคณะพราหมณ์เชิญเทวรูปสำคัญจากเทวสถานเสาชิงช้าและพระโคสุภราชเข้ามาในมณฑลพิธี พร้อมด้วยกระบุงทองกระบุงเงินบรรจุข้าวเปลือก พืชพันธุ์ รัญญาหาร และเครื่องพิธีตามลัทธิธรรมนิยมพราหมณ์ คณะพราหมณ์ประกอบพิธีกรรมสวดบูชาพระเวทตลอดทั้งคืน

วันรุ่งขึ้นเป็นพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระยาแรกนาเจิมพระ โคนและกันไถ แล้วจึงไถคะ(ริ) 3 รอบ ขวาง 3 รอบ หว่านเมล็ดข้าว ไห่ลั่นฆ้องชัย ไถกลบอีก 3 รอบ พราหมณ์เสี่ยงของกิน 7 สิ่ง ตั้งเลี้ยงพระ โคน ไห่หลวงพญากรรม์การเสี่ยงผ้าของพระยาแรกนาและ

การเสียดายพระโคกินเลี้ยง ก็จะทราบว่าปีนั้นๆฝนฟ้าจะตกต้องตามฤดูกาล น้ำจะมากหรือน้อย ตลอดจนพืชพันธุ์ธัญญาหารจะอุดมสมบูรณ์หรือไม่ (ไทยรัฐ 2535: 1-2)

ความเชื่อและพิธีกรรมในการทำนาของชาวล้านนาหนองแสง แบ่งออกได้
ดังต่อไปนี้

1. ความเชื่อและพิธีกรรมก่อนการทำนา

ก่อนเริ่มฤดูกาลทำนา หรือเมื่อเกิดวิกฤตต่างๆขึ้นชานนาตำบลหนองแสงจะประกอบพิธีกรรมเพื่อการบวงสรวง อ้อนวอน เลี้ยงทวย เพื่อบุชาเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายและบรรพบุรุษให้ช่วยคุ้มครองป้องกันอันตรายอันอาจเกิดแก่ชีวิต ทรัพย์สิน ให้มีความเป็นสิริมงคล มีความอุดมสมบูรณ์ ขอพร ขอโอกาส และขอความสะดวกสบายในการทำนาในปีนั้นๆ พิธีกรรมที่จัดขึ้นก่อนการทำนา จะจัดขึ้นเมื่อข้าวในนาถูกศัตรูเบียดเบียนหรือเมื่อเกิดฝนแล้ง ได้แก่พิธีกรรมต่อไปนี้

1.1 พิธีแห่หางแมว

ในสังคมเกษตรกรรมนั้น มีความจำเป็นต้องพึ่งพาน้ำ ในการเพาะปลูกเป็นหลัก น้ำที่เกษตรกรพึ่งพานั้นส่วนใหญ่จะอาศัยน้ำจากธรรมชาติ ซึ่งต้นน้ำนั้นเกิดจากป่าเขาลำเนาไพร เช่น แม่น้ำ ลำคลอง ห้วย หนอง บึง หรือน้ำจากใต้ดิน เช่นน้ำบาดาล ถ้าปีใดฟ้าฝนแล้ง น้ำจากฟ้าจะขาดหวังเป็นเวลานาน จะทำให้เกษตรกรเดือดร้อนไปตามๆกัน เนื่องจากน้ำที่ได้จากธรรมชาติจะเหือดแห้ง สาเหตุของการขาดแคลนน้านั้น ส่วนใหญ่เกิดจากน้ำจากฟ้าคือ ฝนไม่ตกลงมา เกษตรกรในชนบท จึงหาวิธีแก้ไขตามภูมิปัญญาของคน เชื่อว่า เทวดาที่อยู่บนฟ้าไม่ทำให้ฝนตกลงมา ชาวไทยพวนเรียกเทวดาที่อยู่บนฟ้าว่า “พระยาแถน” เชื่อว่าท่านอาจจะลืมให้ฝนแก่ชาวประชา ต้องมีพิธีเตือนหรือร้องขอฝน พิธีขอฝนของชาวชนบทมีหลายวิธี สุดแล้วแต่จะใช้วิธีใด ต่างก็เคยปฏิบัติสืบทอดกันมาทั้งสิ้น พิธีขอฝนนี้เป็นประเพณีที่ไม่ได้ปฏิบัติกันเป็นประจำทุกปี ปีใดฝนฟ้าแล้งไม่ตกตามฤดูกาล จึงจะจัดให้มีครั้งใหม่ พิธีขอฝนของชาวไทยพวนชนบท(อำเภอปากพลี) มี 3 วิธีด้วยกัน คือ พิธีสวดคาถาปลาค้อ(ปลาช่อน) ,พิธีเซ็งบั้งไฟ และพิธีแห่หางแมว แต่ในที่นี้จะกล่าวถึง 2 พิธี คือ พิธีแห่หางแมว และพิธีเซ็งบั้งไฟ

พิธีแห่(เซ็ง)หางแมว เป็นพิธีขอฝนอย่างหนึ่งของไทยพวน คือ การเซ็งหางแมว อาจมีผู้สงสัยว่าทำไมต้องเป็นแมว และทำไมต้องเป็นแมวตัวเมียด้วย ยังไม่มีคำตอบในเรื่องนี้ แต่ถ้าจะให้สันนิษฐานหรือวิเคราะห์กันแล้ว ก็พอจะอนุมานได้ว่า แมวเป็นสัตว์ที่น่ารัก และไม่ชอบอาบน้ำ เมื่อนำมาใส่ข้องหรือภาชนะสานขังไว้แล้วเอาน้ำรด แมวจะคั่นเพราะหนาวและร้อง ทำให้ผู้คนสงสาร ร้อนไปถึงเทวดา เมื่อรู้ด้วยญาณแล้วว่ามนุษย์ต้องการฝน ก็จะรีบบันดาลมาให้ เพื่อมิให้ทรมานแมวอีกต่อไป ส่วนว่าทำไมต้องเป็นแมวตัวเมีย น่าจะเป็นเรื่องของความสงสาร เมียตัวเมียน่ารักกว่าแมวตัวผู้ที่ก้าวร้าวกว่า ชาวบ้านเรียกกันกว่า “แมวห่มาว” ส่วนตัวผู้มีรูปร่างใหญ่ ท่าทาง

คู่กันไม่น่ารัก น่าตีมากกว่า ชาวบ้านพากันเรียกว่า “แมวโพง” จึงต้องใช้แมวหม่า ที่เรียกความน่าสงสารได้มากกว่าแมวโพง นี่เป็นเพียงข้อสันนิษฐาน ยังไม่ใช่บรรทัดฐานจริงจัง (พันเอกโสภณ เครือเพชร 2549: 6)

1.1.1 ระยะเวลา

โดยปกติพิธีนี้จะทำกันตอนต้นฤดูฝน คือระหว่างเดือนหก เดือนเจ็ด หรือเดือนแปด ตามปกติฝนจะตกประมาณเดือนพฤษภาคม หรือเดือนหก ถ้าปีใดฝนมาช้าหรือหรือแห้งแล้งมากจะเกิดความเดือดร้อน ชาวนาทำนาไม่ได้ วัควายไม่มีน้ำกิน จึงต้องหาวิธีแก้ปัญหา เพราะชาวนาเชื่อว่าฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลเพราะเหตุผล 2 ประการ คือ

- 1) ประชาชนไม่อยู่ในศีลธรรม ไม่ปฏิบัติตามตัวบทกฎหมายและจารีตประเพณีอันดีงาม หรือ
- 2) ผู้ปกครองแผ่นดินไม่ทรงทศพิธราชธรรม

1.1.2 ขั้นตอนพิธีกรรม

เข้่งนางแมวนั้น คณะผู้เข้่งจะจับแมวตัวเมียถ้าได้แมวหลายสี่ย้งดี นัยว่าคู่น่ารักย้งขึ้น ใส่ลงไปใ้ในตะกร้าที่สานด้วยไม้ไผ่เป็นตาห่างๆคล้ายชะลอม หรือจะเป็นข้องที่มีตาห่าง หรือจะเป็นชะลอมก็ได้ที่ใส่แมวแล้วแมวกระโดดหนีไม่ได้ ภาชนะจะต้องโปร่งสามารถมองเห็นตัวแมวได้ เอาเชือกผูกเป็นหูใช้ไม้ทามสองข้าง คณะผู้เข้่งจำเป็นต้องแต่งตัวให้รัดกุมทะมัดทะแมง ใส่เสื้อสีดำ ปะหน้าทาแป้ง การเริ่มแห่ก็ทำนองเดียวกันกับการแห่บั้งไฟ คือ จะมีการทำบุญที่วัดกันก่อนก็ได้แล้วแต่สะดวก บางบ้านไม่มีการทำบุญตักบาตร ในฤดูกาลเล่นสงกรานต์ มักจะมีการแห่นางแมว เพื่อไปขอเหล้าขอเงินหรือเรียไรใดๆตามวัตถุประสงค์ แห่ไปตามบ้าน ชาวบ้านก็จะบริจาคเป็นเงิน เป็นของกิน เช่น ขนม อาหารกับแก้มเหล้า เครื่องดื่ม น้ำหวาน เหล้า แล้วแต่ศรัทธา แต่การแห่เพื่อขอฝนโดยเฉพาะจะจัดขึ้นเป็นพิเศษ ที่จัดกันเป็นประเพณีประจําานั้นเห็นจะเป็นจังหวัดทางภาคอีสาน ส่วนในหมู่ไทยพวนนั้นนานจะเห็นมีสักครั้ง การแห่เข้่งส่วนใหญ่ก็จะนำเอาคำร้องมาจากภาคอีสาน

คำว่า เข้่ง ตามพจนานุกรมให้ความหมายไว้ว่า “เป็นการร้องรำทำเพลงอย่างสนุกสนาน” อันที่จริงก็เป็นการร้องรำทำเพลงอย่างสนุกสนานจริงๆทั้งผู้ร้อง ผู้รำ ตลอดจนกระทั่งผู้ดูด้วย ต่างก็พากันสนุกสนานทุกครั้งที่มีการเข้่งนางแมว

ขบวนเข้่งนี้ เมื่อแห่กันไปตามบ้าน ได้สิ่งของจากน้ำใจชาวบ้านแล้ว ก็จะแห่กลับไปตั้งวง ร่วมกันดื่มกินอย่างสนุกสนาน ส่วนการจะรู้ไปถึงแฉนหรือไม่ ไม่มีใครรู้ และฝนจะตกหรือไม่ก็ไม่มีใครรู้อีกเช่นกัน ได้แต่หวังว่า ฝนจะต้องตกลงมาสักวันหนึ่งเร็วๆนี้ เป็นความหวังที่ยังหาข้อพิสูจน์ไม่ได้ และได้ทำกันมาจนเป็นประเพณีเรื่อยมา จนกระทั่งทุกวันนี้ แต่ไม่ได้ทำกันทุก

ปี แต่จะพบเห็นกันบ่อยๆ ในฤดูเทศกาลสงกรานต์ จะมีการเซิ้งนางแมวเพื่อไปขอเหล้าและอาหาร จะสังเกตเห็นว่า การแห่นางแมวนั้น เป็นการไปขอเอาตามชาวบ้าน นอกจากขอแล้วยังมีการกล่าว ข่มขู่หรือแข่งไว้ถ้าไม่ให้ตามที่ขอ เช่นว่า “บ่ได้เหล้า ขอให้ข้าวตายฝอย” หรือว่า “ถ้าไปขูดบั้งก็ ขอให้บั้งคอด(กัค)ตาย” เช่นนี้เป็นต้น ฉะนั้น การแห่นางแมวอาจพิจารณาได้สองนัย คือขอฝนกันจริงๆ โดยขอให้เทวดาสงสารแมว แล้วบันดาลให้ฝนตก อีกกรณีหนึ่งเป็นการจงใจไปขอเหล้าและอาหารเพื่อมาดื่มกิน เพื่อความสนุกสนาน แต่ก็เรียกชื่อเดียวกันว่าแห่หรือเซิ้งนางแมวเช่นเดียวกัน (พันเอกโสภณ เครือเพชร 2549: 7)

จากการสัมภาษณ์ นางเล็ก ชัยวิเศษ เมื่อวันที่ 21 กันยายน 2552 ชาวหนองหัวลิงนอก ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับขั้นตอนการแห่นางแมวว่าจะจัดพิธีอย่างง่าย ๆ โดยหาแมวคำตัวผู้หรือตัวเมียก็ได้ มาใส่ลงในไซคักปลา หรือเซ่งที่มีฝาปิด ซึ่งสามารถหาได้ง่าย บางครั้งเพื่อความสะดวกก็จะใช้กรงสำหรับขังสัตว์ก็ได้ ก่อนจะใส่แมวลงไปสู่อาวโสที่จุดจะพูดว่า “นางแมวเอ๋ย ขอฟ้า ขอฝน ให้ตกลงมาด้วยนะ” แล้วปิดปากไม่ให้แมวหนีออกมาได้ เอาแหหรือตาข่ายคลุมไซ หรือภาชนะอื่นที่ใช้ โดยเปิดให้มีช่องสำหรับให้น้ำที่สาตถูกตัวแมว เวลาแห่จะใช้เวลาเช้า กลางวัน หรือเย็นก็ได้แล้วแต่สะดวก จะแห่ตั้งแต่หัวบ้านจดท้ายบ้าน ขบวนแห่จะเริ่มที่บ้านของผู้ที่ชาวบ้านให้ความนับถือและอยู่ใกล้ที่สุด จากนั้นจึงไปยังบ้านผู้ใหญ่บ้านและบ้านหลังต่อไป

สาเหตุที่เลือกแมวสีดำ เพราะความเชื่อว่าแมวเป็นสัตว์กตัญญู เป็นตัวการทำให้เกิดความแห้งแล้งและสีดำเป็นสีของความโศกเศร้าแห้งแล้งและความโชคร้าย

จากการสัมภาษณ์ นางวิไล มั่งคั่ง เมื่อวันที่ 22 กันยายน 2552 ชาวบ้านเหล่าเค็น ได้กล่าวว่า การเลือกแมว ถ้าหาแมวดำไม่ได้จริงๆ ก็เป็นแมวสีอะไรก็ได้ ตัวผู้หรือตัวเมียก็ได้ แต่ปัจจุบันเขาไม่ได้แห่กันแล้ว ถึงฝนจะไม่ตกต้องตามฤดูกาลแต่ก็มีน้ำจากคลองชลประทานเข้ามาบ้างถึงจะไม่มากก็ตาม ครั้งสุดท้ายที่เห็นการแห่นางแมวก็ประมาณสิบกว่าปีที่แล้ว

1.1.3 ผู้ร่วมขบวนแห่

จากการสัมภาษณ์ นางโกสุม บุญคล้อย เมื่อวันที่ 22 กันยายน 2552 ชาวบ้านโคกกระชาย ได้กล่าวถึงผู้ร่วมขบวนพร้อมทั้งแสดงความคิดเห็น ดังนี้ ขบวนแห่มีชาวบ้านประมาณ 15-20 คน สมัยก่อนมีแต่ผู้หญิงสูงอายุซึ่งเข้าใจประเพณีนี้ดี แต่ปัจจุบันผู้ร่วมขบวนแห่จะเป็นใครก็ได้ไม่จำกัดทั้งเพศและวัย ทุกคนผัดหน้าขาว สวมเสื้อสีจืดคาดทับดอกไม้ดอกโตๆ ที่หาได้ง่ายคือดอกขบา เมื่อเริ่มแห่ใช้ไม้คานสอดไซที่ขึงแมวแล้วหามไป มีชาวบ้าน 1 คนถือพานนำหน้า เมื่อเคลื่อนขบวนก็ร้องชวนให้คนอื่นร่วมพิธีด้วย แล้วก็ผู้ตีกลอง ฆ้อง กรับ ฉิ่ง หรือเครื่องตีอื่นๆ ตามที่จะหาได้ พอเริ่มขบวนจะร้องบทแห่นางแมว เมื่อเคลื่อนขบวนไปตามบ้านต่างๆ เขาก็ออกมาเอาน้ำสาตแมวกันทุกบ้าน เมื่อแห่เสร็จหลังจากนั้น ไม่เกินวันสองวันฝนก็ตก แต่ถ้าไม่ตกก็

จะจัดขบวนแห่นางแมวอีกครั้งเป็นครั้งที่ 2 ถ้าไม่ตกอีกก็ไม่จัดแล้ว แต่ไม่เห็นการแห่นางแมวเป็นสิบปีแล้ว

จากการสัมภาษณ์ นายวิจารณ์ มงคลยง เมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2553

ชาวบ้านคลองคล้าได้กล่าวว่า ขบวนแห่นางแมวที่แห่กันมาตามบ้าน บางบ้านก็ไม่ได้เอาน้ำสาคนแมว แต่จะให้เงินไปช่วยกันทำบุญ

1.1.4 บทร้อง

“นางแมวเคยขอเปิดขอกไก่ ขอบได้ขอฟ้าขอฝน ขอน้ำมนต์รดหัวแมงหม่าว(แมวด่าง) ขอค่าจ้างข้อยผู้หาบแมงมา บได้ปูบได้ปลา ขอให้ฝนฮาเข้า(ข้าว) บได้เหล่าขอให้เข้า(ข้าว)ตายฝอย ไปขุดกลอยบได้กลอยมานิ่ง ไปขุดบั้งขอให้บั้งตอดตาย นางเอยจ้งฟ้าขายลูก เข้ายังถูก ลูกไม้ยั้งบั้งแพง ตาเวินแดงฝนเทลงมา ลูกสาวไฟ คือใหญ่อาดหลาด บได้จักบาท โตข้อยบหนีตายเป็นผีข้อยติดตามไปหลอก ตายเป็นบอบ ข้อยติดตามไปกิน” (พื้นเอก โสภณ เครือเพชร 2549: 7)

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในตำบลหนองแสงได้พูดเป็นเสียงเดียวกันว่า หากนรื่องที่ทำพิธีแห่นางแมวไม่ได้แล้วเขาย้ายไปอยู่ที่อื่นและไม่ได้จัดกันมาสิบกว่าปีแล้ว

นายขยยุทธ สุสเกด ชาวบ้านหนองหัวลิงใน ได้กล่าวว่า จำได้แต่ว่าคนในขบวนจะร้องว่า “เฮ้ตกลงมา เฮ้ตกลงมา เฮ้ตกลงมา เฮ้ตกลงมา” ขณะที่ขบวนแห่ผ่านบ้านใดเจ้าของบ้านก็จะเอาน้ำมาสาคนแมวที่เชื่อว่าเป็นเหตุทำให้ฝนแล้ง และผู้ร่วมขบวนทุกคนจนตัวเปียกโชกเหมือนฝนตกจริงๆแล้วเจ้าของบ้านก็พูดว่า “เฮ้ฝนตกลงมาแล้ว ฝนตกลงมาแล้ว” มีความเชื่อกันว่าถ้าผ่านบ้านใดเจ้าของบ้านไม่ร่วมพิธีนางแมวจะ โกรธมากและไม่เรียกให้ฝนตกลงมา อาจมีการให้เงินเล็กน้อยแก่ผู้ร่วมขบวน เพื่อนำมาใช้เป็นค่าเครื่องคัมเสี่ยงกัน เมื่อแห่เสร็จรอบหมู่บ้านก็ปล่อยแมวไป ถ้าภายใน 3 วัน 7 วันฝนยังไม่ตกจะต้องจัดขบวนแห่ใหม่ โดยปกติเมื่อแห่นางแมวได้ไม่เกิน 2 ครั้งฝนก็ตกลงมาจริงๆอาจเป็นเพราะเข้าช่วงหน้าฝนแล้วฝนจึงตกตามธรรมชาติ

สรุป พิธีแห่นางแมวได้เลือนหายไปจากตำบลหนองแสงกว่าสิบปีแล้ว เพราะเนื่องจากมีระบบชลประทานเข้ามาให้หมู่บ้าน แม้จะยังไม่ทั่วถึงทั้งตำบล แต่ก็ทำให้มีน้ำพอใช้มากกว่าสมัยก่อนที่ต้องคอยพึ่งฟ้าพึ่งฝนแต่เพียงอย่างเดียว ปัจจุบันมีการทำฝนเทียมได้แล้วและผู้คนได้มีความรู้มากขึ้น มองว่าเป็นเรื่องไสยศาสตร์ไม่มีเหตุผล

1.2 ประเพณีบุญบั้งไฟ

พจนานุกรม ภาคอีสาน-ภาคกลาง ฉบับปณิธานสมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (ดิศฺฐสมหาเถระ 2515, อ้างถึงใน บุญเลิศ สดฺสุชาติ 2526: 1) ให้ความหมายของบั้งไฟไว้ว่า หมายถึงจรวดชนิดหนึ่งมีหางยาวจุดให้ทะยานขึ้นบนท้องฟ้า มีขนาดต่างๆกัน เช่น บั้งไฟหมื่น บั้งไฟแสน เป็นต้น

การเรียกชื่อบั้งไฟ ยังสับสนกันอยู่บ้าง บางท่านเรียกว่า “บ้องไฟ” แม้พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525: 462 ก็ใช้ทั้งสองคำ คือใช้ว่า “บั้งไฟ” หมายถึง “บ้องไฟ” แต่เห็นว่าควรใช้คำว่า “บั้งไฟ” จะตรงตามความหมายแท้จริงมากที่สุด เพราะเหตุผลที่ว่าบั้งไฟของชาวอีสานเป็นกระบอกไม้มีลักษณะเป็นบั้งจริงๆ คำว่า “บั้ง” และ “บ้อง” มีใช้ในภาษาอีสานทั้งสองคำ ทว่าใช้ในความหมายที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน อาจารย์เจริญชัย ชนไฟโรจน์ แห่งคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม อธิบายความแตกต่างของคำทั้งสองไว้ว่า “บั้ง” หมายถึงสิ่งที่เป็นกระบอก เช่น บั้งทิง สำหรับใส่น้ำดื่ม บั้งข้าวหลาม เป็นต้น ส่วนคำว่า “บ้อง” หมายถึงสิ่งของใดๆก็ได้ที่มี 2 ชั้นมาประกอบหรือสวมเข้ากันได้ ส่วนนอกเรียกว่า “บ้อง” ส่วนในหรือสิ่งที่เอาไปสอดใส่จะเป็นสิ่งใดก็ได้ ตัวอย่างการใช้คำ “บ้อง” เช่น บ้องมิด บ้องขวาน เป็นต้น (บุญเลิศ สดสุชาติ 2526: 1-2)

1.2.1 ระยะเวลา

ประเพณีบุญบั้งไฟจะจัดขึ้นเพื่อขอฝนจากเทวดา และเป็นประเพณีที่แทบทุกจังหวัดของภาคอีสาน ถ้าชุมชนใดไม่ทำบุญบั้งไฟชาวบ้านจะรู้สึกไม่สบายใจ และเชื่อกันว่าปีนั้นฝนต้องแล้ง ไม่มีฝนทำนา บุญบั้งไฟมักจัดขึ้นระหว่างเดือนหกกับเดือนเจ็ด

1.2.2 วรรณกรรมและนิทานชาดกเกี่ยวกับการทำบั้งไฟและการขอฝน

ประเพณีบุญบั้งไฟของภาคอีสานนั้นมาจากความเชื่อของชาวอีสานว่ามีโลกมนุษย์ โลกเทวดา และโลกบาดาล มนุษย์อยู่ภายใต้อิทธิพลของเทวดา การรำผีฟ้าเป็นตัวอย่างแห่งการแสดงความนับถือเทวดา เทวดา คือ “แกน” หรือ “พญาแกน” เมื่อถือว่ามีพญาแกนก็ถือว่ามีฝน ฟ้า ลมเป็นอิทธิพลของพญาแกน หากทำให้พญาแกน โปรดปรานหรือพอใจ พญาแกนก็จะบันดาลความสุข จึงมีพิธีบูชาพญาแกน การใช้บั้งไฟเชื่อว่าเป็นการบูชาพญาแกน ซึ่งเป็นการแสดงความเคารพและแสดงความจงรักภักดีต่อพญาแกน ดังนั้นชาวอีสานส่วนใหญ่เชื่อว่าการจุดบั้งไฟเป็นการขอฝนพญาแกน และมีนิทานปรัมปราลักษณะนี้อยู่ทั่วไป หลักฐานเอกสารปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องผาแดง-นางไอ่

มีตำนานเล่าถึงเมืองธิดานครของท้าวพญาขอมเกิดแล้งหนัก ท่านจึงป่าวประกาศให้เมืองต่างๆ ทำบั้งไฟมาแข่งกัน ของใครขึ้นสูงสุดจะเป็นผู้ชนะ ได้อภิเษกสมรสกับ “นางไอ่” ผู้เป็นพระราชธิดา ผลการแข่งขันจุดบั้งไฟปรากฏว่าท้าวผาแดงเป็นผู้ชนะเลิศ เมื่อพญาขอมสิ้นพระชนม์ ท้าวผาแดงได้ครองเมืองสืบต่อมาด้วยความสงบสุขร่มรื่น กล่าวถึงท้าวภาคีบุตรพญานาคเคยเป็นคู่ครองนางไอ่ในชาติปางก่อน ยังอาวรณ์ถึงนางจึงได้แปลงกายเป็นกระรอกเผือกมาให้นางไอ่เห็น เมื่อนางไอ่เห็นก็อยากได้กระรอกนั้นมาก นางสั่งบริวารให้จับ เผอิญบริวารยิงธนูถูกกระรอกเผือกถึงแก่ความตาย ก่อนตายท้าวภาคีได้อธิฐานให้ร่างกายของตนใหญ่โต แม้คนจะ

เชือดเพื่อไปกินมากมายอย่างไรก็อย่าได้หมดใครที่กินเนื้อตนจนถึงแก่ชีวิตพร้อมกันทั้งแผ่นดินถล่ม เมืองธิดานครถึงแก่จมหายไปกลายเป็นหนองหาน ท้าวผาแดงและนางไฉ่พยายามจี้ฆ่าหนี แต่ไม่รอดได้เสียชีวิตในคราวนี้ด้วย ผลแห่งกรรมที่สร้างไว้ ท้าวผาแดงได้ไปจุติเป็นเทพเจ้า ชื่อว่า “พญาแถน” ดังนั้นการทำบุญบังไฟเป็นการบูชาพญาแถน (สถาบันวิจัยข้าว กรมวิชาการ 2541: 210)

อีกเรื่องหนึ่งที่สำคัญมากคือ นิทานชาดกเรื่อง “พญาคันคาก” (คางคก) ชาวอีสานถือว่าเป็นเรื่องสำคัญไม่แพ้ท้าวผาแดง นางไฉ่ ชาดกเรื่องนี้เป็นจินตนาการของชาวอีสานแต่บรรพกาล

พญาคันคาก (พระโพธิสัตว์) เป็นตัวแทนของประชาชนผู้ยากไร้และต่ำต้อย เป็นผู้กล้าหาญทำการต่อสู้ดิ้นรนจนกระทั่งเกิดสงครามใหญ่กับพญาแถนผู้ซึ่งมีเผ่าพันธุ์ที่ดีว่าสูงกว่า ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่ง “น้ำ” อันเป็นปัจจัยสำคัญแห่งการดำรงชีวิตของชาวโลก เรื่องย่อๆมีว่า พญาคันคาก เป็นเจ้าเมืองอินทปัตถนคร เป็นคนดีมาก ตั้งอยู่ในทศพิศราชธรรม เอาใจใส่ดูแลอาณาประชาราษฎร์อย่างใกล้ชิด อย่างจริงจังและจริงใจ ทำให้มีผู้เลื่อมใสนิยมบูชายกย่องทั่วแผ่นดิน พญาคันคากมีอิทธิพลเพิ่มมากขึ้นๆ ในหมู่ชาวโลก จนพญาแถนไม่พอใจ พญาแถนจึงหาทางกลั่นแกล้ง โดยไม่ส่งน้ำฝนให้มาตกในโลกมนุษย์เป็นเวลาเจ็ดปีเจ็ดเดือน มนุษย์และสัตว์โลกได้รับความเดือดร้อนอย่างสาหัส

วันหนึ่งมนุษย์และสัตว์โลกจึงได้รวมพลังกันตกลงเป็นเอกฉันท์ให้ประกาศสงครามกับพญาแถน เพราะได้พูดกันด้วยสันติวิธีแล้วไม่บังเกิดผล ขั้นตอนของสงครามดำเนินไปตามลำดับคือ ครั้งแรก “พญานาคี” อาสายกทัพไปต่อกรแต่พ่ายแพ้พญาแถนกลับมา ครั้งที่สอง “พญาต่อ-แตน” ยกทัพไปสู่ก็แพ้กลับมาอีก ครั้งที่สาม พญาคันคากออกโรงเอง เสนาธิการวางแผนเผด็จศึกอย่างรอบคอบและใจเย็น โดยให้พญาปลวกก่อจอมปลวกขึ้นไปจนถึงเมืองแถน พวกมอดก็รับหน้าที่ไปเจาะไชด้ามอาวุธของพญาแถนไว้ล่วงหน้า เมื่อแผนบ่อนทำลาย ตัดกำลังในช่วงแรกผ่านไปเรียบร้อย พญาคันคากก็ยกกองทัพใหญ่ประกอบด้วยพลพลไกร แมลงป่อง ตะขาบ รวมทั้งไพร่พลกบเขียดและคางคก ขึ้นไปถึงเมืองแถนเวลาพลบค่ำ จากนั้นได้ทำพญาแถนให้ออกมารบกันในวันรุ่งขึ้น แผนยุทธการในคืนนั้นคือ เหล่าแมลงป่องและตะขาบ แยกย้ายกันเข้ายึดพื้นที่แผ่เร้นกายอยู่ในเสื้อผ้าและอาวุธของกองทหารพญาแถน คอยทิวอยู่อย่างมั่นใจ

รุ่งเช้าทหารพญาแถนเตรียมตัวออกสู้สมรภูมิต่างสบายอารมณ์ เพราะถือว่าประสบชัยชนะมาสองครั้งแล้ว ทหารพญาแถนทุกคนถูกแมลงป่องและตะขาบกัดต่อย ได้รับความเจ็บปวดรื้อรังโอดโอยน่าเวทนา ไม่สามารถออกรบได้ พญาแถนทรงช้างศึกเค่นเป็นสง่านำเกรงขาม แต่เมื่อหีบอาวุธขึ้นมาจะต่อสู้กับพญาคันคาก อาวุธก็หักหมดใช้การไม่ได้ พญาคันคากซึ่งนั่งบนหลังเต่าจึงจับพญาแถนได้โดยไม่เสียเลือดเนื้อแต่อย่างใด พญาแถนจึงยอมแพ้โดยดี ทั้งสอง

ได้ตกลงทำสัญญาขึ้นฉบับหนึ่ง เนื้อความในสัญญานั้นว่า พญาแฉนยินดีสั่งให้ฝนตกตามฤดูกาลดัง
ตัวอย่างต่อไปนี้

“พอถึงขวบฟ้าปีใหม่เดือนหก ให้ฝนตกลงมาชุบปีจึงแท้
พอถึงเดือนห้ากาลฤดูปีใหม่ ฝนจึงสวายชุ่มหญ้าเขียว
ฮ้วนป่งใบ
เดือนหกขึ้นฝนสวายฮ่าแผ่น ฟ้าใหม่ตั้งฤดูฮ้วนถ้าย
แถม นั้นแล้ว”

ในการนี้ได้เน้นความเกี่ยวกับกำหนดการให้ฝนตกว่าเมื่อใดมนุษย์จุดบั้งไฟขึ้นไป เมื่อพญาแฉนได้เห็นสัญญาณแสดงว่าถึงเวลาที่จะต้องสั่งให้ฝนตกฝนในมนุษย์โลก ฝ่ายชาวโลกเมื่อฝนตกลงมาตามสัญญาแล้ว ก็ต้องตอบรับ โดยการให้กบเขียดและอึ่งอ่างส่งเสียงร้องให้ได้ยินไปถึงวิมานของพญาแฉน ครั้นพญาแฉนได้ยินก็เป็นอันสบายใจว่าฝนที่ส่งลงมา นั้น มนุษย์โลกได้รับแล้ว ฝนจะตกต่อไปจนพอเพียงแก่การทำนา เมื่อข้าวออกรวงโลกมนุษย์จะส่งสัญญาณด้วยเสียง “สะนู” (ธนู) ที่คิดขึ้นไปกับว่าว เมื่อพญาแฉนได้ยินเสียงสะนูก็จะบัญชาให้ฝนหยุดตก ทั้งสองฝ่ายต่างปฏิบัติตามสัญญาสืบมาตราบเท่าทุกวันนี้ (บุญเลิศ สดสุชาติ 2526: 9-12)

1.2.3 จุดประสงค์ของการทำบุญบั้งไฟ

จุดประสงค์ของการทำบุญบั้งไฟมีดังนี้

- 1) การบูชาคุณของพระพุทธเจ้าสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ขอน้ำฝนเชื่อมความสามัคคี แสดงการละเล่น การบูชาของพระพุทธเจ้า ชาวอีสานส่วนมากนับถือพระพุทธศาสนา เมื่อถึงเทศกาลเดือน 6 ซึ่งเป็นวันวิสาขบูชา ชาวบ้านจะจัดคอกไม้รูปเทียนมาบูชาพระพุทธรูป การทำบุญบั้งไฟของชาวอีสานถือว่าเป็นการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยเช่นกัน
- 2) การสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา เนื่องจากการทำบุญบั้งไฟมีการบวงสรวงพระและบวงสรวงในครั้งนี้ด้วย จึงถือเป็นการสืบต่อพระพุทธศาสนา
- 3) การขอฝนมีความเชื่อจากตำนานเรื่องเล่าของชาวอีสานว่ามีเทพบุตรชื่อโสกาลเทพบุตร มีหลายที่บนคาลน้ำฝนให้ตกลงมา จึงทำบุญบั้งไฟขอน้ำจากเทพบุตรองค์นั้น
- 4) การเชื่อมความสามัคคี เป็นการเปิดโอกาสให้คนทั้งหลายได้มาร่วมแรงร่วมใจกันประกอบกิจกรรม สร้างความสามัคคีในหมู่คณะ
- 5) การแสดงการละเล่น เป็นการเปิดโอกาสให้ทุกคนมาแสดงการละเล่น

(สถาบันวิจัยข้าว กรมวิชาการ 2541: 210-211)

1.2.4 ขั้นตอนการเตรียมบั้งไฟ

เริ่มจากชุมชนในหมู่บ้านจะแบ่งงานกันทำ เริ่มจากทำบั้งไฟ ผักหัดฟ้อนรำประกอบขบวนบั้งไฟ มีการปลูกประรำที่ปักอาศัยเพื่อแขกที่เชิญมาร่วมงานจากหมู่บ้านอื่น มีการเตรียมอาหาร บ้านใดที่มีลูกสาวก็จะเตรียมตัดชุดรำเซิ้ง อุบัติษณาย์จะเตรียมนาคเพื่อบวชในงาน เป็นช่วงที่ครึกครื้นมาก สถานที่จัดงานสมัยก่อนจะใช้วัดซึ่งเป็นศูนย์กลางรวบรวมราษฎรมาช่วยกันทำบั้งไฟ บั้งไฟแต่ละบั้งใช้เวลาในการทำประมาณ 2-3 เดือน คนที่เป็นช่างทำบั้งไฟเรียกว่า “ช่างบั้งไฟ” โดยทั่วไปจะถ่ายทอดต่อกันจากพ่อสู่ลูก ลูกสู่หลาน หรือครูกับลูกศิษย์ เป็นคนๆเท่านั้น ไม่ใช่คนทั่วไปอยากเรียนก็จะได้เรียนหมด ก่อนจะลงมือทำบั้งไฟต้องจัดหาอุปกรณ์ไว้ให้ครบ เพื่อความสะดวกในการทำงาน (สถาบันวิจัยข้าว กรมวิชาการ 2541: 211)

1.2.5 ขั้นตอนพิธีกรรม

เมื่อตกลงวัน เวลาในการทำบุญบั้งไฟ ชาวบ้านจะทำใบบอก ในสมัยโบราณ เขียนลงในใบลานแจ้งข่าวไปยังชุมชนอื่นๆ นัดหมายวันทำบุญและเชิญมาร่วมงาน ใบบอกนี้เรียกว่า “สลากบุญ” ชุมชนใดได้รับสลากบุญ ส่วนใหญ่จะไปร่วมบุญบั้งไฟด้วย ชุมชนที่เป็นเจ้าภาพจะเตรียมข้าวปลาอาหารไว้ต้อนรับแขก และปลูกที่ปักในวัด

เมื่อถึงวัน โสมหรือวันรวม คือวันก่อนจุดบั้งไฟ 1 วัน ทั้งเจ้าภาพและแขกจะไปรวมกันทำบุญที่วัดเพื่อทำบุญ บ้านใดจะบวชลูกก็บวชในวัน โสม จะมีการแห่หน้านำขบวนบั้งไฟไปวัด ขบวนแห่มีดนตรีและมีการเซิ้ง ตกค่ำวัน โสมหนุ่มสาวจะมาสนุกสนานรื่นเริงชมมหรสพ การละเล่น งานฉลองบั้งไฟจะฉลองกันไปจนรุ่งเช้า

วันแห่บั้งไฟตอนเช้าจะมีการถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์ที่ศาลาการเปรียญและรับผ้าป่า จากนั้นก็นำขบวนแห่ไปคารวะมเหศักดิ์หลักเมืองเจ้าพ่อปู่ตา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน แล้วขบวนแห่บั้งไฟทุกคณะไปตั้งแถวตามแนวถนน แล้วแห่ไปตามเส้นทางที่คณะกรรมการจัดการกำหนดไว้ในขบวนแห่บั้งไฟจะมีตัวบั้งไฟที่ตกแต่ง (เอ้) อย่างสวยงาม ขบวนฟ้อนรำ ที่เรียกว่า เซิ้งบั้งไฟนำขบวนไปด้วย บั้งไฟแต่ละขบวนจะประกอบด้วย ขบวนเซิ้งนำหน้า ขบวนแสดงความเป็นอยู่ (อาชีพ) ขบวนตลกขบขัน (ปรีชา พิณทอง 2525: 42)

สถานที่ที่กำหนดให้เป็นที่อยู่จุดบั้งไฟ มักอยู่กลางทุ่งใกล้ชุมชนพอประมาณเป็นสถานที่กว้างหรือทุ่งโล่ง การจุดบั้งไฟ เรียกว่า “เสิ้งบั้งไฟ”

เสร็จจากการจุดบั้งไฟแล้วทุกคนจะแยกย้ายกันกลับบ้านเพื่อไปรอฟ้าฝนและเวลาลงนา หว่านกล้า ปักดำ และรอวันบุญบั้งไฟปีหน้าต่อไป (สถาบันวิจัยข้าว กรมวิชาการ 2541: 209-213)

บางบ้านจัดให้มีพิธีเลี้ยงพระก่อนแล้วจึงนัดหมายกันแท้เป็นขบวน ออกไปนอกทุ่ง เพื่อจุดบั้งไฟ บางบ้านก็ไม่มีเลี้ยงพระ นัดหมายกันแล้วแท้จึงไปจุดกันเลยก็มี คำว่า จุดนี้ไทยพวนเรียกลากเสียงยาวกว่าธรรมดา ว่า “จุดบั้งไฟ” ส่วนฐานที่ตั้งจุดนั้น ถ้ามีเวลาและเป็น งานที่ค่อนข้างจะใหญ่โต ก็จะสร้างฐานด้วยไม้ไผ่ขัดห่างกันขึ้นไป ถ้าเวลาน้อย งานไม่ใหญ่โตนัก ก็ จุดกันที่ต้นไม้ ที่เห็นว่าเหมาะสมก็เป็นอันใช้ได้ จุดที่สนุกสนานหรือม่วนกัสนั้นก็คือตอนที่แท้และ ร้องเข้มนั่นเอง (พันเอกโสภณ เครือเพชร 2549: 6)

การแห่บั้งไฟเป็นประเพณีของฝนที่มีชื่อเสียงมากที่สุดของภาคอีสาน แต่ ในพื้นที่ตำบลหนองแสงก็มีการจัดงานพิธีแห่บั้งไฟทุกปี จาก*การสัมภาษณ์* นายมนตรี สิทธิรานนท์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 เมื่อวันที่ 22 กันยายน 2552 ได้กล่าวว่า งานแห่บั้งไฟที่นี่มีจัดงานเป็นประจำทุกปี จะจัดกันที่หมู่ 2 บ้านโลกกระชาย ที่วัดกลางโสภา บางปีมีการประกวดบั้งไฟ ให้ทุกหมู่บ้านมา ประกวดกัน จะมีรถขบวนแห่บั้งไฟไปทุกหมู่บ้าน ให้ได้ทำบุญร่วมกัน และจะกลับมาทำทำบุญที่วัด ประจำหมู่บ้าน ที่วัดกลางโสภา ส่วนงานใหญ่ประจำจังหวัดก็มีที่วัดเขานางบัว จะมีการประกวด การ จังหวัดมาเปิดงานทุกปี

1.2.6 บทร้อง (คำเข้มน)

จะขอยกตัวอย่างคำเข้มน (เป็นของชาวพวน) ดังนี้

- โอโฮโอ ละ โอโฮโอ บุญบ้าน ไตกินแต่เหล้าส้ม กินเหล้าต้ม บ้านเมืองเพิ่นจับอันของลับอยู่ในไหดอก... (ขณะที่ร้องอาจจะมีคนขัดขึ้น เรียกว่า สอย) เช่น ว่า
- “เป็นจั่งได้บั้งไฟมันบั้งขึ้น....” จะมีคนร้องรับออกมาว่า “บั้งมันตื่น มันขึ้นบ่ไหว” การเข้มนก็จะดำเนินไปเรื่อยๆ... “บั้งไฟข้อยมีน้อยบ่หลาย กกกับปลายบ่คือกันดอก หัวมันปอกมีสีแดงๆ”
- “เถิงยามแลงบั้งไฟจั่งจั้งขึ้น บั้งมันตื่นมันขึ้นบ่ไหว...” “ลูกสาวไปคือ ไหญ่อาดหลาด นุ่งผ้าขาดหัวกำบ่หวี ข้อยตายเป็นผี ข้อยติดตามไปหลอก ตายเป็นปอบข้อยติดตามไป กุม” ฯลฯ

บรรดานักเข้มนก็จะผลัดกันร้องรับกันเป็นจังหวะๆ ครั้นแท้ไปถึงที่จุด ก็ จะหยุด พวกมันนั่งลงขอขมาโทษแก่เจ้าที่เจ้าทาง แล้วผู้ชำนาญการก็จะจัดแจงขึ้นไปจุดบั้งไฟที่หัน หัวไปในทิศที่ต้องการ นัยว่าต้องคูทิศทางลมด้วยเพื่อให้ขึ้นได้สวยงาม เมื่อจุดบั้งไฟขึ้นไปบนฟ้า แล้ว เชื่อกันว่า จะไปถึงสวรรค์ที่เทวดา (พระยาเถตน) เทวดาก็จะรู้ได้ด้วยญาณว่าชาวบ้านมาเดือน เพื่อขอฝน แล้วเทวดาก็จะบันดาลให้ฝนตกลงมา การจุดบั้งไฟนั้นการขึ้นหรือไม่ขึ้น ขึ้นดีหรือแตก ก่อน จะมีการทำนายอีกว่าจะเกิดอะไรขึ้นหลังจากนั้น ในที่นี้จะไม่ขอกล่าวถึง ฉะนั้นการจุดบั้งไฟ จึงเป็นพิธีหนึ่งที่ชาวชนบทไทยพวนขอฝน (พันเอกโสภณ เครือเพชร 2549: 6)

1.2.7 การจุดบั้งไฟ

เมื่อถึงเวลาจุดแข่งขันกัน จะทำเป็นฐานตั้งบั้งไฟก่อนจุด บางแห่งใช้ต้นตาล เรียกว่า “ค้ำบั้งไฟ” มีบันไดให้คนปีนขึ้นไปจุดชนวนได้ บางแห่งจะมีกลวิธีจุดบั้งไฟที่ซับซ้อน เช่นที่อำเภอราษีไศลจะจุดโดยใช้บั้งไฟม้า (บั้งไฟขนาดเล็กไม่มีหาง) วิ่งตามเส้นลวดไปชนชนวนบั้งไฟ โดยทำ “ค้ำบั้งไฟ” ไว้ฝั่งแม่น้ำอีกด้านหนึ่ง คนจุดบั้งไฟ คนดูจะอยู่อีกฝั่งหนึ่ง แล้วจุดบั้งไฟม้าหรือกระแด่ ไต่ลวดที่ทำเป็นกระบอกเหมือนจรวดแขวนอยู่ที่เส้นลวดนั้น ที่แขวนบั้งไฟม้าทำเป็นห่วงให้เคลื่อนที่ได้ เมื่อจุดบั้งไฟม้าจะพุ่งไปตามเส้นลวดที่บังคับให้ตรงไปยังค้ำบั้งไฟกับฐานบั้งไฟ หรือค้ำบั้งไฟเกิดประกายไฟไฟติดลูกชนวนบั้งไฟ ลูกกลม ไปจนถึงบั้งไฟ ระเบิดพุ่งตัวไปบนท้องฟ้า (บั้งไฟม้าคล้ายกับฝักแกวจุดเผาศพของภาคกลาง)

หากบั้งไฟขึ้นดี ระบุว่า จะได้รับการยกย่อง ชาวบ้านคุ้มวัดเดียวกันจะพาแบกขึ้นบ่าแห่แห่นพ้อนรำกันไปในงาน หากบั้งไฟไม่ขึ้น หรือระเบิดแตกก่อนที่จะพุ่งขึ้นสู่ท้องฟ้า ระบุว่า จะถูกจับแบกขึ้นบ่า หรือห้ามกันไปโยนน้ำ หรือหมกโคลน ซึ่งเป็นจารีตที่ปฏิบัติกัน ไม่มีใครโกรธซึ่งถือสาหาความกันเลย (ธวัช ปุณ โททก 2542: 2252-2257)

สรุป ประเพณีบุญบั้งไฟที่จังหวัดนครนายกมี 2 แห่ง คือ ที่วัดเขานางบวช ตำบลสาริกา อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก และที่วัดกลางโสภา หมู่ 2 ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ประเพณีบุญบั้งไฟมีได้มีเฉพาะทางภาคอีสานเท่านั้น ทางภาคเหนือก็มีประเพณีบั้งไฟ เรียก “จิบอกไฟ” แต่ไม่โด่งดังเหมือนทางภาคอีสาน ที่จังหวัดนครนายกได้จัดงานประเพณีบุญบั้งไฟเป็นประจำทุกปีโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการบูชาพระพุทธเจ้าสิบต่ออายุพระพุทธศาสนา เพื่อขอฝน และเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ระยะเวลาจัดขึ้นระหว่างเดือนหกกับเดือนเจ็ด จะมีการกำหนดวันกันในชุมชน ก่อนวันงานสองวันจะมีขบวนแห่บั้งไฟไปตามทุกหมู่บ้านในตำบล เมื่อขบวนแห่บั้งไฟแห่เข้าไปในบ้านใด บ้านนั้นก็จะมีเครื่องตามมาด้วยหรือไม่ก็จะช่วยกันทำบุญ ก่อนวันงานหนึ่งวันจะมีการไหว้ศาลปู่ตาชื่อศาลเจ้าพ่อกระเถกซึ่งเป็นศาลประจำหมู่บ้าน เพื่อให้คุ้มครอบปกป้องรักษาหมู่บ้านให้อยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุข ในช่วงเช้าของวันงานมีการทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระ ในช่วงบ่ายมีกิจกรรมสงฆ์พราหมณ์ สรงน้ำผู้สูงอายุชาวไทยพวน ซึ่งช่วงนี้ตรงกับเดือนประเพณีสงกรานต์ หลังจากนั้นเป็นการเริ่มขบวนแห่บั้งไฟไปที่ศาลเจ้าพ่อกระเถกและแห่ไปรอบอุโบสถจำนวน 3 รอบ มีการใช้วงดนตรีแคนประยุกต์เล่นเพลงที่ทันสมัยในปัจจุบันไม่มีการร้องบทเพลง (คำแข็ง) เหมือนดั้งสมัยก่อนแล้ว จากนั้นจะเริ่มการแข่งขันจุดบั้งไฟ บั้งไฟที่นำมาแข่งขันเป็นบั้งไฟจิวมี 2 ขนาด คือ กว้าง 1 นิ้ว ยาว 40 เซนติเมตร และ กว้าง 1.5 นิ้ว ยาว 45 เซนติเมตร โดยมีกติกา คือ บั้งไฟของทีมใดใช้ระยะเวลาในการจุดขึ้นไปบนท้องฟ้าและตกลงมาสู่

พื้นที่ดินได้นานที่สุดที่มโนนั้นเป็นผู้ชนะ บรรยากาศภายในงานมีผู้คนมากมายต่างมาเชียร์ทีมต่างๆที่มา
แข่งขันบั้งไฟ



ภาพที่ 4.45 ขบวนแห่บั้งไฟรอบตำบล



ภาพที่ 4.46 ไร่ศาลปู่ตา (ศาลเจ้าพ่อกระเถก)



ภาพที่ 4.47 สรงน้ำพระ



ภาพที่ 4.48 สรงน้ำผู้สูงอายุชาวไทยพวน



ภาพที่ 4.49 ขบวนแห่บั้งไฟ



ภาพที่ 4.50 ผู้ร่วมขบวนแห่



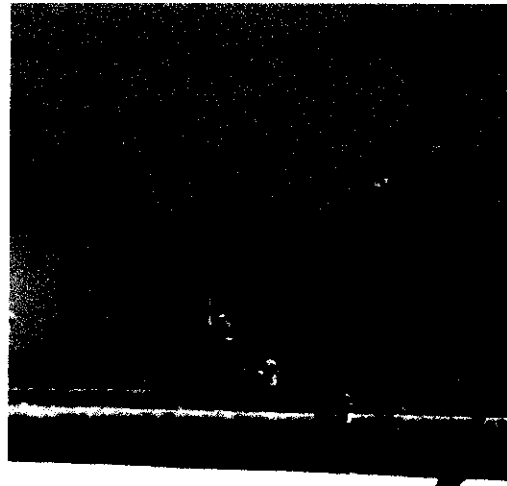
ภาพที่ 4.51 เซิ้งรอบอุโบสถ



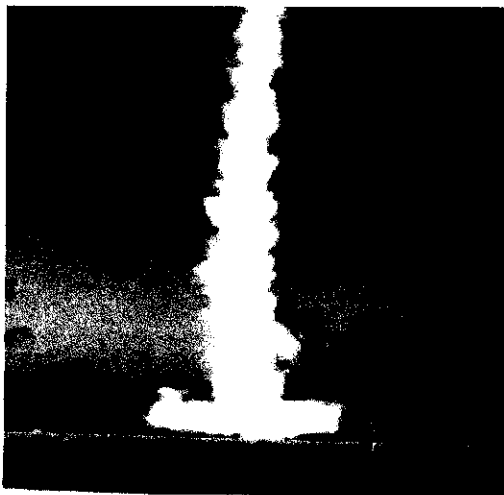
ภาพที่ 4.52 วงดนตรีแคนประยุกต์



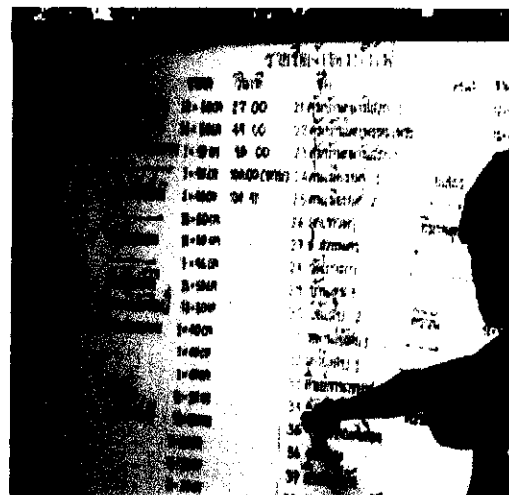
ภาพที่ 4.53 ทำบั้งไฟเพื่อแข่งขัน



ภาพที่ 4.54 เตรียมจุดบั้งไฟ



ภาพที่ 4.55 บั้งไฟทะยานขึ้นสู่ท้องฟ้า



ภาพที่ 4.56 กระดานบันทึกสถิติเวลาแข่งขัน

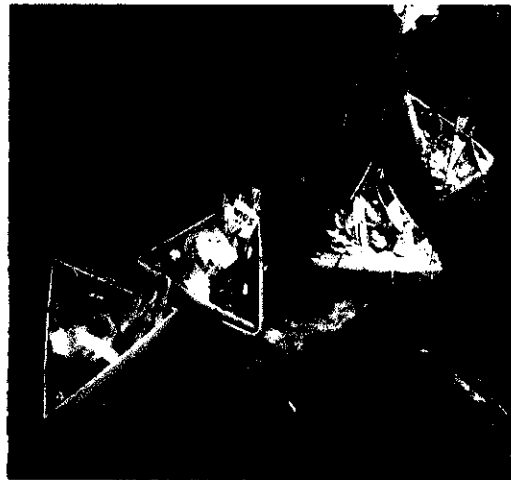
1.3 พิธีทำบุญกลางบ้าน

เป็นประเพณีชาวไทยพวนอีกอย่างหนึ่งที่ชาวไทยพวนหลายกลุ่ม หลายหมู่บ้าน เชื้อถือและปฏิบัติกันสืบมา แต่ในปัจจุบัน ได้เลือนหาย ไปบ้างแล้ว บางหมู่บ้าน บุญกลางบ้านหรือ บุญส่งกระทงนั้น เป็นการเสียดเคราะห์สะเดาะนามของชาวบ้านทั้งหมู่บ้านพร้อมๆกันและเคยกระทำติดต่อกันมานานแล้ว กล่าวคือ นับตั้งแต่ต้นเดือนเจ็ด (ประมาณต้นเดือนมิถุนายน) ซึ่งเป็นฤดูที่ ชาวไร่ชาวนาพากันลงนาเพื่อปลูกข้าว มีความจำเป็นต้องทิ้งบ้านเรือน ไปอยู่ห่างนา บางคนก็เรียกว่า เถียงนา (แบบชาวอีสาน) พากันอพยพไปทั้งครอบครัว นำเอาเครื่องมือทำนา ตลอดจน วัว ควาย ไป

ไว้ที่นา ไม่น้อยกว่าสามเดือนจนกว่าการทำนาจะเสร็จเรียบร้อย จึงจะอพยพกลับบ้านก็ในราวๆ ปลายเดือนแปดหรือกลางเดือนเก้า การละทิ้งที่อยู่ไปเช่นนี้ อาจเกิดเพศภัยต่างๆ ขึ้นได้ จึงได้พากันทำบุญกันทั้งหมู่บ้าน เพื่อเป็นสิริมงคล ป้องกันภัยอันตรายนานาชนิด จึงมีการทำบุญสะเดาะเคราะห์ เรียกการทำบุญนี้ว่า “ทำบุญกลางบ้าน” บางทีก็เรียกว่า “บุญส่งกระทง” อันที่จริงก็คือ การส่งกระทงสะเดาะเคราะห์นั่นเอง (พันเอกโสภณ เครือเพชร 2548: 3)



ภาพที่ 4.57 ทำบุญกลางบ้าน



ภาพที่ 4.58 กระทงสะเดาะเคราะห์

1.3.1 ระยะเวลา

ตั้งแต่ปลายเดือนห้า ไปจนถึงเดือนเจ็ด หรือเดือนเมษายนถึงเดือนมิถุนายน

1.3.2 ขั้นตอนประกอบพิธีกรรม

ชาวบ้านจะไปทำบุญนี้ในวันพระ พร้อมทั้งทำกระทงกันแต่ละบ้านเพื่อไปสะเดาะเคราะห์ กระทงทำด้วยกาบกล้วย หักมุมเป็นรูปสามเหลี่ยมเสียบด้วยไม้ซีกเล็กๆ แบ่งเป็นช่องๆ ฟู้นด้วยใบตอง จัดอาหารหวานคาวอย่างละเล็กน้อย ที่ขาดไม่ได้ก็คือ ข้าวดำ ข้าวแดง (ข้าวดำคือข้าวสุกคลุกกับถ่านหรือเขม่ากันหม้อ ส่วนข้าวแดง คือ ข้าวสุกคลุกด้วยปูนแดงที่ใช้ทาพลูกินหมาก) ดูเหมือนว่า ผีร้ายที่ทำให้เกิดเคราะห์ชอบข้าวดำ ข้าวแดง อีกอย่างหนึ่งก็ต้องปักธงที่กระทงด้วย เท้าที่สังเกตเห็น มีธงสีดำ สีขาว หรือสีแดง ภายในกระทงนั้น แต่ละบ้านจะต้องปั้นรูปคนตามจำนวนที่มีอยู่แต่ละบ้าน รูปวัว รูปควาย มืออยู่ที่ตัวก็ปั้นไป ตามจำนวนนั้นบางบ้าน ปั้นหมา ปั้นแมว ใส่ไปด้วย ปั้นด้วยดินเหนียว ถ้าเป็นสมัยนี้คงจะปั้นด้วยดินน้ำมัน หลังจากนั้นก็จะเอาฝ้ายมงคลสีขาว วนรอบบ้านแล้ว โยงต่อกันไปที่โรงหรือปะรำพิธี อาจประกอบพิธีกันที่วัดก็ได้ เมื่อถึงกำหนดวันงาน ก็จะ去做บุญตักบาตรที่วัด ทำพิธีสวดสะเดาะเคราะห์ เสร็จจากพิธีสงฆ์ จะมีผู้กล่าว

นำ เชิญชวนให้ญาติปิศาจออกมารับกระถง เพื่อให้ปลอดภัย ไม่มีเคราะห์แล้วจึงให้แต่ละบ้านนำกระถงไปส่งให้พ้นจากวัด จะเป็นทิศทางตะวันตก หรือทางสามแพร่ง ก็แล้วแต่สะดวก มักจะพากันกล่าวตอนส่งกระถงว่า “ความทุกข์ความไขให้ไปเสียทางตะวันตกนรกเข้าอ้าง” ชาวบ้านมักเรียกกระถงนี้ว่า “กระถงผีเจ็บผีไข”

การบายศรีเจ้าหัว คำว่าเจ้าหัวนั้น หมายถึงพระสงฆ์ ครั้นวันรุ่งขึ้น จะมีพิธีทำบายศรีสู่ขวัญให้แก่พระเณรในวัดนั้น ก่อนฉันเพล จะทำบายศรีโดยมีหมอพรมาทำพิธี โดยทำบายศรี พระพุทธรูป บายศรีพระสงฆ์ ถ้ามีเณรด้วยก็จะทำบายศรี 3 พาน ที่พานบายศรีที่จะขาดมิได้คือต้องมี ข้าวสุก ไข่ต้ม และน้ำ (พินเอก โสภณ เครือเพชร 2548: 3)

ชาวตำบลหนองแสงจะมีพิธีทำบุญกลางบ้านในเดือนหกแล้วแต่จะกำหนดกันในแต่ละหมู่บ้าน กลางวันจะมีการนำสายสิญจน์เวียนรอบหมู่บ้าน ตอนเย็นจะมีการนำก้อนหินก้อนเล็กๆ 1 กะลา ทราช 1 กะลา น้ำ 1 ขวด ต้นหญ้าทั้งราก 5 ต้น ขมวดใบเป็นกระจุกชูปเทียนใส่ลงในตะกร้อหัวไปไว้ในพิธีสวดมนต์เย็น ตอนเช้านำกระถงใส่เครื่องของลงไปเหมือนกับกระถงวันสงกรานต์นำไปพร้อมอาหารคาวหวานเพื่อถวายพระด้วย เมื่อพระสวดมนต์เสร็จก็จะนำกระถงไปวางไว้ข้างถนนเพื่อเช่นผีไม่มีญาติและเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ไม่ให้มีสิ่งไม่ดีเกิดขึ้นในหมู่บ้าน แล้วนำตะกร้าที่ใส่หิน ทราช น้ำ ต้นหญ้าคา ดอกไม้ รูปเทียนเอาเสียบไว้ได้หลังคาบ้าน หิน ทราช น้ำ นำไปโรยรอบบ้านป้องกันสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลาย (สำนักปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง 2552: 5)

จากการสัมภาษณ์ นางนฤมล อุดมพงษ์ ชาวบ้านเนินหินแร่ เมื่อ 22

กันยายน 2552 ได้กล่าวว่า ก่อนลงมือปรับดินเพื่อทำนา ชาวนาทุกหมู่บ้านในตำบลหนองแสงจะจัดงานทำบุญกลางบ้าน โดยทุกคนในหมู่บ้านจะเป็นเจ้าภาพร่วมกันจัดอาหารคาวหวานถวายพระสงฆ์ได้แก่อาหารที่ใช้บริโภคในชีวิตประจำวัน เช่น แกงส้ม แกงบอน ไก่ย่าง ส้มตำ ขนมหั้น ทองหยิบ ทองหยอด เป็นต้น บริเวณที่เป็นศูนย์กลางบ้าน ซึ่งขึ้นอยู่กับแต่ละหมู่บ้านว่าตกลงทำกันที่ไหน บางหมู่บ้านจะแบ่งเป็นคุ้ม นัดกันทำที่คุ้มนี้คุ้มนี้ หรือบางหมู่บ้านทำที่วัด จุดประสงค์คือ เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้พระภูมิเจ้าที่ เพื่อจะได้ทำมาหากินสะดวกขึ้น และก็มีการทำกระถงไปให้ผีไม่มีญาติด้วย

สรุป เป็นประเพณีชาวไทยพวนหลายกลุ่มที่เชื่อถือและปฏิบัติสืบมา บุญกลางบ้านหรือบุญส่งกระถง เป็นการเสียเคราะห์สะเดาะนามของชาวบ้านทั้งหมู่บ้านพร้อมๆกัน ระยะเวลาในการจัดพิธีทำบุญกลางบ้านตั้งแต่ปลายเดือนห้าจนถึงเดือนเจ็ด (เมษายนถึงมิถุนายน) ชาวบ้านมีการประชุมหมู่บ้านกันที่วัดและนัดแนะวันในการทำบุญกลางบ้าน เมื่อกำหนดวันเรียบร้อยแล้ว ในตอนเย็นของวันที่กำหนดจะมีการสวดมนต์เย็น ชาวบ้านจะนำสายสิญจน์มาโยงต่อ

กันทั้งหมู่บ้าน เช้าวันรุ่งขึ้นมีการทำบุญเลี้ยงพระในช่วงเช้า ชาวบ้านจะนำอาหารคาวหวานและขันช 5 มา (ขันช 5 คือ รูป 5 ดอก เทียน 5 เล่ม ดอกไม้ 5 ดอก)



ภาพที่ 4.59 โยงสายสัญญาณไปรอบหมู่บ้าน



ภาพที่ 4.60 อาหารคาวหวานที่ชาวบ้านนำมา



ภาพที่ 4.61 ทำบุญตักบาตร



ภาพที่ 4.62 กรวดน้ำ

2. ความเชื่อและพิธีกรรมหลังการเก็บเกี่ยว

2.1 พิธีสู่ขวัญข้าว

กระทำกันในหมู่บ้านที่ทำนา ในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 โดยมีความเชื่อว่า หลังจากทีนวดข้าวและนำข้าวไปเก็บในยุ้งฉางแล้ว ต้องทำพิธีสู่ขวัญข้าว เรียกขวัญเลขุษาพระแม่

โพสพเพื่อป้องกันสัตว์มาทำลาย ให้ผลผลิตเพิ่มพูนขึ้น และคุ้มครองยุ่งฉาง (สภาวัฒนธรรมอำเภอปากพลีและศูนย์บูรณาการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน 2548: 66)

นอกจากในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 จะเป็นวันสู่ขวัญข้าวแล้ว ยังถือเป็นวันที่ทำพิธีกำฟ้าอีกด้วย พิธีกำฟ้า (กำ หมายถึง ยึดหรือถือ) ในหมู่บ้านไทยพวนและไทยลาวถือเป็นประเพณีที่ถือเอาวันนี้เป็นวันระลึกถึงคุณงามความดีของดวงวิญญาณของบรรพบุรุษที่ยกไว้เหนือหัว คือบนสวรรค์ชั้นฟ้า โฟ้น เมื่อได้ขึ้นฟ้าร้องจะให้เริ่มกำฟ้า คือหยุดทำงานทุกชนิดตั้งแต่เช้าถึงเย็น ทำได้เฉพาะความสะอาดบ้านเรือนและหุงหาอาหารเท่านั้น เชื่อว่าการหยุดทำงานทำให้เกิดเสียงดั่งแข่งกับเสียงฟ้าร้องเป็นการลดบาป และฝนจะตกต่อไปดังความเชื่อของชาวไทยพวนที่เชื่อว่า “ฟ้าบ่ละเดือนสาม ฝนบ่สามเดือนสี่” หมายถึง ถึงฟ้าจะร้องในเดือน 3 และฝนจะตกในเดือน 4

อนึ่งการฟังเสียงฟ้าร้องนั้นคนสมัยก่อนท่านจะฟังเสียงฟ้าร้องว่ามาจากทิศไหน และมีความหมายว่าอย่างไร เช่น ถ้าเสียงฟ้าร้องมาจากทิศใต้จะอดเกลือ ทิศเหนือจะอดข้าว ทิศตะวันตกจะเอาจามาทำหอก ทิศตะวันออกจะเอาหอกมาทำจา ดังนี้

- (1) เสียงฟ้าร้องดังมาจากทิศใต้ ท่านสอนว่าในปีนั้นชาวบ้านจะอดเกลือ
- (2) เสียงฟ้าร้องดังมาจากทิศเหนือ ท่านสอนว่าในปีนั้นชาวบ้านจะอดข้าว
- (3) เสียงฟ้าร้องดังมาจากทิศตะวันตก ท่านสอนว่าในปีนั้นชาวบ้านจะเอาจามาทำหอก (จา คือ จอบ หมายความว่าปีนั้นบ้านเมืองจะเกิดศึกสงคราม จะมีศัตรูเบียดเบียน จะมีการรบราฆ่าฟัน เลือดจะตกยางจะออก เพราะบ้านเมืองขาดแคลนเหล็กจึงต้องเอาจาคือจอบไปทำอาวุธ)
- (4) เสียงฟ้าร้องดังมาจากทิศตะวันออก ท่านสอนว่าปีนั้นชาวบ้านจะเอาหอกมาทำจา (หมายถึงปีนั้นชาวบ้านชาวเมืองจะอยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุข ข้าวปลานาน้ำอุดมสมบูรณ์ดี โรคภัยไข้เจ็บจะไม่มาเบียดเบียนผู้คนและสัตว์เลี้ยง) (สภาวัฒนธรรมอำเภอปากพลีและศูนย์บูรณาการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน 2548: 66)

ประเพณีกำฟ้าของชาวพวน โดยถือกำหนดเอาเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำของทุกปีเป็นวันกำฟ้า ชาวบ้านจะทำบายศรีดอกไม้ ธูปเทียน เครื่องสังเวท บูชาเทวดาในตอนเช้า ในวันนี้ชาวบ้านจะหยุดงานหนึ่งวัน ไม่ใช่แรงงานสัตว์และแรงงานคน ไม่ใช่ของมีคม เชื่อกันว่าเป็นการบูชาเทพยดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์บนท้องฟ้าเพื่อบันดาลให้ฝนตกลงมา ในวันนี้จะมีเสียงฟ้าร้อง ซึ่งผู้เฒ่า ผู้แก่จะคอยฟังว่าฟ้าร้องมาจากทิศใด เพื่อคาดคะเนว่าฝนจะตกมากหรือน้อย (สำนักปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง 2552: 5)

เมื่ออย่างเช้าเดือนสาม หากมีใครสักคนได้ยินเสียงฟ้าร้องเป็นครั้งแรก ผู้เฒ่าชาวพวนจะพูดทำนองนั้นกับลูกหลาน แล้ววันรุ่งขึ้นชาวพวนทั้งหมู่บ้านก็พร้อมใจกันจัดพิธี “กำฟ้า” หรือ “พิธีบูชาบันถือฟ้า (ผีฟ้า)” ขึ้นทันที

กำฟ้าเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการนับถือและสักการบูชาเทวดาที่สิงสถิตอยู่บนฟ้า หรือที่เรียกว่าผีฟ้า ซึ่งชาวพวนในจังหวัดต่างๆ ได้ยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่ครั้งโบราณหากปีใดชาวพวนไม่ปฏิบัติตามก็จะเกิดความแห้งแล้งอดอยากหรือทำให้ฟ้าผ่าคนตาย ซึ่งถือว่าเป็นการลงโทษอย่างร้ายแรงของผีฟ้า ทำให้ชาวพวนทั้งหลายเกรงกลัวต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

ไม่ว่าชาวพวนจะอพยพไปอยู่ที่ใดก็ตาม ภารกิจอันเป็นวิถีชีวิตอย่างหนึ่งของพวกเขาจะติดตามตัวไปตลอดนั่นคือ ในเดือนสามของทุกปีชาวพวนทั้งหลายต่างตั้งใจที่จะฟังเสียงฟ้าร้องครั้งแรกในเดือนสามเป็นสัญญาณเตือนให้ชาวพวนทั้งหลายได้รู้ว่าถึงเวลาแล้วที่จะต้องจัดประเพณีกำฟ้าในวันรุ่งขึ้น แต่บางครั้งชาวพวนก็มีข้อโต้แย้งในเรื่องการได้ยิน เพราะบางคนบอกได้ยินแต่บางคนบอกไม่ได้ยิน เพื่อขจัดข้อขัดแย้งดังกล่าว ผู้ใหญ่บ้านจึงได้กำหนดเกณฑ์ไว้ว่า ถ้าคนหูตึงในหมู่บ้านได้ยินก็ถือว่าใช้ได้

เสียงฟ้าร้องครั้งแรกในเดือนสาม ไม่เพียงแต่จะบอกให้ชาวพวนรู้ถึงกำหนดประเพณีกำฟ้าเท่านั้น แต่ยังสามารถทำนายเหตุการณ์และชีวิตความเป็นอยู่ของชาวพวนจากเสียงร้องที่ดังมาจากทิศใด ต่อจากนั้นจึงนำมาทำนายทายทักตามความเชื่อที่บรรพบุรุษได้กำหนดเอาไว้ โดยกำหนดเรื่องที่ทำนายเป็น 2 ประการ คือ

การทำนายเกี่ยวกับเหตุการณ์ธรรมชาติและงานอาชีพ และทำนายเกี่ยวกับความเป็นอยู่โดยทั่วไป

การทำนายเกี่ยวกับเหตุการณ์ธรรมชาติและงานอาชีพจากเสียงฟ้าร้องที่ดังมาจากทิศต่างๆ

เมื่อชาวพวนได้ยินเสียงฟ้าร้องครั้งแรกในเดือนสามก็ถือเคล็ดอย่างหนึ่งคือ ก่อนจะเข้านอนในคืนนั้นเจ้าของบ้านจะต้องร้องบอกว้าวคายให้รู้ตัวเสียก่อนจะได้ไม่ตระหนกตกใจโดยพูดว่า “จ้าวคายเฮย กำฟ้าเน้อ อย่งไรอีกทีกกริก โครม แต่บัดนี้ไปจนสูง (รุ่ง) ขึ้นตะเวิน (ดวงอาทิตย์) ตกดินมัน (พื้น) เน้อ”

ในระยะแรกประเพณียังคงเริ่มจากการได้ยินเสียงฟ้าร้องครั้งแรกในเดือนสามของคนหูตึงในหมู่บ้านเป็นเกณฑ์ แต่ก็ยังมีการถกเถียงกันในเรื่องการได้ยินและการไม่ได้ยินกันอยู่ในที่สุดชาวพวนก็ต้องตกลงกันกำหนดวันทำฟ้าตามความเหมาะสมของตน แต่เนื่องจากชาวพวนอยู่กระจัดกระจายกันไปหลายจังหวัดจึงทำให้ประเพณีกำฟ้าของแต่ละท้องถิ่นคลาดเคลื่อนกันไป

ประเพณีกำฟ้าของชาวพวนก็มีได้แตกต่างจากประเพณีอื่นๆ หากจุดมุ่งหมายสำคัญของประเพณีกำฟ้าเน้นอยู่ที่การให้โอกาสแก่ชาวพวนซึ่งทำไร่ไถนาเหน็ดเหนื่อยมา โดยตลอด ได้มีโอกาสพักผ่อนเป็นระยะๆถึงสามระยะในหนึ่งปี ถ้าไม่มีประเพณีนี้ชาวพวนก็อาจจะพักผ่อน

กันเองได้ หรือบางคนอาจจะไม่พักผ่อนก็ได้ การกำหนดให้มีพิธีกำฟ้าจึงเป็นการบังคับให้ทุกคนได้หยุดพร้อมๆกัน ได้มีโอกาสพบปะสังสรรค์รื่นเริงกันอย่างสนุกสนาน ทำให้เกิดความเข้าใจและเกิดความสามัคคีกันมากที่สุด นอกจากนี้ระหว่างพิธีก็จะมีการเล่นอย่างสนุกสนาน ทำให้ได้พักผ่อนหย่อนใจอีกทางหนึ่งด้วย ซึ่งเปรียบได้กับประเพณีตรุษของไทยและตรุษของจีนซึ่งก็มีจุดมุ่งหมายใกล้เคียงกับพิธีกำฟ้าของชาวพวน แต่แตกต่างกันในวิธีการปฏิบัติเท่านั้น (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2535:9-15)

พิธีสู่ขวัญข้าว เป็นพิธีเพื่อแสดงความกตัญญูต่อพระแม่โพสพ เพื่อความสบายใจในการซื้อขายข้าว และเพื่อให้การแบ่งปันข้าวแก่ญาติมิตรผู้มาร่วมพิธี นางเล็ก ชัยวิเศษ ชาวบ้านหนองหัวลิงนอก กล่าว

ส่วนนายจรัญ รุ่นประพันธ์ ผู้ใหญ่บ้านคลองคล้า ได้กล่าวว่า เดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ นอกจากมีการสู่ขวัญข้าวแล้ว ยังมีประเพณีกำฟ้าด้วย ถือมาตั้งแต่สมัยก่อน คือว่าในวันนั้นห้ามทำงานหนัก เช่น เลื่อยไม้ ไถนา ตอกตะปู เป็นต้น อะไรที่เป็นงานหนักห้ามทำเด็ดขาด อาจจะเป็นกุศโลบายของคนสมัยก่อนก็ได้สมัยก่อนใช้ควายไถนา ทุกวันพระจะมีการกำฟ้า ก็ห้ามเอาควายไปไถนา ก็ถือว่าให้ควายได้พักผ่อนจากการทำงานหนัก



ภาพที่ 4.63 สัมภาษณ์ นายจรัญ รุ่นประพันธ์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 บ้านคลองคล้า

2.1.1 ระยะเวลา

ช่วงเวลา เดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำของทุกๆปี (อยู่ระหว่างปลายเดือนมกราคม-ต้นเดือนกุมภาพันธ์)

2.1.2 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

ชาวบ้านมักจะนัดหมายทำพิธีสู่ขวัญที่วัด โดยตอนเช้าจะนำอาหารคาวหวานไปทำบุญที่วัด จากนั้นนำข้าวเปลือกใส่ตะกร้าหรือกระบุง พร้อมด้วยไก่ต้ม 1 ตัว เหล้าขาว 1 ขวด ดอกไม้ธูปเทียนและเครื่องบูชาไปรวมไว้กลางศาลาวัด จากนั้นหมอขวัญจะทำพิธีสู่ขวัญข้าว แล้วจึงนำข้าวกลับมาใส่ยุ้งฉางไว้ตามเดิม (สภาวัฒนธรรมอำเภอปากพลีและศูนย์บูรณาการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน 2548: 66)

จากการสัมภาษณ์ นายวิจารณ์ มงคลยง เมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2553 ได้กล่าวว่า พิธีสู่ขวัญข้าวเป็นพิธีที่ชาวตำบลหนองแสงทำกันเป็นประจำทุกปีในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ พิธีสู่ขวัญข้าวทำเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเรียบร้อยแล้ว เอาข้าวขึ้นยุ้งแล้วก็จะไปทำกันที่วัด แต่ละบ้านก็จะเอาข้าวเปลือกไปคนละกำสองกำ บางบ้านก็ครึ่งถึงที่สุดแล้วแต่และนำไปกองรวมไว้ พระก็สวดเจริญพระพุทธมนต์ พระสวดจบแล้วก็ถวายภัตตาหารแก่พระ ขณะพระกำลังฉันข้าวอยู่ ลูกก็ทำพิธีสู่ขวัญข้าว พอสู่ขวัญเสร็จคนที่เอาข้าวไปใส่กองก็จะเอาข้าวที่เข้าพิธีแล้วกลับไปบ้านคนละกำสองกำหรือตามจำนวนที่นำมาและรับพรจากพระ เมื่อกลับไปบ้านก็จะนำข้าวที่เข้าพิธีสู่ขวัญข้าวไปเก็บไว้ในยุ้งเพื่อเป็นสิริมงคล

2.1.3 เครื่องบูชา

1. ไบจุน 9 ไบ
2. ไบยอ 9 ไบ
3. ชั้นหมากเบ็ง (พานบายศรี)ห้าชั้น 2 ชั้น
4. กระทงใหญ่เก้าห้อง ใส่เครื่องบัตพลีต่าง ๆ มีหมากพลู บุหรี่ ข้าวตอก ดอกกรัก ถัวงา อาหารคาวหวาน หมากไม้ เหล้าไห ไก่ตัว ไช้ไก่ ข้าวต้มมัด เผือก มัน มันแข็ง มันอ่อน มันนก ข้าวต้มใส่น้ำอ้อย
5. ต้นกล้วย
6. นอ้อย
7. ชั้น 5 ชั้น 8 (พานใส่ดอกไม้และเทียนจำนวนอย่างละ 5 คู่และ 8 คู่ตามลำดับ)
8. เทียนกิ่ง
9. ธูป
10. ประทีป
11. แป้งหอม
12. น้ำหอม
13. พานใส่แหวน หวี กระจก

14. เครื่องนอน มีสาคอ่อน (เสื่อ) หมอนลาย หมอนพิง แป้งน้ำ
15. พักแพง พักทอง กล้วยคานี กล้วยอ็อง (กล้วยน้ำว้า)
16. เงินกาย 1 บาทกับ 1 เฟื้อง

ข้อมูลจาก <http://www.kusolsuksa.com/webboard/index.php?topic=524.0> 11/3/53



ภาพที่ 4.64 เครื่องเซ่นพิธีสู่ขวัญข้าว

ที่มา: <http://www.kusolsuksa.com/webboard/index.php?topic=524.0> 11/3/53

2.1.4 ผู้ประกอบพิธีกรรม

จากการสัมภาษณ์ นายวิจารณ์ มงคลยง เมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2553 ได้กล่าวว่า ตนได้เป็นผู้ประกอบพิธีสู่ขวัญข้าวเอง แต่ละหมู่บ้านจะมีวัดประจำหมู่บ้าน ของหมู่ 1 คือ วัดศรีมงคล ขณะที่พระฉันเพล ลุงจะทำพิธีนี้ โดยมีโองการสู่ขวัญข้าวดังนี้

สู่ขวัญข้าวขึ้นแล้ว

เดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำเป็นฤกษ์ดี

เมื่อข้าวขึ้นแล้วเสร็จแล้วทำอีกคนหนึ่ง ประเพณีโบราณ ถือเอาเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ เป็นวันปลอดภัยและเป็นสิริมงคล สุภะฤกษ์อันดี ถ้าไม่ทันทำวันอื่นก็ได้ แล้วแต่ความสะดวก คำสูตรขวัญว่า
ตั้งนะ โม 3 จบ (ศรีๆมือนี่แม่นม้อดี ศรีๆปี่นี้แม่นปีเข้าปู่พระเจ้าให้ข้อยคุณขวัญ ก็ว่าดี
มือนี่วันดี หมอสร้างไฮ้ได้สองหนา กัว่าดีมือนี่วันดี หมอสร้างนาได้ข้าวรวง ก้อนกัว่าดีมือนี่วันดี เขา
บ่าวข้างเฮียงสาว กัว่าดีมือนี่ วันนีพันดาวให้แม่ กัว่าดีมือนี่วันดี เขาเฮือนข้าวเข้ามา โสภกัว่าดีมือนี่
วันนี้ ท้าวบุญเสียงขึ้นปราสาท กัว่าดีมือนี่วันดี ผู้ฉลาดจะเข้ามาฟังธรรม กัว่ามือนี่วันนี้พระอริยเจ้า

สะพพร้อมมัดหนีฮวงฮี้ ข้าวอ้วนน้อยข้าวควาย เม็ดสายนั่นข้าววงงซ้าย เม็ดขวานั้นข้าวลวดเทียน
 ลายเวียนนั้นข้าวหมากแห้ง เขาจึงแบ่งไว้ให้หมู่ไทยไกล ก็ให้มาสามมือนี่สนันนี้ เอาแต่ข้าวกระเชิน
 ฮวงหมู่ย อู้อยู่ที่นั่นแม่นข้าวคอกแดง เม็ดแดงนั้นข้าวเลือดแฮด เม็ดเจบนั่นแม่นข้าวเหนียง เป็นเม็ดถี
 นั้นข้าวเม็ดหมากกอก เม็ดนอกนั้นข้าวมันหอม กินนัวแม่นข้าวประหลาด สพาสพร้อมแม่นข้าว
 หมาก โปหอมพาโลข้าวลวงข้างเต็มไซ้ ก็ให้มาสามมือนี่วันนี้ ว่ามาขอขวัญข้าวเอย ให้เจ้ามาจากปาก
 มั่งตัวสายให้เจ้า มาจากปากควายตัวเข้าง้อง ให้เจ้ามาจากปายข้างตัววาโจง ให้เจ้ามาจากปากวง
 และกระต่าย ให้เจ้ามาจากปากข้างพลายหลายวัน ให้เจ้ามาจากหมู่ชั้นและปูคาบ ให้เจ้ามาจากปาก
 นกจิบและนกจาบ คาบเจ้าคั่วบินหนีไป ให้เจ้ามาจากนกเขาเขียวคาบไปจับแถม เปรี้ยวแหวะปลายพุ่ม
 ก็ให้มาสามมือนี่วันนี้ ให้เจ้ามาเต็มเย็บและเต็มเกล้าให้เป็นเจ้าอยู่สวัสดิ์ กินสิบปีอย่าให้บกจก 10 ปีอย่า
 ให้หลง ว่ามาขอขวัญข้าวเอย ให้เจ้ามาจากปากมั่งตัวคอกแดง ให้เจ้ามาจากปากแมงแดงตัวปีกอ้า กระ
 ซ่าขาดกระปุงแดงคันหลาวแทงหักคำบ่า ขวัญเจ้าอย่าตกใจเนองนางเนอฮิตองดุงเขาลิกแกว่ง ต้นอ้อย
 ลำทอขาก็ได้มานี้แล้ว อ้อยปลาทอแข่งก็ได้มานี้แล้ว ต้มข้าวแข็งใส่พาขวัญก็ได้มานี้แล้ว มีทั้งพลุ
 และหมากอ่อน มีทั้งกระจอนคู่หอมงาม ตามภาษาของ โลก มีทั้งไก่ผู้โอดคั่วท่อนกขุง มีทั้งไก่ผู้โพงคั่วทอ
 ท่านบินย่านฟ้าก่าญกิลแหลวมัน สี่ทั้งเผือกหัวชั้นมันมันสัวซ้อง ฟีน้องแวนหลานดาขายแวนมาก ว่ามาขอ
 ขวัญเอยให้มาอยู่เล่าพื้นแผ่นดินระนอนเฟื่อง เฟินคักเจ้าไปคำอย่าได้หักเทสั๊ก กระลันเจ้าอย่าได้ฟังเทใส่
 กระคัง เจ้าอย่าได้บินฟั้งบินหนี ให้เจ้าคังกันมาเหมือนคังพันสาด ให้เจ้ากวาดกันมาเหมือนคังเก้าสาว
 หมุ่ม ให้เจ้าค้อนกันมาเหมือนคังค้อมเงินเรียง เม็ดหนึ่งตักไปทานทุกคำเข้าเหลือหลาย เม็ดหนึ่งตักไปซื้อ
 ควายตัวเขาซ้อง เม็ดหนึ่งตักไปซื้อฆ้องเก้าก่า เม็ดหนึ่งตักไปซื้อคำให้ได้คำเก้าหมั้น เม็ดหนึ่งตักไปซื้อ
 กล้าให้ได้ข้าวหมั้นมาเย็บ เม็ดหนึ่งตักไปสู่มิยให้ได้เมียบมาอยู่เฮือนขายข้าว เม็ดหนึ่งตักไปเอาผู้เฒ่าให้มา
 เล่าขายของ มาขอขวัญข้าวเอย เฟินคักใส่คังขอกเจ้าอย่าได้บินหนี ให้เจ้ามาเลี้ยงชีวิตอินทรีขี้ทั้งโลก
 บริ โภคเลี้ยงพระพุทศาสนาทุกคำเข้า ครอบต่อเท่าห้าพันวัสสาข้าเทอญ อะหัง โภชะนัง พิษะคัง มะมะ
 ชัยยะตุกะวัง ชัยยะมังคะละ ชัยยะมะหามุงกุล อุอะมูมะมุลมา สวาหะฯ)



ภาพที่ 4.65 นายวิจารณ์ มงคลยง ผู้ประกอบพิธีสู่ขวัญข้าว

สรุป พิธีสู่ขวัญข้าว จัดขึ้นในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำพร้อมเพียงกันทุกหมู่บ้านในตำบลหนองแสง เพื่อเป็นการเรียกขวัญและบูชาแม่โพสพ ป้องกันสัตว์มาทำลาย ให้ผลผลิตเพิ่มพูนขึ้น และคุ้มครองยุ้งข้าว แม้ในปัจจุบันไม่จำเป็นต้องใช้ยุ้งข้าวแล้วก็ตาม ในวันที่ถือเป็นวันที่ทำพิธีกำฟ้าด้วย (กำ หมายถึง ยึดหรือถือ) เป็นประเพณีที่ชาวไทยพวนถือเอาวันนี้ระลึกถึงคุณงามความดีของดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ ในวันที่ชาวไทยพวนถือว่า ต้องหยุดงานหนักทุกชนิด เช่น ไถนา เลื่อยไม้ สร้างบ้านเรือน เป็นต้น ทำให้เฉพาะทำความสะอาดบ้านเรือนและหุงหาอาหารเท่านั้น ในทางภาคอีสานที่จังหวัดมหาสารคามมีประเพณีบุญเบิกฟ้าในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำเช่นกัน มีพิธีสู่ขวัญข้าว พิธีหาบฝู่นใส่นา (เอาฝู่นใส่นา) ทำบุญเฮือน ซึ่งมีพื้นฐานความเป็นมาคล้ายกัน ในปัจจุบันหมอสู่ขวัญข้าวคือ คุณวิจารณ์ มงคลยง ยังไม่มีผู้สืบทอดการเป็นหมอสู่ขวัญข้าวและเกรงว่าพิธีนี้จะเลือนหายไป

2.1.4 การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนา ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

ตำบลหนองแสงเป็นตำบลที่ชาวไทยพวนเข้ามาตั้งถิ่นฐานเมื่อประมาณ 160 ปี ซึ่งตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 เดิมเป็นป่าดงดิบ มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ ในฤดูฝนฝนตกมากน้ำหลาก จึงมีชาวไทยพวนกลุ่มหนึ่งอพยพไปตั้งอยู่บนที่สูง บริเวณที่มีไม้เนื้อแข็งขึ้นอยู่หนาแน่นซึ่งเรียกว่า “ด้นแสง” หรือด้นชุมแสง และตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านหนองแสง” ซึ่งใช้เรียกมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีพื้นที่ 18,750 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา
ทิศใต้	ติดต่อกับ ต.เกาหวาย และต.โลกกรวด อ.ปากพลี จ.นครนายก
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ ต.นาหินลาด และต.โลกกรวด อ.ปากพลี จ.นครนายก
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ ต.ศรีนาวา อ.เมือง จ.นครนายก

(สภาพวัฒนธรรมอำเภอปากพลีและศูนย์บูรณาการวัฒนธรรมไทยสายโขงชุมชน 2548: 46)

เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์ของอำเภอปากพลีทางตอนเหนือเป็นภูเขา และอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ทางตอนกลาง (ซึ่งเป็นที่ตั้งของตำบลหนองแสง) เป็นบริเวณที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดมีทั้งที่ราบเชิงเขาและที่ราบเหมาะแก่การเพาะปลูก อาชีพส่วนใหญ่ทำนา รองลงไปก็ทำสวนส้ม ไร่สวนมะพร้าว สวนมะม่วง สวนไม้ไผ่ตง สวนกล้วยน้ำว้า ทำไร่ข้าวโพด ทำฟาร์มเลี้ยงวัวบริเวณที่ราบเชิงเขา ทำฟาร์มเลี้ยงไก่ เลี้ยงสุกร ในฤดูหลังการเก็บเกี่ยวก็ปลูกผักสวนครัว และเพาะเห็ดฟาง นอกจากนี้ก็มีอาชีพค้าขายและรับจ้างการทำโรงสีข้าวขนาดเล็กที่บ้านหนองหัวลิง บ้านเนินหินแร่ และที่บ้านปากพลี เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการทำไม้กวาดดอกหญ้า ซึ่งจัดเป็นของดีอย่างหนึ่งที่นครนายก ไม้กวาดนี้ทำจากดอกแหมหรือพวงซึ่งขึ้นอยู่ทั่วไปบนภูเขา ทางตอนใต้เป็นที่ราบลุ่ม ดิน

ส่วนใหญ่เป็นดินเปรี้ยว ผู้คนบริเวณนี้ส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาหว่าน จับปลาน้ำจืด และทอเสื่อจากต้นกก ซึ่งเป็นพืชที่ขึ้นอยู่ตามท้องนา

สินค้าเกษตรที่สำคัญที่ทำรายได้ให้แก่เกษตรกรส่วนใหญ่จะขนส่งไปขายยังตลาดท่าแดง ตลาดนครนายก ตลาดปราจีนบุรี หรือบางคนจะไปขายถึงกรุงเทพมหานครก็มี แต่ผลผลิตบางอย่าง เช่น ข้าว ส่วนใหญ่จะมีพ่อค้าคนกลางออกไปรับซื้อถึงที่บ้าน ภาวะการณ์ตลาดที่เกษตรกรประสบปัญหาทำให้ขายผลผลิตได้ในราคาต่ำ คือ เกษตรกรขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องระบบตลาด ขาดการวางแผนการผลิตให้เหมาะสมกับความต้องการของตลาด ส่วนใหญ่เกษตรกรจะขายผลผลิตให้กับพ่อค้าคนกลางในท้องถิ่นหรือท้องถิ่นใกล้เคียง ซึ่งพ่อค้าเหล่านี้จะเป็นผู้กำหนดราคาซื้อเอง ประกอบกับเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นผู้ผลิตขนาดเล็กปริมาณผลผลิตไม่นานอน ขาดการรวมตัวกันในการต่อรองราคา จึงทำให้อยู่ในสถานะที่เสียเปรียบพ่อค้าคนกลาง

(สภာวัฒนธรรมอำเภอปากพลีและศูนย์บูรณาการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน 2548: 38) จากการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนการในด้านการผลิตข้าวซึ่งเป็นรายได้หลักของชาวนาในตำบลหนองแสง ผู้วิจัยจะนำเสนอ วัฒนธรรมข้าวของชาวนาในตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ในยุคการผลิตข้าวแบบดั้งเดิม ในด้านความเชื่อและพิธีกรรมในการทำนา โดยลักษณะเด่นของวัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิมในตำบลหนองแสงนั้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ อาจารย์งามพิศ สัตย์สงวน ที่วิจัยเรื่อง “วัฒนธรรมข้าว : การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง” ซึ่งได้ศึกษาวัฒนธรรมข้าวในตำบลบ้านนา อำเภอภาชี จังหวัดพระนครศรีอยุธยาแล้ว ผู้วิจัยพบว่า ลักษณะเด่นของวัฒนธรรมข้าวในตำบลหนองแสงมีลักษณะคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมข้าวในหมู่บ้านบ้านนา ดังนี้

ตารางที่ 4.3 แสดงการเปรียบเทียบลักษณะเด่นของวัฒนธรรมข้าวดั้งเดิมของหมู่บ้านบ้านนา กับวัฒนธรรมข้าวดั้งเดิมของตำบลหนองแสง

วัฒนธรรมข้าวในหมู่บ้านบ้านนา	วัฒนธรรมข้าวในตำบลหนองแสง
- เป็นการผลิตข้าวเพื่อยังชีพ	- เป็นการผลิตข้าวเพื่อยังชีพ
- ทำแต่ในปี	- ทำแต่ในปี
- ปลูกข้าวแบบนาดำเป็นหลัก	- ปลูกข้าวแบบนาหว่าน (เพราะสะดวกกว่าและเป็นช่วงที่นาหว่านน้ำตมเข้ามาด้วย)
- ใช้แรงงานคนและแรงงานสัตว์	- ใช้แรงงานคนและแรงงานสัตว์
- มีพิธีกรรมเกือบทุกขั้นตอนของการปลูกข้าว	- มีพิธีกรรมเกือบทุกขั้นตอนของการปลูกข้าว
- ใช้พันธุ์ข้าวแบบพื้นเมืองที่เรียกว่าพันธุ์ข้าวหนัก	- ใช้พันธุ์ข้าวแบบพื้นเมืองที่เรียกว่าพันธุ์ข้าวหนัก
- ไม่มีการใส่ปุ๋ยเคมี อาศัยปุ๋ยจากธรรมชาติ	- ไม่มีการใส่ปุ๋ยเคมี อาศัยปุ๋ยจากธรรมชาติ
- ปลูกทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว	- ปลูกทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว
- มียุ่งฉาง	- มียุ่งฉาง
- ชาวนาส่วนมากมีวิถีชีวิตคล้ายๆกัน	- ชาวนาส่วนมากมีวิถีชีวิตคล้ายๆกัน

ตารางที่ 4.4 การแสดงวิวัฒนาการวิธีการทำนาในตำบลหนองแสง

ยุควัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิม ก่อนการมีแผนพัฒนาฯ	10 ปี		วัฒนธรรมข้าวปัจจุบันหลัง การมีแผนพัฒนาฯ
20 ปี นาปี	นาปี	นาปี	หลังการใช้โครงการเงินค้ำ นาปรัง
นาหว่านข้าวแห้ง	นาหว่านข้าวแห้งผสมกับนาดำ	นาหว่านข้าวแห้งนาดำ และนา หว่านน้ำตม	นาหว่านน้ำตมทั้งหมด
วิธีการทำ คือ โถพลิกหน้าดินที่ เรียกว่าโถคะจากนั้นก็ไถแปร เพื่อกำจัดวัชพืช หว่านข้าว แห้ง หว่านกันก่อนเข้าพรรษา	ซึ่งมีทำกันเพียงเล็กน้อยทำอยู่ ประมาณ 7-8ปีก็เลิกกันไป วิธีการทำนาดำ โถคะคราดทำ เทือก หว่านกล้าจากนั้นก็ เตรียมดินปักดำเช่นเดียวกับ หว่านกล้ากล้าอายุได้ 1 เดือน จึงถอนมาปักดำ	ซึ่งเริ่มเข้ามาใหม่และชาวบ้าน เริ่มนิยมทำกัน เพราะไม่ เปลืองแรงงาน	และทำนาได้ 2 ครั้งต่อปี วิธีการทำนาหว่านน้ำตม มี วิธีการเตรียมดิน เช่นเดียวกับนาดำ

ตารางที่ 4.5 แสดงปฏิทินชาวนาดำบลหนองแสงในอดีต

เดือน	กิจกรรมทำนา
พฤษภาคม	ฝนเริ่มตกเป็นช่วงที่ชาวนาจะต้องเตรียมดิน โดยการไถนาเพื่อพลิกหน้าดิน ในช่วงนี้ดินในท้องนาจะนุ่มและเพราะน้ำฝน จึงทำให้พาลไถสามารถที่จะเจาะดินลงไปได้ง่าย และควายไม่เหนื่อยเร็ว ในช่วงนี้ก็จะมีการพิธีที่เรียกว่า จรดพระนังคัลแรกนาขวัญเพื่อเป็นกำลังใจแก่ชาวนา
มิถุนายน	เนื่องจากชาวบ้านดำบลหนองแสงทำนาหว่านจึงเป็นช่วงที่เริ่มหว่านเมล็ดพันธุ์ข้าวลงในนา ชาวนาบางบ้านก็จะทำพิธีแรกหว่าน
กรกฎาคม-สิงหาคม	เป็นช่วงของการดูแลรักษาต้นข้าว เช่น การกำจัดวัชพืชที่ขึ้นมาดูแลอาหารของต้นข้าว ใส่ปุ๋ย
กันยายน-ตุลาคม	ข้าวเริ่มตั้งท้อง
พฤศจิกายน	ข้าวเริ่มสุก เป็นเวลาที่ชาวนาจะต้องเตรียมตัวเก็บเกี่ยว มีการทำความสะอาดขั้วข้าวเพื่อหลังเก็บเกี่ยวแล้วจะได้เอาข้าวไปเก็บไว้ได้
ธันวาคม-มกราคม	ข้าวสุกเต็มที่แล้ว ถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยว ชาวนาก็จะช่วยกันเก็บเกี่ยว บางบ้านก็มีการลงแขกเกี่ยวข้าว
กุมภาพันธ์	ยังมีการเกี่ยวข้าวกันอยู่ แต่เป็นพวกข้าวหนัก แต่ในส่วนของข้าวที่เกี่ยวเสร็จแล้ว ชาวนาก็จะนำข้าวขึ้นลานเพื่อเตรียมนวด ในช่วงนี้ชาวนาก็จะทำบุญลานและสู่ขวัญข้าว
มีนาคม	ชาวนาทยอยนวดข้าว บ้านไหนข้าวมากก็จะมีกรลงแขกนวดข้าว นวดข้าวให้เสร็จก่อนวันตรุษจีน ต้องไม่ให้ค้างตรุษ เพราะต่อไปจะต้องทำบุญตรุษ
เมษายน	ช่วงนี้ฝนยังไม่ตก เด็กๆก็จะเลี้ยงควาย ชาวบ้านก็ทอดแหหาปลา

ตามปฏิทินชาวนาข้างต้นจะเห็นได้ว่า น้ำฝนมีความสำคัญต่อการทำนาอย่างมาก นับตั้งแต่การเตรียมดินในการหว่านข้าวไปจนถึงการใช้หน้าฝนเพื่อหล่อเลี้ยงต้นข้าวให้เจริญเติบโต

วัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนา แบบดั้งเดิม ของตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

1. ความเชื่อ

1.1 ความเชื่อเรื่องแม่โพสพ

ความเชื่อของชาวนาในตำบลหนองแสงในอดีตก็จะเป็นเรื่อง แม่โพสพ โดยชาวนาในตำบลหนองแสงทุกคนในอดีตจะเห็นว่า แม่โพสพเป็นเทวดาผู้หญิงที่สิงสถิตอยู่ที่ต้นข้าว คอยดูแลเลี้ยงดูมนุษย์ไม่ให้หือคอดยาก ดังนั้นมนุษย์จะต้องขอขมาลาโทษแม่โพสพทุกช่วงอายุของข้าว

1.2 ความเชื่อเรื่องเจ้าที่เจ้าทางในนา

โดยชาวนาในอดีตเชื่อว่า ในนาที่ทำนาอยู่นั้นจะมีเจ้าที่เจ้าทางสิงสถิตอยู่ ดังนั้นก่อนที่เราจะทำนาก็จะต้องขอขมาเสียก่อน ในอดีตก่อนการทำนา ชาวนามักจะทำศาลเจ้าที่นา เพื่อให้เจ้าที่นาสิงสถิตอยู่ และไม่ให้โทษแก่คนและควายในขณะที่ทำนา

1.3 ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม

ชาวนาในอดีตมักเชื่อเรื่องฤกษ์ยามยามดี โดยเฉพาะเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ ถือเป็นฤกษ์ดีที่จะสู้ขวัญข้าว และถือว่าวันพระไม่ให้ทำงานหนัก เช่น เอาควายไถนา เลี้ยงไม้ ทำงานบนที่สูง เป็นต้น ชาวบ้านในตำบลหนองแสง เรียกว่า “กำฟ้า” ถือว่าห้ามทำงานหนักในวันพระ

2. พิธีกรรม

2.1 พิธีแห่นางแมว

จะทำกันเมื่อถึงฤดูทำนาเดือนหกแล้วฝนยังไม่ตกลงมา ก็จะนำแมวตัวเมีย 1 ตัว ใส่กรงแล้วใช้คานหามแห่ไปรอบๆหมู่บ้านที่ใกล้เคียงกัน มีการร้องแห่นางแมวไปด้วยอย่างสนุกสนาน คนในบ้านจะเอาน้ำมาสาดแมวบ้าง บางครั้งก็จะร่วมขบวนแห่ไปด้วย

2.2 พิธีแห่บั้งไฟ

ประเพณีบุญบั้งไฟจะจัดขึ้นเพื่อขอฝนจากเทวดา และเป็นประเพณีที่แทบทุกจังหวัดของภาคอีสาน ถ้าชุมชนใดไม่ทำบุญบั้งไฟชาวบ้านจะรู้สึกไม่สบายใจ และเชื่อกันว่าปีนั้นฝนต้องแล้ง ไม่มีฝนทำนา บุญบั้งไฟมักจัดขึ้นระหว่างเดือนหกกับเดือนเจ็ด

2.3 พิธีทำบุญกลางบ้าน

ชาวบ้านตำบลหนองแสงจะมีพิธีทำบุญกลางบ้านในเดือนหกแล้วแต่จะกำหนดกันในแต่ละหมู่บ้าน กลางวันจะมีการนำสายสิญจน์เวียนรอบหมู่บ้าน ตอนเย็นจะมีการนำหินก้อนเล็กๆ 1 กะลา ทราช 1 กะลา น้ำ 1 ขวด ต้นหญ้าคาทั้งราก 5 ต้น ขมวดใบเป็นกระจุกรูปเทียนใส่ลงในตะกร้าหิ้วไปไว้ในพิธีสวดมนต์เย็น ตอนเช้านำกระทงใส่เครื่องของลงไปเหมือนกับกระทงวันสงกรานต์ (ภายในกระทงมี ข้าวดำ ข้าวแดง ข้าวขาว ปลาข้าว หอมใหญ่ กระจี๊ยม พริก

แห้ง ผลไม้ชนิดต่างๆหั่นเป็นแว่นใส่ลงไปพร้อมกับข้าวเกรียบจีนเล็กๆ ปักธง 4 มุม มีหุ่นผู้ชาย ผู้หญิงทำด้วยกาบกล้วย ใสในกระทง มีรูป 5 ดอก เทียน 1 เล่ม)

2.4 พิธีสู่ขวัญข้าว

กระทำกันในหมู่บ้านที่ทำนา ในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 โดยมีความเชื่อว่า หลังจากทีนวดข้าวและนำข้าวไปเก็บในยุ้งฉางแล้ว ต้องทำพิธีสู่ขวัญข้าว เรียกขวัญเลขุษาพระแม่โพสพเพื่อป้องกันสัตว์มาทำลาย ให้ผลผลิตเพิ่มพูนขึ้น และคุ้มครองยุ้งฉาง

วัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนา แบบสมัยใหม่ของตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

ในปัจจุบันพิธีกรรมของชาวนาตำบลหนองแสงได้สูญหายไปเกือบหมดแล้ว เท่าที่สำรวจและสอบถามชาวนาทุกหมู่บ้าน ก็คงเหลือพิธีสู่ขวัญข้าว พิธีทำบุญกลางบ้าน และพิธีแห่บั้งไฟเท่านั้นที่คงทำกันทุกปี ส่วนพิธีอื่นๆ จะเป็นประเพณีของชาวไทยพวน เพราะพื้นที่ที่ได้เข้าไปศึกษาเป็นชาวไทยพวนกันทั้งตำบล แต่การศึกษาครั้งนี้ไม่ได้เน้นการศึกษาด้านชาติพันธุ์วรรณา จึงไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดด้านนี้มากนัก ในด้านผู้ที่ทำพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาก็หายากมาก เหลือเพียงหมอสู่ขวัญข้าวคือนาย วิจารณ์ มงคลยง ซึ่งกล่าวว่า สมัยก่อนการแห่นางแมวเราก็เคยเห็น แต่ตอนนี้พอทางราชการมาขุดคลองให้ส่งน้ำให้ส่งน้ำมาจากเขื่อนขุนด่านปราการชล แต่ก็ได้แค่ระยะทางสั้นๆ ที่น้ำใคร ไก่ล้นน้ำก็ไหลดีไปสูบน้ำมาใช้ได้แต่แค่ไม่กี่คร้วเรือนที่ได้ใช้ แต่ที่นี้ก็ไม่ถึงกับแล้งมาก พอทำนาได้ทุกปีไม่ค่อยมีปัญหาเรื่องภัยแล้ง การแห่นางแมวเห็นครั้งสุดท้าย ประมาณ 10-20 ปีมาแล้ว แต่ประเพณีแห่บั้งไฟขอฝนที่นี่มีประจำทุกปี

ในด้านความเชื่อ ก็ยังมีชาวนาไม่มากนักที่ยังแสดงออกทางความเชื่อเรื่องแม่โพสพอยู่บ้าง จนถึงขั้นไปสอนลูกสอนหลานให้เคารพแม่โพสพ เช่น สอนว่า ให้กินข้าวหมดจาน ห้ามเดินเหยียบหรือข้ามข้าวสุก เพราะข้าวเป็นแม่โพสพมีบุญคุณกับเรา เป็นต้น ในระหว่างการทำนา เช่น ช่วงการหว่าน ชาวนาบางคนก็มีการบนบานสาธยายกับเจ้าที่นาว่า ขอให้ได้ข้าวมากๆอย่าให้มีอะไรมาทำลายข้าว ถ้าได้ข้าวตามที่ตั้งใจจะเอาไก่ เอาเหล้ามาให้ เป็นต้น

ข้อจำกัดของการสอบถามเรื่องพิธีกรรมกับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญที่ตำบลหนองแสงก็คือ คนที่มีอายุ 60-70 ปี ซึ่งผู้วิจัยคาดว่าจะให้ข้อมูลด้านนี้ได้ เพราะเชื่อว่าจะต้องผ่านพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนามาบ้าง กลับพบว่า ท่านเหล่านั้นพูดไปในการทำงานเดียวกันว่า แต่ละท่านก็เคยเห็นพิธีกรรมเหล่านั้นเหมือนกัน แต่ตอนนั้นยังเด็กอยู่เลยไม่ค่อยสนใจว่าเขาทำอะไรกันบ้าง แต่พอถึงตอนที่ตนเองลงไปทำนาเองอย่างจริงจัง พิธีกรรมเหล่านั้นก็เริ่มเลือนหายไปแทบจะหมดแล้ว ไม่ค่อยมีคนทำกัน จะเห็นมีอยู่ที่ทำประจำทุกปีก็คือ พิธีสู่ขวัญข้าว พิธีทำบุญกลางบ้าน และพิธีแห่บั้งไฟ การทำ

พิธีกรรมต่างๆที่เกี่ยวกับการทำนาก็คล้ายคลึงกันทุกที่ เพราะหัวใจของเรื่องพิธีกรรมเหล่านี้อยู่ที่แม่โพสพ แต่พิธีกรรมที่พื้นที่นี้ไม่มีการทำหลักๆ คือ พิธีสู่วัวผูกววย พิธีรับท้องข้าว เป็นต้น

ตารางที่ 4.6 เปรียบเทียบความแตกต่างด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา

วัฒนธรรมข้าวดั้งเดิม	วัฒนธรรมข้าวปัจจุบัน
เชื่อเรื่องต่างๆเหล่านี้คือ	ยังมีการเชื่อเรื่องแม่โพสพอยู่บ้าง การ
1. เชื่อเรื่องแม่โพสพ	ปฏิบัติทางความเชื่อผ่านพิธีกรรมที่ยังคง
2. เชื่อเรื่องเจ้าที่เจ้าทาง	ปฏิบัติกันทุกปี ได้แก่ พิธีสู่วัวผูกววย พิธี
3. เชื่อเรื่องพระธรณี	ทำบุญกลางบ้าน และพิธีแห่บั้งไฟ
4. เชื่อเรื่องพระพิรุณ	
และมีการปฏิบัติเพื่อแสดงออกซึ่งความเคารพผ่าน	
พิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา เช่นพิธีแห่	
นางแมว ประเพณีการลงแขก พิธีแห่บั้งไฟพิธีสู่วัว	
ผูกววยข้าว พิธีทำบุญกลางบ้าน	

2.2 ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรม

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรม ได้แก่

2.2.1 การปฏิวัติเขียว

นอร์แมน อี บอร์ดลอก เป็นที่รู้จักในฐานะ "เจ้าพ่อแห่งการปฏิวัติเขียว" ซึ่งเปลี่ยนโฉมการเกษตรสู่การเพาะปลูกให้ได้ผลผลิตสูง รวมทั้งสร้างนวัตกรรมที่ช่วยผลิตอาหารให้แก่โลกได้เพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่าระหว่างปี พ.ศ. 2503-2533 ขณะที่ผู้เชี่ยวชาญจำนวนมากได้ให้เครดิตแก่การปฏิวัติเขียวของเขาครั้งนั้นว่า ช่วยเบนเข็มความอดอยากของโลกในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 และช่วยชีวิตผู้คนซึ่งอาจจะมากถึงพันล้านคนไว้

(<http://blog.eduzones.com/applezavip/32992>) 06/04/53

การปฏิวัติเกษตรกรรมหรือการปฏิวัติเขียว เมื่อปี 2503 โดยมีการใช้เครื่องจักรกลการเกษตร ระบบชลประทาน สารเคมีปราบศัตรูพืชและปุ๋ยเคมี ได้ก่อเกิดประโยชน์อันกอนันต์ต่อโลกโดยรวม เพราะการปฏิวัติเขียวก่อเกิดผลผลิตเพิ่มขึ้น ทำให้ประชากรโลกรอดพ้นความอดอยากมากมาย ก่อนปฏิวัติเขียว ประชากร 1,000 ล้านคนในประเทศกำลังพัฒนาไม่ได้รับอาหารเพียงพอหรือครึ่งหนึ่งของประชากรในประเทศเหล่านั้น หากไม่มีการปฏิวัติเขียวจำนวน

ประชากรที่อดอยากจะเพิ่มขึ้นมากกว่า 2,000 ล้านคน แทนที่จะเหลือ 800 ล้านคน ในตอนนี้ ล่าสุด องค์การสหประชาชาติระบุว่า หากไม่แก้ไขปัญหาอาหารให้ดี จะมีประชากรอดอยากเพิ่มขึ้นเป็น 1,000 ล้านคน นี่เป็นด้านดีของการปฏิวัติเขียว อีกด้านการปฏิวัติเขียวก็มีจุดอ่อน เช่น การทำลาย สภาพแวดล้อมจากฤทธิ์เคมีเกษตรทั้งหลายที่ใช้กันอย่างมากมาย และยังส่งผลร้ายต่อเพื่อนมนุษย์ไม่ว่า เกษตรกรหรือผู้บริโภค รวมถึงเหล่าสิ่งสารพัดทั่วโลก แม้กระนั้นการปฏิวัติเขียวก็ไม่ใช่ว่าจะล้มเหลวของการแก้ไขปัญหาคือความอดอยาก ในหลายพื้นที่ในทวีปแอฟริกาที่สภาพพื้นดินไม่เอื้ออำนวย รวมถึงสงคราม ทูริตคอร์รี่ปชั่น ทำให้ประชากรในภูมิภาคนี้ โดยเฉพาะเด็กเล็กและสตรีขาดสารอาหารจำเป็นต่อชีวิต องค์การสหประชาชาติทำนายตั้งแต่ปี 2543 ว่า ในอีก 20 ปีข้างหน้าคือพ.ศ.2563 จำนวนประชากรจะเพิ่มจาก 6,000 ล้านคน เป็น 7,500 ล้านคน โลกต้องการเพิ่มผลผลิตจากพืช 40 % และเนื้อสัตว์เพิ่มขึ้น 60 % อย่างไม่ดี ปรากฏการณ์ที่เป็นจริงคือผลผลิตพืชหรือเนื้อสัตว์ไม่ได้เพิ่มตาม ตรงข้ามพืชบางชนิดกลับลดผลผลิตลง เป็นต้นว่า ข้าว ข้าวสาลีและข้าวโพด พื้นที่ที่เคยเป็นแหล่งผลิตอาหาร เช่น รัฐปัญจาบและรัฐฮาร์ยานาของอินเดีย ซึ่งเป็นรัฐที่ได้รับประโยชน์จากการปฏิวัติเขียวมากในช่วงปี 2503-2513 ปริมาณผลผลิตจากสองรัฐคิดเป็น 80 % ของอาหารที่เพิ่มขึ้นในอินเดีย แต่ปัจจุบันผลผลิตการเกษตรและแหล่งน้ำลดลง อย่างน่าวิตก บางส่วนไม่อาจเพาะปลูกได้ ซึ่งเป็นผลจากการใช้ปุ๋ยและใช้น้ำมากเกินไปในการปลูกข้าว (http://www.cps.chula.ac.th/html_th/pop_base/pop_dev/pop_dev_060.htm 06/04/53)

ส่วนประเทศไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงเมล็ดพันธุ์ข้าวปลูกอย่างที่เรียกว่าพลิกแผ่นดิน หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ซึ่งเรียกกันว่ายุคปฏิวัติเขียว[The Green Revolution] โดยมีสหรัฐอเมริกาเป็นแกนนำ อ้างว่าต้องเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร เพื่อหล่อเลี้ยงประชากรโลกที่เพิ่มจำนวนมากขึ้นทุกวัน ปฏิวัติเขียวคือการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการพัฒนาเมล็ดพันธุ์ เพื่อเร่งรัดการเติบโตและเพิ่มผลผลิต ซึ่งสหรัฐอเมริกาได้ก่อตั้งสถาบันวิจัยข้าวนานาชาติ International Rice Research Institute หรือเรียกสั้นๆว่า อีรี ขึ้นที่ประเทศฟิลิปปินส์ โดยให้ประเทศสมาชิกส่งเมล็ดพันธุ์ข้าวพื้นเมืองมาเก็บรักษาไว้ที่สถาบันเพื่อทำการวิจัย ไทยเป็นหนึ่งในประเทศสมาชิกที่ส่งเมล็ดพันธุ์ข้าวพื้นบ้านจำนวนมากไปเก็บไว้ที่อีรี ประมาณปี 2509 ทางกรมไทยก็เริ่มนำเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ผ่านการพัฒนาสายพันธุ์จากอีรีออกไปส่งเสริมให้ชาวนาไทยปลูก นับแต่นั้นก็เกิดการเปลี่ยนแปลงเชื้อพันธุ์ข้าวขนานใหญ่ ไปทั่วท้องทุ่งนาไทย ผลจากการปรับเปลี่ยนเชื้อพันธุ์ข้าวปลูก แม้ด้านหนึ่งจะเพิ่มผลผลิตและสร้างผลประโยชน์ด้านการค้าให้แก่ประเทศ ทว่าอีกด้านหนึ่งก็ทำให้ชาวนาต้องเผชิญวิกฤติจากการทำนาที่ใช้ต้นทุนสูงขึ้น เนื่องจากเมล็ดพันธุ์ข้าวใหม่ๆ ต้องอาศัยปุ๋ยเคมีจึงจะได้ผลผลิตสูง และไม่สามารถทนทานต่อโรคแมลงต่างๆ ทำให้ต้องพึ่งปุ๋ยเคมีและสารกำจัดแมลงอย่างเลื่องไม่พ้น ต่างกับพันธุ์ข้าวพื้นบ้าน ส่วนใหญ่ไม่ตอบสนองการใช้ปุ๋ยและไม่จำเป็นต้องใช้สาร

กำจัดศัตรูพืช เพราะข้าวพื้นบ้านมักจะทนทานและเข้ากับสภาพแวดล้อมได้ดี ทุกวันนี้ท้องทุ่งนาไทยยังเหลือข้าวพื้นบ้านแทบอยู่เพียงไม่กี่ชนิด ซึ่งชาวนาปลูกไว้อย่างละเล็กละน้อยเพื่อรักษาสายพันธุ์ ด้วยว่ายังมีชาวนาผู้เฒ่าผู้แก่ที่คุ้นชินกับรสชาติของข้าวพันธุ์ดั้งเดิม บางคนกินข้าวพันธุ์ใหม่ๆ ไม่อยู่ท้อง บางคนเชื่อว่าข้าวพันธุ์พื้นบ้านดั้งเดิมกินแล้วช่วยให้แข็งแรงหายเจ็บหายไข้ และหากสืบสายราวเรื่องลงลึกทางด้านความเชื่อจะพบว่า การปลูกข้าวของชาวนาไทยแต่ดั้งเดิม มิใช่แค่เรื่องของ การเพาะปลูก แต่ยังเชื่อมร้อยอยู่กับความเชื่อและจิตวิญญาณ เมล็ดพันธุ์พื้นบ้านหลายสายพันธุ์ จึงมิใช่เป็นเพียงเมล็ดพืช แต่คือสิ่งที่ผูกพันกับภาวะภายใน และเป็นสิ่งที่มิไ้บูชา

(<http://www.oknation.net/blog/SNAIL/2008/06/16/entry-206/04/53>)

การปฏิวัติเขียวเกิดขึ้นทั่วโลก ก่อกำเนิดระบบเกษตรกรรมแผนใหม่และได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวอย่างเห็นได้ชัดมากที่สุด เกิดการเปลี่ยนแปลงในแบบแผนและวิธีการผลิตอย่างชัดเจน เกษตรกรรมพื้นบ้าน ได้ถูกแทนที่ด้วยเกษตรกรรมแผนใหม่ที่มีเป้าหมายเพื่อการค้าและการส่งออก และที่ตำบลหนองแสงสภาพของวัฒนธรรมข้าวดั้งเดิมที่มีการเปลี่ยนแปลง เมื่อมีการกำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-2 ออกมา ซึ่งแผนพัฒนาฯ ทั้ง 2 ฉบับนั้นมุ่งที่จะพัฒนาประเทศด้านเศรษฐกิจ โดยเนื้อหาที่เกี่ยวกับข้าวคือ เน้นการส่งเสริมวิจัยด้านการผลิต การให้ชาวนามีที่นาของตนเอง การปรับปรุงระบบการตลาด รวมทั้งนโยบายด้านเศรษฐกิจของรัฐบาล ที่ส่งเสริมการผลิตข้าวเพื่อการส่งออก แต่การเปลี่ยนแปลงในช่วงนั้นยังเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมข้าวดั้งเดิม กับวัฒนธรรมข้าวสมัยใหม่ ชาวนาส่วนใหญ่ยังคงแบบแผนการทำนาแบบดั้งเดิมอยู่ แต่ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเด่นชัด เมื่อรัฐบาล โดยการนำของ นายกรัฐมนตรี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เข้ารับหน้าที่ในการบริหารประเทศในปี พ.ศ. 2518 ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 ก็ได้แถลงนโยบายต่อสภาผู้แทนราษฎรในประเด็นการบรรเทาความทุกข์ยากเฉพาะหน้าที่เกี่ยวกับแผนปฏิบัติการสำหรับเขตชนบทว่า

“เป็นที่ทราบกันอยู่ว่า ชาวไร่ชาวนาของเราส่วนใหญ่กำลังทุกข์ยากด้วยเหตุที่การเพาะปลูกได้ผลน้อย เพราะขาดน้ำบ้าง เพราะน้ำท่วมบ้าง ศัตรูก็รังควาญมาก ยิ่งหนีสินด้วยแล้ว ส่วนมากก็ท่วมทันสิ้นตัวทีเดียว แผนปฏิบัติการริบคว่นของรัฐบาลชุดนี้จึงอยู่ที่ช่วยให้มีรายได้เพิ่มขึ้นทันที เพื่อจะไปบรรเทาความทุกข์ยากของชาวไร่ชาวนาลงอย่างฉับพลัน กล่าวคือ จะจัดสรรเงินงบประมาณมอบหมายให้สภาตำบลใช้จ้างแรงงานท้องถิ่นขุดคลอง ทำฝายเก็บน้ำ เป็นต้น ทั้งนี้โดยกำหนดจุดหมายไว้ว่า บริเวณซึ่งกำลังเดือนร้อน เพราะถูกภัยธรรมชาติ เช่น เขตอีสาน ภาคใต้ และที่ราบภาคกลาง จะเป็นเขตที่ได้รับการช่วยเหลือบรรเทาทุกข์พิเศษ ปริมาณเงินที่รัฐบาลจะจัดสรรให้เพื่อการนี้ จะไม่น้อยกว่า 2.5 พันล้านบาท และจะจัดสรรให้ทันทีเพื่อใช้ทันทีในช่วงเวลา

ก่อนที่จะถึงฤดูกาลทำไร่ทำนา ซึ่งเป็นระยะที่ชาวไร่ชาวนากำลังว่างงาน”(ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2544 : ภาคผนวก)

หลังจากนั้นได้ประกาศใช้ โครงการพัฒนาท้องถิ่น และช่วยประชาชนในชนบทให้มีงานทำในฤดูแล้ง (ปชล.) พ.ศ. 2518 หรือที่รู้จักกันในนาม โครงการผันเงิน ทำให้มีเงินลงไปสู่สภาพตำบล เริ่มมีการปรับปรุงพื้นที่เพื่อการเพาะปลูก ชาวนาเริ่มปรับเปลี่ยนจากการทำนาปีที่ทำได้ปีละ 1 ครั้งมาเป็นการทำนาปรัง ซึ่งขยับมาทำได้ปีละ 2-3 ครั้ง พบเห็นตำบลใกล้เคียงใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อการทำนา และได้ผลผลิตมากขึ้น ย่นระยะเวลาการทำนาให้สั้นลง จึงถูกนำมาปรับใช้ในกระบวนการทำนาในตำบลหนองแสง

2.2.2 การศึกษา

เมื่อผู้คนในท้องถิ่น ได้รับการศึกษากันมากขึ้น มีความรู้กันมากขึ้นก็สนใจที่จะทำงานในด้านที่ตนศึกษามา ละทิ้งอาชีพจากบรรพบุรุษ ละทิ้งถิ่นฐานเดิมไปทำงานในเมืองหลวงตามจังหวัดต่างๆ

จากการสัมภาษณ์ นาย โนรี บุญคล้าย ชาวบ้านเนินหินแร่ เมื่อ 22 กันยายน 2552 ได้กล่าวว่า การสนับสนุนทางการศึกษากับบุตรหลานจะสนับสนุนเต็มที่ แต่ก็ขึ้นอยู่กับตัวเองด้วยว่าจะไปศึกษาแค่ไหน จะไม่บังคับให้ประกอบอาชีพตามพ่อแม่ แล้วแต่เขาถนัดและเลือกเอง ส่วนใหญ่จบมาก็ไปทำงานที่อื่น ทำในกรุงเทพฯบ้าง จังหวัดใกล้เคียงบ้าง ส่วนน้อยที่จะกลับมาทำงานที่บ้านเกิด ที่กลับมาจะมาทำงานที่อบต.บ้าง ออมัยบ้าง แต่ตำแหน่งก็มีไม่มากพอ จึงต้องหันไปทำงานที่อื่น

2.2.3 การย้ายถิ่นฐาน

เมื่อมีการย้ายถิ่นฐาน ไม่ว่าจะมาจากสาเหตุใด จะส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมได้ เช่น ต้องไปทำงานในเมือง การแยกครัวเรือนไปอยู่ที่อื่น เมื่อไปในสถานที่ใหม่ๆ ความเชื่อและพิธีกรรมก็อาจจะแตกต่างจากของเดิม ทำให้มีการผสมผสานวัฒนธรรม หรืออาจเปลี่ยนแปลงเป็นแบบใหม่ หรืออาจสูญหายไป

จากการสัมภาษณ์ นางนฤมล อุดมพงษ์ ชาวบ้านเนินหินแร่ เมื่อ 22 กันยายน 2552 ได้กล่าวว่า เดิมเป็นชาวพระนครศรีอยุธยา ได้แต่งงานย้ายมาอยู่ที่บ้านเนินหินแร่ มีพิธีกรรมในการทำนาบางอย่างที่บ้านเนินหินแร่ไม่ทำกัน เช่น พิธีรับขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้อง และความเชื่อเรื่องตาเหลวหรือเฉลว แต่ที่พระนครศรีอยุธยาเขาทำกัน เราย้ายมาอยู่ที่นี่ เขาไม่ทำกันจึงไม่ทำด้วยเหมือนกัน มันก็จะทำให้ค่อยๆเริ่มสูญหายไป

สถาบันวิจัยข้าว กรมวิชาการเกษตร (2541:138) ได้กล่าวว่า ตาเหลว หรือเฉลว ทำด้วยดอกเป็นรูปลักษณะคล้ายว่าวขนาดใหญ่มัดห้อยไว้ และมีดอกถักห้อยเป็นลูกโซ่ลงมา

สองเส้น เรียกว่า สร้อยสังวาล ปลายสร้อยถักด้วยดอกลีจะมีไม้แกะสลักเป็นรูปปลาสองตัว เรียกว่า ปลาในคำและปลากั้งห้อยกวัดแกว่งอยู่และมีกระหงออีกกระหงอหนึ่งบรรจุด้วยอาหารคาวหวานมัดติดกับเสาธงเพื่อบูชาพระแม่โพสพผู้ให้กำเนิดข้าว

สำหรับตาเหลว (เจลว) นั้นยังใช้ปักตามมุมเขตแดนนาของตนทั้งสี่มุมด้วย พร้อมกับต้น “เอื้องหมายนา” การที่เอาเจลวไปปักไว้ทั้งสี่มุมนี้มีความเชื่อเพื่อป้องกันสัตว์และภัยต่างๆ ที่เป็นศัตรูข้าวนั่นเอง

ตาเหลว (เจลว) เป็นเครื่องหมายทางพิธีกรรมอย่างหนึ่งของชาวนา สานด้วยเส้นดอกเป็นตาหกเหลี่ยม ปล่อยชายไม้ดอกลอกไปเป็นรัศมีคล้ายกับเป็นสัญลักษณ์ของแสงอาทิตย์ ตาเหลวเป็นเครื่องหมายแสดงอาณาเขตหวงห้าม แสดงอาณาเขตที่มีเจ้าของ เป็นเครื่องรางที่ช่วยให้พื้นที่นั้น คลาดแคล้วจากภัยพิบัติซึ่งอาจจะเกิดขึ้นในรูปแบบต่างๆ ชาวบ้านจึงसानตาเหลวและเสียบไม้ปักไว้ในแปลงข้าวกล้าเพื่อเป็นเครื่องเสริมกำลังใจ มิให้ข้าวกล้าได้รับความเสียหาย เช่น มิให้ถูกรบกวนจากแมลงศัตรูข้าว เป็นต้น

2.2.4 สาธารณูปโภคพื้นฐาน

การเข้ามาของสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ ถนนหนทางทำให้เกิดความสะดวกสบายกับสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีเพิ่มมากขึ้น ย่นระยะทางในการคมนาคมและเวลาในการติดต่อ เช่น เมื่อมีไฟฟ้าเข้ามาในหมู่บ้าน มีโทรทัศน์ เครื่องเสียง คอมพิวเตอร์ สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ตามมา มีการรับรู้ข่าวสารจากสื่อต่างๆ จากการดูโทรทัศน์ การฟังวิทยุเอเอ็ม/เอฟเอ็ม การรับข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต ทำให้ผู้คนมีความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์มากขึ้น มองเรื่องไสยศาสตร์เป็นเรื่องเหลวไหล ไม่มีเหตุผล ทำให้พิธีกรรมต่างๆ ได้ลดความสำคัญลง เช่น พิธีแห่นางแมว เพราะในปัจจุบันมีการใช้น้ำจากระบบชลประทานสมัยใหม่ไม่ต้องพึ่งพาน้ำฝนอีกต่อไป เป็นต้น

2.2.5 การยอมรับเทคโนโลยีใหม่ๆ

ปัจจุบันมีสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มมากขึ้นและมีเทคโนโลยีใหม่ๆ ตามมา ไม่ว่าจะเป็น คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต เครื่องปรับอากาศ โทรศัพท์มือถือ ฯลฯ ส่วนเทคโนโลยีที่เกี่ยวกับอุปกรณ์การทำนา เช่น รถไถนาเดินตาม รถเกี่ยวข้าว รถนวดข้าว เป็นต้น เมื่อมีการยอมรับเอาสิ่งใหม่ๆ เข้ามาใช้ ทำให้เกิดความทันสมัย ถ้าใครไม่มีก็ล้าสมัยไป เช่น บ้านนาย ก. ไถนาด้วยควายเหล็ก ใช้เวลาไถแค่เพียงครึ่งวัน แต่นาย ข. ไถนาด้วยควาย ใช้เวลา 1 วัน มันก็เกิดความต่าง ทำให้ทำนาไม่ทันเพื่อน เกิดความอยากได้ตามมา เป็นต้น

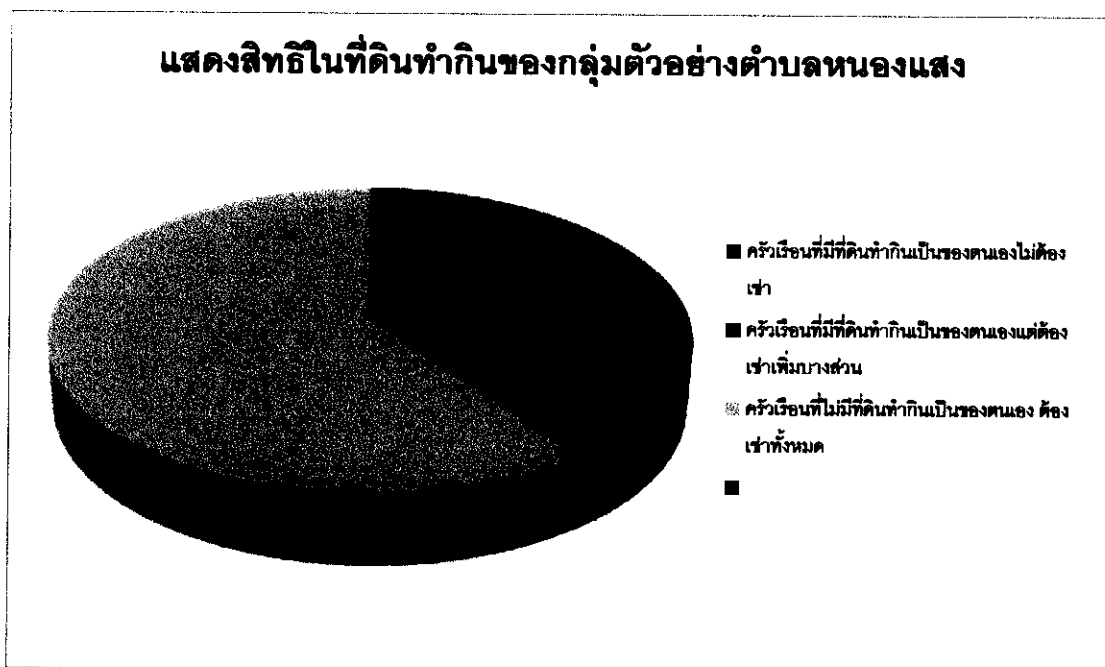
2.2.6 คนรุ่นใหม่ไม่รับการถ่ายทอดการทำงาน

ปัจจุบันคนรุ่นใหม่ไม่ค่อยสนใจเรื่องทำงานซึ่งเป็นอาชีพของบรรพบุรุษ เพราะมีการศึกษาสูงขึ้น เห็นความลำบากของอาชีพการทำงาน ทำให้ไม่อยากประกอบอาชีพนี้ หันไปประกอบอาชีพตามที่ตนได้ร่ำเรียนมากันเป็นส่วนใหญ่

2.2.7 ที่ดิน

1) ภาวะการณ์ถือครองที่ดิน ชาวบ้านตำบลหนองแสงยังถือว่าที่ดินมีความสำคัญต่อระบบการดำรงชีพ ชาวบ้านในตำบลหนองแสงส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา ที่ดินจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด การถือครองที่ดินของชาวบ้านตำบลหนองแสงหากพิจารณาจากตัวเลขการถือครองนับว่าอยู่ในเกณฑ์ต่ำ ผู้ที่มีที่ดินเป็นของตนเองส่วนใหญ่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ ส่วนผู้ที่ต้องเช่าที่นาเพื่อการทำงานจะเป็นกลุ่มที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ ไม่ใช่กลุ่มบรรพบุรุษเคยมาจับจองที่ทางอยู่ก่อน

กราฟที่ 4.1 แสดงสิทธิในที่ดินทำกินของกลุ่มตัวอย่างตำบลหนองแสง



จากแผนภูมิข้างต้นจะเห็นได้ว่า ร้อยละ 20 ของครัวเรือนในตำบลหนองแสงเป็นกลุ่มที่มีที่ดินเป็นของตนเอง ร้อยละ 20 เป็นครัวเรือนที่มีที่ดินเป็นของตนเอง และต้องเช่าเพิ่มเติม และร้อยละ 60 ไม่มีที่ดินอยู่เลย โดยกลุ่มสุดท้ายนี้จะต้องเช่าที่นาทำนาหรือไม่ก็รับจ้าง

จากการให้ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญพบว่า ชาวนาจะเช่านาจากผู้มีฐานะดีในชุมชนของตนเอง โดยเจ้าของที่นาจะคิดค่าเช่าที่เป็นข้าวเปลือก ไร่ละ 5-45 ถัง แล้วแต่จะตกลงกัน

2) การเปลี่ยนแปลงพื้นที่การทำนา แต่เดิมเมื่อมีการทำนาปี ชาวนาดำบลหนองแสงจะทำได้ปีละครั้ง หลังจากว่างจากฤดูทำนา ชาวนาจะหางานอื่นทำเพื่อทดแทนช่วงเวลาที่ว่าง เช่น การหาปลา การทำเครื่องจักรสาน เป็นต้น เมื่อทำนาปรังทำให้ช่วงเวลาที่ว่างนั้นหายไป เวลาส่วนใหญ่ในรอบ 1 ปีของชาวนาจึงอยู่กับทุ่งนา แต่เมื่อเวลาผ่านไปการทำนายังไม่อาจจะทำให้ชาวนามีอยู่มีกินอย่างมีความสุขได้ ชาวนายังประสบกับความยากจน บางคนจึงหันไปประกอบอาชีพอื่นเพื่อเสริมการทำนา และบางคนก็เลิกอาชีพการทำนาเพื่อประกอบอาชีพอย่างอื่น ไปเลย

3) การใช้ประโยชน์จากที่ดิน สภาพการใช้ประโยชน์จากที่ดินในตำบลหนองแสงปัจจุบัน พื้นที่ส่วนใหญ่จะถูกจัดสรรทำการเกษตร ในจำนวนของพื้นที่ทำการเกษตรส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ทำนา มีการทำการเกษตรบางอย่างเสริมเข้ามามากขึ้นในระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา เช่น ปลูกพริก พัก ผ่าง น้ำเต้า และบางส่วนก็ทำสวนกระท้อนบ้าง

4) ความอุดมสมบูรณ์ของที่ดิน ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญกล่าวว่า ดินที่ตำบลหนองแสงปัจจุบัน ไม่สมบูรณ์เท่าเมื่อก่อน เนื่องจากเราฉีดทั้งยาใส่ทั้งปุ๋ย ดินเลยเปรี้ยว ปัญหาที่ชาวนาเจอมากที่สุดในปัจจุบันคือ ปัญหาดินเปรี้ยว เมื่อดินเปรี้ยวปุ๋ยในดินก็ไม่มี เราต้องใช้ปุ๋ยหนักเข้าการลงทุนก็แพงขึ้น แต่ผลผลิตก็ยังไม่เท่าเดิม คนที่มีเงินทุนมากก็เลิกไปทำอย่างอื่น คนที่มีความรู้เรื่องปลูกผักก็ปลูกผัก คนที่มีความรู้เรื่องทำสวนก็ทำสวน

2.2.8 แหล่งน้ำและระบบชลประทานสมัยใหม่

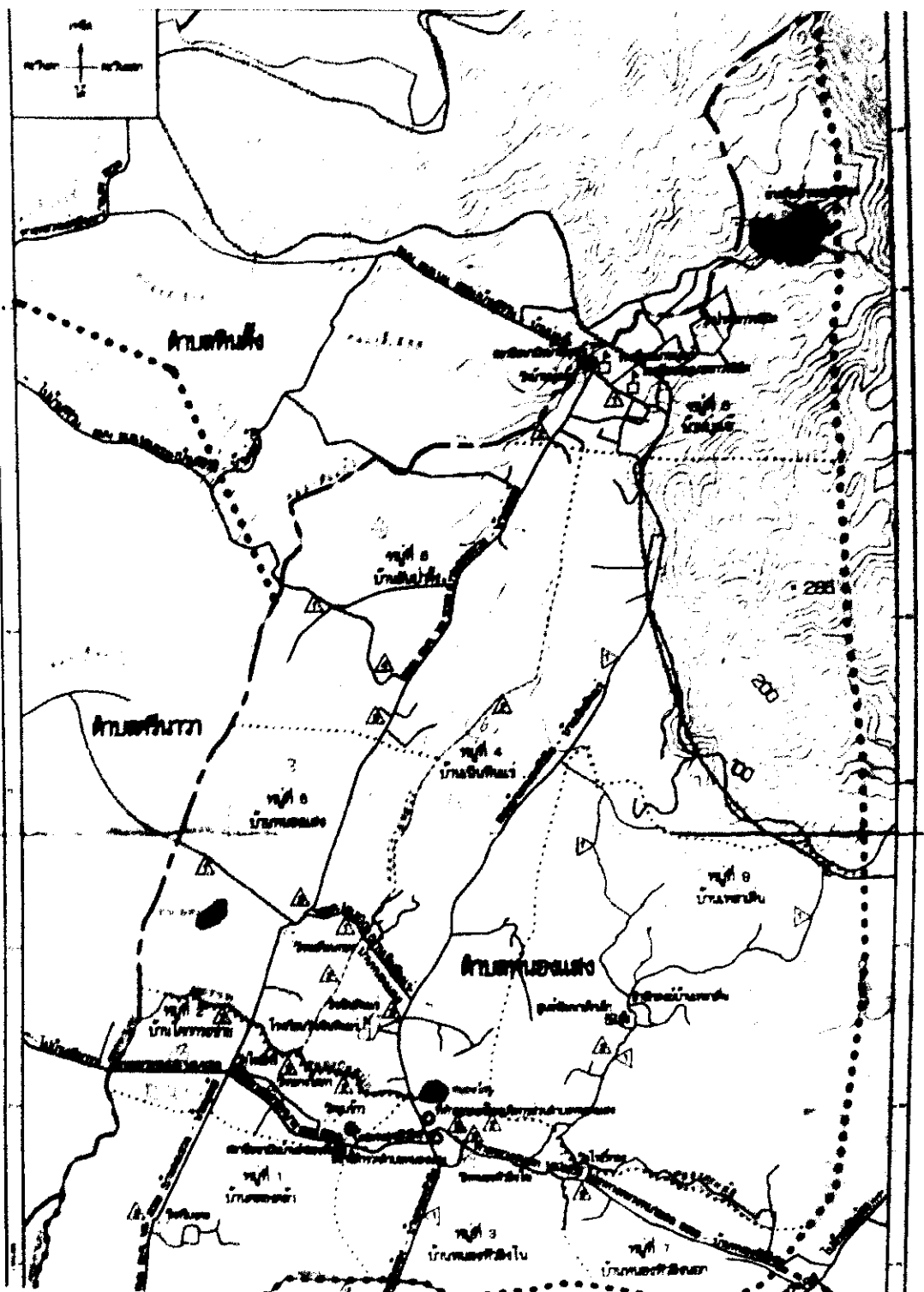
แหล่งน้ำในตำบลหนองแสงที่นำมาใช้ประโยชน์ในการทำนาได้แก่ อ่างเก็บน้ำคลองสี่เสียด คลองสี่เสียด คลองหินแก้ว คลองฝายหลวง คลองท่าแดง คลองกรวด คลองปิดตาไก่ และคลองตะค้อ และมีระบบส่งน้ำจากชลประทานจากเขื่อนขุนด่านปราการชล ซึ่งได้เปิดอย่างไม่เป็นทางการเมื่อปี 2548 จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกคนพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า คลองส่งน้ำจากเขื่อนยังไม่ถึง หรือมาได้แค่ระยะสั้นๆ ใครอยู่ใกล้คลองส่งน้ำก็โชคดีไป แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่บอกว่ายังไม่ได้ใช้น้ำจากเขื่อนเลย แต่ตำบลศรีนาวาซึ่งเป็นตำบลใกล้เคียงได้ใช้น้ำจากเขื่อนกันอย่างทั่วถึงแล้ว

นับได้ว่า ตำบลหนองแสงมีความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องน้ำพอประมาณ จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสของหมู่บ้าน พบว่า ในสมัยก่อนชาวหนองแสงจะทำนาปีละครั้งเดียว เรียกว่าการทำนาปี เพราะการทำนาในตำบลหนองแสงต้องพึ่งพาน้ำฝน บางปีฝนก็ตกดี บางปีก็แห้งแล้ง บางครั้งไถและหว่านข้าวไปแล้ว ฝนไม่ตกลงมาจึงทำให้ข้าวที่หว่าน ไปเสียหายหมด บางปีแล้งเก็บเกี่ยวผลผลิตไม่ได้เต็มที่ แต่ปัจจุบันชาวนาไม่ต้องอาศัยน้ำฝนก็สามารถทำนาปีละ 2 ครั้ง บางคนก็

ทำปีละ 3 ครั้ง ผู้อาวุโสเล่าว่า สมัยก่อนเคยมีการแห่นางแมวเพราะฝนไม่ตก แต่เดี๋ยวนี้น้ำจากแหล่งน้ำที่มีก็มีตลอดปี ประเพณีแห่นางแมวก็หายไป และอีกหน่วยระบบชลประทานก็เข้ามาถึงหมู่บ้านก็น่าจะดีกว่านี้อีก ถึงฝนไม่ตกชวานาก็ไม่เดือนร้อน

ตารางที่ 4.7 เปรียบเทียบความแตกต่างเรื่องที่ดิน

วัฒนธรรมข้าวดั้งเดิม	วัฒนธรรมข้าวปัจจุบัน
ภาวะการถือครอง	
อาศัยการจับจองพื้นที่เท่าที่ตนเองพอจะทำนาเลี้ยงชีพได้ไม่มีการเช่าที่ดินเพื่อการทำงาน	พื้นที่ทำนาต้องมีกรรมสิทธิ์ มีการเช่าพื้นที่เพื่อการทำงาน
การใช้ประโยชน์จากพื้นที่	
จัดสรรพื้นที่เพื่อการเพาะปลูกและการอยู่อาศัย โดยพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สำหรับการเพาะปลูกข้าวยังคงเป็นพื้นที่เพื่อการเพาะปลูก แต่มีการทำการเกษตร โดยการปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างอื่นมาเสริมเช่นพริก พัก ผ่าง น้ำเต้า เสริมเข้ามา แต่มีเพียงเล็กน้อยในบริเวณบ้านเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน	จัดสรรพื้นที่เพื่อการเพาะปลูกและการอยู่อาศัย โดยพื้นที่ส่วนใหญ่ไม่มีการจัดสรรพื้นที่เพื่อทำการเกษตรที่มีเป้าหมายเพื่อการค้า อย่างอื่น เช่น พริก พัก ผ่าง น้ำเต้า
คุณภาพของดิน	
อุดมสมบูรณ์ด้วยปุ๋ยธรรมชาติ	ดินขาดความอุดมสมบูรณ์กลายเป็นดินเปรี้ยว ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญของชาวหนองแสงในปัจจุบัน



แผนที่ 4.2 แสดงลำคลองในตำบลหนองแสง (เส้นสีฟ้า)

ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง 2552

2.2.9 แรงงาน

ในด้านแรงงานทำนาในวัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิมของชาวตำบลหนองแสง มี 2 ประเภท คือ แรงงานคน และแรงงานสัตว์

1) *แรงงานคน* ส่วนใหญ่ชาวบ้านตำบลหนองแสงก็จะนิยมใช้แรงงานภายในครอบครัวในการทำนาโดยจัดสรรงานให้กับคนในครอบครัวได้ทำร่วมกัน ตั้งแต่เด็กจนถึงผู้ใหญ่ การจัดสรรงานนั้นจะดูความหนักเบาของงานกับความเหมาะสมกับเพศและวัยของคนในครอบครัว ยกตัวอย่างเช่น การเลี้ยงวัวควาย เป็นงานที่เบา ซึ่งจะเป็นหน้าที่ของเด็กๆ ในครัวเรือน การหุงหาอาหารเป็นหน้าที่ของฝ่ายหญิงในครัวเรือน งานในนาที่หนักๆ เช่น การไถนา การยก แยก หาม เครื่องไม้เครื่องมือในการทำนา รวมไปถึงการสร้าง การซ่อมแซมเครื่องมือในการทำนา ก็จะเป็นหน้าที่ของผู้ชายวัยแรงงานในครอบครัว ในขณะที่งานบางอย่าง เช่น การหว่านข้าว การเกี่ยวข้าว เป็นงานที่สามารถทำร่วมกัน ได้ทั้งชายหญิง

ในเรื่องจำนวนแรงงานนั้น ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญได้ให้ข้อสังเกตว่า การต้องการแรงงานเกิดขึ้นพร้อมกับการขยายพื้นที่ในการทำนา ดังนั้น ชาวนาจึงใช้วิธีเพิ่มแรงงานในครอบครัวด้วยวิธีการมีลูกมาก ชาวหนองแสงสมัยก่อนจึงมีลูกมาก ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญบางท่านกล่าวว่าเพื่อนบ้านมีลูกถึง 12 คน ลูกแต่ละคนก็เดินตามอาชีพการทำนาครอบครัวทั้งหมด ในขณะเดียวกันการมีลูกมาก หมายถึงการมีลูกเขยและลูกสะใภ้มากตามไปด้วย ก็จะทำให้แรงงานในการทำนาเพิ่มมากขึ้นไปอีกระดับหนึ่ง สำหรับชาวนาดั้งเดิมแล้ว การมีลูกมากจึงไม่ใช่เรื่องแปลกแต่ประการใด

นอกจากการเพิ่มแรงงานในการทำนาที่เน้นครอบครัวแล้ว ยังมีภูมิปัญญาที่เรียกว่า การลงแขกหรือการขอแรง ที่สามารถสร้างแรงงานในการทำนาได้ดีอีกประการหนึ่ง การลงแขก เป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนแรงงานแบบพื้ๆ นื่องๆอาศัยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เป็นพื้นฐาน การขอแรงจะเกิดขึ้นในบางขั้นตอนของการทำนา คือ ตอนเก็บเกี่ยว ตอนนวดข้าว ซึ่งจะช่วยให้งานต่างๆ เสร็จเร็วยิ่งขึ้น ส่วนแรงงานที่มาช่วยในการเกี่ยวและการนวด ก็จะเป็นคนในละแวกบ้านและหมู่บ้านใกล้เคียงกัน ส่วนจะใช้แขกมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับปริมาณของนารวมมากหรือน้อย รวมไปถึงอำนาจบารมีของเจ้าของนามว่ามีอำนาจมีบารมีมากแค่ไหน

สำหรับการลงแขกนั้นมี 2 ประเภทคือ

ก. *ขอแรง* ลักษณะของการขอแรง คือ เราไปเกี่ยวให้เขาอย่างเดียว โดยที่เขาไม่ต้องมาใช้แรงให้เรา ส่วนใหญ่ผู้ที่ขอแรงจะเป็นผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน ที่เป็นพี่เขยพี่น้าของชาวบ้าน

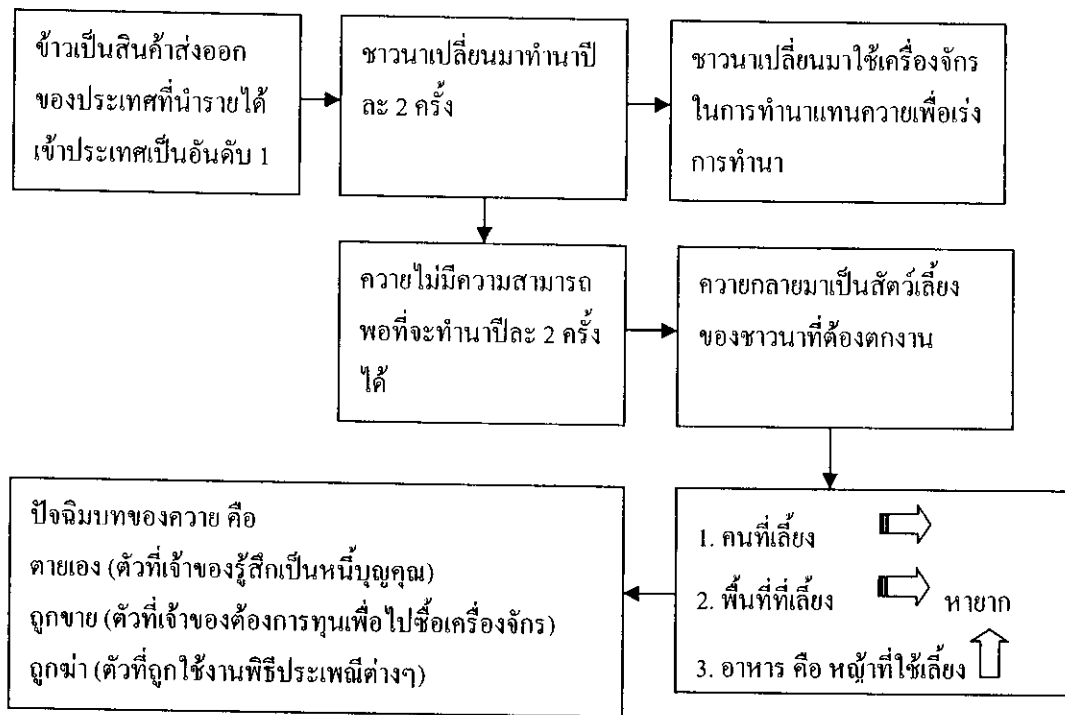
ข. เอาแรง ลักษณะของการเอาแรง คือ เราไปเกี่ยวให้เขาแล้ว เขาก็ต้องกลับมาเกี่ยวให้เราเท่ากับที่เราไปเกี่ยวให้เขา ซึ่งวิธีใช้แรงแบบนี้ ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญบอกว่ามี 2 ประเภท คือ

- เกี่ยวเป็นรายวัน ถ้าเราไปเกี่ยวให้เขา 1 วัน เขาก็ต้องกลับมาเกี่ยวให้เรา 1 วันเท่านั้น
- เกี่ยวเป็นงาน ถ้าเราไปเกี่ยวให้เขา 1 งาน เขาก็ต้องใช้แรงโดยการกลับมาเกี่ยวให้เรา 1 งานเท่านั้น

สำหรับการเอาแรงนี้เป็นการแลกเปลี่ยนแรงงานกันในหมู่บ้านที่รู้จักคุ้นเคยกัน แต่เมื่อนาปรังเข้ามาเมื่อ 40 กว่าปีที่แล้ว ทำให้การลงแขกเกี่ยวข้าวเริ่มหมดไป มีการจ้างแรงงานเข้ามาทำแทน

2) **แรงงานสัตว์** เครื่องทุ่นแรงที่ใช้ในการทำงานของชาวนาดำบลหนองแสงก็ไม่แตกต่างจากชาวนาภาคอื่นๆของประเทศไทยนั่นคือแรงงานสัตว์ แรงงานสัตว์ส่วนใหญ่ที่ใช้ในการทำงาน ก็คือควายและวัว ดังนั้นควายจึงเป็นสัตว์ที่เลี้ยงคู่อยู่กับการดำรงชีวิตของชาวนาดำบลหนองแสงและที่อื่นๆมาช้านาน ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญกล่าวว่า ภาระหน้าที่ของวัวและควายจะแตกต่างกัน เนื่องจากชาวนาดำบลหนองแสงทำนาหว่านน้ำตม ชาวนาจะใช้ควายในการไถนา เพราะควายเป็นสัตว์ไม่กลัวน้ำ ส่วนวัว จะใช้ในการเทียมเกวียนเพื่อเป็นพาหนะในการขนข้าว ไม่ค่อยนิยมเอามาไถนา เพราะวัวไม่ค่อยชอบน้ำ ชาวนาจะเริ่มใช้แรงงานควายในการไถนา เมื่อควายอายุประมาณ 2 ปีครึ่งถึง 3 ปี และถ้าควายตัวไหนสุขภาพแข็งแรงก็就会被ใช้ไปจนถึงอายุประมาณ 20 ปีจึงจะถูกปลดระวาง วันหนึ่งควายจะไถนาได้ประมาณวันละ 3 งาน แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับสภาพดินในนาด้วย ชาวนาบางท้องถิ่นมักจะทำขวัญควายเพื่อแสดงออกถึงการขอมมาลาโทษที่ใช้งานควาย และในขณะที่ใช้งานอาจต้องเขียนต้องตีควาย

ในสมัยก่อนมีการใช้แรงงานจากแรงงานคนและแรงงานสัตว์ แรงงานคนได้จากสมาชิกในครอบครัวและการขอแรงจากเพื่อนบ้านหรือที่เรียกว่า “การลงแขก” แต่ในปัจจุบันได้มีการนำเทคโนโลยีการเกษตรเข้ามาใช้งาน เช่น รถไถนาเดินตาม รถเกี่ยวข้าว เป็นต้น ทำให้ชาวนาทำนาได้สะดวกรวดเร็ว ไม่ต้องใช้แรงงานคนและแรงงานสัตว์มากมายเหมือนสมัยก่อน ควายก็เริ่มหายไปตามหมู่บ้านเพราะไม่มีความจำเป็นในการใช้งานเหมือนสมัยก่อน การลงแขก การขอแรงก็เลือนหายไปเพราะปัจจุบันใช้แรงงานจากเครื่องจักรเป็นสำคัญ

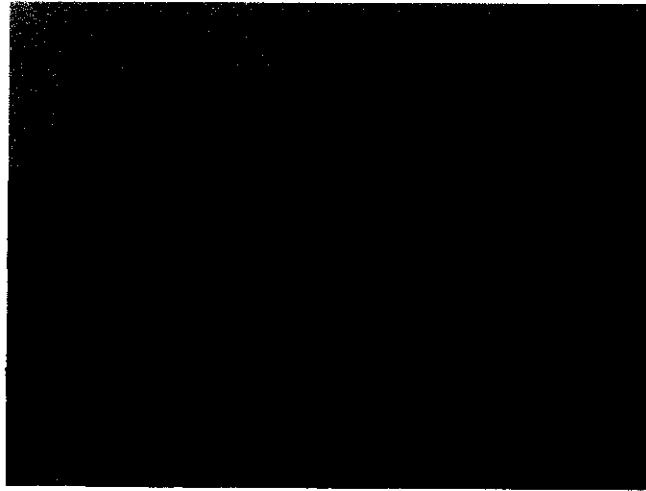


แผนภูมิที่ 4.5 แสดงการเปลี่ยนแปลงเพื่อไปสู่การสูญหายของแรงงานควาย

ที่มา : พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานี 2546: 174)

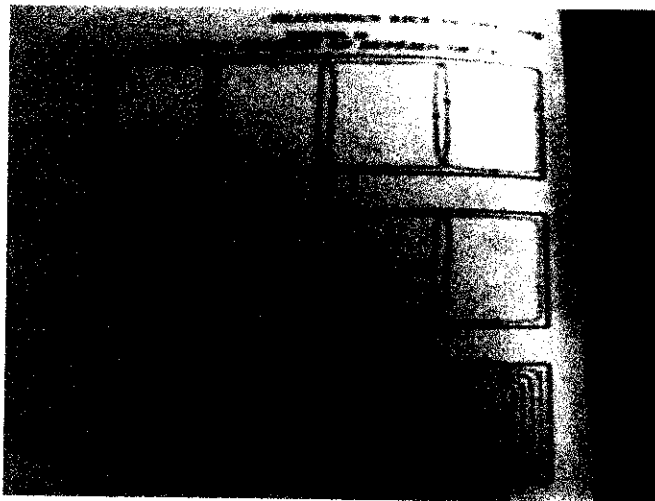
ตารางที่ 4.8 เปรียบเทียบความแตกต่างเรื่องแรงงาน

วัฒนธรรมข้าวดั้งเดิม	วัฒนธรรมข้าวปัจจุบัน
1. ใช้ทั้งแรงงานคนและแรงงานสัตว์	1. ใช้แรงงานคนกับแรงงานเครื่องจักร
2. แรงงานคนไม่คั่งจาง แต่จะอาศัยแรงงานคนภายในครอบครัว และลงแขก	2. ไม่มีแรงงานคนภายในครอบครัวให้ใช้ แต่จ้างแรงงานคน และแรงงานเครื่องจักรแทน
3. ระบบความสัมพันธ์ของแรงงาน เป็นไปในลักษณะที่พึ่งพาอาศัย เอื้อเพื่อเอื้องาน แลกเปลี่ยนแรงงานซึ่งกันและกัน	3. ระบบความสัมพันธ์เป็นไปในลักษณะที่เป็นนายกับลูกจ้าง ยังมีการแลกเปลี่ยนแรงงานกันอยู่บ้างแต่ก็ประปราย ไม่เป็นทางการเหมือนสมัยก่อน



ภาพที่ 4.66 การใช้แรงงานควายที่กลายเป็นอดีต

ที่มา: Lucien M. Hanks (1992) *Rice And Man Agricultural Ecology In Southeast Asia*
Hawaii University of Hawaii Pages 119



ภาพที่ 4.67 ทิศทางการไถนาของควาย

ที่มา: Tadayo Watabe (1967) *Glutinous Rice In Northern Thailand* Tokyo Hanshichi
Shashin Insatsu Pages 64

2.2.10 ทุน

การทำนาในแบบวัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิม ชาวนาจะไม่มีต้นทุนที่เกี่ยวกับการทำนาโดยตรง แต่อาจจะมีบ้างในยามที่มีการลงแขกเกี่ยวข้าวที่ต้องซื้อเหล้ายาปลาปิ้งมาเลี้ยงแขก ดังนั้นการทำนาในอดีต ถ้าพูดถึงต้นทุนที่เป็นเงิน อาจจะใช้คำว่า ต้นทุนเป็นศูนย์ ดังนั้นการผลิตทั้งหมดที่เกิดจากการทำนาของชาวนาดำบลหนองแสงในสมัยก่อนจึงเป็นกำไรที่เกิดจากการลงแรงทำนา

ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนวิธีการทำนาตามแนววัฒนธรรมข้าวแบบสมัยใหม่ ปัจจัยในการผลิตและกระบวนการผลิตส่วนใหญ่ ต้องแลกเปลี่ยนมาด้วยเงิน เริ่มตั้งแต่ที่ดินการทำนา ชาวนาในตำบลหนองแสงส่วนใหญ่ต้องเช่าที่ดินทำนา ค่าจ้างไถนา โดยการไถด้วยรถไถ ค่าจ้างเกี่ยว ค่าจ้างนวด ค่าเมล็ดพันธุ์ ค่าปุ๋ย ค่ายาฆ่าแมลงและกำจัดศัตรูพืช ค่าน้ำมัน ค่าจ้างฉีดยา

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญได้ขยายความเกี่ยวกับต้นทุนการทำนาให้ผู้วิจัยฟังว่า ที่มาของต้นทุนในการทำนาแต่ละครั้งได้จาก

1. กู้เงินจากแหล่งเงินทุนต่างๆ โดยกู้จาก ธกส.และคนที่มีเงินในท้องถิ่น
2. ทุนส่วนตัวเพื่อเก็บเอาไว้ทำนา

ในส่วนของชาวนาที่กู้เงินเพื่อทำนา จากคำบอกเล่าของผู้ที่ให้ข้อมูลพบว่า ชาวนาในตำบลหนองแสงส่วนใหญ่จะกู้เงินทำนา ที่จะใช้ทุนของตัวเองนั้นมีน้อย โดยแหล่งเงินกู้ชาวนานิยมไปกู้กันเป็นส่วนใหญ่ก็คือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ หรือ ธกส. และกู้จากคนที่มีความเงินในท้องถิ่น หรือจากญาติพี่น้องของตนเอง

สำหรับการกู้เงินจากแหล่งอื่น คือ ชาวบ้านจะนิยมกู้จากคนมีเงินในท้องถิ่น หรือเรียกว่า สินเชื่อในระบบนั้น เหตุที่เลือกกู้เพราะตนเองฐานะไม่ดี ถ้าจะไปกู้ในระบบก็ต้องถูกสัมภาษณ์และต้องใช้เวลาอันกว่าจะได้เงินมา นอกจากนั้นการไปกู้จากผู้มีเงินในท้องถิ่นพูดกันเข้าใจกว่า เนื่องจากรู้จักมักคุ้นกันอยู่

ตารางที่ 4.9 เปรียบเทียบความแตกต่างเรื่องต้นทุน

วัฒนธรรมข้าวดั้งเดิม	วัฒนธรรมข้าวปัจจุบัน
ไม่มีต้นทุนในรูปของเงิน เพราะชาวนาใช้ปัจจัยการผลิตแบบพื้นฐาน ที่ทำเองใช้เอง เมื่อไม่มีการใช้ต้นทุนที่เป็นเงินชาวนาจึงไม่มีการกู้เงินทำนา ในขณะที่ชาวนาผลิตเพื่อยังชีพ ดังนั้นจึงไม่ต้องซื้อข้าวมาบริโภค ต้นทุนในการซื้อข้าวสารมาบริโภคจึงไม่มี	ชาวนาต้องใช้ต้นทุนมาก เพราะปัจจัยการผลิตและกระบวนการผลิตเกือบทุกอย่างและทุกขั้นตอนต้องเสียค่าใช้จ่าย เพราะต้องใช้ต้นทุนมากชาวนาจึงต้องกู้เงิน และในขณะเดียวกันชาวนาก็ต้องเพิ่มต้นทุนด้านการบริโภคเนื่องจากชาวนาต้องซื้อข้าวกิน

2.2.11 ปุ๋ย

วิธีการผลิตแบบดั้งเดิมของชาวนาคำบลหนองแสง จะทำการเอาฝุ่นในสำ (ใส่ปุ๋ยคอก) และหลังจากเกี่ยวเกี่ยว ชาวนาก็จะเผาฟางในนาที่จะทำให้เกิดปุ๋ย ในขณะที่ไถนาโดยใช้ควาย ควายก็มีการถ่ายมูลออกมาที่กลายเป็นปุ๋ยในนาไปเองตามธรรมชาติ ที่นิยมจริงๆ ง่ายๆ ก็คือการเอาฝุ่นในสำ (ใส่ปุ๋ยคอก) เนื่องจากหาได้ง่าย และไม่มีต้นทุนที่จะต้องใช้จ่าย และที่สำคัญพันธุ์ข้าวแบบพื้นเมืองในสมัยก่อนจะเติบโตเองโดยธรรมชาติ โดยไม่ต้องการปุ๋ยมากนัก ถ้าชาวนาเอาปุ๋ยไปใส่จะทำให้ใบงาม แต่จะไม่ได้เมล็ดข้าว ดังนั้นชาวนาจึงไม่นิยมใส่

การใช้ปุ๋ยเคมีในตำบลหนองแสงเกิดขึ้นในราว พ.ศ.2526-2527 เป็นช่วงที่ชาวนาเริ่มเปลี่ยนมาทำนาปีละ 2 ครั้ง และต้องใช้พันธุ์ข้าวแบบใหม่ เช่น ข้าวพันธุ์ กข. ซึ่งมีลักษณะเด่นตรงที่ทำให้ผลผลิตต่อไร่สูง แต่มีข้อเสียคือทำให้เกิดโรคหรือแมลงระบาดมาก วัตถุประสงค์ในการใช้ปุ๋ยในเบื้องต้น ชาวนาบอกว่า ก็เพื่อให้ได้ผลผลิตเยอะๆ โดยมีเจ้าหน้าที่ของรัฐในสมัยนั้นแนะนำให้ใช้ และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงพันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกมาเรื่อยๆ ชาวนาก็เริ่มรู้สึกว่า หากไม่มีปุ๋ยแล้วก็จะไม่ได้ข้าวตามที่ต้องการ ก็เลยต้องใส่ปุ๋ยมาตลอด และต้องซื้อปุ๋ยที่แพงขึ้นเรื่อยๆ มาตลอด ทุกปีจนถึงปัจจุบัน ปุ๋ยที่ชาวนาคำบลหนองแสงนิยมใช้ในปัจจุบันคือ ปุ๋ยสูตร 15-15-15 ครา กระต่ายดำ ชาวนาหาซื้อจากร้านค้าปลีกทั่วไปในตำบลหรือไม่ก็เข้าไปซื้อในตัวเมือง ชาวนาจะหว่านลงไปในนาเมื่อข้าวครั้งแรกเมื่ออายุได้ 15-20 วัน และไปหว่านอีกทีก็ตอนข้าวเริ่มตั้งท้อง อายุประมาณ 50-60 วัน

ในส่วนของปริมาณการใส่ปุ๋ยนั้น ชาวนาบอกว่า ในกรณีที่ข้าวงามอยู่แล้วก็ไม่จำเป็นต้องใส่มาก ประมาณ 1-1.5 กระสอบ ต่อไร่ แต่ถ้าข้าวไม่ค่อยงามก็ใส่ประมาณ 2 กระสอบ ต่อไร่

เนื่องจากชาวนาหันมาใช้ปุ๋ยเคมีกันเยอะ และไม่ได้เลี้ยงวัว ควาย เหมือนสมัยก่อน จึงทำให้พีธีเอาฝุ่นใส่नाได้สูญหายไป

ข้อมูลจาก <http://culture/spu/ac/th/content/45/12994.php> 17/03/2553 ได้กล่าวว่า พิธีหว่านฝุ่น(ปุ๋ยคอก)ใส่ผืนนา เพื่อบำรุงดิน มีพิธีการคือ ในตอนเช้ามีคของวันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ ชาวนาจะต้องหว่านปุ๋ยคอกจากกองมูลวัว มูลควาย ซึ่งมักอยู่ใต้ถุนเรือนของตน ทอยออกไปใส่ผืนนา จนกระทั่งถึงเที่ยงวัน จึงหยุด เป็นการเริ่มต้นเอาฝุ่น (ปุ๋ยคอก) ใส่นาในปีนั้น

จากการสัมภาษณ์ นายวิจารณ์ มงคลยง ชาวบ้านคลองคล้า เมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2553 ได้กล่าวว่า ปัจจุบันทางรัฐก็ได้ส่งผู้มีความรู้ด้านการเกษตรมาอบรมเรื่องการทำปุ๋ยชีวภาพให้ แต่ก็มีคนทำบ้างไม่ทำบ้าง เพราะชาวบ้านยังติดการใช้ปุ๋ยเคมี เพราะให้ผลเร็ว ส่วนปุ๋ยชีวภาพจะให้ผลช้าแต่สามารถลดต้นทุนการผลิตได้

ตารางที่ 4.10 เปรียบเทียบเรื่องการใช้ปุ๋ย

วัฒนธรรมข้าวดั้งเดิม	วัฒนธรรมข้าวปัจจุบัน
ไม่มีการใช้ปุ๋ยเคมี มีการใส่ปุ๋ยบ้าง แต่จะเป็นปุ๋ยคอก	ต้องใช้ปุ๋ยเคมีที่มีราคาขึ้นทุกปี ในการปลูกข้าวแต่ละครั้งต้องใช้ปุ๋ยอย่างต่ำ 2 ครั้งและต้องซื้อปุ๋ยจากร้านค้า มีตั้งราคาโดยเจ้าของร้านค้า
ขณะเดียวกันก็อาศัยปุ๋ยที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติซึ่งไม่มีการซื้อขาย	ทัศนคติของชาวนา จะมีการทำนาจะขาดปุ๋ยไม่ได้
ทัศนคติของชาวนา จะมีปุ๋ยก็ได้ ไม่มีปุ๋ยก็ไม่เป็นไร	

2.2.12 สารเคมี

การใช้สารเคมีของชาวดำบลหนองแสงมี 2 ประเภท คือ ใช้เพื่อการกำจัดวัชพืช และใช้เพื่อกำจัดศัตรูพืช

การกำจัดวัชพืช เท่าที่ได้สังเกตทุ่งนาของชาวดำบลหนองแสง และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญพบว่า วัชพืชในนาไม่คอยมีมากนัก เนื่องจากการทำนาที่ต่อเนื่องทำให้หญ้าพันธุ์ต่างๆ ในนาได้ถูกถอนรากถอนโคนไปหมด ไม่มีโอกาสเจริญเติบโต หญ้าที่จัดว่าเป็นวัชพืชในนาในปัจจุบันที่ยังทนทานต่อการทำนาแบบนี้ก็มี เช่น หญ้าลิเก ที่ชื่อหญ้าลิเก เพราะดอกหญ้าชนิดนี้ เหมือนเครื่องประดับศีรษะลิเก หญ้าชนิดนี้ทนทานต่อการกำจัดมาก ชาวบ้านบอกว่ากำจัดยากมาก การปราบวัชพืชทำได้โดยวิธีการใช้มือถอนหรือใช้ยามาวัชพืชก็ได้ ยาที่ใช้ก็มีทั้งรูปที่เป็นน้ำเหลวหรือเป็นเม็ดหว่านลงไปโดยตรง แต่ปัจจุบันชาวบ้านนิยมใช้ชนิดพ่น โดยชาวนามักจะพ่นยาในแปลงนาเมื่อหว่านข้าวได้ประมาณ 3 วัน ยาที่ใช้ส่วนใหญ่คือ พู

ราดาน หมาแดง กรัมมือค โชน ซึ่งราคาประมาณ 300-400 บาท ต่อ 1 ไร่ และอีกชนิดหนึ่งยี่ห่อเคน
ชั้น เป็นยาเย็นสำหรับฆ่าพยาธิธรรมดา

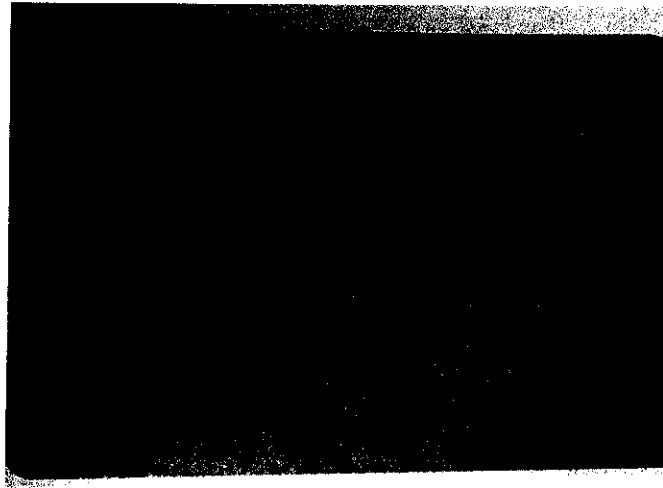
การกำจัดศัตรูพืช ศัตรูพืชในนาข้าวชวานาคำบลหนองแสงที่ประสพเจอ
มาตลอด ก็คือ เพลี้ยใบขาวแต่เป็นส่วนน้อยและแมงสีซึ่งชอบดูดกินน้ำนมข้าวเวลาข้าวออกรวง
ชวานาจึงจำต้องใช้สารเคมีเพื่อกำจัดศัตรูพืชเหล่านี้

ผลข้างเคียงจากการใช้ยาปราบวัชพืชและยากำจัดศัตรูพืช ผู้ให้ข้อมูลที่
สำคัญพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า ยาทุกชนิดที่ใช้มีผลข้างเคียงต่อผู้ใช้ทั้งสิ้น โดยอาการที่แสดงออก
เช่น ปวดหัว มีนหัว คลื่นไส้ อาเจียน ปวดแสบปวดร้อนตามเนื้อตัว ซึ่งอาการเหล่านี้ชวานาจะไม่ไป
หาหมอ เพราะจะค่อยๆหายไปเอง นอกจากชวานาบางคนมีอาการหนักจึงต้องไปหาหมอ ส่วน
วิธีการป้องกันเบื้องต้นคือ การเอาผ้าปิดปากปิดจมูกในขณะที่พ่นยา เพื่อกันไม่ให้ยาเข้าจมูกและปาก

ตารางที่ 4.11 เปรียบเทียบความแตกต่างเรื่องการใช้สารเคมี

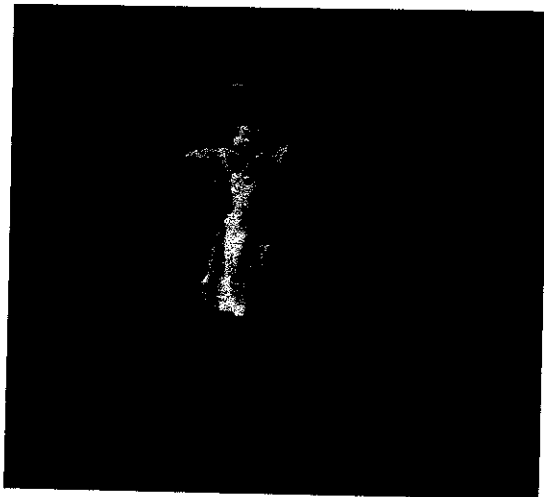
วัฒนธรรมข้าวดั้งเดิม	วัฒนธรรมข้าวปัจจุบัน
การกำจัดวัชพืชในอดีตการกำจัดวัชพืชของ ชวานาอาศัยแรงงานคนการถอน ไม่มีการใช้ สารเคมีการกำจัดศัตรูพืช จับมากิน (นก หนู) ใช้ วิธีทางไสยศาสตร์ เช่น เอน้ำมันต์ประพรมข้าว เป็นต้น ไม่มีผลกระทบต่อร่างกาย	การกำจัดวัชพืชและศัตรูพืชล้วนแล้วแต่ใช้ สารเคมีที่มีราคาแพง ในและมีโทษต่อร่างกาย และสิ่งแวดล้อมเช่น แหล่งน้ำ และศัตรูชนิดที่ มีประ โยชน์ต่อมนุษย์

เอี่ยม ทองดี จากหนังสือวัฒนธรรมข้าว : พิธีกรรมเกี่ยวกับและการทำงาน (2537 :
56) ได้กล่าวว่า พิธีไล่เพลี้ย หนอน แมลง การป้องกันและปราบปรามศัตรูข้าวแบบพื้นบ้าน ไม่นิยม
ใช้วิธีการรุนแรง เช่น ฆ่าหรือทำลาย แต่นิยมใช้วิธีการทางจิตวิทยา คาถาอาคม ยาสมุนไพร
ไสยศาสตร์ ดังภาพ ยันต์ป้องกันศัตรูข้าวแบบต่างๆ

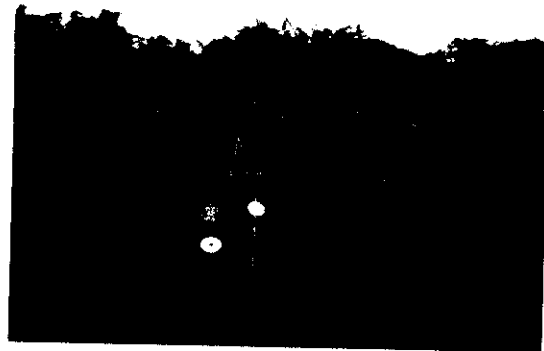


ภาพที่ 4.68 ภาพยนต์ใช้เพื่อเก็บรักษาและใช้ประโยชน์ข้าว

ที่มา: สมุดข่อยคู่มือทำมาหากินชาวภาคใต้ 2535, ช้างใน (เอี่ยม ทองดี 2537: 107)



ภาพที่ 4.69 หุ่นไล่กาสมัยก่อน



ภาพที่ 4.70 อุปกรณ์ไล่กาสมัยปัจจุบัน

ที่มา: สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (2544) วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
กับข้าวไทย กรุงเทพฯ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ หน้า 15

จากการสัมภาษณ์ นางเล็ก ชัยวิเศษ ชาวบ้านหนองหัวลิงนอก เมื่อ 21 กันยายน 2552
ได้กล่าวว่า การกำจัดวัชพืชและศัตรูพืช สมัยก่อนวิธีจับและถอนเอา ไม่ได้ใช้สารเคมีเหมือนสมัยนี้

ถ้าหญ้าขึ้นก็ถอนหญ้า มีหนูก็กี่เอากะบอกไม้ไผ่เจาะรูและทำห่วงเหมือนกรงคักหนูในปัจจุบันแล้วเอาอาหารล่อ ใช้วิธีง่ายๆ แต่ยังไม่เคยเห็นวิธีการสมัยก่อนที่เอาน้ำมนต์มาประพรม สมัยก่อนอาจจะ มีแต่ไม่เคยเห็นหรือได้ยินมาก่อน

2.2.13 เมล็ดพันธุ์ข้าว

เมล็ดพันธุ์ข้าวที่ชาวนาดำบลหนองแสงนิยมปลูกปัจจุบันคือ ข้าวพันธุ์ชัยนาท เมล็ดยาว น้ำหนักดี ด้านทานโรคได้ดี ใช้ระยะเวลาในการปลูก 75 วัน

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญได้บอกถึงการได้มาซึ่งเมล็ดพันธุ์ข้าวในปัจจุบัน มี 2 วิธี คือ

1) เก็บมาจากการทำนาปีที่ผ่านมา โดยชาวนาจะเก็บส่วนหนึ่งมาตนเอง โดยใช้แรงงานคน ทำความสะอาด และคัดเอาเมล็ดที่ลีบทิ้ง ระยะห่างจากการเก็บเมล็ดข้าวครั้งแรก เพื่อการทำนาครั้งที่สองนั้นไม่ห่างกันมาก เพราะเมื่อชาวนาเกี่ยวด้วยรถเกี่ยวข้าวเสร็จ ก็จะรีบเผาฟางปล่อยน้ำเข้านา ลงมือเตรียมดินและเอาเมล็ดพันธุ์แช่น้ำประมาณ 12 ชั่วโมงก็หว่านได้อีก การทำนาในสภาพนาปรังที่ทำนาปีละ 2 ครั้ง การเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวจึงไม่ต้องสร้างยุ้งฉางเพื่อเก็บข้าว เพราะใช้เวลาเก็บแค่ประมาณ 2 อาทิตย์ก็ต้องนำไปใช้อีกแล้ว

2) ได้มาจากการซื้อ ซึ่งชาวนาดำบลหนองแสงบางคนซื้อจากชาวนาคู่ด้วยกันเอง โดยค่านึงว่า บ้านใครมีพันธุ์ข้าวขายบ้างก็จะไปซื้อ แต่ต้องค่านึงถึงว่า การทำนาครั้งที่ผ่านมาของใครได้ผลผลิตดี ก็จะเน้น ไปซื้อกับคนนั้น แหล่งที่สองที่ชาวนาดำบลหนองแสงไปซื้อหาเมล็ดพันธุ์ก็คือ จากสำนักงานเกษตรและสหกรณ์อำเภอปากพลี

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญได้บอกถึงสาเหตุที่ชาวนาต้องซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าวในการทำนาแต่ละครั้งก็เนื่องจาก

หลังจากเก็บเกี่ยวแล้วชาวนาจะขายข้าวจนหมดเพื่อให้ได้เงินมาชำระหนี้ให้มากที่สุด แล้วค่อยไปกู้หนี้ใหม่เพื่อซื้อเมล็ดพันธุ์และการทำงานครั้งถัดไป

1) ขั้นตอนในการจัดการกับเมล็ดพันธุ์ข้าวก่อนที่จะนำไปหว่านในครั้งต่อไปเป็นเรื่องยุ่งยาก ถ้าซื้อแล้วจะสะดวกกว่า

2) ผลผลิตในนาของตนไม่ค่อยได้ผลดี ทำให้ไม่เชื่อมั่นในข้าวของตนที่จะนำไปทำพันธุ์ในครั้งต่อไป ถ้าซื้อจากสำนักเกษตรและสหกรณ์น่าจะ ได้ผลดีกว่า

จากการสัมภาษณ์ นายพินิจ จิตน้อม ชาวนำงู้งเข้ เมื่อวันที่ 21 กันยายน 2552 ได้กล่าวว่า ถ้าต้องการได้เมล็ดพันธุ์ที่ดีก็มักจะไปทำงานพี่ชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญที่สนามหลวง จะได้เมล็ดพันธุ์ที่ดี และเป็นสิริมงคลด้วย แต่ก็ไม่สามารถไปได้

จากการที่ทำนาปรังปีละ 2-3 ครั้ง ทำให้ชาวนาไม่จำเป็นต้องมียุ้งข้าว เวลาเก็บเกี่ยวก็มีพ่อค้ามารับซื้อถึงท้องนา และขายข้าวจนหมด ไม่ได้เก็บข้าวมาทำเมล็ดพันธุ์ต่อ จึงทำ

ให้พิธีเอาข้าวขึ้นยุ้งได้เลื่อนหายไป ปัจจุบันบ้านที่มียุ้งข้าวก็ได้เปลี่ยนสภาพยุ้งข้าวมาเป็นห้องเก็บของ เก็บอุปกรณ์ เครื่องมือต่างๆในการทำงาน

ตารางที่ 4.12 เปรียบเทียบความแตกต่างเรื่องพันธุ์ข้าว

วัฒนธรรมข้าวดั้งเดิม	วัฒนธรรมข้าวปัจจุบัน
<u>ลักษณะพิเศษ</u>	
เป็นพันธุ์ข้าวหนัก	เป็นพันธุ์ข้าวเบา
ทนทานต่อโรคไม่ต้องใช้ยามาแมลง	อ่อนไหวต่อโรค จึงต้องลงทุนในเรื่องยามาแมลง
ใช้ระยะเวลาประมาณ 5 เดือนจึงเก็บเกี่ยวได้	แมลง ใช้เวลาประมาณ 3 เดือนกว่า
ต้นสูง ถ้าฝนตกก็สามารถเก็บเกี่ยวได้โดยใช้เรือ ทำให้	จึงเก็บเกี่ยวได้ จึงมีผลดีต่อการทำนาปรัง
ชาวนาไม่สูญเสียผลผลิต	
<u>ปริมาณการใช้</u>	
ไร่ละ 1-2 ถัง	ไร่ละ 1-2 ถัง แต่บางครั้งต้องหว่านเพิ่มเนื่องจากต้องหว่านกันเสีย เพราะดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ไม่เหมือนสมัยก่อนดินอุดมสมบูรณ์
<u>แหล่งที่มาของเมล็ดพันธุ์</u>	
เก็บจากการทำนาในปีก่อน	เก็บจากการทำนาในปีก่อนและซื้อจากแหล่งขายเมล็ดพันธุ์
<u>ประโยชน์ที่ได้รับจากข้าว</u>	
ผลผลิตเก็บไว้บริโภคเอง จัดแบ่งส่วนหนึ่งที่เหลือจากการบริโภคไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของที่จำเป็นอย่างอื่น เช่น มะพร้าว น้ำตาลปึก เป็นต้น	ผลผลิตไม่สามารถบริโภคได้ ชาวนาจึงต้องขายทั้งหมด แล้วไปซื้อข้าวสารแพงๆมากิน

2.2.14 เครื่องมือในการทำงาน

เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนาแบบสมัยใหม่ เริ่มมีใช้ในตำบลหนองแสงเมื่อประมาณสามสิบกว่าปีที่แล้ว ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญเล่าว่า ได้ไปเห็นรถไถนาเดินตามหรือควายเหล็กของหมู่บ้านอื่นมาทำงานได้รวดเร็วมาก คนที่มีฐานะดีในตำบลก็เริ่มไปซื้อกัน เมื่อชาวนาจำนวนมากเห็นดีด้วย ก็เริ่มมีใช้กันมากขึ้น ส่วนชาวนาที่ฐานะไม่ดีก็ไปกู้เงินไปซื้อบ้าง ขายควายเพื่อไปซื้อรถไถนาเดินตามบ้าง มีทั้งซื้อเงินสดและซื้อเงินผ่อน

เครื่องมือที่ใช้ในการทำงานแบบสมัยใหม่ในปัจจุบัน จะไม่เน้นความหลากหลายของเครื่องมือ แต่จะเน้นประโยชน์การใช้งานให้มากขึ้น เช่น รถไถนาเดินตาม สามารถใช้ไถนาได้ และสามารถประกอบเป็นยานพาหนะได้ รถเกี่ยวข้าวก็สามารถเกี่ยวข้าวไปจนถึงทำให้ข้าวเป็นเมล็ดและบรรจุกระสอบได้เลย

เครื่องมือในการทำงานแบบสมัยใหม่ที่ชาวนาในตำบลหนองแสงใช้กัน คือ

1) เครื่องสูบน้ำ

2) รถไถนาเดินตาม ชาวบ้านเรียกว่า ควายเหล็ก เป็นเครื่องมือที่พบเห็นกัน

ทั่วไปในตำบลหนองแสง เป็นเครื่องมือในการเตรียมดินทำนา และยังคงแปลงเป็นยานพาหนะในการบรรทุกสิ่งของได้ด้วย

สำหรับประโยชน์ในการใช้งานนั้นเหมาะสมกับผู้ที่มีที่นาจำนวนมากๆ เนื่องจากต้องการเทคโนโลยีที่สามารถเตรียมดินทำนาได้รวดเร็วและคุ้มค่า แต่ถ้าใช้กับผู้ที่มีที่นาลittle ประมาณ 5-10 ไร่จะไม่คุ้ม เนื่องจากต้องต้นทุนสูง ค่าน้ำมันแพง ไม่คุ้มกับผลที่จะได้รับ พลังในการผลิตของรถไถนาเดินตาม ไถได้อย่างน้อยที่สุดวันละ 4 ไร่ และอย่างมาก 6 ไร่ ทั้งนี้การไถได้มากหรือน้อยไม่ได้ขึ้นกับรถไถมากนัก แต่ขึ้นอยู่กับกำลังของผู้ไถและสภาพดินที่นา ในระยะเวลาของการใช้งานก็ต้องมีการซ่อมแซมเป็นระยะๆ ชาวนาดำบลหนองแสงนิยมใช้เชื้อ ภูเขาไฟ ส่วนชาวนาที่ไม่มีเงินของตนเอง ต้องจ้างคนที่มามีมาไถให้

ผู้วิจัยพยายามเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างในปัจจัยการผลิตบางอย่างที่ ถ้าหากชาวนายังใช้ปัจจัยการผลิตแบบดั้งเดิม จะสามารถลดต้นทุนในการผลิตได้มากทีเดียว โดยจะเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างควาย ซึ่งเป็นเครื่องจักรในการผลิตในยุควัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิม กับควายเหล็ก หรือรถไถเดินตาม ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งการทำนาแบบสมัยใหม่

ประเด็นที่ได้รับรู้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับข้อจำกัดที่ไม่สามารถใช้ควายในการไถนาได้อีก คือ

1. ควายได้สูญหายจากการทำนาไปหมดแล้ว เพราะชาวนาหันไปใช้รถไถนาเดินตามกัน ซึ่งสะดวกและรวดเร็วกว่า แต่ในหมู่บ้านต่างๆที่เห็นยังมีการเลี้ยงควายอยู่หมู่บ้านละ 2-3 ครัวเรือน แต่ควายที่เลี้ยงไม่ใช่เพื่อการใช้แรงงาน แต่เลี้ยงเพื่อขายเนื้อเพื่อนำไปบริโภค

2. การเป็นหนี้อย่างต่อเนื่อง จึงไม่อาจกลับไปผลิตอย่างเดิมได้ ถ้าหากกลับไปผลิตแบบเดิม จะไม่มีเงินใช้หนี้ จากที่ได้สอบถามชาวนาทุกหมู่บ้านในตำบลหนองแสงตอบเป็นเสียงเดียวกันว่า ถ้าเลือกได้ จะขอเลือกการทำนาแบบดั้งเดิมมากกว่า เพราะไม่ต้องลงทุนมาก ผลผลิตก็พอๆกับการทำนาแบบสมัยใหม่ การทำนาสมัยใหม่ต้องลงทุนสูง ค่าเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ค่ายาฆ่าหญ้า ค่าปุ๋ย ค่าน้ำมัน ค่าบำรุงรักษาเครื่องมือเครื่องใช้ ฯลฯ

3. ทำนาไม่ทัน เหตุที่ทำนาไม่ทันเพราะต้องทำนา 2 ครั้ง ซึ่งกำลังของควายไม่สามารถทำได้

ตารางที่ 4.13 เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างควายกับรถไถนาเดินตาม

ประเด็นเปรียบเทียบ	รถไถนาเดินตาม	ควาย
ราคา	ประมาณ 30,000 บาท	ประมาณ 10,000 บาท
อายุการใช้งาน	ตัวรถ 5-7 ปี เครื่องยนต์ 8-10 ปี	25-30 ปี
ค่าใช้จ่ายระหว่างการใช้งาน	ค่าน้ำมัน	ไม่มี
ชั่วโมงการทำงาน	8-10 ชม./วัน	4-6 ชม./วัน
ประสิทธิภาพในการไถนา	3-5 ไร่/วัน	0.5-1 ไร่/วัน
รายได้จากการรับจ้างไถนา	230 บาท/ไร่	ไม่มีข้อมูล
เมื่อหมดอายุการใช้งาน	เสีย ขายเป็นเศษเหล็ก	ตายขายเป็นเนื้อเอาไปรับประทาน
ขนาดที่ดินที่ควายใช้	เหมาะสมกับเกษตรกรที่มีนาตั้งแต่ 20 ไร่ขึ้นไป	เหมาะสมกับเกษตรกรรายย่อย 3-10 ไร่
ผล - เมื่อไม่ใช้ไถนาผลลัพท์	ไถรถเพื่อเป็นพาหนะเสื่อมลงเรื่อยๆ ต้องจ่ายมากในการซ่อม	เทียมล้อให้ลูกได้
- ผลระหว่างการทำงาน	ไม่ให้ปุ๋ยน้ำมันเครื่องทำปุ๋ยปลาตายไถดินละเอียดเกินไปเวลาแห้งดินจะแข็งมากไต่เดือนและสัตว์ขนาดเล็กถูกทำลายมาก	ให้ปุ๋ยคอก ลดต้นทุนการผลิตรักษาระบบนิเวศรักษาดิน เวลาไถดินจะเล็กๆเช่นแมลงหรือไส้เดือนที่เป็นประโยชน์ไม่ตาย

ที่มา : ตารางจาก พระมหาบุญเลิศ ช้วยธานี การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวนาจังหวัดสุพรรณบุรี : ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลบางคาเถร อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี (2546:192)

3) เครื่องนวดข้าว สมัยก่อนนิยมกันอย่าแพร่หลายในตำบลหนองแสง แต่ปัจจุบันเริ่มหายากเพราะมีรถเกี่ยวข้าวเข้ามาแทน ลักษณะเป็นเครื่องยนต์ดีเซลติดกลไกปั่นเอาเมล็ดข้าวออกจากรวง เมล็ดข้าวจะถูกแยกออกไปบรรจุในกระสอบป่าน ส่วนฟางก็จะถูกฟ่อนออกไป ราคาเครื่องประมาณ 5,000-30,000 บาท มีกำลังนวด 3-10 เกวียนต่อวัน อายุการใช้งานประมาณ 8-10 ปี การนวดข้าวโดยใช้เครื่องนวดจะสะดวกกว่าการนวดข้าวสมัยก่อนเพราะไม่ต้องเตรียมลานนวด ทำให้วิธีการเตรียมลานนวดข้าวแบบดั้งเดิมหายไป การเตรียมลานสมัยก่อนจะนำฟางมากองเรียงกันและนำมูลวัวมูลควายมาทาบนฟาง ปรับพื้นที่ให้เรียบรอให้แห้งเพื่อเป็นลานนวดข้าว ชาวนาในตำบลหนองแสงส่วนใหญ่จะไม่มีรถนวดข้าวเป็นของตนเอง แต่จะจ้างผู้ประกอบการมาทำแทน

4) รถเกี่ยวข้าว เป็นที่นิยมกันมากในตำบลหนองแสง เนื่องจากลงทุนครั้งเดียวก็ขายได้เลย เพราะรถเกี่ยวข้าวสามารถเกี่ยวข้าวและนวดจนเหลือแต่ข้าวเปลือกที่เป็นเมล็ดได้

เลข แต่ชาวนาส่วนใหญ่ไม่มีรถชนิดนี้เป็นของตนเอง ต้องอาศัยการจ้างผู้ประกอบการมาเกี่ยวให้
ค่าจ้างเกี่ยวข้าว 450-500 บาท/ไร่



ภาพที่ 4.71 รถเกี่ยวข้าว



ภาพที่ 4.72 รถเกี่ยวข้าวกำลังเกี่ยวข้าว

ตารางที่ 4.14 เปรียบเทียบความแตกต่างเรื่องเครื่องมือการทำงาน

วัฒนธรรมข้าวดั้งเดิม	วัฒนธรรมข้าวปัจจุบัน
ใช้เครื่องมือในการทำงานแบบพื้นบ้านที่ ชาวนาสามารถผลิตขึ้นใช้เอง ใช้ต้นทุนต่ำ ส่วนใหญ่ใช้ วัตถุที่มีอยู่ในธรรมชาติ เช่น ป่าไผ่บ้าน ถ้าหากชำรุดก็ สามารถซ่อมเองได้โดยไม่ต้องพึ่งผู้ชำนาญในการ ซ่อมแซม	ใช้เครื่องจักรในการผลิตที่มีราคาแพง ชาวนาจนทั่วไปไม่สามารถจะเป็นเจ้าของได้ต้อง อาศัยการจ้างและการเช่าในขณะที่เดียวกันก็ยังมี ต้นทุนแอบแฝงตามมา คือ ค่าน้ำมันและค่า ซ่อมแซมในยามเกิดชำรุด ซึ่งส่วนใหญ่ต้องใช้ช่าง ที่มีความชำนาญในการซ่อม
กำลังผลิตต่อวันน้อย ซึ่งเหมาะสมกับการทำนาแบบ ดั้งเดิมที่มีเป้าหมายเพื่อการยังชีพ สนับสนุนให้เกิดพิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวกับการ ทำนา เช่น การทำลานนวดข้าว ก็จะทำให้เกิดพิธีทำนุญ ลาน การลงแขกเพื่อเกี่ยวข้าว	กำลังการผลิตต่อวันสูง เหมาะสมกับการทำนาปรัง แบบสมัยใหม่ที่ต้องการทำนาเพื่อการค้า คัดรอนพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการทำนาออกไป เนื่องจากการทำลานนวดข้าวเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็น การเกี่ยวข้าวก็ไม่ต้องอาศัยแรงงานคน

2.2.15 กระบวนการผลิต

1) การเตรียมดิน

ในการเตรียมดินทำนาของชาวนาคำบลหนองแสงในปัจจุบัน เป็นกระบวนการที่ไม่แตกต่างจากวัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิมมากนัก ซึ่งมีการไถตะ การไถแปร และการคราด เปลี่ยนแปลงแต่เครื่องมือที่ใช้ในการไถนาจากเดิมใช้แรงงานสัตว์มาเป็นแรงงานเครื่องจักร ที่เรียกว่า ควายเหล็ก หรือรถไถเดินตาม พื้นที่นาหว่านน้ำตมมีคันนาแบ่งออกเป็นแปลงเล็กๆขนาดแปลงละ 1 ไร่ หรือเล็กกว่านี้ คันนามีไว้สำหรับกักเก็บน้ำปล่อยน้ำทิ้งจากแปลงนา นาหว่านน้ำตมจึงมีการบังคับน้ำในนาได้พอสมควร ก่อนที่จะทำการไถจะต้องรอให้ดินมีความชื้นพอที่จะไถได้เสียก่อน ปกติจะต้องรอให้ฝนตกจนมีน้ำขังในผืนนาหรือไขน้ำเข้าไปในนาเพื่อทำให้ดินเปียก การไถตะ หมายถึง การไถครั้งแรกเพื่อทำลายวัชพืชในนาและพลิกกลับหน้าดิน แล้วปล่อยทิ้งไว้ประมาณ 1 สัปดาห์จึงทำการไถแปร ซึ่งหมายถึง การไถเพื่อตัดกับรอยไถตะแตกออกเป็นก้อนเล็กๆจนวัชพืชหลุดออกจากดิน การไถแปรอาจไถมากกว่าหนึ่งครั้ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระดับน้ำในนาตลอดจนถึงชนิดของวัชพืช เมื่อไถแปรแล้วก็ทำการคราดได้ทันที การคราดก็คือการคราดเอาวัชพืชออกจากผืนนาและปรับพื้นที่นาให้ได้ระดับเป็นที่ราบเสมอกันด้วย นาที่มีระดับเป็นที่ราบจะทำให้ต้นข้าวได้รับน้ำเท่าๆกันและสะดวกแก่การไขน้ำออก

ตารางที่ 4.15 เปรียบเทียบความแตกต่างเรื่องการเตรียมดินทำนา

วัฒนธรรมข้าวดั้งเดิม	วัฒนธรรมข้าวปัจจุบัน
ไถตะ ไถแปร และคราด โดยใช้แรงงานคนและแรงงานสัตว์ เช่น วัว ควาย และอุปกรณ์การไถพื้นบ้านที่สามารถทำขึ้นใช้เองได้	ไถตะ ไถแปร และคราด โดยใช้แรงงานคนและแรงงานเครื่องจักร คือ รถไถเดินตาม

2) การหว่าน

หลังจากที่เตรียมดินเสร็จแล้ว ชาวนาจะปล่อยทิ้งให้ดินในที่นาตกตะกอน เห็นว่าน้ำใสจึงเอาเมล็ดพันธุ์จำนวน 1-2 ถังต่อไร่ ใส่น้ำไว้ประมาณ 12 ชั่วโมงเพาะให้งอกแล้วหว่านลงไป แล้วไขน้ำออก เมล็ดก็จะเจริญเติบโตเป็นต้น ในการหว่านก็ใช้แรงงานคน โดยชาวนาจะเอาข้าวใส่ถังพลาสติก ที่มีสายสะพาย เอาถังเมล็ดพันธุ์ข้าวสะพายบ่า แล้วเอามือที่ถนัดกำเอาเมล็ดพันธุ์ขึ้นมา แล้วเหวี่ยงอย่างแรงเพื่อให้เมล็ดพันธุ์ข้าวได้กระจายไปอย่างทั่วถึง ชาวนาบางคนบอกว่า ขณะหว่านไปนั้นก็นึกถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าที่เจ้าทาง แม่โพสพ แม่ธรณี แม่คงคา ได้ช่วย

ปกปักรักษาต้นข้าวให้เติบโตขึ้นมาแล้วได้ผลผลิตมากๆ ช่วงเวลาที่ชาวนาหว่านข้าวคือเวลาตอนเช้าที่แดดยังไม่แรงมากนักทั้งนี้เพื่อให้เมล็ดข้าวไม่ถูกแดดเผาให้เสียหายก่อน

ตารางที่ 4.16 เปรียบเทียบความแตกต่างเรื่องการหว่าน

วัฒนธรรมข้าวดั้งเดิม	วัฒนธรรมข้าวปัจจุบัน
อุปกรณ์ที่ใช้ใส่เมล็ดพันธุ์ข้าวเพื่อใช้หว่านคือ กระจุงที่ทำมาจากไม้ไผ่ซึ่งเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้าน	อุปกรณ์ที่ใช้ในการใส่เมล็ดพันธุ์ข้าวเพื่อใช้หว่านคือ ถังพลาสติกที่ซื้อมาใช้

3) การดูแลรักษา

ในระหว่างการเจริญเติบโตของต้นข้าว ตั้งแต่ การหว่านเมล็ด ข้าวต้องการน้ำและปุ๋ยสำหรับการเจริญเติบโต ในระยะนี้ต้นข้าวอาจถูกโรคและแมลงศัตรูข้าวหลายชนิด เช่น เพลี้ยใบขาว แมงสีง รมกวนและทำลายต้นข้าว โดยจะดูดน้ำนมข้าวขณะข้าวออกรวง ทำให้ผลผลิตต่ำและคุณภาพเมล็ดไม่ได้มาตรฐาน ชาวนาดำบลหนองแสงจึงต้องดูแลรักษาต้นข้าวที่หว่านไป โดยการพ่นยาฆ่าแมลง ยากำจัดวัชพืช ในการจัดการน้ำ เมื่อข้าวออกรวงระยะหลังปลั่ง ถ้าอากาศร้อนก็ปล่อยน้ำออก ส่วนหน้าฝนชาวนาจะปล่อยน้ำออกเรื่อยๆ ตั้งแต่ข้าวโตขึ้น เพราะน้ำฝนจะลงมาทดแทนน้ำในนา

ตารางที่ 4.17 เปรียบเทียบความแตกต่างเรื่องการดูแลรักษา

วัฒนธรรมข้าวดั้งเดิม	วัฒนธรรมข้าวปัจจุบัน
ดูแลรักษาโดยการใส่ปุ๋ยคอก กำจัดวัชพืช ด้วยแรงงานคน ใช้วิธีทางไสยศาสตร์ เช่น เอน้ำมนต์มาพรมต้นข้าวเพื่อป้องกันแมลงศัตรูพืช	ดูแลรักษาโดยการใส่ปุ๋ยเคมี กำจัดวัชพืชด้วยแรงงานคนและยากำจัดวัชพืช ใช้สารเคมีเพื่อกำจัดศัตรูพืช

4) การเก็บเกี่ยว

ข้าวที่ชาวนาดำบลหนองแสงนิยมปลูกในปัจจุบันเป็นพันธุ์ชัยนาท ซึ่งใช้เวลาการเจริญเติบโตตั้งแต่หว่านไปจนถึงเก็บเกี่ยวประมาณ 115 วัน เมื่อครบกำหนด ชาวนาจึงจะเริ่มว่าจ้างรถเกี่ยวข้าวจากผู้ประกอบการมาเกี่ยว ซึ่งส่วนใหญ่ชาวบ้านบอกว่า จะเป็นเจ้าประจำที่เคยมาเกี่ยวให้มาตลอด ในการเก็บเกี่ยวนั้นชาวบ้านก็ได้แต่ยืนมองดูการเกี่ยว เพราะปัจจุบันไม่มีการใช้

แรงงานคน หน้าที่ในการเกี่ยวเป็นหน้าที่ของรถเกี่ยวข้าวทั้งหมด จนไปถึงขั้นตอนของข้าวที่เป็นเมล็ดจนชาวนาสามารถขายข้าวได้เลย

ตารางที่ 4.18 เปรียบเทียบความแตกต่างเรื่องการเกี่ยวเกี่ยว

วัฒนธรรมข้าวดั้งเดิม	วัฒนธรรมข้าวปัจจุบัน
การแปรรูปข้าวจากท้องนาไปเป็นเมล็ดข้าวเปลือก จะต้องผ่านขั้นตอน การเกี่ยวเกี่ยว การขนข้าว การนวดข้าวเสียก่อน และแต่ละขั้นตอนนี้จะมีพิธีกรรม ความเชื่อผสมผสานอยู่ด้วย เช่น ประเพณีลงแขก เกี่ยวข้าว การทำบุญทาน ในขณะที่เดียวกัน ก็จะใช้แรงงานคนและแรงงานสัตว์	เพียงรถเกี่ยวคันเดียวก็สามารถแปรรูปจากข้าวที่อยู่ในนามาเป็นเมล็ดข้าวเปลือกได้เลยโดยไม่ต้องผ่านข้าวเปลือกได้เลยโดยไม่ต้องผ่านขั้นตอนมากมาย และไม่ต้องอาศัยการระดมแรงงานจากที่ไหน ไม่ต้องทำพิธีกรรม

จากการเรียงลำดับเนื้อหาขั้นตอนของวัฒนธรรมในการผลิตข้าวทั้งในส่วน ของวัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิมและวัฒนธรรมข้าวสมัยใหม่ของชาวนาดำบลหนองแสง สามารถสรุปเปรียบเทียบขั้นตอนการทำนาของ 2 ช่วงวัฒนธรรมดังกล่าวได้ดังนี้

ตารางที่ 4.19 เปรียบเทียบขั้นตอนการทำนาหว่านในตำบลหนองแสง

ขั้นตอน	วัฒนธรรมข้าวดั้งเดิม	วัฒนธรรมข้าวปัจจุบัน
ขั้นตอนที่ 1 การไถนา	เครื่องมือที่ใช้ : ควาย คันไถ พร้อม เครื่องมือไถ ค่าใช้จ่ายที่ต้องเสีย : ไม่มี ระยะเวลา : ประมาณ 04.00-10.00 น. พิธีกรรม : พิธีแรกนา (มีเป็นบางบ้าน)	เครื่องมือที่ใช้ : รถไถเดินตาม ค่าใช้จ่ายที่ต้องเสีย : ค่าน้ำมัน(ค่าจ้าง) ระยะเวลา : ตลอดทั้งวัน พิธีกรรม : ไม่มี
ขั้นตอนที่ 2 การหว่าน	แรงงาน : แรงงานคนในครอบครัวและ การลงแขก ค่าใช้จ่ายที่ต้องเสีย : ไม่มี ระยะเวลา : ช่วงเวลาเช้าขณะที่แดดยังไม่แรง พักหรือหยุดในช่วงพระเพล พิธีกรรม : ประเพณีการลงแขก	แรงงาน : แรงงานคน แรงงานรับจ้าง ค่าใช้จ่าย : ค่าจ้างแรงงาน40-50บ./ไร่ ระยะเวลา : ส่วนใหญ่จะเน้นหว่านช่วงเช้าแต่ถ้าไม่เสร็จก็หว่านกันทั้งวัน ประเพณี : ไม่มี

ตารางที่ 4.19 (ต่อ)

ขั้นตอน	วัฒนธรรมข้าวดั้งเดิม	วัฒนธรรมข้าวปัจจุบัน
ขั้นตอนที่ 3 การบำรุง ดูแล รักษาต้นข้าว	<p>สิ่งที่ใช้บำรุงดูแล รักษาต้นข้าว : ปุ๋ย คอก ปุ๋ยธรรมชาติ ไสยศาสตร์ ค่าใช้จ่ายที่ต้องเสีย : ไม่มี ระยะเวลา : ตลอดทั้งฤดูกาลทำนา พิธีกรรม : พิธีรับท้องข้าว(แต่ที่ตำบล หนองแสงไม่ทำกัน)</p>	<p>สิ่งที่ใช้บำรุงดูแล รักษาต้นข้าว : ปุ๋ย วิทยาศาสตร์ สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ค่าใช้จ่ายที่ต้องเสีย : ค่ายากำจัดศัตรูพืช ค่าปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ค่าสารเคมีกำจัด ศัตรูพืช ค่าจ้างพ่นยา ประมาณ 1,500 บาท/ไร่ ระยะเวลา : ตลอดทั้งฤดูกาลทำนา พิธีกรรม : ไม่มี</p>
ขั้นตอนที่ 4 การเกี่ยวเกี่ยว	<p>แรงงาน : แรงงานคนในครอบครัวและ การลงแขก ค่าใช้จ่ายที่ต้องเสีย : ไม่มี ระยะเวลา : ตลอดทั้งวัน พิธีกรรม : การลงแขกเกี่ยวข้าว</p>	<p>แรงงาน : แรงงานเครื่องจักร คือรถเกี่ยวข้าว และนวดไปพร้อมกัน ค่าใช้จ่ายที่ต้องเสีย : ค่าจ้างรถเกี่ยว ประมาณ 400-500 บาทต่อไร่ ระยะเวลา : ตลอดทั้งวัน พิธีกรรม : ไม่มี</p>
ขั้นตอนที่ 5 การนวดข้าว	<p>แรงงาน : แรงงานคนในครอบครัวและ ลงแขก รวมถึงแรงงานสัตว์ ค่าใช้จ่ายที่ต้องเสีย : ไม่มี ระยะเวลา : ตอนเย็น หรือเช้ามืดของ อีกวันหนึ่ง พิธีกรรม : ประเพณีการลงแขก พิธี ทำบุญลาน</p>	<p>ถูกรวมเข้าไปในขั้นตอนการเกี่ยวแล้ว</p>

2.2.16 การแลกเปลี่ยนผลผลิต

1) รูปแบบการแลกเปลี่ยน

รูปแบบการแลกเปลี่ยนของชาวนาตำบลหนองแสงในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างสิ้นเชิง แต่เดิมการแลกเปลี่ยนเป็นไปในลักษณะที่ช่วยเหลือเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน แบ่งกันกิน แบ่งกันใช้ ใครขาดเหลืออะไรถ้าไม่มีเงินก็สามารถเอาข้าวไปแลกมาได้ แต่รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ชาวนาต้องเอาข้าวที่เป็นผลผลิตจากการทำนาทั้งหมดไปแลกกับเงิน นั่นคือชาวนาได้ผลผลิตเท่าไรก็ขายพอดำหนด แล้วเอาเงินที่ได้จากการขายข้าวนั้นไปซื้อข้าวสารมารับประทาน

รูปแบบการขายนั้น ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญบอกว่ามี 2 แบบ คือ

- (1) ถ้าไม่มีทุนไปเอาทุนเขามาก็ขายให้คนนั้น
 - (2) ถ้าเป็นทุนตัวเอง หรือผู้ ธกส.มาได้ ก็ขายได้ตามความต้องการ
- 2) วิธีการแลกเปลี่ยน

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญเล่าว่า พอถึงเวลาเกี่ยวข้าวชาวนาดำบลหนองแสงก็จะนำครดเกี่ยวเพื่อมาเกี่ยวข้าว ในขณะที่เดียวกันก็นำครดขนข้าวที่จะรับซื้อข้าวมา หรือบางคนก็ไปขายที่รับซื้อข้าวเอง ข้อดีของการไปขายข้าวถึงแหล่งที่ซื้อข้าวก็คือจะได้ราคาดีขึ้นอีกเล็กน้อย เนื่องจากผู้รับซื้อข้าวไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายแก่รถขนข้าว โดยการขายนั้นชาวนาจะขายแหล่งต่างๆเหล่านี้คือ โรงสี ลานธกส. และพ่อค้าคนกลาง แล้วแต่ใครจะขายแบบไหน แต่ชาวนาส่วนใหญ่จะคำนึงถึงราคา ถ้าที่ไหนให้ราคาดีก็จะไปที่นั่น โดยส่วนใหญ่แล้วจะขายพ่อค้าคนกลาง เนื่องจากให้ราคาดี เพราะพวกพ่อค้ามีมากก็จะตัดราคากันเอง

สำหรับการกำหนดราคาข้าวนั้นพ่อค้าคนกลางจะเป็นผู้กำหนด พ่อค้าจะดูว่า มาตรฐานของข้าวที่ขายเป็นอย่างไร ถ้าของใครข้าวมีความชื้นสูง ราคาข้าวก็จะต่ำ สำหรับข้าวที่มีความชื้นสูงหรือไม่นั้นชาวนาบอกว่า ขึ้นอยู่กับว่า เมื่อข้าวสุกจนเกี่ยวได้นั้น ต้นข้าวล้มหรือไม่ ถ้าข้าวล้มข้าวก็มีความชื้นสูงและเกี่ยวยาก แต่ชาวนาบางคนบอกว่า ราคาข้าวบางครั้งก็ต่อตรงกับพ่อค้าได้บ้างเหมือนกัน 50-100 บาท

ตารางที่ 4.20 เปรียบเทียบความแตกต่างเรื่องการแลกเปลี่ยน

วัฒนธรรมข้าวดั้งเดิม	วัฒนธรรมข้าวปัจจุบัน
ถ้าใคร ไม่มีเงิน แต่มีความจำเป็นต้องใช้ของก็	การแลกเปลี่ยนเป็นการค้า เอาข้าวแลกกับเงิน
สามารถเอาข้าวแลกของได้ ของที่แลกก็เป็นของที่	โดยต่างฝ่ายต่างมุ่งหวังผลกำไรจากกันและกัน
จำเป็นในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ การแลกอาศัยการ	แต่ส่วนใหญ่ชาวนาจะเป็นฝ่ายเสียเปรียบ
ไว้เนื้อเชื่อใจกันเป็นหลัก	เนื่องจากไม่สามารถตั้งราคาข้าวเองได้

2.3 แนวโน้มการประกอบอาชีพทำนาของคนรุ่นใหม่

จากการสัมภาษณ์นักเรียนนักศึกษาที่เป็นบุตรหลานของชาวนาในตำบลหนองแสง จำนวน 4 ราย ในหัวข้อ “ความคิดเห็นของข้าพเจ้าเกี่ยวกับอาชีพชาวนาและแนวโน้มอาชีพนี้ในอนาคต”

1. สัมภาษณ์ ณ วันที่ 18 มีนาคม 2553

นางสาวกนกวรรณ รุ่นประพันธ์ เพศ หญิง อายุ 20 ปี

บ้านเลขที่ 66 หมู่ 1

ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

ศึกษาที่ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ สาขา คอมพิวเตอร์ธุรกิจ ชั้นปีที่ 2

จากการสัมภาษณ์นางสาวกนกวรรณ รุ่นประพันธ์ ได้กล่าวว่า อาชีพการทำนานั้นเป็นอาชีพที่สำคัญ แต่ว่าลำบากมากเห็นจากพ่อแม่ทำงานหนักมาตั้งแต่เด็ก แต่ตนเองก็ไม่เคยทำนาเลย ส่วนแนวโน้มนำอาชีพชาวนาในอนาคตคิดว่ายังคงมีอยู่แต่อาจจะไม่เหมือนเดิมแต่พ่อแม่เค้าน่าจะมีอยู่บ้าง เรื่องอนาคตยังไม่ทราบแต่คิดว่าอยู่ที่จิตสำนึกของเราว่าเราจะสนใจทำนาต่อหรือเปล่าและรู้สึกว่าเราต้องเลือกระหว่างสิ่งที่พ่อแม่ให้ไว้กับสิ่งที่เราเลือกเรียนอย่างไรหนคิดด้วยกัน แต่ตอนนี้รู้ว่าถ้าในอนาคตต้องทำงานก็ขอเลือกทำงานในทางที่ตนเองร่ำเรียนมาก่อน



ภาพที่ 4.73 สัมภาษณ์ นางสาว กนกวรรณ รุ่นประพันธ์

2. สัมภาษณ์ ณ วันที่ 18 มีนาคม 2553

นางสาวนวรรณ์ กรานบุญ เพศหญิง อายุ 20 ปี

บ้านเลขที่ 124 หมู่ 2

ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

ศึกษาที่ ประกาศนียบัตรวิชาชีพผู้ช่วยพยาบาล มศว.องครักษ์

จากการสัมภาษณ์นางสาวนวรรณ์ กรานบุญ ได้กล่าวว่า คิดว่าการทำนาเป็นอาชีพที่ลำบาก เหนื่อยมาก ตนเองก็เคยช่วยพ่อแม่ทำ ทำนาเป็น แต่ถ้าเรียนจบคิดว่า จะทำงานเป็นผู้ช่วยพยาบาลก่อนและในอนาคตจะกลับมาทำนาที่บ้านต่อเพราะตนเองมีที่นาอยู่แล้วแต่คิดว่าไม่ได้

ทำเองทั้งหมด คงต้องจ้างเขามาทำ ส่วนเราจะเป็นผู้ดูแล ส่วนพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาที่บ้านจะมี พิธีสู่ขวัญข้าว ก็ยังคงทำกันอยู่ทุกปี

3. สัมภาษณ์ ณ วันที่ 18 มีนาคม 2553

นางสาวพิจิตรา แซ่มซ้อย เพศหญิง อายุ 20 ปี

บ้านเลขที่ 253 หมู่ 4

ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

ศึกษาที่ ประกาศนียบัตรวิชาชีพผู้ช่วยพยาบาล มศว.องครักษ์

จากการสัมภาษณ์นางสาวพิจิตรา แซ่มซ้อย ได้กล่าวว่า ตนเองไม่เคยทำนามาก่อน คุณย่าเป็นคนทำตอนนี้คุณย่าก็แก่มาแล้วก็อยากให้คุณย่าพัก อาชีพการชานาเป็นอาชีพที่ลำบากมาพอสมควร พิธีกรรมในการทำนาก็เริ่มสูญหายไปบ้างเพราะคนส่วนใหญ่วัยรุ่นสมัยใหม่จะไม่ค่อยรู้จักกันเท่าไรหือ ไม่ค่อยสืบสานวัฒนธรรมไทย ก็จะมีเลื่อนรางวัลไปบ้าง คิดว่าถ้าเรียนจบจะทำงานเป็นผู้ช่วยพยาบาลก่อน และในอนาคตค่อยกลับไปทำนา แต่ต้องให้ผู้ใหญ่สอนใหม่หมดเลยเพราะตนทำไม่เป็น

4. สัมภาษณ์ ณ วันที่ 18 มีนาคม 2553

นางสาวชวลา มงคลยง เพศหญิง อายุ 18 ปี

บ้านเลขที่ 132 หมู่ 1

ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

ศึกษาที่ เฟิงจบ ม.6 กำลังจะเข้าเรียนที่ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรจน์

ประสานมิตร คณะวิทยาศาสตร์

จากการสัมภาษณ์นางสาวชวลา มงคลยง ได้กล่าวว่า พ่อแม่ตนเองได้ทำนา คิดว่าการทำนาเป็นอาชีพที่ลำบากมากและเป็นอาชีพที่สำคัญมาก เพราะคนไทยทุกคนต้องกินข้าวเป็นหลัก ถ้าเรียนจบคงไม่ทำนา เพราะอยากประกอบอาชีพในสายที่ตนเองได้ร่ำเรียนมามากกว่า เพราะทำนาลำบากในอนาคต เมื่อพ่อแม่แก่ตัวที่นาของพ่อแม่ก็คงให้เขาเช่าต่อไป

สรุป กลุ่มตัวอย่างเป็นเพศหญิง 4 คน อายุระหว่าง 18-20 ปี

การศึกษา อยู่ในระดับอุดมศึกษา

สรุปจากการสัมภาษณ์ได้ว่า ผู้ให้ข้อมูลคิดว่าเมื่อเรียนจบจะทำงานในสายที่ตนเองร่ำเรียนมาก่อน แต่ในภายภาคหน้าอาจจะกลับมาทำนา แต่ก็ยังไม่แน่ ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง แต่มีผู้ให้ข้อมูลคนหนึ่งบอกว่าถ้าทำงานที่ตนได้ร่ำเรียนมาสักระยะแล้วจะกลับมาทำนา เพราะคนทำนาเป็นและมีที่นาเป็นของตนเอง แต่จะใช้ลักษณะการจ้างแรงงาน ตนเป็นผู้ดูแล ส่วนผู้ให้

ข้อมูลอีกคนหนึ่งก็บอกเลยว่า ไม่ต้องการทำงานต้องการทำงานในสายที่ตนเองได้ร่ำเรียนมาและคิดว่าในอนาคตก็ไม่กลับมาทำนาแน่นอนส่วนที่นาของพ่อแม่ก็ให้เขาเช่าต่อไป

2.4 ผลจากการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรม

ชาวนาประกอบพิธีกรรมหลายอย่างในการทำนา ด้วยจุดประสงค์หลักคือความต้องการข้าวเพื่อบริโภค นอกจากนี้ยังแฝงด้วยความเชื่อต่างๆ ภูมิปัญญา จริยธรรมและความเชื่อทางศาสนา อันสะท้อนสภาพสังคมไทยที่ทำมาหากินโดยอาศัยธรรมชาติ ซึ่งมักจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอๆ จึงต้องพึ่งพาอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ภูมิผี เทพเจ้า ด้วยความเคารพเพื่อรักษาสมดุลของธรรมชาติ เกิดความมั่นใจในผลผลิต แม้ปัจจุบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเจริญก้าวหน้าไปเพียงใด การศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับข้าวยังคงเป็นเรื่องสำคัญที่คนไทยควรให้ความสนใจ เพราะสิ่งเหล่านั้นคือรากเหง้าที่แท้จริงของความเป็นไทย

ลักษณะภูมิประเทศที่แตกต่างกันของแต่ละภาค ทำให้เกิดความแตกต่างเรื่องอื่นๆ ด้วย ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อ ค่านิยม การดำรงชีวิต หรือแม้แต่วิธีการทำนา งานวิจัยฉบับนี้ได้ทำการศึกษาเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนาจังหวัดนครนายก: กรณีศึกษาดำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก พื้นที่ที่ทำการวิจัยในครั้งนี้คือ ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ซึ่งประกอบไปด้วยหมู่บ้าน 9 หมู่บ้านดังนี้ หมู่ที่ 1 บ้านคลองคล้า หมู่ที่ 2 บ้านโคกกระชาย หมู่ที่ 3 บ้านหนองหัวลิงใน หมู่ที่ 4 บ้านเนินหินแร่ หมู่ที่ 5 บ้านหนองแสง หมู่ที่ 6 บ้านสันป่าดั่ง หมู่ที่ 7 บ้านหนองหัวลิงนอก หมู่ที่ 8 บ้านบุงเข้ และหมู่ที่ 9 บ้านเหล่าเดิน

จากการศึกษาในพื้นที่ตำบลหนองแสง พบว่าผู้คนที่อาศัยในพื้นที่เป็นชาวไทยพวน เนื่องจากการศึกษาในครั้งนี้เน้นการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนาจังหวัดนครนายก จึงไม่ได้มุ่งเน้นด้านการศึกษาเกี่ยวกับชาติพันธุ์วรรณาชาวไทยพวน จากการศึกษาพบว่าชาวนาที่ตำบลหนองแสงให้ความเคารพนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสิ่งเหนือธรรมชาติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพระรัตนตรัย พระภูมิना เทวดา ที่สำคัญคือแม่โพสพ ซึ่งถือว่าเป็นเทพธิดาแห่งข้าว ส่วนภูมิจีนันให้ความสำคัญเพียงเล็กน้อย ทั้งยังแฝงคติความเชื่อต่างๆอันแสดงถึงคุณธรรมจริยธรรมของชาวบ้านเองด้วย แต่เพราะสิ่งแวดล้อมและสังคมที่เปลี่ยนไปทำให้วิถีชีวิต ความเชื่อและพิธีกรรม ของชาวดำบลหนองแสงส่วนหนึ่งที่เคยยึดถือลดน้อยลง คนรุ่นหลังนิยมประกอบอาชีพอื่นที่มีรายได้แน่นอนกว่า

ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนาในตำบลหนองแสง ในปัจจุบันแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเชื่อถือในความเชื่อดั้งเดิม จึงประกอบพิธีกรรมที่เคยปฏิบัติมา เช่น พิธีสู่ขวัญข้าว พิธีทำบุญกลางบ้าน เป็นต้น กลุ่มที่สองแม้ยังคงเชื่อถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอำนาจเหนือ

ธรรมชาติเช่นเดิม แต่เนื่องจากที่นาในส่วนของตนไม่มีปุ๋ยตา หรือพระภูมินาตั้งอย่างเป็นทางการ จึงเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถช่วยคุ้มครองปกป้องรักษาอะไรได้บ้าง เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้การประกอบพิธีกรรมไม่เคร่งครัดเช่นเดิม กลุ่มสุดท้ายเชื่อว่ามิปุ๋ยตา เจ้าที่นาเท่านั้น แต่ไม่เชื่อว่าจะสามารถบันดาลอะไรได้ จึงหันมาใช้แต่ปุ๋ยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีใหม่ๆเท่านั้น

หลังจากที่รัฐบาลได้นำเอาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และโครงการเงินผันมาใช้อย่างจริงจัง ลักษณะเด่นๆของวัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิมของตำบลหนองแสงจึงเริ่มสูญหายไป วัฒนธรรมข้าวแบบใหม่ก็เข้ามาแทนที่ โดยลักษณะเด่นของวัฒนธรรมข้าวแบบใหม่ในตำบลหนองแสง มีดังต่อไปนี้

1. เป็นการผลิตข้าวเพื่อค้า หรือเพื่อขาย
2. ใช้น้ำจากระบบชลประทาน
3. ทำนาปรัง
4. ไม่มีที่ดินก็จะเช่าที่ดิน และที่มีที่ดินแล้วก็จะเช่าเพิ่มเติม
5. จ้างแรงงานในการผลิต
6. ปลุกข้าวนาหว่านน้ำตม
7. ปลุกแต่ข้าวเจ้า
8. ใช้พันธุ์ข้าวส่งเสริม
9. ใช้เครื่องจักรและเทคโนโลยีสมัยใหม่ทางการเกษตร
10. ใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์
11. มีพิธีกรรมน้อยลง
12. ไม่มียุ่งฉางเพื่อเก็บรักษาผลผลิต
13. กู้เงินเพื่อลงทุนในการผลิตข้าว
14. รัฐบาลเข้ามาสนับสนุนผลผลิตทางการเกษตร
15. ต้องพึ่งพาผู้เชี่ยวชาญทางการเกษตร
16. การทำนาเป็นเรื่องของปัจเจกชน
17. ควบคุมการค้าข้าวไม่ได้
18. มีหนี้สินเพิ่มขึ้นเรื่อย
19. ชาวนามีฐานะทางเศรษฐกิจต่างกัน
20. มีระบบอุปถัมภ์

สรุป แต่เดิมชาวนาประกอบพิธีกรรมหลายอย่างในการทำนา เป้าหมายหลักคือเพื่อต้องการข้าวมาบริโภค ความเชื่อและภูมิปัญญาต่างๆสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมชาวนาไทยใน

อดีตที่ทำมาหากินโดยอาศัยธรรมชาติ แต่ในปัจจุบันมีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการทำนา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านกระบวนการในการทำนา เช่น เดิมเป็นการผลิตข้าวเพื่อยังชีพ ใช้น้ำฝนในการทำนา ทำนาปี มีที่ดินเป็นของตนเอง ใช้แรงงานคนในครอบครัวและแรงงานสัตว์ในการผลิต ใช้น้ำจากคลองชลประทาน ฯลฯ แต่ในปัจจุบันเป็นการผลิตข้าวเพื่อขาย ใช้น้ำจากระบบชลประทาน ทำนาปรังเช่าที่ดินทำนา จ้างแรงงานในการผลิต ใช้น้ำจากบ่อน้ำบาดาลซึ่งต้องซื้อหา ฯลฯ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางด้านกระบวนการผลิตส่งผลกระทบต่อพิธีกรรมและความเชื่อในการทำนาของชาวนาให้เลือนหายไป ลักษณะภูมิประเทศที่แตกต่างกันของแต่ละภาค ส่งผลต่อเรื่องความเชื่อ ค่านิยม การดำรงชีวิต หรือแม้แต่การทำนา ชาวนาในตำบลหนองแสงเป็นชาวไทยพวนกันทั้งตำบล ยังมีการยึดถือ “ฮีด 12 คอง 14” คำว่า “ฮีด 12” หมายถึง แนวทางหรือวิธีปฏิบัติประจำในเดือนหนึ่งๆของปี ตรงกับคำว่า “จารีต” แบบเดียวกับประเพณี 12 เดือนของไทยภาคกลาง “คอง 14” คำว่า “คอง” หมายถึง “คลอง” (ภาษาไทยพวนไม่นิยมออกเสียง ล หรือ ร) แต่ “คลอง” ในที่นี้มีได้หมายถึง คลองที่มีน้ำไหล แต่หมายถึง แนวทางวิถีชีวิต ทำนองคลองธรรม อันได้แก่ลัทธินิยมหรือธรรมเนียมที่ชาวไทยพวนถือประพฤติดำเนินชีวิตในการปกครองบ้านเมืองสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จากการที่ชาวไทยพวนยังคงมีการประพฤติดำเนินชีวิตตาม “ฮีด 12 คอง 14” นับว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่ยังคงพิธีกรรมต่างๆให้คงอยู่ได้ ผลจากการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำนาในตำบลหนองแสง คงเหลือเพียง 3 พิธี คือ พิธีสู่วัวข้าว ประเพณีบุญบั้งไฟและพิธีทำบุญกลางบ้านเท่านั้น หากทุกคนไม่ร่วมมือร่วมใจกันสืบสานและอนุรักษ์ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆไว้จะทำให้ประเพณีและพิธีกรรมเหล่านั้นเลือนหายไปไม่ช้า

บทที่ 5

สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงในด้านความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวของ
ชาวนาจังหวัดนครนายก: กรณีศึกษา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

1. สรุปการวิจัย

1.1 ผลการวิจัยปรากฏผลดังนี้

1.1.1 สถานภาพของกลุ่มตัวอย่าง

1) ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน ในตำบลหนองแสงจำนวน 1 คน

สถานภาพกลุ่มตัวอย่างเป็นเพศชาย 1 คน อายุระหว่าง 71 ปี

การศึกษา ม.6 อาชีพหลักทำสวน

เริ่มประกอบอาชีพทำนาตั้งแต่อายุ 15 ปี

ฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง

2) เกษตรกรชาวนา ในตำบลหนองแสง ซึ่งประกอบอาชีพทำนาอยู่ใน

ปัจจุบันนี้ มีทั้งหมด 9 คน

สถานภาพกลุ่มตัวอย่างเป็นเพศหญิง 6 คน เพศชาย 3 คน

อายุระหว่าง 46 – 76 ปี การศึกษา ป.4 – ปริญญาตรี

อาชีพหลักทำนา อาชีพรองทำสวน

เริ่มประกอบอาชีพทำนาตั้งแต่อายุ 15 ปี

ฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง

3) ผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นผู้นำอย่างเป็นทางการ คือ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วย

ผู้ใหญ่บ้านและสมาชิกสภาอบต. หมู่ 3 จำนวน 5 คน

สถานภาพกลุ่มตัวอย่างเป็นเพศหญิง 2 คน เพศชาย 3 คน

อายุระหว่าง 38 – 57 ปี การศึกษา ม.3 – ปวส.

อาชีพหลักทำนา อาชีพรองทำสวน/ค้าขาย

เริ่มประกอบอาชีพทำนา ตั้งแต่อายุ 14 ปี

ฐานทางเศรษฐกิจปานกลาง

โดยสรุปการวิเคราะห์ข้อมูลที่สำคัญ ดังนี้

จากการศึกษา การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนาจังหวัดนครนายก: กรณีศึกษา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก โดยมีหมู่บ้านเป้าหมายจำนวน 9 หมู่บ้านประกอบด้วย บ้านคลองคล้า บ้านโคกกรวด บ้านหนองหัวลิงใน บ้านเนินหินแร่ บ้านหนองแสง บ้านสันป่าตอง บ้านหนองหัวลิงนอก บ้านบุงเข้ และบ้านเหล่าเค็น โดยสภาพภูมิประเทศของตำบลหนองแสงเป็นที่ราบลุ่มสลับดอน มีเนื้อที่ประมาณ 30 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 18,750 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำการเกษตร ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 48.5 ของพื้นที่ทั้งหมด โดยมีแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรม 2 ประเภท คือ

1. แหล่งน้ำธรรมชาติ

● ลำน้ำ ลำคลอง	จำนวน	3	แห่ง
● บึงหนอง	จำนวน	3	แห่ง
● ฝาย	จำนวน	3	แห่ง

2. แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น

● สระน้ำ	จำนวน	1	แห่ง
● บ่อน้ำตื้นเงิน	จำนวน	4	แห่ง
● บ่อโยก	จำนวน	9	แห่ง
● ประปา	จำนวน	7	แห่ง

ในด้านประชากรมีครัวเรือนจำนวน 975 ครัวเรือน และมีจำนวนประชากรชายจำนวน 1,580 คน ประชากรหญิงจำนวน 1,774 คน รวมประชากรทั้งหมดจำนวน 3,354 คน

1. ในด้านเศรษฐกิจ ประชากรตำบลหนองแสงส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์และรับจ้างทั่วไป เอกลักษณะการทำนาค้ายคลึงกับการทำนาของชาวนาภาคกลางทั่วไป ชาวนาทั้งหมดทำนาปรัง คือทำปีละ 2-3 ครั้ง ชนิดของนาที่ที่คือนาหว่านน้ำตม รายได้ของชาวนาดำบลหนองแสงจากอาชีพการทำนา 1 ครั้ง เฉลี่ยอยู่ที่ประมาณ 25,000-28,000 บาท ต่อครัวเรือน ทั้งนี้ชาวดำบลหนองแสงจะมีรายได้เพิ่มเติมจากการทำงานอื่นเพื่อหารายได้เสริมเฉลี่ยประมาณ 24,000-48,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี

2. ในด้านสังคม ครอบครัวของชาวดำบลหนองแสงส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว แต่ละครอบครัวจะมีสมาชิกเฉลี่ยประมาณ 3-4 คน โดยเด็กในตำบลหนองแสง จบการศึกษาภาคบังคับแล้วเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น ประชากรในตำบลหนองแสง ร้อยละ 99 อ่านออกเขียนได้ ในขณะที่เดียวกันวิถีชีวิตชาวดำบลหนองแสงจะผูกพันอยู่ 2 เรื่องคือ หน้าที่การงาน นั้น

คือการทำนาและอีกด้านหนึ่งของชีวิต คือ การผูกติดอยู่กับประเพณีพิธีกรรมที่ปฏิบัติกันมาในรอบปี ที่เรียกว่า “ฮีต 12 คอง 14”

จากกรอบแนวคิดทฤษฎี “การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนาจังหวัดนครนายก: กรณีศึกษา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก” มี 5 ข้อ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วย ความหมายของวัฒนธรรม ประเภทของวัฒนธรรม องค์ประกอบของวัฒนธรรม และความสำคัญของวัฒนธรรม
2. แนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าว แนวคิดที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าวในบริบทที่เกี่ยวกับคติความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา
3. แนวคิดปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม
4. ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วยทฤษฎีต่างๆ ดังนี้ ทฤษฎีว่าด้วยสาเหตุ ทฤษฎีวิวัฒนาการ ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ ทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่
5. ทฤษฎีการสร้างความทันสมัย ซึ่งประกอบด้วย ความหมายของการสร้างความทันสมัย ลักษณะสังคมชนบทที่กำลังเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัย

สำหรับการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนาจังหวัดนครนายก: กรณีศึกษาตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายกนั้น ผู้วิจัยได้ศึกษา 2 ช่วงเวลา คือ ช่วงเวลาของวัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิม โดยกำหนดเอาระยะเวลาก่อนการมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นเกณฑ์และช่วงเวลาของวัฒนธรรมข้าวสมัยใหม่ที่กำหนดเอาเวลาหลังการมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-10 โดย 2 ช่วงของวัฒนธรรมข้าว นั้น จะประกอบไปด้วยการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา โดยขอบเขตของเนื้อหาจะประกอบด้วย 4 พิธีกรรมดังนี้

1. พิธีแห่นางแมว พิธีแห่นางแมวนี้นี้เป็นพิธีขอฝนของชาวนาไทยทั่วไป จะทำกันเมื่อถึงฤดูทำนาเดือนหก พิธีนี้มาจากความเชื่อว่าแมวเป็นสัตว์ที่เกลียดฝนและทำให้เกิดความแห้งแล้ง ถ้าฝนตกลงมาแมวจะร้องทันที ก็จะนำแมวตัวเมีย 1 ตัวใส่กรง แล้วใช้คานหามแห่ไปรอบๆ หมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านที่ใกล้เคียงกัน มีการร้องแห่นางแมวไปด้วยอย่างสนุกสนาน คนในบ้านจะเอาน้ำมาสาธยาย บางครั้งก็จะร่วมขบวนแห่ไปด้วย ข้อมูลตำบลหนองแสง (2552: 5) ดังนั้นชาวนาจึงถือเคล็ดว่าต้องช่วยกันสาธยายให้แมว์ร้องมากๆฝนจะได้ตก

จากการวิจัยครั้งนี้ พบข้อมูลว่าพิธีแห่นางแมวในตำบลหนองแสงได้สูญหายไปแล้ว จากที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญให้ข้อมูลว่าไม่ได้พบเห็นการแห่นางแมวมาเป็นเวลากว่าสิบปีขึ้น

ไป สาเหตุเกิดจากแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์และระบบชลประทานเริ่มเข้ามา ปริมาณน้ำเพียงพอ ทำให้ไม่ต้องทำการขอฝนอีกต่อไป สอดคล้องกับทฤษฎีการสร้างความทันสมัย เนื่องจากการเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัยเป็นแนวคิดที่เริ่มใช้กันหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ที่ประเทศทั้งหลายต่างก็พยายามที่จะพัฒนาประเทศของตนให้มีความเจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะประเทศที่กำลังพัฒนา ซึ่งการพัฒนานี้มีลักษณะที่เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือ “กระบวนการซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นบนโครงสร้างและหน้าที่ของระบบสังคม” (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข 2536: 118) และทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536: 90-92) ได้กล่าวถึงทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่ว่า ทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่ มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในด้านที่เป็นตัวการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น การที่บุคคลหรือกลุ่มยอมรับสิ่งใหม่ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์ในทางบุคลิกภาพ ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ และค่านิยมของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสังคม ทฤษฎีนี้จึงเป็นการกล่าวถึงกระบวนการของการยอมรับสิ่งใหม่ ซึ่งมีหัวข้อสมมติว่า ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีความแตกต่างทางด้านบุคลิกภาพ ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ และค่านิยม การยอมรับสิ่งใหม่เร็ว หรือช้าขึ้นขึ้นอยู่กับลักษณะเหล่านั้น การรับสิ่งใหม่หรือการรับของใหม่ (Innovation) หมายถึง วัตถุในด้านที่เกี่ยวกับเทคโนโลยีและไม่ใช้วัตถุ อันได้แก่ ความรู้ สุนทรียภาพ และอุดมการณ์ ในชุมชนหนึ่งๆ จะมีสิ่งใหม่เกิดขึ้นได้นั้น จะต้องมีแหล่งที่มาอยู่ 3 ประการ คือ

1) การค้นพบ (Discovery) คือ การที่ชาวบ้านได้ค้นพบทรัพยากรหรือการค้นพบพืชผลทางการเกษตรสมัยใหม่ทำให้ชาวบ้านได้เปลี่ยนอาชีพ หรือมีรายได้ดีกว่าเดิม เช่น การค้นพบพืชพันธุ์ใหม่ที่ให้ผลผลิตต่อไร่สูง ทำให้ประชาชนได้หันมาทำการเพาะปลูกพืชพันธุ์ใหม่ ประชาชนก็มีรายได้สูง

2) การคิดค้นประดิษฐ์ (Invention) คือ การที่มีผู้คิดค้นประดิษฐ์สิ่งใหม่ขึ้น และมีประโยชน์ต่อชุมชน ประชาชนก็จะหันมารับสิ่งใหม่นั้นมาใช้กันมากขึ้นเรื่อยๆ เช่นมีผู้ประดิษฐ์คิดค้นรถยนต์เล็กๆ โดยนำเครื่องสูบน้ำมาใช้แทนเครื่องจักร ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์หลายอย่าง

3) การแพร่กระจาย (Diffusion) คือ การยอมรับสิ่งใหม่ๆ จากสังคมอื่นหรือสังคมภายนอก เรียกได้ว่า เป็นการแพร่กระจายจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง เช่น การที่ชาวนาได้รับรู้เทคนิคใหม่ๆ ในการทำเกษตรจากประเทศตะวันตก

2. *ประเพณีบุญบั้งไฟ* จะจัดขึ้นเพื่อขอฝนจากเทวดา และเป็นประเพณีที่แทบทุกจังหวัดของภาคอีสาน ถ้าชุมชนใดไม่ทำบุญบั้งไฟชาวบ้านจะรู้สึกไม่สบายใจ และเชื่อกันว่าปีนั้นฝนต้องแล้ง ไม่มีฝนทำนา บุญบั้งไฟมักจัดขึ้นระหว่างเดือนหกกับเดือนเจ็ด *ข้าวกับคนไทย (2541: 209)*

จากการวิจัยครั้งนี้ ทำให้เราทราบว่าประเพณีบุญบั้งไฟไม่ได้มีเฉพาะภาคอีสานภาคเดียว เท่านั้น จะมีกำเนิดจากไหนอย่างไรไม่มีหลักฐานปรากฏชัดเจน แต่ที่ยังปรากฏประเพณีนี้ในภาคเหนือ (ล้านนาอยู่เช่นกัน ซึ่งเรียกว่า “ประเพณีจิบอกไฟ”) ปรีชา พิณทอง(2525: 34) ส่วนชาวบ้านหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย นิยมทำบุญบั้งไฟในเดือน 5-6 เป็นการประจำปี เดือน 5 ในเทศกาลสงกรานต์ เดือน 6 ทำในวันวิสาขบูชา ส่วนที่ทำในกรณีพิเศษไม่กำหนดเดือนก็มี พันเอกวิเชียร วงศ์วิเศษ(มปป: 108) พันเอก วิเชียร วงศ์วิเศษ ได้ขอให้พี่ชายของข้าพเจ้า คือ หลวงปรีวรรตวรวิจิต ในฐานะที่รู้จักคุ้นเคยกันและเป็นผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือในหมู่ชาวไทย เขียนคำนำหนังสือ “ประวัติชาวไทยพวน” หลวงปรีวรรตวรวิจิตคงคิดว่าข้าพเจ้ามีความสนใจประวัติชนเผ่าชาวไทยและไทยพวนอยู่บ้าง จึงขอให้ข้าพเจ้ารับหน้าที่แทน ซึ่งข้าพเจ้าไม่อาจปฏิเสธได้ ครั้นเมื่อประมาณ 20 ปีมาแล้ว ข้าพเจ้ามีหน้าที่เป็นผู้อำนวยการสงครามจิตวิทยา และได้ตระเวนออกไปควบคุมการอบรมราษฎรในจังหวัดต่างๆ ได้พบพี่น้องไทยพวนที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก และที่อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ทำให้ตื่นเต้นระคนกับความปลาบปลื้มดีใจ เหมือนกับได้พบญาติมิตรที่พลัดพรากจากกันมาช้านานแล้ว เราได้ทักทายปราศรัยสอบถามความเป็นมาซึ่งกันและกัน ได้ความว่าพี่น้องเหล่านี้ได้อพยพมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงในสมัยใกล้เคียงกัน ซึ่งนอกจากจะมีไทยพวนแล้ว ยังมีลาวเวียงที่มาจากแขวงเวียงจันทน์อีกด้วย แต่หากแยกกันอยู่คนละหมู่บ้าน ถ้าได้ยินเสียงพูดว่า “ไป๋ไปส” หรือ “เห็ดหยัง” แล้วก็ไปลาวเวียง แต่ถ้าว่า “ไป๋สิเลอ” หรือ “เฮ็ดมะหลอ” จะต้องเป็นไทยพวนพันเอกวิเชียร วงศ์วิเศษ(ม.ป.ป.: คำนำ ค) จากข้อมูลข้างต้นทำให้ทราบว่าชาวไทยพวนก็มีประเพณีทำบุญบั้งไฟหรือประเพณีบุญบั้งไฟเช่นเดียวกับชาวอีสานไม่ว่าจะเป็นชาวไทยพวนที่อยู่ชาวบ้านหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัยหรือชาวไทยพวนที่ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายกก็เช่นกัน

3. พิธีสู่ขวัญข้าว เพื่อแสดงความกตัญญูต่อพระแม่โพสพ เพื่อความสบายใจในการซื้อขายข้าวและเพื่อให้การแบ่งปันข้าวแก่ญาติมิตรผู้มาร่วมพิธี ช่วงเวลา เดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ ของทุกๆปี (อยู่ระหว่างปลายเดือนมกราคม-ต้นเดือนกุมภาพันธ์) บอกญาติพี่น้องให้มาทำบุญกันที่วัดประจำหมู่บ้าน นิมนต์พระมาเจริญพระพุทธมนต์ที่ลานข้าว จัดที่บูชาพระรัตนตรัย เอาค้ายสายสิญจน์พันรอบฐานพระพุทธรูปและภาชนะใส่น้ำพระพุทธมนต์ซึ่งค้ายสายสิญจน์ผ่านพระสงฆ์ เพื่อให้ท่านจับสวดพระพุทธมนต์แล้วจึงต่อไปรอบๆลานและกองข้าว เมื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เสร็จ ก็ถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์ ในระหว่างนี้จะมีหมอมาสู่ขวัญข้าว เสร็จแล้วพระสงฆ์ประพรมน้ำพระพุทธมนต์แก่ผู้มาร่วมงานและเจ้าของนาจะนำข้าวที่นำมากองรวมกลับและนำน้ำพระพุทธมนต์ไปรดตามกองข้าวและท้องนา เพราะเชื่อว่าปีต่อไปข้าวกล้าในนาจะงอกงามดี ปราศจากศัตรูใดๆมาทำอันตราย และกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติผู้ล่วงลับไป ตลอดเทศกาล

ทั้งหลายเมื่อได้ส่วนกุศลแล้ว จะได้อวยชัยให้พร ให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ข้าวในนาจะ ด้งอกงาม เมื่อเสร็จพิธีจึงขนข้าวใส่ยุ้ง ประเพณีการทำขวัญข้าวนี้ คือการทำบายศรีที่ยุ้งข้าว โดยจะทำหลังจาก เก็บเกี่ยวข้าวไปไว้ในยุ้งข้าวแล้ว ใครจะทำหรือไม่ทำก็ได้ แต่กำหนดวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ถือเป็นวัน สุดท้าย ซึ่งประเพณีการทำขวัญข้าวนี้ เป็นการทำให้พระแม่โพสพ โดยมีความเชื่อว่าตอนแรก ข้าวอยู่ในยุ้งข้าว พระแม่โพสพก็อยู่ในยุ้งข้าวด้วย เมื่อเราเอาข้าวออกไปหว่านในทุ่งนา เพื่อทำนา พระแม่โพสพก็จะออกไปอยู่ในทุ่งนาด้วย ดังนั้นเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวมาแล้วก็ต้องทำพิธีเรียกพระแม่ โพสพกลับมาด้วย ข้าวที่ปลูกในปีต่อไปจะ ได้อุดมสมบูรณ์

นอกจากนี้จะมีพิธีการทำขวัญข้าว เมื่อที่นาของตนเองถูกไฟไหม้อีก ด้วย โดยจะมีการนิมนต์พระมาสวดตรงบริเวณที่ถูกไฟไหม้ เพื่อเป็นการทำพิธีขอขมาต่อพระแม่ โพสพนั่นเอง ประเพณีการทำขวัญข้าวนี้จะสะท้อนให้เห็นถึงอาชีพหลักของชาวบ้าน ดังนั้นชาวบ้าน จึงให้ความสำคัญกับข้าวมาก บุญคุณของข้าวนั้นก็ถือเป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่ (<http://www.thaigoodview.com> 04/04/53) แต่ในพื้นที่ตำบลหนองแสงผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ให้ข้อมูลว่ายังไม่ปรากฏการทำพิธีทำ ขวัญข้าว เพราะในพื้นที่ยังไม่เคยมีเพลิงไหม้ในทุ่งนา

ในวันคู่ขวัญข้าวชาวไทยพวนยังมี “ประเพณีกำฟ้า” โดยกำหนดเอา เดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำของทุกปีเป็นวันกำฟ้า ชาวบ้านจะทำบายศรี มีดอกไม้รูปเทียน เครื่องสังเวท บูชา เทวดาในตอนเช้า ในวันที่ชาวบ้านจะหยุดงานหนึ่งวัน ไม่ใช้แรงงานสัตว์และคน ไม่ใช้ของมีคม เชื่อกันว่าเป็นการบูชาเทพยดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์บนท้องฟ้าเพื่อบันดาลให้ฝนตกลงมา ในวันที่จะมีเสียง ฟ้าร้อง ซึ่งผู้เฒ่าผู้แก่จะคอยฟังว่าฟ้าร้องมาจากทิศใด เพื่อคาดคะเนว่าฝนจะตกมากหรือน้อย ข้อมูล ตำบลหนองแสง (2552: 5)

4. พิธีทำบุญกลางบ้าน ชาวบ้านตำบลหนองแสงจะมีพิธีทำบุญกลางบ้าน ในเดือนหกแล้วแต่จะกำหนดกันว่าวันใดในแต่ละหมู่บ้าน กลางวันจะมีการนำสายสิญจน์เวียนรอบ หมู่บ้าน ตอนเย็นจะมีการนำก้อนหินก้อนเล็กๆ 1 กะลา ทราย 1 กะลา น้ำ 1 ขวด ดันหญาคาทิ้งรอก 5 ดัน ขมวดใบเป็นกระจุกรูปเทียนใส่ลงในตะกร้าหิ้วไปไว้ในพิธีสวดมนต์เย็น ตอนเช้านำกระทงใส่ เครื่องของลงไปเหมือนกระทงวันสงกรานต์นำไปพร้อมอาหารคาวหวานเพื่อถวายพระด้วย เมื่อพระ สวดมนต์เสร็จก็จะนำกระทงไปวางไว้ข้างถนนเพื่อเช่นผีไม่มีญาติและเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ ไม่ให้มีสิ่งไม่ดีเกิดขึ้นในหมู่บ้าน แล้วนำตะกร้าที่ใส่หิน ทราย น้ำ ดันหญาคาและรูปเทียนกลับมา บ้าน หญาคา ดอกไม้ รูป เทียนเอาเสียบไว้ได้หลังคาบ้าน หิน ทราย น้ำ นำไปโรยรอบบ้านป้องกัน สิ่งไม่ดีทั้งหลาย ข้อมูลตำบลหนองแสง (2552: 5)

จากการวิจัยครั้งนี้พบว่าความเชื่อและพิธีกรรมในการทำนาของชาวนา ในตำบลหนองแสง เหลือเพียงแค่ 3 พิธีกรรมหลักๆเท่านั้น ได้แก่

- 1) ประเพณีบุญบั้งไฟ
- 2) พิธีสู่ขวัญข้าว
- 3) พิธีทำบุญกลางบ้าน

การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อ และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำงาน ชาวนาประกอบพิธีกรรมหลายอย่างในการทำนา ด้วยจุดประสงค์หลักคือความต้องการข้าวเพื่อบริโภค นอกจากนี้ยังแฝงด้วยความเชื่อต่างๆ ภูมิปัญญา จริยธรรมและความเชื่อทางศาสนา อันสะท้อนสภาพสังคมไทยที่ทำมาหากินโดยอาศัยธรรมชาติ ซึ่งมักจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอๆ จึงต้องพึ่งพาอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ภูมิผี เทพเจ้า ด้วยความเคารพเพื่อรักษาสมดุลของธรรมชาติ เกิดความมั่นใจในผลผลิต แม้ปัจจุบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเจริญก้าวหน้าไปเพียงใด การศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับข้าวยังคงเป็นเรื่องสำคัญที่คนไทยควรให้ความสนใจ เพราะสิ่งเหล่านั้นคือรากเหง้าที่แท้จริงของความเป็นไทย

ลักษณะภูมิประเทศที่แตกต่างกันของแต่ละภาค ทำให้เกิดความแตกต่างเรื่องอื่นๆด้วย ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อ ค่านิยม การดำรงชีวิต หรือแม้แต่วิธีการทำนา งานวิจัยฉบับนี้ได้ทำการศึกษาเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้อง การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนา จังหวัดนครนายก: กรณีศึกษาตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

พื้นที่ที่ทำการศึกษาในครั้งนี้คือ ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ซึ่งประกอบไปด้วยหมู่บ้าน 9 หมู่บ้านดังนี้ หมู่ที่ 1 บ้านคลองคล้า หมู่ที่ 2 บ้านโคกกระชาย หมู่ที่ 3 บ้านหนองหัวลิงใน หมู่ที่ 4 บ้านเนินหินแร่ หมู่ที่ 5 บ้านหนองแสง หมู่ที่ 6 บ้านสันป่าดั่ง หมู่ที่ 7 บ้านหนองหัวลิงนอก หมู่ที่ 8 บ้านบุงเซ้ และหมู่ที่ 9 บ้านเหล่าเดิน

จากการศึกษาในพื้นที่ตำบลหนองแสง พบว่าผู้คนที่อาศัยในพื้นที่เป็นชาวไทยพวน เนื่องจากการศึกษาในครั้งนี้เน้นการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อ และพิธีกรรมของชาวนาจังหวัดนครนายก จึงไม่ได้มุ่งเน้นด้านการศึกษาเกี่ยวกับชาติพันธุ์วรรณาชาวไทยพวน จากการศึกษาพบว่าชาวนาที่ตำบลหนองแสงให้ความเคารพนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสิ่งเหนือธรรมชาติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพระรัตนตรัย พระภูมิเจ้าที่ เทวดา ที่สำคัญคือแม่โพสพ ซึ่งถือว่าเป็นเทพธิดาแห่งข้าว ส่วนภูตผีนั้นให้ความสำคัญเพียงเล็กน้อย ทั้งยังแฝงคติความเชื่อต่างๆอันแสดงถึงคุณธรรมจริยธรรมของชาวบ้านเองด้วย แต่เพราะสิ่งแวดล้อมและสังคมที่เปลี่ยนไปทำให้วิถีชีวิต ความเชื่อและพิธีกรรม ของชาวนาตำบลหนองแสงส่วนหนึ่งที่เคยยึดถือลดน้อยลง คนรุ่นหลังนิยมประกอบอาชีพอื่นที่มีรายได้แน่นอนกว่า

ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนาในตำบลหนองแสง ในปัจจุบันแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเชื่อถือในความเชื่อดั้งเดิม จึงประกอบพิธีกรรมที่เคยปฏิบัติมา เช่น พิธีสู่ขวัญข้าว

พิธีทำบุญกลางบ้าน เป็นต้น กลุ่มที่สองแม้ยังคงเชื่อถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่นเดิม แต่เนื่องจากที่นาในส่วนของตนไม่มีปู่ตา หรือพระภูมินาตั้งอย่างเป็นทางการ จึงเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถช่วยคุ้มครองปกป้องรักษาอะไรได้บ้าง เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้การประกอบพิธีกรรมไม่เคร่งครัดเช่นเดิม กลุ่มสุดท้ายเชื่อว่ามีปู่ตา เจ้าที่นาเท่านั้น แต่ไม่เชื่อว่าจะสามารถบันดาลอะไรได้ จึงหันมาใช้แต่ปุ๋ยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีใหม่ๆเท่านั้น

การเปลี่ยนแปลงด้านความเชื่อและพิธีกรรมนั้น เกิดขึ้นหลังจากที่ชาวนาได้ยอมรับเอาความเป็นวิทยาศาสตร์เข้าไปสู่ท้องนามากขึ้น วิทยาศาสตร์เหล่านั้นได้เข้าไปลดขั้นตอน และเติมเต็มความคาดหวังของชาวนาซึ่งแต่เดิมความคาดหวังเหล่านั้นผูกโยงอยู่กับสิ่งเหนือธรรมชาติ

การเปลี่ยนแปลงทางด้านคติความเชื่อ และพิธีกรรมนั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ต่างจากวัฒนธรรมข้าวด้านอื่นๆ คือ วัฒนธรรมข้าวด้านอื่นๆ เปลี่ยนแปลงในลักษณะที่ปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ต่อไป แต่การเปลี่ยนแปลงด้านคติความเชื่อเป็นการเปลี่ยนแปลงไปสู่การสิ้นสุด เนื่องจากชาวนาไม่ทำพิธีกรรมเหล่านั้น ก็ไม่ยอมถ่ายทอดวัฒนธรรมเหล่านั้นไปสู่รุ่นลูกรุ่นหลานอีกด้วย

หากมองย้อนกลับไปในอดีตจะพบว่า ชาวนาดำบลหนองแสงจะมีคติความเชื่อและพิธีกรรมขึ้นมารองรับกระบวนการทำนาเกือบทุกขั้นตอน และมีพิธีกรรมขึ้นมารองรับเกือบทุกช่วงของชีวิตข้าว

สำหรับความเชื่อที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนาที่พอจะมีผู้ให้ข้อมูลได้ในปัจจุบันก็มี เชื่อเรื่องแม่โพสพ เชื่อเรื่องเจ้าที่เจ้าทาง เชื่อเรื่องพระธรณี เชื่อเรื่องพระพิรุณ ในส่วนของพิธีกรรมที่พอที่จะมีผู้ให้ข้อมูลได้ก็คือ พิธีแห่นางแมว ประเพณีบุญบังไฟ พิธีสู่ขวัญข้าว และพิธีทำบุญกลางบ้าน

ในปัจจุบันคติความเชื่อและพิธีกรรมเหล่านั้นได้สูญหายไปหนึ่งพิธีกรรม คือ พิธีแห่นางแมว จาก 4 พิธีกรรมที่ได้ศึกษา อีก 3 พิธีกรรมคือ ประเพณีบุญบังไฟ พิธีสู่ขวัญข้าว และพิธีทำบุญกลางบ้าน ชาวบ้านในตำบลหนองแสงยังคงจัดงานทั้ง 3 พิธีกรรมเป็นประจำทุกปี แม้พิธีกรรมจะไม่เคร่งครัดเหมือนสมัยก่อน ก็อาจจะเปลี่ยนวิธีการไปบ้าง แต่ประเพณีหรือพิธีต่างๆก็ไม่สูญหายไป ส่วนแนวโน้มของคนรุ่นใหม่ต่ออาชีพการทำนาจะค่อยๆหายไป เพราะเยาวชนส่วนใหญ่ไม่ต้องการรับช่วงต่อจากพ่อแม่ คิดว่าอาชีพทำนาลำบากมาก ต้องการงานในสายที่ตนเองได้ร่ำเรียนมามากกว่า ส่วนจะกลับมาทำนาอีกหรือไม่ มันเป็นเรื่องของอนาคต แต่ถ้ากลับมาทำนาต่อรูปแบบการทำนาจะเปลี่ยนไปจากรุ่นพ่อแม่ทำเพราะคิดว่าจะเป็นผู้ดูแลและจ้างแรงงานในการทำนาทุกขั้นตอน

2. อภิปรายผล

ผลการศึกษา “การเปลี่ยนแปลงในด้านความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวนา จังหวัดนครนายก: กรณีศึกษา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก” มีประเด็นสำคัญที่ควรนำมาอภิปรายดังต่อไปนี้

2.1 ผลการศึกษาสภาพปัจจุบันด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวิถีชีวิตของชาวนา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

พื้นที่การศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ ตำบลหนองแสง เป็นตำบลที่ปลูกข้าวเพื่อการค้า มีลักษณะเหมือนหมู่บ้านที่ปลูกข้าวเพื่อการค้าในหมู่บ้านภาคกลางทั่วไป คือเป็นหมู่บ้านของชาวนาที่ไม่มีที่ดินทำกิน ส่วนมากเป็นนาเช่า ไม่มีทุนในการผลิตข้าว ต้องกู้เงินจากธกส.หรือนายทุน แต่กู้เงินนอกระบบมากกว่า ชาวนาในตำบลนี้มีหนี้สินมาก ลูกหลานที่เป็นหนุ่มสาวไปทำงานโรงงานในจังหวัดใกล้เคียง ระยะทางไม่ไกลมากมีรถรับส่งส่วนใหญ่ หรือเข้าไปทำงานในเมืองและในกรุงเทพมหานคร ลูกหลานชาวนาที่มีการศึกษาก็ต้องการทำงานในสายที่ตนได้ร่ำเรียนมา ไม่ต้องการสืบทอดอาชีพทำนาจากพ่อแม่

2.2 ผลการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวนา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

จากการศึกษามีปัจจัยต่างๆที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงดังนี้

2.2.1 ปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมข้าวยังคงมีอยู่ในหมู่บ้านและตำบลคือ ระบบครอบครัวและระบบเครือญาติ การผลิตข้าวเพื่อการค้า การใช้เครื่องจักรและเทคโนโลยีสมัยใหม่ การชลประทานและแหล่งเงินทุน

สำหรับปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมข้าวในตำบลหนองแสงเปลี่ยนแปลงไปคือ การชลประทาน การคมนาคม พ่อค้าคนกลาง การรับนวัตกรรมใหม่และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

2.2.2 แบบแผนในการทำนาในตำบลหนองแสง แบ่งออกเป็น 2 สมัย คือสมัยแรกเรียกว่า “วัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิม” และสมัยที่ 2 เรียกว่า “วัฒนธรรมข้าวแบบปัจจุบัน” ลักษณะทั่วไปของสมัยแรก คือ มีพิธีกรรมเกือบทุกขั้นตอนของการทำนา ใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมือง ใช้ปุ๋ยธรรมชาติ ปลูกทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว มีผู้ขังข้าวและชาวนาส่วนมากมีฐานะและวิถีชีวิตคล้ายๆกัน ในสมัยที่ 2 นั้น วัฒนธรรมข้าวในตำบลหนองแสงมีลักษณะดังนี้ เป็นการผลิตข้าวเพื่อการค้า ใช้น้ำจากชลประทาน ทำทั้งนาปีและนาปรัง เช่าที่ดินเพื่อการเพาะปลูกข้าวจ้างแรงงานในการผลิต ปลูกข้าวนาดำและนาหว่าน แต่ปัจจุบันเหลือแต่นาหว่าน ปลูกข้าวเจ้าใช้พันธุ์

ข้าวส่งเสริม ใช้เครื่องจักรและเทคโนโลยีสมัยใหม่ในทางการเกษตร ใช้ปฎิวัติศาสตร์ มีพิธีกรรมน้อยลง ไม่มียุ่งฉางเพื่อเก็บรักษาผลผลิต ฎ้เงินเพื่อลงทุนในการผลิตข้าว รัฐบาลเข้ามาสนับสนุนผลผลิตทางการเกษตร ต้องพึ่งพาผู้เชี่ยวชาญทางด้านกรเกษตร การทำนาเป็นเรื่องของปัจเจกชนควบคุมการค้ำข้าวไม่ได้ มีหนี้สินเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ มีระบบอุปถัมภ์และชวานามีฐานะทางเศรษฐกิจแตกต่างกัน ขั้นตอนการทำนาในสมัยที่ 2 นั้นพบว่ามีขั้นตอนลดลง ทั้งนี้เพราะพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาลดลงมาก เหลือน้อยมาก ขณะในอดีตชวานจะทำพิธีกรรมเกือบทุกขั้นตอนการทำนา นอกจากนั้นยังพบว่าความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวกับการปลูกข้าวเปลี่ยนแปลงไปมากด้วย เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับแม่โพสพ แม่พระธรณี เจ้าที่เจ้าทาง เจ้านา เป็นต้น

สำหรับขั้นตอนการทำนาปลูกข้าวในปัจจุบันของตำบลหนองแสงนั้นมี 7 ขั้นตอน คือ

- 1) การเตรียมเครื่องมือทำนา
- 2) การคัดเมล็ดพันธุ์ข้าว
- 3) การจัดการกับข้าวปลูก
- 4) พิธีแรกนา (ทำกันบางบ้าน)
- 5) การบำรุงและดูแลต้นข้าว
- 6) การเก็บเกี่ยว
- 7) พิธีสู่ขวัญข้าว

2.2.3 ปัญหาของชวานาในตำบลหนองแสง พบว่ามีปัญหาต่างๆมากมาย เช่น ขาดแคลนแรงงานในการผลิต การพึ่งพาเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน ผลผลิตตกต่ำ ไม่สามารถกำหนดราคาขายผลผลิตได้ การผลิตไม่คุ้มทุน ไม่มีเงินทุนเพื่อผลิตข้าว ต้นทุนการผลิตสูง ภาวะธรรมชาติ ไม่มีการรวมกลุ่มเพื่อช่วยกันแก้ปัญหาต่างๆ และนโยบายของรัฐในการช่วยเหลือชวานา

การปรับตัวของชวานาในสถานการณ์ปัจจุบันคือ การเลิกอาชีพทำนา หันไปทำอาชีพรับจ้างขายแรงงาน ไปวันๆในหมู่บ้านหรือนอกหมู่บ้าน ชวานาจำนวนหนึ่งอพยพเข้าไปทำงานในเมือง บางครอบครัวอพยพมาทำงานทำในกรุงเทพมหานครอย่างถาวร สำหรับชวานาจำนวนหนึ่งไม่สามารถหางานอื่นทำได้จำเป็นต้องทำนาต่อไป และปรับตัวโดยการรับจ้างทั่วไปมากขึ้น

2.2.4 แนวโน้มของวัฒนธรรมข้าวในตำบลหนองแสง พบว่าน่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง เพราะวัฒนธรรมข้าวใกล้สูญไปจากทุกหมู่บ้านในตำบลนี้แล้ว ผู้วิจัยคาดคะเนว่าวัฒนธรรมข้าวคงจะสิ้นสุดลงประมาณ 30 ปีข้างหน้า เพราะชวานาในตำบลส่วนมากอยู่ในวัย 50 ปีขึ้นไป จนถึง 75 ปีกว่าๆ เมื่อรุ่นนี้อายุมากเข้าคงต้องหยุดการทำนา ชวานาในตำบลส่วนมากในปัจจุบันมีทัศนคติที่ไม่

คือต่ออาชีพชาวนาและการทำนา ชาวนามองว่าการทำงานเป็นงานหนัก เหนื่อย ลำบาก ต้องอยู่กลางแจ้ง แดด นอกจางนั้นยังไม่คุ้มทุน ทำให้เป็นหนี้สิน ได้ผลผลิตต่ำและขายได้ราคาต่ำไม่คุ้มการลงทุนใน บางครั้ง ค่าใช้จ่ายในการทำนาสูงขึ้นเรื่อยๆ ที่ดินก็ราคาสูงขึ้นมาก เจ้าของที่ดิน ไม่ต้องการให้เช่าทำ นาเพราะต้องการเก็บกำไรเพื่อขายนาทุน ชาวนามองอาชีพทำนาว่าต้องดำ ดูถูกอาชีพทำนา ทักษะติดค้างต่างจากสมัยก่อนมาก ชาวนาสมัยก่อนภูมิใจที่ได้เป็นชาวนา ได้ชื่อว่าเป็นกระดูก สิ้นหลังของชาติ ปัจจุบันชาวนาไม่ภูมิใจที่ได้เป็นชาวนา ได้ชื่อว่าเป็นกระดูกสิ้นหลังของชาติ ไม่ ภูมิใจในอาชีพทำนาและได้ส่งทัศนคติในแง่ลบให้กับลูกหลานของตน ชาวนาส่วนมากไม่ต้องการ ให้ลูกหลานสืบทอดอาชีพทำนา อยากให้ลูกหลานสบาย ไม่ต้องทำงานหนักตากแดด ตากฝน ดังนั้น ลูกหลานชาวนาไม่มีใครต้องการสืบทอดอาชีพนี้ต่อไป ดังนั้นวัฒนธรรมข้าวในตำบลนี้จะถึงจุดจบ ภายใน 30 ปีข้างหน้า อาจจะไม่มีการทำนาในตำบลหนองแสงอีกต่อไป

2.2.5 ประเพณีที่ได้สูญหายไปจากตำบลหนองแสงกว่าสิบปีขึ้นไป คือ พิธีแห่ นาง แฉว เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆมากมาย ปัจจัยต่างๆส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทำให้ ประเพณีแห่ นางแฉวสูญหายไป และไม่เพียงแต่ประเพณีแห่ นางแฉวเท่านั้น ประเพณีอื่นๆก็สูญหาย ได้ ถ้าเราไม่ช่วยกันอนุรักษ์ไว้ สอดคล้องกับทฤษฎีการสร้างวัฒนธรรม เนื่องจากเปลี่ยนแปลง ไปสู่ วัฒนธรรมเป็นแนวคิดที่เริ่มใช้กันหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ที่ประเทศทั้งหลายต่างก็พยายามที่จะ พัฒนาประเทศของตนให้มีความเจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะประเทศที่กำลังพัฒนา สมศักดิ์ ศรีสันติ สุข (2536: 118) นับตั้งแต่มีสาธารณูปโภคพื้นฐานเข้ามา ถนน ไฟฟ้า ประปา ทำให้ชาวบ้านสะดวกสบาย มากยิ่งขึ้น และได้มีอุปกรณ์การทำนาต่างๆที่ทันสมัย เช่น รถไถนาเดินตาม หรือควายเหล็ก ทำให้ ชาวนาหันไปพึ่งเทคโนโลยีใหม่ๆ สอดคล้องกับทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่ มีความสำคัญต่อการ เปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในด้านที่เป็นตัวการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น การที่ บุคคลหรือกลุ่มยอมรับสิ่งใหม่ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์ในทาง บุคลิกภาพ ความรู้ ความเข้าใจ ทัศนคติ และค่านิยมของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสังคม ทฤษฎีนี้จึงเป็นการกล่าวถึงกระบวนการของการยอมรับสิ่งใหม่ ซึ่งมีหัวข้อสมมติว่า ปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่มีความแตกต่างทางด้านบุคลิกภาพ ความรู้ ความเข้าใจ ทัศนคติและค่านิยม การ ยอมรับสิ่งใหม่เร็ว หรือช้าขึ้นขึ้นอยู่กับลักษณะเหล่านั้น การรับสิ่งใหม่หรือการรับของใหม่ (Innovation) หมายถึง วัตถุในด้านที่เกี่ยวกับเทคโนโลยีและไม่ใช้วัตถุ อันได้แก่ ความรู้สึกนึกคิด และอุดมการณ์ ในชุมชนหนึ่งๆ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536: 90-91) และสอดคล้องกับทฤษฎีที่ว่า ด้วยสาเหตุ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536 : 61-62) ได้สรุปเนื้อหาของทฤษฎีที่ว่าด้วยสาเหตุไว้ว่า ข้อ สมมุติฐานของทฤษฎีเกี่ยวกับสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนี้เป็นการ กล่าวถึงปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง โดยแยกพิจารณาเป็น 4 ปัจจัย คือ

1) *ปัจจัยทางภูมิศาสตร์* การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมสามารถอธิบายได้เพราะการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น เมื่อมนุษย์และสังคมต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งแวดล้อมในการทำอาชีพเกษตรกรรม เมื่อเกิดความแห้งแล้งซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติขึ้น ทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชนต้องเปลี่ยนไป มีอาชีพอื่นๆเกิดขึ้น บางคนก็ย้ายถิ่นไปประกอบอาชีพอย่างอื่นในเมือง

2) *ปัจจัยทางด้านชีววิทยา* เราสามารถเห็นได้จากเรื่องของเชื้อชาติหรือผิว เช่น ในแอฟริกาได้ชาวผิวขาวปกครองชาวพื้นเมืองที่ยากจน และมีอยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่แตกต่างกันออกไป มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเกิดขึ้น

3) *ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ* ปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลง

4) *ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม* เป็นปัจจัยที่อธิบายว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นผลกระทบบจากอิทธิพลของมรดกทางวัฒนธรรม นักสังคมวิทยาที่กล่าวถึงปัจจัยทางวัฒนธรรมว่าเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือ อ็อคเบิร์ต (1992, อ้างใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2536: 62) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรม 2 ประเภท คือ วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ โดยเน้นว่าวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุเป็นสาเหตุก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ

ส่วนความเชื่อมโยงกับการวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข่าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนาจังหวัดนครนายก: กรณีศึกษา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ผู้วิจัยเห็นว่าทฤษฎีที่ว่าด้วยสาเหตุจะนำไปสู่การอธิบายปรากฏการณ์เปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข่าวของชาวนาตำบลหนองแสง ว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีปัจจัยทั้ง 4 ด้านที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

จากการมีระบบชลประทานทำให้ชาวบ้านไม่ต้องการพึ่งฟ้าฝน และผู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนในระดับสูงขึ้น จะมองว่าการแห่นางแมวเป็นเรื่องไร้สาระ จะมีความคิดและความเชื่อทางด้านวิทยาศาสตร์มากขึ้น ประกอบกับมีการทำฝนเทียมได้ ทำให้ผู้คนไม่ไปเสียเวลากับสิ่งที่ไม่มีความสำคัญทางวิทยาศาสตร์ ในขณะที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเจริญขึ้น คนไทยก็หันไปหาสิ่งแปลกๆใหม่ๆจนลืมนความเชื่อ และภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทยที่สร้างสมมาเป็นเวลาหลายร้อยปี ทำให้เกิดปัญหาต่างๆตามมามากมาย หากคนไทยย้อนกลับมาพิจารณาความเชื่อและพิธีกรรมที่บรรพบุรุษได้ริเริ่มไว้ให้มันจะเห็นว่า สิ่งเหล่านี้แฝงไว้ด้วยภูมิปัญญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องเกี่ยวกับข้าวและการทำนา ชาวนาไทยควรยึดถือและบำรุงรักษาไว้ตราบนานชั่วลูกชั่วหลาน เพราะสิ่งเหล่านั้นล้วนแต่เป็นประโยชน์ ควรค่าแก่การปฏิบัติ เพื่อให้คนไทยสามารถพึ่งพาตนเอง และสามารถใช้ชีวิตอย่างมีความสุขในสังคม นาถฤดี สีม่วง (2545: 174) แม้จะพบว่าปัจจุบันนี้การปฏิบัติพิธีกรรมได้มีการคลี่คลายเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติเพื่อสนองความต้องการในการเปลี่ยนแปลงของภาวะสังคม ทำให้

ความเชื่อและขั้นตอนปฏิบัติของพิธีกรรมเริ่มลดน้อยลงจากหลายสาเหตุ นับตั้งแต่หมอบระกอบ พิธีกรรมส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุและไม่มีผู้สืบทอด การศึกษาที่สูงขึ้นทำให้คนรุ่นใหม่มองว่าไสยศาสตร์เป็นเรื่องเหลวไหล และมีการปรับตัวไปตามภาวะของสังคม ทำให้การปฏิบัติพิธีกรรมบาง พิธีกรรมลดขั้นตอนลง เช่น พิธีกินข้าวใหม่ พิธีลาซัง ซึ่งในอดีตชาวบ้านจะนำข้าวใหม่มารวมกันทำ เส้นขนมจีนซึ่งต้องใช้เวลาถึงสามวัน เปลี่ยนเป็นการซื้อขนมจีนจากตลาด ส่วนสถานที่ก็จะนัดแนะ กันไปทำพิธีกันที่วัดเพื่อความสะดวก การกระทำเช่นนี้ไม่ได้ทำให้พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาสูญ หายไป แต่เป็นเพียงการปรับเปลี่ยนไปตามภาวะของสังคมที่เปลี่ยนไปข้างเท่านั้น

3. ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงในด้านความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวนา จังหวัดนครนายก: กรณีศึกษา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก” จำแนกเป็น 2 ลักษณะดังต่อไปนี้

3.1 ข้อเสนอแนะทั่วไปจากผลการวิจัย

3.1.1 ควรส่งเสริมให้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา ในจังหวัดต่างๆ ก่อนบุคคลที่เชี่ยวชาญในการประกอบพิธีกรรมจะล้มหายตายจากไป ซึ่งจะช่วยให้ ยากแก่การสืบค้น โดยมีการบันทึกข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้นั้นไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งจะเป็ นประโยชน์ต่อคนรุ่นหลังได้สืบทอดและนำความรู้ไปเผยแพร่เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจสังคม วัฒนธรรมชาวนา

3.1.2 ควรนำเอาผลการศึกษาดังนี้ไปประสานกับข้อมูลอื่นๆเพื่อทำให้เข้าใจวิถี ชีวิตของชุมชน ได้ดียิ่งขึ้น จะส่งผลต่อการอยู่ร่วมกัน และการพัฒนาในด้านต่างๆ โดยเฉพาะการพัฒนา ในลักษณะที่สอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากผลการศึกษาดังนี้ พบว่า ชาวนามี การพึ่งพาเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการผลิต แต่กลับส่งผลเสียต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวนา มากกว่าวิถีการผลิตแบบดั้งเดิม

3.1.3 หน่วยงานของรัฐและภาคเอกชนควรจะได้เข้าไปส่งเสริมหรือให้การสนับสนุน ในการอนุรักษ์พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา ตลอดจนพิธีกรรมอื่นๆของชาวบ้านให้ยั่งยืนสืบไป

3.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

3.2.1 ควรมีการศึกษาวิจัยพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาในพื้นที่อื่นๆในภาคกลาง เพื่อจะได้ทราบภาพรวมเกี่ยวกับพิธีกรรมการทำนาในภาคกลาง

3.2.2 ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำ
นาของชาวนาในภาคอื่นๆเพื่อการศึกษาในเชิงลึกต่อไป

3.3.3 ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพิธีกรรมการทำนาของชาวนาในประเด็นอื่นต่อไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร (2541) *ระบบการวัฒนธรรมและคุณภาพมาตรฐาน* กรุงเทพมหานคร ประชาชน
- กองการข้าว (2521) *การทำนา กรมส่งเสริมการเกษตร เอกสารทางวิชาการที่ 1*
- คณะกรรมการดำเนินงานและประสานงานวันอนุรักษ์มรดกไทย (2541) *แผนแม่บทวันอนุรักษ์มรดกไทย 2541-2544* กรุงเทพมหานคร ประชาชน
- งามพิศ สัตย์สงวน (2536) "ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมและคติชาวบ้านเกี่ยวกับข้าว" ใน *ข้าวกับวิถีชีวิตไทย* กรุงเทพมหานคร สำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ โรงพิมพ์กรมการศาสนา _____ (2541) *ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมและคติชาวบ้านเกี่ยวกับข้าว ข้าวกับวิถีชีวิตไทย* กรุงเทพมหานคร สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ _____ (2545) *วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย: การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง* กรุงเทพมหานคร เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล พับลิเคชั่น
- ดิเรก ฤกษ์ห่อราย (2528) *การนำการเปลี่ยนแปลง: เน้นกระบวนการแพร่กระจายนวัตกรรม* กรุงเทพมหานคร เฉลิมชาฎการพิมพ์
- เคลินิวส์ (2553, /20/มีนาคม) "พระพรหม-พระแม่ธรณี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวันคลั่งกลั่นเลือด" *เคลินิวส์* หน้า 3
- ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ (2521) "การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลางตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2411-2475)" *วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต* กรุงเทพมหานคร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ธวัช ปุณโณทก (2542) "บั้งไฟ: การทำ" ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน เล่ม 7* มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ หน้า 2242-2257
- ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ (2544) "รายงานการวิจัยเรื่อง แนวความคิดทางการเมืองและเศรษฐกิจไทยของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช" สมัยเป็นนายกรัฐมนตรี ม.ป.ท.
- นาถฤดี สีม่วง (2545) "การศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวนาภาคกลางและภาคอีสานตอนใต้" *ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต (ไทยศึกษา)* มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2534) "ความหลากหลายทางวัฒนธรรม: การทำทாயใหม่" *นิตยสารประชาสงเคราะห์* (พฤษภาคม-มิถุนายน): หน้า 21

- บุญเลิศ สดสุขชาติ (2526) *บั้งไฟลำดับที่ 14* คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม
- ปก แก้วกาญจน์ (2530) *ความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชนชาวนาจากผลกระทบของระบบการผลิตเพื่อขายในช่วง 2 ทศวรรษ* สงขลา
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา
- ประมวล คิคลินสัน (2539) *คติชนชาวบ้าน การศึกษาในด้านมนุษยวิทยา*
กรุงเทพมหานคร เอส พี เอส พรินต์ติ้งกรุ๊ป
- ปราณี วงษ์เทศ (2541) "ข้าวกับพิธีกรรม" ใน *ข้าวกับวิถีชีวิตไทย* หน้า 189-199
กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์การศาสนา
- ปรีชา พิณทอง (2525) *ประเพณีโบราณไทยอีสาน พิมพ์ครั้งที่ 5* อุบลราชธานี โรงพิมพ์ศิริธรรม
- ผาสุก มุททเมธา (2535) *คติชาวบ้านกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต(ฉบับปรับปรุง)* พิมพ์ครั้งที่ 2
กรุงเทพมหานคร โอเดียนสโตร์
- พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานี (2546) "การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวนาจังหวัดสุพรรณบุรี:
ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลบางตาเถร อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี"
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- พระยาอนุমানราชชน (2515) *ชาติ ศาสนา วัฒนธรรม* กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์บรรณาคาร
- พลศักดิ์ จิตรไกรศิริ (2533) *วัฒนธรรมพื้นบ้านกับการพัฒนาชนบทอีสาน* กรุงเทพมหานคร
โครงการมหาวิทยาลัยสนับสนุนงานพัฒนาตามโครงการน้ำพระทัยในหลวงเพื่อพัฒนา
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามแนวพระราชดำริ ภาควิชารัฐศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
- พัทธา สายหู (2528) "ลักษณะของชุมชนกับวัฒนธรรมอาหาร" ใน *เอกสารการสอนชุดวิชา*
โภชนาการศึกษเพื่อชุมชน นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
- _____ (2540) *กลไกของสังคม* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พันเอกวิเชียร วงศ์วิเศษ (2525) *ไทยพวน* พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ
นางละม้าย วงศ์วิเศษ กรุงเทพมหานคร ฌาปนสถานกองทัพบก
- พันเอกโสภณ เครือเพชร (2548) *ไทยพวน(ภาค11)* สงวนลิขสิทธิ์
_____ (2549) *ไทยพวน(ภาค13)* สงวนลิขสิทธิ์
_____ (2549) *ไทยพวน(ภาค18)* สงวนลิขสิทธิ์

- ไพบูลย์ ช่างเรียน (2542) *สังคม วัฒนธรรม และการบริหารแบบไทย* กรุงเทพมหานคร:
โครงการเอกสารและตำราคณะรัฐประศาสนศาสตร์
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- มาลินี จุฬามณีรัตน์ (2545) "ศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาและผลกระทบต่อชาวบ้าน
อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส" วิทยานิพนธ์ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
ไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ
- เมียงซอ คีร์มัญจาและปรกรณ์ คงสวัสดิ์ (2551) *ข้าว บนแผ่นดินกลายเป็นอื่น*
มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน
- เยาวนุช เวศร์ภาดา และวันชัย ดันติวิทยาพิทักษ์ (2541) *ข้าว: วัฒนธรรมแห่งชีวิต*
กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์อัมรินทร์ พรินต์ติ้ง จำกัด
- ราชบัณฑิตยสถาน (2524) *พจนานุกรมคำศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย* กรุงเทพมหานคร
ราชบัณฑิตยสถาน
- วิมล คำศรี และคณะ (2544) *วัฒนธรรมข้าวและพลังอำนาจชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา*
กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สถาบันวิจัยข้าว (2541) *ข้าวกับคนไทย* กรุงเทพมหานคร กรมวิชาการเกษตร
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536) *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม แนวทางการศึกษา วิเคราะห์
และการวางแผน ขอนแก่น คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น*
- สภาวัฒนธรรมอำเภอปากพลีและศูนย์บูรณาการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน (2548) *กรณีตัวอย่าง
สังคมวัฒนธรรมอำเภอปากพลี* สภาวัฒนธรรมอำเภอปากพลีและศูนย์บูรณาการ
วัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน
- สุกัญญา ภัทรราชย์ (2541) *เพลงพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับการผลิต ข้าวกับวิถีชีวิตไทย*
กรุงเทพมหานคร สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
- สุจิตต์ วงษ์เทศ (2549) *สุวรรณภูมิต้นกระแสประวัติศาสตร์ไทย ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ*
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน
- สุชีพ ปุญญานุภาพ (2540) *วัฒนธรรมวิทยา* กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์พิมพ์หามกุฏราชวิทยาลัย
- สุพิศรา สุภาพ (2525) *สังคมและวัฒนธรรม คำนิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี* กรุงเทพมหานคร
ไทยวัฒนาพานิช
- สุภาวงศ์ จันทวานิช (2541) *การจัดระเบียบทางสังคมของชุมชนวัฒนธรรมข้าวในประเทศไทย*
กรุงเทพมหานคร สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

- สุริชัย หวันแก้ว (2544) *สังคมและวัฒนธรรม* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สุวรรณ บัวทวน (2525) "ทัศนคติในการยอมรับของใหม่และลักษณะการยอมรับของชาวนาในจังหวัดขอนแก่น" วิทยานิพนธ์ สังคมศาสตร์มหาบัณฑิตกรุงเทพมหานครจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- เสฐียร โกเศศ (2521) *ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์คลังวิทยา
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2538) *ทฤษฎีสังคมวิทยา: เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น* กรุงเทพมหานคร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535) *ชีวิตไทยชุด สีสวยเฮฮา* กรุงเทพมหานคร กระทรวงวัฒนธรรม
- สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (2544) *วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีกับข้าวไทย* กรุงเทพมหานคร สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ
- สำนักปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก (2552) *ข้อมูลตำบลหนองแสง นครนายก*
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536) *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม แนวทางการศึกษา วิเคราะห์ และการวางแผน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*
- ไสว บุญมา (2519) "การเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมกับการพัฒนา: ผลการศึกษาชาวนาไทยในระยะเปลี่ยนแปลง" *วารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์* 14, 3-4(เมษายน): 122-135
- อุดม บัวศรี (2539) *นาคนิมิตสังคมวัฒนธรรมในบั้งไฟพญานาค: มิตวิทยาาสตร์และสังคมวัฒนธรรม* กรุงเทพมหานคร ศูนย์ข้อมูลสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- เอกวิทย์ ฤ กลาง (2544) *ภูมิปัญญาภาคกลาง* กรุงเทพมหานคร อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง (มหาชน)
- เอนก นาวิกมูล (2543) *สมุดภาพเมืองไทย ฉบับรวมเล่ม 1-2-3 พิมพ์ครั้งที่ 3* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์โนรา
- เอี่ยม ทองดี (2537) *วัฒนธรรมข้าว พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา พิมพ์ครั้งที่ 2 นครปฐม สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล*
- _____ (2538) *ข้าว: วัฒนธรรมข้าวและการเปลี่ยนแปลง* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์มติชน
- _____ (2541) "วัฒนธรรมข้าว: พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา บทบาทการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่มีต่อคุณภาพชีวิต ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม" ใน *ข้าวกับวิถีชีวิตไทย* หน้า 133-144 กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์การศาสนา

อำนาจ ศิลวัตร (2535) *ศึกษาวัฒนธรรมในการทำงานนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ.2533-2534*
ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Hanks ,Lucien M. (1992) *Rice And Man Agricultural Ecology In Southeast Asia* Hawaii
Univercity of Hawaii.

Watabe ,Tadaya (1967) *Glutinous Rice In Northern Thailand* Tokyo Hanshichi Shashin
Insatsu.

(<http://www.baanjomjut.com>) Retrived October 13, 2009.

(<http://baanmaha.us/.../public/i4022DSC04092e131.jpg>) Retrived October 13, 2009.

(<http://blog.eduzones.com/applezavip/32992>) Retrived April 6, 2010.

(<http://www.bloggang.com/mainblog.php?id=boromsuk&month>) Retrived March 31, 2010.

(http://www.cps.chula.ac.th/html_th/pop_base/pop_dev/pop_dev_060.htm) Retrived April 6,2010.

(<http://culture/spu/ac/th/content/45/12994.php>) Retrived March 17, 2010.

(<http://dpc11.ddc.moph.go.th/daynews/view.php?No=669>) Retrived March 31, 2010.

(<http://dna.kps.ku.ac.th>) Retrived May 31, 2010.

(<http://www.esanlick.com>) Retrived September 13, 2009.

(<http://www.gotoknow.org>) Retrived September 13, 2009.

(<http://images.google.co.th>) Retrived September 13, 2009.

(<http://kanchanapisek.or.th>) Retrived September 13, 2009.

(<http://lanpanya.com/proiad/page/2>) Retrived October 13, 2009.

(<http://www.lib.ubu.ac.th/html/report/ubontraditional/koonlan-2.htm>) Retrived May 20,2010.

(<http://www.oknation.net/blog/SNAIL/2008/06/16/entry-2>) Retrived April 6, 2010.

(http://online.benchama.ac.th/social/kanokpom/pdf/lesson%202_03.pdf) Retrived March 27, 2010.

(<http://www.posttoday.com/lifestyle.php?id=56964>) Retrived September 13, 2009.

(<http://www.prapayneethai.com/th/belief/north/view.asp?id=0340>) Retrived March 31, 2010.

(<http://rirs3.royin.go.th/word19/word-19-a0.asp>) Retrived May 19,2010.

(<http://www.ryt9.com/s/cabt/623472>) Retrived May 19,2010.

(<http://www.thaifta.com>) Retrived May 31,2010.

(http://www.thaihandiworks.com/KhunKhao_L02P05.html) Retrived March 31, 2010.

(<http://www.trytodream.com/index.php?topic=5191.0>) Retrived September13, 2009.

(<http://www.thaigoodview.com>) Retrived March 27,2010.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย



บันทึกข้อความ

ส่วนราชการ บัณฑิตศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์ โทร. ๐๕๑๕-๑๙๑๗

ที่ ศธ ๐๕๒๒.๑๕(๑)/๐๑๙๒ วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๕๒

เรื่อง ขอเรียนเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาเรื่องโครงการวิจัย

เรียน อาจารย์ ดร.ศราวุธ อษะกร

หัวเรื่องที่ส่งมาด้วย โครงการวิทยานิพนธ์ ชื่อเรื่อง ชุด

เนื่องด้วยนางสาว นริศรา วิรัชสิงห์ นักศึกษาระดับปริญญาโท บัณฑิตศึกษา แผนกวิชาในศสศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง "การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในแง่ของความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนาถึงวันครบรอบ ๑๐๐ ปีเสียดังกล่าว" โดยมีชื่อภาษาอังกฤษว่า "Changes in Farmers' Rice Culture, A Study of Beliefs and Rites of Rice Farmers In Nakornnayok Province: A Case Study of Nongsang District, Amphoe Pak Phli, Nakornnayok Province." โดยมี อาจารย์ ดร. ศราวุธ อษะกร เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และรองศาสตราจารย์ ดร.จิตรา วิมลจินนทร์ กับรองศาสตราจารย์ ดร.ถำนง ศิลวิตร เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

การจัดทำวิทยานิพนธ์เรื่องดังกล่าว นักศึกษาได้จัดทำเครื่องมือที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล และได้ริ่ความเห็นชอบเบื้องต้นจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์แล้ว แต่เพื่อให้เครื่องมือที่จัดทำนี้มีความครอบคลุมเนื้อหาวิชา แนวปฏิบัติ และสอดคล้องกับหลักและกระบวนการวิจัย สาขาวิชาศิลปศาสตร์จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิด้าน การวิจัยทางสังคมศาสตร์ ให้นำประเด็นคำถามตรวจสอบและให้สละความคิดเห็น เพื่อการปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยของนักศึกษาผู้นี้ด้วย สำหรับรายละเอียดดังนี้ ๑. นักศึกษาจะนำเรียนด้วยตนเอง และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับการอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ชำนาญ เขางศิริพิทักษ์)
ประธานกรรมการประจำสาขาวิชาศิลปศาสตร์



บันทึกข้อความ

ส่วนราชการ บัณฑิตศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์ โทร. ๕๖๖๕-๕๕๖๖
 ที่ ศษ 0522.15(1)/๑๑๕๕ วันที่ ๑๖ ถึง ๑๖ เดือน ๑๑ พ.ย. ๒๕๕๕
 เรื่อง ขอเรียนเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาเครื่องชั่งการวิจัย

เรียน รองศาสตราจารย์ ดร.จิตรว วีระบุรินทร์
 ที่ตั้งมาด้วย โครงการวิทยานิพนธ์ จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วยนางสาว นริศรา วิรัชศิลป์ นักศึกษาระดับสูงทางบัณฑิตศึกษา คณะวิชาศิลปศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร บัณฑิตวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร ได้รับอนุญาตให้ไปศึกษาพิเศษ เรื่อง "การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านการเชื่อและพิธีกรรมของชาวนาอำเภอรัตนวาปี จังหวัดน่าน" ภาควิชาศิลปศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร จังหวัดน่าน โดยผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาเครื่องชั่งการวิจัย ชื่อ "Changes in Farmers' Rice Culture :A Study of Beliefs and Rites of Rice Farmers In Nakhonayok Province: A Case Study of Nongsang District, Amphoe Pak Phli, Nakhonayok Province." โดยมี อาจารย์ ดร. สราวุธ ทรัพย์เกษม เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และรองศาสตราจารย์ ดร.จิตรว วีระบุรินทร์ กับรองศาสตราจารย์ ดร.อำนาจ อิลวัตร เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวินิจฉัยร่วมกัน

การจัดทำวิทยานิพนธ์เรื่องดังกล่าว บัณฑิตศึกษาได้จัดทำเครื่องมือที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล และได้รับความเห็นชอบเบื้องต้นจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์แล้ว แต่เพื่อให้เครื่องมือที่จัดทำนั้นมีความครอบคลุมเนื้อหาวิชาแนวปฏิบัติ และสอดคล้องกับหลักและกระบวนการวิจัย สาขาวิชาศิลปศาสตร์จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิด้าน การวิจัยทางสังคมศาสตร์ ได้โปรดพิจารณาตรวจสอบและให้ความเห็น เพื่อให้การปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยของนักศึกษานี้ด้วย สำหรับรายละเอียดอื่น ๆ นักศึกษาจะนำเรื่องด้วยตนเอง และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับการอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์อำนาจ เศษศิริพงศ์)
 ประธานคณะกรรมการประจำสาขาวิชาศิลปศาสตร์



ที่ ศธ 0522.15 (1) 256

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
ผ่านขอแบบฟอร์ม ๐๑๓ ของคุรุสภา
ซึ่งมีลักษณะดังนี้

๓๑ สิงหาคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเรียนเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณากรณีการวิจัย

เรียน รองศาสตราจารย์พิเศษ ดร.เอ๋นาจ ศัลยวัชร

ซึ่งที่ส่งมาด้วย โครงการวิทยานิพนธ์ จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วยนางสาว นริสวา วิรัชสิทธิ์ นักศึกษาหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา วิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง "การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในถิ่นความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนาจังหวัดนครนายก : กรณีศึกษา ตำบลหนองแขม อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก" "Changes in Farmers' Rice Culture :A Study of Beliefs and Rites of Rice Farmers In Nakornnayok Province: A Case Study of Nongsang District, Ampaoe Pak Phli, Nakornnayok Province." โดยมี อาจารย์ ดร. สราวุธ ทองกระจ่าง อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และรองศาสตราจารย์ ดร.จิรวา วีรบุรุษินทร์ คณบดีรองศาสตราจารย์ ดร.เอ๋นาจ ศัลยวัชร เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

การจัดทำวิทยานิพนธ์เรื่องดังกล่าว นักศึกษาได้จัดทำเครื่องมือที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล และได้รับความเห็นชอบเบื้องต้นจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์แล้ว แต่เพื่อไม่ให้เครื่องมือที่จัดทำนั้นมีความครอบคลุมเนื้อหาวิชา แนวปฏิบัติ และสอดคล้องกับหลักและกระบวนการวิจัย สาขาวิชาศิลปศาสตรบัณฑิตจึงได้ขอความอนุเคราะห์จากท่านในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิด้าน การวิจัยทางสังคมศาสตร์ ได้โปรดพิจารณาตรวจสอบและให้ความคิดเห็น เพื่อการปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยของนักศึกษานี้ด้วย สำหรับรายละเอียดอื่น ๆ นักศึกษาจะนำเรียนด้วยตนเอง และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับการอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ชำนาญ เสงวีศิริหงษ์)
ประธานกรรมการประจำสาขาวิชาศิลปศาสตร

บัณฑิตศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์

โทร. 0-2504-8515-7

โทรสาร 0-2503-3564

ภาคผนวก ข
แบบสัมภาษณ์



ที่ ศธ 0522.15 (1) ๑๔15

มหาวิทยาลัย ศุภราชวิทยาลัย
สำนักงานเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
สำนักงานเขตพื้นที่ ๑๑๐๒

31 สิงหาคม 2552

เรื่อง ขอลาขออนุญาตให้นักศึกษาเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน ท่านผู้ใหญ่นายกอง ผู้อำนวยการบริหารส่วนตำบล ผู้ทรงคุณวุฒิประจำหมู่บ้านในตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

สิ่งที่ส่งมาด้วย โครงการวิทยานิพนธ์ (นานาชาติ) ชุด

เนื่องด้วยนางสาว นริศรา วิรัชศิลป์ นักศึกษาหลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง "การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนาจังหวัดนครนายก : กรณีศึกษา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก" "Changes in Farmers' Rice Culture .A Study of Beliefs and Rites of Rice Farmers In Nakornmayok Province: A Case Study of Nongsang District, Amphoe Pak Phli, Nakornmayok Province." โดยมี อาจารย์ ดร. ทรายูทล ษะศกร เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และรองศาสตราจารย์ ดร.จิตรภา ธีรบุญรัตน์ คัมภรศาสตร์อาจารย์ ดร.อำนาจ สิววัฒน์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

ในการนี้ นักศึกษาข้างต้นจะตั้งเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยจากการสอบถามข้อมูลและสัมภาษณ์กับท่านผู้ใหญ่นายกอง ผู้อำนวยการบริหารส่วนตำบล ผู้ทรงคุณวุฒิประจำหมู่บ้านในตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ในเรื่อง "การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนาจังหวัดนครนายก : กรณีศึกษา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก" ในช่วงระยะเวลาวันที่ 1 กันยายน 2552 ถึง 30 พฤศจิกายน 2552 และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์และความสะดวกจากท่าน จึงขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงล่วงหน้า มา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ชำนาญ ชาติพงษ์)
ประธานกรรมการประจำสาขาวิชาศิลปศาสตร์

สำนักงานเขตพื้นที่ ๑๑๐๒

โทร. 0-2504-8515-7

โทรสาร 0-2503-3564



ที่ ศธ 0522.15 (1) ๒๕๕๒

มหาวิทยาลัยสุโขทัยวิทยาเขต
โพนสะเม็กบุรีรัมย์
จังหวัดสุรินทร์ ๓๖๑๐๐

51 สิงหาคม 2552

เรื่อง ขอลงนามพระราชทานให้นักศึกษาเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน หัวหน้าสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดนครนายก

สิ่งที่ส่งมาด้วย โครงการวิทยานิพนธ์ จำนวน 1 ชุด

เนื่องด้วยนางสาว นริศรา วิรัชสิทธิ์ นักศึกษานิสิตศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง "การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนาจังหวัดนครนายก : กรณีศึกษา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก" "Changes in Farmers' Rice Culture : A Study of Beliefs and Rites of Rice Farmers in Nakornnayok Province: A Case Study of Nongsang District, Amphoe Pak Phli, Nakornnayok Province." โดยมี อาจารย์ ดร. ตราบุศย์ ยะนกร เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และรองศาสตราจารย์ ดร.จิตรา วิชญ์รินทร์ กัษรองศาสตราจารย์ ดร.ธำเนาะ ศิษย์ธร เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

ในการนี้ นักศึกษาจำเป็นจะต้องเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยจากการสอบถามข้อมูลจากหัวหน้าสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดนครนายก อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก ในเรื่อง "การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวในด้านความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนาจังหวัดนครนายก : กรณีศึกษา ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก" ในช่วงระยะเวลาวันที่ 1 กันยายน 2552 ถึง 30 พฤศจิกายน 2552 และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์และความสะดวกจากท่าน จึงขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงล่วงหน้า มา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ชำนาญ เขาวงศ์พิงษ์)
ประธานคณะกรรมการระดับสาขาวิชาศิลปศาสตร์

บัณฑิตศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์

โทร. 0-2504-8515-7

โทรสาร 0-2503-3564

แบบสัมภาษณ์ชุดที่ 1 ใช้สัมภาษณ์ผู้รู้ (Key Information)
ใช้เป็นแบบเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติหมู่บ้าน และสภาพโดยทั่วไป
ของหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

1. ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

- 1.1 ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....เพศ.....
อายุ.....ปี จำนวนบุตร.....คน
1.2 บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....
1.3 ตำแหน่งหน้าที่ในหมู่บ้าน.....
1.4 วันที่สัมภาษณ์.....เดือน.....พ.ศ.....

2. ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของหมู่บ้าน ในตำบลหนองแสง

- 2.1 ประวัติของหมู่บ้านมีความเป็นมาอย่างไรบ้าง

.....
.....
.....

- 2.2 สภาพทั่วไปของหมู่บ้านในอดีต ในด้านการคมนาคม การติดต่อสื่อสาร
สาธารณสุข โภค ประปา ไฟฟ้า ร้านค้าในชุมชน เป็นต้น

.....
.....
.....

2.3 การทำนาในอดีต ในด้านกระบวนการทำนา การเตรียมดิน การไถคราด การหว่าน กำบ่ารุงและดูแลรักษาต้นข้าว การเก็บเกี่ยวและการทำลานนวดข้าว การนวดข้าว การฝัดข้าว การสีข้าวและการตำข้าว คติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา พิธีแห่นางแมว พิธีแห่บั้งไฟ พิธีทำบุญกลางบ้าน พิธีสู่วัวขี้ข้าว

.....
.....
.....

2.4 การทำนาในปัจจุบันในด้านกระบวนการทำนา การเตรียมดิน การไถคราด การหว่าน กำบ่ารุงและดูแลรักษาต้นข้าว การเก็บเกี่ยวและการทำลานนวดข้าว การนวดข้าว การฝัดข้าว การสีข้าวและการตำข้าว คติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา พิธีแห่นางแมว พิธีแห่บั้งไฟ พิธีทำบุญกลางบ้าน พิธีสู่วัวขี้ข้าว

.....
.....
.....

2.5 การเปลี่ยนแปลงการทำนาเริ่มเมื่อใด เริ่มอย่างไร อะไรเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการทำนาแบบดั้งเดิมหรือแบบในอดีต

.....
.....
.....

2.6 เพราะเหตุใดจึงมีการปรับเปลี่ยนการทำนาข้าว

.....
.....
.....

2.7 หลังการปรับเปลี่ยนการทำงานซ้ำแล้วเกิดผลอย่างไร

.....
.....
.....

2.8 ความสัมพันธ์ภายในหมู่บ้านเป็นอย่างไร

.....
.....
.....

2.8.1 กลุ่มเครือข่ายในหมู่บ้านได้ช่วยเหลือกันอย่างไรบ้าง

.....
.....
.....

2.8.2 ภายในหมู่บ้านมีความเชื่อและประเพณีร่วมกันอย่างไรบ้าง

.....
.....
.....

2.8.3 มีการรวมกลุ่มเพื่อจุดมุ่งหมายในการผลิตอย่างไรบ้าง

.....
.....
.....

2.8.4 ผู้นำหมู่บ้านอย่างเป็นทางการคือใคร

.....
.....
.....

2.8.5 ผู้ที่ชาวบ้านควรเชื่อฟังคือใครบ้าง เหตุใดที่ชาวบ้านเคารพนับถือ

.....
.....
.....

2.9 ได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยราชการในด้านส่งเสริมการเกษตรใดบ้าง

.....
.....
.....

2.10 ได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยราชการในด้านส่งเสริมอาชีพเสริมใดบ้าง

.....
.....
.....

2.11 โครงการที่ได้รับความช่วยเหลือหรือส่งเสริม คือ

.....
.....
.....

2.12 ประชากรและคุณภาพ

2.12.1 มีจำนวนประชากรทั้งหมดเท่าไร

.....
.....
.....

2.12.2 มีประชากรอยู่ในวัยเด็ก.....คน วัยทำงาน.....คน วัยชรา.....คน

2.12.3 มีโรงเรียนในหมู่บ้านหรือไม่

.....
.....
.....

2.12.4 เมื่อจบจากโรงเรียนในหมู่บ้านแล้วไปเรียนต่อที่ไหน

.....
.....
.....

2.12.5 นิยมส่งลูกเรียนสูงๆหรือไม่

.....
.....
.....

2.12.6 ถ้าส่งลูกเรียนต่อ ส่วนมากให้เรียนอะไร

.....
.....
.....

2.12.7 เรียนจบแล้วหันมาทำงานในหมู่บ้านหรือไม่

.....
.....
.....

2.12.8 มีสถานพยาบาลในหมู่บ้านหรือไม่

.....
.....
.....

2.12.9 ถ้าเจ็บป่วยนิยมไปรักษาที่ไหน

.....
.....
.....

2.13 การคมนาคมและการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการคมนาคม

2.13.1 ถนนที่ใช้ติดต่อกับตัวเมืองมีสภาพอย่างไร

.....
.....
.....

2.13.2 ใช้ยานพาหนะอะไรในการติดต่อกับตัวเมืองและหมู่บ้านอื่น และ
ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง

.....
.....
.....

ลงชื่อ.....ผู้สัมภาษณ์
วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

แบบสัมภาษณ์ชุดที่ 2

ใช้เป็นแบบเก็บข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา
บ้าน.....ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก
วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

1. ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

1.1 ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี

1.2 เพศ..... จำนวนบุตร.....คน

1.3 อยู่บ้านเลขที่.....ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

อาศัยอยู่พื้นที่นี้มาเป็นเวลา.....ปี อพยพมาจาก.....

1.4 จบการศึกษาชั้น.....ภาษาพูดที่ใช้.....ภาษาเขียน.....

1.5 ประกอบอาชีพทำนามาเป็นเวลา.....ปีแล้ว

ประกอบอาชีพนี้เพราะ.....

มีที่นา.....ไร่.....งาน.....ตารางวา

1.6 การมีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรม

.....

.....

ปกติผู้ประกอบพิธีกรรมต่างๆในหมู่บ้าน คือ

1.6.1 ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี

อยู่บ้านเลขที่.....

1.6.2 ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี

อยู่บ้านเลขที่.....

1.6.3 ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี

อยู่บ้านเลขที่.....

2. คติความเชื่อเกี่ยวกับข้าวและการทำงาน

2.1 เชื่อว่าเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำงานคือ

.....
.....
.....

2.2 เชื่อว่าผีที่เกี่ยวข้องกับข้าวและพิธีกรรมต่างๆคือ

.....
.....
.....

2.3 คาถาที่เคยทราบเกี่ยวกับการทำงานคือ

.....
.....
.....

ใช้ในโอกาส

.....
.....
.....

2.4 ข้อห้ามหรือข้อปฏิบัติเกี่ยวกับข้าวที่เคยทราบ คือ

2.4.1 การดำข้าว

.....
.....
.....

2.4.2 การตักข้าว

.....
.....
.....

2.4.3 การไถนา

.....
.....
.....

2.4.4 การกินข้าว

.....
.....
.....

2.4.5 เครื่องมือเครื่องใช้

.....
.....
.....

2.5 ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยามในการทำงาน

.....
.....
.....

ผู้กำหนดฤกษ์ในการทำงานคือ

.....
.....
.....

2.6 เคล็ดลับในการใส่ปุ๋ยคือ

.....
.....
.....

2.7 เกสิดในการกำจัดศัตรูข้าวคือ

.....
.....
.....

2.8 ความเชื่อเกี่ยวกับเล่าข้าว,ยุ่งข้าว คือ

.....
.....
.....

2.9 ความเชื่อเกี่ยวกับนาค

.....
.....
.....

2.10 ความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์ต่างๆ

.....
.....
.....

2.11 ความเชื่อเรื่องขวัญ

.....
.....
.....

3. การแก้ปัญหาเรื่องฝนแล้ง และปัญหาเกี่ยวกับน้ำทำนา

3.1 พิธีกรรมในการขอฝนให้ตก ได้แก่

- 1).....
- 2).....

3.2 วิธีแก้ปัญหาความแล้งที่นิยมทำกัน ในหมู่บ้านคือ

.....
.....
.....

4. พิธีกรรมที่ยังคงปฏิบัติกันในปัจจุบัน

4.1 พิธีแห่นางแมว

4.1.1 ระยะเวลา.....

4.1.2 ผู้ประกอบพิธีกรรม.....

4.1.3 สถานที่.....

4.1.4 อุปกรณ์ (เครื่องบูชา,เครื่องเซ่น,เครื่องสังเวย) ที่ใช้

.....

.....

.....

4.1.5 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

.....

.....

.....

4.1.6 ความเชื่อและจุดมุ่งหมาย

.....

.....

4.2 ประเพณีแห่บั้งไฟ

4.2.1 ระยะเวลา.....

4.2.2 ผู้ประกอบพิธีกรรม.....

4.2.3 สถานที่.....

4.2.4 อุปกรณ์ที่ใช้

.....

4.2.5 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

.....

.....

.....

4.2.6 ความเชื่อและจุดมุ่งหมาย

.....

.....

- 4.3 พิธีบุญกลางบ้าน
 - 4.3.1 ระยะเวลา.....
 - 4.3.2 ผู้ประกอบพิธีกรรม.....
 - 4.3.3 สถานที่.....
 - 4.3.4 อุปกรณ์ (เครื่องบูชา,เครื่องเซ่น,เครื่องสังเวย) ที่ใช้.....
.....
 - 4.3.5 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม.....
.....
 - 4.3.6 ความเชื่อและจุดมุ่งหมาย.....
.....

- 4.4 พิธีสู่ขวัญข้าว
 - 4.4.1 ระยะเวลา.....
 - 4.4.2 ผู้ประกอบพิธีกรรม.....
 - 4.4.3 สถานที่.....
 - 4.4.4 อุปกรณ์ (เครื่องบูชา,เครื่องเซ่น,เครื่องสังเวย) ที่ใช้.....
.....
 - 4.4.5 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม.....
.....
 - 4.4.6 ความเชื่อและจุดมุ่งหมาย.....
.....

- 4.5 พิธีกรรมอื่นๆ
 - 4.5.1 ระยะเวลา.....
 - 4.5.2 ผู้ประกอบพิธีกรรม.....
 - 4.5.3 สถานที่.....

4.5.4 อุปกรณ์ (เครื่องบูชา,เครื่องเซ่น,เครื่องสังเวย) ที่ใช้

.....
.....
.....

4.5.5 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

.....
.....
.....

4.5.6 ความเชื่อและจุดมุ่งหมาย

.....
.....
.....

5. นิทานหรือตำนานที่เกี่ยวกับข้าว

.....
.....

ลงชื่อ.....ผู้สัมภาษณ์

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

ภาคผนวก ก

**คำสุขบัญญัติห้าทำขวัญผู้ปฏิบัติหน้าที่งานชนิดของบั้งไฟ
อุปกรณ์และวิธีทำบั้งไฟ**

คำสู่ขวัญข้าวทำขวัญยุ่ง

พิธีทำบุญสถานหรือทำขวัญยุ่ง หมอขวัญจะทำพิธีเหล่านี้ทำขวัญยุ่ง ในพิธีเหล่านี้กล่าว จะมีข้อความบูชาแม่โพสพรวมทั้งกล่าวถึงกำเนิดแม่โพสพ คำอัญเชิญแม่โพสพเข้าสู่ยุ่งฉาง และขอพรแม่โพสพ ดังนี้

“ศรี ศรี วันนี้เป็นวันดีอันเลิศล้น ข้าพเจ้าจะขอยกเอาคุณแม่พระโพสพ ขึ้นมารำพัน จะรำร้องเป็นทำนองทำขวัญตามโบราณ ข้าพเจ้าจะขออัญเชิญเทวดาในสถานทั่วทุกทิศ ทั้งเจ้าท่งเจ้าท่าวารฤทธิมีศักดิ์ อีกทั้งปู่เจ้าในเหวผาภูเขาเงิน ซึ่งสถิตอยู่ในไตรภพตรอกชอกเนินแล ถ้ำธาร อนึ่งจะขออัญเชิญพระจอมมัญฉวนอีกทั้งชั้นพรหมและนางอัปสรสาวสนมในชั้นฟ้า นางพระธรณี พระคงคา ท้าวนาคินทร์ ข้าจะขออัญเชิญให้หมดสิ้นตามประสงค์ อนึ่งจะขออัญเชิญองค์พระสุริย์ ทั้งเทพดาในราศีทุกถ้วนหน้า ขออัญเชิญเสด็จลงมาสู่ปริมณฑลรับเครื่องตั้งสังเวชนที่ บวงสรวง และเทพดาทั้งปวงจะได้ช่วยกันอวยชัย วันนี้เป็นวันดีลาภใหญ่เป็นอนเนกอนันต์ ข้าพเจ้า จะขอกล่าวอนุสนธิ์โดยปรารภถึงกำเนิดที่จะเกิดแม่พระโพสพแต่เดิมมา โดยเป็นคำปรัมปราสืบมา ช้านาน เริ่มแรกปฐมกาลเป็นมูลเหตุ ฤทธิผู้วิเศษนามมหาปโลย โภคิ อยู่ในอรัญสวัน โดยแต่ผู้เดียวคาย บำเพ็ญตบธรรมด้วยมุ่งหมายสวรรค์ตั้งแต่ศาสนาของพระจอมธรรมยังว่างอยู่ปราศจากผู้รู้โพธิญาณ มีแต่ศาสตราจารย์อยู่หลายหลาก บ้างก็เลี้ยงกล่อมหมู่ศิษย์ไว้ได้มากเพื่อประกาศตน ครั้งหนึ่งเกิดเหตุ ขอบกลแปลกพิลึก ด้วยดินฟ้าอีกทีก็เป็น โกลาหลเพ็ชรหิ่งพัดตั้งถันสนั่นมา โดยทันที เกิดวิบัติพิศเอา เมล็ดข้าวสาธิตกระจายจร ตกอยู่หน้าอาศรมบทธันบวรวิมสระศรีเหนือทอนไม้บันไดคูฎิพระดาบส ข้าวนั้นถึงอกจนหมดความสร้างเป็นต้นเป็นกอขอไบบระหว่างแถบคูฎิส่วนดาบสนั้นก็มีความ อัจฉริยะใจแตกแต่งรักษาไว้เป็นอย่างดีพอถึงฤดูข้าวสาธิตีระบัดพระมุนีมีความ โสมนัสทุกเวลาวาว่า ผลไม้นี้มีรสโอชาหอมคลอบแม่เเรนเองก็เพิ่งเคยพบในครั้งนี ท่านแสนจะยินดีรำพึงอยู่แต่ในใจ ครั้น จะเสพไซร์ก็กลัวจะเป็นยาพิษอันร้ายแรง เราจำจะเฉยอยู่ ดูอุบายของปักษาสกฤติแลสกฤตมาพบ แล้ว โผผินต่างก็พากันบินกินผลอาหาร ถ้านกกินได้ไม่วายปราณแน่จะนั้นพวกเราคงบริโภคนกันได้ สบาย หมุ่มมนุษย์ทั้งหญิงชายคงเป็นสุข ด้วยบัดนี้ยังเป็นทุกข์เรื่องอาหาร นับจำเดิมแต่กาลนั้นมา สกฤตปักษาเหล่านี้กระเจาบ ก็พากัน โผผินลงคาบเมล็ดข้าวนั้น ต่างก็จิกกินจนสำราญแล้วจึงบินไป พระดาบสเห็นดังนั้นไซร์ก็เริ่มบำรุงรักษา แล้วก็อาามาไว้ยังอาศรมแห่งตน นี่เป็นข้อความตามยุบล แห่งสำหรับโบราณ ด้วยว่าธัญญาหารอันเอมโอชพระฤทธิท่านไม่โปรดแก่พวกเรา ชะรอยว่าพันธุ์ ต้นข้าวรกคงจะไปกินหมดสิ้นแล้ว พวกเราก็จะได้พันธุ์ที่ไหนดมาปลูกกินจนถึงกาลทุกวันนี้ ขอให้ พวกเรานึกถึงคุณพระมุนีผู้ประทานธัญญาหาร ดังสังวรณาการกล่าวมาในเบื้องต้น พอได้ฤกษ์อันเป็น มงคลสมัย ขอให้พร้อมใจโห่ร้องขึ้นสามลา ถันข้องอวยชัยฯ

ศรี ศรี วันนี้ก็เป็นวันดิอันเลิศลพ ข้าจะขออัญเชิญขวัญแม่พระโพสพอย่า
 ระคายคาง ขอเชิญมาสู่ขู่กลางในเพลานี้ อันเชิญแม่อย่าหนีไปทางไหน ยามเมื่อลมพัดสะบัดใบ
 ล้มเกะกะ ขอเชิญแม่อย่าเลยละเที่ยวสัญจร อย่านุกป่าฝ่าดงคอนที่เขวคันเดิน ขวัญแม่เอ๋ยอย่าไป
 เพลินกับกิงกรินรี เทียวสิงสู่อยู่ตามโขดเขินเนินภูผา ขวัญแม่อย่าเที่ยวไปให้ไกลตาจะหว่าแห่ อีก
 ทั้งบึงบางหว่างทะเลแม่อย่าไป ถึงแม้สระชลาถ้อยโนคาคาก็ไม่ควรผาดผัน ขอขวัญแม่อย่าเที่ยวไป
 ให้ไกล เขตขวัญแม่อย่าเตร็ดเตร่นเรศสัญจร ไปแลอย่าหลงเข้าพงไพรชมสิงห์สัตว์ เพราะเสื่อสิงห์
 หมี่สารพัด โคถึกมฤคา อีกทั้งชะนีผีปาร้อง โด่งคัง ขวัญแม่อย่ามัวหลงฟ้าจมนั่นนาน ขอเชิญขวัญแม่
 มาสู่สถานตระการหา หากจะมีผู้ซื้อหาหรือก็ให้ได้ง่ายๆ หากจะมีผู้ขายหรือก็ให้ได้มีราคา ข้าจะขอ
 ประภาศไว้โนสาสนาเพื่อแผ่ผล จะได้เป็นอาณาประโยชน์คนในภายหลัง และจะตั้งใจกรวดน้ำตาม
 โบราณคดี ขอขวัญอย่าพลันหนีไปห่างไกล ขวัญแม่อย่าตกใจให้ฉุนเฉียว เมื่อเวลาตรงลงเคียว
 เกี่ยวระหวัด แล้วมัดครบรวบรัดทำเป็นกำ เมื่อทำได้มากตากไว้ในนาไปเกี่ยวเอาซึ่งมามัดเป็นฟ่อน
 ขวัญแม่อ่อนอย่าตกใจให้ระแวง เราจะเอาคันหลาวแทงหาบใส่เกวียนลากเข้ามา ขวัญแม่เอ๋ย อย่าเลย
 ลาห่างสถาน ขวัญแม่อย่าตกใจเมื่อใส่สาน โครกระบืออย่าแล้วเก็บกวาดมาร้อนทำให้สะอาด สู้สุดส่าห์
 ดักขึ้นสาดแล้วโบกกระพือ แม้แต่ฟางสักนิกก็มิให้ติดมือเข้าแปดปน แล้วก็เอาน้ำมันจันทน์อัน
 ระคนน้ำอบปรุงกระแจะ พร้อมหอมฟุ้งไปด้วยกลิ่นจันทน์ ขอเชิญขวัญแม่จรจรมาสู่ที่ ขอขวัญแม่
 อย่าหลงรีไปตามลมขอขวัญแม่จงมาชมบานศรีอันแพรวพราวแต่ล้วนวิจิตรเครื่องประดับ
 หลากหลายแลวิไลวรรณ จัดเป็นห้าชั้นงามเฉิดฉาย ชั้นที่หนึ่งมีลวดลายนำพิศดูล้วนแต่กิงกริบิน
 เป็นหมู่แวววาว มีวรรณขาวเหลืองเครื่องประดับสกรนธ์กาย กิงกรนางเรียงรายจ่างรำฟ่อน ล้วนแต่
 แต่งกายอันบรรณำพิศวง ชั้นที่สองทองเบญจรงค์ลายคนก มีหมู่ปีกษาคณานกเที่ยวโผผินแผ่ปีกทาง
 กางบินลงชายหาด มยุรหงส์เหมวราชคระนองร้องอึงมี ลงเล่นน้ำในสระศรีโอโนคาคล้วนด้วยสกุณชาติ
 อยู่มากมี ชั้นที่สามงามขจีเขียวสด ล้วนแล้วไปด้วยแก้วมรกตดวงจินดา แล้ววิจิตรรูปทิพยาฤทธิ์ดวง
 ราวีเข้าแย่งผกานารือลห่ม่าน ชั้นที่สี่มีธารทะเลลึก แลดูคลื่นก็ครึ้นครึกเป็นระลอก น้ำเปี่ยมดั่ง
 กระลอกขึ้นกลางหาเว รุปสุบรรณคาบนาคราชแล้วบินไป ชั้นที่ห้าเป็นมัลลยกรองด้วยแก้ว เหลือง
 ขาววาวแดงระยิบ ที่เขียวแม่ปีกแมลงทับไม่เปรียบได้ ขอแม่จงมาเนาในสถานนี้ท่านเจ้าของใน
 ห้องที่ก่ให้สุขสวัสดิ์มีทรัพย์สิน โสมนัสแสนภิมขัยอีกแก้วแหวนเงินทองให้กองอุดมจนมากพูน
 ความเจ็บไข้หายสูญทั้งอันตราย มีบุตรหญิงก็ให้ลือสาย มีบุตรชายก็ให้สืบพระศาสนา ให้มีข้าคน
 ช้างม้าโคกระบือชวานาไรก็นับถืออย่าจืดจาง จะนึกสิ่งไรให้ได้ทุกอย่างประสงค์ ขอให้ทรัพย์สินคง
 อยู่ทุกเวลา ถ้าท่านจะทำนาก็ขอให้ได้ร้อยเกวียนถ้วน ถ้าท่านจะทำสวนก็ขอให้ได้ผลไม้มากมาย ถ้า
 ท่านจะทำราชการก็ให้เป็นใหญ่ถึงนายกรฐมนตรี ขอให้ท่านมีบุตรนาคาแต่ดีๆ เพื่อสืบสกุล ขอให้
 ท่านมากด้วยกุศลผลบุญทุกพิพาราตรี ให้ถันน่องขึ้นสามที ไห่ร้องอาชชะฯ” (งาพิศัตย์สงวน 2541: 105-108)

ตารางปฏิทินการทำงาน

ปฏิทินการทำงาน (โดยประมาณ)

ฤดู	ปี/เดือน	ภาคเหนือ	ภาคอีสาน	ภาคกลาง	ภาคใต้	
หน้าฝน	มิถุนายน	ปลูกข้าวนาหนอง	เตรียมวัวควาย	เตรียมเหมือง	เกี่ยวข้าวนาปรัง	
	เดือน 7 จ	ตกกล้านาโฮง	เครื่องมือ	ฝาย	เตรียมเหมือง	
	เดือน 9 น	เตรียมดินนาโฮง	ปลูกข้าวนาหนอง	วัวควาย	ฝาย	
			ตกกล้านาขุ่ม	เครื่องมือ	วัวควาย	
				ปลูกข้าวนาเมือง	เครื่องมือ	
	กรกฎาคม	ปลูกข้าวนาโฮง	เตรียมดินนาขุ่ม	ตกกล้านาสวน	ปลูกข้าวนาเล็ก	
	เดือน 8 จ	ฯลฯ	ปลูกข้าวนาขุ่ม	เตรียมดินนา	ตกกล้านาเทิน	
	เดือน 10 น	ฯลฯ	ฯลฯ	สวน	เตรียมดินนา	
				ปลูกข้าวนาสวน	เทิน	
	สิงหาคม	ปลูกข้าวนาโฮง	ฯลฯ	ฯลฯ	ปลูกข้าวนาเทิน	
	เดือน 9 จ	ตกกล้าน่าน้ำฟ้า	ปลูกข้าวนาขุ่ม	ฯลฯ	ฯลฯ	
	เดือน 11 น	เตรียมดินน่าน้ำฟ้า	ตกกล้านาโลก	ปลูกข้าวนาสวน	ฯลฯ	
กันยายน	ปลูกข้าวนา น้ำฟ้า	เตรียมดินนาโลก	ตกกล้านาดอน	ปลูกข้าวนาเทิน		
	ฯลฯ	ปลูกข้าวนาโลก	เตรียมดินนา	ตกกล้านาดอน		
	ซ่อมข้าว	ฯลฯ	ดอน	เตรียมดินนา		
			ปลูกข้าวนาดอน	ดอน		
ตุลาคม	บำรุงรักษา	ซ่อมข้าว	ฯลฯ	ปลูกข้าวนาดอน		
เดือน 11 จ	กำจัดวัชพืช	บำรุงรักษา	ซ่อมข้าว	ฯลฯ		
เดือนเกี่ยว น	ศัตรูข้าว	กำจัดวัชพืช	บำรุงรักษา	ซ่อมข้าว		
พฤศจิกายน	เตรียมเครื่องมือ	ป้องกันศัตรูข้าว	กำจัดวัชพืช	บำรุงรักษา		
เดือน 12 จ	เตรียมเหยื่อ หลอด	เตรียมเครื่องมือ	และศัตรูข้าว	กำจัดวัชพืช		
เดือนเย็น	เริ่มเก็บเกี่ยว	เตรียมขี้เถ้า	เตรียมเครื่องมือ	ศัตรูข้าว		

จ หมายถึง เดือนจันทรคติ

น หมายถึง เดือนตามคติของชาวไทยล้านนา

ที่มา: เอี่ยม ทองดี (2537) วัฒนธรรมข้าว พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำงาน หน้า 88-91

ตารางปฏิทินการทำนา (ต่อ)

ฤดู	ปี / เดือน	ภาคเหนือ	ภาคอีสาน	ภาคกลาง	ภาคใต้
หน้าหนาว	ธันวาคม	เก็บเกี่ยว	เริ่มเก็บเกี่ยว	เตรียมยุ้งฉาง	เตรียมเครื่องมือ
	เดือนอ้าย จ	ฯลฯ	เก็บเกี่ยว	เริ่มเก็บเกี่ยว	เตรียมเรือนข้าว
	เดือน 3 น	ขนขึ้นลาน	ฯลฯ	เก็บเกี่ยว	เริ่มเก็บเกี่ยว
	มกราคม	นวดขนขึ้นเขี่ย	ขนขึ้นลาน	ฯลฯ	เก็บเกี่ยว
	เดือนยี่ จ	เก็บซัง	นวด ขนขึ้นยุ้งฉาง	ขนขึ้นลาน	ขนขึ้นเรือน
	เดือน 4 น	เผาซัง	เก็บซัง	นวดขนขึ้นยุ้ง	ฯลฯ
	กุมภาพันธ์			เก็บซัง	เก็บเกี่ยว
	เดือน 3 จ	ตกก้านาปรัง	เผาซัง	เผาซัง	ขนขึ้นเรือน
	เดือน 5 น	เตรียมดินนาปรัง	ตกก้านาปรัง	ตกก้านาปรัง	เผาซัง
หน้าแล้ง	มีนาคม	ปลูกข้าวนาปรัง	เตรียมดินนาปรัง	เตรียมดินนา	ตกก้านาปรัง
	เดือน 10 จ	ฯลฯ	ปลูกข้าวนาปรัง	ปรัง	เตรียมดินนา
	เดือน 12	ฯลฯ	ฯลฯ	ปลูกข้าวนาปรัง	ปรัง
	เมษายน	บำรุงรักษา	ฯลฯ	ฯลฯ	ปลูกข้าวนาปรัง
	เดือน 5 จ	กำจัดวัชพืช	บำรุงรักษา	ฯลฯ	ฯลฯ
	เดือน 7 น	ฉีดยาฆ่าเพลี้ย	ให้น้ำใส่ปุ๋ย	บำรุงรักษา	ฯลฯ
พฤษภาคม	เกี่ยวข้าวนาปรัง	ฉีดยาฆ่าเพลี้ย	ให้น้ำให้ปุ๋ย	บำรุงรักษา	บำรุงรักษา
	เดือน 6 จ	เตรียมเหมืองฝาย	เกี่ยวข้าวนาปรัง	ฉีดยาฆ่าหญ้า	ให้น้ำให้ปุ๋ย
	เดือน 8 น	วัวควายเครื่องมือ	เตรียมเหมืองฝาย	เกี่ยวข้าวนาปรัง	ฉีดยาฆ่าหญ้า
หน้าฝน	มิถุนายน	พิธีแบ่งแอกแบ่ง	พิธีแอกนาปักก	พิธีบุญสลากภัต	พิธีแรกไถนา
	เดือน 7 จ	ไถ	แอก	พิธีเสี้ยวทวยทึ่ง	พิธีแรกหว่าน
	เดือน 9 น		พิธีเลี้ยงผีปู่ตา	ข้าง	ข้าว

จ หมายถึง เดือนจันทรคติ

น หมายถึง เดือนตามคติของชาวไทยล้านนา

ตารางปฏิทินการทำนา (ต่อ)

ฤดู	ปี / เดือน	ภาคเหนือ	ภาคอีสาน	ภาคกลาง	ภาคใต้
	กรกฎาคม เดือน 8 จ เดือน 10 น	พิธีเข้าพรรษา พิธีแหกนา	พิธีบุญเข้าพรรษา	พิธีบุญ เข้าพรรษา	พิธีแรกดำนา พิธีเข้าพรรษา
	สิงหาคม เดือน 9 จ เดือน 11 น	พิธีขอฝน	พิธีบุญข้าวประดับ ดิน	พิธีขอฝน	พิธีขอฝน
หน้าฝน	กันยายน เดือน 10 จ เดือน 12 น	ปลูกข้าวนาปรัง พิธีจาเคข้าว พิธีฮ้องขวัญข้าว	พิธีบุญข้าวสาก	พิธีบุญวันสารท	พิธีบุญเดือนสิบ (ชิงเปรต)
	ตุลาคม เดือน 11 จ เดือนเที่ยง น	ตานก๋วยสลาก พิธีไล่บั้งเพ็ญ	พิธีสู่ขวัญควาย พิธีบุญออกพรรษา	พิธีส่งข้าวบิณฑิ ออกพรรษา	ออกพรรษา ชักพระ ทอดกฐิน
	พฤศจิกายน เดือน 12 จ เดือนขึ้น	เดือนขึ้นบั้ง พิธีเข้ากรรม	ไหลเรือไฟ พิธีบุญกฐิน	พิธีบุญกฐิน พิธีลอยกระทง	สู่ขวัญควาย
หน้าฝน	ธันวาคม เดือนอ้าย จ เดือน 3 น	ฮ้องขวัญข้าว	พิธีบุญเข้ากรรม	พิธีไล่เรือ/ไล่ น้ำ พิธีเทศน์ มหาชาติ	พิธีไล่ศัตรูข้าว
	มกราคม เดือนยี่ จ	พิธีทานข้าวจี พิธีหล่อข้าวทางน้ำ	พิธีบุญอุบลาน พิธีบุญคุ้มข้าวใหญ่	พิธีปักเสนาเกิด	พิธีไหว้เจ้าที่นา พิธีรวบข้าว/ กล้า
หน้าหนาว	กุมภาพันธ์ เดือน 3 จ เดือน 5 น	พิธีปอยหลวง พิธีกรรมหลวง	พิธีบุญข้าวจี พิธีเอาฝุ่นไถ่นา	พิธีเผาซัง	พิธีมาฆบูชา

จ หมายถึง เดือนจันทรคติ

น หมายถึง เดือนตามคติของชาวไทยล้านนา

ตารางปฏิทินการทำนา (ต่อ)

ฤดู	ปี / เดือน	ภาคเหนือ	ภาคอีสาน	ภาคกลาง	ภาคใต้
หน้าแล้ง	มีนาคม	พิธีขึ้นผ้าพระธาตุ	พิธีบุญพระเวส	พิธีเทศน์	พิธีสู่ขวัญข้าว
	เดือน 4 จ	บุญปอยล้อ	บุญแห่ข้าวพัน	มหาชาติ	บนยั้ง
	เดือน 6 น	บุญปอยน้อย	ก้อน	พิธีสวดอัฐิ บรรพบุรุษ	เทศน์มหาชาติ
เมษายน	เดือน 5 จ	พิธีขึ้นปีใหม่	พิธีบุญสงกรานต์	พิธีวันว่าง	ปลูกข้าวนาปรัง
	เดือน 7 น	สี่บชะตา บ้านเมือง			๑๗๙
					๑๗๙
พฤษภาคม	เดือน 6 จ	พิธีนมัสการ	พิธีบุญบั้งไฟ	พิธีมงคลแรกนา	สู่ขวัญข้าวของ
	เดือน 8 น	ปูชนียสถาน คูบ้านคูเมือง	พิธีเลี้ยงผีตาแฮก	ขวัญ	หมู่บ้าน
					วิสาขบูชา/แก้ บน

จ หมายถึง เดือนจันทรคติ

น หมายถึง เดือนตามคติของชาวไทยล้านนา

ที่มา: เอี่ยม ทองดี (2537) วัฒนธรรมข้าว พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา หน้า 88-91

ชนิดของบั้งไฟ

บั้งไฟมีหลายชนิดขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายในการทำ อาจแยกเป็นแบบใหญ่และนิยมทำกันมากมี 3 แบบ คือ แบบมีหาง แบบไม่มีหาง และบั้งไฟตะไล

บั้งไฟมีหางเป็นแบบมาตรฐาน เรียกว่า “บั้งไฟหาง” มีการตกแต่งให้สวยงามเมื่อเวลาแข็ง เวลาจุดจะพุ่งขึ้นสู่ท้องฟ้าได้สูงมาก ความคมทิศทางได้เล็กน้อย

บั้งไฟแบบไม่มีหาง เรียกว่า “บั้งไฟก่องข้าว” รูปร่างคล้ายก่องข้าวเหนียวชนิดมีขาตั้งเป็นแฉก คล้ายจรวด

บั้งไฟตะไลมีรูปร่างกลม มีไม้บางๆแบนๆทำเป็นวงกลมรอบหัวท้ายของบั้งไฟ เวลาพุ่งขึ้นสู่ท้องฟ้าจะพุ่งไปทางขวาง (สถาบันวิจัยข้าว กรมวิชาการ 2541: 211)

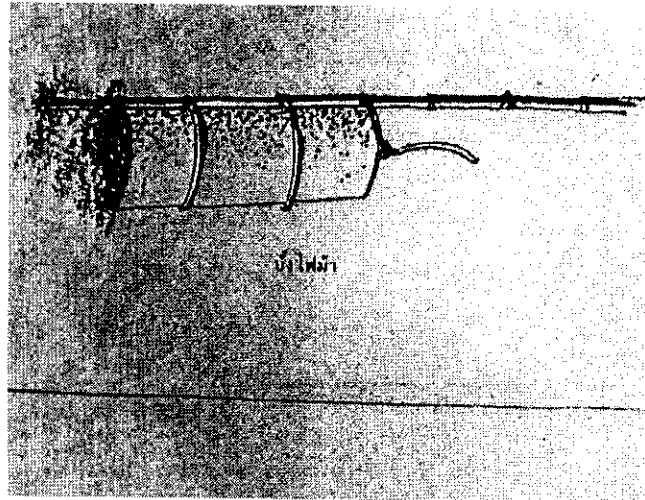
บั้งไฟทั้ง 3 แบบที่กล่าวมาแล้ว ถ้าจะแยกย่อยตามเทคนิคการทำและลักษณะรูปร่างของบั้งไฟ จะแยกประเภทได้ 11 ประเภทคือ

1) บั้งไฟโบทหรือโหวด

บั้งไฟโบทหรือโหวดเป็นบั้งไฟขนาดเล็กตัวกระบอกจะยาวประมาณ 4-10 นิ้ว บรรจุน้ำ (น้ำหนักของดินดำ)หนักประมาณ 1 ส่วน 8 ถึง 1 ส่วน 2 กิโลกรัม ใช้หางยาวประมาณ 1-4 เมตร มีกระบอกไม้ไผ่เล็กๆมัดวางรอบกระบอกบั้งไฟ เวลาจุดเมื่อบั้งไฟพุ่งขึ้นและตกลงมาจะเกิดเสียงโบท เสียงที่ดังจะเกิดขึ้นจากกระบอกไม้ไผ่ที่มัดวางรอบตัวบั้งไฟ เสียงสีกกับอากาศเหมือนกับเสียงที่เป่ากระบอกไม้ไผ่ นิยมทำประกอบในบั้งไฟใหญ่ (บั้งไฟหมื่น, บั้งไฟแสน) ปัจจุบันไม่ค่อยนิยมทำ เพราะไม่มีช่าง

2) บั้งไฟม้า

บั้งไฟชนิดนี้เป็นบั้งไฟขนาดเล็กจุดไปตามทิศทางที่กำหนดใช้เส้นลวดเป็นวิถีตรงไปยังเป้าหมายที่ต้องการ ลักษณะทั่วไป เป็นบั้งไฟที่กำเนิดจากไม้ไผ่ 1 ปล้อง ขนาดแล้วแต่ต้องการ โดยทั่วไปเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 2 นิ้ว ยาวประมาณ 1 ฟุต ทางภาคกลางและภาคเหนือเรียกว่า “ลูกหนู” โดยทั่วไปเรียกไฟม้า เพราะนิยมทำรูปม้าติดข้างบน เวลาจุดไปตามเส้นลวดคล้ายกับม้าเวลาที่กำลังวิ่ง ถ้าติดรูปอะไรก็เรียกชื่อไปตามนั้น เป็นรูปคนขี่ม้า รูปวัว แล้วแต่จะทำรูปอะไร บางครั้งภาคเหนือเรียก “บอกลไฟยิง”



ภาพที่ 1 บั้งไฟม้า

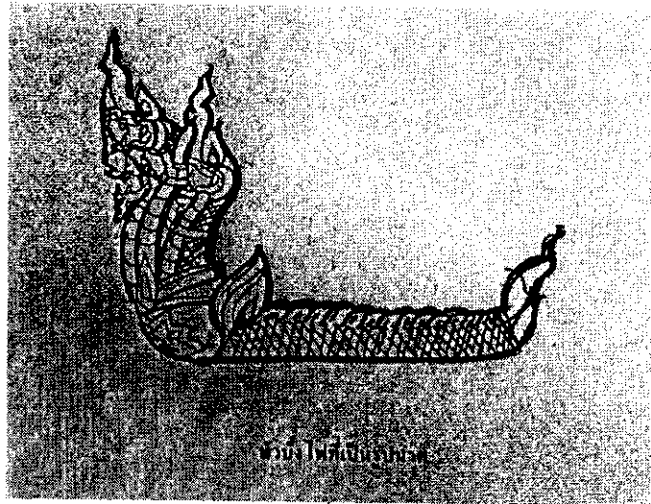
ภาพจาก บุญบั้งไฟ เทศกาลบูชาพญาแถน (ปรีชา พิณทอง 2525:38)

3) บั้งไฟซ้าง

บั้งไฟชนิดนี้ไม่มีหาง มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ากระโปกหรือตะโปก เวลาจุดไม่ต้องการให้พุ่งขึ้นไป แต่ต้องการให้มีเสียงร้องคล้ายกับซ้างร้อง วิธีทำบั้งไฟซ้างให้กระบอกไม้ไผ่ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดยาวเพียงปล้องเดียว ให้มีข้อเปิดทั้ง 2 ด้าน ทาบไม้ไผ่ให้แตกเล็กน้อย เจาะรูเพื่อบรรจุมือแล้วต่อชนวนเข้ารู แท่งหม้อทำจากหม้อถ่าน 3-4 อัดลงในกระบอกไม้ไผ่ขนาดเล็กให้แน่น แล้วเอาแท่งหม้อออกมาคล้ายข้าวหลาม ให้ได้แท่งประมาณ 3 นิ้ว การจุดนั้นนิยมต่อพ่วงชนวนบั้งไฟใหญ่ เวลาจุดชนวนผ่านจะเกิดเสียงดังเหมือนเสียงซ้างร้อง นิยมวางต่อกันเป็นช่วงๆตามชนวนบั้งไฟใหญ่ทีละหลายๆกระบอกถ้าต้องการจะให้มีเสียงดังอย่างไรก็จะมีเทคนิคในการทำให้เกิดเสียงนั้นๆ

4) บั้งไฟจินาย

บั้งไฟจินายเป็นบั้งไฟขนาดเล็ก ยาวประมาณ 1-4 นิ้ว เส้นผ่านศูนย์กลางกว้างประมาณ 1/2-2 นิ้ว มีหางยาวประมาณ 1 สอก เจาะรูที่ใช้จุดชนวนเฉพาะด้านล่าง ไม่ต้องทะลุขึ้นด้านบน เป็นบั้งไฟที่ใช้จุดเพื่อความสวยงาม ใช้จุดตามบุญประเพณีต่างๆ เช่น งานบุญกฐิน บวชนาค ทอดผ้าป่า เป็นต้น



ภาพที่ 2 หัวบั้งไฟที่เป็นรูปนาค

ภาพจาก บุญบั้งไฟ เทศกาลบูชาพญานาถน (ปริษา พิณทอง 2525:39)

5) บั้งไฟดอกไม้

บั้งไฟชนิดนี้เป็นบั้งไฟที่ใช้จุดเพื่อให้เกิดแสงสีสวยงาม จุดกันในยามค่ำคืน บางทีเรียกว่าดอกไม้เพลิง หรือไฟพะเนียง วิธีทำใช้กระบอกไม้ไผ่ที่ใหญ่ ยาวประมาณ 1-2 ปล้อง หมื่อที่ใช้ทำบั้งไฟดอกไม้ จะต้องผสมด้วยกำมะถันและเศษเหล็กชิ้นเล็กๆซึ่งหาซื้อได้จากโรงกลึงเหล็กทั่วไปเมื่อผสมหมื่อกำมะถันบดละเอียดและเศษเหล็กเข้าด้วยกันแล้วใส่ลงในกระบอกไม้ไผ่ทำฝาปิดให้แน่น เจาะรูสำหรับจุดไฟ เมื่อจุดแล้วจะพุ่งไปในอากาศ เฉพาะดินปืนเท่านั้น หินเหล็กไฟจะพุ่งกระจาย เมื่อได้รับความร้อนแตกเป็นดอกไม้ที่สวยงาม ใช้ในงานประเพณีต่างๆ

6) บั้งไฟฮ้อยหรือบั้งไฟร้อย

บั้งไฟชนิดนี้เป็นบั้งไฟธรรมดา ที่บรรจุปืนหนักน้อยกว่า 12 กิโลกรัม เป็นบั้งไฟขนาดเล็กนิยมใช้จุดเสียงท่ายในพิธีการขอฝน บุญเบิกบ้านหรือจุดถวายแด่น เป็นต้น

7) บั้งไฟหมื่น

บั้งไฟชนิดนี้เป็นบั้งไฟขนาดกลาง บรรจุดินปืนหนักระหว่าง 12-120 กิโลกรัมขนาดกระบอกกว้าง 3-5 นิ้ว ยาวประมาณ 140 เซนติเมตรขึ้นไป ไม่เกิน 180 กิโลเมตรทำด้วยกระบอกไม้ไผ่ กระบอกเหล็ก (เลาเหล็ก) กระบอกพลาสติก (เลาเอสลอน) การจุดบั้งไฟแข่งขันส่วนมากเป็นบั้งไฟหมื่น

8) บั้งไฟแสน

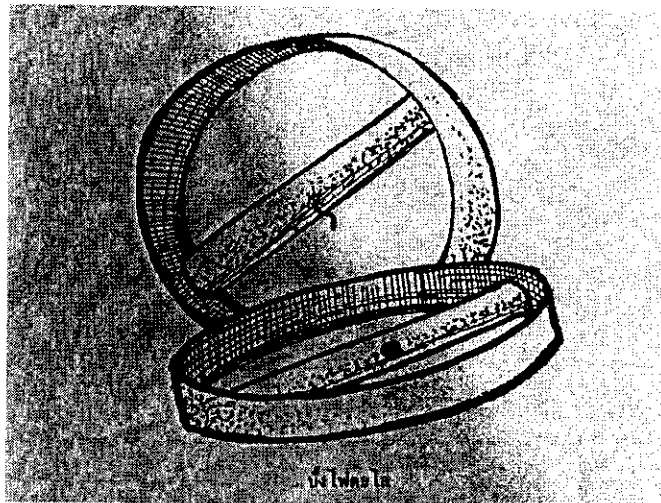
บั้งไฟชนิดนี้เป็นบั้งไฟที่มีขนาดใหญ่ที่สุด บรรจุน้ำมันหนัก 120 กิโลกรัมขึ้นไป บั้งไฟขนาดนี้ทำยากที่สุด จะต้องอาศัยความชำนาญเป็นพิเศษ เพราะบั้งไฟขนาดนี้ หากแตกแล้วเป็นอันตรายมาก เพราะฉะนั้นก่อนทำบั้งไฟจะต้องมีพิธีกรรมบวงสรวงให้ถูกต้อง ตามหลักการทำบั้งไฟแสนเสียก่อน จึงจะลงมือทำ เมื่อตกบั้งไฟเสร็จเรียบร้อยแล้วจะมีการประกอบทางบั้งไฟ ยาวสั้นตามขนาดเสร็จแล้วก็จะมีการตกแต่งและประดับประดาบั้งไฟ

9) บั้งไฟตะไล

บั้งไฟชนิดนี้ก็คือบั้งไฟจินายขนาดใหญ่แน่นอนมีความยาวประมาณ 9-12 นิ้ว รูปร่างกลม มีไม้บางๆแบนๆ เป็นวงกลม ครอบหัวท้ายบั้งไฟ เมื่อพุ่งขึ้นสู่ฟ้าจะพุ่งไปโดยทางขวาง

10) บั้งไฟต้อ

บั้งไฟต้อหรือบั้งไฟกระแต่นั่งตอ เป็นบั้งไฟขนาดเล็กมีหางสั้น วิธีทำ ตัดกระบอกไม้ไผ่ขนาด 1 นิ้วครึ่ง ยาวประมาณ 3 นิ้ว อัดหม้อให้แน่นประมาณ 2 นิ้ว ใช้หม้อ ถ่านสามหรือสี่อัดด้วยเถียงไม้ให้แน่น ต่อหางซึ่งทำจากไม้ไผ่ เหล่าเป็นแท่งเล็กๆ ใช้เถียงตัดมุมข้อออกจนเห็นหม้อเจาะให้เป็นรูเล็กๆแล้วติดขนวน เวลาจะจุดเอาหางเสียบลงในแท่งที่ตั้งพอให้ตั้งได้ จุดขนวน จากด้านข้างบั้งไฟจะพุ่ง และหมุนขึ้นสู่อากาศเกิดเสียงดังต้อๆเวลาหมุน จะไม่ค่อยมีทิศทาง ใช้จุดเป็นขนวนในการจุดบั้งไฟใหญ่หรือจุดในงานศพเวลาจุดมีอันตรายมากไม่ค่อยนิยมทำกัน



ภาพที่ 3 บั้งไฟตะไล

ภาพจาก บุญบั้งไฟ เทศกาลบูชาพญาแถน (ปรีชา พิณทอง 2525:38)

11) บั้งไฟพญานาค

เป็นบั้งไฟที่นิยมจุดในเทศกาลต่างๆ เช่น งานกฐิน งานบุญมหาชาติ หรืองานเปิดกฐิน ฯลฯ เป็นบั้งไฟที่จุดแล้วทำให้เกิดเสียงดังเป็นเสียงต่างๆทั้งสัตว์และเสียงระเบิด (ปรีชา พิณทอง 2525:38-41)

ชาวบ้านจะร่วมกันทำบั้งไฟขึ้น อาจจะเป็นบั้งไฟหมื่นหรือบั้งไฟแสน ก็สุดแล้วแต่จะกำหนด ที่เรียกกันว่าหมื่นหรือแสนนั้น ว่ากันว่า เป็นน้ำหนักของดินดำ ไทยพวน เรียกว่า “มือ” การทำบั้งไฟนั้นจะต้องใช้เวลานาน ในการตอกดินดำลงในบั้งหรือกระบอก ต้องให้แน่นและสม่ำเสมอ เมื่อได้ตามกำหนดแล้วก็จะอุดให้แน่น เจาะรูไว้จุดชนวนแล้วตัดกระบอกไม้ไผ่ ผ่านปากกระบอกมัดรวมกับตัวบั้งไฟ แต่ละกระบอกมีความยาวลดหลั่นกัน เพื่อให้เกิดเสียง เมื่อถูกลงเป้าจะเกิดเสียงที่แตกต่างกันฟังดูไพเราะดี ต่อคำมอกออกไปยาวพองาม มีส่วนหาง เพื่อเป็นคู่กับตัวบั้งไฟ บางราย ที่หัวบั้งไฟ ทำเครื่องชัก รูปร่างอวัยวะเพศชาย ทาสีแดง มีเชือกชัก ผลูปๆ โผล่ๆ เข้ากับจังหวะเพลงเซิ้งด้วย หรือบางรายจะทำเป็นหัวของพญานาค และมีเกล็ดที่หลัง ประดับประดาด้วยกระดาษสีต่างๆสวยงาม มีพวงมาลัยหลากสีคล้องไว้ที่หัว ทำที่รองรับตัวบั้งไฟปักวาง (พันเอก โสภณ เครือเพชร 2549: 5-6)

อุปกรณ์และวิธีทำบั้งไฟ

บั้งไฟมีส่วนสำคัญ 3 ส่วน คือ

- (1) ส่วนดินระเบิดที่เรียกว่า “หมื่อ” หรือ “มือ”
- (2) ส่วนกระบอกบั้งไฟ
- (3) ส่วนประกอบและตกแต่งที่เรียกว่า “เฮ้บั้งไฟ”

1. ดินระเบิด

ดินระเบิด หรือ ดินปืน นี้ชาวอีสานใช้ส่วนประกอบสาร 3 ชนิด คือ

1. ถ่านจากไม้
2. ดินประสิว ที่เรียกว่า “ขี้เกียจ” หรือ “ขี้เจียจ” เล่ากันว่าเมื่อก่อนนั้นใช้ขี้

ค้ำคาว (ภาษาถิ่นเรียกค้ำคาวว่า “เกีย” หรือ “เจีย”) โดยนำจี้ค้ำคาวมาสกัดเอาส่วนที่เป็นดินประ
สิว แต่ปัจจุบันซื้อจากร้านขายยาแผนโบราณ เพราะว่าคุณภาพดีกว่านั่นคือ เมื่อผสมเป็นดินระเบิด
แล้ว จุดบั้งไฟจะพุ่งได้สูง และแรงระเบิดมากกว่าดินประสิวทำเอง

3. กำมะถัน ที่เรียกตามภาษาถิ่นว่า “มาด” ซื้อจากร้านขายยาแผนโบราณ

เช่นเดียวกัน การใส่กำมะถัน แสงไฟจะพุ่งออกมาเป็นสีแดง สีนํ้าเงิน สีเขียว (ภาษาถิ่นว่า สีสิ้ว) บาง
ระดับ (กลุ่มที่เป็นช่างทำบั้งไฟ) ไม่นิยมใส่กำมะถัน หรือใส่กำมะถันจำนวนน้อย

วิธีทำ

นำถ่านผสมกับดินประสิวและกำมะถัน ในสัดส่วนดังนี้ “หม้อ ถ่านผสม น้ำหนัก
ดินบาท มาดเพียง” (สูตรนี้ใช้เป็นดินปืน ส่วนดินระเบิดบั้งไฟนิยมใช้ หม้อ ถ่านสีน้ำหนักดินบาท
มาดเพียง) นั่นคือ ใช้ถ่านไม้หนัก 3 บาท ดินประสิวหนัก 1 บาท และกำมะถันหนัก 1 เพียง แต่
กระนั้นก็ตามสูตรดินระเบิดนี้ระดับแต่ละคนต่างก็มีเคล็ดลับของตนอีก ซึ่งเป็นเรื่องลับเฉพาะของ
ตระกูลช่างที่จดจำสืบทอดกันมา

การทำบั้งไฟจะเรียกตามน้ำหนักของดินระเบิด เช่น บั้งไฟร้อย บั้งไฟหมื่น บั้งไฟ
แสน (ความจริงแล้วน่าจะประมาณขนาดมากกว่าน้ำหนัก) ดังนี้

1. บั้งไฟร้อย ขนาดเล็ก ส่วนใหญ่เป็นส่วนบุคคล ทำขึ้นมาเพื่อนำมาร่วมจุด

ด้วย

2. บั้งไฟหมื่น ขนาดใหญ่ที่นิยมทำกันทั่วไป (หมื่นเป็นมาตราท้องถิ่นเท่ากับ 12

กิโลกรัม)

3. บั้งไฟแสน ขนาดพิเศษทำกันบ้างในบางปี (แสนมีน้ำหนักเท่ากับ 120

กิโลกรัม)

บั้งไฟหมื่น บั้งไฟแสน เป็นบั้งไฟขนาดใหญ่ที่ต้องร่วมกันทำ ฉะนั้นคุ้มวัดหนึ่ง

หรือหมู่บ้านหนึ่งจะทำได้เพียงบังเดียวเท่านั้น

เมื่อหาวัสดุสารประสมได้แล้ว จะนำถ่านไม้และดินประสิวคั่วในกระทะ โดยใส่น้ำพอสมควรเพื่อไม่ให้ไฟลุกไหม้ในกระทะ ใช้ไฟอ่อนๆ คั่วจนถ่านและดินประสิวแห้งสนิทดี เรียกว่า คั่วให้สุกดี นำออกไปผึ่งแดด (สัดส่วนถ่านไม้และดินประสิวดังกล่าวข้างต้นให้น้ำหนักพอดี คือ ถ่านหนัก 3 บาท ดินประสิวนหนัก 1 บาท หรือ ถ่านไม้หนัก 4 บาท ดินประสิวนหนัก 1 บาท สำหรับทำดินระเบิดบังไฟ) เมื่อผึ่งแดดดีแล้วนำไปตำในครกให้แหลกละเอียดมากที่สุด ขณะที่ตำดินหม้อนี้นี้ใส่กำมะถันลงไปด้วย 1 เฟื้อง เมื่อเสร็จแล้วได้ดินหม้อหนัก 4 บาท

นำไปทดลองจุดไฟ เพื่อดูว่าดินระเบิดลุกไหม้ดีมากน้อยเพียงใด หากคุณภาพในการลุกไหม้ไม่ดีต้องปรับปรุงสัดส่วนถ่านไม้ให้ลดลง หรือซื้อดินประสิวนใหม่ที่มีคุณภาพในการลุกไหม้ดีกว่ามาใช้

ดินหม้อทำอย่างนี้ให้ได้จำนวนมากเท่าที่ต้องการ นั่นคือหากต้องการทำบังไฟหมื่น ต้องตำดินระเบิดตามสัดส่วนดังกล่าวถึง 200 ครั้ง (ครั้งหนึ่งได้น้ำหนัก 4 บาท เท่ากับ 60 กรัม ทำดินหม้อ 200 ครั้ง ได้น้ำหนัก 12,000 กรัม เท่ากับ 12 กิโลกรัม) ฉะนั้นต้องใช้เวลาหลายวันจึงจะได้ดินระเบิดพอทำบังไฟหมื่นแต่ละบ่อ

2. กระบอกไฟ

กระบอกไฟโดยทั่วไปใช้บ่องไม้ไผ่สีสุก เพราะขนาดใหญ่และมีความทนต่อแรงระเบิดได้ดี แต่ในปัจจุบันมีผู้นำเอาท่อพีวีซี (ท่อพลาสติกที่ทำท่อน้ำประปา ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 6 นิ้ว) มาทำบังไฟปรากฏว่าได้ผลดี และทนต่อแรงระเบิดได้ดีกว่ากระบอกไม้ไผ่ สะบับที่เตรียมกระบอกไม้ไผ่ก็เป็นกลุ่มเดียวกับสะบับดินหม้อ หรืออาจจะมีอีกกลุ่มหนึ่งมาช่วยเตรียมก็ได้

กระบอกไม้ไผ่ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 6 นิ้ว ตัดให้ยาวขนาด 5 เท่าของเส้นรอบวงกระบอกไม้ไผ่ที่ทำบังไฟ คือนำเชือกมาพันรอบกระบอกไม้ไผ่ 5 รอบ และนำเชือกเส้นนั้นไปวัดความยาวของกระบอกไม้ไผ่ เจาะปล้องไม้ไผ่ให้กลวงตลอดทั้งบัง ตกแต่งกระบอกไม้ไผ่ให้เรียบร้อย

เตรียมทำเชือกปลอกบังไฟ

นำไม้ไผ่มาจักเป็นตอกขนาดยาวตลอดลำไม้ไผ่ จำนวนมาก และนำมาพันเป็นเชือกเพื่อใช้ทำปลอกกระบอกบังไฟ โดยใช้ลื้อเกวียนช่วยผ่อนแรงในการตีเกลียวเส้นตอก นั่นคือนำลื้อเกวียนที่ไม่ได้ใช้มาใส่เพลาลำสำหรับหมุนพันเชือกตอกไม้ไผ่ โดยให้เชือกตอกด้านหนึ่งผูกติดกับเพลาลื้อ ให้คนคนหนึ่งหมุนวงลื้อ คนอีก 2-3 คน จับปลายเชือกตอกเพื่อให้เชือกตอกบิดตัวเป็นเกลียว คือให้ตอกไม้ไผ่สามหรือสี่เส้น บิดพันเป็นเกลียวรวมเป็นเชือกเส้นเดียวกัน ทำเช่นนี้จนได้เชือกตอกยาวเท่าที่ต้องการ คือประมาณ 20-30 เมตรเป็นอย่างน้อย

นำเชือกตอกมามัดรอบกระบอกบังไฟให้นานที่สุดและพัน โดยรอบตั้งแต่หัวกระบอกจนจรดท้ายกระบอก เพื่อรัดไว้ป้องกันกระบอกแตกเมื่อถูกแรงระเบิดในเวลาจุดบังไฟ การมัดปลอกบังไฟเรียกว่า “ตีปลอกบังไฟ”

เมื่อได้กระบอกบังไฟแล้ว นำมาใส่เถียด คือจุกอุดก้นกระบอก โดยใช้ไม้แต่งให้ขนาดพอดีก้นกระบอกบังไฟอุดให้นาน นำดินเหนียวที่แห้งหมาดๆหรือดินจอมปลวกใส่ไปทางปลายกระบอกใช้ไม้กระทุ้งตกแต่งให้เรียบร้อย เพื่ออุดรอยรั่วหรือช่องว่างของเถียดอีกชั้นหนึ่ง

3. บรรจุหมื่อ (ดินระเบิด) ในบังไฟ

การบรรจุดินระเบิดในบังไฟนี้เรียกว่า “ตำบังไฟ” ซึ่งต้องใช้เวลามาก เพราะดินระเบิดต้องบรรจุให้แน่นจนแข็งตัวเหมือนหินและต้องตำเบาๆหากตำแรงมากจะเกิดระเบิดเป็นอันตรายมาก การตำบังไฟนี้อาจจะต้องเกณฑ์หนุ่มสาวชาวบ้านมาช่วยอีก โดยให้ช่างลับเป็นผู้ควบคุม การตำบังไฟนี้จะยกร้านให้พื้นสูงเท่ากับกระบอกบังไฟ ให้คนตำบังไฟอยู่บนร้านยกพื้น และลับอยู่ใต้ร้านยกพื้น

นำกระบอกบังไฟมาตั้งไว้ใต้ร้านยกพื้นวางให้เที่ยงที่สุด โดยให้ปากกระบอกพ้นจากพื้นเล็กน้อย สากที่ใช้ตำนั้นทำเฉพาะใช้ตำบังไฟ ตัดปลายให้เรียบที่สุดขนาดครีอกับกระบอกบังไฟยาว 3-3.5 เมตร ใส่ดินระเบิดทีละ 3-4 ช้อน แล้วใช้สากตำเบาๆหลายๆครั้งจนดินระเบิดอัดตัวแน่น ก็ค่อยๆเติมดินระเบิดอีก 3-4 ช้อน ทำเรื่อยๆกว่าดินระเบิดจะเต็มกระบอกบังไฟ การตำบังไฟนี้ครั้งหนึ่งๆ ใช้เวลาหลายวันรีบร้อนไม่ได้จะเป็นอันตรายหากดินระเบิดได้รับการเสียดสีแรงๆจะเกิดระเบิดขึ้นมา

เมื่อดำบังไฟเสร็จแล้ว และตรวจสอบว่าคิณระเบิดอัดตัวกันแน่นดีแล้ว ถือว่าดำบังไฟเสร็จแล้ว นำดินเหนียวหมาดๆ ปิดบนและใช้สากดำให้แน่น ใช้จุกไม้อุด เรียกว่า “เถียด” ปิดส่วนปลายกระบอกบังไฟเป็นอันดับสุดท้าย

4. ใส่ชนวนระเบิด

ชนวนทำด้วยค้ายฝ้ายที่คลุกกับคิณระเบิดขนาดนิ้วก้อยยาว 5-6 เมตร (การทำชนวนต้องให้คิณระเบิดแทรกอยู่ในเส้นค้ายให้มาก มิฉะนั้นชนวนจะดับก่อนที่จะจุดระเบิดบังไฟ) ใส่ไปในกระบอกบังไฟ แล้วให้มีสายชนวนยาวออกมา เพื่อจะได้จุดให้ไฟลุกไหม้ชนวนลามไปจนจุดระเบิดบังไฟได้

เจาะรูกระบอกบังไฟที่บรรจุคิณระเบิดแล้ว การเจาะรูนี้ เรียกตามภาษาถิ่นว่า “เอารู” การเอารูนิยมทำกัน 2 วิธี คือ 3 เหล็ก และ 5 เหล็ก คือใช้เหล็กเจาะขนาดต่างๆกัน ลดหลั่นกันไป 3 ขนาด เรียกว่า 3 เหล็ก ถ้าเจาะรู 5 ขนาด เรียกว่า 5 เหล็ก บังไฟเล็กก็นิยมเอารู 3 เหล็ก บังไฟใหญ่จะเอารู 5 เหล็ก หากเอารู 3 เหล็ก จะเจาะด้านข้างไม่ทะลุเถียดบน ส่วนเอารู 5 เหล็ก จะเจาะทะลุเถียดบนและล่างและใส่ชนวนด้านบนลงมาถึงเถียดล่าง

ขนาดของรูชนวนนิยมทำใหญ่ 1/3 ของปากกระบอกบังไฟ เช่น ถ้าปากกระบอกเส้นผ่านศูนย์กลางกว้าง 6 นิ้ว คือ 15 เซนติเมตร (150 มิลลิเมตร) เอารู 3 หาร ได้ 5 เซนติเมตร แบ่งกระบอกบังไฟเป็น 5 ช่วง ช่วงแรกเส้นผ่านศูนย์กลางกว้าง 5 เซนติเมตร (50 มิลลิเมตร) เอารู 5 หาร 50 มิลลิเมตร ได้ 10 มิลลิเมตร ช่วงต่อไปจะลดลงช่วงละ 10 มิลลิเมตร อีก 4 ช่วงก็จะได้ขนาดรูว่างเพื่อใส่ชนวนดังนี้ 50 มิลลิเมตร 40 มิลลิเมตร 30 มิลลิเมตร 20 มิลลิเมตร และ 10 มิลลิเมตร นี่คือการเอารูใส่ชนวนแบบเอารู 5 เหล็ก หากกระบอกบังไฟเล็ก ก็นิยมเอารู 3 เหล็ก

5. เอ้บังไฟ

เอ้บังไฟ คือการตกแต่งให้สวยงาม (เอ้-ภาษาถิ่น หมายความว่า แต่ง หรือ แต่งตัว) เมื่อได้กระบอกบังไฟแล้วก็นำมาใส่หาง เพื่อให้สมดุลขณะที่พุ่งขึ้นสู่ท้องฟ้า และต้องใช้ไม้ไผ่ (ไม้รวก) ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 1-2 นิ้ว ตามขนาดใหญ่เล็กของกระบอกบังไฟ มามัดรอบกระบอกบังไฟอีกเรียกว่า “โหวด” โหวดนี้ตัดขนาดเท่ากับกระบอกบังไฟและสั้นลดหลั่นลงมา (เพื่อให้มีเสียงดังแหลม-ทุ้มขณะที่พุ่งลงมายังพื้นดิน) ส่วนปากกระบอก โหวดบากเป็นปากฉลามเพื่อรับลมได้มาก (เสียงดังดี) ทะลุปล้องให้ลึก-ตื้น หลายขนาด เพื่อเสียงโหวดจะได้หลายระดับเสียง

โหวดมัด โคครอบกระบอกบังไฟ ส่วนหางนั้นเป็น ไม้ไผ่ขนาดใหญ่กว่าไม้ไผ่ที่ทำโหวด หางมีขนาดความยาว 2-3 เท่าของกระบอกบังไฟ

เมื่อได้รูปทรงดังกล่าวแล้ว ก็ใช้กระดาษสีมาปิดให้สวยงาม ทำเป็นหัวพระยานาค ตอนปากกระบอกบั้งไฟ ส่วนลำตัวบั้งไฟและหางก็ประดิษฐ์เป็นรูปตัวพญานาค การเอี๊ยงจะขอแรงหนุ่มสาวมาช่วยกันตกแต่งด้วยกระดาษสี เพื่อประกวดประชันกับบั้งไฟบ้านอื่นๆด้วย

เมื่อสวยงามดีแล้ว ก็นำไปเข้ากระบวนแห่แห่นไปยังบริเวณพิธีที่กำหนดไว้ ซึ่งหมู่บ้านที่เป็นเจ้าภาพจะนัดแนะไว้แล้ว มีการเข้่งนำหน้ากระบวนกันสนุกสนานทั้งวัน

ภาคผนวก ง
ภาพถ่ายเส้นการทำนาของชาวไทยพวน
เครื่องมือและอุปกรณ์ดำรงชีพของชาวนาไทยพวน

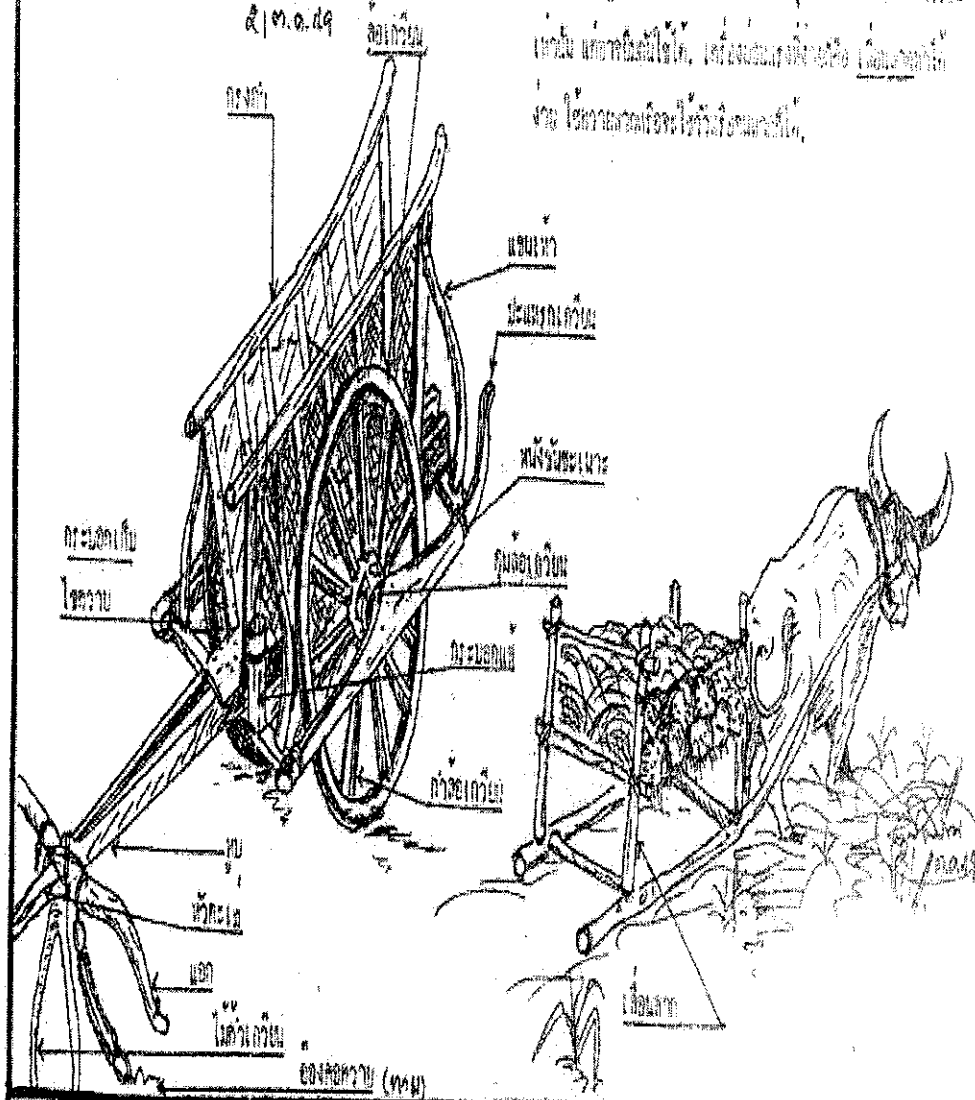
ประเพณีวัฒนธรรมเชิงภาพลักษณ์

ยานพาหนะ ของชาวยุโรปในอดีต. (ไทยพวน) โดยลักษณะที่งาม สบายในขณะใช้ความในอุปการะ

พจนานุกรม ไทย พจนานุกรม ไทย เครื่องใช้

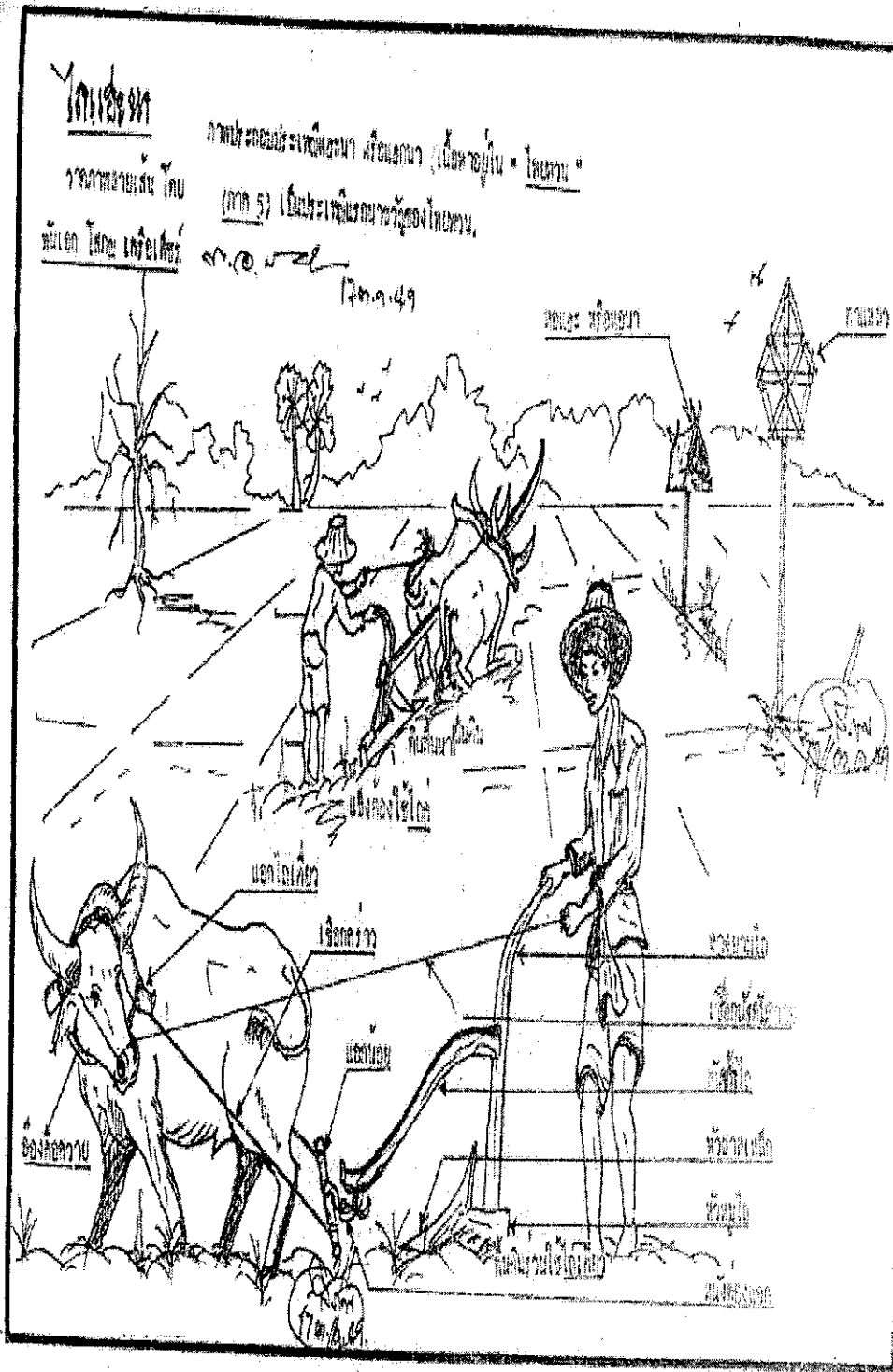
พ.อ. ร.ล
ธ.ค. ๒๕

ยานพาหนะที่งาม สบายในขณะใช้ความในอุปการะ
เครื่องใช้ที่มีลักษณะดี เครื่องใช้ที่งาม สบายในขณะใช้
เครื่องใช้ที่มีลักษณะดี เครื่องใช้ที่งาม สบายในขณะใช้
เครื่องใช้ที่มีลักษณะดี เครื่องใช้ที่งาม สบายในขณะใช้



ยานพาหนะของชาวไทยพวนในอดีต

ภาพจาก พจนานุกรม ไทยพวน (ภาค 18) สวณลิขสิทธิ์ หน้า 6



ประเพณีการแะนาหรือแอกนาของชาวไทยพวน
 ภาพจาก พันเอกโสภณ เครือเพ็ชร (2549) ไทยพวน (ภาค 18) สงวนลิขสิทธิ์ หน้า 5



ตลาด

(ตลาดนัด)

โก. ส. ส. โสภณ

พ. ๑.

๘ พ. ค. ๔๙

คนเมืองที่พาออกมา ไหว้พระเป็นปกติ ชาวพุทธจะเลี้ยงดู

ข้าวจ้าวกิน คนจะเอาข้าวเป็นของถวายคน

ทอดทอด จะเห็นคนขายของเป็นแถวเป็นแถ

แถวๆ จะเห็นคนขายของเป็นแถวเป็นแถ

แถวๆ จะเห็นคนขายของเป็นแถวเป็นแถ

แถวๆ จะเห็นคนขายของเป็นแถวเป็นแถ

สี่ข้าวองนา

ภาพจาก พันเอกโสภณ เครือเพชร (2549) ไทยพวน (ภาค 18) สวงนดิชสิทธิ์ หน้า 7

ตำข้าวหงา

ไทย, พันเอก ไสกณ เกรือพีเชร์
(พจนานุกรม)

๙๐.๖๒๑
30๓.๕.4๙

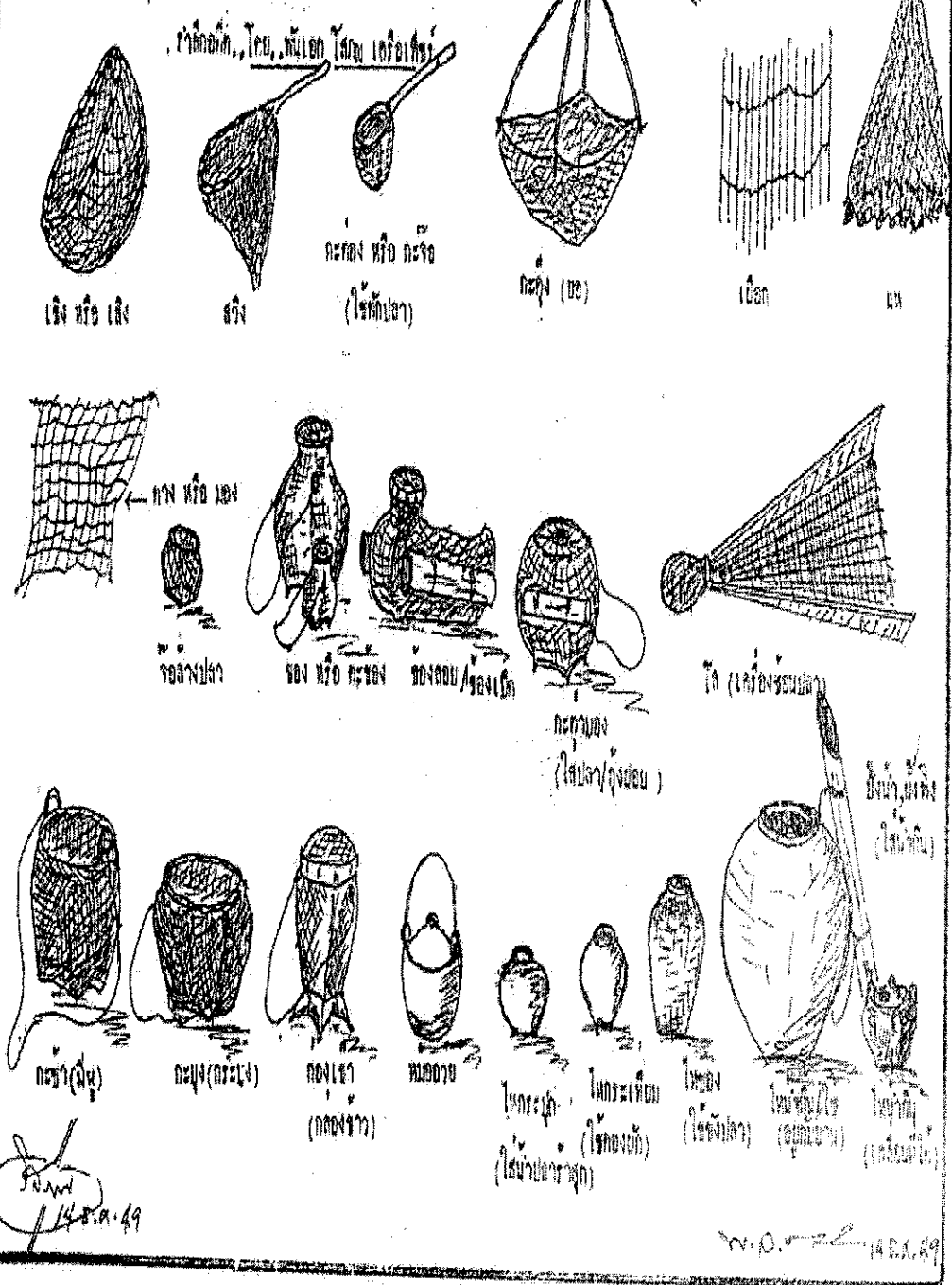
○ หันหน้าจากเงา มา เอาขาขวามือไขว้กับขาซ้ายไว้บนหมอน. ลากขาขวามือมาแตะขาซ้ายไว้ที่
 ปลายเท้า แล้วจึงเอาขาขวามือขึ้นจับที่ปลายเท้าขวา. จะเห็นขาทั้งสองข้างเป็นเส้น ตรงๆ ถ้าไปดึงขาขวาขึ้น
 (ให้ขาขวามือขึ้น) ข้างซ้าย (ขาซ้าย) จะโผล่จากหลังเท้าขวา. จึงนำขาขวามือไปแตะขาซ้ายที่ข้อเท้า ขยับ
 แตรงหาง) แล้วจึงใช้ตะแคงขี้ ร่อนเอาเมล็ดที่หลุด เป็นปลายข้าว. จะเหลือเมล็ดข้าวสารที่ตะแคง ร่อนดีจะนำไป
 หุงในซึ้งเหล็กได้ผลดี. การหุงข้าวหงาเช่น ชาวไทยเขาเรียกว่า ตำข้าวหงา พจนานุกรม พจนานุกรม พจนานุกรม
พจนานุกรม พจนานุกรม พจนานุกรม พจนานุกรม พจนานุกรม พจนานุกรม พจนานุกรม พจนานุกรม พจนานุกรม พจนานุกรม
 ๓๐๓.๕.๔๙



ตำข้าวหงา

ภาพจาก พันเอก ไสกณ เกรือพีเชร์ (2549) ไทยพวน (ภาค 18) สงวนลิขสิทธิ์ หน้า 8

เครื่องมือและอุปกรณ์ดำรงชีพของชาวไทยพวน (๒)



เครื่องมือและอุปกรณ์ดำรงชีพของชาวไทยพวน (2)

ภาพจาก พันเอกโสภณ เครือพีร์ (2549) ไทยพวน (ภาค 18) สงวนลิขสิทธิ์ หน้า 11

ภาคผนวก จ
ภาพประกอบการทำวิจัย



ภาพที่ 1 สัมภาษณ์นายจรูญ รุ่งประพันธ์



ภาพที่ 2 สัมภาษณ์นางสมวย มงคลดง



ภาพที่ 3 บรรยายการสัมภาษณ์



ภาพที่ 4 สัมภาษณ์ ณ ตานอเนกประสงค์หมู่ 2



ภาพที่ 5 สัมภาษณ์นายมนตรี สิทธินันท์(ชาย)



ภาพที่ 6 สัมภาษณ์นางโกศุม บุญคล้าย



ภาพที่ 7 สัมภาษณ์นายของยุทธ สุสเกตุ



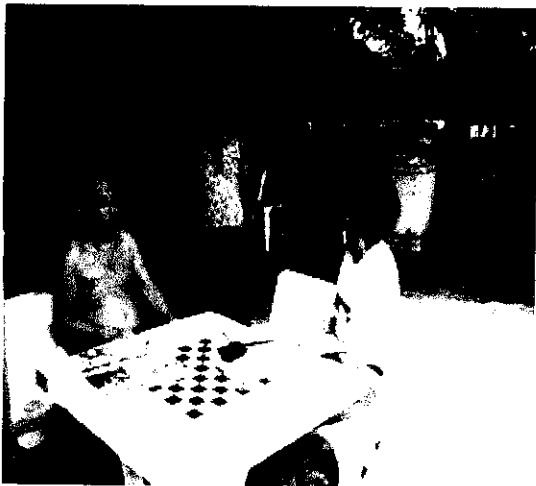
ภาพที่ 8 สัมภาษณ์นางเล็ก ชัยวิเศษ (ซ้าย)



ภาพที่ 9 สัมภาษณ์นางนฤมล อุดมพงษ์



ภาพที่ 10 สัมภาษณ์คุณ โนรี บุญคล้าย (ซ้าย)



ภาพที่ 11 สัมภาษณ์นายชมน และนางวัลลีย์



ภาพที่ 12 สัมภาษณ์นางวิไล มั่นคง



ภาพที่ 13 สัมภาษณ์นายวิจารณ์ มงคลขง



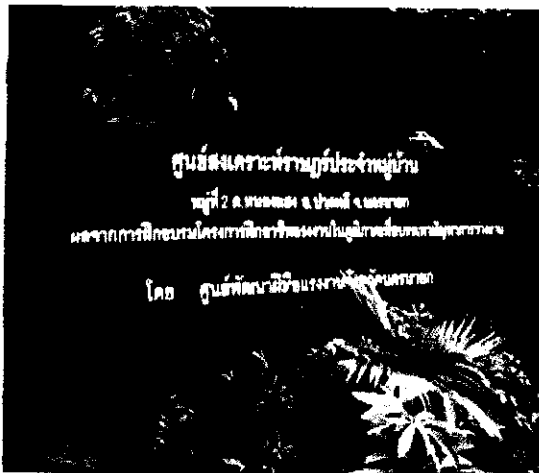
ภาพที่ 14 สัมภาษณ์ น.ส.กนกวรรณ รุ่งประพันธ์



ภาพที่ 15 องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแสง



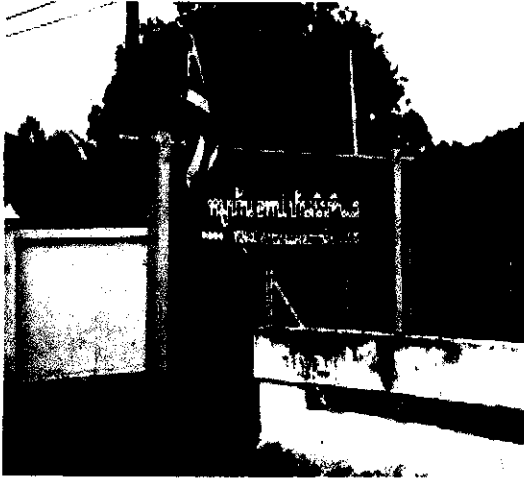
ภาพที่ 16 โรงสีเอกชนในชุมชน



ภาพที่ 17 ศูนย์ส่งเสริมวิทยากรประจำหมู่บ้านที่ 2



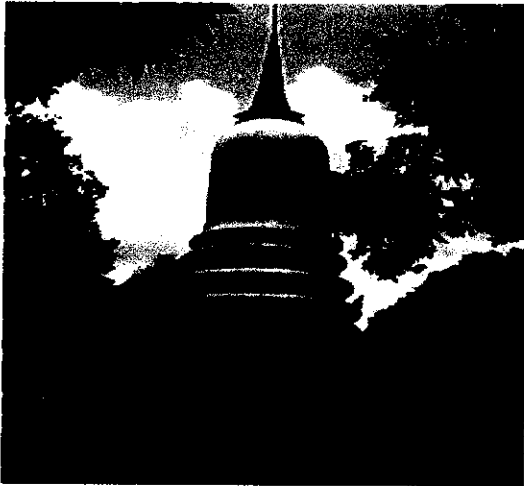
ภาพที่ 18 ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4



ภาพที่ 19 ทางเข้าหมู่บ้านเนินหินแร่



ภาพที่ 20 ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเข้มแข็งหมู่ที่ 4



ภาพที่ 21 วัดกลางโสภา



ภาพที่ 22 ศาลเจ้าพ่อการะเกด(ศาลปู่ตาหมู่ที่ 2)



ภาพที่ 23 มีขาวเป็นพาหนะเจ้าพ่อการะเกด



ภาพที่ 24 ชุมที่สถาน โดย โบบะพร้าว



ภาพที่ 25 สรงน้ำพระ



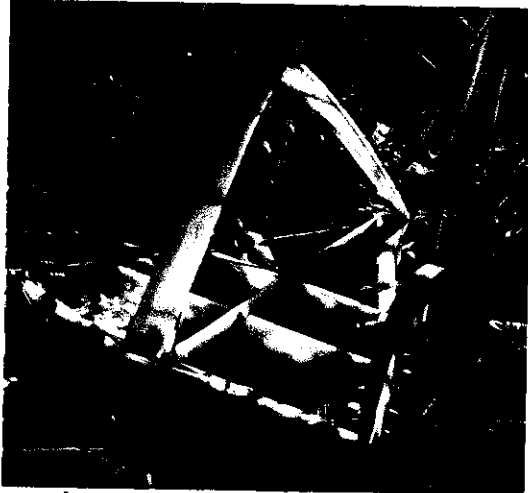
ภาพที่ 26 สรงน้ำผู้สูงอายุชาวไทยพวน



ภาพที่ 27 กิจกรรมโยคะผู้สูงอายุ



ภาพที่ 28 ทำบุญกลางบ้าน



ภาพที่ 29 กระทงหน้าวัว



ภาพที่ 30 ครกตำข้าวที่ประยุกต์เป็นอ่างบัว

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นางสาวนริศรา วิรัชศิลป์
วัน เดือน ปีเกิด	11 ธันวาคม 2520
สถานที่เกิด	อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
ประวัติการศึกษา	ศิลปศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีปทุม พ.ศ. 2542 เกียรตินิยมอันดับ 2
สถานที่ทำงาน	ห้างทองวังม่วง อำเภอวังม่วง จังหวัดสระบุรี
ตำแหน่ง	เจ้าของธุรกิจ